

ต้นฉบับสมบูรณ์

โครงการแปลหนังสือ

Southeast Asia in the Age of Commerce, Vols 1 & 2

โดย รศ.ดร. พงษ์ศรี เดชะวัฒนะ และ คณะ

เมษายน พ.ศ. 2546

เอเซียตะวันออกเฉียงใต้

ใน

ยุคการค้า 1450 – 1680

เล่มที่หนึ่ง

ดินแดนใต้ลม

แอนโทนี รีด

สารบัญ

บัญชีภาพประกอบ	v
คำนำ	ix
1. บทนำ: ดินแดนใต้ลม	1
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะหน่วยกายภาพ	1
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะหน่วยมนุษยชาติ	3
2. ความผาสุกทางกาย	10
ประชากร	10
รูปแบบการเกษตร	18
การถือครองที่ดิน	24
เครื่องมือ	25
อาหารหลักและเสบียงอาหาร	27
การบริโภคเนื้อสัตว์เป็นพิธีกรรม	31
น้ำและน้ำเมา	35
การดื่มกินและการเลี้ยงฉลอง	40
หมากและยาสูบ	41
ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดีจริงหรือ	44
สุขภาพอนามัย	49

การแพทย์	51
โรคระบาดและโรคประจำถิ่น	56
3. วัฒนธรรมทางวัตถุ	61
บ้านโป่งเปา วัดสง่างาม	61
เครื่องเรือนและการตามไฟ	73
ร่างกายสวยงาม	74
ผม	78
เครื่องแต่งกาย	83
การผลิตและการค้าสิ่งทอ	89
เครื่องทองและเงิน	94
ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในเรื่องงานฝีมือ	98
เครื่องปั้นดินเผา	101
งานโลหะ: กุญแจสู่อำนาจ	103
เหล็ก	105
ทองแดง ดีบุก และตะกั่ว	112
4. การจัดระเบียบสังคม	117
การทำสงคราม	118
การระดมแรงงาน: ความเป็นทาสและพันธกิจ	126
ความยุติธรรมและกฎหมาย	133
ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ	142
การแต่งงาน	148
เจ้าสาวเด็ก?	155
การคลอดบุตรและภาวะเจริญพันธุ์	156
บทบาทของผู้หญิง	159
5. งานเฉลิมฉลองและการบันเทิง	169
รัฐคือโรงละคร	170
การแข่งขันและการประลองยุทธ์	178

กีฬายอดนิยม	188
ละคร ระบาย และ ดนตรี	197
การรู้หนังสือกระจายไปทั่วหรือ	210
เครื่องมือใช้ในการเขียน	220
วรรณคดี ปากเปล่าและที่เป็นลายลักษณ์อักษร	224
อักษรย่อ	
หนังสืออ้างอิง	
คำศัพท์	
ชื่อเกาะ รัฐ เมือง และสถานที่	

ภาพประกอบ

แผนที่

1. ลักษณะทางกายภาพและกลุ่มภาษาต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	5
2. ศูนย์การเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ค.ศ. 1600	8
3. ศูนย์การแสวงหาแร่ทองและเงินก่อน ค.ศ. 1700	95
4. แหล่งแร่ประมาณ ค.ศ. 1600	108

รูปภาพ

1. ชาวฟิลิปปินส์กำลังทำงานในนา ต้นศตวรรษที่ 18 Murillo Velarde วาดไว้บนแผนที่ฟิลิปปินส์ ค.ศ. 1734 (Bibliothèque Nationale, Paris—Cartes et Plans)	22
2. ภาพร่างดินสอ คนไถนาในชวา (VIDOC, Royal Tropical Institute, Amsterdam)	26
3. งานเลี้ยงที่บ้านดาโน ค.ศ. 1599 (จาก “Tweede Boeck” 1601: 70 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ De Walburg Pers, Zutphen)	42
4. การซื้อเชลยให้กินหมากก่อนการเจรจาตามที่เขียนไว้ในต้นฉบับสมุดภาพของชาววาตเมื่อ ค.ศ. 1828 (Lor 8655, Rijksuniversiteit Leiden)	43
5. งานสาดน้ำฉลองปีใหม่ในหงสาวดี เขียนที่ฮอลแลนด์ ตามคำบรรยายในศตวรรษที่ 17 จาก Pierre van der Aa, La Galerie Agréable du Monde, ค.ศ. 1733 (Bibliothèque Nationale, Paris—Estampes)	56
6ก. บ้านไทยแบบเรียบๆในหน้าฝน (จาก La Loubère 1691)	64
6ข. ชีวิตชาวบ้านจากภาพฝาผนังที่วัดสุวรรณาราม (สำนักพิมพ์เมืองโบราณ)	64
7. บ้านแบบเรียบๆที่วิซายา (จาก Alcina 1668)	65
8. โบสถ์วัดหน้าพระเมรุ ที่อยุธยา (สำนักพิมพ์เมืองโบราณ)	67
9ก. ภาพสุเหร่าใหญ่ของอาเจห์ เขียนประมาณ ค.ศ. 1650 (จากภาพสะสมของ Vingboons ใน Algemene Rijksarchief)	68

9ข. ภาพสุหร่าแบบฉบับของอาजेห์ (จาก Colijn, Neerlands Indië, 1911: I, 249)	68
10ก. ที่ฝั่งศพศตวรรษที่ 16 ของชุนัน กิริ ภาพร่างดินสอในทศวรรษ 1840 (KITLV)	70
10ข. สุหร่าซุรการ์ตาจากภาพร่างดินสอ ค.ศ. 1847 (KITLV)	71
11. การสักในวีชายา (จาก Dasmarinas 1591, “Boxer Codex” ด้วยความเอื้อเฟื้อของ C.R. Boxer)	77
12. เครื่องแต่งกายและการสักของไทยภาคเหนือ จากภาพฝาผนังที่วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ (สำนักพิมพ์เมืองโบราณ)	78
13. ภาพร่างเกษตรกรรมและภรรยาศตวรรษที่ 18 จาก Symes ค.ศ.1827	80
14ก. ทรงผมชายไทย (จาก Bowring 1857)	82
14ข. ทรงผมหญิงไทย (จาก Mouhot 1864)	83
15ก. เครื่องแต่งกายศตวรรษที่ 16 ในชวา จาก Lodewycksz 1598 (ด้วยความเอื้อเฟื้อของ De Walburg Pers, Zutphen)	87
15ข. เครื่องแต่งกายของหญิงไทยชาวบ้านและเด็ก (จาก La Loubère 1691)	87
16. ภาพเขียนของบาทลิตศตวรรษ 1940 แสดงการเก็บฝ้ายสมัยก่อน (VIDOC, Royal Tropical Institute, Amsterdam)	91
17ก. การถลุงเหล็กโดยพวกดาเยกแห่งบอร์เนียวกลาง (จาก Schwaner 1853 I)	111
17ข. อุปกรณ์การทำเหล็กของซูลาเวซีกกลาง (จาก Kruyt 1901)	111
18. แนวคิดของชวาเรื่องการจัดขบวนรบในศตวรรษที่ 17 ตามที่คัดลอกมาใน Raffles 1817	124
19. กริชและหอกของชวา (จาก Crawford 1820)	125
20. นักโทษชาวอาजेห์หลังจากถูกตัดมือและเท้า (จาก Bowrey, <i>The Countries Round the Bay of Bengal</i> , c. 1680 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ Hakluyt Society)	142
21. ศิวลึงค์ในชวากลาง (จาก VBG 19, 1843)	147
22. โขนหญิงที่ราชสำนักอาजेห์ (จาก van Warwijck 1604)	165
23. กระบวนเสด็จไปสู่หร่าในเตรินาเต (ด้วยความเอื้อเฟื้อของ De Walburg Pers, Zutphen)	172
24. กระบวนเสด็จไปสู่หร่าในอาजेห์ ค.ศ.1637 (จาก Mundy 1667: 125 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ Hakluyt Society)	172
25. ภาพเขียนของฝรั่งเศสร่วมสมัย การรับรองทูตฝรั่งเศสที่มาสยาม ตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยาใน ค.ศ. 1685 (Bibliothèque Nationale, Paris—Estampes)	173

26ก. เรือหลวงของสยาม (จาก La Loubère 1691)	174
26ข. การจัดตำแหน่งของเรือหลวงในกระบวน—ขึ้นส่วนจากต้นฉบับสมัยอยุธยาที่ คัดลอกใน ค.ศ. 1916 (หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ)	175
27. เพนียดช้างที่อยุธยา (สำนักพิมพ์เมืองโบราณ)	179
28. การชนช้างในอาเจะห์ 1637 (จาก Munday 1667: 128 ด้วยความเอื้อเฟื้อ ของ Hakluyt Society)	180
29. ภาพสังเวียนที่อยุธยาโดยชาวฝรั่งเศสร่วมสมัย เสือถูกบังคับให้ไปสู้กับช้าง ทศวรรษ 1680 (Bibliothèque Nationale, Paris—Estampes)	181
30. การสู้กับเสือ (รับไปกัน) ในชวากลาง วาดโดย de Stuers ประมาณ ค.ศ.1825 (VIDOC, Tropical Institute, Amsterdam)	182
31ก. การประลองยุทธ์ประจำสัปดาห์ (เชนวนัน) ตามที่ชาวฮอลันดาได้เห็นในชวา ใน 1599 (จาก “Tweede Boeck” 1601 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ De Walburg Pers, Zutphen)	184
31ข. การประลองยุทธ์ในชวากลาง ศตวรรษที่ 19 (Royal Tropical Institute, Amsterdam)	185
32. โปโลตามที่เล่นกันในราชสำนักอังวะ จากสมุดภาพเขียนของพม่า (Musée Guimet, Paris, MA4806)	185
33. ฉากการชนไก่ในละครเรื่องบันหยี่ที่ราชสำนักอังวะ จากสมุดภาพของพม่า (Musée Guimet, Paris, MA4806)	187
34. ภาพวาดการแข่งเรือหน้าพระที่นั่งในสยามทศวรรษ 1680 โดยชาวฝรั่งเศสร่วมสมัย (Bibliothèque Nationale, Paris—Estampes)	187
35. การแข่งเรือในงานบูชาแม่พระคงคา มีการเตรียมแสดงละครบนฝั่งจากสมุด ภาพพม่า (Musée Guimet, Paris, MA1661)	188
36. มหาภารตยุทธ์พากย์ชาวตอนที่ยกปาณทพต้องเสียอาณาจักรไปเพราะการพนัน (จาก Kats 1923)	192
37. ตะกร้อหรือ เซปักกรากา ในสายตาของนักท่องเที่ยวชาวฮอลันดาในมาลากู 1599 (จาก “Tweede Boeck” 1601 ด้วยความเอื้อเฟื้อของ De Walburg Pers, Zutphen)	196
38. นางระบำพม่าในชบวนแห่ จากสมุดภาพพม่า (Musée Guimet, Paris, MA 1661)	200
39. ชบวนแห่งานแต่งงานในชวา จากแม่พิมพ์แกะจากไม้ศตวรรษที่ 19 (VIDOC,	

Royal Tropical Institute, Amsterdam)	201
40. การแสดงหุ่นกระบอกที่งานฉลองของพม่า ตามที่เขียนไว้ในสมุดภาพกลาง ศตวรรษที่ 19 (Musée Guimet, Paris, MA1661)	205
41. สัณฐานของชาวไทที่ใช้ในขบวนทหารจากภาพสลักที่วัดศตวรรษที่ 14 (จาก Kunst 1927, รูปที่ 58)	207
42. สัณฐานของบันเต็นในความประทับใจของช่างทำแม่พิมพ์ชาวฮอลันดา ใน Lodewycksz ค.ศ.1598 (ด้วยความเอื้อเฟื้อของ De Walburg Pers, Zetphen)	207
43ก. วงมโหรีหญิงจากภาพสลักของไทย (จาก Morton 1976: 103)	209
43ข. วงมโหรีหญิงอีกแบบหนึ่งจากภาพฝาผนังที่พระที่นั่งพุทไธยสวรรคในกรุงเทพ ประมาณ ค.ศ. 1800 (สำนักพิมพ์เมืองโบราณ)	209
43. เครื่องดนตรีในวงกำมะลัน ต้นศตวรรษที่ 19 ดังที่ปรากฏในภาพวาดของชาว จากฝั่งเหนือ (LOr 8496 Rijksuniversiteit Leiden)	209
45. ปันหยี่เขียนโคลงรักบนใบลาน (จาก Zoetmulder 1974)	215
46. อาลักษณ์ในสภาชุดของพม่า ใน ค.ศ. 1797 ใช้เหล็กจารเขียน (จาก Cox 1821)	223
47. กษัตริย์ชาวแห่งบูเลเล็ง ค.ศ.1865 กับอาลักษณ์เตรียมจารข้อความลงบนใบลาน (จาก H. Colijn, Neerlands Indië, 1911 II: 65)	224

คำนำ

ประวัติศาสตร์ของมนุษย์เป็นโยช่ายที่ไม่มีตะเข็บ ไม่มีส่วนใดที่จะสามารถแยกออกมาพิจารณาได้อย่างปลอดโปร่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ใช่ส่วนที่ผูกพันกับการค่านานาชาติเช่น “ดินแดนได้ลม” แต่อย่างไรก็ตาม พวกเราผู้ศึกษาภูมิภาคนี้พบว่าไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะยอมรับความต่อเนื่องกันโดยที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของเวทีประวัติศาสตร์ของตนในครั้งแรกของศตวรรษนี้ ประวัติศาสตร์อาณานิคมได้ทำให้คนพวกนี้เป็นเพียงฉากหลังที่ไม่มี ความแตกต่างกันในการขยายตัวของชนชาติตะวันตกที่ครอบคลุมไปอย่างกว้างขวาง ประวัติศาสตร์ชาตินิยมส่วนใหญ่จะขยายปัญหาโดยถือว่าคนเอเชียเป็นเหยื่อที่ไม่มีอำนาจแทนที่จะเป็นตัวละคร หรือพยายามที่จะแก้ไขเรื่องนี้โดยแยกบริเวณที่ต้องศึกษาออกจากพลังอิทธิพลของนานาชาติ และการเปรียบเทียบกัน จึงตกเป็นภาระของวงวิชาการบูรพาศึกษาที่จะเริ่มงานอันยิ่งใหญ่ คือนำบันทึกข้อเขียนของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ออกมาแสดงและทำให้เป็นที่เข้าใจกันได้ แม้ว่าชนบทรรมนิยมที่แสดงความรู้นี้มีแนวทางน้อยมาก ที่จะนำพงศาวดารในราชสำนัก คำอธิบายความในศาสนา หรือ บทกวีที่แสดงอารมณ์ความรู้สึกมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไรในโลกของการผลิตและการแลกเปลี่ยน

วิธีเข้าถึงอรรถบทและเอกสารต้นฉบับด้วยการอ่านหนังสือทุกอย่าง ที่ผมได้พยายามใช้ในหนังสือเล่มนี้ไม่ใช่สิ่งใหม่ ก่อนที่ประวัติศาสตร์อาณานิคม บูรพานิยม และชาติพันธุ์วรรณาจะได้ทำให้แขนงวิชานี้แยกเป็นส่วนๆซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย มาร์สเดน (Marsden) ซานเจอร์มานโน (Sangermano) แรฟเฟิลส์ (Raffles) ครอว์ฟอร์ด (Crawford) และ ปาลเลกัวซ์ (Pallegoix) และ แม้แต่ผู้บุกเบิกเช่น กัลวาโอ (Galvão) ลา ลูแบร์ (La Loubère) และ วาเลนติน (Valentijn) ครอบคลุมทุกแง่มุมในชีวิตของผู้ที่พวกเขาศึกษามา โดยใช้วรรณคดี ภาษา รายงานการเดินทาง สถิติการค้า และหนังสืออื่นใดก็คือสิ่งที่เรียนรู้มาด้วยตัวเอง ในยุคแรกเริ่มของวิชาการ ดูเหมือนเป็นไปได้ที่จะเขียน “ประวัติศาสตร์ในภาพรวม” ของภูมิภาคหนึ่งหรือผู้คนในประเทศหนึ่ง เป้าหมายทำนองเดียวกันนี้จะบรรลุได้อย่างไรในยุคแห่งความชำนาญพิเศษของเรา เมื่อไม่มีใครสามารถหวังได้ว่าจะเรียนรู้ภาษาสืบทอดภาษาและทักษะอื่นๆตามที่ผู้คนมีสิทธิคาดหวัง จากนักวิจัยอาชีพในภูมิภาคที่ซับซ้อนนี้

ความเสี่ยงมีอยู่มากแน่นอน ที่วิธีการกว้างๆแบบนี้จะนำไปสู่ผลที่ผิวเผินหรือเห็นได้ชัดอยู่แล้ว แต่การที่จะจำกัดขอบเขตอยู่ในความรู้เฉพาะทางที่เราได้รับการฝึกฝนมาก็เสี่ยงเหมือนกัน

และอาจจะร้ายแรงกว่า โดยกันมิติของประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดต่อประชากรส่วนใหญ่ออกไป นักภูมิศาสตร์ นักมานุษยวิทยา นักประชากรศาสตร์ และนักวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ ประสบความสำเร็จมากกว่านักประวัติศาสตร์หัวเก่าในการสำรวจข้อจำกัดต่างๆที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของ “คนตัวเล็กๆ” ของภูมิภาค การใช้ประโยชน์จากสิ่งนี้นักวิชาการเหล่านี้ค้นพบ ก็เป็นวิธีการหนึ่งสำหรับนักประวัติศาสตร์ที่จะขยายขอบเขตซึ่งกำหนดโดยเรื่องเล่าของนักเดินทางและพงศาวดารของกษัตริย์ ผมเองเชื่อว่าการพิจารณาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ทำให้เป็นไปได้ที่จะกล่าวถึงแคว้นชีวิตหลายๆด้าน ซึ่งมีฉะนั้นแล้วจะยังคงอยู่ในเงา สำหรับแต่ละเขตวัฒนธรรมที่แยกกัน น่าเสียดายที่หลักฐานต่างๆไม่ปะติดปะต่อกัน แต่เมื่อเราศึกษาเขตเหล่านี้ด้วยกัน วิถีชีวิตของภูมิภาคนี้ก็เริ่มปรากฏเป็นภาพให้เห็นโดยรวม ถึงแม้ว่าจะแตกต่างกันอย่างมากทางภาษาและวัฒนธรรม แต่ภูมิภาคนี้ก็ขึ้นอยู่กับอิทธิพลทางภูมิอากาศ ทางกายภาพ และการค้าเหมือนกันหลายประการ จึงได้พัฒนาวัฒนธรรมทางวัตถุที่คล้ายคลึงกัน

ประการสุดท้าย การเรียกหา “นักประวัติศาสตร์ที่มีเจตนาแรงกล้า” ของ แฟร์นองด์ ไบรเดิล (Braudel 1966: 22) เป็นแรงบันดาลใจที่ยิ่งใหญ่สำหรับผม ความสำเร็จอย่างน่าทึ่งของเขาในการดึงสาขาวิชาต่างๆโดยเฉพาะภูมิศาสตร์ ที่แสดงทั้ง “ชะตากรรมร่วมกัน” ของภูมิภาคที่กว้างขวางและความหลากหลายที่ตึงตัง ทำให้ผมกล้าที่จะเชื่อว่าในดินแดนใต้ลม วิธีการเช่นนี้ก็จะให้ผลที่คุ้มค่าเหมือนกัน แต่สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรามีข้อมูลและรายงานการวิจัยน้อยกว่าทางโลกเมดิเตอร์เรเนียนมาก อีกประการหนึ่งเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า น่านน้ำของทะเลจีนใต้ที่อบอุ่นและราบเรียบ ทำให้ภูมิภาคนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่าที่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนมีผลต่อ ยุโรปใต้ ดินแดนฝั่งตะวันออก และแอฟริกาเหนือ ยิ่งกว่านั้นวิธีการแบบสหวิทยาการตามที่ ไบรเดิลและสำนักแอแนลลิสต์ (Annalists) ได้ทำเป็นตัวอย่าง ให้ผลเป็นอย่างดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะในด้านมนุษยวิทยา บุปผาศึกษา และแม้แต่โบราณคดีดินแดนแห่งนี้มีอย่างบริบูรณ์ เมื่อเทียบกับความขาดแคลนข้อมูลด้านประวัติศาสตร์จริงๆ

จุดประสงค์ของการศึกษานี้ก็คือเสนอว่าประวัติศาสตร์ในภาพรวม สามารถเน้นประเด็นสำคัญในช่วงสองศตวรรษก่อนการครองอำนาจทางการค้าของฮอลันดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เท่าที่เอกสารต้นฉบับอำนวย ผมได้มุ่งความสนใจไปยังลักษณะเฉพาะและการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบมากที่สุดต่อประชากรส่วนใหญ่ แทนที่จะเป็นผู้นครองรัฐและชาวต่างชาติที่มีบทบาทอย่างกว้างขวางในบันทึกที่ตีพิมพ์แล้ว การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้บ่อยครั้งเป็นการเปลี่ยนแปลงระยะยาว ที่จะเห็นได้ก็ต่อเมื่อมองผืนผ้าใบที่กว้างทั้งในด้านพื้นที่และเวลาโดยตาข้างหนึ่งเบิกกว้างอยู่เสมอเพื่อมองพัฒนาการที่พอจะเทียบเคียงกันได้ในส่วนอื่นๆของโลก ลำดับความสำคัญเหล่านี้กำหนดว่าเราควรเริ่มด้วยโครงสร้างและข้อจำกัดที่ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียง

ได้เป็นภูมิภาคหนึ่ง แล้วต่อไปยังการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ช่วงที่ผมเรียกว่ายุคการค้าเป็นยุคที่สำคัญยิ่งในดินแดนได้กลมเหมือนกับในส่วนอื่นๆของโลก หนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องของโครงสร้างทางกายภาพ วัตถุ และสังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนี้ เล่มที่สองจะกล่าวถึงสิ่งที่นักแอนนลิสต์มักเรียกว่าการสันนิษฐาน และ ปรากฏการณ์ ซึ่งเกิดขึ้นภายในบริบทนั้น

อย่างไรก็ตาม แม้แต่ในเล่มนี้ ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงเห็นได้ชัดเจนทุกหนแห่ง ขณะที่ระบบทุนนิยมและการฟื้นฟูศิลปวิทยาการกำลังเปลี่ยนโฉมหน้าของยุโรป พลัทธิพิเศษต่างๆก็กำลังปรากฏโฉมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จังหวะการค้าที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วขยายขนาดและบทบาทของเมืองที่มีคนหลายชาติหลายภาษา และการติดต่อกันและกันและกับโลกภายนอก ศาสนาอิสลาม คริสต์ศาสนา และ พุทธศาสนิกายเถรวาท (ในช่วงเวลาที่ยาวกว่า) ได้เข้ามาดำเนินงานและเสริมอิทธิพลให้เข้มแข็งในเมืองค้าขายเหล่านี้เป็นสิ่งแรก มีการสร้างรัฐและเสริมกำลังรอบๆเมือง และรูปแบบความคิดและวัฒนธรรมที่มุ่งไปทางโลกวิสัยมากกว่ากึ่งอกงามในรัฐเหล่านี้ ในที่สุด ในศตวรรษที่ 17 การเจาะตลาดของพวกยุโรปทำให้เกิดการผูกขาดที่มีประสิทธิภาพ ผลจากการนี้ไม่ได้ส่งเสริม แต่ก่อกำจัดชีวิตเมืองและการค้าของท้องถิ่น จนกระบวนการที่กล่าวถึงข้างต้นชะงักไปทางตรงข้ามอย่างฉับพลัน ดังนั้น แม้แต่ในเล่มนี้ก็ใคร่ขอรับรองให้ผู้อ่านหลีกเลี่ยงความคิดแบบตายตัวของ “ตะวันออกที่ไม่เปลี่ยนแปลง” ที่ยิ่งกว่านั้นก็คือ ตะวันออกที่กำลังเสื่อมลง ยุคการค้าได้นำความเปลี่ยนแปลงมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากเท่าๆกับยุโรป แต่ไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ศตวรรษที่ 16 และ 17 มีข้อได้เปรียบบางประการในด้านแหล่งข้อมูล นี่เป็นสมัยแรกสุดที่งานเขียนพื้นเมืองยังมีหลงเหลืออยู่มากพอสมควร—จะด้วยจากการคัดลอกซ้ำแล้วซ้ำอีกเพราะความศรัทธา หรืออาคันตุกะชาวยุโรปในระยะแรกหยิบยกขึ้นมา ข้อเขียนเหล่านี้มีความสำคัญด้านความเข้าใจคตินิยม กฎหมาย ศาสนาและพิธีการต่างๆ แต่บันทึกเหตุการณ์มิได้เกี่ยวกับเรื่อง “ชีวิตประจำวันที่ชัดเจนอยู่แล้ว” เช่นที่นักประวัติศาสตร์พม่าได้ชี้ให้เห็น (Kaung 1963: 33) สำหรับชีวิตของสามัญชนเราอาศัยการพรรณนาอันยอดเยี่ยมของชาวยุโรปรุ่นแรกๆที่ไปเยือน—ชาวโปรตุเกส ตั้งแต่ ค.ศ. 1509 ชาวสเปน ตั้งแต่ ค.ศ. 1523 ชาวอังกฤษตั้งแต่ ค.ศ. 1579 และชาวฮอลันดาตั้งแต่ ค.ศ. 1596 รายงานของชาวจีน ชาวอาหรับ และชาวเอเชียอื่นๆก็มีประโยชน์เหมือนกัน แต่เมื่อคนเหล่านี้ได้ติดต่อกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นานขึ้น งานเขียนของพวกเขา ก็ไม่ได้แสดงความสนใจแกมจนในวิถีชีวิตของผู้คนที่ได้พบปะอยู่เสมอๆ อย่างเช่นเคยมา

เมื่อยอมรับว่าไม่มีนักวิชาการคนใดที่เพียบพร้อมไปด้วยความรู้ในภาษาและทักษะต่างๆ ที่ในอุดมคติแล้วจำเป็นสำหรับงานค้นคว้าซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางเช่นนี้ ผมใคร่ขอชี้แจงข้อจำกัดของ

ผม ภาษามลายู/อินโดนีเซียเป็นภาษาเอเชียเพียงภาษาเดียวที่ผมรู้ดีพอที่จะทำงานด้านวิชาการได้ สำหรับข้อมูลในภาษาเอเชียอื่นๆ ผมอาศัยฉบับแปลเป็นภาษายุโรปภาษาใดภาษาหนึ่ง (หรือ ภาษาอินโดนีเซียเป็นครั้งคราว) เมื่อมีการตีพิมพ์งานแปลเอกสารต้นฉบับภาษาสเปนหรือโปรตุเกส เป็นภาษาอังกฤษหรือฝรั่งเศสที่สะดวกและเชื่อถือได้ ผมก็ใช้ฉบับแปล ณ ที่นี้ ผมใคร่ขอขอบคุณ ทุกท่านที่ความวิริยะอุตสาหะทำให้เข้าถึงเอกสารต้นฉบับเหล่านี้ได้ง่ายขึ้น ในการอ้างถึงผู้เขียน และวันเวลาของการแต่งต้นฉบับแทนฉบับพิมพ์ที่ใช้ ผมมิได้มีเจตนาลดความสำคัญงานส่วนของ บรรณาธิการและผู้แปล หากไม่มีท่านเหล่านี้ผมก็คงไม่สามารถทำงานนี้ได้ ผมเพียงแต่ ต้องการทำให้การอ้างอิงรัดกุมและมีประโยชน์มากที่สุด โดยยกรายละเอียดการพิมพ์ทั้งหมดไปไว้ในรายการหนังสืออ้างอิง เอกสารต้นฉบับลายมือจากหอจดหมายเหตุอังกฤษและหอสมุดก็ให้แต่ ชื่อผู้เขียนและปีในข้อเขียน วิธีการปฏิบัติเช่นนี้ควรจะทำให้ผู้อ่านทราบว่าข้อมูลใดมาจากสมัย เดียวกัน และข้อมูลใดเป็นงานด้านชาติพันธุ์วรรณนาหรือ เอกสารชั้นรอง ในความพยายามที่จะ ประหยัดเนื้อที่มากขึ้นอีก ผมก็ได้ใช้ “cf.” ในการอ้างอิงในความหมายว่า “ดูด้วย”

หนังสือเล่มนี้เป็นผลมาจากการทำงานร่วมกันกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลากว่าสอง ทศวรรษ หนังสือคุณอันยิ่งใหญ่ของผมไม่สามารถระบุออกมาเป็นรายชื่อได้ครบถ้วน สำหรับผู้ที่ ผมได้ทำงานอย่างใกล้ชิดที่สุดที่มหาวิทยาลัยแห่งมลายู มหาวิทยาลัยฮาลันดาติ และ มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย (ANU) และเพื่อนอื่นๆอีกจำนวนมากที่ได้พยายามให้ความ กระจ่างแก่ผมในเรื่องวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของพวกเขา ผมสำนึกในบุญคุณอันใหญ่หลวง ANU ได้อนุเคราะห์ผมเป็นอย่างดีในเรื่องงานวิจัย ในช่วงเวลาอันยาวนานที่เตรียมต้นฉบับหนังสือ เล่มนี้ ผมได้รับความช่วยเหลือเป็นพิเศษจากเจนนิเฟอร์ บรูสเตอร์ (Jennifer Brewster) และ ตะ เกะชิ อิโตะ (Takeshi Ito) ผู้จัดเตรียมหรือหาข้อมูลที่มีค่ามาก และจากเจนนิเฟอร์ บรูสเตอร์ (อีก ครั้งหนึ่ง) โทนี ดิลเลอร์ (Tony Diller) โรเบิร์ต เอลสัน (Robert Elson) แอนโทนี จอนส์ (Anthony Johns) มาร์กาเรต คาร์โทมี (Margaret Kartomi) แอนน์ कुमार (Ann Kumar) นอร์แมน โอเวน (Norman Owen) ละนอร์ แมนเดอร์สัน (Lenore Manderson) เดวิด มาร์ร (David Marr) โรบิน แมกซ์เวลล์ (Robin Maxwell) แอนโทนี มิลเนอร์ (Anthony Milner) และ บาส เทอร์วีล (Baas Terwiel) ผู้วิจารณ์บางตอนของหนังสือฉบับร่าง จากไลโอ แปนชินโน (Lio Pancino) และ คีท มิต เชลล์ (Keith Mitchell) ผู้วาดแผนที่ และจากโดโรธี แมคอินทอช (Dorothy McIntosh) ผู้พิมพ์ ต้นฉบับเกือบทั้งหมด และแนะนำผมให้เข้าถึงความลึกซึ้งของการประมวลคำ เฮเลน ภรรยาของ ผม เช่นเคย เธอทำให้ชีวิตดำเนินไปได้และเป็นที่น่าพอใจ ทั้งๆที่หนังสือเล่มนี้เรียกร้อนเวลาและ ความเอาใจใส่มาตลอด

บทที่ 1

ความนำ: ดินแดนใต้ลม

ดินแดน “ใต้ลม” ส่วนใหญ่มีรสนิยมกับฤดูใบไม้ผลิที่ยาวนานไม่สิ้นสุด . . .

ตามสภาพการณ์ในกรณีของ ดินแดน “ใต้ลม” ตำแหน่งต่างๆที่มีอยู่มิได้ขึ้นอยู่กับอำนาจและสิทธิอำนาจ ทุกอย่างเป็นเพียงการแสดง . . . ชาวพื้นเมือง ประเมินความยิ่งใหญ่ของตำแหน่งและความมั่งคั่งของบุคคลจากจำนวนทาสของเขาผู้นั้น

—Ibrahim 1688: 174 – 77

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะหน่วยกายภาพ

ผืนแผ่นดินใหญ่ในโลกนี้มีน้อยแห่งนักที่ธรรมชาติแบ่งเขตแดนได้อย่างน่าประทับใจดังในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขอบด้านใต้ของดินแดนแห่งนี้ คล้ายกับว่าจะเกิดจากการกดดันแผ่นพื้นมหาสมุทรแปซิฟิกและอินเดียเข้าด้วยกัน เป็นหมู่เกาะรูปโค้งขนาดมหึมา หรือถ้าจะให้ถูกต้องกว่าเป็นกลุ่มหมู่เกาะเรียงรายต่อกันที่ถูกดันขึ้นมาโดยแผ่นพื้นมหาสมุทรอินเดียที่เคลื่อนไปข้างหน้า ที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ หมู่เกาะรูปโค้งอันประกอบด้วยหมู่เกาะซุนดา ซึ่งมี เกาะสุมาตรา ซาวา บาห์ลี ลอมบ็อก และ ซุมบาวา แต่นอกโค้งวงนี้ยังมีโค้งอีกวงหนึ่งที่ส่วนใหญ่จะอยู่ใต้น้ำ โผล่ให้เห็นเพียงยอดทางตะวันตกของเกาะสุมาตราโดยมีร่องลึกด้านนอกของส่วนโค้งอันเป็นลักษณะเฉพาะ ที่ขอบนอกด้านตะวันออกมีหมู่เกาะรูปโค้งที่น่าตื่นตาตื่นใจอีกหมู่หนึ่ง ซึ่งเกิดจากการปะทะของภูเขาไฟ คือหมู่เกาะฟิลิปปินส์ และมีร่องลึกตามแนวด้านนอกด้วยเช่นกันตรงที่แผ่นพื้นแปซิฟิกดูเหมือนจะม้วนลงเวลาขยายตัว เส้นกั้นเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้านเหนือเป็นขุนเขาน้อยใหญ่สลับซับซ้อนของเทือกเขาหิมาลัยด้านตะวันออก ซึ่งแทบจะผ่านเข้าไปไม่ได้ ที่นี่เป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำที่ยาวที่สุดของภูมิภาค

ภายในเส้นเขตแดนดังกล่าวมีสิ่งที่นักภูมิศาสตร์โบราณเรียกว่าซุนดาบก และนักภูมิศาสตร์ทางทะเลเรียกว่าซันฮินได้น้ำซุนดาเป็นช่องทะเลน้ำตื้นตั้งแต่อ่าวสยามจนถึงทะเลชวา เมื่อหนึ่งหมื่นห้าพันปีมานี้เอง ระดับน้ำบริเวณนี้ต่ำกว่าปัจจุบันสองร้อยเมตรและซันฮินทั้งชั้นนี้เป็นผืนดินเชื่อมสุมาตรา ซาวา บาห์ลีและบอร์เนียวกับแผ่นดินใหญ่ของเอเชีย บรรดาพรรณไม้และ

พรรณสัตว์ที่สำคัญๆในบริเวณนี้ได้ขยายไปยังเกาะใหญ่ๆที่กล่าวมาแล้วก่อนที่จะเกิดการแยกตัวจากแผ่นดินใหญ่ ในปัจจุบันแม้จมอยู่ใต้น้ำ ชั้นหินซุนดากียังมีบทบาทสำคัญต่อผู้คนในภูมิภาค โดยเป็นหนึ่งในบรรดาแหล่งจับปลาที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในโลก

น้ำและป่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในสิ่งแวดล้อมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะเข้าถึงได้ยากมากโดยทางบก ภูมิภาคนี้ติดต่อถึงกันได้ทุกหนแห่งโดยทางน้ำ ดังนั้น ในด้านหนึ่งดินแดนแห่งนี้ก็ค่อนข้างจะปลอดภัยจากผู้คนอพยพเข้ามาเป็นกลุ่มใหญ่ หรือการบุกรุกจากเอเชียกลางซึ่งมีผลกระทบต่ออินเดียและจีน แต่อีกด้านหนึ่งก็ไม่เคยปิดกั้นพ้อค้า นักผจญภัย และเหล่านักโฆษณาชวนเชื่อ จำนวนไม่น้อยที่มาทางทะเล เส้นทางเดินเรือนั้นมีเพียงแต่จะมีอยู่ทั่วไปแต่ยังมีความกรุณาต่อชาวเรือเป็นอย่างมากอีกด้วย ลมที่ไม่รุนแรงนักและคาดได้ล่วงหน้า โดยลมมรสุมจะพัดจากทิศตะวันตกหรือทิศใต้ในเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนสิงหาคม และจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือหรือตะวันออกเฉียงเหนือ ในเดือนธันวาคม ถึง เดือนมีนาคม พายุมีได้เป็นอันตรายมากนักต่อคนเดินเรือ นอกจากชายขอบด้านตะวันออกที่ลมได้ฝนชอบพัดผ่าน โดยรวมแล้วสิ่งที่น่ากลัวกว่าคือกระแสน้ำที่เชี่ยวกรากในช่องแคบบางแห่ง อุณหภูมิของน้ำนั้นสม่ำเสมอ ทำให้เรือซึ่งอาจไม่รอดกลับมาหากเดินทางไปยังยุโรป หรือญี่ปุ่น สามารถเดินทางได้ดีในน้ำแถบตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลาหลายปี ปัจจัยทั้งหลายนี้ทำให้ท้องทะเลซึ่งมีแผ่นดินล้อมเกือบรอบแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่ชุมนุมและทางสัญจรที่เชื่อถือและเอื้ออำนวยกว่าพื้นน้ำลักษณะคล้ายกันของตะวันตก คือทะเลเมดิเตอร์เรเนียนที่ลึกกว่าและพายุรุนแรงกว่า เมื่อคำนึงถึงจำนวนไม้ที่มีมากมายตามชายฝั่งและเหมาะแก่การต่อเรือด้วยแล้ว ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับทะเลเมดิเตอร์เรเนียนระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 (Braudel 1966: 140-43) เราก็คouldได้ดินแดนที่เอื้อต่อกิจกรรมทางทะเลอย่างหาที่เปรียบมิได้ เรือจึงเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องใช้ธรรมดาตามบ้าน

การที่ป่าอันเป็นองค์ประกอบอีกส่วนหนึ่งปกคลุมไปทั่วนั้น มิได้เป็นเพราะดิน ด้วยดินที่นี่มีคุณภาพค่อนข้างต่ำเหมือนกับพื้นที่เขตร้อนส่วนใหญ่ แต่เป็นเพราะอุณหภูมิสูงและฝนชุก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ประโยชน์ทั้งจากอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปีที่สูงเท่ากับที่อื่นๆในโลก และปริมาณน้ำฝนโดยรวมที่สูงกว่าภูมิภาคอื่นๆขนาดเดียวกัน (Fisher 1966: 41-42) นอกจากตอนปลายสุดทางด้านตะวันออกเฉียงใต้และด้านเหนือ (หมู่เกาะซุนดาน้อย และภาคเหนือของคาบสมุทรอินโดจีน และประเทศไทย) ที่มีฤดูแล้งที่แน่นอน ภูมิภาคนี้มีฝนตลอดทั้งปี จึงมีป่าดงดิบที่หนาแน่นไปด้วยไม้ไม่ผลัดใบปกคลุมไปทั่ว แม้ว่าไม้ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ประเภทยาง ป่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มี “ความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายของพรรณไม้ที่ไม่มีภูมิภาคอื่นใดในโลกเทียบได้” (เพ็งอึ้ง: 43) รวมถึงไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจหลายชนิด ปัจจุบันนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมและ

การที่ประชากรเพิ่มขึ้นถึง 20 เท่า ก็สามารถลดจำนวนป่าลงไปได้อย่างเช่นที่เกิดขึ้นกับยุโรป หรือ จีนในศตวรรษที่ 16 เมื่อสี่ศตวรรษที่แล้วถิ่นเพาะปลูกถาวรจะอยู่เป็นหย่อมๆ นอกนั้นก็พื้นที่ที่ปกคลุมไปด้วยป่า แต่การยังชีพที่แพร่หลายยิ่งกว่าคือการใช้ประโยชน์จากพลังฟื้นฟูชีวิตของป่าเอง โดยการทำไร่เลื่อนลอยและการเก็บของป่า แม้แต่ศูนย์กลางเมืองที่ใหญ่ที่สุดก็ดูเหมือนจะได้อาศัยประโยชน์จากไม้ต้น ไม้ไผ่ และไม้ประเภทปาล์มที่มีอยู่อย่างล้นเหลือเป็นวัสดุก่อสร้าง จนไม่เคยบันทึกว่าเป็นรายการสำคัญในค่าใช้จ่ายหรือการค้าทางทะเล ตามซานเมือง และแหล่งเพาะปลูกยังคงมีป่าไม้อยู่ เป็นทั้งทรัพยากรและอันตรายด้วย คือเป็นที่พักพิงของโจร เช่นเดียวกับ เสือ ช้าง และ สัตว์ป่าอื่นๆ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะหน่วยมนุษยชาติ

ความหลากหลายที่ชวนสับสนในเรื่องของภาษา วัฒนธรรม และศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งการเปิดกว้างในอดีตแก่การค้าขายทางน้ำจากนอกภูมิภาค เมื่อมองครั้งแรกอาจดูเหมือนว่าความพยายามที่จะสรุปความเห็นนั้นเป็นไปได้ แต่กระนั้นเมื่อเราเบนความสนใจ จากการเมืองในราชสำนัก และ “ประเพณีสำคัญ” ทางศาสนา ไปยังความเชื่อของปวงชน และระเบียบปฏิบัติทางสังคมของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็อาจเห็นหลักร่วมกันได้มากขึ้น

ทั้งนี้เพราะว่าครึ่งหนึ่งของคนที่เราติดต่อกับ—พวกที่พูดภาษาซึ่งเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดในตระกูลออสโตรนีเซียน ครอบคลุมพื้นที่ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่าฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย ยกเว้นปลายสุดด้านทิศตะวันออก และตะวันออกเฉียงใต้ของเวียดนาม (กลุ่มจาม) การมีบรรพบุรุษร่วมกันอาจอธิบายเรื่องนี้ได้บ้าง (ดูแผนที่ 1) ภาษาเหล่านี้เชื่อกันว่ามาจากต้นตอเดียวกัน (ภาษาโปรโตออสโตรนีเซียน) เมื่อประมาณห้าพันปีมาแล้ว โดยที่ภาษาพูดซึ่งใช้กันอย่างกว้างขวางมากกว่าแยกออกมาเมื่อไม่นานนัก ภาษาในกลุ่มมอญ – เขมร ซึ่งใช้พูดกันในเมืองพะโคและเขมรในสมัยโบราณ เมื่อก่อนนั้นใช้อย่างกว้างขวางกว่า อย่างน้อยกับบนแผ่นดินใหญ่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เสียงสูงต่ำซึ่งภาษาในกลุ่มเวียดนามและไต (ไทย ฉาน ลาว และอื่นๆ) มีเหมือนกับภาษาจีน ครึ่งหนึ่งเคยทำให้นักภาษาศาสตร์จัดว่าภาษาเหล่านี้อยู่ในกลุ่มจีน – ทิเบต แต่งานค้นคว้าเมื่อไม่นานมานี้ (Haudricourt 1953, 1954) ได้พิสูจน์ว่าเวียดนามเป็นภาษาในกลุ่มออสโตร-เอเชีย เกี่ยวโยงกับ มอญ – เขมร และพัฒนาเสียงวรรณยุกต์ขึ้นมาเมื่อไม่นานมานี้เอง ความพยายามของเบเนดิกต์ (1942, 1975) ที่แสดงว่าภาษาตระกูลไตรวมทั้งออสโตรนีเซียน อยู่ในกลุ่ม ออสโตร – ไทย ไม่เป็นที่ยอมรับกันในวงกว้าง อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าจะเป็นไปได้มาก

ยิ่งขึ้นเรื่อยๆที่จะอธิบายองค์ประกอบร่วมหลายอย่างของภาษาตระกูลต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแง่ของการช่วยกันและกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้พูดภาษาเวียดนาม ไต และพม่าที่อพยพลงมาทางใต้ และผู้พูดภาษา มอญ – เขมร และออสโตรนีเซียนที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่นานกว่า การยืมคำที่เหมือนกันจากชาวมอญ เขมร และ จามที่มาตั้งหลักแหล่งอยู่นานแล้วก็จะอธิบายความคล้าย คลึงกันในเรื่องอื่นๆทางวัฒนธรรมเชิงสังคมอีกมากมาย ระหว่างผู้ที่เพิ่งอพยพเข้ามาไม่นานนัก และชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ

มีปัจจัยอีกสองประการที่ทำให้ลักษณะของภูมิภาคนี้เหมือนกัน ประการแรกคือการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในธรรมชาติที่เหมือนกัน ประการที่สองคือการติดต่อค้าขายอย่างคับคั่งภายในภูมิภาค

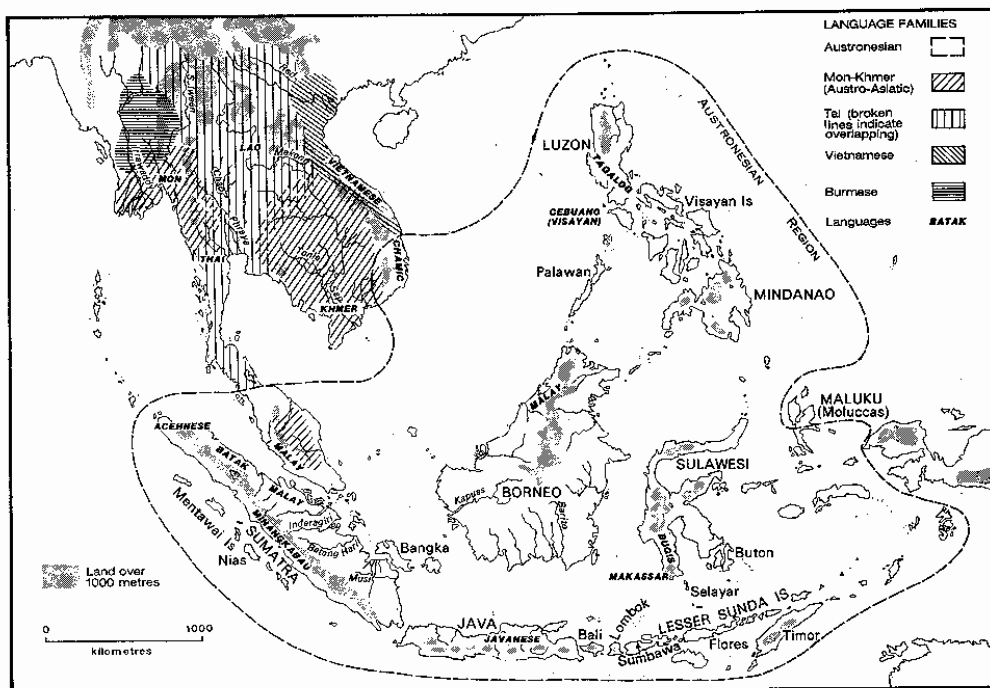
สภาพแวดล้อมที่เหมือนกัน ทำให้ อาหารประจำมีเพียงข้าว ปลา และ ผลของไม้ต่างๆประเภทปาล์ม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีทุ่งหญ้าขนาดใหญ่ ไม่มีประเพณีการเลี้ยงสัตว์ ดังนั้นโปรตีนที่ได้รับจากสัตว์จึงน้อยมาก ข้าวน่าจะเป็นพืชประจำถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และได้เป็นอาหารหลักของคนส่วนใหญ่ในแถบนี้มาหลายพันปีแล้ว ในพื้นที่ที่กระจายกันไปไกลถึงเกาะลูซอน ซูลาเวซี ชวา สุมาตรา และบางส่วนของสยาม และ เวียดนาม การเกี่ยวข้าวนั้นเป็นงานของผู้หญิง ไม่ได้ใช้เคียว แต่ใช้แกระซึ่งเป็นเครื่องมือเฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่แสดงการระต่อแม่โพสพด้วยการเก็บเกี่ยวที่ละต้น

ข้าวและปลาเป็นอาหารหลักที่มีความสำคัญ ส่วนเนื้อสัตว์และผลิตภัณฑ์จากนม มีบทบาทน้อยมาก เป็นลักษณะเฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับปลาร้าซึ่งใช้เป็นเครื่องปรุงแต่งข้าวที่สำคัญ รวมทั้งน้ำตาลเมาซึ่งเป็นเครื่องดื่มยอดนิยม ไม้ประเภทปาล์มใช้ปรุงอาหารเช่นเดียวกับที่ใช้ในวิถีชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในบางแห่งใช้สาकुทำแบ่งเป็นหลัก แต่ทุกหนทุกแห่งใช้มะพร้าวและอ้อยรวมทั้งผลไม้หมักทำเหล้า ดันหมาก ซึ่งคงเป็นไม้พื้นเมืองเช่นกันให้ส่วนประกอบสำคัญในการกินหมาก ซึ่งไม่ได้เป็นแต่เพียงใช้เสพกันอย่างแพร่หลาย แต่ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและการดำเนินการค้าตามแบบแผนทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การมีป่าและน้ำอย่างอุดมสมบูรณ์ในภูมิภาคที่มีประชากรเบาบาง สามารถอธิบายอีกหลายเรื่องในวิถีชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม้ต้น ไม้ปาล์ม และไม้ไผ่ ซึ่งเป็นวัสดุที่นิยมใช้ก่อสร้าง ดูเหมือนว่าจะได้จากป่าที่ล้อมอยู่โดยรอบอย่างไม่มีวันหมดสิ้น ผู้คนในภูมิภาคนี้มักอยู่บ้านที่มีเสาสูงไม่ว่าตามที่ราบชายฝั่งเพื่อป้องกันน้ำที่ท่วมทุกปี หรือในหมู่บ้านห่างไกลบนที่สูงที่ซึ่งความปลอดภัยจากคนร้ายและสัตว์ล่าเหยื่ออาจเป็นเหตุผลสำคัญ ลักษณะสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ รูปแบบของครัวเรือน และแม้แต่โครงสร้างทางสังคมการเมืองที่เป็นลักษณะเฉพาะของ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจสืบเนื่องมาจากการปลูกสร้างแบบง่าย ๆ และการรื้อถอนบ้านไม้
หลังจากจาก ยกพื้นสูง มาปลูกใหม่

อย่างไรก็ตามสภาพแวดล้อมที่เหมือนกันก็อาจอธิบายลักษณะร่วมทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ การกินหมากที่แพร่หลายคงจะไม่ได้เป็นการสนองตอบที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติด้วยสาเหตุว่ามีต้นหมากอยู่ในพื้นที่ เพราะต้องนำส่วนประกอบสามอย่าง คือ ผลหมาก ใบพลู และ ปูน มาผสมกันด้วยวิธีการที่ซับซ้อนก่อนจะได้ผลที่ต้องการ เช่นเดียวกับการที่เครื่องใช้ต่างๆ เช่น แก้ว ฝอยลมที่ใช้ลูกสูบ และ กีฬาเฉพาะท้องถิ่น เช่น ชนไก่ และ ตะกร้อ รวมทั้งรูปแบบของดนตรีที่ห้องสำริดมีบทบาทเด่นที่สุด หรือรูปแบบที่คล้ายคลึงกันในการประดับร่างกายและการจำแนกประเภทก็ไม่ได้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมมากนัก ลักษณะพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมแตกต่างไปจากเพื่อนบ้านที่กว้างใหญ่ไพศาลทั้งสอง—จีนและอินเดีย ศูนย์กลางของสิ่งทั้งหลายนี้คือแนวคิดเรื่อง “จิตวิญญาณ” ที่ให้ชีวิตแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหมด ความสำคัญของผู้หญิงในการสืบสกุล พิธีกรรม การตลาด และการเกษตร รวมทั้งความสำคัญของหนี้สินในฐานะสิ่งกำหนดการผูกพันทางสังคม

แผนที่ 1 ลักษณะทางกายภาพและกลุ่มภาษาต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกันเช่นนี้ควรจะอธิบายด้วยรูปแบบของการอพยพในอดีตหรือ
การติดต่อทางการค้าและการเมืองหรือไม่ เป็นเรื่องเกินขอบเขตของการศึกษานี้ สิ่งที่ผมต้องการ

จะเน้นในที่นี้ก็คือการติดต่อทางทะเลยังคงเชื่อมโยงชนชาติต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าด้วยกันอย่างแน่นแฟ้นมากกว่าอิทธิพลจากภายนอกมาจนศตวรรษที่ 17 ความจริงที่ว่าอิทธิพลของจีนและอินเดียมายังส่วนใหญ่ของดินแดนนี้โดยการค้าทางทะเล ไม่ใช่ด้วยการพิชิตหรือการตั้งอาณานิคมดูเหมือนจะประกันให้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้รักษาลักษณะเด่นของตนเองไว้ได้ แม้จะมีส่วนประกอบมากมายหลายอย่างจากศูนย์ใหญ่ๆเหล่านี้ สิ่งที่ไม่ได้ เกิดขึ้น (นอกจากบางส่วนของเวียดนาม) ก็คือ ดินแดนต่างๆสถาปนาสัมพันธภาพอย่างใกล้ชิดกับจีนหรืออินเดียมากกว่าเพื่อนบ้านของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวจีนยังคงมอง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ไม่รวมกรณีพิเศษในเวียดนาม) โดยรวมว่าเป็น “มหาสมุทรทางใต้” (น่านน้ำหรือ ดินแดนโพ้นทะเล) ชาวอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และ มลายู เรียกดินแดนนี้ว่า “ดินแดนใต้ลม” เพราะลมมรสุมตามฤดูกาลพาเรือข้ามมหาสมุทรอินเดียมาได้ ชื่อเรียกทั้งคู่นับความจริงที่ว่าดินแดนแห่งนี้ต้องมาทางทะเล เป็นการเดินทางซึ่งยากกว่าที่ชาวตะวันออกเฉียงใต้เองเดินทางไปยังชุมทางการค้าเช่น อาณาจักรศรีวิชัย รัฐมะละกา หรือ รัฐบันเติน เมื่อผู้สังเกตการณ์คนหนึ่งบันทึกไว้ประมาณ ค.ศ. 1600 เกี่ยวกับกลุ่มหมู่เกาะนี้เป็นส่วนใหญ่ว่า “ผู้คนพวกนี้จำเป็นต้องติดต่อกันอย่างสม่ำเสมอ ฝ่ายหนึ่งจัดส่งสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการ” (Pyrard 1619 II: 169) ก่อนการปฏิวัติการค้าในศตวรรษที่ 17 เมื่อบริษัทดัตช์อีสต์อินเดียได้สร้างเครือข่ายการเดินทางเรือที่สม่ำเสมอและหนาแน่นอย่างน่าพิศวงเพื่อนำผลผลิตส่วนใหญ่จากภูมิภาคนี้ส่งไปอ้อมแหลมกู๊ดโฮป ประจวบกับเป็นเวลาที่ดินเพิ่มการเดินเรือมายังดินแดนโพ้นทะเล จุดเชื่อมโยงทางการค้าภายในภูมิภาคจึงยังคงมีอิทธิพลมากกว่าสายสัมพันธ์ภายนอก

ระยะเวลาที่ผมเรียกว่า “ยุคการค้า” ตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 ถึง 17 เป็นช่วงหนึ่งที่จุดเชื่อมโยงทางทะเลล่องตัวมากเป็นพิเศษ ผมจะให้เหตุผลสนับสนุนว่าเมืองท่าริมทะเลที่ติดต่อกันระหว่างกันและกันมีความสำคัญมากขึ้นในช่วงนี้โดยไม่เคยมีมาก่อนหรือตั้งแต่นั้นมา ยิ่งกว่านั้นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญที่สุดเมื่อก่อนนี้ใช้ภาษามลายู เริ่มด้วยศรีวิชัย และเมืองที่สืบทอดต่อมาได้แก่ ปาไซ มะละกา ยะโฮร์ ปัตตานี อาเจะห์ และบรูไน ภาษามลายูจึงได้กลายเป็นภาษาหลักของการค้าทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองค้าขายที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายเมืองถูกจัดว่าเป็นเมืองมลายูเพราะพูดภาษามลายู (และนับถือศาสนาอิสลาม) ทั้งๆที่บรรพบุรุษของคนเหล่านี้ อาจเป็นชาวชวา มอญ อินเดีย จีน หรือ ฟิลิปปินส์ เป็นไปได้ที่ทาสชาวสุมาตราของมะแฉลัน พุดกับผู้คนในฟิลิปปินส์กลางเข้าใจกันได้ทันทีใน ค.ศ.1521 (Pigafetta 1524: 136–37) และเกือบสองร้อยปีหลังจากนั้น ที่คนเรือชาวอังกฤษของแดมปีเยร์ (Dampier) จะเรียนภาษามลายูที่เกาะมินดาเนา (ทางใต้ของฟิลิปปินส์) และใช้ภาษานี้ในที่ ปูลู คอนดอร์ ซึ่งอยู่ใกล้ชายฝั่งเวียดนามใต้ (Dampier 1697: 268) ในช่วงนี้คำศัพท์มลายูด้านการค้า งานช่าง และอื่นๆ หลาย

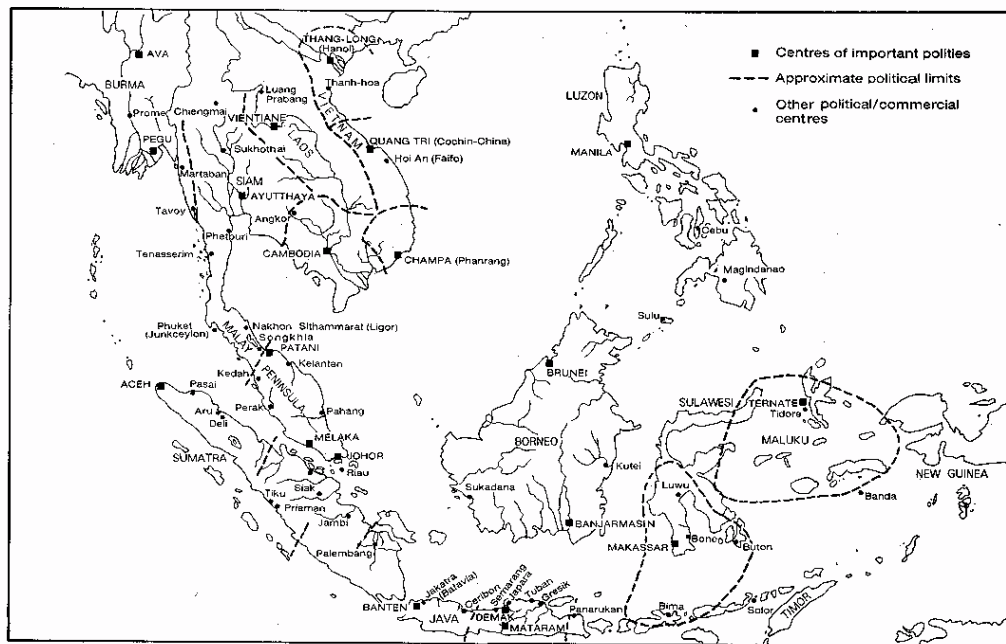
ร้อยคำเข้ามาในภาษาตากาล็อก (Wolff 1976) คำว่า *กัมปง* (*kompong*) ที่ใช้หมายถึง ศูนย์การค้าขายใหญ่ๆของเขมร เป็นคำที่มาจากภาษามลายู และชาวเวียดนามรับคำ เช่น *cù-lao* (จาก ภาษามลายู *pulau* ซึ่งมีความหมายว่า เกาะ) ในทำนองเดียวกัน ชาวยุโรปได้บันทึกว่าพบ การใช้คำมลายู เช่น *อะมอก* (*amok*) *กูดัง* (*gudang*/โรงเก็บของ) *เปราฮู* (*perahu*/เรือ) และ *กริช* (*kris*) ในเมืองพะโคหรือหงสาวดี และแม้แต่ ที่ชายฝั่งมาลาบาร์ ของอินเดีย เหมือนกับว่าเป็นคำ พื้นเมือง (Bausani 1970: 95 – 96) อย่างน้อยคนที่ทำงานเกี่ยวกับการซื้อขายและการค้าในเมือง ท่าใหญ่ๆจะต้องพูดภาษามลายูนอกเหนือจากภาษาของตนเอง

ในการกำหนดพื้นที่ใดๆ จะมีบางเขตที่มีปัญหาเรื่องบริเวณรอบๆตำแหน่งที่ตั้ง ในประการ แรกผมจึงกำหนดว่าดินแดนริมทะเลนั้นเชื่อมกันด้วยการสัญจรทางน้ำ ดังนั้นพวกชาวเขาที่อยู่ บนแผ่นดินใหญ่ไปทางเหนือจะไม่มีบทบาทมากนักในเรื่องของผม แม้ว่าหลายกลุ่มจะเชื่อมโยง ทางวัฒนธรรมกับชาวไทยที่อยู่ชายฝั่งทะเลและที่ราบภาคกลาง ตรงปลายสุดทางใต้ของดินแดน นี้ ผมใคร่ขอขีดเส้นแบ่งเขตระหว่างมาลากู (หมู่เกาะโมลุกกะ) และ เกาะนิวกินี เพราะเมื่อข้ามเส้น นี้แล้วการค้าขายทางทะเลและความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรม (แม้ว่าไม่อาจจะมองข้ามไปได้) อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าปัจจัยที่เชื่อมโยงมาลากูกับหมู่เกาะทางตะวันตกและทางเหนือ

ส่วนเวียดนาม ซึ่งไม่อาจแย้งได้ว่ามีบทบาทสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นที่เรา กำหนดขอบเขตในปัจจุบันนี้ ปรากฏว่าเป็นปัญหามากกว่า ในเรื่องนี้ผมคนเดียวไม่สามารถพูด ด้วยความมั่นใจว่าองค์ประกอบร่วมกันของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีน้ำหนักกว่าปัจจัยที่เชื่อมโยง เวียดนามกับจีน โดยเฉพาะมณฑลใต้สุดของจีน ในเรื่องอาหาร และการบันเทิงหลายอย่าง—การ กินหมาก การชนไก่ และ การเล่นตระกร้อแบบหนึ่ง—เป็นที่แน่ชัดว่าชาวเวียดนามมีส่วนใน วัฒนธรรมร่วมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับเพื่อนบ้านบางกลุ่มในจีนตอนใต้ ผู้หญิง เวียดนามมีอิสระมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด การผลิตสินค้าพัฒนาน้อยกว่าในจีน แต่กระนั้นชีวิต ด้านการเมืองและด้านกฎหมายของเวียดนาม และแม้แต่กิจวัตรพื้นฐาน เช่นมรรยาทในการ รับประทานอาหาร (ด้วยตะเกียบ) ได้ยืมจากจีนมาเป็นเวลานานแล้วก่อนศตวรรษที่ 15 ยิ่งกว่านั้น การกระจุกตัวของประชากรที่สามเหลี่ยมดินดอนปากแม่น้ำแดงใกล้เคียงกับรูปแบบที่ หนาแน่นของจีนกว่าการกระจายกันอยู่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นี่อาจจะเป็นเหตุผลว่าเหตุใด ชาวเวียดนามจึงได้เลิกปลูกบ้านแบบเสาสูงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสหัสวรรษแรกของ คริสต์ศักราช เช่นเดียวกับชาวชวาและบาลีที่ต้องทำเช่นนั้น เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นในหลาย ศตวรรษต่อมา บ้านแบบเดิมนั้นใช้ไม่มาก

เขมรและจามปา ซึ่งอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีนตอนใต้ด้วยกันจนถึงศตวรรษที่ 15 เป็นส่วน หนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านการค้าขายและวัฒนธรรม โดยไม่ต้องสงสัย เวียดนาม

ขยายอาณาเขต โดยบุกรุกดินแดนทั้งสองอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาที่เรากำลังพิจารณากันอยู่ เป็นกระบวนการสองทาง เวียดนามผู้พิชิตมิได้ลบล้างวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่เดิมในตอนใต้ จนถึงศตวรรษที่ 18 เวียดนามกลางและใต้ (ขณะนั้นเป็นอาณาจักรที่ปกครองโดยราชวงศ์เหงียน (Nguyen) ชาวยุโรปรู้จักในชื่อ โคชินจีน —ดูแผนที่ 2) ยังคงนิยมบ้านยกพื้นสูงแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น (Borri 1663 III: D; La Bissachère 1812 I: 246) แม้ว่ารัฐเวียดนามได้ผูกพันค่อนข้างจะใกล้ชิดในด้านการค้าขาย รวมทั้งด้านวัฒนธรรมกับส่วนอื่นๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าคู่แข่งทางเหนือที่ปกครองโดยราชวงศ์ตริन्ह (Trinh) ก็เป็นเรื่องไร้เหตุผลที่จะลากเส้นระหว่างสองส่วนนี้ ทั้งคู่โดยเนื้อแท้แล้วเป็นเวียดนาม และหันไปพึ่งพาจีนในฐานะต้นแบบทางวัฒนธรรม ถึงแม้เวียดนามดูเหมือนจะเคยค้ากับทางใต้ในศตวรรษที่ 12 ถึง 15 อย่างน้อยก็ดูได้จากการกระจายของเครื่องปั้นดินเผา “อันนัม” แต่ไม่ได้ทำเช่นนั้นในศตวรรษที่ 16 และ 17 “พวกนี้มีได้ลงเรือไปมะละกา แต่ไปจีน และ จามปา” (Pires 1515: 114; cf. Dampier 1699: 46; La Bissachère 1812 I: 212-19)

Map 2 Political centres in Southeast Asia c. 1600

แผนที่ 2 ศูนย์การเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ค. ศ. 1600

สรุปได้ว่าบทบาทของเวียดนามก็คือเป็นพรมแดนระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญ หากเวียดนามไม่ได้ฝึกฝนบทเรียนเรื่องราชการและการทหารของจีนมาเป็นอย่างดีและพยายามต่อสู้อย่างหนักเพื่อรักษาสมภาพและอิสรภาพจากอาณาจักรกลาง (จีน) อิทธิพลทางการเมืองของจีนคงจะขยายต่อไปทางใต้ได้อย่างแน่นอนโดยใช้เส้นทางทั้งทางบกและทางทะเล เท่าที่ปรากฏ เวียดนามได้ผลักดันให้จีนไปยังดินแดนโพ้นทะเลทางทะเลเท่านั้น และเกือบจะทั้งหมดไปในฐานะของพ่อค้าผู้รักสงบ ในบางแง่มุมที่สำคัญดูเหมือนเวียดนามจะปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของโลกการค้าทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ส่วนใหญ่จะไม่ใช่เช่นนั้น

บทที่ 2

ความผาสุกทางกาย

เราพอจะเข้าใจได้ที่นักประวัติศาสตร์ลังเลที่จะหาสถิติจากแหล่งข้อมูลที่ไม่น่าพอใจที่สุดเพื่อใช้ในการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนสมัยอาณานิคม เพราะการระบุตัวเลขแน่นอนอาจทำให้เข้าใจผิดได้ แต่กระนั้นหากไม่มีการกำหนดจำนวนไว้บ้าง ก็จะไม่สามารถเปรียบเทียบสมัยหนึ่งหรือพื้นที่หนึ่งกับอีกสมัยหนึ่งหรืออีกพื้นที่หนึ่งได้ หรือโยงข้อมูลเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับประวัติศาสตร์สังคมที่มีการปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้นเรื่อยๆของภูมิภาคซึ่งศึกษาได้ดีกว่า เช่น ยุโรปหรือจีน การสร้างตัวเลขที่ชัดเจนจากหลักฐานที่ไม่ครบถ้วนและขัดแย้งกันเป็นอันตรายอย่างยิ่ง และโอกาสที่จะผิดพลาดนั้นสูงมาก แต่ปัญหาของประวัติศาสตร์สังคมยุโรปช่วงก่อนสมัยใหม่แตกต่างในแง่ของระดับมากกว่าลักษณะ (ข้อมูลขัดแย้งที่ต้องพิจารณานั้นมีมากกว่า) และปัจจุบันนี้ไม่มีใครตั้งข้อสงสัยในความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นหลังจากการรื้อในระยะเริ่มต้น เมื่อผมได้เตือนผู้อ่านให้ระวังการให้ค่าตัวเลขต่อไปนี้โดยปราศจากเงื่อนไขแล้ว ผมก็จะเริ่มด้วยปัญหาที่อาจจะสำคัญที่สุดและอาจจะยากที่สุดเรื่องกำหนดตัวเลข นั่นก็คือ จำนวนประชากร

ประชากร

ชาว สยาม พม่า และ เวียดนาม มีธรรมเนียมนับจำนวนครัวเรือนภายในราชอาณาจักรเพื่อประโยชน์ในการเก็บภาษีอากรและการระดมกำลังพล “ชาวสยาม” ลา ลูแบร์ ยืนยัน (1691: 11) “ทำบัญชีจำนวน ชาย หญิง และ เด็ก อย่างละเอียด . . . ในดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้” มีการทบทวนจำนวนทุกปี รายการสำรวจหลงเหลือมาน้อยมาก และที่ได้มีการวิเคราะห์โดยนักวิชาการสมัยใหม่น้อยลงไปอีก ยิ่งกว่านั้น ยังไม่รวมผู้ที่ได้รับยกเว้นจากการถูกเกณฑ์แรงงานด้วย เช่น ทาส เจ้าหน้าที่ด้านศาสนา และ “บุคคลนอกกฎหมาย” นอกพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร แต่จำนวนเหล่านี้เมื่อตกมาถึงเราในหोजดหมายเหตุฟ้องดินหรือจากการสอบถามของชาวต่างชาติที่มาเยือน ก็จะเป็นประโยชน์ช่วยบ่งชี้ถึงการเพิ่มและลดของประชากร ยิ่งกว่านั้น

ชาว สเปนในฟิลิปปินส์ ยังได้ประมาณการ จำนวนผู้เสียภาษี (*tributos*) ไว้เป็นระยะๆระหว่างที่ สเปนปกครองอยู่ ตั้งแต่ ค.ศ. 1591 เป็นต้นมา

ในระยะแรกวิธีหนึ่งที่จะใช้ประมาณการก็คือเปรียบเทียบกับประมาณการที่พอจะ เทียบเคียงกันได้ ในศตวรรษที่ 18 หรือ ต้นศตวรรษที่ 19 ก่อนที่จำนวนประชากรจะพุ่งสูงขึ้นใน สมัยใหม่ เพื่อหาอัตราการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวของประชากร (ดูตารางที่ 1)

อัตราการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจที่สุดในตัวเลขเหล่านี้คือการลดลงอย่างฉับพลันในชาว ภาคกลางและภาคตะวันออก เรื่องนี้ต้องอธิบายด้วยสงครามสืบราชสมบัติอันยาวนานก่อนสัญญา สงบศึก จีอันตี (Gianti) ที่ฮอลแลนด์รับรองใน ค.ศ. 1755 ว่าแม้ประชากรผู้ได้รับผลกระทบจาก สงครามอาจอพยพไปยังดินแดนที่สงบกว่า ตัวเลขที่มีอยู่ทั้งหมดแสดงว่าการเติบโตของประชากร ต่ำมาก ตรงกันข้ามอย่างชัดเจนกับการเติบโตอย่างรวดเร็วในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกแห่ง เมื่อมีความสงบภายใน ซึ่งมักจะเป็นเพราะการแทรกแซงของเจ้าอาณานิคม การเติบโตที่รวดเร็ว และต่อเนื่องเริ่มต้นที่ฟิลิปปินส์ได้ปกครองของสเปนด้วยอัตราเพิ่มโดยเฉลี่ยกว่าร้อยละ 1 ตั้งแต่ ค.ศ. 1735 ต่อมาก็ ชาว ซึ่งคงจะเติบโตกว่าร้อยละ 1 ต่อปีหลังความสงบใน ค.ศ. 1755 จำนวน ประชากรได้เพิ่มขึ้นถึง 10 ล้านใน ค.ศ.1845 และ 20 ล้านคนใน ค.ศ.1880 (Ricklef 1986; Owen 1987 A) ในดินแดนอื่นๆส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้การสถาปนาการปกครอง อาณานิคมในศตวรรษที่ 19 และ 20 ดูเหมือนว่าจะทำให้อัตราการเติบโตของ "ประชากรในระยะ ปรับเปลี่ยน" สมัยใหม่เริ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นพิเศษ (ระหว่างร้อยละ 1 ถึง 3) ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1800 ราชวงศ์จักรีในประเทศไทยสามารถรักษาความสงบภายในได้ดีพอสมควรซึ่งอาจเป็น เหตุผลที่จำนวนของชาวสยามเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 19 ถึงแม้ว่าจะไม่รวดเร็วเท่า ดินแดนได้อาณานิคม

แม้ว่าอัตราการเติบโตในสมัยใหม่จะสูง แต่อัตราที่ต่ำหรือติดลบสำหรับศตวรรษที่ 17 และ 18 ตามที่แสดงในตารางที่ 2 ทำให้เราต้องสันนิษฐานว่าอัตราการเติบโตในทั้งภูมิภาคนั้นต่ำมาก ผมสรุปว่าควรจะเป็นอัตราร้อยละ 0.2 ต่อปีเป็นฐานที่ใช้ประมาณการย้อนหลังจาก ค.ศ.1800 สำหรับประชากรของดินแดน ที่เราไม่มีข้อมูลดีกว่านั้น ในบางแห่งที่มีการรบกวนและความวุ่นวาย ภายใน ขั้นรุนแรงในศตวรรษที่ 17 และ 18 เช่น เขมร คาบสมุทรมลายู และ ชูลาเวซี อัตราการ เติบโตที่ต่ำกว่า คือ ร้อยละ 0.1 หรือ ศูนย์ ดูจะเหมาะสมกว่า ในตารางที่ 2 ผมได้พยายามคำนวณ ประชากรสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ. 1600 โดยประมาณจำนวนอย่างรอบคอบที่สุด ด้วยการประเมินสำหรับ ค.ศ.1800 เสียก่อน ผมใช้การประเมินและการสำรวจประชากรมากมาย ของศตวรรษที่ 19 ซึ่งความน่าเชื่อถือยังเป็นที่เคลือบแคลง แล้วคำนวณย้อนไปหาตัวเลขประชากร ค.ศ. 1600 ในกรณีที่ไม่มีปรากฏตัวเลขจากสมัยเดียวกัน (ดู ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 การเติบโตของประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงศตวรรษที่ 17 และ 18

ประเทศ หรือ เขต	จำนวนประชากรโดยประมาณในหลักพัน				อัตราเติบโตต่อปี
	จำนวนโดยประมาณช่วงแรกสุด		ก่อนสมัยใหม่ช่วงหลังสุด		
สยาม	1687	1,900	1822	2,790	+0.28
	(La Loubère 1691:11)		(Crawfurd 1828: 452)		
เกะหะ (มลายา)		60	1837	50	-0.08
	(Beaulieu 1666: 246)		(Newbold 1839 II: 20)		
บันเติน (ชาวตะวันตก)	1696	191 ⁿ	1815	232	+0.16
	(Pigeaud 1968: 64)		(Raffles 1817 I: 63)		
มาตารัมกลาง (ชาวกลางและ ตะวันออกไม่นับ ชายฝั่ง)	1631	3,000 ⁿ	1755	1,035 ⁿ	-0.85
	(van Goens 1656: 114, 225)		(Ricklefs 1974: 71-72, 159)		
บาห์ลี	1597	600	1815	800	+0.13
	(Lodewycksz 1598: 198)		(Raffles 1817: II ccxxxii)		
ลูซอนและวิซายา (ฟิลิปปินส์)	1591	668	1735	837	+0.16
	(Dasmariñas 1591: 8)		(ตัวเลขของโบสถ์ฝรั่งเศสใน Le Gentil)		

ⁿตัวเลขเหล่านี้ได้มาจากการคูณจำนวนของครัวเรือนที่ต้องชำระภาษีด้วย 6 การสำรวจประชากรที่มาตารัมใน ค.ศ. 1631 ระบุว่ามีการประชากร 2.5 ล้าน (Dagh-Register 1631: 37) แต่ผมถือว่าตัวเลขนี้มาจากจำนวน 500,000 ครัวเรือนเหมือนกับของวัน ฮุนส์ (Van Goens) ที่คูณด้วย 5 แทนที่จะเป็น 6 นักประวัติศาสตร์ศตวรรษที่ 17 และ 18 ยืนยันว่าจะยึดจำนวนครัวเรือนโดยประมาณที่ต่ำสุด (Schrieke 1942: 139; Ricklef 1986) ขณะที่นักประชากรศาสตร์พิจารณาย้อนกลับจากจำนวนประชากรที่สูงของปลายศตวรรษที่ 19 เชื่อว่าตัวเลขเหล่านั้นต่ำเกินไป ในที่นี้ได้ใช้ 6 เป็นตัวคูณตามที่ผู้สังเกตการณ์ชาวฮอลันดาในศตวรรษที่ 18 นิยมใช้ เพราะครอบครัวชาวสวนมากจะใหญ่ และจะต้องคิดเผื่อส่วนของประชากรที่ไม่ต้องเสียภาษีไว้บ้าง สมมติฐานของผมที่ว่าจำนวน 500,000 ครัวเรือนนี้ไม่รวมชายฝั่งเหนือและตะวันออกตอนปลายสุดมาจากการงานของ วัน ฮุนส์ (1656: 225) ส่วน ริคเคิลฟส์ (1986) ได้กล่าวเมื่อไม่นานมานี้ว่า ตัวเลขของ ค.ศ. 1755 นั้นได้มาจากจำนวนที่ประเมินก่อนหน้านั้น แต่เขาสรุปว่าถ้าจะมีข้อแตกต่างก็คือควรจะต่ำลงไปอีก

โดยรวมแล้ว ใน ค.ศ. 1600 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีคนอยู่บางตาโดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกัน ความหนาแน่นโดยรวมประมาณ 5.5 คนต่อหนึ่งตาราง

กิโลเมตร แตกต่างจากเอเชียใต้ที่ความหนาแน่นประมาณ 32 และจีน (ไม่นับทิเบต) ความหนาแน่นประมาณ 37 (ตาม McEvedy and Jones 1978) ส่วนยุโรป ซึ่งอยู่ไกลออกไป ความหนาแน่นของประชากร อย่างคร่าวๆเป็นสองเท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ประชากรกระจุกตัวในสัดส่วนที่สูงเกินความคาดหมายตามเมืองค้าขายจำนวนมากและพื้นที่เพาะปลูกข้าวแบบนาหลุ่มอย่างเข้มข้นซึ่งอยู่กระจายกันไป—ที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดง บางส่วนของพม่าตอนบน และชวากลางและตะวันออก บาห์ลี ภาคใต้ของซูลาเวซี และบัมปังกาในลูซอน นอกบริเวณเหล่านี้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีลักษณะเป็นป่าดงดิบขนาดใหญ่ ซึ่งผลกระทบจากคนส่วนใหญ่จะจำกัดอยู่ในวงของการทำไร่เลื่อนลอยเป็นหย่อมๆ ตามเชิงเขาและการเก็บผลิตผลอันหลากหลายในป่าเพื่อส่งออก เลื้อยยังคงเป็นอันตรายแม้ต่อผู้ที่พำนักอยู่ตามชนเมืองใหญ่ๆ เช่น มะละกา บันเต็น และปัตตาเวียของฮอลันดา (Ma Huan 1433: 113; Fryke 1692: 76-77; Bontius; 1629; 177- 78) เล่ากันว่าคณะทูตกอลคอนดา ของอินเดียได้ไปที่ อยุธยาพบแบบติดตลกกว่าแผ่นดินแดนของสยามจะกว้างใหญ่กว่า “พระราชแห่งกอลคอนดาเป็นราชาของผู้คน ขณะที่พระราชแห่งสยามเป็นเพียงราชาของป่าและขุน” (Gervaise 1688: 26)

อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่น่าสนใจที่สุดของประชากรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือ อัตราการเติบโตที่ช้ามากในศตวรรษที่ 17 และ 18 แม้จะเทียบกับ จีน อินเดีย หรือ ยุโรป ตามมาด้วยการเติบโตอย่างสูงเป็นพิเศษในศตวรรษที่ 19 และ 20 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอาณานิคมของยุโรป ดูเหมือนไม่อาจจะอธิบายความแตกต่างนี้ได้ว่าเป็นเพราะการส่งเสริมด้านสุขภาพที่ชาวยุโรปนำเข้ามา ชาวยุโรปที่มาเยือนในระยะต้นๆประทับใจว่าสุขภาพของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อนข้างดี เพิ่งจะในศตวรรษที่ 19 นี้เองที่เริ่มจะมีความแตกต่างในทางลบ

ยิ่งกว่านั้นเมื่อเปรียบเทียบกับยุโรปแล้ว การแต่งงานจะทำกันขณะอายุน้อยและเกือบทุกคนจะแต่งงาน ทั้งความรักของพ่อแม่ต่อลูกก็มักจะเป็นที่สับสนกัน แม้แจร์แวลด์ (1688: 112-13) จะอ้างว่าอัตราการตายของทารกในสยามสูงผิดปกติเพราะพ่อแม่ไม่เอาใจใส่ แต่ข้อกล่าวหาของเขาก็ขัดกันกับผู้สังเกตการณ์ส่วนใหญ่ จอห์น แอนเดอร์สัน (1826: 207-08) ยืนยันว่า “ปัจจัยยับยั้งที่แน่นอน” ในการขยายตัวของประชากร ที่แมลทัส (Malthus) ระบุไว้ไม่มีข้อใดเลยที่ใช้ได้กับชาวสุมาตราที่สุขภาพดี ซึ่งน้อยมากที่จะมีลูกเกินกว่าหกคน นักประชากรศาสตร์สมัยใหม่เชิงประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ก็ได้ข้อสรุปทำนองเดียวกันนี้ (Ng 1979: 150-52)

อาจเป็นไปได้ว่าลักษณะเฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้านกามารมณ์และธรรมเนียมประเพณีเรื่องการคลอดบุตรบางประการมีผลน้อยในการลดอัตราการเกิดในช่วงนี้ (ดูบทที่ 4; Reid 1987) อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆระหว่างสมัยก่อนและสมัยนี้ในแง่การเพิ่มอย่างรวดเร็วของประชากรในสมัยใหม่อาจลดลงมาเหลือเพียงสองปัจจัย คือศาสนาและสงคราม

ตารางที่ 2 จำนวนประชากรโดยประมาณสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ. 1600 (หลักพัน)

	ประมาณ จำนวน ค.ศ.1800	การเพิ่มเทียบ เป็นร้อยละต่อปี ศตวรรษที่ 19 ^ก	ประมาณ จำนวน ค.ศ.1600	การเพิ่มคิดเป็น ร้อยละต่อปี ค.ศ.1600-1800	ความหนาแน่น ต่อ ตารางกม. ค.ศ.1600
พม่า	4,600 ^ข	0.83	3,100	0.2	4.6
ลาว (รวมอีสานของ ไทย)	1,200 ^ค	ต่ำ	1,200	0.0	2.9
สยาม (ไม่รวมอีสาน)	2,800 ^ง	0.8	1,800	0.22	5.3
เขมร-จามปา	1,500	1.3	1,230	0.1	4.5
เวียดนาม (เหนือ กลาง)	7,000 ^จ	0.34	4,700	0.2	18.0
มลายา (รวมปัตตานี)	500	1.56	500 ^ฉ	0.0	3.4
สุมาตรา	3,500 ^ช	0.49	2,400	0.2	5.7
ชวา	5,000 ^ฎ	1.72	4,000	0.11	30.3
บอร์เนียว	1,000	0.83	670	0.2	0.9
ซูลาเวซี	1,800	0.45	1,200	0.1 ^ด	6.3
บาห์ลี	700	0.25	600	0.08	79.7
หมู่เกาะซุนดา น้อย	900	0.54	600	0.2	9.1
มาลูกู	400	0.41	275	0.2	3.7
ลูซอน และ ภูเขา	1,800	1.30	800	0.4	4.0
มินดาเนา และ ซูลู	230	0.98	150	0.2	1.5
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งสิ้นโดยประมาณ	33,000		23,000	0.2	5.7

^ก คำนวณจากการสำรวจประชากรที่เชื่อถือได้เป็นครั้งแรกซึ่งไม่ก่อน ค.ศ. 1920 ในกรณีของบอร์เนียว ซูลาเวซี มาลูกู และหมู่เกาะซุนดาน้อย (Ried 1987: 47)

^ข Burney (1842) คำนวณจากจำนวนคนในพม่า ค.ศ. 1783 ซึ่งระบุว่าตอนนั้นมีประชากรอยู่ประมาณ 4,209,000 คน (รวม “ชาวป่า” 830,000 คน และ พวกงาน 1,069,600 คน) ในพม่าไม่รวมยะไข่ รายการใน

ค.ศ.1826 แสดงว่ามีการ เพิ่มขึ้นน้อยมาก รายละเอียดของการสำรวจทั้งสองครั้งปรากฏอยู่ในงานของ Trager and Koenig 1979: 400—06

^ก จำนวนที่คำนวณไว้สูงสำหรับลาว (ลานช้าง) ได้มาจากตัวเลขใน ค.ศ. 1376 และ ราวๆ ค.ศ.1640 ดู Wyatt 1984: 83, 121

^ข Skinner (1957: 68) ได้สรุปจำนวนประชากรในศตวรรษที่ 19 ไว้ให้ดูได้อย่างสะดวก

^ค เปรียบเทียบ Woodside (1971: 158--59) กับ Crawford (1828: 526—28) แม้จะเผื่อสำหรับพวก ชาวเขาหนึ่งล้านคนที่อยู่นอกบัญชีผู้เสียภาษี จำนวนของชาวยุโรปอื่นๆก็คาดว่าจะสูงเกินไป

^ด ข้อสันนิษฐานว่าจำนวนประชากรใน ค.ศ.1600 สูงเท่ากับใน ค.ศ.1800 อาศัยตัวเลขร่วมสมัยที่สูงสำหรับประชากรของ รัฐเกดะห์ ยะโฮร์ และ ปะหัง ก่อนการจู่โจมที่ก่อความเสียหายร้ายแรง จากพวกอาจะห์ ค.ศ. 1618--19 (Reid 1980: 244) และจำนวนประชากรเมืองที่สูงของปัตตานี ประมาณ ค.ศ. 1600

^ด อัตราการเติบโตในศตวรรษที่ 19 โดยเทียบเคียงแล้วต่ำ อาจเนื่องมาจากการสงครามภายในที่สุมาตรา ตะวันตก ตาปาณูลี และ อาจะห์

^ด ทั้งจำนวน 3.5 ล้านคนที่ Nederburgh ประมาณไว้ใน ค.ศ. 1795 และ การสำรวจประชากรได้ 4.6 ล้านใน ค.ศ. 1815 จากข้ออ้างของ Raffles อาจจะต่ำกว่าที่เป็นจริง แต่ก็ได้มากอย่างที่นักประชากรศาสตร์ เช่น Durand (1967) และ MacDonald (1980) ผู้เชื่อว่าอัตราการเติบโตที่สูงในศตวรรษที่ 19 โดยธรรมชาติแล้วเป็นไปได้

^ก การเติบโตต่ำกว่าเฉลี่ยมาจากหลักฐานว่ามีการไหลออกของผู้อพยพ และ ทาส นอกเหนือจากปัจจัยปกติ

การเปลี่ยนศาสนามีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องอื่นๆอีกมากมายจนไม่สามารถแยกออกมาเป็นปัจจัยในความหมายแคบๆได้ เป็นต้นว่าเราได้เห็นการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วเริ่มในฟิลิปปินส์เป็นอันดับแรกเมื่อกลางศตวรรษที่ 18 เรื่องนี้เป็นผลของค่านิยมใหม่จากคริสต์ศาสนา “สันติภาพกับสเปน” หรือการเปลี่ยนแปลงด้านเกษตรกรรม สุขอนามัย พิธีกรรม หรือ การเก็บภาษีที่ระบบการปกครองของสเปนนำเข้ามาเช่นนั้นหรือ การเปลี่ยนแปลงในค่านิยมดูเหมือนจะชัดเจนในกรณีนี้ เพราะมีรายงานโดยเฉพาะว่าหญิงชาววิซายา ก่อนหันมานับถือคริสต์ศาสนาจะทำแท้งเมื่อท้องลูกคนที่สามและท้องต่อไปเพื่อให้ครอบครัวมีขนาดเล็ก (Dasmariñas 1590A: 413; Loarca 1582: 119) แต่หลังจากเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาแล้ว รายงานของ สเปนนั้นตรงกันข้าม มีแต่ความชื่นชม “การมีลูกดกของหญิง ฟิลิปปินส์ซึ่งยังความประหลาดใจแก่พวกเรา” (San Agostin 1720: 237; cf. Ortega 1594: 103; Bobadilla 1640: 292)

ตัวเลขจากการสำรวจประชากรในศตวรรษที่ 20 แสดงความแตกต่างที่น่าสนใจระหว่างอัตราการเกิดที่ต่ำเป็นพิเศษของพวกที่เชื่อในผีสางเทวดาในหมู่เกาะเมนตาวิ ซุมบา ตะวันออก ซูลาเวซีภาคกลาง แถบที่สูงในบอร์เนียว รวมทั้งกลุ่มเทือกเขาลูซอน และอัตรา

ประชากรที่สูงเป็นพิเศษของกลุ่มชนที่หันมานับถือคริสต์ศาสนาเมื่อไม่นานมานี้ เช่นพวกโตบาบาตะก์ นีอัล และ ชะกัตตัน โตรากา (Volkstelling 1930; Reid 1987) ในศตวรรษที่ 20 เช่นเดียวกับศตวรรษที่ 17 การเผยแพร่คริสต์ศาสนาได้รับการส่งเสริมจากการจัดกลุ่มผู้เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาใหม่ๆ ให้พำนักในชุมชนที่ตั้งในบริเวณเชิงเขาที่ทางเข้าถึง การทำเช่นนี้มักจะส่งผลให้เปลี่ยนวิถีชีวิตจากการทำไร่เลื่อนลอยมาเป็นการเพาะปลูกแบบถาวร เนื่องจากการไถนาเป็นงานของผู้ชาย และนิคมตามหุบเขามักจะใกล้ทั้งพื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำมากกว่าหมู่บ้านบนสันเขาที่เคยอยู่กันมาก่อน ปริมาณงานของผู้หญิงจึงลดลงไปมาก รวมทั้งความปลอดภัยที่เพิ่มขึ้นอันเป็นผลตามมา อาจเป็นปัจจัยสนับสนุนการมีครอบครัวที่ใหญ่ขึ้น

อย่างน้อยในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนเช่นนี้ การเปลี่ยนความเชื่อถือผีสงเทวดาแบบออสโตรนีเซียนมานับถือคริสต์ศาสนาดูเหมือนจะสนับสนุนให้ประชากรเพิ่มขึ้น แต่ไม่จำเป็นว่ากระบวนการที่แพร่หลายมากกว่า คือการเปลี่ยนความเชื่อถือผีสงเทวดา และความเชื่อต่างๆที่ได้อิทธิพลจากอินเดียมานับถือศาสนาอิสลามแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และพุทธศาสนานิกายเถรวาท จะมีผลเช่นเดียวกัน กระบวนการนี้เกิดในยุคการค้าช่วงต้นๆที่เต็มไปด้วยชีวิตชีวาและยังคงดำเนินต่อมาในจังหวัดที่แตกต่างออกไปจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนไปถือศาสนาอิสลาม หรือ พุทธศาสนา จะเกี่ยวพันกับการเพาะปลูกเป็นหลักแหล่งบริเวณหุบเขาและรัฐที่มีกษัตริย์ปกครอง การเปลี่ยนนี้ตามปกติจะดำเนินไปอย่างช้าๆค่อยเป็นค่อยไปจนผลกระทบต่อประชากรไม่สามารถจะประเมินได้เช่นในกรณีของการเปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาที่กล่าวมาข้างต้น ผมพูดได้แต่เพียงว่าการเปลี่ยนศาสนาอาจเป็นหนึ่งในปัจจัยที่กระตุ้นการเติบโตของประชากร โดยเฉพาะเมื่อสัมพันธ์กับขบวนการไปสู่รัฐที่ใหญ่ขึ้นและการเกษตรที่ถาวร

ปัจจัยที่สำคัญมากกว่าคือความไม่มั่นคงอันเป็นผลจากการรบกวนย่อยๆที่กระทำกันอย่างต่อเนื่อง สงครามเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีจำนวนผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตในสนามรบน้อยมาก วัตถุประสงค์หลักของสงครามก็เพื่อเพิ่มกำลังคนโดยตรงด้วยการจับผู้คนของชาติศัตรูมาเป็นทาสหรือเชลย หรือโดยทางอ้อมคือทำความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่ประเทศศัตรูจนผู้คนต้องย้ายถิ่นฐานมายังประเทศตน ดังนั้นจึงไม่มีการสูญเสียชีวิตโดยเปล่าประโยชน์ในการรบ แต่การหยุดชะงัก และความไม่แน่นอนอันเกิดจากสงครามเป็นปัจจัยสำคัญในเรื่องจำนวนประชากร รัฐใหญ่ๆเกณฑ์ประชากรชายในสัดส่วนที่มากพอสมควรมาเข้ากองทัพอันใหญ่และไร้ระเบียบโดยไม่มีระเบียบให้อย่างพอเพียงทั้งแก่ทหาร หรือ ครอบครัวที่ทิ้งไว้ข้างหลัง เชลยนับพันถูกบังคับให้เดินตามกองทัพพม่าและสยามที่ได้ชัยชนะ หรือส่งไปทางเรือโดย

พวกอาเจห์ และมะกัสซาร์ ความสูญเสียระหว่างการเดินทางนี้มากจนไม่สามารถคำนวณได้ บางทีปัจจัยที่สำคัญมากกว่าในแง่จำนวนประชากรคือความจำเป็นที่จะต้องอยู่ในความพร้อมที่จะหลบหนีในยามที่มีเรื่องวุ่นวาย นี่ก็อาจหมายถึงการหลีกเลี่ยงการมีลูกอีกอย่างน้อยก็จนกว่าลูกๆที่มีอยู่แล้วจะสามารถวิ่งหนีได้เอง

ตามที่แสดงไว้ในตารางที่ 1 การลดลงอย่างเห็นได้ชัดเกิดขึ้นก่อนการสงบศึกจีอันตี ค.ศ. 1755 ซึ่งได้ยุติการรบพุ่งที่ยืดเยื้อถึง 80 ปีระหว่างผู้ที่ต่างก็อ้างสิทธิในบัลลังก์ของมาตารัม ที่ว่าสงครามเป็นสาเหตุหลักของการลดจำนวนประชากร มีผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยจำนวนมากสนับสนุน ในดินแดนที่ห่างไกลทะเล กษัตริย์ชาวราชายานต่อผู้สำเร็จราชการมอสเซล ว่า “บรรดาครอบครัวที่อยู่แถบนั้นก่อนความวุ่นวาย ปัจจุบันเหลืออยู่ไม่ถึงหนึ่งในสี่” (Mossel 1757 อ้าง Schrieke 1942: 152) ส่วนตามบริเวณชายฝั่งทะเล “ผู้คนที่อยู่ที่นี่ก่อนกบฏจีน เหลือเพียงครึ่งเดียว เห็นได้จากปามะพร้าวที่มีค่าตามชายฝั่งทะเลถูกทอดทิ้ง” (Hartingh 1759, อ้าง; also Ricklefs 1986: 9-10; Stavorinus 1798 III: 336-40)

ในพื้นที่เพาะปลูกข้าวแบบนารวมกลุ่ม มีคนอยู่หนาแน่น การสูญเสียประชากรส่วนใหญ่เกิดจากการทำลายธัญญาหาร ไม่ว่าจะเป็นกบฏในสงคราม หรือ เนื่องจากการเป็นทางผ่านของทหารนับพัน ในการรบของสุลต่าน อางุง (Agung) ค.ศ. 1620-25 กับดินแดนชายฝั่งของชาวตะวันตก และมาดูรา ทหารแปดหมื่นคนล้อมสุระบายา และเมืองใกล้เคียงเป็นระยะๆอยู่ห้าปี ทำลายผลผลิตข้าว แม้กระทั่งวางยาพิษและกันแม่น้ำในเมือง (de Graaf 1958: 77-97) Dagh-Register ได้บันทึกว่าหลังปฏิบัติการรบเหล่านี้ “ในสุระบายาจำนวนคนประมาณ ห้าหมื่น ถึงหกหมื่น มีเหลือไม่เกิน 500 คน นอกนั้นล้มตายหรือหลบหนีไปเพราะความทุกข์ยากและความอดอยาก” (อ้าง Schrieke 1942: 148) แม้แต่ทางด้าน มาตารัมก็คงจะสูญเสียอย่างมาก ไม่เพียงจากความอดอยากและโรคภัยไข้เจ็บที่กลุ่มรุมพวกที่มาปิดล้อมปัตตาเวีย และทำให้ไม่ประสบความสำเร็จระหว่าง ค.ศ. 1628 – 29 แต่จาก “การขาดกำลังคนจนไม่สามารถนำน้ำเข้านาข้าวได้” ระหว่างทำสงครามกับมาดูราใน ค.ศ. 1624 มีผลให้พื้นที่ทำนาขนาดใหญ่ในมาตารัมเองแห้งแล้ง (อ้าง de Graaf 1958: 90, และ 151)

รูปแบบประชากรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนยุคอาณานิคม ดูเหมือนจะห่างไกลจากเส้นโค้งของอัตราเติบโตที่สม่ำเสมอแต่ต้นอันเป็นผลของการคาดคะเนย้อนหลัง เมื่อมีเสถียรภาพพอประมาณโดยทั่วไป การแต่งงานในวัยเยาว์ รวมทั้งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ และสุขภาพที่ดีพอสมควร อัตราการเติบโตของประชากรก็จะพุ่งสูง อย่างน้อยก็ในบรรดาผู้ทำนาและผู้ค้าขายในเมืองตามกลุ่มและชายฝั่ง แต่ประชากรก็จะลดลงอย่างรุนแรงเช่นกันเมื่อพื้นที่เหล่านี้ถูกทิ้งร้างว่างเปล่าจากการเคลื่อนย้ายของกองทัพ เป็นไปได้ว่าชาวได้ผ่านช่วงเวลา

ประชากรลดลงเช่นนี้หลายครั้งในระยะสามร้อยปีทีุ่่นวายก่อน ค.ศ. 1755 แต่ที่แน่นอนก็คือระหว่าง ค.ศ.1675 – 1755 สยามคงจะเสียประชากรส่วนใหญ่ไปเมื่อถูกพม่าทำลายระหว่าง ค.ศ.1549 – 69 และอีกครั้งหนึ่งในทศวรรษ 1760 ยังผลให้มีการเสียชีวิตอย่างมากมาจากการอดอยากและโรคภัยไข้เจ็บรวมทั้งการกวาดต้อนผู้คนไป (Wood 1924: 146; Turpin 1771: 156 – 78; Wyatt 1984: 99, 136 – 37) ในพม่าตอนล่าง ประชากรลดลงอย่างมากสองครั้งหลังจากที่ชาวมอญในหงสาวดีประสบความพ่ายแพ้อย่างยับเยินด้วยน้ำมือของกษัตริย์พม่าใน ค.ศ.1598 และ 1757 ตามลำดับ (Jarric 1608: 618 – 26; Lieberman 1984: 45, 248) มลายู ก็เช่นเดียวกันได้เสียประชากรไปมากอันเป็นผลจากการสู้รบกับอาเจะห์ ระหว่าง ค.ศ.1618 – 24

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้าเป็นดินแดนที่มีประชากรยี่สิบล้านกว่าคนกระจายกันอยู่ ความหนาแน่นแตกต่างกันไปในพื้นที่กว้างใหญ่ที่ปกคลุมไปด้วยป่า ผู้คนเหล่านี้ส่วนใหญ่กระจุกตัวเป็นหย่อมๆ ในพื้นที่เพาะปลูกข้าวแบบนาลุ่ม และเมืองที่มีการค้าขายทางทะเล เมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมดแล้วก็เป็นสัดส่วนที่สูงเป็นพิเศษ (Reid 1980) ปัจจัยหลักที่ทำให้จำนวนประชากรต่ำคือชีวิตไม่ปลอดภัยในสภาพที่มีการถูกโจมตีและการสู้รบบ่อยครั้ง แต่ก็สูงขึ้นอย่างรวดเร็วโดยการอพยพและเพิ่มขึ้นตามธรรมชาติในพื้นที่ที่เชื่อได้ว่ามีเสถียรภาพ

รูปแบบการเกษตร

พืชที่ควรเพาะและปลูกด้วยความอุตสาหะคือ ข้าว ข้าวโพด หัวมันต่างๆ มันเทศ เผือก และ ถั่วลิสง . . . เพื่อประเทศจะได้เจริญรุ่งเรือง และ สินค้าทุกอย่างจะได้มีราคาถูก

— Hikayat Banjar: 374

ข้าวเป็นอาหารหลักและผลิตผลการเกษตรที่สำคัญอย่างยิ่งยวดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาหารหลักอื่นๆ เช่น เผือก มัน สาหร่าย และ ข้าวฟ่าง ดูเหมือนจะนำหน้าข้าวอย่างน้อยในบริเวณหมู่เกาะ (Ishige 1980: 331 – 37) แต่พอถึงศตวรรษที่ 15 ข้าวก็ได้กลายมาเป็นพืชที่นิยมกันในพื้นที่ที่ปลูกได้สะดวก นอกจากในเกาะที่แห้งแล้งหรือไม่อุดมสมบูรณ์ด้านตะวันออก เช่น ติมอร์ โมลุกกะเหนือ หมู่เกาะอาลู บุตน และ เซลยาตาร์ เท่านั้นที่ผู้คนต้องอาศัย สาหร่าย (ได้จากต้นสาหร่าย ซึ่งมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Metroxylon* ที่ขึ้นตามธรรมชาติในป่าของกลุ่มหมู่เกาะ) หรือหัวเผือกหัวมันซึ่งเป็นแหล่งสำคัญของคาลอรี เมื่อมีการนำข้าวโพดเข้ามาจากเม็กซิโกในศตวรรษที่ 16 พื้นที่เช่นนี้ก็ได้เพิ่มพืชอันมีค่าที่ปลูกในที่สูงเข้าในรายการของอาหารหลัก ประมาณ ค.ศ. 1540 ข้าวโพดได้

เข้ามาที่มาลูกูแล้ว (Galvão 1544: 132) อาจเป็นได้ว่าคณะสำรวจชาวเวดรา (Saavedra) นำเข้ามา ใน ค.ศ. 1527 – 28

สำหรับพื้นที่รอบนอกที่ทำไร่เลื่อนลอยส่วนใหญ่ต้องพึ่งฝนซึ่งไม่แน่นอน การบริโภคข้าวเป็นความฟุ่มเฟือยในฤดูเก็บเกี่ยว “ข้าวเป็นอาหารหลักที่หมู่เกาะเหล่านี้ (ฟิลิปปินส์) มีอยู่สองสามเกาะ (ลูซอนกลาง ปาโน) ที่เก็บเกี่ยวได้ในปริมาณพอบริโภคตลอดปี ที่เหลือจะมีชีวิตอยู่ด้วยข้าวฟ่าง โบโรนา (borona) กล้วยปิ้ง รากไม้บางชนิดที่คล้ายมันเทศ มีชื่อว่า โอโรปีซา (oropisa) รวมทั้งมันหัวชนิดต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ในแต่ละปี” (Artieda 1573: 201 – 02)

แดมปีเยร์ (1697: 213 – 14) กล่าวไว้เหมือนกันว่าคนจนในมินดาเนาต้องกินสาकुสามถึงสี่เดือนในหนึ่งปี ตามพื้นที่ที่เป็นปลักตมส่วนใหญ่ ต้นสาकुซึ่งให้แป้งเกือบจะล้นๆหลังจากที่ ต้ม กรอง แล้วตากแห้ง มีเพียงพอสำหรับทุกคนที่ต้องการ ส่วนชายฝั่งทะเลและเกาะเล็กๆก็มักมีสาเกหลากหลายพันธุ์เป็นทางเลือก มาร์สเดน (1783: 64) ตั้งข้อสังเกตว่าหากปลูกข้าวไม่ได้ผลชาวสุมาตราจะหันไปพึ่ง “พวกหัวมันและรากไม้ป่า สมุนไพร และใบไม้ต่างๆซึ่งป่ามีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในทุกฤดูกาล . . . ฉะนั้น . . . ความล้มเหลวในผลผลิตของพืชพันธุ์ธัญญาหารไม่เคยมีผลร้ายแรงติดตามมาเช่นที่ประสบกันในประเทศที่พัฒนามากว่า และชาติที่ตระเตรียมรอบคอบมากกว่า” นอกเสียว่าจะเป็นผลมาจากสงคราม ความอดอยากดูเหมือนจะไม่ได้ทำลายล้างชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นชาวอินเดียนและชาวจีนในช่วงเวลาเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพวกที่ร่ำรวยนิยมกินข้าวเป็นประจำ จึงมักดูถูกอาหารหลักอื่นๆ เพื่อเหยียดหยามชาวบูตัน ศัตรูของมะกัสซาร์ระหว่างสงครามในทศวรรษ 1660 กวีชาวมะกัสซาร์คนหนึ่งเย้ยหยันพวกนี้ว่าเป็น “ผู้บูชาข้าวโพด” และ “ผู้บูชาหัวมัน” (Amin 1670: 104 – 05)

ในศตวรรษที่ 16 วิธีการปลูกข้าวที่สำคัญสามวิธีได้ใช้กันอยู่แล้วในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้แก่ การทำไร่เลื่อนลอยตามลาดเขาเตี้ยๆ การหว่านเมล็ดพันธุ์บนที่ราบน้ำท่วมถึง และการย้ายกล้าไปปักดำในผืนนาที่มีคันกันและไถคราดไว้แล้ว โบสรัป (1965) และ คนอื่นๆ ได้ชี้ให้เห็นว่าการตัดสินใจจะใช้วิธีใดมีได้ขึ้นกับความรู้ด้านวิธีการ เพราะทั้งสามวิธีเป็นที่รู้กันทั่วไปและมักใช้กันทั้งสามวิธี เหตุผลของโบสรัป ที่ว่าการเปลี่ยนจากการทำไร่เลื่อนลอยซึ่งใช้ที่ดินอย่างกว้างขวางไปเป็นการปลูกข้าวแบบนาหลุ่มมากกว่า เกิดขึ้นเพราะแรงกดดันของประชากรเป็นคำตอบเพียงบางส่วนเท่านั้น เมื่ออัตราส่วนของคนที่ดินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงนี้ต่ำ ตามทฤษฎีแล้วก็เป็นไปได้ว่าทุกคนจะยังชีพได้ด้วยการทำไร่เลื่อนลอย แต่เรารู้ว่ามีการทدنน้ำเข้าที่นาถาวรในเขตจอกเซ (Kyaukse) ของพม่า และในชาวตะวันออก อย่างน้อยก็ตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 (Setten der Meer 1979; Luce 1940) ที่จริงแล้ว รูปแบบของการเพาะปลูกในอันดับแรกถูกกำหนดโดยลักษณะทางกายภาพของแต่ละพื้นที่ แรงกดดันของประชากรเป็นเพียงสาเหตุรอง

การทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งได้แก่การถางป่าและเผาเป็นหย่อมๆแต่ละปีหมุนเวียนกันไป เหมาะกับพื้นที่ลาดเอียงส่วนใหญ่ที่มีการระบายน้ำดีพอสมควร ตามคำบรรยายสภาพในมาลากู (Galvão 1544: 132 – 33) “ที่นา . . . ดินไม่ดีเลย เมื่อหว่านไปหนึ่งปีต้องว่างเว้นไปสองปี ถ้าต้องการจะเก็บเกี่ยวอีกครั้งหนึ่ง . . . มีการถางป่าแล้วเผา และใช้ไม้ปลายแหลมเจาะดินเป็นหลุมเล็กๆ หยอดเมล็ดลงไปสองสามเมล็ด แล้วจะใช้มือหรือเท้ากลบหลุม” มีการบรรยายทำนองเดียวกันนี้เรื่องการเพาะปลูกด้วยวิธีถางป่าและเผา จากลูซอน และ วิชายา (Sande 1576: 67; Alcina 1668 III: 89 – 90) และคงจะต้องเป็นวิธีที่ใช้ทั่วไปในพื้นที่ลาดหรือที่ดอนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่ในปัจจุบันที่มีชื่อในการทำนาแบบขั้นบันได พจนานุกรมภาษาตากาล็อก ค.ศ. 1613 เล่มหนึ่ง ได้บรรจุคำต่างๆกัน 22 คำสำหรับเรียกเมล็ดข้าวเปลือก (Scott 1982: 525) ในการผลิตข้าวครั้งหนึ่งให้ได้เกินกว่าความต้องการของครอบครัวชาวนาตลอดทั้งปีในปริมาณมาก วิธีทำไร่แบบถางแล้วเผาเป็นวิธีที่ใช้แรงงานน้อยที่สุด (Hanks 1972: 56 – 62) ข้าวภูเขาแบบนี้ได้ส่งออกจากภาคเหนือของเวียดนามไปยังจีนในศตวรรษที่ 18 (Horta 1766: 234) และอาจส่งจากแถบเดลีพื้นที่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของสุมาตราไปยังอาเจะห์ในศตวรรษที่ 17 (Ito 1984: 361 – 63) ข้อเสียของการทำไร่เลื่อนลอยก็คือ สารอาหารที่ดินได้เพิ่มจากการเผาในตอนต้นจะถูกฝนชะล้างไปภายในหนึ่งหรือสองฤดู ดังนั้นต้องมีการสร้างไร่น้อยอยู่ตลอดเวลา วงจรการโยกย้ายประกอบกับผลผลิตต่อเอเคอร์ที่เทียบแล้วค่อนข้างต่ำ กำหนดระดับความหนาแน่นของประชากรไม่ให้เกิน 20 หรือ 30 คน ต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร แม้เป็นไปได้ว่าจะมีข้าวส่วนเกินในปริมาณสูง แต่ระบบก็ทำให้ยากที่จะรวบรวมข้าวที่เกินเช่นนั้นเพื่อส่งออกหรือการเติบโตของเมือง

วิธีปลูกอีกวิธีหนึ่งที่ให้ผลผลิตมากกว่าในแง่ของแรงงานที่ลงไปคือหว่านเมล็ดพันธุ์ลงยังที่ราบน้ำท่วมถึงก่อนที่น้ำจะไหลท่วม แฮ็งส์ (1972: 64) ได้คำนวณว่าวิธีนี้ให้ผลผลิตเพียงพอที่จะเลี้ยงชาวนาเป็นเวลา 38 เท่าของจำนวนวันที่ใช้ในการปลูก (เมื่อเทียบกับ 9 เท่าสำหรับการทำไร่เลื่อนลอย) แม่น้ำเองก็พาสารอาหารมาด้วยเมื่อน้ำล้นฝั่งในแต่ละปี ดังนั้นจึงสามารถได้ผลผลิตสูงจากสายพันธุ์ข้าวที่ปรับให้โตเร็วในน้ำโดยลงแรงไปน้อยที่สุด ชาวเปอร์เซียผู้หนึ่งในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลางของสยามได้บันทึกไว้ดังนี้ (Ibrahim 1688: 153 – 54)

พวกเขาปลูกข้าวด้วยวิธีนี้ เมื่อได้เวลาที่จะเพาะปลูก ก็จะไถดินอย่างลวกๆและหว่านเมล็ดพันธุ์ไปทั่วผืนดิน แล้วก็ทิ้งไว้รอธรรมชาติจัดการให้เป็นผล ลมมรสุมจะมาทันทีที่ไถเสร็จ แล้วน้ำก็จะท่วมไปด้วยน้ำ น้ำในนาจะสูงขึ้นทุกวันจนในที่สุดก็เจิ่งนองไปทั่ว เมล็ดพันธุ์ได้น้ำกลายเป็นต้นพืชสีเขียวและโผล่ขึ้นมาเหนือพื้นดิน อันที่จริงแล้วต้นข้าวติดตัวจนสูงถึง 5 หรือ 6 ศอก เมื่อข้าวแก่ได้ที่ พวกชาวนา ก็จะกลับมาทางเรือและเก็บเกี่ยว

สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่เอื้ออำนวยเช่นเดียวกันนี้ยังได้ให้ผลผลิตข้าวสูงมากจากที่ราบลุ่ม ทะเลสาบของเขมร (Couto, อ้าง Groslier 1958: 73 – 74; Ishii 1971: 170) จากตอนล่างของ แม่น้ำหงสาวดี และ สาละวิน ของพม่า (Barbosa 1518 II: 153; Lieberman 1984: 18) และแม่น้ำสายเล็กๆอีกมากมายในยะไข่ คาบสมุทรมลายูตะวันออก และ เวียดนาม

ในศตวรรษที่ 17 ภาคกลางของสยามยังมีป่าอยู่เป็นส่วนใหญ่และสินค้าส่งออกอันดับแรก ของภาคนี้ไม่ใช่ข้าวแต่เป็นหนังวัว แต่อย่างไรก็ตามผลผลิตที่สูง เพราะน้ำท่วมประจำปีทำให้ได้ ข้าวเกินต้องการเป็นจำนวนมากสำหรับกรุงศรีอยุธยา (ซึ่งอาจมีประชากรมากกว่าร้อยละ 10 ของ ภาคกลางของสยาม) และสามารถส่งข้าวออกเมื่อต้องการ มีเรื่องเล่ากันว่าประมาณ ค.ศ.1500 สยามส่งเรือสำเภา 30 ลำบรรทุกข้าวไปมะละกาทุกปี (Pires 1515: 107) เนื่องจากเรารู้ว่าเรือ สำเภาในศตวรรษที่ 16 บรรทุกข้าวโดยเฉลี่ยได้ 400 – 500 เมตริกตัน (Manguin 1980: 268; Bouchon 1979: 143) เราสามารถประมาณได้ว่าสยามส่งข้าวออกทั้งหมดกว่า 10,000 ตัน ทำเรือที่หงสาวดีส่งเรือบรรทุกข้าวอย่างน้อย 40 ลำ (อาจเป็นข้าว 14,000 ตัน) ไปยังปาไซ เปติร์ และ มะละกา (Pires 1515: 98; Bouchon 1979: 139) เมื่อตอนต้นศตวรรษ แต่หลังจากพม่า พิซิต หงสาวดีผลิตส่วนเกินปริมาณมากจากสามเหลี่ยมดินดอนที่น้ำท่วมทุกปี จะถูกส่งขึ้นไป ตามแม่น้ำอิรวดียังเมืองหลวงของพม่า ในศตวรรษที่ 18 เรือแม่น้ำ “หลายพันลำ” ล่องค้าขาย ภายในประเทศ (Symes 1827 II: 64 – 65) เขมรสามารถส่งข้าวออกประมาณ 7,000 ตันต่อปี ใน ราวๆ ค.ศ.1600 (Mandelslo 1662: 106) ซึ่งตามปกติจะส่งไปปัตตานี ปะหัง และบรูไน ส่วน สงขลาและนครศรีธรรมราช ส่งข้าวออก 800 ตันต่อปีไปยังปัตตานีและ ปะหังประมาณ ค.ศ.1620 (van Hasell 1620: 647)

อย่างไรก็ตาม ผู้ส่งข้าวออกที่ใหญ่ที่สุดคือชาว และวิธีที่ใช้โดยทั่วไปคือวิธีที่สาม—หวาน เมล็ดพันธุ์ลงไปในพื้นที่ใดคราด มีคันกั้นและควบคุมระดับน้ำอย่างระมัดระวัง วิธีทำนาลุ่มนี้มี คำบรรยายตามที่ทำกันในลูซอนดังต่อไปนี้

พวกเขาจะเอาเมล็ดพันธุ์ 1 ตะกร้าไปแช่ในแม่น้ำ หลังจากนั้นก็เอาตะกร้าขึ้นจากน้ำ คัดเมล็ดที่ไม่ดีและไม่งอก ทิ้งไป ที่เหลือก็จะโรยบนตะแกรงไม้ไผ่เอาดินกลบ แล้ววางไว้ในที่เมล็ดจะชุ่มน้ำอยู่เสมอ หลังจากเมล็ดที่งอก เจริญเติบโตพอสมควรแล้ว ก็นำไปปลูกที่ละต้นเช่นการปลูกผักกาดในสเปน ด้วยวิธีนี้พวกเขาก็ได้ข้าวจำนวน มากมายในเวลาอันสั้น (Sande 1576: 67; cf. Scott 1982: 526)

การย้ายกล้าไปปลูกเช่นนี้ก็เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดจากพื้นที่นาซึ่งได้ลงแรงค่อนข้างมากในการทำ คันกั้นอย่างพิถีพิถันเพื่อให้ น้ำ (ไม่ว่าจากฝนที่ตามมาตามฤดูกาลหรือจากคลองทดน้ำ) ชังอยู่ในนา ตลอดระยะเวลาที่ข้าวเจริญเติบโต วิธีนี้ให้ผลผลิตสูงสุดต่อเฮกตาร์ของพื้นที่ แม้จะมีได้ผลตอบแทน

สูงสุดสำหรับแรงงานที่ลงไป แต่เป็นวิธีที่ต้องใช้คน และทำให้มีประชากรที่ทำการเกษตรมากกว่าอีกสองวิธีด้วย และการเก็บและส่งข้าวส่วนเกินออกก็ทำได้ง่ายมากขึ้น

ยิ่งกว่านั้นวิธีทำนาลุ่มทำให้ปลูกข้าวครั้งที่สองได้ในแต่ละปีในที่ที่มีน้ำเพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำท่าซึ่งเต็มไปด้วยสารอาหารและไหลเข้ามาตามคลองทดน้ำ เมื่อถึงศตวรรษที่ 16 คลองเช่นนี้คงมีอยู่ทั่วไปแล้วในท้องที่ที่มีบ้านเรือนค่อนข้างจะหนาแน่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีหลักฐานอยู่แน่นอนในชวา ซูลาเวซีได้ ลูซอน ปาโน (เวียดนาม) พม่าตอนบน และ สยาม มีรายงานก่อนหน้านั้นใน ค.ศ. 1400 ว่าทางตะวันออกเฉียงเหนือของชวา และตอนเหนือของสุมาตรา “ข้าวจะแก่เก็บเกี่ยวได้สองครั้งในหนึ่งปี” (Ma Huan 1433: 91, 117) ขณะที่พงศาวดารพม่าหลายฉบับอ้างว่าพื้นที่ส่วนหนึ่งในบริเวณจอกเซที่มีการทดน้ำอุดมสมบูรณ์ให้ผลผลิต 3 ครั้งต่อปีในศตวรรษที่ 12 (Glass Palace Chronicle: 127) พอมาถึงปลายศตวรรษที่ 18 ระบบการทดน้ำของจอกเซอาจจะใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ครอบคลุมพื้นที่เกือบ 50,000 เฮกตาร์ (Lieberman 1984: 19) แม้ว่าพื้นที่บางแห่งจะอุดมสมบูรณ์และได้ผลผลิตจากนาหลุ่มสองครั้งต่อปีจริงๆ แต่รูปแบบที่นิยมใช้กันมากกว่าคงจะเป็นคำอธิบายสำหรับหุบเขาคาากาเยนในลูซอน (ดูรูปที่ 1) “มีการเก็บเกี่ยวข้าวสองครั้ง ครึ่งหนึ่งใช้การทดน้ำ อีกครึ่งหนึ่งปล่อยให้ข้าวโตเอง” (Dasmarinas 1592: 251)

รูปที่ 1 ชาวฟิลิปปินส์กำลังทำงานในนา ต้นศตวรรษที่ 18 ตามที่ มูริลโล เวลาร์ด (Murillo Velarde) วาดไว้บน

แผนที่ฟิลิปปินส์ ค.ศ. 1734 ผู้หญิงที่ได้ทุนบ้านกำลังตำข้าว

ชาวมินท์ทั้งประชากร และดินที่อุดมสมบูรณ์สำหรับการเพาะปลูกที่เข้มข้นแบบนี้ มีการกล่าวถึงนาหลุมที่เขียวชอุ่มตามชายฝั่งทะเลส่วนใหญ่ใน แถบมาตารัม (ยกยการ์ตา) และในชาวตะวันตก บริเวณ สุระบายา-มัชปาหิต และที่ราบสูงมาลัง (van Geons 1646: 52, 205, 208; Valentijn 1726 III: 282 – 86) ชาวกลางซึ่งทำการส่งข้าวออกจากเมืองท่าจาปารา เป็นผู้จัดส่งข้าวให้ มะละกา รายใหญ่ที่สุด โดยบรรทุกเรือสำเภาไป 50 – 60 ลำ (ข้าวประมาณ 15,000 ตัน) ต่อปีในต้นศตวรรษที่ 16 (Araujo 1510: 28) รัฐบาลปารายังเป็นผู้จัดส่งอาหารรายสำคัญแก่ บันจาร์มาซิน มาลัค และเมืองท่าใหญ่ๆของชาวตะวันตก (บันเต็น และ จากาตาร์ – ปัตตาเวีย) ใน ค.ศ. 1615 ชาวฮอลันดาประมาณว่าสามารถซื้อข้าวได้ 2,000 ตัน ต่อปี ในจาปารา (van Geons 1656: 181) ชาวตะวันตกซึ่งส่งออกไปยังหมู่เกาะโมลุกกะ และหมู่เกาะซุนดาน้อย เป็นส่วนใหญ่ สามารถส่งข้าวปีละ 2,000 - 4,000 ตันให้เมืองสุระบายาราวๆ ค.ศ. 1700 (Valentijn 1726 III: 300 – 01)

ข้าวคงจะเป็นสินค้าที่บรรทุกไปได้โดยไม่บรรจุหีบห่อในปริมาณมากที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้สมมติฐานของวัน เลอร์ (1934: 90) ที่ว่าการค้าในแถบนี้สินค้าหลักคือของฟุ่มเฟือยที่ “สวยงามและไม่สู้จะมีค่า” ไม่มีเหตุผล ถ้าข้าวที่ส่งออกยังมีปริมาณไม่มากนัก คงเป็นเพราะข้อจำกัดทางด้านสถานที่เก็บ และการจำหน่ายมากกว่าทางด้านการผลิต เมื่อใดก็ตามที่มีตลาดข้าวใหญ่ในเมือง จะมีการพัฒนาแหล่งจัดหาอย่างรวดเร็ว—เห็นได้ชัดจากข้าวจำนวน 300 ตันต่อปีที่เคลลีในตะวันออกเฉียงเหนือในสุมาตรา (ไม่เคยเป็นพื้นที่ที่มีข้าวส่วนเกินในสมัยใหม่) สามารถจัดหาอาหารให้เมืองอาเจะห์ขณะที่เจริญสูงสุดในทศวรรษ 1640 (Ito 1984: 363) เมื่อความสามารถในการนำเข้าข้าวถูกตัดทอนลงโดยการปิดล้อมของพวกฮอลันดาหรือความยากจน ก็มีการพัฒนาพื้นที่ทำนาขึ้นมาในท้องถิ่นอย่างรวดเร็ว เช่นที่ชานเมืองอาเจะห์ในช่วงทศวรรษ 1650 และบันเต็นในช่วงทศวรรษ 1630 “ไม่น่าเชื่อว่าพวกเขา (ชาวบันเต็น) ได้ขุดคูน้ำและเตรียมพื้นที่ไถป้อนเป็นอย่างดี เพื่อการนี้ในเวลาสองปีที่ผ่านมา” (Hoare 1630: 89)

เรามีรายละเอียดมากขึ้นเล็กน้อยในกรณีหนึ่งที่มีเจตนาผลิตข้าวเกินเพื่อส่งออกที่ทุ่งมารสทางเหนือของมะกัสซาร์ในซูลาเวซี พื้นที่นี้ ถูกมะกัสซาร์พิชิตใน ค.ศ. 1590 และ ต่อมาที่ดินก็ถูก “แจกจ่ายเป็นหมู่บ้านและแปลงจัดสรรให้บรรดาขุนนางซึ่งต่างก็พัฒนาไร่ขนาดใหญ่ของตนที่นี่แล้วแต่ว่าจะมีบิรวารเท่าใดในแต่ละปี” (Speelman 1670 II: 11) การาเอ็ง มาโตอาเยา แห่ง ตัลโลเก้ (Karaeng Matoaya of Tallo') กษัตริย์ผู้ปรีชาสามารถของมะกัสซาร์ในช่วงสองทศวรรษต่อมา ได้เห็นโอกาสที่จะดำเนินการผลิตข้าวส่วนเกินในปริมาณที่แน่นอนเพื่อส่งไปขายในโมลุกกะและนำ สินค้าเครื่องเทศอันมีค่าเข้ามาในเทียวกลับ เรื่องนี้มีรายงานใน ค.ศ. 1606 ว่า

ทั่วทั้งประเทศ ในเมืองทุกเมืองและตลาดทุกแห่ง พระองค์สร้างยุ่งางอย่างดีเก็บข้าวจนเต็ม และไม่อนุญาตให้ขายจนกว่าข้าวรุ่นใหม่จะเข้ามา เพื่อไม่ให้เกิดการขาดแคลนในปีที่ลมฟ้าอากาศไม่เป็นไปตามฤดูกาล และได้พยายามอย่างเต็มที่ที่จะดึงการค้ามายังประเทศของพระองค์ เพื่อการนี้พระองค์ได้ตั้งตัวแทนเป็นพิเศษที่บ้านดา และทุกปีจะส่งข้าว ผ้า และทุกอย่างที่เมืองนั้นต้องการไปให้ เพื่อแลกกับจันทน์เทศมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ และดึงพ่อค้ามายังประเทศของพระองค์บ้าง (van der Hagen 1607: 82)

กษัตริย์ผู้เฉียบแหลมองค์นี้เป็นหนึ่งในบรรดาผู้ขายข้าวรายใหญ่แก่พ่อค้าชาวยุโรปที่เดินเรือไป โมลุกกะ (West 1617: 63) กษัตริย์แห่งโกวาผู้ที่พระองค์สนับสนุนก็อยู่ในตลาดข้าวด้วยเช่นกัน และ “ที่นี่ยังมีกษัตริย์องค์อื่นๆที่ผมหวังว่าจะจัดหาให้เรา” (Throgmorton 1617: 226) อีกนัยหนึ่งก็คือพวกขุนนางมะกัสซาร์หลายคนใช้ที่ดินของตนที่มีการท่อน้ำในมารส ผลิตข้าวส่วนเกินเพื่อส่งออก ในหนึ่งเดือนชาวอังกฤษรับข้าวที่นำไป 190 เกวียน (koyang) หรือประมาณ 450 ตัน (Starverton 1618: 19) ดังนั้นในช่วงที่สูงสุด จำนวนข้าวส่งออกอาจจะเกิน 1,000 ตันต่อปี แต่ก็ลดลงอย่างรวดเร็วเพราะการเพิ่มของประชากรเมือง (Dagh – Register 1625: 179; Speelman 1670 III: 67)

การถือครองที่ดิน

แม้ว่าจะมีหย่อมการเพาะปลูกอย่างเข้มข้นเหล่านี้ทุกหนแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็ยังมีภูเขาที่ไม่มีการเพาะปลูกและเป็นผืนป่าอยู่ ใครที่ต้องการก็ไปแผ้วถางเอาได้

ยังมีที่ดินผืนใหญ่อยู่มากมายที่ขาดผู้เข้าไปทำไร่ไถนา จริงอยู่แต่ละหมู่บ้านหรือพื้นที่ที่มีผู้คนอยู่อาศัยมีเส้นแบ่งเขต . . . ใครก็ตามที่จะเข้ามาตั้งรกราก แม้ว่าไม่มีผู้เคยได้เห็นหรือรู้เรื่องราวของเขามาก่อน ก็จะได้รับสิทธิเลือกที่ดินตามใจชอบเท่าที่ต้องการโดยไม่ได้มีการขอให้จ่ายเงินเลยแม้แต่สตางค์เดียวหรือทำข้อตกลงแต่อย่างใด . . . ผู้ที่เข้าไปทำงานหรือเพาะปลูกในที่ดินก็ได้เป็นเจ้าของที่ดินนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าปลูกมะพร้าวหรือไม้ผล สิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติของเขาโดยไม่มีการโต้แย้งหรือฟ้องร้อง (Alcina 1668 III: 81)

การใช้ที่ดินเป็นการถาวร ไม่ว่าจะโดยการปลูกไม้ที่ให้ผลหรือไม้ประเภทปาล์ม หรือการเตรียมที่นา ทำคันกั้นและคลองท่อน้ำสำหรับการเพาะปลูกประจำปี เป็นสิ่งที่ใกล้เคียงที่สุดกับการมีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในที่ดินโดยสมบูรณ์ของคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยชุมชนไม่ได้สละสิทธิที่จะใช้ที่

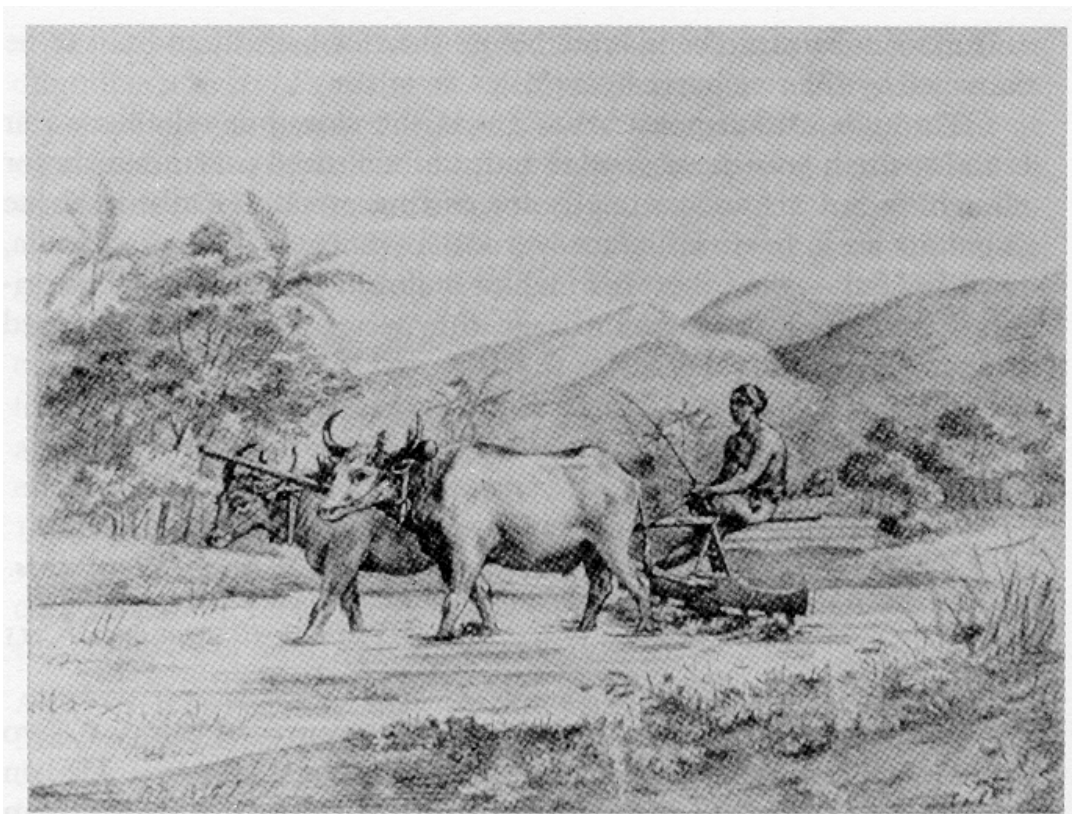
นั้นเป็นที่เลี้ยงสัตว์ หรือจัดสรรที่ใหม่ หากที่ดินถูกปล่อยให้อยู่ในสภาพไม่ได้ใช้ประโยชน์ (van Vollenhoven 1918: 95 – 105, 179 – 98, 278) ที่ดินที่ทำนาลุ่ม แม้ว่าจะอยู่ในความควบคุมของบุคคลและเป็นมรดกตกทอด แต่ที่ที่ทำไมไร่เลื่อนลอยนั้นถือว่าเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน เช่นที่ปลาเซ็นเซีย (1589: 174 – 75) อธิบายในกรณีของลูซอน “ที่ดินที่พวกเขาได้เป็นมรดกมาจะแบ่งปันกันทั้งหมดบ้าน (*barangay*) โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่มีคลองส่งน้ำ ดังนั้นแต่ละคนจะรู้จักที่ของตน คนหมู่บ้านอื่นไม่อาจเข้ามาทำไร่ที่นั่นได้นอกจากจะซื้อหรือได้รับเป็นมรดก ที่ดินตามสันเขา (*tingues*) จะไม่แบ่งแต่เป็นของส่วนรวมทั้งหมดบ้าน” แม้กระนั้นในชาวที่มีประชากรหนาแน่น เมื่อศตวรรษที่ 19 ก็ยังมีพื้นที่ป่าซึ่งใครๆก็สามารถแผ้วถางเพื่อทำไร่เลื่อนลอยหรือการเพาะปลูกถาวรได้ (Crawford 1820 I: 277, 296 – 99, 366)

ชายแดนพื้นที่เปิดแบบนี้มิได้มีผลทำให้เกิดสังคมที่มีความเสมอภาคกัน โดยที่แต่ละครอบครัวครอบครองที่ดินขนาดที่พอทำไร่อย่างที่เราได้คาดหวังไว้ ตามปรกติครอบครัวจะใหญ่และมีผู้อาศัยจำนวนมาก ถึงแม้ว่าที่ดินในตัวเองจะมีได้เป็นทรัพยากรที่หายากหรือมีค่า แต่ก็มิมีวิธีอื่นๆหลายวิธีที่คนรวยจะงู้อะไรหรือบีบบังคับคนจนให้มารับใช้—สิทธิครอบครองที่ดินที่สะดวกกว่าสามารถทดน้ำเข้าได้ และอยู่ใกล้แม่น้ำ เป็นเจ้าของสัตว์และเครื่องมือเพื่อใช้ไถนาในที่ครอบครอง การให้ความคุ้มครอง และอุปการะ และสินสอดซึ่งเป็นเงื่อนไขสำหรับชายหนุ่มที่จะแยกตัวไปตั้งครอบครัว หลายพื้นที่ดูเหมือนว่าจะอนุญาตให้เพาะปลูกตามคำสั่งของเจ้าเมืองที่ส่งคนในอุปการะเข้าไปในป่า โดยมีขนาดเล็กหรือญาติคนหนึ่งควบคุมไป ต่อมาคนผู้นี้จะกลายเป็นหัวหน้าหรือผู้ปกครองท้องถิ่น ผู้บันทึกเหตุการณ์ได้กล่าวถึงการฟื้นฟูนครศรีธรรมราชในศตวรรษที่ 15 ว่า เป็นคำสั่งที่ต่อเนื่องกันของเจ้าเมือง “นาย ก ได้รับคำสั่งให้นำคนไปและถางป่าให้เป็นนาข้าวในเขต อ” (Crystal Sands: 112 – 14) รูปแบบคล้ายกันนี้ดูเหมือนจะเกิดขึ้นในชาว (Pigeaud 1962: 87, 470 – 74)

การขาดกำลังคนเมื่อเทียบกับที่ดินดูเหมือนจะมีแนวโน้มทำให้เกิดรูปแบบสังคมที่ผู้นำมีอำนาจคล้ายบิดา สิ่งที่ยั้บรรดาผู้แข็งแกร่งต่อสู้แย่งชิงกันได้แก่คน แทนที่จะเป็นที่ดิน ประชากรในพื้นที่ชนบทส่วนใหญ่ควรจะจัดอยู่ในกลุ่มของผู้ที่อยู่ในอุปการะหรือข้าทาสบริวาร อย่างไรก็ตาม พรหม แดนเปิดหมายความว่าคนในอุปการะที่สิ้นหวังสามารถหนีนายที่โหดร้ายไปหาผู้อุปถัมภ์คนใหม่หรืออาศัยตามชายป่า แล้วอาจดำรงชีวิตอยู่ได้โดยเป็นพรานหรือคนนอกกฎหมายจนกระทั่งตัวเองได้มีนาแปลงหนึ่งเป็นของตนเอง โอกาสที่เปิดให้เลือกอิสรภาพที่อาจเต็มไปด้วยอันตราย แทนที่จะเป็นทาสที่มั่นคงกว่า คงจะเป็นมาตรการยับยั้งความทารุณของเจ้านาย

เครื่องมือ

เครื่องมือการเกษตรนั้นเป็นแบบง่าย ๆ อย่างน่าทึ่งและไม่ค่อยแตกต่างกัน ทุกอย่างแสดงถึงการประหยัดเหล็กซึ่งหายาก สำหรับการทำนารวม เครื่องมือสำคัญคือคันไถไม้ปลายเป็นโลหะและคราดไม้ ลากโดยควายหรือวัว (รูปที่ 2) คันไถอาจไม่ได้แพร่หลายอย่างกว้างขวางเหมือนวิธีทำนาลุ่ม สก็อตต์ (Scott, 1982: 523) ได้กล่าวว่าชาวฟิลิปปินส์ไม่มีคำใช้เรียกคันไถก่อนศตวรรษที่ 17 ส่วนการทำไร่เลื่อนลอยต้องใช้พรวนเหล็กสำหรับถางป่า จอบ หรือ เสียม และไม้แฉะสำหรับเพาะเมล็ด การเก็บเกี่ยวในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นงานของผู้หญิง ใช้กระดัดที่ละต้น ดูเหมือนว่าจะมีการนำเคียวเข้ามาใช้นานมาแล้วเหมือนกัน อาจจะจากเมืองจีน แต่ใช้กันอย่างแพร่หลายบนแผ่นดินใหญ่ในที่ราบลุ่มซึ่งปลูกข้าวแบบนาลุ่ม โดยเฉพาะตอนเหนือของเวียดนาม ในภาคกลางของไทยและพม่า อาจเป็นไปได้ว่าการทำงานนาในที่น้ำเจิ่งนองในลุ่มแม่น้ำแถบนี้ให้ข้าวต้นสูงในพื้นที่กว้างใหญ่ จำเป็นต้องใช้วิธีการเก็บเกี่ยวที่รวดเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้

รูปที่ 2 ภาพร่างดินสอต้นศตวรรษที่ 19 คนไถนาในชาว

ตามหมู่เกาะต่างๆในคาบสมุทรมาลายู (ในหมู่คนไทยทางใต้ เช่นเดียวกับทางมาลายู) และพื้นที่หลายแห่งบนแผ่นดินใหญ่ก็ยังนิยมใช้กระดัดเกี่ยวข้าวแม้ว่าเคียวจะเป็นที่รู้จักกันแล้ว แม้แต่

ชาวเวียดนามทางใต้ ซึ่งปัจจุบันนี้ได้ล้มการไ้กระไปแล้วก็ตาม ยังคงใช้เครื่องมือนี้มาจนถึง ศตวรรษที่ 19 (Brown 1861: 210 – 11) นักชาติพันธุ์วรรณาศตวรรษที่ 19 ผู้ฉงนกับความที่ดู เหมือนจะไร้ประสิทธิภาพของการเก็บเกี่ยวด้วยวิธีนี้ มักจะได้รับคำอธิบายว่าเป็นวิธีที่แสดงความ เคารพต่อแม่โพสพหรือเทพีแห่งข้าวมากกว่า (Skeat 1900: 58; McNair 1878: 160; Raffles 1817 I: 114) แต่อย่างไรก็ตาม วิธีนี้ยังมีประโยชน์อยู่มากทีเดียว โดยเฉพาะสำหรับข้าวที่ปลูก ตามภูเขา เพราะสามารถเกี่ยวข้าวที่ละต้นเมื่อแก่ได้ที่ ทำให้เก็ลยปริมาณงานออกไปได้ระยะยาว และการถางวัชพืชในแปลงนาตามไหล่เขาก็ไม่จำเป็น แม้ในแปลงนาถาวร การใช้แกระก็ยังทำให้ การเพาะปลูกรุ่นสองเป็นไปได้ เช่นปลูกอ้อย ฝ้าย หรือ ยาสูบ ก่อนการเก็บเกี่ยวข้าวและไม่เกิดการ เสียหายจากผู้เก็บเกี่ยว (Miles 1979)

ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ควายเป็นสัตว์ใช้งานที่สำคัญแม้ว่าจะเชื่องช้าแต่ก็ไว้วางใจได้ใช้ กันโดยทั่วไปสำหรับไถนา แต่บางครั้งก็ใช้ลากเกวียนบรรทุกผลผลิตด้วย มีเพียงพื้นที่ที่ประชากร หนาแน่นและได้รับอิทธิพลอย่างมากจากอินเดียเท่านั้น—พม่า สยาม เขมร ชวา และบาหลี่—ที่มี วัวพันธุ์บรามันสีขาว แม้ว่าวัวพวกนี้นำเข้ามาในตอนแรกเพื่อบริโภคเนื้อและใช้ขนของ แต่ก็มี การ ใช้ในนาเป็นครั้งเป็นคราวด้วย (La Loubère 1691: 18)

อาหารหลักและเสบียงอาหาร

ดินแดนภายในห่างจากฝั่งทะเลมี ข้าว ผลไม้ หนาก อ้อย และมะพร้าว มากมาย ที่ไม่มีก็คือ มะขาม หอม กระเทียม เครื่องเทศ เกลือ และ กะปิ

--Hikayat Banjar: 415

ข้าวเป็นอาหารที่สำคัญยิ่ง อาหารอื่นอีกสองอย่างก็คือว่าขาดไม่ได้จนซื้อขายกันเป็น จำนวนมากคือเกลือและปลา มีบันทึกเกี่ยวกับหมู่เกาะวีซายา ว่า "คนที่อยู่บนภูเขาไม่สามารถ อยู่ได้ถ้าขาด ปลา เกลือ และ อาหาร อื่นๆ . . . ของท้องที่อื่น ส่วนพวกที่อยู่ตามฝั่งทะเลก็ไม่สามารถอยู่ได้หากไม่ได้ข้าวและฝ้ายจากพวกชาวเขา" (Loarca 1582: 121)

พวกที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลส่วนใหญ่มีวิธีต่างๆ ในการทำเกลือ ชาวโมลุกกะทำเกลือโดย สาดน้ำทะเลไปที่กองไฟบนชายหาด แล้วเอาขี้เถ้ามาต้มในน้ำทะเลปริมาณมากขึ้นอีก (Galvão 1544: 137) พื้นที่ชายทะเลบางแห่งที่มีหน้าแล้งชัดเจนสามารถทำเกลือเป็นธุรกิจส่งออกได้ วิธีทำ ก็คือปล่อยให้ น้ำทะเลเข้ามาในนาเกลือที่ชายฝั่งซึ่งยกคั่นนาขึ้นรอบ (มักใช้เลี้ยงปลาในหน้าฝน) ให้ แดดเผาจนแห้ง ตามชายฝั่งทะเลด้านเหนือของเกาะชวาตะวันออกมีนาเกลือตลอด ทำให้มี

สินค้าออกที่สำคัญชนิดหนึ่งจากท่าเรือระหว่างเมืองจวนนา และสุระบายา พ่อค้านำเกลือจากชาว
ตะวันออกไปยังซูลาเวซี และโมลุกกะ และขายโดยตรงหรือโดยอ้อมผ่านบันเต็นไปยังสุมาตรา
“พวกเขาเอาเกลือเม็ดสะอาดจากจาราดัน เกรซึ ปาตี จวนนา และเมืองใกล้เคียง ตามปกติจะ
ซื้อ 800 กัณฑ์ ในราคา 150,000 แคชและขายที่บันเต็น ในราคา 3 กัณฑ์ต่อหนึ่งพันแคช พวกเขา
เอาไปขายที่สุมาตรา ด้วย [ไปยังเมืองท่า] เช่น บารส ปาริยามัน ตูลังบาวัง อินทรคีรี จัมบี”
(Lodewycksz 1598: 100; cf. เฟิงอ้าง: 102, 104; Davis 1600: 187; Willemsz 1642: 512)
เช่นเดียวกันนาเกลือตามชายฝั่งแถวเมืองเพชรบุรีตอนปากอ่าวสยาม จัดหาเกลือให้กับส่วนใหญ่
ของประเทศสยามและคาบสมุทรมลายู (Pires 1515: 107; Nieuhoff 1662: 219; van Neck
1604: 229 – 30; Pallegoix 1854 I: 98, 117) ตามพงศาวดารไทยทางใต้ (Crystal Sands: 102)
รัฐไทยรัฐแรกบริเวณอ่าวเกิดที่เพชรบุรีโดยการทำนาเกลือเพื่อประโยชน์ของอาณาจักรต่างๆในไทย
ที่อยู่ไกลออกไปจากทะเลที่เริ่มตั้งตัวในศตวรรษที่ 12

แม้ว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้กับพื้นที่จับปลาในทะเลหรือแม่น้ำ
แต่พวกเขาก็ไม่มีใครจะยอมรับข้อจำกัดที่จำนวนปลาผันแปรไปตามฤดูกาล มีผลต่อการบริโภคปลา
สด รายการอาหารปลาประจำวันส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปตากแห้งหรือดอง ดังนั้นปลาจึงมีอยู่
ตลอดเวลา และยิ่งกว่านั้นยังเป็น “รายการสำคัญของสินค้าในประเทศ” (Crawfurd 1820 I: 197)
เป็นต้นว่า บันจามาซินจัดหาปลาแห้งส่งให้เมืองต่างๆ ในชวา (Lodewycksz 1598: 119) ข้าวแต่
ละมือจะไม่สมบูรณ์ หากไม่มีปลาอยู่บ้าง โดยเฉพาะปลาหมักปรุงรสบดละเอียดซึ่งอุดมไปด้วย
โปรตีน (เบลาจัน ในภาษามลายู กะปิ ในภาษาไทย งาปี ในภาษาพม่า เนือกมัม ในภาษา
เวียดนาม) เป็นอาหารโปรดของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกหนแห่ง

แม้จะเป็นความจริงว่า พวกเขา (ชาวโคชินจีน) ชอบปลามากกว่าเนื้อสัตว์ แต่สาเหตุหลักที่ทำให้นิยมการจับปลา
อย่างมากก็คือ ความต้องการที่จะจัดทำน้ำจิ้มเรียกว่า บาลาเจียน (เบลาจัน) ทำจากปลาหมักเกลือแล้วเจือจาง
ด้วยการละลายน้ำซึ่งนำมาทำน้ำหมักให้มีรสเผ็ดร้อนไม่แตกต่างไปจากมัสตาร์ด . . . สำหรับน้ำจิ้มเพียงเพื่อเรียก
น้ำย่อยเวลากินข้าวซึ่งหากไม่มีก็จะขาดรสชาติไป (Borri 1633 III: C; cf. La Loubère 1691: 35)

ความหลากหลายและปริมาณมากมายของปลาที่จับได้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังความ
ประหลาดใจแก่ชาวต่างชาติที่ได้มาเยือน มาร์โค โปโล (1298: 227) มิได้เป็นผู้เดียวที่กล่าวว่า
“ปลาที่นี่ดีที่สุดในโลก” (cf. Borri 1633 III: C; Rhodes 1653: 207) แม้ว่าคณะสำรวจของเจิ้งเหอ
(Cheng Ho) ในศตวรรษที่ 15 จะบันทึกว่าที่เมืองท่าบางเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้าว เนื้อสัตว์
หรือผักขาดแคลน หรือแพง แต่ก็บันทึกไว้ว่าทุกแห่งปลาราคาถูกและมีมากมาย ในมะละกาและรัฐ

จามปามีรายงานว่าการจับปลาเป็นอาชีพสำคัญของผู้ชาย ลำหน้าการเกษตรมาก (Ma Huan 1433: 82, 110, 114, 123)

โดยทั่วไปแล้ว เป็นที่แน่นอนว่าการจับปลาเป็นอุตสาหกรรมรองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 195) คิดว่า “ไม่มีศิลปะใดที่พวกเขาทำได้อย่างสมบูรณ์แบบนี้” วิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุดสองวิธีที่ใช้กัน ก็คือล้อมฝูงปลาด้วยอวนลอย แล้วลากโดยเรือจำนวนหนึ่งที่ทำงานประสานกัน อีกวิธีหนึ่งดักปลาด้วยโป๊ะถาวร คือมีไม้ไผ่และหวายปักกัน บางที่อาจเสริมด้วยแห (Dampier 1699: 91; Morga 1609: 258; Brunei expedition 1579: 208; Scott 1982: 527) วิธีเหล่านี้ต้องมีชาวประมงทำงานร่วมกันหลายคน นอกจากนี้เกือบทุกครอบครัวที่อยู่ตามชายฝั่งจะหาปลาเป็นครั้งคราวโดยใช้เบ็ดหรือแหขนาดเล็ก

จากข้อมูลต่างประเทศมีรายงานเกี่ยวกับผักน้อยกว่าความอุดมสมบูรณ์ของเครื่องเทศและผลไม้ คณะสำรวจนำโดยเจิ้งเหอ จากจีนผู้คุ้นเคยกับการใช้ผักมากมายหลายชนิดในการประกอบอาหาร วิจัยผักที่ขายกันตามท่าเรือส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่ามีแต่แตงกวา หอมขิง และน้ำเต้าชนิดต่างๆ และแตง มีอยู่ดาษดื่น (Ma Huan 1433: 82, 107, 112) ที่ชาวเท่านั้นที่หาทุกอย่างที่ต้องการได้นอกเหนือจากผักหายากของเขตอบอุ่น “มีน้ำเต้าและผักทุกชนิด จะขาดก็แต่ พืช พลัม และ ต้นกระเทียม” (เพ็งอั่ง: 92) ถั่วเขียว (*Phaseolus aureus*) และ แตงกวา (*Cucumis sativus*) มีอยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อน ค.ศ. 1500 และถั่วเหลืองอาจเข้ามาในพื้นที่ทุกแห่งที่ชาวจีนไปเยือน (Navarrete 1676 II: 196)

เครื่องเทศเป็นที่สนใจของชาวยุโรปมากกว่าเพราะเป็นสิ่งหายากและมีค่าที่พวกเขาได้เดินทางมาแสวงหาจากอีกฟากหนึ่งของโลก ในตลาดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาไม่เพียงหาเครื่องเทศที่รู้จักกันดีได้ เช่น กานพลู ลูกและเปลือกจันทน์เทศ ที่มาลิกู และ พริกไทยก็ขึ้นทั่วไปในหมู่เกาะเหล่านี้ แต่ยังมีพืชที่ไม่คุ้นเคยอีกมากมายที่เล้าลือกันว่ามีคุณสมบัติทางรักษาโรคและมีรสชาติพิเศษ ส่วนมะขาม ขมิ้น ขิง ดีปลี หวาย และเครื่องเทศอื่นๆก็ใช้ในการปรุงรส รวมทั้งผสมยาด้วย (Lodewycksz 1598: 140 – 52; Dampier 1699: 88) แม้จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยเครื่องเทศ ผู้มาเยือนไม่ว่าจะเป็นชาวจีนหรือชาวยุโรปไม่ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับรสชาติของอาหารท้องถิ่น อาจจะเป็นเพราะในสมัยนั้นผู้ชอบบริโภคเนื้อสัตว์เหล่านี้จำเป็นต้องกลบรสของเนื้อที่เก่าเก็บของตน จึงคุ้นเคยกับรสเครื่องเทศเหมือนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับพวก “ได้ลม” ปลาดิบและขมิ้นดูเหมือนจะเป็นเครื่องปรุงที่ให้อร่อย “เผ็ด” ที่ใช้แพร่หลายที่สุด จนกระทั่งมีการนำพริกเข้ามาจากอเมริกาใต้ในปลายศตวรรษที่ 16 ตั้งแต่นั้นมา พริกก็แพร่ขยายอย่างรวดเร็ว จนชาวฮอลันดาสามารถรายงานใน ค.ศ. 1596 ว่า มีการปลูกพริกในบางส่วนของชาวและ “ข้าหลวงเมืองบาเต็นใช้พริก แทนพริกไทย แม้ว่าจะไม่แพร่หลาย” (Lodewycksz 1598: 146)

พริกไทยดำแม้จะขายไปทั่วโลก ไม่มีความสำคัญนักในอาหารของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Marsden 1783: 62)

เมื่อเทียบกันแล้วปริมาณของผักที่มีน้อย ได้ความอุดมสมบูรณ์ของผลไม้มาชดเชย ทั้งชาวยุโรปและชาวจีนต่างก็ประทับใจในความหลากหลายของผลไม้ บอนเทียส และอีกหลายคนได้โทษว่าการเจ็บป่วยของชาวยุโรปในตะวันออกเฉียงใต้เป็นเพราะเพลิดเฟลินไปกับความสุขสำราญที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน (Bontius 1629: 26, 38; Brunei expedition 1579: 235) มะพร้าวและกล้วยเป็นอาหารที่สำคัญ ขณะที่ทุเรียน มะม่วง มังคุด ขนุน เงาะ และผลไม้อื่นๆอีกมากมายให้ความโอชะตามฤดูกาล มะม่วงยังนำมาดองแล้วใช้เป็นเครื่องเคียงสำหรับข้าวอีกด้วย (Dampier 1697: 266) นอกจากนี้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีผลไม้ประเภทส้มหลากหลายชนิดกว่าส่วนอื่นๆของโลก มะนาวและส้มโอผลใหญ่อาจเป็นแหล่งวิตามินซีที่สำคัญที่สุด (Burkhill 1935 I: 5610-076; Morga 1609: 254) มะละกอและสับปะรดที่นำเข้ามาจากทวีปอเมริกาในปลายศตวรรษที่ 16 แพร่ขยายไปอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มหมู่เกาะ ไม่นานชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้ค้นพบว่ามะละกามีคุณสมบัติในการรักษาโรค และได้กลายมาเป็นตัวยาในตำรับยาท้องถิ่น

ธรรมชาติได้ประสิทธิประสาทเป็นพิเศษให้ภูมิภาคนี้เป็นแหล่งของน้ำตาล อ้อยคงจะเป็นพืชพื้นเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขึ้นเป็นไม้ป่าและมีการปลูกเหมือนกันในพื้นที่ที่มีน้ำพอเพียง ขายกันในตลาดเป็นของหวานสำหรับเคี้ยวเป็นส่วนใหญ่ อ้อยเริ่มกลายเป็นสินค้าออกสำคัญไปยังจีนและญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 17 และมีการนำวิธีทำน้ำตาลทรายของจีนเข้ามา ชาวไร่นาชาวตะวันตกเปลี่ยนจากพริกไทยมาปลูกอ้อยราวๆ ค.ศ. 1630 เพราะน้ำตาลให้ผลกำไรมากกว่า (Hoare 1630: 98; Willoughby 1635: 113) อุตสาหกรรมส่งออกน้ำตาลทำจากอ้อยที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งได้พัฒนาขึ้นในท้องที่กวางหนานทางใต้ของเวียดนามกลาง เล่ากันว่าได้ส่งน้ำตาลไปยังจีนแห่งเดียวถึงสี่หมื่นถังในต้นศตวรรษที่ 18 (Nguyen 1970: 53 – 54) น้ำตาลทำจากอ้อยก็เป็นสินค้าสำคัญที่สุดของสยามเช่นกัน พ่อค้าจีนที่มีถิ่นฐานที่กรุงศรีอยุธยาเป็นผู้นำไปขายญี่ปุ่นในปลายศตวรรษที่ 17 (Ishii 1971: 169 – 70)

ในการทำของหวานและขนม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองใช้น้ำตาลโตนดซึ่งได้จากการต้มน้ำหวานของต้นโตนด (*arenga*) ซึ่งเป็นไม้ท้องถิ่นและเป็นแหล่งที่อุดมด้วยน้ำตาลสด ในสมัยนั้นน้ำผึ้งมีความสำคัญน้อยกว่าในยุโรป แต่เดิมถือว่าน้ำผึ้งเป็นยาได้มาจากผึ้งป่า (Symes 1827 II: 87) ชาวฮอลันดาพบว่าน้ำผึ้งมีมากและราคาถูกในตลาดบันเต็น ซึ่งเอามาจากที่ห่างไกล เช่น ปาเล็มบัง และ ตีมอร์ และได้น้ำตาลโตนดจากจาปารา และ จากาตาร์ตามชายฝั่งด้านเหนือของชาว (Lodewycksz 1598: 119)

ในการขนส่งอาหารเป็นประจำในน่านน้ำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวกลางและ ตะวันออก เป็นผู้ส่งออกสุทธิรายใหญ่ที่สุด ใน ค.ศ.1511 โปรตุเกสจับเรือสำเภาวาสองลำที่ บรรทุกปลาเค็ม ข้าว เหล้า น้ำตาลเมา มะพร้าว และผ้าใยปาล์ม (Empoli 1514: 134) พงศาวดาร บันจาร์มาสิน ให้หนึ่งในบรรดาวีรบุรุษแห่งศตวรรษที่ 14 หรือ 15 นำกลับมายัง บอร์เนียว (จากการไปสุระบายา) “น้ำตาล 1,000 ปีก มะพร้าว 100 ลูก น้ำมันมะพร้าว 4 ไหเหียง ไข่ มะขาม 2 ไห กระเทียม 100 เ่ง หัวหอม 100 เ่ง ข้าว 100 กระสอบ” (*Hikayat Banjar*: 362 – 63) ในช่วงสองเดือนใน ค.ศ. 1642 สำเภาวา 12 ลำไปถึง อาเจะห์ และสินค้าสำคัญของเรือ เหล่านี้คืออาหาร “เกลือ น้ำตาล ถั่ว และ สินค้าอื่นๆ” (Willemsz 1642: 512, 524)

การบริโภคเนื้อสัตว์เป็นพิธีกรรม

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ครอบคลุมไปด้วยป่าทึบ จึงไม่มีทางเป็นไปได้ที่จะมีชนบประเพณี ของสังคมเลี้ยงสัตว์ ซึ่งทำให้ชาวยุโรป และเอเชียกลางและตะวันตกเป็นผู้บริโภคเนื้อด้วย พื้นที่ หลายแห่งรวมทั้งส่วนใหญ่ของเกาะบอร์เนียว และมินดาเนา มีผู้คนไม่หนาแน่นนัก ทำให้วิถีชีวิต แบบนักล่าและหาของป่าเป็นไปได้ แม้จำนวนผู้เข้าไปหาอาหารจะไม่มากนัก ป่ามีผักพร้อมจะให้ เก็บมากกว่าจะเป็นแหล่งของเนื้อสัตว์ การที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บริโภคเนื้อในระดับต่ำนั้น มีพยานชาวยุโรปจำนวนมากยืนยัน

จำนวน (แพะในฟิลิปปินส์) น้อยมากจนที่ใดก็ตามที่มีชาวสเปน 15 หรือ 20 คนมา จะไม่มีแพะให้ได้เห็นสองหรือ สามปีต่อมา (Artieda 1573: 202)

อาหารของพวกเขา (ชาวสยาม) ไม่มีอะไรมาก มีแต่ข้าว ปลา และสมุนไพร (Schouten 1636: 146)

พวกเขาพูดว่าถ้ามีชาวคริสเตียนสองพันคนในประเทศ (อาเจะห์) วัวและไก่ก็จะหมดไปอย่างรวดเร็ว (Beaulieu 1666: 100)

ชาวสยาม . . . แทบจะไม่บริโภคเนื้อเลยแม้ว่าจะนำไปให้ (La Loubère 1691: 37)

การบริโภคเนื้อ มีลักษณะเป็นพิธีการเสมอ เพราะความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการสังเวยด้วย ชีวิตสัตว์ เนื้อจะต้องรับประทานสด ทันทีหลังการฆ่าเท่านั้น ดังนั้นการเชือด การแจกจ่าย และการบริโภคสัตว์หนึ่งตัว ประกอบกันเป็นงานเลี้ยงที่หลายคนอาจร่วมได้ ลักษณะที่ให้ความ ร้อน อย่างชัดเจนของสัตว์บุญช้ายันต์ที่สำคัญที่สุด—ควาย และไก่ (ส่วนหมูนั้นคลุมเครือ)—ใน ระบบธาตุทั้งสี่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการโยงกับการรื่นเริงอย่างบ้าคลั่งซึ่งเกิดขึ้นในงาน

เลี้ยงฉลองใหญ่ๆ (Dasmariñas 1590 A: 429; Hart 1969: 80, 88) ลักษณะการบูชาอันเห็นได้ชัดเจนในพื้นที่ที่การนับถือผีสางเทวดา ไม่ค่อยจะยอมอ่อนน้อมให้ศาสนาโลกใหม่ๆ ดังนั้นจึงสามารถเชื่อกฎนิยามของคนตายมาร่วมงานเลี้ยงได้อย่างเปิดเผย แม้แต่ที่ราชสำนักมุสลิม การบริโภคเนื้อซึ่งเป็นส่วนประกอบของงานพิธีที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศพ และงานแต่งงาน ยังคงมีการเชื่อมโยงชีวิตที่สังเวยกับบรรพบุรุษ

พิธีการที่สำคัญต่างๆ ในชีวิต—การตะไกวพื้น การเข้าสู่หนัดในวัยแรกรุ่น การแต่งงาน ความตาย—รวมทั้งการสร้างบ้านหรือต่อเรือใหม่ การทำให้หมู่บ้านปลอดจากความชั่วร้ายหรือโรคภัยไข้เจ็บ หรือการเฉลิมฉลองงานประจำปีที่สำคัญของอิสลามหรือของรัฐ ต้องมีการฆ่าสัตว์และแบ่งปันเนื้อกันในชุมชน คนรวยก็จะฆ่าควาย แพะ หรือ หมู ส่วนคนจนก็พยายามที่จะจัดหาไก่หนึ่งตัวเป็นอย่างน้อย ที่ราชสำนักมีงานเลี้ยงมากมายและรวมถึงงานเลี้ยงต้อนรับผู้ทรงเกียรติต่างชาติและท้องถิ่น—ส่วนหนึ่งของการแสดงที่ผู้ปกครองประเทศใช้ในการสร้างความชอบธรรมของตน สมเด็จพระนารายณ์ของสยามจัดอาหารต่างๆ กัน 150 ชนิดเลี้ยงทูตฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1685 (Tachard 1686: 178) เมื่อนักสำรวจของคณะมิชชันนารีที่รอดตายไปถึงบรูไน ใน ค.ศ. 1521 มีการเลี้ยงพวกเขาด้วยเนื้อซึ่งเรียงรายอยู่มากมายอย่างที่พวกเขาไม่เคยเห็นมาก่อน “แต่ละถาด (9 ถาด) มีจานกระเบื้อง 10 ถึง 12 จานเต็มไปด้วยเนื้อลูกวัว ไก่ตอน ไก่ นกยูง และเนื้อสัตว์อื่นๆ และปลา เรานั่งที่พื้นบนเสื่อใบปาล์มรับประทานเนื้อ 30 หรือ 32 ชนิด นอกเหนือจากปลาและอาหารอื่นๆ” (Pigafetta 1524: 189)

การจัดหาเนื้อสัตว์ในปริมาณที่ดูเหมือนว่ามากเกินไปนั้น ไม่เพียงเป็นการแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์เท่านั้น แต่ยังเป็นวิธีแจกจ่ายเนื้อที่มีจำกัดให้ทั่วกันทั้งชุมชน เช่นที่ วัน ฮุนส์ (1656: 234 – 35) ได้สังเกตในชวา

อาหารมากมายวางอยู่บนเสื่อ มีใบตองยาวประมาณสองฟุตกว้างหนึ่งฟุตแทนผ้าปูโต๊ะ รายการอาหารของพวกเขาคล้ายกับของเรา หมักเกลือ อย่าง ยัดไส้ ทอด ฯลฯ แต่ใช้น้ำมันแทนเนย การเลี้ยงส่วนใหญ่ไม่ค่อยประณีต พิธีพิถันนัก จะมี แกะแพะทั้งตัว หรือขาวัวควายย่าง ซึ่งกินกันอย่างสนุกสนาน แล้วก็มีแกงที่เผ็ดร้อนเพราะเครื่องเทศ. . . ข้าว . . . จะวางอยู่ตรงหน้าเป็นกองสูงจนถึงไหล่ (ถ้านั่งกับพื้น) ส่วนไก่และสัตว์ปีกอื่นๆ ที่ย่างมาและอาหารอื่นๆ ที่วางกองอยู่มากมายทุกที่ จนดูเหมือนเป็นการสิ้นเปลืองอย่างน่าละอาย แต่มิได้เป็นเช่นนั้น เพราะทันทีที่กษัตริย์และพวกขุนนางรับประทานเสร็จ ก็จะยกอาหารที่เหลือรวมทั้งเสื่อให้กับผู้รับใช้ของคนเหล่านั้นซึ่งไม่ค่อยมีอะไรที่เรียกว่าเหลือเฟือ หากมีของเหลือพวกนี้ก็จะเอากลับบ้าน เพื่อแบ่งให้ลูกๆ เป็นของขวัญที่กษัตริย์เป็นผู้จ่าย

เนื้อสัตว์ที่หาได้ทั่วไปคือไก่ หมู และควาย วัวพันธุ์อินเดียได้นำเข้ามาในจำนวนจำกัดยังพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียมากที่สุด แต่ไม่มีวัวที่อินโดนีเซียตะวันออกและหมู่เกาะฟิลิปปินส์ วัวป่า (บันเต็ง หรือ *Bos sondaicus*) สัตว์ท้องถิ่นของชาว บาหลี บอร์เนียว และ อินโดจีน ถูกล่าเอาเนื้อในท้องที่ต่างๆเหล่านี้ แต่ในบาหลีเท่านั้นที่ความหนาแน่นของประชากรมีผลให้มีการทำลายป่าอย่างที่ไม่เคยทำในที่อื่นใด มีการเลี้ยงวัวท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้กลายเป็นวัวเนื้อที่ยอดเยี่ยมของเขตร้อน—แต่อย่างน้อยที่สุดในศตวรรษที่ 19 ชาวบาหลีที่นับถือศาสนาฮินดูไม่ยอมกินเนื้อวัวเหล่านี้ (Zollinger 1847: 344) ควายเลี้ยงที่แข็งแรงกว่ามีอยู่ทุกหนแห่ง แต่อัตราการขยายพันธุ์ (ตกลูกหนึ่งตัวทุกสามปีหรือกว่านั้น) ทำให้ชาวนาไม่สนใจที่จะฆ่าสัตว์พวกนี้ที่สำคัญต่อการไถนา ในท้องที่หลายแห่ง โดยเฉพาะลูซอนมีการล่าควายในฐานะสัตว์ป่า

หมูประเภทต่างๆอาศัยอยู่ในป่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาหลายพันปี และถูกนำมาเลี้ยง ตั้งแต่ 3000 ปีก่อนคริสตกาลเป็นอย่างน้อย (Bellwood 1978: 75) ด้วยความสามารถในการเปลี่ยนเมล็ดข้าวเป็นเนื้อและมีชีวิตอยู่ได้ด้วยเศษอาหารนาชนิด หมูจึงเป็นอาหารเนื้อที่สำคัญในทุกที่ที่อิสลามิกชนยังไม่ได้เข้าไป ชาวยุโรปคิดว่าหมูในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สุขภาพดีกว่าหมูในยุโรป (La Loubère 1691: 38; Pallegoix 1854 I: 213; Morga 1609: 254) ชาวมุสลิมสนับสนุนการเลี้ยงแพะแทนหมู แต่แพะได้มีอยู่แล้ว (ก่อนมุสลิมเข้ามา) จนถึงซูลาเวซี ทางตะวันออก แต่ไม่มีในฟิลิปปินส์ (Ma Huan 1433: 92, 101, 107; Pelras 1981: 157) ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการล่าควางป่าเพื่อเนื้อและหนัง ส่วนม้าในฐานะสัตว์เลี้ยง (หลายท้องถิ่นในอินโดนีเซียกินเนื้อด้วย) แพร่กระจายไปจนถึงหมู่เกาะซุนดาน้อย และ ซูลาเวซี แต่ไม่ถึงฟิลิปปินส์

ถึงแม้ว่าการบริโภคเนื้อสัตว์จะค่อนข้างต่ำ แต่ก็ได้มีการพัฒนาไร่ปศุสัตว์เชิงพาณิชย์บ้างแล้วสำหรับตลาดในเมือง และมีการส่งปศุสัตว์จากท่าเรือแห่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง “ตามทางหลวงผู้คนจูงวัวไปค้า ชี้นำไปขาย” พ่อขุนรามคำแหงได้กล่าวถึงระเบียบสังคมแบบยูโทเปียในสุโขทัย บาหลี และมาตุราส่งปศุสัตว์ไปชาวในศตวรรษที่ 14 และทำต่อมาเป็นศตวรรษ เนื่องด้วย “หมู แกะ ควาย วัว สัตว์ปีก และสุนัข” อยู่ในจำพวกเครื่องบรรณาการที่ส่งไปยังมัชปาหิต (Nagarakertagama 1365: 31) นอกเมืองอาเจห์ “ชาวชนบทเลี้ยงชีพโดยการผสมพันธุ์วัวควาย . . . หรือ สัตว์ปีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อยู่ใกล้ตัวเมืองที่เขาส่งไปขายทุกสัปดาห์” ขณะที่ “ทุ่งหญ้า” ที่อยู่สูงขึ้นไปบนเนินเขา “มีควายอยู่เป็นฝูง” (Dampier 1699: 91, 89) ที่มะกัสซาร์ ใน ค.ศ. 1609 ชาวฮอลันดาสามารถซื้อควาย 50 – 60 ตัวจากเจ้าของเดียว (Pelras 1981: 157) โดยทั่วไป ชาวยุโรปสามารถหาเนื้อได้พอเพียงในราคาที่พวกเขาคิดว่าย่อมเยามาก เงินสเปนหนึ่งเรียล (สองกิลเดอร์) สามารถซื้อไก่ได้ 30 ถึง 60 ตัวในที่ลึกเข้าไปยังใจกลางของชาวในทศวรรษ 1640 แต่ได้เพียง 3 ตัว

ที่มะนิลาในทศวรรษ 1580 ควายเป็นหนึ่งตัวราคาสี่เรียลที่มะนิลา เจ็ด ถึง เก้า เรียล ที่บันเต็นใน ค.ศ. 1596 สี่ ถึง ห้าเรียลที่ จาปารา แต่ สองเรียลเท่านั้นที่เกาะชวาในส่วนที่ลึกเข้าไป (van Geons 1656: 181; Verhael 1597: 25; Mendoza 1583: 150)

มีเหตุผลให้เชื่อว่าการบริโภคเนื้อของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อยๆลดลง ทั้งด้านความหลากหลายและปริมาณเมื่ออิทธิพลของศาสนาต่างๆของโลกเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้น หม่าฮวน (1433: 93) ผู้เป็นมุสลิมรู้สึกขยะแขยงกับอาหารของชาวชวาที่ไม่ใช่มุสลิม “สกปรกและแย่มากๆ . . . มีของเช่น งู มด และแมลงกับหนอนชนิดต่างๆมากมาย” พงศาวดารชวา *นครา-เกิร์ตากามา* (1365: 106) ระบุรายการอาหารประเภทเนื้อที่จัดที่ราชสำนักมาซิปาหิตมี “เนื้อแกะ ควาย ไก่ หมู ปลา ผัสดู และ เป็ด” แต่เพิ่มรายการเนื้ออีกรายการหนึ่งที่ไม่จัดให้ผู้เคร่งศาสนาเพราะเป็นสิ่งต้องห้ามในศาสนาฮินดู แต่นิยมกันมากในหมู่ประชาชนทั่วไป “กบ หนอน เต่า หนู สุนัข มีคนที่ชอบ (เนื้อ) แบบนี้มากแค่ไหน! อาหารพวกนี้มีท่วมท้นและเห็นได้ว่าผู้รับประทานก็เอร็ดอร่อยกันมาก” ดูเหมือนว่าศาสนาฮินดูมีผลในทางจำกัดแหล่งโปรตีนน้อยมาก

ศาสนาอิสลามนั้นให้ความเสมอภาคมากกว่า ดังนั้นจึงมีผลมากกว่าในเรื่องสิ่งต้องห้าม แม้หมูจะเป็นที่นิยมมาก การที่ชาวมุสลิมเอาจริงเอาจังที่จะหลีกเลี่ยงหมู ดูเหมือนจะทำให้แม้แต่คนที่มิใช่ อิสลามจำนวนมากเชื่อว่าจะต้องมีอะไรที่ไม่เป็นมงคลเกี่ยวกับหมู การงดเว้นเนื้อหมูได้กลายเป็นเครื่องบ่งชี้ลำดับแรกและเด่นชัดที่สุดของการยึดมั่นในศาสนาอิสลาม เมื่อนักเดินเรือของมะแฉลัน ไปแวะติดอร์ ที่ซึ่งผู้คนมิได้เคร่งในศาสนาอิสลามในเรื่องอื่นๆหลังจากนับถือศาสนา นีมาครั้งศตวรรษแล้ว กษัตริย์ “ขอให้เรามาหมูทั้งหมดที่เรามีบนเรือเพื่อแสดงความรักต่อพระองค์ และจะประทานแกะและสัตว์ปีกในจำนวนเท่ากันเป็นการทดแทน เรามาหมูเพื่อเอาใจพระองค์และแขวนซากไว้ใต้ดาดฟ้า เมื่อคนพวกนี้บังเอิญเห็นหมู ก็ปิดหน้าต่างจะได้มองไม่เห็นหรือไม่ได้กลิ่น” (Pigafetta 1524: 208 – 09) มีกิตติศัพท์ว่าชาวเมืองมะกัสซาร์ที่เกาะชวาระวีในศตวรรษที่ 16 ต่อต้านศาสนาอิสลาม เพราะหมูเป็นแหล่งเนื้อสัตว์ที่สำคัญของพวกเขา (Dias 1559: 306) จากพงศาวดารท้องถิ่นนูโลโล ในเซตซินไจ เมื่อกษัตริย์แห่งมะกัสซาร์ เชิญชวนชาวเมืองนี้ให้นับถืออิสลามในศตวรรษที่ 17 โดยขู่กรายๆว่าจะเกิดสงครามหากปฏิเสธ หัวหน้าที่มีชื่อคนหนึ่งประกาศว่าเขาจะไม่ยอมจำนนต่อพวกมุสลิมแม้ว่าแม่น้ำจะไหลเป็นเลือดตราบใดที่มีหมูให้กินในป่าของนูโลโล ตามเรื่องที่เล่ากัน หมูหายไปหมดในคืนนั้นเองอย่างมหัศจรรย์ ดังนั้นหัวหน้าผู้นั้นและคนของเขาทั้งหมดต้องเปลี่ยนศาสนา (Matthes 1864: 257 – 58)

ในบางท้องที่ สุนัขก็เป็นอาหารเหมือนกัน ตรงกันข้ามกับแมวอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งไม่เคยถูกกินและมักถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์เพราะมันรักษาข้าวจากหนูที่มาเบียดเบียน สุนัขเป็นสัตว์ “เร่ร่อนไม่มีเจ้าของ” ตามหมู่บ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Crawford 1856: 382) ไม่ใช่เพื่อนของมนุษย์

พวกมุสลิมถือว่าสุกนั้นตามบทบัญญัติเป็นสัตว์ต้องห้าม เช่นเดียวกับหมู กบ งู และ สัตว์เลื้อยคลาน และผู้เปลี่ยนศาสนา มักจะไม่บริโภคเนื้อสัตว์ชนิดนี้

การห้ามบริโภคเนื้อเช่นนี้ โดยเฉพาะหมู อาจนำไปสู่การลดการบริโภคโปรตีนจากเนื้อสัตว์ โดยรวม มีข้อพิสูจน์ในบอร์เนียวศตวรรษที่ 20 ชาวดาเยก เผ่างาจู ผู้ได้เปลี่ยนมาเป็นมุสลิม บริโภคเนื้อน้อยกว่าญาติที่ถือผีสางเทวดา ถึงแม้ว่าโดยทั่วไปแล้วจะร่ำรวยกว่า (Miles 1976: 29 – 50) เนื่องจากชาวมุสลิมลด (แม้ว่าจะไม่ได้ขจัด) ความจำเป็นที่จะทำพิธีช้ายัญเพื่อแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษลงไปด้วย ศรัทธาในศาสนานี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สัดส่วนของโปรตีนจากเนื้อสัตว์ในอาหารของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่ำ

ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาบนแผ่นดินใหญ่ ไม่มีข้อห้ามเรื่องอาหาร ดังนั้นชาวพม่า และชาวสยามยังคงกินสัตว์เลื้อยคลาน กบ ค้างคาว ตัวไหม หนู และงูเหลือม มาจนถึงศตวรรษที่ 19 (Ibrahim 1688: 157; Symes 1827 II: 61; Pallegoix 1854 I: 213) แต่อีกแห่งหนึ่งสำหรับชาว พุทธนิกายเถรวาท การฆ่าสิ่งมีชีวิตเป็นการทำบาป ดังนั้นกินได้หากตายตามธรรมชาติแต่ไม่ควรมี การหลังเลือด ตรงกันข้ามรัฐมุสลิมในเอเชียใต้นั้นจะห้ามหมูโดยไม่มีข้อยกเว้น แต่รัฐที่เป็นพุทธ ไม่ได้พยายามที่จะตัดสินใจขาดแทนประชาชนว่าควรจะทำอย่างไรในสภาวะสองทางเลือกที่เลวร้าย พอกัน หากชาวมุสลิม ชาวจีน ชาวเขา หรือแม้แต่ชาวพุทธที่ยากจนไม่รังเกียจที่จะทำบาปด้วย การฆ่าสัตว์ก็เป็นเรื่องของพวกเขา และทุกคนก็สามารถมีเนื้อรับประทาน (Shway Yoe 1882 I: 83) ดังนั้นจึงมีวิธีการหลากหลายในศตวรรษที่ 17 “บ้าง (ภิกษุ) กินเนื้อ ถ้าหากฆ่ามาแล้ว บ้างไม่ กินเลย บ้างฆ่าสัตว์ บ้างไม่ฆ่าเลย บ้างฆ่าเหมือนกันแต่น้อยครั้งมาก และบ้างฆ่าเพื่อช้ายัญ” (La Loubère 1691: 119; และ Choisy 1686: 242)

ต่อมาจักรวรรดิพม่า เช่น พระเจ้าชินบูน (Shembuan) (สิ้นพระชนม์ 1776) ประกาศห้าม การฆ่าสัตว์ซึ่งอย่างน้อยก็ทำให้การฆ่าอย่างเปิดเผยยากขึ้น (Symes 1827 II: 108 – 09) อย่างไรก็ตามหากชาวพม่าและชาวไทยกินเนื้อสัตว์ลดลงเรื่อยๆในศตวรรษที่ 17 ถึง 19 ก็เป็นเพราะในงาน พิธีต่างๆ เช่น งานศพ และงานแต่งงานได้กลายเป็นกิจของพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนามากขึ้นเรื่อยๆ แต่ชาวไทยในชนบทและภาคเหนือในศตวรรษที่ 19 ถือว่างานเช่นนี้จะไม่สมเกียรติ หากไม่ สังเวยสัตว์หนึ่งตัว (Graham 1912: 126 – 27) ส่วนพวกที่ได้อิทธิพลอย่างมากจากพระสงฆ์ใน พุทธศาสนาหลงด้วยวิธีอื่น

น้ำและน้ำเมา

น้ำเป็นเครื่องดื่มประจำของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งยังความประหลาดใจแก่ทั้งชาวจีนผู้ดื่มชา (Ma Huan 1433: 93) และชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษผู้ติดเหล้า ในพื้นที่ที่เป็นเนินเป็นเขามักจะมีน้ำใสจากลำธารที่ลงมาจากภูเขา และสามารถนำมาถึงบ้านได้โดยตรงทำจากไม้ไผ่ผ่าซีก (Marsden 1783: 61) แม้กระทั่งบ้านที่บรูไนซึ่งสร้างบนอ่าวแต่ไม่ห่างจากแหล่งน้ำในภูเขาใกล้ๆ ก็สามารรถได้นำภูเขาที่ “สะอาดราคาถูกมาถึงบ้านตามรางทั้งวันทั้งคืน” (Dasmariñas 1590 B: 3) แต่ผู้คนที่อยู่ในนิคมใหญ่ๆตามชายฝั่งทะเลและแม่น้ำไม่โชคดีเท่า พวกนี้ต้องเอาน้ำมาจากแม่น้ำ การขุดคลองเพื่อนำน้ำจืดจากแม่น้ำให้มาใกล้นิคมเมือง เป็นงานโยธาที่สำคัญงานหนึ่งของเจ้าเมืองปัตตานี และมะกัสซาร์ (*Hikayat Patani*: 105 – 06; Reid 1983 A: 146 – 48) ใน ค.ศ. 1613 ได้มีการเปลี่ยนเส้นทางของลำธารน้ำใสสายหนึ่งให้ไหลผ่านวังที่อาเจห์ (Copland 1614: 213) บ่อน้ำมีความสำคัญเป็นพิเศษในเกาะขนาดเล็ก (ดูตัวอย่างจาก Galvão 1544: 39) รวมทั้งนิคมที่ห่างจากแม่น้ำและลำธาร (Sangermano 1818: 213) การมีน้ำสะอาดจากบ่อน้ำพุธรรมชาติและสระตื้นๆเป็นปัจจัยที่กำหนดทำเลของเมืองและศูนย์รวมราชสำนักหลายแห่ง

ชาวยุโรปผู้มาเยือนที่ทำตามอย่างชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยใช้น้ำจากแม่น้ำใกล้เมืองใหญ่ๆ ต้องเจ็บป่วยร้ายแรงจากโรคที่มากับน้ำ ไม่นานนักพวกเขาก็ได้เรียนรู้ว่าจะต้องหลีกเลี่ยงน้ำที่ปนเปื้อน เพราะ “น้ำจะเป็นสีชาวก่อนแล้วหลังจากนั้นก็มียวนยั่วเยี้ยเต็มไปหมด” (*True Report* 1599: 33; also *Verhael* 1597: 29; *LREIC* I: 289) แต่ที่ จาการ์ตา-ปัตตาเวียซึ่งอยู่ใกล้ๆ บอนเทียส แพทย์ชาวฮอลันดาผู้มีชื่อ (1629: 130) ยังคงแนะนำน้ำแม่น้ำ “ถ้าตักน้ำเหนือตัวเมืองขึ้นไปเล็กน้อย” ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลีกเลี่ยงอัตราการตายที่สูงจากการดื่มน้ำทำได้อย่างไร ชาวจีนทำโดยต้มน้ำชงชา แต่เรารู้ว่าการต้มน้ำนั้น เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 17 ได้แพร่ขยายไปถึงแค่เวียดนามและอินชงจำนวนน้อยในส่วนอื่นๆของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น (Borri 1633: V; Dampier 1697: 277, 279) ลา ลูแบร์ (1691: 21) ระบุว่าในหมู่ชาวสยามชั้นสูงในเมืองหลวง “การแสดงอัธยาศัยที่ปฏิบัติกันคือนำน้ำขามาให้แขกทุกคนที่มาเยี่ยม” ขณะที่ “การใช้ชาไม่ได้เป็นที่รู้จักในที่อื่นๆในราชอาณาจักร”

วิธีการหนึ่งของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือทิ้งน้ำท่าไว้นานพอให้น้ำใส ตามที่ ลา ลูแบร์ (21) ได้อธิบายอีกว่า

น้ำบริสุทธิ์เป็นเครื่องดื่มปกติ พวกเขาชอบดื่มแต่น้ำที่อบให้หอมเท่านั้น ... เนื่องด้วยชาวสยามไม่ได้ตักน้ำจากบ่อน้ำพุ ซึ่งแน่นอน อยู่ไกลเกินไป น้ำจะมีประโยชน์ต่อร่างกายก็เมื่อปล่อยให้ตกตะกอนหลายวันหรือเพียงสอง

สามวันแล้วแต่ว่าระดับน้ำสูงกว่าหรือต่ำกว่า... เพราะเมื่อน้ำลด... จะมีพิษร้ายกว่า ทำให้เป็นโรคบิดและท้องร่วง และไม่อาจใช้ดื่มโดยปราศจากอันตรายได้ ต้องปล่อยให้ทิ้งไว้ในโอ่งหรือไหเป็นระยะสามสัปดาห์หรือหนึ่งเดือน

การดื่มมะนาว อบเชย เมล็ดจันทน์เทศ และ เครื่องปรุงรสอื่นๆ ในน้ำก็เป็นที่นิยมในที่อื่นด้วย (Gervaise 1701: 75; Bontius 1629: 131–32; Raffles 1817 I: 100) แต่ก็คงไม่สามารถทำอะไรได้มากนักในการกำจัดแบคทีเรีย ส่วนวิธีที่ใช้กันแพร่หลายยิ่งกว่าคือปล่อยให้ น้ำขังอยู่ในโอ่งดินขนาดใหญ่อาจมีผลให้ความใสและรสของน้ำดีขึ้น แต่คงไม่ได้ทำให้สะอาดขึ้น

มีหลักฐานว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางส่วนอย่างน้อยได้เริ่มต้มน้ำที่สกปรกมาก อาจจะเป็นการเอาแบบอย่างชาวจีนซึ่งตามคำของรอดส์ (1653: 31) “ไม่ต้มน้ำที่เย็นเลย” พวกเขาหัวเราะเยาะเมื่อเราบอกว่าเราต้มน้ำไม่ดื่ม และพูดว่าเป็นสาเหตุให้เราเป็นโรคหลายโรค” อิบเนมุฮัมมัด อิบราฮิม (1688:157) กล่าวว่าชาวสยามต้มน้ำสุกเวลารับประทานอาหาร และในศตวรรษที่ 19 แรฟเฟิลส์ (1817 I: 100) รายงานว่าในหมู่ชาวชวาชั้นสูง น้ำ “จะต้มน้ำก่อนเสมอและดื่มเมื่อเย็นๆ” ในทศวรรษ 1680 เต็น โรน (Ten Rhijne) ชาวฮอลันดาผู้พำนักอยู่ในปัตตาเวียได้สังเกตว่า “ชาวฮินดูสถาน และชาวพื้นเมืองของที่นี่” ไม่เคยต้มน้ำนอกจากที่ต้มแล้วเพราะมี “สัตว์ตัวจิ๋วมองไม่เห็น” อยู่ในน้ำ เมื่อต้มน้ำก็จะตาย (อ้าง de Haan 1922 II: 329) แม้จะปรากฏว่า โรน เลือกลงน้ำบาบเรียนที่สำคัญนี้มาใช้ กับอุปนิสัยในการต้มน้ำของเขา มีชาวฮอลันดาในศตวรรษที่ 17 คนอื่นๆที่ปล่อยให้ น้ำตกตะกอนแล้วดื่ม—โดยเฉพาะที่บ้านจาร์มาซิน น้ำแม่น้ำตรงนั้นสกปรกเป็นพิเศษ

แม้ว่าเวลาจะต้องล่วงเลยไปมากกว่าสองศตวรรษก่อนที่ทฤษฎีสันับสนุนการต้มน้ำจะเป็นที่เข้าใจกัน ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่าชาวยุโรปได้เรียนรู้ถึงประโยชน์จริงๆของการนี้ครั้งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทำตามอย่างชาวพื้นเมืองหรือชาวจีน การต้มน้ำนั้นมีความสูงในแง่ของเวลาและเชื้อเพลิง อย่างไรก็ตามวิธีนี้ไม่ได้แพร่หลายไปยังคนส่วนใหญ่ในชนบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และก็ยังเป็นอยู่เช่นนั้นจนปัจจุบันนี้

เครื่องดื่มอื่นๆที่มีที่รู้จักกันในตัวเมือง แม้ว่าลูกค้าจะอยู่ในวงจำกัด “พวกแขกมัวร์ในสยามดื่มกาแฟซึ่งมาจากอาระเบีย ชาวโปรตุเกสดื่มช็อกโกแลตซึ่งมาจากมะนิลา” (La Loubère 1691: 23; cf. Gervaise 1688: 75) เครื่องดื่มเหล่านี้มาเป็นที่นิยมกันในท้องถิ่นเมื่อศตวรรษที่ 18 นี้เองหลังจากที่ชาวฮอลันดาได้นำกาแฟมาปลูกที่ชวาในทศวรรษ 1690

น้ำเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตประจำวัน แต่งานเลี้ยงจะไม่สมบูรณ์หากไม่มีน้ำเมา แหล่งต่างๆมากมายซึ่งเป็นที่มาของน้ำตาลทำให้เป็นไปได้ที่จะมีน้ำเมาหลากหลายชนิดพอๆกัน ตามที่ระบุในรายการอาหารสำหรับงานเลี้ยงที่มัชปาหิต (Nagara-kertagama 1365: 106) “ตูวะกั [น้ำตาลเมา] จากมะพร้าว ตูวะกัจากตาลนา อาระกั (เหล้ากลั่น) จากตาลโตนด กี้ลัง (กากน้ำตาลดื่มแล้ว

หมัก) เบรม (ข้าวหมัก) และ ทัมโป (ข้าวหมักสองครั้ง)¹ ข้อความเดียวกันนี้กล่าวอย่างชัดเจนว่า ปริมาณน้ำเมาที่ดื่ม เป็นดัชนีที่บ่งบอกถึงความสำเร็จของงานเลี้ยง ที่ว่าชาวซามายก่อนเป็น มุสลิมเลื่องชื่อเป็นพิเศษเรื่องการดื่มจัด มีมหากาพย์มลายูเรื่อง ฮังตูวะห์ สนับสนุน (*Hikayat Hang Tuah*: 251 – 52) ในเรื่อง พระเอกชาวมลายูหลบหนีจากแผนสังหารเขาในงานเลี้ยงที่มัสยิดไปได้ เพราะ “เสนาบดีคชา มาดา และบรรดาขุนนาง [ชาว] ทั้งหลาย เมาหมดสติ”

ในอินโดนีเซียตะวันออกและฟิลิปปินส์รูปแบบของมินเมาที่นิยมกันมากที่สุด คือ ตูวะกั [ดูวา ในภาษาตากาล็อก] ซึ่งทำจากปาล์มชนิดใดชนิดหนึ่ง—ตาล มะพร้าว หรือ ตาว น้ำมาจาก ปาล์มนี้ดื่มกันทุกหนแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากเวียดนาม แต่ในพื้นที่ทางด้าน ตะวันตกรวมทั้งเมืองต่างๆในบอร์เนียวและซวา เครื่องดื่มที่แรงกว่า คือเหล้าอาระกั ปรากฏว่าเป็นที่ นิยมกันมากกว่า (La Loubère 1691: 22; Pigafetta 1524: 185 – 86)

สุราเป็นส่วนหนึ่งของการเลี้ยงเช่นเดียวกับการฆ่าและกินเนื้อสัตว์ และอาจจะด้วยเหตุผล คล้ายกัน ในงานศพ การเลี้ยงจะเป็นแก่นสำคัญและอะอะเฮฮามากที่สุด เสียอีกที่กตัญญูและความ ไม่สำรวมในพฤติกรรมอันเป็นสัญญาณบ่งบอกถึงการเริ่มเข้าสู่สภาวะซึ่งจะอย่างไรก็ตามได้ให้ชีวิต ใหม่ขณะเผชิญความตาย สุรา เช่นเดียวกับหมากพลู ซึ่งเป็นสิ่งเสพติดอีกชนิดหนึ่งที่แพร่หลาย มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบรรพบุรุษ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการเสพทำให้เกิดสภาพที่เหมือนอยู่ใน ภาวะอันเป็นวิธีที่คนทรงติดต่อกับผู้ตาย ในฟิลิปปินส์ ชื่อหนึ่งของงานเลี้ยงเช่นนี้คือ *ปากานีโต* (*paganito*) ซึ่งหมายถึงการเซ่นสรวงขอขมาต่อ *อานีโต* (*anito*) หรือวิญญาณ

พวกเขาเริ่มปลุกวิญญาณโดยการดื่ม และกิน อีกทั้งสิ้นกระดิ่งและเครื่องดนตรีอื่นๆ ส่วนพวกผู้หญิงและเด็กก็ เต้นระบำ ดังนั้นในช่วงเวลา 20 หรือ 30 วันที่มีงานเลี้ยง คนพวกนี้จะไม่หยุดเต้นรำและร้องเพลงจนกระทั่งบาง คนเหนื่อยอ่อน และคนอื่นไปแทนที่ ส่วนหัวหน้าและชาวอินเดียนผู้กล้า [ฟิลิปปินส์] จะกินและดื่มจนเมาหมดสติ มีพวกทาสและผู้หญิงพาไปนอนที่อื่น เมื่อตื่นขึ้นก็จะกลับไปทำงานเลี้ยงแล้วดื่มจนเมาใหม่ (Dasmariñas 1590A: 395; cf. Morga 1609: 251; Chirino 1604: 331 – 32)

แม้ว่าชาวสเปนมีแนวโน้มที่จะขยายเรื่องความเสเพลของงานเลี้ยงจนเกินจริง แต่หลักฐานที่เป็น เอกฉันท์ของพวกเขารื่องการดื่มจัดในโอกาสงานพิธี มีการยืนยันโดยพฤติกรรมของชาวบอร์เนียว และซูลาเวซีจำนวนมากในปัจจุบัน อันติงตันและเม็ตคาลฟี (1979: 56 – 57) ได้ออกความเห็น เรื่องพิธีฝังชั้นที่สองของกลุ่มชนเหล่านี้ว่ามีความสัมพันธ์ (โดยจิตใต้สำนึก) ระหว่างการปรากฏของ

¹ แต่ขอให้สังเกตว่า Jacobs (1971: 376) ระบุว่า “*tampo*is ของบอร์เนียว ซึ่งเป็นเครื่องดื่มสุภาพสตรีที่หวานมี ฤทธิ์กระตุ้น” (Galvão 1544: 146) เป็นเหล้าที่ทำจากผลของต้น *tampoi*

วิญญาณจากศพที่เน่าเหม็น และการทำน้ำเมาจากการหมักข้าว บางครั้งก็ใช้ให้เดียวกันกับที่ใช้สำหรับคนตาย

ศาสนาอิสลามและพุทธศาสนาตีความการดื่มของมึนเมา “ต้นตอของความสกปรกทั้งปวง” ตามที่ อาร์-รานิริ (ar-Raniri) เรียก (Wilkinson 1903 I: 44) แต่ตรงกันข้ามกับการปฏิเสธหมูโดยทันทีจากพวกมุสลิม ความไม่เห็นชอบนี้มีผลอย่างมาก นักเขียนชาวอาหรับถือว่ามะละกา เป็นแหล่งเสื่อมทรามที่ซึ่ง “ชาวมุสลิมกินเนื้อสุัขเพราะไม่มีกฎเรื่องอาหาร พวกนี้ดื่มเหล้าในตลาด” (Ibn Majid 1462: 206) ชาวมลายูผู้แต่ง *เซจาวะห์ เมลายู* (1612: 153) ให้คำตอบในข้อหาเช่นนี้ด้วยเกร็ดสนุกๆ ในเรื่องศรัทธาผู้สว่น้ำจันทน์จนเมา เอาชนะอุลาม่าผู้เคร่งศาสนาจาก “ดินแดนเหนือลม” ที่พยายามจะตำหนิพระองค์ แม้แต่ในศูนย์มุสลิมที่เข้มแข็งเช่น บรูไน มินดาเนา และ อาเจะห์ ก็ยังมีการจัดหาเหล้าอาระก มาเลี้ยงในงานรื่นเริงที่ราชสำนัก (Dasmarinas 1590B: 10; Pigafetta 1524: 186; Dampier 1697: 251) เรื่องงานเลี้ยงในเมืองเตรนาเตที่เป็นมุสลิม กัลวาโอ (1544: 144) เขียนไว้ว่า “พวกนี้ไม่ดื่มน้ำเลย ถือว่าการดื่มน้ำเป็นการไม่ให้เกียรติ และการลุกขึ้นในลักษณะมึนเมาเป็นกิริยาสุภาพ ไม่สนใจในกฎปฏิบัติของพระศาสดามุฮัมมัด แต่ขณะที่ดื่มเหมือนพวกเฟลมิงส์ ก็มักพูดจาหยอกล้อเชื้อเชิญกันและกันให้มาร่วมดื่มด้วยกัน . . . บนเกาะเหล่านี้มี [เหล้า] ล้นเหลือ และดื่มกันในปริมาณสูงมากจนรายงานเรื่องนี้ดูไม่น่าจะเป็นจริง”

ในสยามและพม่า กษัตริย์และราชสำนักมักจะหลีกเลี่ยงการดื่มในที่สาธารณะ “เหล่าทุกชนิดเป็นของที่พระและกฎหมายถือเป็นเรื่องน่าอับอาย” (Schouten 1636: 127) แต่อย่างไรก็ตามพระเจ้าปราสาททอง (1630 – 56) ขึ้นชื่อเรื่องสว่น้ำจันทน์ เล่ากันว่าพระองค์เป็นตัวอย่างที่ส่งเสริมการดื่มเหล้าในชนทุกชั้น (van Vliet 1636: 83) ที่นี้เหมือนกันที่การดื่มน้ำเมาในปริมาณสูงมากของคนทั่วไปจะเชื่อมโยงกับการเลี้ยงฉลอง โดยเฉพาะการเลี้ยงในเทศกาลประจำปี เมื่อขนบธรรมเนียมปรกติจะได้รับการยกเว้น (Schouten 1636: 146; La Loubère 1691: 22; Brugiere 1829: 202)

เหล้ามีรากฐานที่มั่นคงมากกว่า เป็นของคู่กันกับงานพิธีสำคัญๆ เกินกว่าที่จะอันตรายไปอย่างรวดเร็วเมื่อประจัญหน้ากับศาสนาใหม่ๆ แต่อย่างไรก็ตามชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้ดื่มตามลำพังคนเดียวในสภาพสันคิตเหมือนคนจนในเมืองของยุโรปในศตวรรษที่ 18 และ 19 งานฉลองของชาวยุโรปที่พอจะเทียบกันได้ก็คือการสนุกสนานรื่นเริงที่ปฏิบัติกันเป็นประจำในวันเมย์ เคยซึ่งฉลองการเริ่มฤดูใบไม้ผลิในยุคกลาง

การดื่มกินและการเลี้ยงฉลอง

งานเลี้ยงแตกต่างไปจากอาหารมื้อปกติประจำวันอย่างชัดเจน ไม่เพียงแต่ว่ารายการอาหารประจำวันธรรมดาสองมื้อของครอบครัวที่เป็นของง่าย ๆ ไม่มีเนื้อสัตว์ และเหล้า แต่จะต้องกินอย่างรวดเร็วและสงบเงียบที่สุดเท่าที่จะทำได้ การพูดคุยอย่างสบายๆ อาจมีได้หลังอาหาร เมื่อยกหมากพลูออกมา การพูดคุยขัดจังหวะผู้ที่กำลังรับประทานอาหารถือว่าเสียมรรยาทอย่างร้ายแรง ปาลเลกซ์ (1854 I: 218) มีความเห็นวาระยะเวลา 15 นาทีที่คนไทยใช้ในการรับประทานอาหารเป็นเวลา “ศักดิ์สิทธิ์” ที่แม้แต่ชายก็ไม่ขัดจังหวะคนรับใช้ เออร์วิงตัน (1979) ได้วิเคราะห์แนวโน้มคล้ายกันนี้ในซูลาเวซีใต้ในแง่ของอันตรายจากการกิน ว่าเป็นเวลาที่ความปลอดภัยของร่างกายอยู่ในระดับต่ำ เพราะถูกจุ่มด้วยอาหารที่รับเข้าไป

แต่อย่างไรก็ตาม ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ครอบครัวกินอาหารด้วยกัน ทั้งหญิงและชาย (Raffles 1817 I: 100; Crawford 1820 I: 73) พวกเขาจะนั่งบนพื้น ใช้ใบตองหรือขามไม้ตื้นๆ เป็นจาน ล้างมือและล้างปากด้วยน้ำก่อนและหลังอาหาร ใช้มือขวาในการกินอาหาร “พวกเขาไม่ใช่ชนตักข้าวกิน แต่ทุกคนหยิบมาจากจานใหญ่หนึ่งกำมือ แล้วก็บีบให้เป็นก้อนโดยจุ่มมือในน้ำก่อนเพื่อข้าวจะไม่ได้ติดมือ ทำให้แข็งที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้วใส่เข้าปาก ทุกคนพยายามทำให้ก้อนข้าวเป็นคำโตพอดีปาก . . . บางทีก็เกือบติดคอตัวเองหายใจไม่ออก” (Dampier 1697: 225) ไม่มีการดื่มระหว่างกิน แต่จะดื่มอีกหนึ่งหลังอาหารเสมอ

ในกลุ่มคนชั้นสูง เจ้าของบ้านชายจะกินก่อนโดยมีผู้หญิงรับใช้ อันเป็นการแสดงสถานภาพราชสำนักและบ้านขุนนางมีลักษณะพิเศษที่ความหรูหราของถ้วยขามที่ใช้ใส่อาหาร มรรยาทพิเศษที่โต๊ะอาหารมิได้แยกแยะคนฐานะสูงจากชาวไร่ชาวนา เหมือนอย่างที่วิธีการกินของยุโรปในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการที่ซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ (Braudel 1967: 136 – 41; Farb and Armelagos 1980: 244 – 49) หลักพื้นฐานในการปฏิบัติ—การล้างมือก่อนและหลังอาหารและการกินด้วยมือขวาเท่านั้น—มีส่วนร่วมทั้งสังคม จนกระทั่งศตวรรษที่ 19 มาเนืองยังอาจกล่าวได้ว่าในเรื่องนี้ “เจ้านายและกษัตริย์แตกต่างจากพลกนิกรของพระองค์เพราะความหรูหราของเครื่องใช้ที่โต๊ะอาหารและความหลากหลายของอาหารเท่านั้น” (Pallegoix 1854 I: 218)

การต้อนรับแขกตามปกติประกอบด้วยการร่วมกินหมากกัน ไม่ใช่อาหาร ยิ่งกว่านั้นยังไม่มีร้านอาหารสำหรับคนทั่วไป นอกจากตามสถานที่ที่ชาวจีนและชาวยุโรปเป็นผู้ริเริ่ม “ไม่มีโรงแรมในสยาม . . . ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งตัดสินใจเปิดโรงแรมที่นี่และมีแต่ชาวยุโรปเท่านั้นที่ไปบ้าง และในหมู่ชาวสยามถึงแม้จะมีธรรมเนียมเลี้ยงรับรองกัน แต่ก็นานๆ ครั้งและเป็นพิธีการมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่มีการจัดโต๊ะอาหารไว้เพื่อแขกที่มาเยี่ยม” (La Loubère 1691: 30) ลา ลูแบร์คิดว่าเป็น

เรื่องที่ต้องขอยกข้อยกเว้นการปกป้องภรรยาไม่ให้ผู้ใดเห็น ในขณะที่พระภิกษุผู้ครองพรหมจรรย์จะให้การต้อนรับดีกว่า แต่เนื่องจากผู้หญิงซื้อและขายของที่ตลาดเป็นประจำ แนวคิดนี้จึงไม่ค่อยน่าเชื่อถือเท่าใดนัก คำอธิบายอาจจะอยู่ในลักษณะการกินอาหารประจำวันที่สำคัญ คือ สงบเงียบ รวดเร็ว และเป็นส่วนตัว ไม่มีอะไรกลางๆระหว่างอาหารบ้านพื้นๆและงานเลี้ยงซึ่งมักจะยืดเยื้อออกไปเสมอด้วยการดื่มหลังอาหาร การฟ้อนรำ และการแสดงที่ดำเนินต่อไปเรื่อยๆจนค่ำมืด (รูปที่ 3)

“คน [โมลุกกะ] เหล่านี้ชื่นชอบการเลี้ยงอาหารในงานฉลอง สงคราม และ มหรสพต่างๆ ไม่ว่าจะต้องทำอะไร ก่อนอื่นจะต้องกิน และ ดื่ม . . . พวกเขาเริ่มกินตั้งแต่เที่ยงวัน และอยู่ที่โต๊ะอาหารไปจนถึงเที่ยงคืน หรือบางทีก็จนรุ่งเช้า ลูกขึ้นไปทำธุระส่วนตัว แล้วก็เริ่มต้นกินใหม่ และในช่วงครึ่งท้ายพวกเขาจะร้องเพลง เล่นดนตรี เล่าเรื่องล้อเลียน ทายปริศนา และ พูดจาตลกคะนอง”

(Galvão 1544: 141 – 45)

หมากและยาสูบ

ขณะที่สุรานั้นเกี่ยวข้องกับการเลี้ยง น้ำมันหล่อลื่นสังคมประจำวันทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือหมาก ยาบรรเทาความเครียดและเสพติด่อ่อนๆนี้ จะต้องพึ่งปฏิริยาของส่วนประกอบสำคัญสามอย่าง—ผลหมาก (*Areca catechu*) ใบ (หรือ โนอินโดนีเซียตะวันออกเฉียงใต้ใช้ฝักหรือช่อ) ของเถาพลู (*Piper betle*) และปูน การที่ว่าสองอย่างแรกนั้นขึ้นตามธรรมชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีข้อพิสูจน์จากความหลากหลายเป็นพิเศษของคำพื้นเมืองสำหรับสองสิ่งนี้ ส่วนประกอบที่สาม คือ ปูนนั้นทำได้ง่ายจากเปลือกหอยปูน ส่วนนี้ทำปฏิริยาทางเคมีกับสารประกอบในหมากมีผลทำให้เกิดแอลคาลอยด์ (arecaine, arecoline, guvacine) ที่ผ่อนคลายสมองและระบบประสาทส่วนกลาง (Reid 1985: 532 – 33) ส่วนประกอบทั้งสามเมื่อรวมกันจะทำให้เกิดน้ำลายสีแดงในปริมาณสูงซึ่งผู้เคี้ยวจะบ้วนทิ้ง

แม้ว่าการกินหมากได้แพร่หลายในอินเดียนใต้และภาคใต้ของจีนมาก่อนศตวรรษที่ 15 ดูเหมือนว่าจะเริ่มต้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในภูมิภาคนี้การกินหมากมีส่วนสำคัญในงานพิธีและชีวิตสังคมของประชาชนทุกแห่งที่เราได้รู้จัก เอกสารของจีนที่ย้อนไปจนถึงสมัยราชวงศ์ถังกล่าวถึงบทบาทของหมากในพิธีแต่งงาน และคำที่ใช้เรียกสิ่งนี้ ปิน-ล้ง (*pin-lang*) ดูเหมือนจะเป็นคำแรกๆที่จีนยืมจากภาษามลายู (Wheatley 1961: 56, 78 – 79; Chau Ju-kua c. 1250: 155) หม่าฮวน (1433: 92 – 93) กล่าวถึงชาวชวาว่า “ชายและหญิงจะเอาผลหมากและใบพลูมาผสมกับปูนที่ทำจากเปลือกหอย ปากของคนเหล่านี้ไม่เคยเว้นว่างจากส่วนผสมนี้ . . . เมื่อมีคนมาเยี่ยม

เยียน ก็จะต้องรับด้วยหมากพลูเท่านั้น “ไม่ใช่ น้ำชา” สำหรับผู้ที่มาเยือนแล้วดูเหมือนว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะไม่เคยขาดหมากเลย “คนเหล่านี้จะเคี้ยวหมากไปเรื่อยๆ จนไม่เคยปากว่าง ดังนั้นจึงพูดได้ว่าพวกเขาไปไหนมาไหนก็เคี้ยวเอื้องตลอดเวลา” (Galvão 1544: 57) ปีกาเฟิตตา (1524: 32) คิดว่าเหตุผลที่ชาวเกาะที่เขาพบเคี้ยวหมากก็คือ “มันบำรุงหัวใจ ถ้าเลิกใช้ก็จะตาย” ในโคชินจีนก็คล้ายๆกัน โบรรี (1633: C) รายงานว่า “ทุกๆบ้านจะมีการมอบหมายใครสักคนหนึ่งทำหน้าที่เพียงอย่างเดียวคือหยิบขึ้นหมาก ห่อในพลู . . . หมากพลูที่เตรียมเป็นคำๆเช่นนั้นจะจัดใส่หีบ และตามปรกติแล้วพวกเขาก็จะเคี้ยวไปตลอดวัน ไม่เพียงแต่ในบ้านเท่านั้น ไม่เว้นแม้จะเดินไปมาตามถนน หรือพูดคุยกับผู้ใดในทุกที่ และทุกเวลา”

รูปที่ 3 งานเลี้ยงในบันดา (มาลูกูใต้) ใน ค.ศ. 1599 วาดจากคำบรรยายของนักเดินทางชาวฮอลันดาซึ่งอยู่ในภาพด้านขวามือ

สำหรับนักเดินทาง ทุงเครื่องหมากพลูสำคัญกว่าอาหารเสียอีก เนื่องจากช่วยให้ทนต่อความหิวแสบท้องและความเหนื่อยอ่อนได้ นักรบก็เช่นเดียวกัน ต้องการหมากเพื่อฟันกำลังและความกล้า (Hikayat Pocut Muhamat: 223 – 25) ในการไปมาหาสู่กัน หมากพลูมีสถานะเหมือนกับ กาแฟ ชา เหล้า และ บุหรี่ในสมัยนี้ เมื่อไปเยี่ยมเยียนกันหรือแม้แต่หยุดพูดคุยกันตามถนน ชายและหญิงจะแลกเปลี่ยนหมากพลูและเคี้ยวด้วยกัน เขียนหมากสำริดเป็นหนึ่งในรายการเครื่องใช้จำเป็นทำด้วยโลหะไม่กืออย่างในครัวเรือนที่มั่งคั่ง (รูปที่ 4) ประมุขและขุนนางจะมีคนถือหีบหมากในขณะผู้ติดตามเสมอ ปรกติได้แก่หญิงสาวที่โปรดปราน หรือในกรณีของเตรนาเต ก็จะ

เป็นหญิงแคะที่ถูกทำให้พิการตั้งแต่วัยรุ่นเพื่อเสริมบารมีแปลกพิเศษของราชสำนัก (Galvão 1544: 115)

เนื่องด้วยการให้หมากพลูเป็นหัวใจของความสุภาพและการต้อนรับ วิญญาณของบรรพบุรุษก็ต้องได้รับด้วยทุกครั้งที่มีงานพิธีสำคัญๆ การกินหมาก หรือการถวายผลหมากและใบพลูด้วยกันหรือแยกกัน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พิธีต่างๆ สมบูรณ์ไม่ว่าจะเป็นการเกิด การตายหรือการรักษาโรค หมากพลูยังมีความสำคัญเป็นพิเศษในการเกี่ยวพาราสี และการแต่งงาน เนื่องด้วยการกินหมากทำให้ลมหายใจหอมและจิตใจอ่อนคลาย จึงถือว่าเป็นสิ่งปรกติที่ต้องปฏิบัติก่อนการแสดงความรัก (Penzer 1952: 197, 222; Pires 1515: 516) การป้ายปูน วางขึ้นหมาก และส่วนผสมอื่นๆ ในใบพลูที่ม้วนอย่างบรรจงเป็นงานเฉพาะตัวอย่างหนึ่งที่หญิงสาวสามารถทำให้ชายหนุ่มได้ ดังนั้นจึงเป็นสัญลักษณ์ของการแต่งงานหรือการหมั้นหมายในวัฒนธรรมหนึ่ง และเชื่อเชิญให้รักในอีควัฒนธรรมหนึ่ง ส่วนผสมหลักสองอย่างซึ่งเสริมกันและกัน มีการมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของการร่วมรักโดยที่ “ความร้อน” ของหมากจะถ่วงดุล “ความเย็น” ของใบพลู ในอินโดนีเซียตะวันออก

รูปที่ 4 การยกหมากพลูมาให้ก็ อาหมัด (Ki Amad) พระเอกในนิยายอิสลามเรื่อง อาหมัด-มุฮัมมัด (Amad-Muhammad) ตามที่วาดในต้นฉบับสมุดภาพเขียนจากชาวชายฝั่งทะเล วาดเมื่อ ค.ศ. 1828

สัญลักษณ์ทางเพศเห็นได้ชัดเจนมากขึ้น เนื่องด้วยผักของต้นพลูพื้นเมืองซึ่งใช้แทนใบไม้ความเป็นชายที่เข้าคู่กับความโค้งของหญิงในผลหมาก (Forth 1981: 360)

ยาสูบ ซึ่งชาวยุโรปนำมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้เข้ามาสวมบทบาทช่วยผ่อนคลายความเครียด เสริมด้านสังคม และเป็นยา ดูเหมือนว่าต้นยาสูบจะเข้ามายังฟิลิปปินส์ จากเม็กซิโก ในศตวรรษ 1570 และจากนั้นก็แพร่ไปยังชวาใน ค.ศ. 1601—อย่างน้อยก็เป็นปีที่บันทึกไว้ว่ามีการสูบบุหรี่ในราชสำนักมาตารัม (*Babad ing Sankala* 1783: 29) ใน ค.ศ. 1603 กษัตริย์อาจะห์ (สุมาตรา) สูบบุหรี่ (Warwijck 1604: 15) และใน ค.ศ. 1604 ชนชั้นสูงของรัฐบันเตินนิยมสูบบุหรี่ (Scott 1606: 173) วัฏปฏิบัติของราชสำนักชวา อย่างน้อยก็เมื่อรับรองชาวยุโรปคือสูบกัล้องยาวแบบฮอลันดา ทำจากลำอ้อ (van Geons 1656: 257; Stavorinus 1798 I: 245) ดูเหมือนว่าจะเป็นการเสแสร้งของชายในกลุ่มอภิชนที่เลียนแบบพ่อค้าชาวยุโรปบางพวก รูปแบบการใช้ยาที่กลายมาเป็นที่นิยมกันคือสูบบุหรี่มวนโต ชื่อที่ใช้เรียกในศตวรรษที่ 17 เป็นคำมลายู *บังกัส* (*bungkus*) ซึ่งมีความหมายว่าห่อ ทำด้วยยาสูบที่ปลูกเองหั่นฝอย มักจะคลุกเคล้ากับเครื่องปรุงกลิ่นและรส มวนด้วยใบที่แข็ง เช่นเปลือกข้าวโพด หรือใบจาก ตอนปลายกว้าง ชื่อที่ใช้เรียกนี้พบเป็นครั้งแรกที่ชวาใน ค.ศ. 1658 และบุหรี่ยุคใหม่นี้ดูเหมือนจะเข้าไปในชวาโดยผ่านทางโมลุกกะ จากฟิลิปปินส์ (de Haan 1922 II: 25, 135) เมื่อถึงปลายศตวรรษที่ 17 การสูบบุหรี่ในรูปแบบนี้ได้เริ่มเป็นที่นิยมในหมู่ผู้ชาย ผู้หญิง และ เด็กๆ ที่อายุยังน้อย “บรรดาผู้หญิง แม้แต่พวกที่ล้าคัญที่สุด ก็ติดยาทั้งหมด” (La Loubère 1691: 50) ในตอนนี้ ดูเหมือนจะถือว่ายาสูบเป็นทางเลือกที่แรงกว่าและแพงกว่าหมากพลู หนึ่งศตวรรษต่อมายาสูบได้เป็นที่นิยมยิ่งขึ้นอีกเมื่อใช้เป็นส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่งในการกินหมาก (Reid 1985: 535 – 38)

ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดีจริงหรือ

ชาวยุโรปรุ่นแรกในเอเชียมีอัตราการตายสูงมาก แต่ผู้ที่รอดมาได้ยืนยันว่าสาเหตุมิได้อยู่ที่ภูมิอากาศ หากแต่ “ความเกินพอดี” ของอาหารที่ก่ออันตราย “มรณภัยมิได้เกิดขึ้นเพราะภูมิอากาศแต่เพราะความผิดปกติทางร่างกาย . . . ภูมิอากาศนั้นเหมือนในเมืองสวรรค์จริงๆ เมื่อเทียบกับภูมิอากาศที่ชุ่มฉ่ำในยุโรปและผู้คนในเขตอบอุ่น พวกนี้สุขภาพดีมาก” (Hawley 1626: 154; cf. Sande 1576: 66; Bontius 1629: 129; Schouten 1641: 128; Hamilton 1727: 33) ชาวยุโรปเหล่านี้สังเกตว่าชาวพื้นเมืองมิได้ประสบชะตากรรมเช่นเดียวกันและตามมาตรฐานยุโรป

แล้วดูเหมือนว่าสุขภาพจะดีมาก เช่นชาววิชายา “มีสุขภาพแข็งแรงเพราะดินฟ้าอากาศที่นี่ดี ใน หมู่คนพวกนี้ไม่มีคนที่พิการ เป็นง่อย หุนหวก หรือเป็นใบ้ . . . ดังนั้นจะเข้าสู่วัยสูงอายุด้วย สุขภาพดีเยี่ยม” (Loarca 1582: 116 – 17) ที่อาจะห์ ชาวเปอร์เซียคนหนึ่งเดินทางไปมาารู้สึก ว่า “โรคภัยไข้เจ็บนอกเหนือจากที่มากับความชรานั้นไม่ค่อยมี” (Ibrahim 1688: 179) ผู้ที่พำนัก อยู่ใน โคชินจีนมานานคนหนึ่งสรุปว่าอากาศที่นี่ “ดีจนไม่เคยมีโรคระบาดอย่างใดเลย ทั้งผู้คน เองก็ไม่รู้ว่ามันคืออะไรแน่ หรือ หมายถึงอะไร” (Borri 1633: I; cf. Van Goens 1656: 180; Rhodes 1653: 31) มาจนถึงสิ้นศตวรรษที่ 18 ชาวยุโรปที่มาเยือนก็ยังไม่วายประหลาดใจกับ สภาพร่างกายที่สมบูรณ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกือบจะไม่มีใครเลยที่ “โหล่งุ้ม หรือเป็น ง่อย ชีโรค หรือ หุนหวก” (Gervaise 1701: 63; cf. Gervaise 1688: 122; Marsden 1783: 44; La Bissachère 1812: 63) “เป็นไปได้ว่าในมณฑลเดียวของฝรั่งเศสจะมีจำนวนคนตาบอดและคน พิการเท่ากับจำนวนทั้งหมดในประเทศสยาม” (Brugière 1829: 191)

คำวิจารณ์เช่นนี้อันที่จริงแล้วแสดงให้เห็นสภาพอันน่าอนาถในยุโรปพอๆกับสุขภาพของ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโดยเนื้อแท้แล้วเป็นความคิดเห็นเฉพาะตัว ดัชนีเท่าที่เรามีอยู่ บ้างเรื่องสถานภาพด้านโภชนาการและสุขภาพซึ่งปลอดจากความรู้สึกเชิงจิตพิสัย คือ ส่วนสูงและ อายุเมื่อเสียชีวิต ไม่ว่าข้อมูลของตัวแปรเหล่านี้จะน้อยแค่ไหนก็ต้องรักษาไว้อย่างดี เพราะเป็น เครื่องมือที่ดีที่สุดที่มีอยู่ที่จะใช้เปรียบเทียบความผาสุกทางกายข้ามกาลเวลาและสถานที่

นักประวัติศาสตร์สังคมพึงจะยอมรับเมื่อไม่นานมานี้ว่า รูปแบบส่วนสูงของร่างกายและ ความเจริญเติบโตเป็นดัชนีสำคัญของระดับโภชนาการเปรียบเทียบ ได้มีการชี้ว่าพันธุกรรมมี อิทธิพลต่อส่วนสูงน้อยกว่าโภชนาการ ดังนั้นในประชากรที่ห่างจากสมัยปัจจุบันมากที่สุด มีความ แตกต่างที่เห็นได้ชัดด้านส่วนสูงระหว่างคนรวยและคนจน (Fogel et al. 1982; Tanner 1979) โชค ดีที่มีนักวิชาการผู้บุกเบิกบางคนในต้นศตวรรษที่ 19 เชื่อเช่นนั้นด้วย แม้จะด้วยเหตุผลที่ต่างกัน ว่า ส่วนสูงของร่างกายมีความสำคัญในการเปรียบเทียบ และได้ทั้งขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่มี ประโยชน์มากเอาไว้

นอกเหนือจากคำของสแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ว่าบังเอิญได้พบกลุ่มคนที่ “โดยทั่วไปแล้วสูง ประมาณ 6 ฟุต” ในแถบภูเขาที่สุมาตรา ที่น่าทึ่งก็คือตัวเลขส่วนสูงของชาวเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้เป็นไปในทางเดียวกัน ความแตกต่างระหว่างคนรวยและคนจนมีน้อยกว่ายุโรปในศตวรรษที่ 18 และ 19 หรือ เอเชียในศตวรรษที่ 20 โดยส่วนสูงของผู้ใหญ่เพศชายมีตั้งแต่ 147 ถึง 167 ซม. (4' 1" ถึง 5' 6") มีการวัดส่วนสูงของผู้ชาย “จำนวนมาก” ระหว่างที่คณะผู้แทนจากอังกฤษไปยังสยาม และ โคชินจีนใน ค.ศ. 1821 ได้ความสูงเฉลี่ย 160 ซม. (5' 3") สำหรับคนไทยและมลายู แต่คน เวียดนามเตี้ยกว่า 1 ซม. (Finlayson 1826: 75, 227, 376) แคมเมอร์อน (1865: 131) เห็นด้วย

กับขนาดของคนมลายู ส่วนครอว์เฟิร์ดคิดว่าชาวมลายูและออสเตรเลียเขียนโดยทั่วไปสูงโดยเฉลี่ย 5' 2" (157 ซม.) สำหรับผู้ชาย และ 4' 11" (150 ซม.) สำหรับผู้หญิง ชาวสยามสูงกว่าประมาณ 1 ซม. (Crawford 1820 I: 19; 1830: 297; cf. Earl 1837: 166) ความสูงของชาวสยามอาจลดลงเล็กน้อยระหว่างศตวรรษที่ 19 ถ้าเกรแฮม (1912: 142) ถูกต้องในการวิเคราะห์ของเขาตอนสิ้นศตวรรษ 5' 1" (155 ซม.) สำหรับชาย และ 4' 11" สำหรับหญิง การสำรวจประชากรอินโดนีเซียซึ่งกว้างขวางกว่าในศตวรรษที่ 20 (Nyessen 1929: 80; Coolie Budget Commission 1941: 26 – 30) เฉลี่ยที่ 157 ซม. สำหรับชาย และ 150 ซม. สำหรับหญิง แสดงว่าไม่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญระหว่าง ค.ศ. 1800 และ 1940 ชาวเวียดนามตอนปลายศตวรรษที่ 19 ยังสูงไม่ถึง 160 ซม. ดีสำหรับชาย และ 153 ซม. สำหรับหญิง ส่วนชาวเขมรสูงกว่าเล็กน้อย (Bouinais and Paulus 1885 I: 226, 502) ชาวลาวนั้นสูงกว่าชาวไทยในกลุ่มเล็กน้อย (Graham 1912: 159) อาจจะเป็นเพราะบริโภคน้ำมันมากกว่า

ความสูงของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนต้นๆของศตวรรษที่ 19 ดูเหมือนจะเฉลี่ย 157 ซม. (5' 2") หรือสูงกว่านั้นเล็กน้อยสำหรับผู้ใหญ่เพศชาย มีข้อสังเกตว่าจะต่ำกว่าความสูงเฉลี่ยของชาวจีน 2 นิ้ว และของชาวยุโรป 4 นิ้ว (Crawford 1820 I: 19; 1856: 173) ความสูงของชาวยุโรปเพศชาย แม้ว่าจะแตกต่างกันมากระหว่างชนชั้นทางสังคม ได้มีการระบุเฉลี่ยราวๆ 167 ซม. (5' 6") ในต้นศตวรรษที่ 19 เพิ่มขึ้นอีก 10 ซม. เมื่อถึงกลางศตวรรษที่ 20 (Tanner 1979) แต่ถ้าย้อนกลับไปถึงศตวรรษที่ 18 ความแตกต่างระหว่างชาวยุโรปและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็จะหมดไป แบร์โรว์ (1806: 223) รายงานว่าชาวชวาใน ค.ศ. 1793 รูปร่างเท่ากับ “ชาวยุโรปขนาดกลาง” ส่วน มาร์สเดน (1783: 44) และสตาวอรินส์ (1798 II: 183) ยืนยันทำนองเดียวกันสำหรับชาวสุมาตรา และชาวบูกิส

รายงานของศตวรรษที่ 16 และ 17 เกือบจะเป็นเอกฉันท์ว่าประชาชนกลุ่มต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “สูงปานกลาง” –หมายความว่ามีความสูงเท่ากับชาวยุโรปที่เล่าเรื่องของพวกเขา (Morga 1609: 247; Pyrard 1619 II: 156; Colin 1663: 60; Dampier 1699: 33, 90) บางทีชาวโมลุกกะและชวาก็ดู “เตี้ย” (Galvão 1544: 71; Craen 1606: 180, 199) แต่มีการกล่าวว่าคนจากบรูไน มะกัสซาร์ หงสาวดี และ สยามนั้น “สูง” (Fitch 1591: 154; van Noort 1601: 202 – 03; van der Hagen 1607: 82) ขณะที่ตัวเลขเปรียบเทียบเช่นนี้เสนอข้อคิด แต่ข้อมูลที่เป็นรูปธรรมกว่านี้จะปรากฏต่อเมื่อมีการวิเคราะห์โครงกระดูกในพื้นที่ที่สามารถระบุยุคสมัยจากสินค้าเครื่องปั้นดินเผาที่ฝังกับคนตายที่ป่าช้าใหญ่แห่งหนึ่งในช่วง ค.ศ. 1350 – 1500 ที่คาตาลากัน (บาตังกัส) ตรงมุมตะวันตกเฉียงใต้ของลูซอน มีการขุดหลุมศพกว่า 500 หลุมในทศวรรษ 1950 ได้โครงกระดูกผู้ใหญ่ 117 โครงที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์พอที่จะวัดขนาดได้อย่างถูกต้อง ส่วนสูงอยู่

ระหว่าง 144 ถึง 180 ซม. เฉลี่ยได้ 160 ซม.(5' 3") โครงกระดูกชายหญิงไม่สามารถจะแยกแยะได้ ถึงแม้ว่าจะฝังคละอยู่ในพื้นที่นี้ (Fox 1959: 354) เมื่อเฉลี่ยทั้งหญิงและชาย ก็ได้ 5 ซม.(2") สูงกว่าที่บันทึกไว้ในศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20

ข้อสรุปที่ดีที่สุดของผมจากหลักฐานที่อยู่กระจัดกระจายก็คือโดยทั่วไปแล้วชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 17 สูงพอๆกับชาวยุโรป แต่ความแตกต่างปรากฏขึ้นเมื่อเริ่มมีการปรับปรุงระดับโภชนาการของยุโรป ประมาณ ค.ศ. 1800 ข้อมูลของยุโรปเองมีไม่มากนักในเรื่องส่วนสูงก่อนปลายศตวรรษที่ 18 แต่เรารู้ว่ากลาสีเรืออังกฤษสูงโดยเฉลี่ยเพียง 5' 4" และทหารเรืออายุ 16 ที่เกณฑ์จากคนจนในลอนดอน สูงไม่ถึง 5' ในศตวรรษ 1770 (Sokoloff and Villaflor 1982: 457; Floud and Wachter 1982) ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้มีความสูงเพิ่มขึ้น (และระดับโภชนาการด้วย) ระหว่างศตวรรษที่ 17 และ 20 มีหลักฐานที่หนักแน่นกว่าว่าได้ลดลงไปเล็กน้อย

การคาดอายุขัยเป็นดัชนีที่ก่อปัญหามากกว่าหากเชื่อการสังเกตโดยไม่มีระบบของผู้มาเยือน เพราะพวกเขาอาจจะไม่ได้นึกถึงอัตราการตายของทารก—ปกติแล้วเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุด ผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปในศตวรรษที่ 16 และ 17 มาจากสังคมที่อายุขัยโดยเฉลี่ยเมื่อเกิดประมาณ 32 ปี แม้ว่าผู้ที่รอดช่วง 10 ปีแรกมาได้ สามารถคาดหวังว่าจะอยู่จนถึงอายุประมาณ 45 (Stone 1979: 55; Laslett 1965: 96 – 98) เมื่อชาวยุโรปออกความเห็นในเรื่องอายุของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เป็นการพูดว่าพวกเขา “อายุยืนตามมาตรฐานปัจจุบัน” (Galvão 1544: 71) หรือว่า “อยู่จนแก่มาก ทั้งผู้ชายและผู้หญิง” (van Goens 1656: 180; cf. Loarca 1582: 117; “Tweede Boeck” 1601: 90; Mandelslo 1662: 128, 130; Valentijn, 1726 III: ii, 255) เมื่อต้นศตวรรษที่ 19 ขณะที่อายุขัยของชาวยุโรปเริ่มเพิ่มขึ้น ก็ยังคิดกันว่าชาวเวียดนามและชาวไทยมีอายุยืนเป็นพิเศษ (La Bissachère 1812 I: 68; Sternstein 1984: 60) ส่วนชาวอินโดนีเซียนั้นกล่าวกันแต่เพียงว่าอายุยืนพอๆกับชาวยุโรป (Raffles 1817 I: 77; Crawford 1820 I: 30)

การวิเคราะห์ข้อมูลการเกิดและการตายของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมีระบบมิได้ย้อนกลับไปเกินกว่าระยะต้นของศตวรรษที่ 19 การศึกษาอย่างละเอียด เป็นต้นว่าจากสมุดทะเบียนของโบสถ์ ที่บันทึกการเกิดการตายของเขตหนึ่งในลูซอน แสดงว่าอายุขัยค่อนข้างสูง 42.0 ปีโดยเฉลี่ย ทั้งหญิงและชายรวมกันในช่วงแรกสุดที่สำรวจ (1805 – 20) และต่อมาราวๆ ค.ศ. 1900 มีการลดลงอย่างสม่ำเสมอมาเป็นเพียง 17.5 ปี อันเป็นจุดต่ำสุดที่น่ากลัว (Ng 1979: 56 – 57)

สำหรับศตวรรษที่ 17 นั้นมีแต่หลักฐานที่ไม่ปะติดปะต่อกันแต่ก็พอให้ข้อคิดบ้าง จดหมายเหตุประจำวันของศาลมะกัสซาร์ (*Lontara'-bilang Gowa*) เป็นแหล่งหนึ่งที่บันทึกการเกิดและการ

ตาย แม้จะเป็นของอภิชนกลุ่มเล็กๆเท่านั้น จดหมายเหตุนี้บันทึกเหตุการณ์ตามที่เกิดขึ้นแต่ละวัน เริ่มประมาณ ค.ศ. 1624 ตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่ง ค.ศ. 1660 (เมื่อความขัดแย้งกับพวกฮอลันดาได้ ทำให้ความเสื่อมของมะกัสซาร์เริ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว) จดหมายเหตุรวมวันเกิดของชาย 21 คนและ หญิง 10 คน และวันตายของคนเหล่านี้ปรากฏต่อมาในจดหมายเหตุ (ซึ่งมีถึง ค.ศ. 1750)² ในกรณีเหล่านี้มีการระบุอายุเมื่อเสียชีวิตตั้งแต่อายุ 15 ถึง 86 สำหรับหญิง 10 คน เฉลี่ย 51.5 ปี ส่วนชาย 21 คนมีอายุระหว่าง 17 และ 85 เฉลี่ย 45.5 ปี ถ้าไม่รวมชายห้าคนที่ตายในการสู้รบ (เมื่ออายุ 59, 31, 25, 17 และ 17) ชายที่ตายตามธรรมชาติ อายุเฉลี่ยจะเป็น 50.44 ปี

เนื่องด้วยไม่มีบันทึกการตายของเด็กในจดหมายเหตุรายวันที่มีอยู่ฉบับเดียว ตัวเลขเหล่านี้จะต้องถือว่าสะท้อนความมีอายุยืนในบรรดาผู้ที่ได้มาถึงระดับอายุหนึ่งที่ถือว่ารอดแล้ว ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่าผู้จดบันทึกจะละเว้นไม่บันทึกการเกิดจนกว่าเด็กจะมีชีวิตอยู่จนอายุอย่างน้อย 40 หรือ 100 วันซึ่งถือว่าวิกฤติเป็นพิเศษ เขาไม่สามารถเลื่อนไปอย่างไม่มีกำหนด โดยไม่มีผลเสียต่อความถูกต้องและรูปแบบที่เขาใช้

ที่ว่าอัตราการตายของเด็กสูงเกือบเท่าที่ยุโรป ยืนยันได้จากบริเวณที่เป็นสุสานคาตาลกัน ในลูซอน จากโครงกระดูกที่ขุดขึ้นมาได้ 433 โครง วิจัยพบว่า 110 โครง (ร้อยละ 25) เป็นเด็กที่อายุไม่เกิน 10 ปี (Fox 1959: 349) อาจจะปลอดภัยถ้าเราสรุปเพียงว่าพวกผู้ที่มีสกุลสูงของมะกัสซาร์พออายุเข้าวัยรุ่นก็คาดหวังได้ว่าจะมีชีวิตอยู่จนถึง 50 ปี

ตัวเลขของศตวรรษที่ 20 สำหรับประเทศสำคัญๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงว่าการคาดอายุขัยเมื่อเกิดนั้นเพียงสี่สิบกว่าเล็กน้อย โดยมีอัตราการตายในช่วงหนึ่งปีแรกสูงตามปกติ — ประมาณร้อยละ 14 ของเด็กมีชีวิตเมื่อเกิดในชวาในทศวรรษ 1960 (Hull and Rohde 1980: 9 – 10) ข้อมูลข้างต้นนี้แสดงว่าสภาพสามร้อยปีก่อนไม่ได้เลวไปกว่าที่เห็นจากตัวเลขสมัยใหม่ และดีมากกว่าที่ปรากฏตอนต้นศตวรรษที่ 20 ก่อนที่การแพทย์และสุขอนามัยสมัยใหม่จะมีผล

ถ้าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอายุยืนกว่าชาวยุโรปสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นไปได้ เหตุผลสำคัญประการหนึ่งอาจเป็นอัตราการตายของเด็กที่ต่ำกว่า ตรงข้ามกับความไม่ใส่ใจ และแม้แต่การจงใจจะเลวทอดทิ้งที่คนยากจนในยุโรปแสดงต่อลูกของตน (Stone 1979: 55 – 59) ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนจะมีลูกน้อยกว่าและทิ้งระยะห่างกันพอสมควร

² จดหมายเหตุให้อายุเมื่อตายของคนอื่นๆอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่บันทึกการเกิด มีการอ้างว่าหญิงคนหนึ่งในกลุ่มนี้ชื่อ Karaeng Panai kang ตายเมื่ออายุ 105 ปี นอกจากความน่าเชื่อถือจะน้อยลงแล้ว กรณีเช่นนี้มีแนวโน้มที่จะลำเอียงไปทางผู้มีชีวิตอยู่นานพอที่จะถือว่าสำคัญเมื่อตาย และหากรวมข้อมูลพวกนี้ด้วยก็จะทำให้อัตราเฉลี่ยเพิ่มขึ้น 2 ปี เมื่อไม่รวมก็เหลือแต่ตัวอย่างของคนที่ยังมีชีวิตมาเพราะมีความสำคัญเมื่อตอนเกิด

ทั้งให้ความรักและเอาใจใส่แก่ลูกชายและหญิงเมื่อเทียบกันแล้วอยู่ในระดับที่สูง (La Loubère 1691: 50; Crawford 1820 I: 83; Raffles 1817 I: 70; Ng 1979: 150 – 56)

การที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้ามีสุขภาพค่อนข้างดีไม่ควรทำให้เราแปลกใจ ถ้าเปรียบเทียบกับอาหาร ยา และ อนามัยของคนพวกนี้กับชาวยุโรปร่วมสมัย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับอันตรายจากความหิวโหยอย่างรุนแรงหรือภาวะทุโภชนาการเลย อาหารหลักประจำวันสำหรับความต้องการของผู้ใหญ่คือข้าว 1 กาสี (625 กรัม) ต่อวันไม่ยากที่จะผลิตในชนบทหรือซื้อหาในเมือง และยังมีคาลอรีและโปรตีนในตัวเองพอเพียงสำหรับการพัฒนาสุขภาพให้สมบูรณ์ ส่วนการขาดโปรตีนจากเนื้อสัตว์ เมื่อเทียบกันแล้วอาจเป็นคุณ เพราะทำให้ชาว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่เป็นโรคที่แพร่โดยหนอนในเนื้อ ภาวะอดอยากอย่างรุนแรงที่เกิดขึ้นก็เป็นผลมาจากสงครามเท่านั้น เนื่องจากคนสามารถได้ของที่ต้องการประจำวันในราคาเพียงไม่กี่สตางค์ ลา ลูแบร์ มีความเห็นว่า (1691: 35) “ไม่น่าแปลกใจเลยถ้าชาวสยามจะไม่วิตกกังวลกับการยังชีพของพวกเขา และถ้าจะไม่ได้ยินเสียงอะไรเลยในตอนเย็นนอกจากเสียงร้องเพลงในบ้าน”

สุขอนามัย

การมีน้ำอุดมสมบูรณ์เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของดินแดนได้ลมและการใช้น้ำพุเพื่อยเป็นนิสัยของคนในแถบนี้ เมื่อไม่มีความจำเป็นที่จะตักน้ำเพื่ออาบเช่นในภูมิอากาศที่หนาวกว่า คนเหล่านี้จึงอยู่ในบรรดาพวกที่ขยันอาบน้ำที่สุดไม่มีใครเหมือน ก่อให้เกิดความประหลาดใจแก่ชาวยุโรปผู้ไม่ไวใจน้ำ

ตั้งแต่วันที่เกิด ชาวเกาะเหล่านี้ (ฟิลิปปินส์) ถูกเลี้ยงมากับน้ำ ดังนั้นตั้งแต่วัยเด็กทั้งชายและหญิงว่ายน้ำได้เหมือนปลา . . . อาบน้ำทุกวัน ไม่เลือกเวลา เพื่อความสนุกสนานและความสะอาด แม้แต่หญิงที่เพิ่งคลอดก็ไม่ละเว้นการอาบน้ำ ทั้งยังเอาทารกแรกเกิดจุ่มในแม่น้ำหรือบ่อน้ำพุเย็น . . . เวลาอาบจะยอตัวลงเกือบเป็นนั่ง เพราะความกระดากอาย น้ำอยู่แค่คอและพยายามอย่างที่สุดที่จะไม่ให้เห็นตัว . . . เวลาอาบน้ำตามปกติคือช่วงพระอาทิตย์ตกดิน เพราะเมื่อถึงตอนนั้นทุกคนเลิกงานแล้วไปที่แม่น้ำ เพื่ออาบน้ำพักผ่อนให้เย็นสบาย แล้วเอามาหุงใส่น้ำกลับบ้าน สำหรับใช้ประจำวัน . . . ทุกบ้านมีโถงน้ำที่ประตูและผู้คนที่มาไม่ว่าแขกแปลกหน้าหรือคนในครอบครัวจะตักน้ำจากโถงเพื่อล้างเท้าก่อนเข้าบ้าน . . . น้ำจะไหลลงจากพื้นบ้านซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ซีก (Chirino 1604: 258; cf. Morga 1609: 249)

พวกคนที่นี่ [อาเจะห์] เช่นเดียวกับที่มินดาเนา เชื่ออย่างมั่งาย ในการล้างและทำให้ตัวเองสะอาดปราศจากสิ่งสกปรกต่างๆ ด้วยเหตุนี้จึงพอใจที่จะอยู่ใกล้แม่น้ำและลำธาร... แม่น้ำ อาจิน ช่วงใกล้เมืองจะเต็มไปด้วยผู้คนทุกเพศทุกวัย... แม้แต่คนเจ็บก็มีคนนำมาที่แม่น้ำเพื่อชำระล้าง (Dampier 1699: 95 – 96)

ขณะที่ ตามความรอบรู้เชิงประเพณีนิยมในยุโรป การอาบน้ำเป็นเรื่องย่ำแย่หรืออันตราย ชาวเอเชียโยงการอาบน้ำกับการทำให้บริสุทธิ์ และ “คลายร้อน” มิฉะนั้นสุขภาพจะไม่ได้ ยิ่งกว่านั้น การดูแลร่างกาย การสระผมและพรมน้ำหอม กลิ่นหอมจากลมหายใจและร่างกาย ความเรียบร้อยและความสง่างามของเครื่องแต่งกาย ล้วนมีความสำคัญยิ่งสำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตรงข้ามกับบ้านและเครื่องเรือนซึ่งได้รับความสนใจน้อยมาก คนไทยขึ้นชื่อว่าอาบน้ำสามหรือสี่ครั้งต่อวัน (La Loubère 1691: 28 – 29; Pallegoix 1854 I: 223) และทุกคนอาบน้ำอย่างน้อยวันละครั้ง ในที่ที่ไม่มีแม่น้ำ คนก็จะอาบน้ำโดยรดน้ำบ่อถึงหนึ่งไปบนศีรษะ ทั้งสองกรณีน้ำก็จะพาลูกลีฟที่ร่างกายส่วนล่างห่างไปจากศีรษะ เป็นวิธีการที่ปลอดภัยกว่าใช้น้ำที่กักในอ่างร่วมกับสมาชิกในครอบครัวหลายคน ซึ่งมักจะทำกันในเมืองหนาว ชาวพม่าดูเหมือนว่าจะแยกระหว่างบ่อน้ำกินและบ่อน้ำใช้ (Brown 1926: 47) เมื่อตักน้ำจากแม่น้ำมักจะตักเหนือที่อาบน้ำของชายและหญิง ในสภาพที่เมืองหนาแน่นมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการพุ่งพรวดของประชากร ในศตวรรษที่ 19 ความเชื่อของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในประสิทธิภาพของการชำระล้างของน้ำในแม่น้ำอาจเป็นอุปสรรคต่อการมีสุขภาพอนามัยที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามทัศนคติเช่นนี้ยังเป็นเครื่องป้องกันอันตรายสำหรับผู้คนส่วนใหญ่ในศตวรรษที่ 17 ตรงข้ามกับความรังเกียจการชำระล้างอันเป็นอันตรายของชาวยุโรปร่วมสมัย

แม้ในเมืองที่ใหญ่ที่สุด ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังกระจัดกระจายกันอยู่ รูปแบบบ้านคงเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูงมีต้นไม้ล้อมรอบ การกำจัดขยะในครัวเรือนส่วนใหญ่ก็คือปล่อยให้ เป็นเรื่องของหนู ไก่ หรือสุนัขซึ่งจะหาอาหารได้ทุนบ้าน และน้ำที่ท่วมตามฤดูกาลที่กวาดล้างทุกสิ่งทุกอย่างไปปีละครั้ง อย่างน้อยแบบบ้านที่เปิดและยกพื้นสูงก็ทำให้บ้านปลอดภัยจากการหมักหมมที่ร้ายกาจของขยะเน่าเปื่อยในวิธีที่เป็นไปไม่ได้ในเมืองที่แออัดของยุโรป ตะวันออกกลาง หรือ จีน ก่อนยุคที่มีการเก็บขยะและการกำจัดน้ำทิ้ง

คนเหล่านี้จะล้างมือหลังอาหาร [ในมินดาเนา] หรือเมื่อไปแตะต้องสิ่งใดที่ไม่สะอาด ในการนี้พวกเขาจะใช้น้ำอย่างมากมายในบ้าน น้ำส่วนนี้รวมทั้งการล้างถ้วยชาม และความสกปรกอื่นๆที่ตัวเองทำ ก็จะเททิ้งไปใกล้ๆที่ตั้งเตาไฟ เนื่องด้วยห้องไม้ได้ดีด้วยไม้กระดาน พื้นปูด้วยไม้ไผ่สีก เหมือนไม้ระแนง ดังนั้นน้ำจะไหลลงไปได้ทุนบ้านอย่างรวดเร็ว ที่นี้หนอนจะเกิดยั่วยุและส่งกลิ่นร้ายแรงมาก นอกจากความสกปรกนี้แล้ว คนเจ็บจะปล่อยของ

เสียและของเหลวในห้องของถนนทางรูลึกๆที่เจาะไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ ส่วนคนที่สุขภาพดีจะปล่อยของเสีย และของเหลวในแม่น้ำ (Dampier 1697: 226)

อีกครั้งหนึ่งที่นิสัยปล่อยของเสียลงในแม่น้ำ (หรือที่ชายทะเล) มาจากสมมติฐานที่ว่าน้ำที่ไหลมี ประสิทธิภาพในการทำมาสะอาด ซึ่งก็มีข้อดีเมื่อเทียบกับชาวยุโรปและอินเดียในสมัยเดียวกันที่ ใช้ถนนในเมืองและท่อระบายน้ำที่ไม่ไหลเพราะไม่มีทางเลือกอื่น (Smith 1979: 197 – 98; Das Gupta 1979: 33)

การแพทย์

คนพวกนี้ไม่คุ้นเคยกับการให้น้ำเชื้อม หรือ ยาถ่าย และยังไม่รู้วิธีการเอาเลือดออก ยาของพวกนี้ มีแต่สมุนไพรพื้นๆที่รู้จักกันทั่วไปและน้ำที่คั้นจากสมุนไพรเหล่านี้ เมื่อมีไข้ก็จะแช่ตัวในน้ำเย็นแค่ว่า . . . จะไม่เย็บบาดแผลแต่จะรักษาด้วยหัวปลีปิ้งและจุ่มลงไปใต้น้ำมันขณะกำลังร้อน

—Galvão 1544: 177

ในการสำรวจการรักษาโรคของพวกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราไม่ควรจะเสียเวลามากเกินไปกับคำถามว่าการแพทย์ทฤษฎีไหน ทฤษฎีอายุรเวทของอินเดียก็มีผู้ศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพม่า สยาม และชวา และทฤษฎีการแพทย์ของจีนมีอิทธิพลในเวียดนาม และในขอบเขตที่น้อยลงในสยาม แนวคิดของกรีกและอาหรับผ่านมาจากอิสลามเสนอหลักการที่ว่าธาตุสี่—น้ำ ดิน ไฟ และ ลม—ควบคุมการทำงานของร่างกาย ขณะที่ระบบของจีนเน้นความจำเป็นที่จะรักษาสมดุลระหว่างสองหลักที่ตรงกันข้าม หยาง ซึ่ง “ร้อน” และ หยิน ซึ่ง “เย็น” ผลอันเป็นรูปธรรมที่สำคัญที่สุดของทั้งสองกลุ่มนี้ก็คือสนับสนุนสิ่งซึ่งอาจจะเป็นความเชื่อแต่เดิมของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าโรคภัยไข้เจ็บเกิดจากความร้อนมากเกินไป (ใช้ต่างๆ การตั้งครุฑ) จากการสูญเสียความร้อนซึ่งเป็นอันตราย (การคลอเคลือบ) หรือจากลมที่ร้อนหรือขึ้นเกินไป (อาการป่วยที่ทรงออก) การเน้นพิธีกรรมและยาที่ทำให้เย็นสบายดูเหมือนจะเป็นวิธีรักษาของเอเชียตะวันออกเท่ากับของจีน (Hart 1969; Gimlette 1915: 8 – 42; Manderson 1981: 509 – 10)

ตำราแพทย์ที่สืบเนื่องมาจากขนบธรรมเนียมของอินเดียได้มีการแปลและเขียนขึ้นใหม่ในชวา บาห์ลี พม่า สยาม และ เขมร แต่มีบทบาทที่สำคัญในแวดวงของศาสนาและสังคมที่ดี

มากกว่าที่จะเพิ่มพูนความรู้ด้วยการทดลอง³ ตำราเช่นนี้ข้าราชการสำนักและผู้ทรงความรู้ทั้งหลายจะศึกษาเมื่อมีโรคระบาดซึ่งเป็นการแสดงว่าราชอาณาจักรอยู่ในภาวะยุ่งเหยิงหรือกษัตริย์ประชวร กษัตริย์นครมโหรีองค์หนึ่งในศตวรรษที่ 13 ได้สร้างสถานพยาบาล 100 แห่งเพื่อให้ใช้การรักษาตามวิชาการแพทย์แผนดั้งเดิม คงจะเป็นเพราะความเชื่อว่าโรคที่ผู้คนเป็นกันมากเกิดจากความไม่อยู่ในทำนองคลองธรรมของกษัตริย์ (Frédéric 1981: 269 – 70) แต่อย่างน้อยในศตวรรษที่ 17 ส่วนใหญ่หมอฟันเมืองจะเป็นผู้รักษา ใช้ยากลางบ้านและสมุนไพร ลา ลูแบร์ (1691: 62) พูดถึงคนพวกนี้เมื่อลงความเห็นไว้ว่า “ในหมู่ชาวสยาม การแพทย์ไม่อาจเรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์ . . . พวกเขามีได้กังวลว่าจะต้องมีหลักในการแพทย์ คงมีเพียงตำรายาจำนวนหนึ่งที่เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษและไม่เคยเปลี่ยนแปลงอะไรเลย ไม่คำนึงถึงอาการเฉพาะของโรค แต่ถึงกระนั้นก็ยังรักษาหายเป็นจำนวนไม่น้อย” (cf. Crawford 1820 I: 328)

“วิทยาศาสตร์” อันมีพื้นฐานจากการทดลองที่ ลา ลูแบร์ กล่าวถึงแท้จริงแล้วก็คือ กายวิภาคศาสตร์ และศัลยศาสตร์ ซึ่งเริ่มก้าวหน้าอย่างเห็นได้ชัดในยุโรป ไม่มีแพทย์ที่ไหนเหมือนศัลยแพทย์ยุโรปในความพร้อมที่จะตัด แหว่ สับ และ เอาเลือดออกจากร่างกาย เมื่อ บิคแมน (1718: 103 – 04) ถูกดูเอาเลือดออกที่บันจาร์เมซิน เพื่อนชาวบันจาร์ของเขาแต่แรกคิดว่าเขาเป็นบ้าไปแล้วที่ปล่อยให้ “วิญญาณและชีวิต” ของตนเองออกไปด้วยความเต็มใจ เมื่อเขาอธิบายว่าคนอังกฤษต้องเอาเลือดออกเป็นครั้งคราว เพราะบริโภคเนื้อและเหล้ามากซึ่งทำให้เลือดข้น เขาก็ถูกโต้กลับว่าพวกนั้น “ยิ่งเฝ้าขึ้นไปอีก ที่ทำตัวให้ต้องเสียเงินขนาดนี้โดยเจตนา เพื่อที่จะได้รับความเจ็บปวด”

ในระยะยาวความอยากรู้อยากเห็นของชาวยุโรปว่ากลไกของร่างกายทำงานอย่างไรได้นำมาซึ่งความสำเร็จที่เด่นชัด ในศตวรรษที่ 16 และ 17 ชาวยุโรปเป็นที่ต้องการอย่างมากตามเมืองต่างๆ ในเอเชียในฐานะศัลยแพทย์เชี่ยวชาญในการตัด จัดกระดูกที่หักสาหัสให้เข้าที่ เอาเนื้องอกออก และแม้แต่ทำให้เลือดไหล (Beaulieu 1666: 61; Fryke 1692: 133; La Loubère 1691: 62; Sangermano 1818: 173) แต่ถึงอย่างไรเมื่อเทียบกันแล้ว อาจเป็นไปได้ว่าวิธีการเข้าแทรกแซงของการแพทย์แบบ “วิทยาศาสตร์” ของยุโรปตอนต้นๆ ได้คร่าชีวิตผู้ป่วยมากกว่าที่รักษา จากประสบการณ์ก็พบว่าสำหรับอาการเจ็บป่วยส่วนใหญ่แล้ว ถ้าเชื่อหมอชาวเอเชียจะปลอดภัยกว่าหมอชาวยุโรป (Stavorinus 1798 I: 247; Dampier 1690: 336 – 37, 1697: 103; Brugière 1829: 199) เหตุผลสำหรับเรื่องนี้ โบร์รี (1633: G) ได้กล่าวไว้อย่างดี “ยาของพวกเขาก็ไม่ได้เปลี่ยนธรรมชาติแต่ช่วยในการทำหน้าที่ตามปกติ ทำให้ของเหลวที่ก่อโรคแห้งไปโดยไม่รบกวนคนเจ็บ

³ มีการพิจารณาดำรงแพทย์ของชาวและบาห์ลีใน Pigeaud 1967: 265 – 68 และ Lovric 1987 งานเขียนเป็นภาษามลายูในเรื่องนี้ซึ่งหาได้ยากกว่า มีรายชื่ออยู่ใน Juynboll 1899: 305 - 06

เลย” สองศตวรรษต่อมาทั้ง ครอว์เฟิร์ต (1820I: 329) และปาลเลกัวซ์ (1854 I: 342) ยอมรับด้วยความขอบคุณว่ายาของอินโดนีเซียและไทยอย่างน้อยก็ไม่เป็นอันตราย

ยาที่ผสมสมุนไพร การอาบน้ำ และการนวดเป็นวิธีการบำบัดโรคที่ใช้กันเป็นประจำ หมอนวดที่มีฝีมือไม่เพียงแต่สามารถบรรเทาโรคปวดในข้อ และความเจ็บปวด (Shway Yoe 1882: 417) แต่ยังจัดกระดูกที่หักไม่มากนักให้เข้าที่แล้วยังช่วยบรรเทาความเจ็บปวดตอนคลอดลูกหรือป้องกัน การเกิดโดยทำแท้ง (Borri 1633: G; La Loubère 1691: 63; Stravrinus 1798 I: 247) นอกจากนี้ชาวยุโรปยังประทับใจที่ศูนย์ใหญ่ๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น “เต็มไปด้วยยาและสมุนไพรรักษาโรค” (Dampier 1699: 88) กองเรือฮอลันดาหมู่แรกที่มาได้บันทึกรายการเครื่องเทศ และสมุนไพร 55 ชนิดในตอนที่กำลังถึงตลาดบันเต็น “มีอีกหลายชนิดที่เวลานี้เราได้ลิ้มไปแล้ว” การใช้ประโยชน์ในทางยาของสมุนไพรหลายชนิดก็ได้มีการบันทึกไว้อย่างละเอียด (Lodewycksz 1598: 112, 150 – 57; cf. Schoute 1929: 106 – 08)

ที่ว่าสมุนไพรเหล่านี้มีผลชงัดกับอาการอาหารไม่ย่อย และโรคเกี่ยวกับลำไส้รวมทั้งการติดเชื้อนั้นไม่เป็นที่ยสงสัย ในบรรดาสมุนไพรที่ใช้บริโภค ใบพลูควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษเพราะชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกวัยเคี้ยวกันอยู่ตลอดเวลา ตามความเชื่อพื้นบ้านการเคี้ยวมาก ป้องกันพิษ ช่วยการย่อย และป้องกันโรคบิด น้ำใบพลูใช้รักษาการติดเชื้อที่ตา แผลติดเชื้อ รวมทั้งการเจ็บป่วยต่างๆเกี่ยวกับประจำเดือน และอาการอื่นๆ (Reid 1985: 533 – 35) งานวิจัยสมัยใหม่ในเรื่องนี้แม้ว่าจะอยู่ในระยะเริ่มต้น ก็ได้ยืนยันคำกล่าวอ้างแล้วหลายข้อ คนที่เคี้ยว มากเห็นได้ชัดว่าพิษจะไม่ค่อยมี (Schamschula et al. 1977; Moller et al. 1977) ได้มีการชี้แจงว่าสารประกอบของหมากสามารถควบคุมปรสิตรในลำไส้โดยเฉพาะพยาธิตัวกลมและตัวตืด (Hsia 1937; Chung and Ko 1976; Chopra et al. 1956: 23) ทั้งปรากฏว่ายาสกัดจากใบพลูใช้ ได้ผลกับแบคทีเรียบางประเภทโดยเฉพาะ รวมทั้งประเภท ชิเกลลาบางตัวที่ทำให้เกิดโรคบิด และประเภท ซัลโมเนลลา ที่ทำให้เกิดไทฟอยด์ (Nguyen Duc Minh: 68 – 69) ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่านิสสัยเคี้ยวมากเพียงอย่างเดียวก็อาจป้องกันชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากโรคที่มากับน้ำหลายโรค และผู้สังเกตการณ์หลายคนยังบันทึกไว้ว่าการเคี้ยวมากมีส่วนช่วยให้ปลอดภัยจากการติดเชื้อได้อย่างน่าทึ่ง (Beaulieu 1666: 102; Sangermano 1818: 173; Crawford 1820 I: 31)

เช่นเดียวกับแพทย์ที่ผู้คนชื่นชมทั่วโลก หมอรักษาโรคชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้การเยียวยาจิตวิญญาณพอๆกับร่างกาย เอ็นดิกอดต์ (1970: 26) เสนอประเด็นนี้อย่างหนักแน่นโดยกล่าวว่า “ยา’ ของมลายู เกือบจะทั้งหมดมีอำนาจวิเศษ แม้แต่เมื่อใช้วิธีปฏิบัติที่มีสรรพคุณในการรักษาจริงๆ เหตุผลที่ให้เป็นเรื่องของเวทมนตร์” สุขภาพเกี่ยวข้องกับสภาพของพลังชีวิตภายในมนุษย์ที่เรียกว่า *เซมันกัต* (semangat) ในดินแดนส่วนใหญ่ของอินโดนีเซีย ส่วนคนไทยเรียกว่า

ขวัญ (Endicott 1970; Cuisinier 1951; Terwiel 1980: 53 – 60; Errington 1983) ในการรักษาทุกครั้งแม้แต่กระดูกหักธรรมดาที่มักจะประคบด้วยพิธีกรรมบางอย่างที่มุ่งหมายให้เสริมพลังชีวิตที่กล่าวนี้ หรือป้องกันการแทรกแซงที่เป็นภัยหรือก่ออันตรายจากวิญญาณภายนอก ในกรณีของความวุ่นทางจิตใจและการเจ็บไข้ด้วยโรคระบาด กระบวนการรักษาทั้งหมดจะกลายเป็นเรื่องพิธีกรรม ความสับสนของจิตตามปกติแล้ว จะต้องรักษาโดยผีฟ้าหรือคนทรงที่แต่งกายเป็นหญิงผู้สามารถติดต่อกับวิญญาณที่ทรมานคนไข้โดยการเข้าทรง

เมื่อเจ็บป่วยพวกเขาก็จะใช้พิธีหลายอย่าง มีอุปกรณ์มากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของแต่ละคน... บางคนเอาไฟจุดธูปกำหนึ่งแล้วโยนออกไปนอกหน้าต่าง เขาพูดว่าการทำเช่นนี้วิญญาณชั่วร้ายที่ทำให้เกิดโรคจะกลัวแล้วออกไป บางคนก็จับฉลากโดยใช้เชือกผูกไม้หรือพื้นจะเข้ กับมือ แล้วใช้ จับฉลากเอง พูดว่าสาเหตุของความเจ็บป่วย คือโรคนั้นโรคนี้... บางคนพื้นฐานไม่ค่อยดีจะถวายเป็นข้าวสุกเล็กน้อย ปลา และ เหล้าเล็กน้อย ขอวิญญาณให้ตนหายจากโรค มีสุขภาพดี บางคนก็จัดงานเลี้ยงเหล้าขนาดกลางซึ่งผู้ประกอบพิธีหญิงหรือชายของคนเจ็บเรียกกันว่า คาตาลอนัน (catalonan) จะช่วยจัดหาสิ่งที่ต้องการ แล้วพูดว่าการเจ็บป่วยเป็นเพราะจิตวิญญาณออกจากร่างคนเจ็บและจะไม่หายจนกว่ามันจะกลับมา... ต่อมาผู้ประกอบพิธีไปที่มุมหนึ่งของห้องคนเดียวพลางพูดกับตัวเอง สักครู่หนึ่งก็กลับมาหาคนเจ็บและบอกให้สบายใจได้เพราะวิญญาณกลับเข้าร่างแล้วและเขาจะหายดี หลังจากนั้นพวกเขาก็จะเลี้ยงเหล้ากัน (Dasmariñas 1590A: 430 – 31; cf. Alcina 1668 III: 227-41; Galvão 1544: 181; Colin 1663: 75 – 76; Sangermano 1818: 172)

ชุมชนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่มีพิธีประจำปีที่สำคัญเกี่ยวกับการทำความสะอาดหมู่บ้านหรือกันไม่ให้วิญญาณชั่วร้ายเข้ามา ในชุมชนอิสลาม พิธีนี้ยังอยู่ใน *มันดี เสาะฟาร์ (mandi Safar)* ซึ่งเป็น พิธีการอาบน้ำหมู่ในวันพุธสุดท้ายของเดือน *เสะะฟาร์* ของมุสลิม (Pijper 1977: 146 – 57; Snouck Hurgronje 1893 I: 206 – 07; Kiefer 1972: 123 – 24) ส่วนในประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ พิธีสมัยใหม่ที่สืบทอดมาดูเหมือนจะเป็นการทำความสะอาดพระพุทธรูป หลังจากนั้นก็มีการสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานโดยทั่วไป (รูปที่ 5) ในงานฉลองปีใหม่ของเดือนเมษายน (Symes 1827, II: 210 – 12; Shway Yoe 1882: 345 – 51)⁴ พิธีในคติถือผีสงเทวดาอันเป็นต้นกำเนิดของพิธีทำให้บริสุทธิ์ในสมัยใหม่ ที่น้ำมีบทบาทสำคัญเสมอ อัลชินา (Alcina 1668, III: 232 – 35) ได้บรรยายพิธีตามที่เกิดขึ้นในวิชาว่ามีการวางข้าวบนแพแล้วปล่อยให้ลอยไปตามแม่น้ำปีละครั้งเป็นบรรณาการแก่เทพยดาที่คุ้มครองเพื่อความแน่ใจว่าจะมีสุขภาพดี มีความอุดมสมบูรณ์ และมี

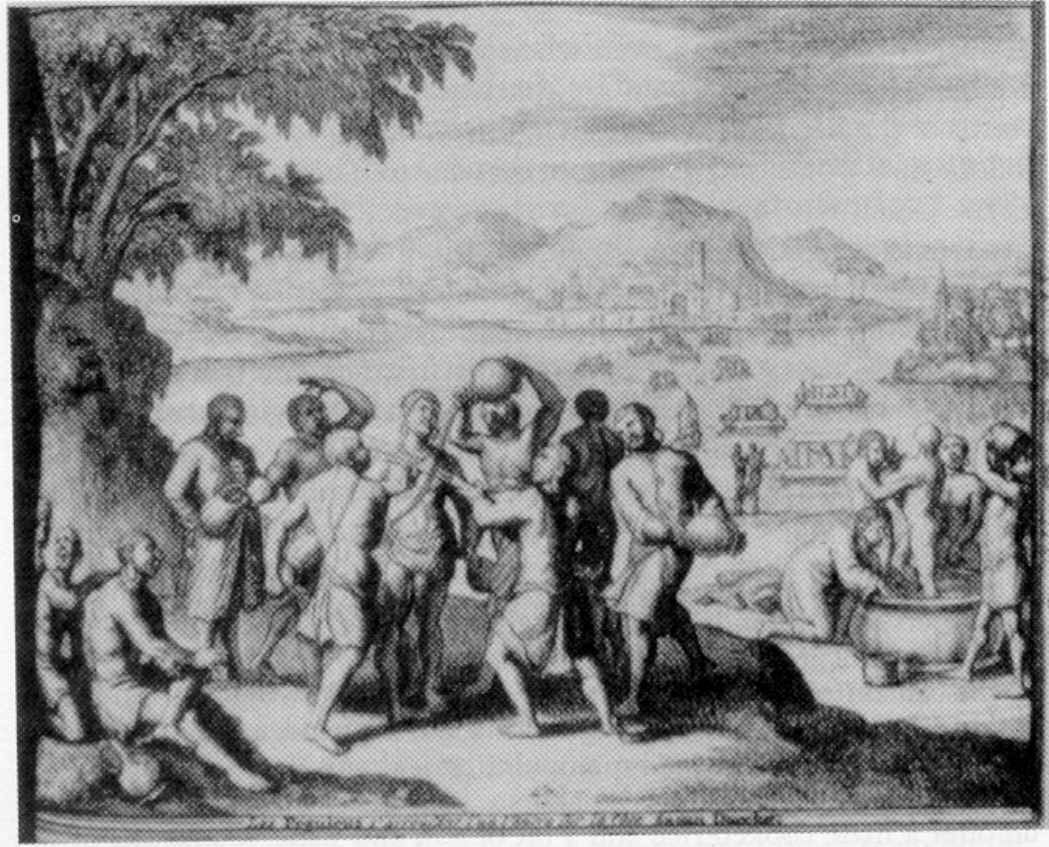
⁴ ธรรมเนียมการสาดน้ำตอนปีใหม่ไม่มีการกล่าวถึงในรายงานเรื่องสยามศตวรรษที่ 17 แม้ว่าจะปฏิบัติกันทั่วไปในพม่า (Cox 1821: 195 และดูภาพที่ 5) กษัตริย์ผู้เกรงกลัวอาจเห็นว่าเป็นการไม่เหมาะสมในราชธานี แต่ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่าธรรมเนียมนี้มีรากเก่าแก่มากในพิธีทำให้บริสุทธิ์ในชนบท

ความปลอดภัย “ในยามที่มีโรคติดต่อร้ายแรง พวกเขาจะประกอบพิธีนี้อย่างเคร่งครัด จะผูกแพใหญ่ด้วยหวาย วางที่นั้งบนแพ และไปที่ตลิ่งน้ำ หลังจากที่ได้กินและดื่มอย่างเต็มที่แล้ว พวกเขา ก็จะร้องเรียกโรคร้ายพูดว่า “จงนั่งที่นั้งบนแพหลังนี้และไปเสีย” แล้วก็โยนมันลงไปในน้ำ และเชื่อว่าโรคร้ายหรือโรคติดต่อจะไปกับแพ” ในศตวรรษที่ผ่านมาได้มีการประกอบพิธีที่เหมือนกันนี้เกือบทุกประการในสุมาตราและมลายูทุกปี และหลังจากเกิดโรคระบาด (Snouck Hurgronje 1893: 417 – 18; Skeat 1900: 433 – 36; Evans 1923: 279 – 80) พวกจามมุสลิมที่บ้านเกิดเมืองจามปาโบราณ ปล่อยลิงกระดาศและอาหารต่างๆไปตามแม่น้ำในเรือจำลองตรงช่วงสำคัญที่สุดของพิธีประจำปีที่ยิ่งใหญ่ที่สุด (Aymonier 1891: 88 – 91)

อาการเจ็บป่วยทางจิตและบางครั้งแม้แต่ทางร่างกายมักจะอ้างว่ามีสาเหตุมาจากอาถรรพ์หรือคาถาอาคมชั่วร้าย เวทมนต์คาถาเช่นนี้เป็นที่นิยมของคู่รักที่ไม่สมหวังโดยเฉพาะ ดังนั้นความลุ่มหลงของวัยรุ่นหรือโรคประสาทคุณอารมณ์ไม่ได้ ตามปกติแล้วก็มักจะหาว่าเกิดจากผู้ที่มีอำนาจอำนาจ และยังเชื่อกันว่าคาถาอาคมทำให้ถึงตายได้ แต่ละสังคมต่างก็มีผู้ประกอบพิธีที่มีชื่อทั้งการใช้และการแก้คาถาอาคมเหล่านี้ (Lieban 1967: 1 – 2; Hamilton 1727: 45 – 48) แต่การที่ศาสนาโลกมีอิทธิพลมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆในนครที่มีผู้คนหลายชาติหลายภาษามักจะทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างคาถาอาคมและ “ศาสนาดั้งเดิม” ของดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไป ดังตัวอย่างเช่น ในทศวรรษ 1580 เมื่อผู้อ้างสิทธิในบัลลังก์ของอาเจะห์ต้องการจะกำจัดผู้ที่ครองบัลลังก์อยู่ขณะนั้น เล่ากันว่าได้จัดหาดาโต๊ะ (หมอผู้พิเศษ) บาทะก์ สองคน มาทำการสาปแช่งที่จะทำให้สูล่ด่านล้มเจ็บ (Hikayat Aceh 1630: 91 – 93)

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 17 เช่นเดียวกับส่วนอื่นๆของโลก มีประเพณีการแพทย์นามธรรมเชิงวิชาการ (ไม่มีพื้นฐานจากการทดลอง) รวมทั้งยาพื้นบ้านซึ่งได้มาจากการประสบการณ์ และเวทมนต์คาถา ทุกคนรู้จักสองเรื่องหลังนี้ ขณะที่อภิชนผู้ทรงความรู้จำนวนน้อยนิดมีความรู้ในเรื่องแรก สมัยก่อนเช่นเดียวกับปัจจุบันนี้คนไข้เป็นนักฉวยโอกาสด้วย เลือกลมอที่มีชื่อที่สุดว่ารักษาได้ผลและหมอที่ประสบความสำเร็จทุกคนจะผสมเวทมนต์คาถาลงไปกับยา ชาวยุโรปผู้มีการศึกษามักเชื่อว่า คาถาอาคมมีบทบาทมากกว่าและ “วิทยาศาสตร์” มีบทบาทน้อยกว่าใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อเทียบกับยุโรป แต่เรื่องนี้อาจเป็นความจริงในชนบทมากกว่าในเมือง ซึ่งสนับสนุนความเห็นของคริสโตเฟอร์ ฮิลล์ (Christopher Hill) ที่ว่า “อังกฤษศตวรรษที่ 20 มีเวทมนต์คาถาน้อยกว่าในศตวรรษที่ 16 เพราะว่ามีอุตสาหกรรมมากกว่า เวทมนต์คาถาเป็นเรื่องของการเกษตร” (อ้าง Thomas 1971: 794 – 95) ชุมชนเกษตรในฟิลิปปินส์ยังกระตุ้นความศรัทธาเย้ยหยันจากนักสังเกตการณ์ (นักบวชสเปน) เพราะความเชื่อของพวกเขาเอนเอียงไปทางเวทมนต์คาถา แต่ในเมืองใหญ่ๆที่มีคนหลายชาติหลายภาษา เช่น บันเต็น อาเจะห์ และ มะกัสซาร์ ชาว

ยุโรปมักจะรายงานถึงขอบเขตและประสิทธิภาพของการรักษาท้องถิ่น หากจากมุมมองของ ศตวรรษที่ 20 แล้ว จะดูเหมือนว่าทั้งเวทมนต์คาถาและยาพื้นบ้านคงอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ดีกว่าในยุโรป ก็คงเป็นผลมาจากการชะงักงันของอารยธรรมเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อปลายศตวรรษที่ 17

รูปที่ 5 งานสาดน้ำฉลองปีใหม่ของนางสาวดี ตามที่เขียนในฮอลแลนด์จากคำอธิบายศตวรรษที่ 17

โรคระบาดและโรคประจำถิ่น

ผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปศตวรรษที่ 17 บางคนเชื่อว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปลอดจาก โรคระบาดที่ทำลายล้างยุโรปสมัยนั้น (ข้างต้น; also Bontius 1629: 104; Crawford 1820 I: 31 – 32) ในความเป็นจริงอาจเป็นเพราะวงจรของโรคระบาดไม่สู้รุนแรงนัก การที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่เปิดเพื่อการเดินทางค้าขายของโลก คงจะได้สร้างภูมิคุ้มกันภัยพิบัติจากโรค ร้ายแรงส่วนใหญ่ ก่อนการมาของชาวยุโรป ผิดกับสภาพการณ์ในโลกใหม่ ออสเตเรีย และ หมู่ เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก ยิ่งกว่านั้นนิสัยเรื่องการอาบน้ำและรูปแบบความเป็นอยู่ของหมู่บ้านที่

อยู่กันเป็นหย่อมๆ ห่างกันไป แม้แต่ในเมืองที่ใหญ่ที่สุดอาจสกัดกั้นการแพร่ของโรคติดต่อในเมืองที่
ร้ายแรงที่สุดของยุโรปและอินเดียเช่น กาฬโรคและไทฟอยด์

ข้อมูลเรื่องการแพร่กระจายของโรคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนศตวรรษที่ 16 มีน้อย
มาก การอ้างถึงในวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีอยู่ก็มาจากสมัยหลังและให้ข้อคิดว่า ไข้ทรพิษ และโรคที่
ทำให้เสียโฉม—โรคเรื้อน และคุดทะราดหรือซิฟิลิส—เป็นโรคที่กลัวกันมาก มีเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งใน
ศตวรรษที่ 17 เกี่ยวกับการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาในศตวรรษที่ 14 กล่าวว่าเมืองใหม่มีที่ท่าว่าปลอด
จากอาการของไข้ทรพิษ แต่ก็เล่าว่าโรคระบาดได้คร่าชีวิตทุกคนที่พยายามเข้าไปอยู่ที่นั่น
จนกระทั่งมีการถมหนองน้ำที่ล้อมรอบ (อาจเป็นไข้มาลาเรีย) (van Vliet 1640: 57 – 58) ประมวล
กฎหมายมลายู (*Undang-undang Melaka*, 102 – 03, 138 – 39) ระบุให้โรคผิวหนังร้ายแรงเป็น
สาเหตุขอขบด้วยกฎหมายที่ทำให้การแต่งงานเป็นโมฆะ และปฏิเสธการซื้อขาย ส่วนซิฟิลิสนั้นมีอยู่
หลายเรื่องที่ถูกกล่าวถึงว่ากษัตริย์ติดโรคนี้ หรือไม่ก็รักษาด้วยการนอนกับผู้หญิงคนหนึ่งที่เขาจะเป็น
พิเศษ—เชื่อกันโดยทั่วไปว่ากามโรครักษาได้ด้วยการหลับนอนกับหญิงที่มีสุขภาพดี คำในภาษา
มลายูสำหรับซิฟิลิสคือ “โรคพระราชา” (*sakit raja singa*) บางทีอาจเป็นเพราะมีแต่พระราชา
เท่านั้นที่สำส่อนในวงกว้างได้ เล่ากันว่าสุลต่านอิสกันดาร์ มูดา (*Iskanda Muda*) แห่งอาจะห์
เกือบสิ้นพระชนม์ด้วยการติดโรคจากเจ้าหญิงองค์หนึ่งแห่งเประ (Beaulieu 1666: 103; Snouck
Hurgronje 1893 I: 133) กษัตริย์ที่ขึ้นชื่อที่สุดในเรื่องซิฟิลิสคือกษัตริย์บราวิจยา (*Brawijaya*)
แห่งมัชปาหิตในศตวรรษที่ 15 พงศาวดารเล่าว่าพระองค์ได้รับการบำบัดโดยหลับนอนกับทาส
หญิงคนหนึ่งจากวันตัน (*Badad Tanah Jawa*: 24)⁵ แม้ว่านี่มิใช่หลักฐานที่แน่นอนว่ามีเชื้อ
จุลินทรีย์ซิฟิลิสชนิดตัวเป็นเกลียวแบบสว่านอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนที่ชาวยุโรปจะพามา
มาจากโลกใหม่ แต่ดูเหมือนว่าเหตุผลที่จะต่อต้านคำอ้างเช่นนั้นไม่หนักแน่นเท่ากับที่เคยเป็นก่อน
หน้านี้ (McNeill 1976: 202 – 03)

ในศตวรรษที่ 16 และ 17 ซึ่งเป็นช่วงที่มีหลักฐานน่าพอใจกว่า เห็นได้ชัดว่าไข้ทรพิษเป็น
โรคระบาดที่หนักกลัวที่สุดในส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มีโรคติดต่อบ้างแต่ที่ร้ายแรงจริงๆ สำหรับประเทศนี้ [สยาม] คือไข้ทรพิษ บ่อยครั้งที่เดียวที่สร้างความเสียหาย
อย่างยับเยิน และแล้วพวกเขาจะฝังศพโดยไม่ได้เผา แต่เพราะความเคร่งศาสนาทำให้ปรารถนาที่จะแสดงความ
เคารพครั้งสุดท้าย พวกเขาจะขุดศพขึ้นมา และ . . . ไม่กล้าที่จะทำเช่นนั้นจนสามปีให้หลัง หรือนานกว่านั้น ด้วย

⁵ Jordan and de Josselin de Jong (1985) ได้วิเคราะห์การเจ็บป่วยของกษัตริย์เช่นนี้ว่าเป็นนิยายปรัมปราที่
หมายถึงอุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง

เหตุผล ตามที่เขาพูดว่าได้ทดลองชุดขึ้นมาก่อน โรคก็ระบาดขึ้นใหม่ (La Loubère 1691: 39, cf. Crawford 1820 I: 33)

รายงานของโปรตุเกสและสเปน (Jacobs 1974: 242, 449; Chirino 1604: 254) ระบุว่าการระบาดของไข้ทรพิษได้คร่าชีวิตไปมากมายใน โมลุกกะและฟิลิปปินส์—เตรินาเต ใน ค.ศ.1558 อัมบอยนา ใน ค.ศ.1564 และ บาลายัน ราว ค.ศ.1592 ส่วนหงสาวดี (พม่าตอนล่าง) ในศตวรรษที่ 17 ไข้ทรพิษก็เป็นโรคที่กลั้วกันมากที่สุด ท้นทีที่มีคนเป็นโรคนี้ในหมู่บ้าน ชาวบ้านที่ยังมีสุขภาพดีจะทิ้งคนเจ็บไว้และปลูกบ้านในที่ใหม่ ห้างออกไปสองสามไมล์ (Hamilton 1727: 33) เมื่อถึงศตวรรษที่ 16 ที่ศูนย์ประชากรและการค้าใหญ่ๆ ไข้ทรพิษได้กลายเป็นโรคประจำถิ่นซึ่งมาเยือนทุกๆ 7 - 10 ปี เหยื่อโรคร้ายนี้ส่วนใหญ่เป็นเด็กผู้ไม่มีภูมิคุ้มกัน เช่น รายงาน ของ กัลวาโอ (1544: 179) สำหรับ “หมู่เกาะอินเดีย” แสดงว่าโรคระบาดเกิดทุกๆ 7 ปี ส่วนในที่ที่ประชากรอยู่ห่างๆ กันซึ่งก็มีอยู่หลายแห่งในบอร์เนียวและฟิลิปปินส์ ไข้ทรพิษเกิดไม่บ่อยเท่า แต่ก็ยังเป็นอาคันตุกะที่น่ากลัว คร่าชีวิตประชากรส่วนใหญ่ที่ไม่เคยเป็นโรคนี้มาก่อน ไข้ทรพิษมีบทบาทสำคัญในนิทานพื้นบ้าน โดยเฉพาะในบอร์เนียว (Schärer 1946: 20; St. John 1862 I: 61 – 62; Snouck Hurgronje 1893 II: 416; Gimlette 1915: 38 – 39) เป็นต้นว่า ชาวกาตาซัน แห่งดูวาร์ัน ตอนต้นศตวรรษนี้เชื่อว่า ความเจ็บป่วยจากไข้ทรพิษเป็นระยะๆ ของพวกเขา เกิดจากข้อสัญญาระหว่างพระเจ้าผู้สร้างและผีไข้ทรพิษว่าจะมาเยือนทุกๆ 40 ปีเพื่อคร่าชีวิตของประชากรครึ่งหนึ่งตามส่วนแบ่งของตน (Evans 1923: 48 – 49)

เราคงไม่มีทางรู้เลยว่าปฏิสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับยุโรปและส่วนอื่นๆ ของเอเชียที่เพิ่มขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 ได้พาโรคอะไรใหม่ๆ เข้ามายังภูมิภาคนี้บ้าง การติดต่อทางเรือกับอินเดียและตะวันออกกลาง “แหล่งรวมโรคของความเจริญ” ที่สำคัญที่สุด (McNeill 1976: 78 – 140) ได้ดำเนินมาแล้วถึงหนึ่งสหัสวรรษ ดังนั้นโรคร้ายสำคัญที่คร่าชีวิตผู้คนในสมัยใหม่ส่วนใหญ่คงจะได้มาปรากฏที่นี่และกระตุ้นการต้านทานในระดับหนึ่ง มีเรื่องเล่าพื้นเมืองที่สืบทอดกันมาเกี่ยวกับโรคระบาดร้ายแรงในอดีตอันเลือนลางหลายศตวรรตก่อนที่จะมีการจดบันทึก ในนิยายเรื่องคาลง อารัง (Calon Arang) ของบาห์ลีเล่าเรื่องโรคระบาดร้ายแรงเกิดที่ชาวสมัยกษัตริย์เอิร์ลังกา (Erlangga) ในศตวรรษที่ 11 (Covarrubias 1937: 328 – 29) นิทานลอมบ็อกเรื่องหนึ่งโยงโรคระบาดกับการรับศาสนาอิสลามที่นั่นในศตวรรษที่ 17 (Bosch 1951: 155) ส่วนคำพยากรณ์ของชาวบันจาร โยงโรคภัยไข้เจ็บกับการรับวัตรปฏิบัติของชาวต่างชาติได้แก่มลายุ มะกัสซาร์ ฮอลันดา และอื่นๆ อาจจะในศตวรรษที่ 17 (*Hikayat Banjar*: 264, 328) เนื่องจากบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษรย้อนไปได้ไม่เกินยุคการค้า ความเชื่อมั่นในหลักฐานเหล่านี้ที่สนับสนุนว่ามีรูปแบบการระบาดของโรคที่เลวร้ายลงไปอีกในสมัยนั้นดูจะไม่รอบคอบ แต่อีกแง่

หนึ่งการที่สเปนมาฟิลิปปินส์อย่างฉับพลันผ่านทางทวีปอเมริกา อาจนำโรคใหม่ๆบางโรคอย่างน้อยก็มายังชุมชนที่อยู่ห่างไกลกันในหมู่เกาะแห่งนี้ เรื่องนี้อาจอธิบายปรากฏการณ์ที่ว่าประชากรฟิลิปปินส์ลดลงเล็กน้อยระหว่างการประมาณเริ่มแรกสองจำนวน ค.ศ. 1591 และ ค.ศ. 1637 รวมทั้ง “ภาวะอดอยากและโรคภัย” รุนแรงที่จูลูมาปาโน ใน ค.ศ.1568 – 70 หลังจากพวกสเปนมาถึงใหม่ๆ เล่ากันว่าโรคได้คร่าชีวิตผู้คนเมืองนี้ไปครึ่งหนึ่ง (“Relation” 1572: 170) ส่วนชาวยุโรปอื่นๆที่สัญจรไปมาตามเส้นทางเป็นศตวรรษดูเหมือนจะไม่มีผลที่มีนัยสำคัญต่อรูปแบบของการเจ็บไข้

ด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกัน มีไม่กี่โรคที่เป็นเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โรคที่แปลกมากสำหรับชาวยุโรปคือโรคเหน็บชา ชื่อ เบรี-เบรีที่ใช้เรียกโรคนี้ ดูเหมือนว่า (แม้มีการอ้างว่ามาจากภาษาสิงหล) จะมาจากคำในภาษามลายูที่มีความหมายว่าแคะ สันนิษฐานว่าเพราะโรคนี้ทำให้ชาหมดแรงและคนเจ็บเดินเตาะเตาะเหมือนลูกแคะ (Bontius 1629: 1 – 5) การกล่าวถึงโรคนี้ครั้งแรกๆปรากฏในจดหมายของชาวโปรตุเกสจากมาลัคยาลงศตวรรษที่ 16 (Jacobs 1974: 254 – 55, 550 – 52) และภูมิภาคนี้ยังคงมีชื่อในเรื่องโรคภัยนี้ในศตวรรษที่ 17 เนื่องด้วยในปัจจุบันเรารู้ว่าโรคเหน็บชาเกิดจากการขาดไทอะมิน (วิตามิน บี 1) ซึ่งมีอยู่ในเปลือกของข้าวและธัญพืชอื่นๆ จึงพอจะเข้าใจได้ว่าเหตุใดโรคนี้ปรากฏในภูมิภาคตามท้องที่ห่างไกลที่ไม่ได้ปลูกข้าว และอาหารหลักไม่ใช่ข้าวแต่เป็น สาครู

มีข้อมูลที่น่าพอใจเกี่ยวกับการเกิดโรคระบาดในศตวรรษที่ 17 แม้ว่าจะยังยากมากที่จะแยกโรคต่างๆ การเกิดโรคระบาดครั้งสำคัญๆปรากฏในแหล่งข้อมูลดังต่อไปนี้

ปี ค.ศ.	สถานที่	รายละเอียด	แหล่งข้อมูล
1614	เกตะห์ (มลายู)	“กาฬโรค” คร่าชีวิตประชากร 2/3	Beaulieu 1666: 246
1618	บันดา (มาลัคยา)	“ไข้ระบาดร้ายแรง”	Reael 1618: 82
1621–22 1622 - 23	สยาม	“การปะทุของตุ่มหนอง” คร่าชีวิตคนจำนวนมาก	Terwiel 1987: 147, อ้างพงศาวดาร
1625 - 26	ชวา	“โรคระบาดใหญ่” “โรคทรวงอก” ที่ทำให้คนตายภายใน 1 ชั่วโมง คร่าชีวิตประชากร 1/3 ใน บันเต็น และ 2/3 ในบางท้องที่ของชวากลาง	<i>Babad ing Sangkala</i> : 35 de Graaf 1958: 131
1628	ลูซอน	“กาฬโรคระบาด”	Velarde 1749: 47-49
1633	บันดา	“การป่วยด้วยโรคติดต่อร้ายแรง” คร่าชีวิตคนมากมาย	Brouwer 1633: 397
1636	มะกัสซาร์	“โรคระบาดโหมกระหน่ำ”	<i>Lontara'-bilang Gowa</i> : 12

		“กาฬโรค” 60,000 คนตายใน 40 วัน	Presidency Bantam 1636: 73
1643 –44	มาตารัม (ชาว)	“โรคระบาด—ตายนับร้อยแต่ละวัน”	<i>Babad ing Sangkla</i> : 42-45
1657	มาลูปู	“การระบาดของไข้บ้าดุเดือด”	Rumphius 1690: 98
1659	สยาม	ใช้ทรพิษฆ่า “ประชากร 1/3” ใน 6 เดือน	Smith 1974: 271, อ้างรายงานของฮอลันดา
1665	สุมาตรา ชาว บาห์ลี มะกัสซาร์	“โรคระบาดโหมกระหน่ำ” “โรคติดต่อร้ายแรง. . . ลดประชากรของ มะกัสซาร์ลงเป็นอย่างมาก” “กาฬโรค” “คนตายมากมาย” ใน มาตารัม	<i>Lontara'-bilang Gowa</i> : 27 Gervaise 1701: 60 Turner 1665 <i>Dagh-Register</i> 1665: 80, 149
1682	สยาม	ภาวะอดอยากและใช้ทรพิษฆ่าคนจำนวนมาก	รายงานการค้าของญี่ปุ่น ใน Ishii 1971: 69
1685 – 86	ลูซอนกลาง	ใช้ทรพิษเป็นกันทั่วไปในเอเชีย ลดจำนวน ประชากรในบางส่วนของเทือกเขาลูซอน คร่าชีวิตโดยเฉพาะทารก	Diaz 1718: 234; Salazar 1742: 75

ดูเหมือนเกือบจะไม่มีข้อกังขาเลยว่าใช้ทรพิษคือโรคระบาดในสยาม กาฬโรคปอด อาจเป็นสาเหตุของโรคระบาดที่ร้ายกาจในชาวใน ค.ศ. 1625 – 26 การระบาดที่รุนแรงโดยทั่วไปใน ค.ศ. 1665 รายงานของอังกฤษเปรียบว่าเหมือนกาฬโรคที่โหมกระหน่ำอยู่ในฮอลแลนด์ระยะเดียวกัน (Turner 1665) และการระบุเช่นนี้มีปรากฏการณ์ยืนยันความร้ายแรงที่สุดในเมืองใหญ่ๆ เช่น บันเต็น มาตารัม และ มะกัสซาร์ มักเชื่อกันว่าอหิวาตกโรคชนิดรุนแรง *asiatica* หรือ *morbus* ไม่ได้มาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนการระบาดกระจายที่ร้ายแรงใน ค.ศ. 1820-22 (Semmelink 1885; Boomgaard 1987; Terwiel 1987) เหตุผลที่มีแนวคิดนี้ เช่นเดียวกับความเห็นในทำนองเดียวกันเกี่ยวกับกาฬโรคก่อน ค.ศ. 1911 ซึ่งไม่ค่อยน่าเชื่อนัก ควรจะต้องอ่านอย่างพิเคราะห์ร่วมกับคำบรรยายที่บอนเพียส (1629: 26 – 29) ให้ไว้อย่างละเอียดว่าปรากฏการณ์ทั้งสองเป็นอย่างไร

บทที่ 3

วัฒนธรรมทางวัตถุ

[ใน]เรื่องอาหาร ที่หลับนอน และ บ้าน ชาวพม่าตระหนี่มากพอๆกับที่โอ้อ่าและ
พม่าเพียงในเรื่องเสื้อผ้า พวกเขามักจะพูดเสมอว่า เสื้อผ้านั้นทุกคนเห็น แต่ไม่มีใครมาที่
บ้านเพื่อมาดูว่าเขากินอะไรและอยู่บ้านอย่างไร

— Sangermano 1818: 159

บ้านโปร่งเบา วัดสง่างาม

ชาวเอเชียในเขตลุ่มแม่น้ำโขงยุคเวลาและทรัพยากรให้กับที่พักอาศัยน้อยมาก ไม่ต้องสงสัย
เลยว่าการที่ลมฟ้าอากาศกำลังสบายและต้นไม้โตเร็ว มีปาล์มและไม้เป็นวัสดุก่อสร้าง เป็นสาเหตุ
หลักที่ความสำคัญของบ้านอยู่ในอันดับต่ำ เพราะว่าบ้านสร้างได้ถูก จึงถือว่าไม่ถาวรและเป็นพื้นที่
ไม่สมควรเอาเงินไปจม แม้ว่าวัสดุก่อสร้างหาได้ง่ายและใช้สะดวก แต่ก็ผู้พังไปได้เหมือนกัน
หลังจาก ผ่นซัดตะ และพื้นปูนพาดต้องเปลี่ยนในเวลา 10 ปี ถ้าไม่ถูกทิ้งไปเสียก่อนเพราะไฟ
ไหม้ สงคราม การทำไร่เลื่อนลอย หรือ อาเพศจากการตายหรือการเจ็บไข้ (Nguyen 1934: 188)
เสาเรือนจะไม่ฝังลงไปในดิน แต่จะตั้งอยู่บนพื้นเพื่อจะยกไปได้ทั้งหลังหากต้องการ ลา ลูแบร์
(1691, 29) ได้เห็นเรือนไทยสามหลังถูกยกไป “ในเวลาไม่ถึงหนึ่งชั่วโมง” เพื่อไม่ให้กีดขวาง
ทัศนียภาพจากพระราชวัง ขณะที่บ้าน 20 หลังถูกผู้อยู่อาศัยยกออกไปเมื่อต้องการพื้นที่สร้างสาขา
บริษัทของอังกฤษในมะกัสซาร์เมื่อ ค.ศ.1613 (Jourdain 1617: 293)

การนำบ้านเรือนมาปลูกใหม่ก็ได้หนักแรงกว่าการรื้อบ้าน ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 162)
คำนวณว่าบ้านแบบธรรมดาจะใช้แรงงานคนสร้างไม่เกิน 60 วัน คนงานพม่าสร้างบ้านนาอยู่สี่
ห้องนอนให้ไซมส์ (1827 I: 283) ในเวลาสี่ชั่วโมง ชาวยุโรปรู้สึกงงงวยกับความรวดเร็วในการสร้าง
เมืองใหญ่ขึ้นมาใหม่หลังจากที่ถูกไฟทำลายล้าง ลา ลูแบร์ (1691: 29) ได้เห็นบ้าน 300 หลังใน
อยุธยาปลูกขึ้นมาใหม่ในสองวัน และ โลเดวิกส์ (1598: 108) ได้เห็นส่วนที่เป็นชายฝั่งของบันเติน
สร้างขึ้นมาใหม่ในสามหรือสี่วัน

แม้ว่าจะมีช่างก่อสร้างและช่างไม้ที่ชำนาญอยู่บ้าง แต่ความสามารถพื้นฐานเรื่องปลูกบ้านมีกันทั่วไป—“ทุกคนเกือบจะเป็นช่างไม้ได้” (Dampier 1697: 227) ญาติและเพื่อนบ้านจะลงแขกสร้างบ้านให้กันและกัน ความไม่คงทนถาวรของบ้านและการต้องสร้างขึ้นมาใหม่เป็นปัจจัยสำคัญในโครงสร้างสังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

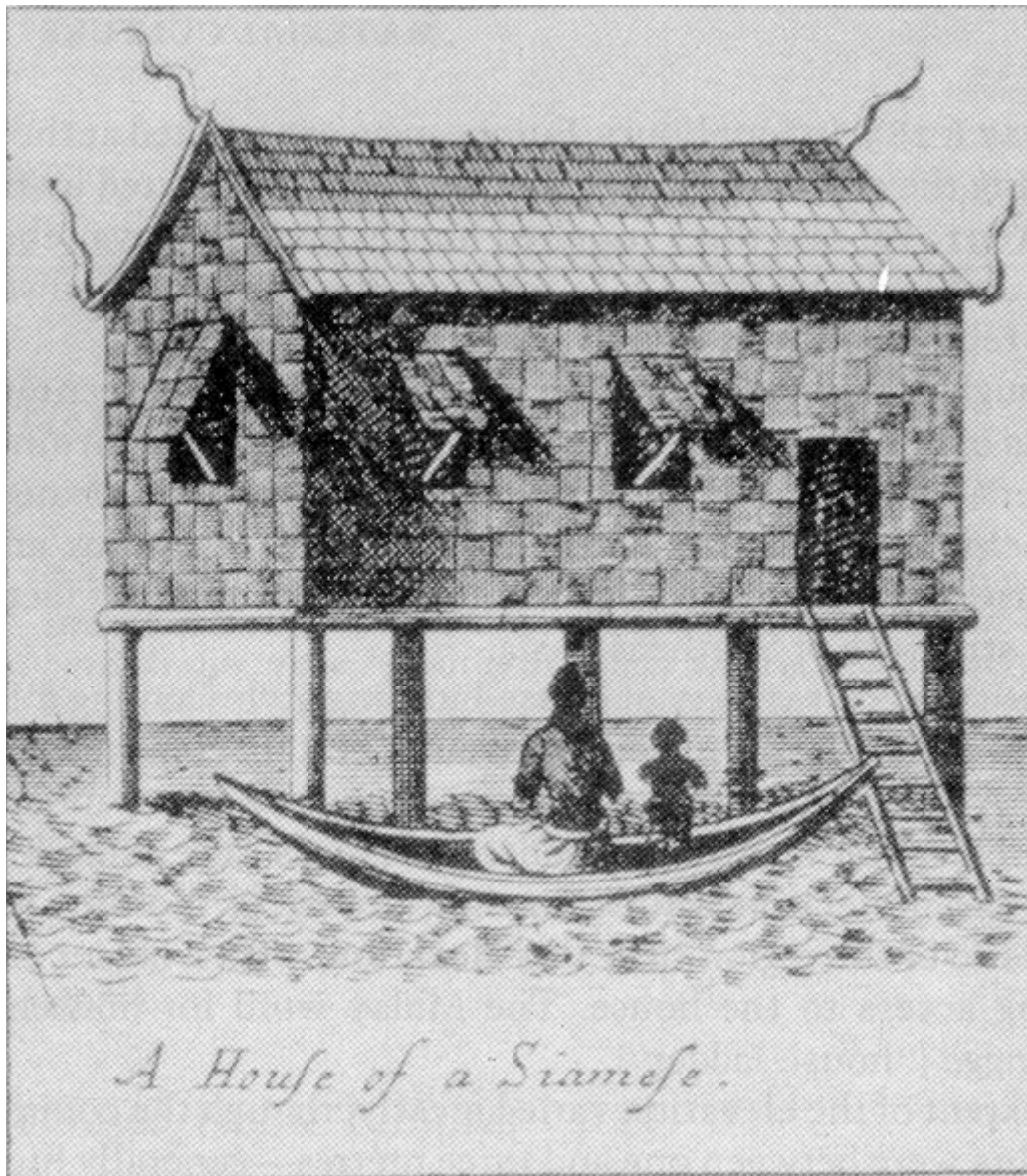
แม้วิธีการสร้างบ้านจะมีอยู่หลากหลายตามกลุ่มชนและชนชั้นต่างๆทางสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะร่วมบางประการก็ยังโดดเด่นออกมา หลังคาสูงมีความจำเป็น เพราะฝนที่ตกหนักในหน้ามรสุม และการยกพื้นบนเสาไม้ที่แข็งแรงเกิดจากความจำเป็นอันดับแรกที่ต้องป้องกันน้ำท่วม (ดูรูปที่ 6) ลักษณะเด่นของภูมิภาคนี้ไม่มีอะไรมากไปกว่าการยกพื้นสูงโดยมีบันไดพาตหรือบันไดถาวรสำหรับขึ้นบ้าน คำภาษามลายูสำหรับครัวเรือน คือ *รุมะห์-ตังกา* (*rumah-tangga*) ซึ่งมีความหมายว่า “บันไดบ้าน”

บ้านจะยกสูงแค่ไหนนั้นแตกต่างกันมาก แต่โดยทั่วไปแล้วความสูงของพื้นจะอยู่ระหว่างหนึ่ง และสามเมตร—ตามหมู่เกาะ และในสยามมักจะสูงกว่าที่พม่าและอินโดจีน แต่กษัตริย์และขุนนางพยายามอยู่สูงกว่าประชาชนของตน มีรายงานว่าพระราชวังอันสวยามประทับใจสูงถึง 6 เมตรในมินดาเนา และ 12 เมตรในสุมาตราเหนือ (Dampier 1697: 225; Ma Huan 1433: 123; cf. La Loubère 1691: 165; Symes 1827 I: 218; Davis 1600: 147; Carletti 1606: 86) ในศตวรรษที่ 16 และ 17 มีแต่ผู้คนในเวียดนามเหนือ ขวา และบาห์ลีเท่านั้นที่ปลูกบ้านติดพื้นดิน แม้ว่าในสมัยก่อนหน้านั้น พวกนี้ก็ใช้บ้านเสาสูงแบบพื้นฐานเช่นกัน (Nguyen 1934: 186; Pigeaud 1962: 509) ส่วนชาวเวียดนามใต้ และชาวโมลุกกะ ซึ่งเป็นพวกที่ปลูกบ้านติดพื้นในปัจจุบัน บ้านเสาสูงก็เป็นปรกติวิสัยในสมัยนั้น “บ้านพวกเขา [ชาวโคชินจีน] สร้างในลักษณะที่สามารถเปิดด้านล่างปล่อยให้ไหลผ่าน และด้วยเหตุนี้บ้านจึงตั้งอยู่บนเสาใหญ่” (Rhodes 1653: 44; cf. Borri 1633: D; Galvão 1544: 105) ไม่ยากนักที่จะเข้าใจว่าเหตุใดผู้คนในถิ่นที่ บ้านเรือนหนาแน่นที่สุด ที่ซึ่งไม้ต้นใหญ่ๆเริ่มหายาก จึงเป็นพวกแรกที่ลดความสูงของบ้านลงมาระดับพื้นดิน

โครงสร้างสำคัญของบ้านคือเสาที่รองรับน้ำหนัก จะผูกกรอบติดกับเสาก่อน ต่อมาก็พื้นผนังห้อง และ เครื่องมุง (รูปที่ 7) ไม้กระดานนั้นใช้น้อยมากเพื่อให้บ้านเบาและโปร่ง “พื้น แม้ว่าจะเป็นบ้านของพวก *ปรินซีปัล* (อภิชนของฟิลิปปินส์) ไม่ใช่ไม้กระดานเลย เพราะสะอาดน้อยกว่า. . . แม้ว่าน้ำจะหก และสิ่งสกปรกอื่นๆ เนื่องจากพื้นมีลักษณะเป็นร่อง ถึงจะหนาแต่ส่วนใหญ่อาจยื่นมือทะลุพื้นไปได้ ทุกอย่างจะตกลงไปข้างใต้” (Alcina 1668 IV: 38) ยิ่งกว่านั้น เมื่อไม่มีเลื่อย การทำแผ่นกระดานเป็นงานที่ยากลำบาก จะต้องผ่าซุงด้วยขวานและทำให้เรียบโดยตากด้วยไฟ แม้ว่าจะ

"ข้อดีของแผ่นกระดานตัดแต่งแบบนี้ ซึ่งรักษาลวดลายของเนื้อไม้ได้หมด ก็คุ้มกับราคาและความยากลำบาก" (Dampier 1697: 227)

ลักษณะร่วมอื่นๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้แก่ เตาไฟสำหรับทำครัวที่ฝังในพื้นที่ซึ่งมักจะอยู่ด้านหลังหรือบริเวณของฝ่ายหญิง และระเบียงส่วนรวมหรือห้องที่ใช้รับแขกด้านหน้าบ้าน สองส่วนนี้มักจะอยู่ในระดับต่ำกว่าส่วนกลางที่ใช้เป็นที่นอน ดังนั้นพื้นจึงไม่ได้อยู่ในระดับเดียวกันทั้งบ้าน (Alcina 1668 IV: 38; La Loubère 1691: 32) เสาแถวกลางซึ่งรองรับสันหลังคามีความสำคัญเป็นพิเศษในด้านพิธีการนอกเหนือจากด้านโครงสร้าง มักมีการบวงสรวงหรือเซ่นไหว้ที่เสาด้านหนึ่งในแถวนี้ (Nguyen 1934: xii – xiv, 179; Turton 1978: 116 – 17)

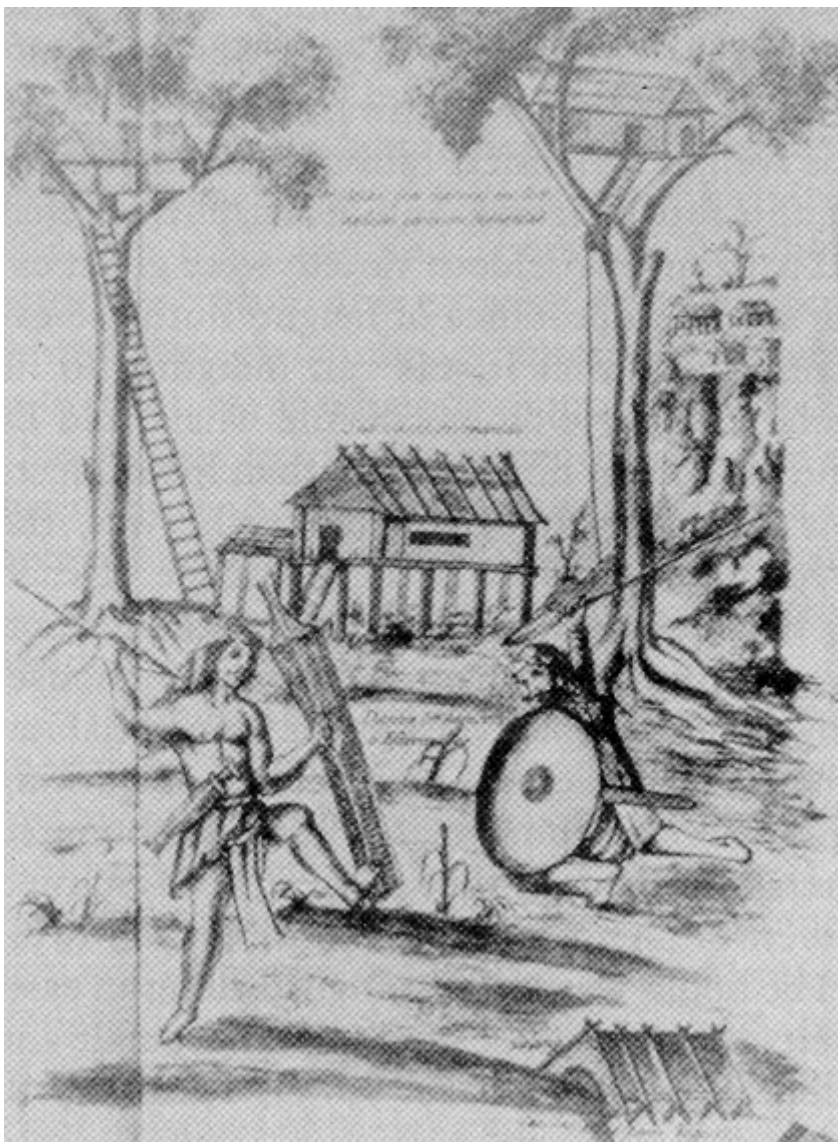

รูปที่ 6ก บ้านไทยแบบง่ายๆในหน้าฝน

รูปที่ 6ข ชีวิตชาวบ้านจากภาพฝาผนังต้นศตวรรษที่ 19 ที่วัดสุวรรณาราม ธนบุรี

แม้ว่าผู้สังเกตการณ์รุ่นแรกบางคนรู้ว่าโครงสร้างของบ้านมีเหตุผลในแง่ศาสนา นอกเหนือจากแง่การใช้สอย แต่ชาติพันธุ์วรรณนาสมัยใหม่ได้ทำให้เรื่องนี้กระจ่างขึ้นมาก ชาวยุโรปผู้พิศวงกับรูปแบบบ้านชั้นเดียว ยกพื้นสูงที่มักไม่ค่อยแตกต่างกัน ได้รับคำอธิบายในแง่ของความสำคัญของความสูงอันจะละเมิดมิได้ ชาวพม่าอธิบายแก่ ชานเจอร์มาโน (1818: 162) ว่าเป็น "การเสียดียกย่องที่เจนนอนต่ำกว่าผู้อื่น โดยเฉพาะผู้หญิง" ส่วนคนไทยบอกแก่ ลาลูแบร์ (1691: 30) ว่า พระมหากษัตริย์ต้องไม่อยู่ต่ำกว่าพสกนิกรของพระองค์ ขณะที่ทรงช้างผ่าน (ชาวฝรั่งเศสเบ้หน้าไม่เห็นด้วยเพราะในความเป็นจริงนั้นอยู่ต่ำกว่า) การจัดลำดับตามความสูงทำให้แต่ละบ้านเป็นจักรวาลขนาดจิ๋ว ระดับต่ำสุดคือได้ทุนบ้าน ส่วนใหญ่ใช้สำหรับสัตว์เลี้ยงและขยะ (แต่ก็มักใช้เป็นี่ทำงานของครัวเรือน เช่น การทอผ้า) ระดับกลางเป็นที่อยู่ของผู้คนและระดับนี้ยังแยกเป็นส่วนที่ต่ำลงมาสำหรับใช้ร่วมกันหรือทำงาน และส่วนที่สูงกว่าสำหรับงานพิธีและเป็นที่นอน ส่วนที่พิเศษที่สุดอยู่ใต้หลังคาอันเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ใช้เก็บข้าวและวางเครื่องเช่นไหว้บรรพบุรุษ (Nguyen 1934: 471; Errington 1979: 13) ตัวบ้านมักจะวางตามแกนตะวันออก-ตะวันตก โดยมีด้านหนึ่งเป็นส่วนของ ฝ้ายหญิงและอีกด้านหนึ่งเป็นอาณาเขตของฝ่ายชาย (Wessing 1978: 53 – 59; Turton 1978: 120; Hilton 1956)

รูปที่ 7 บ้านแบบเรียบง่ายที่ วิชชา มีบ้านบนต้นไม้ที่คงใช้เป็นยุ้งฉางหรือที่หลบภัย

บ้านพักอาศัยน้อยนักที่จะผิดแผกไปจากรูปแบบของบ้านไม้ได้ถุนสูง บ้านของขุนนางและกษัตริย์จะสร้าง สูงกว่า ใหญ่กว่า และงดงามกว่า แต่วัสดุที่ใช้จะคล้ายกัน วังของสุลต่านแห่งอาเจะห์ ที่สร้างใน ค.ศ. 1599 “สร้างเหมือนที่อื่นๆ แต่สูงกว่ามาก” (Davis 1600: 148) วังของสุลต่านแห่ง ตีดอร์ ยกขึ้นสูงตระหง่านบนเสา 46 ต้น (van der Hagen 1607: 38) ขณะที่วังของอารุง ปาละกักา (Arung Palakka) แห่งเกาะโบเนมีเสา 91 ต้น วังของสุลต่านมันซูร์ (Mansur) แห่ง มะละกา มีเสาประมาณ 90 ต้น และ ศาลากลาง ที่เมืองหลวงของพม่าในศตวรรษที่ 18 มีเสา 77 ต้น (Valentijn 1726 III: 122; *Sejarah Melayu* 1612: 86 – 87; Symes 1827 I: 106) ที่มินดาเนาวังของสุลต่านตั้งอยู่ “บนเสาใหญ่หรือต้นไม้ประมาณ 180 ต้น สูงกว่าอาคารธรรมดามาก มีบันไดกว้างใหญ่เป็นทางขึ้น” (Dampier 1697: 225) บันไดเป็นส่วนเด่นของวังติดตั้งบนเสาไม้

ขนาดใหญ่เมื่อ ค.ศ. 1636 ภายในป้อมซอมบาปู (Sombaopu) ที่มะกัสซาร์ บันไดนี้เหมือน
“สะพานที่กว้างยาว . . . สร้างอย่างสวยงามจนผู้คนสามารถขี่ม้าขึ้นไปได้นอกเหนือจากเดินขึ้น”
(แผนที่ ค.ศ.1638 อ้าง Reid 1983B: 145; cf. *Lontara'-bilang* Gowa: 92)

แม้อาคารที่พักอาศัยจะโปร่งเบาและไม่ถาวร แต่อาคารทางศาสนานั้นสร้างให้คงทนชั่ว
กาลนาน อย่างที่เราเห็นได้จากซากปรักหักพังที่ยังคงความสง่างามเช่น นครธม พุกาม และบรรม
พุทโธ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิใช่จะไม่คุ้นเคยกับวิธีการก่อสร้างด้วยหินและอิฐ อย่างน้อย
เมื่อระบบการเมือง-ศาสนาเรียกร้องให้สร้างอนุสรณ์สถานที่จะคงอยู่ชั่วนิรันดร์ เพื่อเกียรติคุณของ
กษัตริย์และเทพเจ้าที่กษัตริย์เป็นตัวแทน ศาสนาอิสลามทางใต้ และพุทธศาสนานิกายเถรวาททาง
เหนือทำให้เกิดลำดับความสำคัญใหม่ ขณะที่การค้าระหว่างประเทศได้บ่อนทำลายอัตตาธิปไตย
แบบพิเศษนี้ที่มอบทรัพยากรส่วนเกินแก่นุสรณ์ทางศาสนาและราชวงศ์ รูปแบบการก่อสร้างได้
เปลี่ยนแปลงไปมากจนเมื่อถึงศตวรรษที่ 17 “พงศาวดารสยามยืนยันว่า [นครธม] งดงามด้วยฝีมือ
ของช่างผู้เชี่ยวชาญเป็นเลิศ คงไม่มีมนุษย์คนใดที่สามารถสร้างได้ ดังนั้นพวกเขาบอกว่าเทพยดา
จากสวรรค์ได้ลงมาช่วยสร้างเมืองอันงามมหัศจรรย์แห่งนี้ในเขมร” (van Vliet 1640: 60)

วัดและที่ฝังศพยังคงสร้างด้วยอิฐและหินต่อไปแต่ขนาดเล็กลงมาก เจดีย์ปิดทองบรรจุพระ
บรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งก่อสร้างที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุ่มเทให้อย่างที่สุดในยุคนี้ ขณะที่
อยุธยา (รูปที่ 8) หงสาวดีและศูนย์พุทธศาสนาอื่นๆต่างกันไปด้วยวัดวาอารามสร้างด้วยอิฐและปูน
หลังคามุงกระเบื้องสีส้มสวยงาม (Frederici 1581: 249; Schouten 1636: 125; La Loubère
1691: 31 – 32) สุเหร่าโดยทั่วไปสร้างด้วยไม้และมุงจาก แต่สุเหร่าใหญ่ๆที่มะละกาและอาเจะห์
อย่างน้อยฐานรากและกำแพงด้านนอกนั้นสร้างด้วยหินและปูน (Albuquerque 1557 III: 136;
Dampier 1699: 90) สุเหร่าและที่ฝังศพอันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาว หลังคายังคงมุงกระเบื้องและงานก่ออิฐ
เป็นรูปแบบอันชวนให้นึกถึงสถาปัตยกรรมในมัสยิดที่ใช้สำหรับชุมนุมประตู หอคอยยอดแหลม และ
กำแพงด้านนอก (van Neck 1599: 87) ซึ่งยังคงเห็นได้ที่ จีเรบน เดมะก์ กูตัส อัมเปล และ เซ็น
ดังดูร์ (และดูรูปที่ 10ก และ 10ข)

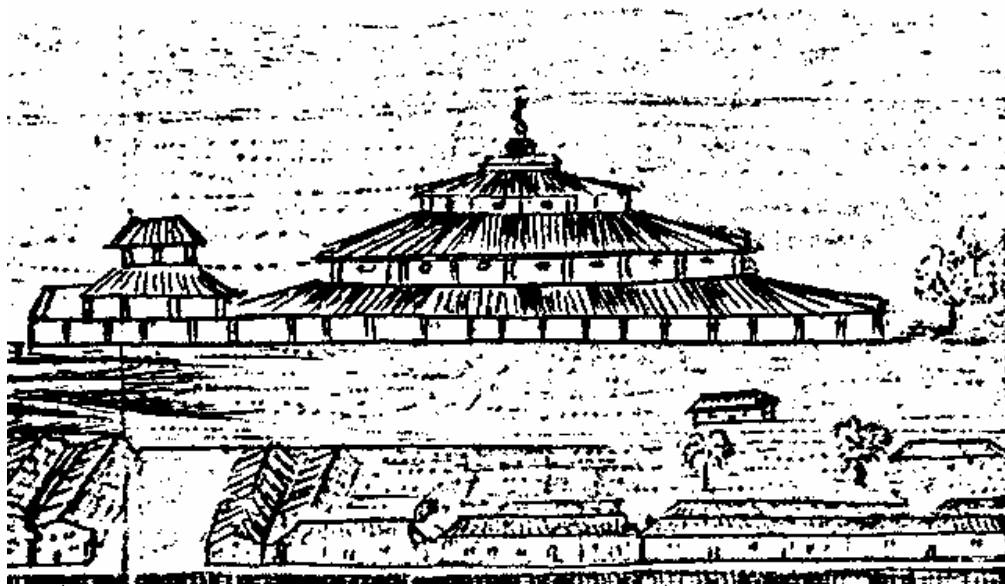
แม้จะมีหลักฐานเหล่านี้และอื่นๆที่แสดงความต่อเนื่องอย่างชัดเจนกับอดีตของชาวสยาม
ฮินดู สุเหร่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 16 และ 17 มีรูปลักษณะโดดเด่น คล้ายคลึง
กันในส่วนสำคัญๆตั้งแต่ อาเจะห์ ในตะวันตกจนถึง มาลากู และ มินดาเนาในตะวันออก อาคาร
ประธานเป็นทรงจัตุรัส ส่วนใหญ่จะต่อระเบียงเรียกว่าเซรัมบี (serumbi) ทางด้านตะวันออก และมี
ผนังโปร่ง และเสาไม้ขนาดใหญ่ (ปกติ 4 ต้น) รองรับหลังคาจากที่ซ้อนกันหลายชั้น (รูปที่ 9ก และ
9ข) ธรรมชาติจะมีกำแพงก่ออิฐแข็งแรงล้อมรอบกลุ่มอาคารทั้งหมด มีการถกเถียงกันมากถึง
แหล่งกำเนิดของสถาปัตยกรรมรูปแบบนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังคาที่ซ้อนกันหลายชั้น ว่าสืบ

เนื่องมาจากการจำลองเขาพระสุเมรุของศาสนาฮินดู-ชวา หรือไม่ว่า ยังมีให้เห็นในบาหลี่ (Guillot 1985: 8 – 11; Candrasasmita 1985: 204 – 06) หรือเป็นเพราะช่างก่อสร้างชาวจีนมุสลิมมากกว่า เชื่อกันว่าช่างพวกนี้มีอิทธิพลมากที่เดมะเก้ และจาปารา ในศตวรรษที่ 15

(Slametmuljana 1976: 244 – 47; de Graaf and Pigeaud 1984: 28 – 29, 179 – 80) ช่างจีนอาจมีส่วนช่วยในการก่อสร้างสุเหร่าสำคัญๆหลายหลัง แต่รูปแบบสุเหร่าคล้ายๆกันนี้คงจะไม่เป็นที่ยอมรับกันทั่วทั้งกลุ่มหมู่เกาะในศตวรรษที่ 16 ถ้าหากไม่ได้ผสมผสานรูปแบบทางศาสนาและสถาปัตยกรรมของสมัยก่อนด้วยกันอย่างน่าชื่นชม

รูปที่ 8 โบสถ์วัดหน้าพระเมรุที่อยุธยา เป็นหนึ่งในศาสนสถานในสมัยอยุธยาที่รักษาไว้ได้ดีที่สุด

รูปที่ 9ก ภาพของสุเหร่าใหญ่ของ อาเจห์ รวาวๆ ค.ศ. 1650 รูปที่ 24 เป็นการจำลองภาพร่วมสมัยของ
สุเหร่าหลังเดียวกัน

รูปที่ 9ข ภาพถ่ายสุเหร่าแบบฉบับของอาเจห์ แห่งหนึ่ง (สุมาตรา) ในปลายศตวรรษที่ 19

อย่างไรก็ตามการมีชาวจีน ชาวเอเชียตะวันออก และชาวยุโรป เป็นจำนวนมาก ตามท่าเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลัง ค.ศ. 1500 ก็เชื่อได้ว่าการใช้อิฐจะขยายออกไป สุहर่าสำคัญของเมืองปัตตานีที่สร้างโดยแรงงานจีนเมื่อปลายศตวรรษที่ 16 (van Neck 1604: 22) เป็นกรณีพิเศษ “อาคารก่ออิฐที่สง่างามภายในปิตทองสุกอรัม ตกแต่งด้วยเสาที่ประดับด้วยรูปปั้นแปลกตา” (Nieuhoff 1662: 218) กษัตริย์สยามในศตวรรษที่ 17 มีวังหลายแห่งที่สร้างด้วยอิฐ อาจจะเป็นเพราะคำแนะนำของชาวต่างประเทศ แม้ว่าจะไม่สบายเท่าวังสร้างด้วยไม้ที่เคยชิน (La Loubère 1691: 31) เมื่อกลางศตวรรษที่ 17 กษัตริย์และขุนนางชั้นสูงของทั้งบันเติน และอาเจห์ ดูเหมือนว่าจะสร้างอาคารของตนด้วยอิฐล้วนๆ (Fryke 1692: 60; de Graaff 1701: 12 – 13) หินและปูนยังมีที่ใช้เพิ่มขึ้นอีกในการประดิษฐ์ภูเขาและทะเลจำลองอย่างชาญฉลาดในสวนสราญรมย์ที่ซึ่งกษัตริย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสด็จเพื่อพักผ่อนให้สบายกายและสบายใจ (Brakel 1975: 60 – 61; Lombard 1974; Dumarcay 1982; Eredia 1613: 24 – 25)

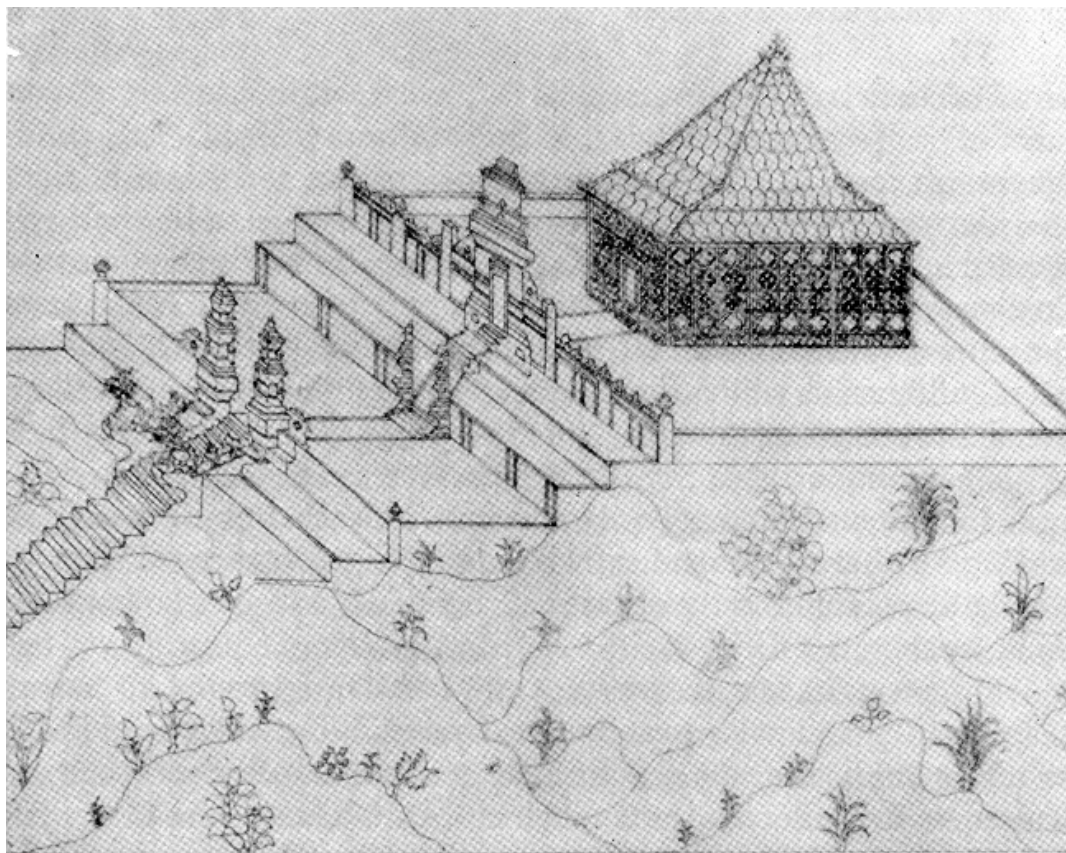
กระเบื้องหลังคาใช้กันอย่างกว้างขวางกว่าอิฐ ในศตวรรษที่ 13 อภิชนผู้ร่ำรวยในเมืองพระนครใช้กระเบื้อง (Chou Ta-kuan 1297: 12 – 13) และยังใช้ต่อมาในวังของเขมร ไทย และพม่า หลังคาของวัง มะห์ลีไก (*mahligai*) ในมะละกาตกแต่งด้วยดีบุกและทองแดงที่แวววาว (*Sejarah Melayu* 1612: 138)

ถ้าระหว่างทรงมีพระชนม์อยู่กษัตริย์โปรดความเย็นร่มรื่นของป่า เมื่อสวรรคตแล้วก็แสวงหาอนุสรณ์สถานที่คงทนถาวร ในมะละกาชาวโปรตุเกสสามารถหาหินได้มากพอที่จะสร้างป้อม อา ฟาโมซา (A Famosa) ซึ่งใหญ่โตมาก โดยชื่อ “ที่ฝังพระศพโบราณของกษัตริย์ในอดีต” รวมทั้งกำแพงและฐานรากของสุहर่าต่างๆ (Albuquerque 1557: 136) วัน เนค (1599: 87) พบที่ฝังพระศพของกษัตริย์ สร้างด้วยหินใกล้เคียงกับสุहर่า “เป็นสิ่งที่ก่อสร้างที่แข็งแรงที่สุดและสง่างามที่สุดที่ผมได้เคยเห็นในบันเติน”

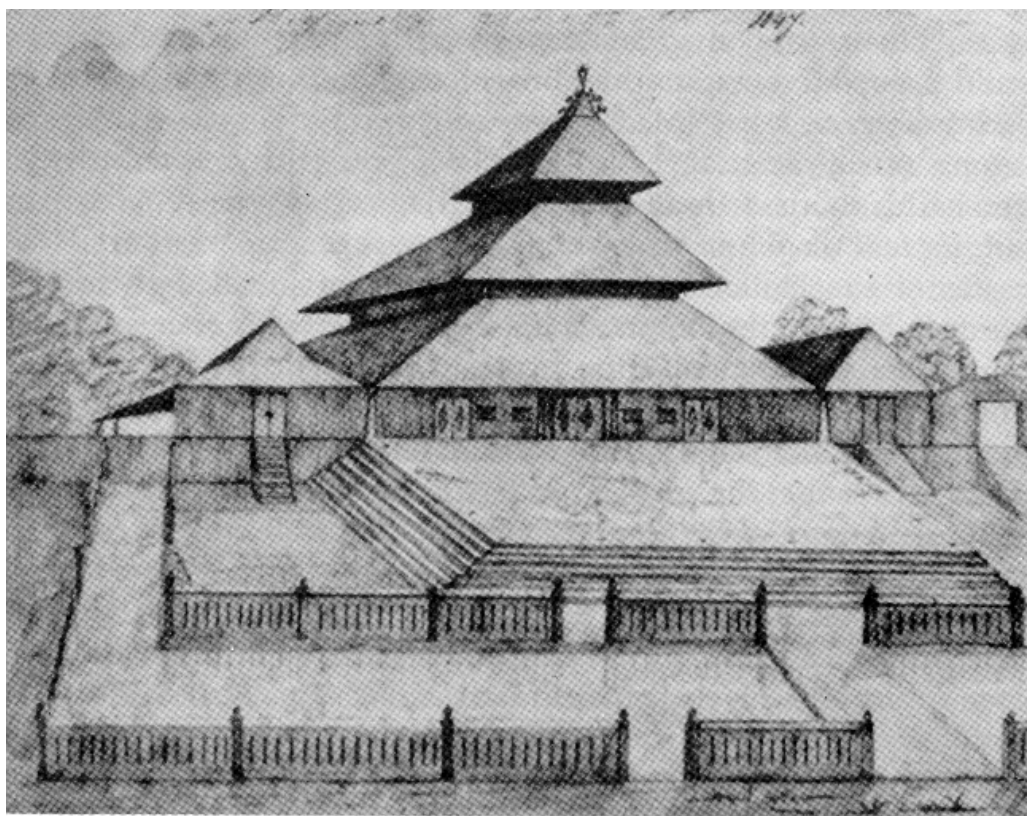
การใช้ไม้ จาก และ ปาล์ม ซึ่งเป็นวัสดุไม่คงทน สำหรับบ้านพักอาศัยโดยทั่วไป ดูเหมือนว่าแต่แรกจะมาจากความชื่นชอบตามธรรมชาติในที่เย็น เป็ด มีลมโกรก แต่คนภายนอกจำนวนมากรายงานสภาพเช่นนี้เป็นผลมาจากประกาศห้ามสิ่งก่อสร้างด้วยหินโดยบรรดากษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ราชสำนักที่เข้มแข็งส่วนใหญ่คงสงวนสถาปัตยกรรมบางแบบสำหรับราชวงศ์ กษัตริย์มุสลิมองค์แรกของมะละกาห้ามไม่ให้อาคารใดๆมีระเบียบปิดนอกจากของราชวงศ์ (*Sejarah Melayu* 1612: 54) ส่วนในอยุธยา มีแต่วังและวัดวาอารามเท่านั้นที่จะปิดทองหรือทาสีได้ (van Vliet 1636: 83) กฎระเบียบที่ถือปฏิบัติในพม่าศตวรรษที่ 18 ว่าแต่ละลำดับชั้นของสังคมต้องสร้างบ้านเรือนตามรูปแบบที่กำหนดโดยที่หลังคามุงกระเบื้องสงวนไว้สำหรับลำดับชั้นสูงๆ (Sangermano 1818: 161; Symes 1827 : 282) ซึ่งปรากฏว่าเคยมีใช้ที่เขมรมาห้าศตวรรษก่อน

หน้านั้นแล้ว (Chou Ta-kuan 1297: 12 – 13) แต่อาจเป็นเพราะการทำลายของชาวยุโรปก็ได้ ที่ทำให้มีประกาศห้ามมิให้ผู้ใดก่อสร้างด้วยวัสดุถาวรโดยสิ้นเชิงนอกจากกะตริย์

ก่อน ค.ศ. 1600 ผู้สังเกตการณ์กล่าวเหมือนกันหมดว่า แม้อาคารที่พักอาศัยจะเป็นประเภทไม้ถาวร พ่อค้าในเมืองสร้างโกดังเก็บสินค้าด้วยอิฐเพื่อป้องกันสินค้าจากอัคคีภัย หม่าฮวน (1433: 87) บันทึกเรื่องราวว่า “ทุกครอบครัวมีห้องเก็บของใต้ดิน สร้างด้วยอิฐสูง 3 หรือ 4 เซียะ (93 – 124 ซม.) [ที่นี่] พวกเขาเก็บข้าวของส่วนตัวของครอบครัว และอยู่ นิ่งและนอนข้างบนนี้” ซึ่งหมายถึงโรงเก็บของใต้ดินเรียกว่า กูดัง (gudang) ในภาษามลายู ซึ่งเป็นที่มาของคำภาษาอังกฤษ godown ชาวโปรตุเกสสังเกตเห็นโรงแบบนี้ในมะละกา และที่ท่าเรือของพม่าเมื่อต้นศตวรรษที่ 16— “gudôes อาคารใต้ดินที่พ่อค้าเก็บผ้าจากโคริมันเดล เพื่อประกันความเสี่ยงจากอัคคีภัย” (Eredia 1613: 32; cf. Barros 1563 II: ii, 55; Albuquerque 1557: 127; Frederici 1581: 244 – 45; Bouchon 1979: 141) ในบันเติน ราวๆ ค.ศ. 1600 พ่อค้าที่มั่งคั่งทุกคนยังคงใช้โกดังเช่นนี้เก็บสินค้าของตน ขณะที่ที่อยู่ของชาวจีนในเมืองนี้ส่วนใหญ่สร้างด้วยอิฐ (Scott 1606: 169 – 70; Lodewycksz 1598: 108)

รูปที่ 10ก ที่ฝังศพในศตวรรษที่ 16 ของซุนัน จีรี (Sunan Giri) บนเขาคัดส์ลิทธิใกล้เกรซิชีว ภาพร่างดินสอจากทศวรรษ 1840

รูปที่ 10ข สุเหร่าชูรากัรตา จากภาพร่างดินสอ ค.ศ. 1847

อย่างไรก็ตาม พ่อค้ายุโรปได้พยายามอยู่เสมอที่จะขยายโรงเก็บของเล็กๆ ไม่มีหน้าต่าง เหล่านี้ให้เป็นที่มั่นที่ไม่เพียงแต่คุ้มกันไฟ แต่ยังป้องกันการโจมตีจากอาวุธได้ด้วย แต่แรกกษัตริย์ อาเจห์ และบันเติน อนุญาตให้ชาวอังกฤษและชาวฮอลันดาซื้อหรือสร้างโกดังที่ขนาดใหญ่พอสมควร เหมือนกับที่ได้เคยอนุญาตให้กับชาวโปรตุเกส ความพยายามของชาวฮอลันดาที่จะสร้างโกดังที่ใหญ่กว่าใน ค.ศ. 1604 “เหมาะที่จะเปลี่ยนให้เป็นป้อมเมื่อได้โอกาส” ทำให้เกิดความสงสัยอย่างมากในบันเติน (Warwijck 1604: 53; cf. l'Hermite 1612: 384) พวกนี้ประสบความสำเร็จมากกว่าที่ จาการ์ตา (ปัตตาเวีย) ซึ่งอยู่ใกล้กัน ได้รับอนุญาตให้สร้างอาคารหินสองชั้นใน ค.ศ. 1615 และสร้างป้อมปราการโดยไม่ได้รับอนุญาตใน ค.ศ. 1618 (Masselman 1963: 321 – 22, 360 – 85) สุลต่าน อางู เจ้าผู้ครองที่เข้มแข็งที่สุดในชาวได้ตั้งข้อสังเกตเหมือนหยั่งรู้การณ์ล่วงหน้าว่า “จากรัตามีหนามที่เท้า ซึ่ง [เรา] ต้องพยายามดึงออก ด้วยเกรงว่าจะเกิดอันตรายทั้งตัว หนามนี้ก็คือปราสาทของชาวฮอลันดาผู้ปัจจุบันนี้ได้สร้างป้อมปราการป้องกันตัว (ด้วยสินบน) จนไม่คำนึงถึงกษัตริย์หรือประเทศของพระองค์ แล้วยังแสดงความโอหังอีก” (อ้าง Pring 1619) ปรากฏว่าแม้แต่สุลต่าน อางู เองก็พบว่ายากที่จะขับไล่หรือควบคุมชาวฮอลันดา ไม่มีกษัตริย์องค์ใดที่จะทำผิดเช่นนี้อีก ชาวอังกฤษที่บันเตินร้องเรียนในเวลาต่อมาว่าสุลต่าน “กลัว

ไม่ยอมให้เราสร้างบ้านใหม่ เพราะไปนึกถึงการที่ชาวฮอลันดาเข้ามาเป็นครั้งแรกที่จากการ์ตา เว้นเสียแต่ว่าจะสร้างด้วยอิฐด้านหนึ่งและไม้ อีกด้านหนึ่ง” (Willoughby 1636) ในมะกัสซาร์ก็เช่นกัน ชาวโปรตุเกสและชาวอังกฤษถูกห้าม “วางหินก้อนหนึ่งซ้อนบนหินอีกก้อนหนึ่ง” (อ้าง Boxer 1967: 30) หรือ แม้แต่ใช้กระเบื้องมุงหลังคา (Macassar factory 1659) ที่ เประ ความพยายามของชาวฮอลันดาที่จะสร้างอาคารหินหลังหนึ่งใน ค.ศ. 1651 ก่อให้เกิดความเกลียดชังอย่างรุนแรงจนชาวฮอลันดาที่นั่นถูกสังหารไป 27 คน (B. Andaya 1979: 46)

เมื่อกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้บทเรียนครั้งหนึ่งแล้ว ดูเหมือนว่าจะนำมาใช้กับราษฎรเช่นเดียวกับชาวต่างชาติ อันที่จริงแล้วยังครอบคลุมที่ทำการค้าขายหรือธุรกิจมีความสำคัญกับสภาพท้องถิ่นมากขึ้นเท่าใด ความไว้วางใจที่จะให้สร้างที่มั่นเพื่อป้องกันก็ยิ่งน้อยลงไปเท่านั้น ในพม่าในศตวรรษที่ 18 พ่อค้าชาวต่างชาติบางคนได้รับอนุญาตให้สร้างอาคารด้วยอิฐ แต่คนพม่าผู้มีชื่อเสียงไม่เคยได้รับอนุญาตเลย เพื่อประกันว่า “หากสืบได้ว่าการกบฏหรือความผิดชั้น อุกฤษฏโทษ อาชญากรจะไม่มีที่หลบภัย” (Hamilton 1727: 26; also Symes 1827 II: 11 – 21, 100; Sangermano 1818: 162) ถ้าเราสามารถเชื่อโบลิเยอผู้บันทึกเหตุการณ์ 30 ปีภายหลังได้ ประกาศห้ามสิ่งก่อสร้างถาวรในอาจะห์เกิดขึ้นจากการที่ราชวงศ์ยึดอำนาจจากกลุ่ม พ่อค้า-ขุนนางที่มีอิทธิพลครอบงำนครรัฐแห่งนี้มาจนถึง ค.ศ. 1589 เล่ากันว่าพวก *โอรังกายา* ผู้ร่ำรวยจากการค้าเหล่านี้ไม่ได้เห็นความสำคัญของสุลต่านเลย มี “บ้านสวย ใหญ่โต ป้อมปราการแข็งแรง มีปืนใหญ่ตั้งที่ประตู” กษัตริย์องค์ใหม่ อาละก็อุด-ดิน รียายัต ชะห์ อัล-มุกัมมิล (Ala'ud-din Riayat Shah al-Mukammil) (1589 –1604) ใช้อุบายสังหารหมู่พวกนี้เกือบทั้งหมด ต่อมาพระองค์ก็สั่งรื้อบ้านของขุนนางที่ถูกประหารทั้งหมด ริมปืนใหญ่ อาวุธ และเครื่องเรือนส่วนใหญ่กลับไปให้พระราชวัง ประกาศห้ามไม่ให้ผู้ใดสร้างบ้านด้วยหิน ไม่ให้มีปืนใหญ่ที่บ้าน หรือชุดคูป้องกันภายในหรือภายนอก . . . พระองค์ได้จัดหาตัวอย่างให้ดูว่าบ้านในอนาคตจะต้องสร้างอย่างไร เป็นบ้านชั้นเดียวเท่านั้น ฝาขัดแตะ เช่นที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้” (Beaulieu 1666: 110 – 12) ในความเป็นจริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงคงไม่ได้เป็นไปอย่างฉับพลันและระทึกใจเช่นนั้น เพราะบ้านเรือนส่วนใหญ่ยังเป็นประเภทง่าย ๆ ไม่ถาวร แต่เรื่องที่ โบลิเยอเล่าสนับสนุนความรู้สึกที่ว่า การใช้อาคารที่มีการป้องกันของชาวยุโรปผู้ชอบการต่อสู้ (และอาจมีพวก แซกตูกี คุชราต ญี่ปุ่น และอื่นๆ ด้วย) ได้ทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีทัศนคติที่ไม่เป็นมิตรต่อคนพวกนี้ ผลของแนวโน้มนี้ประการหนึ่งก็คือได้ทำให้ช่องว่างกว้างขึ้นระหว่างกษัตริย์ในพระราชวังที่มีกำแพงล้อมรอบ และพลเมืองส่วนใหญ่ที่อยู่ในบ้านที่สะดวกสบายแต่ไม่แข็งแรง

เครื่องเรือนและการตามไฟ

การตกแต่งบ้านนั้นเรียบง่ายเช่นเดียวกับการสร้าง เนื่องด้วยนั่งรับประทานอาหารกับพื้น โต๊ะและเก้าอี้จึงไม่เป็นที่รู้จักกันจนกระทั่งชาวจีนและยุโรปนำมาเสนอแก่พวกอกิซัน โจว ต้ากวน (1297: 31) บันทึกว่าโต๊ะเดี่ยวๆ "นำเข้ามาเมื่อไม่นานมานี้" ที่เขมร และในการต้อนรับพวกฮอลันดาที่ โมลุกกะ ใน ค.ศ. 1599 มีเก้าอี้หนึ่งสองสามตัว ("Tweede Boeck" 1601: 67) คำสำหรับเรียกสิ่งแปลกใหม่เหล่านี้ต้องยืมมาจากภาษาจีนหรือโปรตุเกส ส่วนเดียวนั้นมีให้เห็นกันมากกว่าในรูปของเตียงหรือแท่นยกสูงในบ้านคนร่ำรวย—แต่คนส่วนมากยังนิยมที่จะคลีเสื่อปูนอนบนพื้น

เครื่องใช้ในการรับประทานอาหารก็ไม่มี ความจำเป็นเช่นเดียวกัน ใบตองมักใช้เป็นจาน ภาชนะเครื่องใช้หลักในบ้านทั่วไปคือหม้อดินสำหรับหุงข้าว ภาชนะไม้ไผ่หรือเครื่องปั้นดินเผา และเขียนหมากทองเหลือง กา และ ถาด

ความแตกต่างทางการเงินและสถานภาพจะปรากฏชัดจากการแสดงออกในเรื่องเสื่อผ้าและถ้วยชามทองในโอกาสสำคัญๆหรือต้อนรับแขก บ้านที่ร่ำรวยจะมีผ้าหุรรหาห้อยประดับ (Pigafetta 1524: 57; Albuquerque 1557: 107; Davis 1600: 148) ชาวฮอลันดาที่บันเติน (Verhael 1597: 23) บันทึกว่า "คนรวยกันห้องด้วยม่านผ้าไหมหรือผ้าฝ้าย" บ้านที่จัดให้คณะทูตฝรั่งเศสที่กรุงศรีอยุธยา มี "ผ้าเขียนลายห้อยที่ผนังห้องและเพดานซึ่งด้วยผ้ามัดลีนสีขาว" (La Loubère 1691: 30) ในราชธานีของเวียดนาม ถนนตลอดทั้งสายจะประดับประดาด้วยผ้าไหมเมื่อมีงานต้อนรับที่สำคัญ (Nguyen 1970: 93) พื้นห้องของบ้านคนรวยจะหุรรหาโอ้อวดด้วย พรม เบาะ และ เสื่อ การลดสถานภาพของเจ้าชายมุซัฟเฟอร์ (Muzaffer) แห่งบิन्दัน รววๆ ค.ศ. 1520 มีบันทึกในพงศาวดารมลายูว่าได้เอาเบาะ เสื่อ และพรมที่เคยนั่งออกไป "พระองค์ไม่มีอะไรเหลือที่จะใช้นั่งนอกจากเสื่อผืนหนึ่งชนิดที่คนทั่วไปใช้กัน" (*Sejarah Melayu* 1612: 171) ราชสำนักต่างแข่งขันกันในเรื่องความหุรรหาของสิ่งของที่ใช้ตกแต่ง และจำนวนชามทองที่ใช้ในงานเลี้ยง (Pigafetta 1524: 29, 58; Lancaster 1603: 131; *Sejarah Melayu* 1612: 187)

ในภูมิภาคที่ยามเย็นเป็นเวลาสบายที่สุดของวัน และงานเลี้ยงและรายการบันเทิงมักจะจบในเวลาเช้าตรู่ วิธีการตามไฟที่มีประสิทธิภาพจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ปรากฏว่าเทียนขี้ผึ้งใช้น้อยกว่า ตะเกียงน้ำมัน ปาให้น้ำมันและยางไม้ที่ติดไฟหลากหลายชนิด จากผลของต้นมะยาว (*kemiri**) ในแถบตะวันออกของอินโดนีเซีย (Gervaise 1701: 20) และจาก ดามาร์ (*damar*: ยางของต้นไม้ประเภทยาง) ในพม่าและกลุ่มหมู่เกาะ ระหว่างงานเลี้ยงพิเศษ เมืองทั้งเมืองจะสว่างไสวไปด้วย

* เกมีรี เป็น ชื่อในภาษาพื้นเมือง ดูชื่อวิทยาศาสตร์และคำอธิบายที่เชิงอรรถหน้า 190 --ผู้แปล

แสงเทียนและตะเกียงในกะลามะพร้าวที่ปล่อยให้ลอยไปตามแม่น้ำหรือออกทะเล (La Loubère 1691: 48; Shway Yoe 1882: 225 – 26; Galvão 1544: 87)

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบ่อน้ำมันโบราณอยู่สองแห่ง ที่น้ำมันดิบไหลใกล้พื้นผิวดิน พอที่จะขุดบ่อดักได้ (ดูแผนที่ 4) แต่ละบ่อในเวลาต่อมาได้กลายเป็นรากฐานของกิจการน้ำมัน ขนาดใหญ่ของสมัยใหม่ แต่ในยุคการค้า น้ำมันส่วนใหญ่ใช้ในการตามไฟ บ่อเยนังยอง (Yenangyaung) ในพม่าภาคกลางให้น้ำมันหลายร้อยตันต่อวันในศตวรรษที่ 18 ซึ่งขนส่งขึ้นไปและ ล่องตามแม่น้ำอิรวดีเพื่อใช้ในการจุดไฟให้แสงสว่างสำหรับ “ทั้งราชอาณาจักร [พม่า] และหลาย เขตในอินเดีย” (Symes 1827 I: 301 – 02; also Cox 1821: 33 – 45) ในทำนองเดียวกันทาง เหนือของสุมาตราส่วนใหญ่ได้นำมันจุดไฟจากน้ำมันที่ไหลตามธรรมชาติที่เประ ซึ่งได้สร้างความ ร่ำรวยให้แก่ราชอาณาจักรปาไซ และต่อมาที่อาเจะห์ (Eredia 1600: 238; Borros 1563 II: ii, 34; III: ii, 277) น้ำมันนี้ถือกันว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์จากธรรมชาติจนผู้บันทึกเหตุการณ์ชาวอาเจะห์ มอง ว่าเป็นสัญญาณจากพระเจ้าว่าพระองค์ประทานพรพิเศษแก่ประเทศของตน (*Hikayat Aceh* 1630: 164) ขณะที่นักวิทยาศาสตร์ชาวฮอลันดาในตอนแรกคิดว่าน้ำมันนี้เป็นยาพิเศษแก้โรคเหน็บชา มี ค่าเกินกว่าจะเอาไปเผา (Bontius 1629: 4 – 5)

ร่างกายสวยงาม

กายเขาสีเหลืองเหมือนทองที่ขัดเงาและผมหยิกเป็นลอนเหมือนมงกุฎนุปผาชาติ ปลายนิ้วมือ
งอนกลับเป็นมุมแหลม ไหล่กว้างและตรงเหมือนตัวละครหุ่น เหวคอดเล็ก แคร่รอบหัวแม่มือและ
นิ้วชี้ และโคนขาเหมือนขาแมงกระซอน ที่นั่งคร่อมตักเตน เขาก้าวเดินเหมือนนกยูงที่กรีดกราย

—*Hikayat Banjar*: 365

ร่างกายเป็นสื่อแรกและสำคัญที่สุดของศิลปะ การตกแต่งร่างกายเป็นการแยกมนุษย์
ผู้ใหญ่ที่รู้จักนึกคิดจากสัตว์และเด็ก ถ้าสิ่งที่สำคัญสำหรับทุกคนคือรักษาร่างกายให้สะอาด มีกลิ่น
หอม และสวยงาม การย่างเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่จะต้องมีการตกแต่งด้วยวิธีการที่ชาญฉลาด ซึ่ง
มักจะทำให้เจ็บปวด

การตะไบและทำให้ฟันดำเป็นวิธีการตกแต่งร่างกายที่แพร่หลายที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวพม่า ตามที่ฟิฟส์ (1591: 309) บันทึก “กล่าวว่าสุนัขนั้นทำให้ฟันมันขาว ดังนั้นเขาจะ
ทำฟันของเขาให้ดำ” ชาวเวียดนามมีทรรคนะเดียวกัน (Dampier 1699: 34) ไม่เพียงแต่คนป่า
เถื่อนและสัตว์ที่น่ารังเกียจเท่านั้นที่มีฟันยาวขาว แต่พวกผีร้ายจากโลกแห่งวิญญาณก็ฟันขาว

เหมือนกัน ดังนั้นสาเหตุส่วนหนึ่งในการตะไพบและทำให้ฟันดำในพิธีเมื่อถึงวัยแรกรุ่นก็คือไม่ให้ถูก
เข้าใจผิดตอนเสียชีวิตว่าเป็นวิญญาณชั่วร้าย (Covarrubias 1937: 135; Forth 1981: 164;
Gervaise 1688: 113) ทว่าอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์จะมีการตะไพบฟันตอนวัยแรกรุ่น แม้ว่าวิธีจะ
แตกต่างกันไป ตั้งแต่เจียนฟันหน้าเพียงเล็กน้อยที่บาห์ลี จนถึงทำให้ฟันทั้งปากสั่นลงอย่างมากใน
บางส่วนของสุมาตรา ไม่มีการตะไพบฟันที่แผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคนี้ แต่การทำให้ฟันดำด้วยสี
ย้อมต่างๆที่ทำจากผักเป็นที่นิยมกันในพม่า สยาม และเวียดนาม เช่นเดียวกับที่หมู่เกาะต่างๆ การ
เคี้ยวหมากอยู่ตลอดเวลาช่วยทำให้ฟันเป็นสีเข้มอย่างที่ชอบกัน แต่พวกหนุ่มสาวที่คิดถึงเรื่อง
รูปร่างหน้าตาจะพยายามตลอดเวลาให้ฟันดำมันโดยใช้สีย้อมเพิ่มเติม (Marsden 1783: 52 – 53;
La Loubère 1691: 29)

การเจาะและยึดติ่งหูเป็นการเสริมความงามอีกวิธีหนึ่งที่ทำกันทั้งหญิงและชาย โดยเฉพาะ
พวกชนชั้นสูงที่สามารถทำให้รูที่ใหญ่ขึ้นเต็มไปด้วยเครื่องประดับทอง รูปปั้นเขมรในสมัยนครธรรม
แสดงว่า “ยิ่งติ่งหูยานมากเท่าใด ลำดับชั้นในสังคมก็ยิ่งสูงขึ้นไปมากเท่านั้น” (Frédéric 1981:
250) กล่าวกันว่าพระภรรยาของกษัตริย์พม่าองค์หนึ่งยานลงมา “ครึ่งฝ่ามือ” เพราะน้ำหนักของ
เพชรพลอยที่ประดับ (Varthema 1510: 220) ธรรมเนียมยึดติ่งหูให้ยานจรดบ่า มีในอินเดียโบราณ
เหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตามเราไม่ควรสันนิษฐานว่าธรรมเนียมนี้มาจากอินเดีย ทั้งนี้เพราะชาว
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลอินเดียอย่างน้อยที่สุด คือพวกที่อยู่ลึกเข้าไปในบอร์เนียว และ
ฟิลิปปินส์ตอนกลาง เป็นพวกที่ผูกพันกับธรรมเนียมนี้มากที่สุด อัลซีนา (1668A: 20) ได้บรรยาย
วิธีที่พวกวิซายาเย็ดหู และวิธีการคล้ายคลึงกันในที่อื่นๆในกลุ่มหมู่เกาะ ตรงข้ามกับพิธีวัยแรกรุ่นซึ่ง
เป็นวัตรปฏิบัติของแผ่นดินใหญ่มากกว่า

แม้แต่ทารกแรกเกิดทั้งหญิงและชายหรือเด็กอายุหนึ่งหรือสองขวบจะเจาะหู ซึ่งตามธรรมดาแล้วจะใช้เข็มหรือ
ลวด ... สอดเส้นด้ายคอนข้างหนาในรูเล็กๆแล้วทำเป็นห่วงทิ้งไว้จนแผลหาย ต่อมาก็เอาไม้ไผ่หรือไม้อีกชนิด
หนึ่งที่จะ แห้งทน มาจักเป็นเส้นเล็กๆแล้วสอดเข้าไปในรู ไม้นี้จะต้องเปลี่ยนอย่างระมัดระวังเป็นระยะๆ แต่ครั้ง
ไม้ที่สอดจะใหญ่ขึ้นเรื่อยๆจนกระทั่งสามารถสอดนิ้วก้อยเข้าไปในรูได้ พอถึงช่วงนี้ก็จะเด็ดไม้จากต้นไม้ ...
ทิ้งให้ไม้แห้งพอประมาณแล้วตัดเป็นชิ้นยาวราวๆ 3 นิ้วมือ สอดมันเข้าไปในรูที่ติ่งหู ไม้จะคล้อยออกจาก
สภาพที่ไม่เป็นธรรมชาติด้วยพลังที่เบาบางจนไม่รู้สึกละเลย... ทำให้รูใหญ่ขึ้นเรื่อยๆจนกระทั่ง... ใหญ่พอสำหรับ
ตุ้มหูต่างๆ... ตุ้มหูเหล่านี้จะเปลี่ยนไปเรื่อยๆและรูก็จะขยายไปเรื่อยๆจนกระทั่งติ่งหูย้อยลงมาต่ำกว่าคาง

เช่นเดียวกับการตกแต่งร่างกายแบบอื่นๆอีกหลายแบบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เครื่องประดับหูเช่นนี้เป็นที่นิยมของชายพอกับหญิงมาจนถึง ศตวรรษที่ 14 เป็นอย่างน้อย การ
ติดต่อย่างกว้างขวางกับชาวมุสลิมและชาวยุโรปดูเหมือนจะมีผลจูงใจ โดยเฉพาะผู้ชาย ให้ละเลิก

ความนิยมนี้ในเวลาต่อมา ชาวไทยในพื้นที่ลุ่ม และผู้ขายชาวรวมทั้งชาวมลายูและอื่นๆที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามได้เลิกระบบนิยมนี้ราวๆศตวรรษที่ 17 ชายและหญิงชาวพม่าทุกคนใส่ผ้าผืนทองบางๆที่หุในศตวรรษที่ 18 (Sangermano 1818: 158; Cox 1821: 3) แต่ผู้ชายเลิกใส่หนึ่งศตวรรษต่อมา การเจาะหูครั้งแรกยังคงเป็นพิธีเข้าสู่วัยสาวที่สำคัญสำหรับหญิงพม่า (Shway Yoe 1882: 48 – 51) และเป็นความภูมิใจของสาวบาหลี (Covarrubias 1937: 115 – 16) และมีแต่พื้นที่ห่างไกลเช่นบอร์เนียวและเขตชาวบาตะกัในสุมาตราเท่านั้นที่ผู้ชายแสดงความเป็นผู้ใหญ่และความมั่งคั่งโดยใส่เครื่องประดับขนาดใหญ่ที่ตึงหู

การสักเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของศิลปะการตกแต่งร่างกายที่เป็นเอกลักษณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และพวกออสโตรนีเซียนที่ได้ทิ้งไว้แก่พวกชาวเกาะในแปซิฟิกใต้ ผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่คงนิยมการสักอย่างกว้างขวาง ในตอนหนึ่งของประวัติความเป็นมาของพวกเขา แต่อิทธิพลของลัทธิขงจื้อ ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนาก็ได้ขจัดวิธีการนี้ไปจากพื้นที่ลุ่มหลายแห่งในยุคการค้า รัฐเวียดนามประกาศห้ามการสักว่าป่าเถื่อนในศตวรรษที่ 14 ส่วนพวกบาตหลวงคาทอลิกก็ได้กำจัดการสักไปจาก วิชายา และ บีโกล ซึ่งทำกันทั่วไปจนถึงศตวรรษที่ 17 (Colin 1663: 63 – 64) อิสลามต่อต้านการสักตลอดที่มีอำนาจลึกลับมากกว่าพวกอื่นๆ ชาวอาจะห์ที่เป็นมุสลิม ต้องทำลายล้างรอยสักในบรรดาชาวสุมาตราเหนือที่ถูกชักจูงให้มานับถือศาสนาอิสลาม หลักปฏิบัติข้อหนึ่งของพวกเขาในศตวรรษที่ 17 ซีรัต อัล- มุสตากิม (Sirat al-Mustakim) กล่าวว่า “เป็นกฎว่าจะต้องเลิก . . . การทำเครื่องหมายบนผิวหนังโดยสักด้วยเข็ม แหงจนเลือดซึมและทาคามหรืออะไรทำนองนั้น” (อ้าง Veltman 1919: 21) ไม่มีหลักฐานการสักในพวกมลายูหรือชาวที่เป็นมุสลิม อาจเป็นไปได้ว่าการย้อมผ้าด้วยวิธีอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวที่เรียกว่าบาติก กรรมวิธีที่เริ่มด้วยการหยดสีผึ้งกันสีและบนผ้า เป็นตัวแทนการสักในฐานะเครื่องรางของขลังและเครื่องหมายสถานภาพ “บาติก” เป็นคำที่พบบ่อยที่สุดในกลุ่มภาษาอินโดนีเซียตะวันออกเฉียงและภาษาฟิลิปปินส์ที่หมายความว่าสัก ลวดลายหลักและบทบาทในพิธีกรรมของผ้าบาติกชาวทำให้นึกถึงการสักของคนกลุ่มอื่นๆ (Wurm and Wilson 1983: 214; Jasper and Pirngadie 1916: 7 – 8)

หน้าที่หลักของการสักในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนจะเป็นด้านเครื่องรางของขลัง ความลุ่มหลงของชาวชาวและมลายูใน*วาระห์* (*raja*) หรือลวดลายที่มีพลังอำนาจลึกลับ (Pigeaud 1967: 268 – 73) อาจเกี่ยวโยงกับการใช้ลายสักในสมัยก่อนๆ สัตว์ที่ทรงพลัง ลายเฉพาะกลุ่มที่ยากจะเข้าใจ และ คาถาให้อำนาจพิเศษแก่ร่างกาย เป็นต้นว่าความอยู่ยงคงกะพัน (Sangermano 1818: 148; Fitch 1591: 308 – 09; Shway Yoe 1882: 41 – 47; Terwiel 1980: 64; Forth 1981: 165) การสักตามปกติเป็นเครื่องหมายของความกล้าหาญ และดังนั้นจะเป็น

พิธีย่างเข้าสู่วัยหนุ่ม ในฟิลิปปินส์ (รูปที่ 11) “จะเริ่มสักก็ต่อเมื่อได้ปฏิบัติการที่กล้าหาญบางอย่างแล้ว และต่อจากนั้นสำหรับแต่ละส่วนของร่างกายที่จะสัก จะต้องกระทำการที่กล้าหาญใหม่อีก (Colin 1663: 64; cf. Ellis 1981: 249) ในบอร์เนียวก็เช่นเดียวกัน ลายสักพิเศษดูเหมือนจะสงวนไว้สำหรับนักล่าหัวมนุษย์ที่ประสบความสำเร็จ (Rutter 1929: 117 – 19)

ขณะที่รัฐใหญ่ๆในพื้นที่ราบต่ำบางรัฐประมาณการสักว่าเป็นขนบธรรมเนียมที่ป่าเถื่อน บางรัฐถือว่าเป็นเครื่องบอกสถานภาพ ปรากฏว่าทั้งในพม่าศตวรรษที่ 16 (Fitch 1591: 309) และสยามศตวรรษที่ 17 (La Loubère 1691: 27 – 28) “กางเกง” ลักษณะพิเศษ ซึ่งได้แก่ลายสักตั้งแต่สะโพกตลอดขาสงวนสำหรับชนชั้นสูง (รูปที่ 12) นอกจากนั้นในทั้งสองประเทศมีกฎหมายให้สักทาสและไพร่หลวงด้วยลวดลายพิเศษ (Lieberman 1984: 41, 105; Terwiel 1983: 124) อันเป็นวิธีการที่แสดงว่าคนแต่ละคนอยู่ในสังกัดที่กำหนดให้ การสักเป็นวิธีที่ได้ผลแน่นอนกว่ากฎหมายป้องกันความฟุ่มเฟือยเรื่องเสื้อผ้า

รูปที่ 11 การสักบนผิวหนังในวิซายา ประมาณ ค.ศ. 1590

รูปที่ 12 เครื่องแต่งกายและการสักขาชายไทยภาคเหนือ จากภาพฝาผนังศตวรรษที่ 19 วัดพระสิงห์ จังหวัด เชียงใหม่ ทรงผมหญิงคล้ายแบบพม่ามากกว่าไทยภาคกลาง

ผม

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสองแนวคิดที่เด่นชัดเกี่ยวกับส่วนของร่างกายที่แปรเปลี่ยนมากที่สุด ซึ่งได้แก่ผม ความแตกต่างระหว่างทรงผมชายและหญิงมีน้อยมาก (รูปที่ 13) และทั้ง

หญิงและชายถือว่าผมเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญยิ่งและมีกำเนิดมาจากตนเอง เส้นผมใช้กันมากในทางไสยศาสตร์ เพราะมีพลังของผู้เป็นเจ้าของ เมื่อกษัตริย์เจริญพระเกษา ส่วนที่ขลิบออกมาจะเก็บรักษาไว้อย่างดี เพราะมีพลังแห่งพระราชอำนาจติดอยู่ด้วยเล็กน้อย ผมมักจะได้รับการดูแลรักษาอย่างดีเพื่อให้ดกดำเป็นเงาและมีกลิ่นหอมอยู่เสมอ รอดส์ (1653: 157) ได้ตั้งข้อสังเกตด้วยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าชาวเวียดนามรักผมของตน “เท่าๆกับศีรษะ” ที่เดียว และอาจเป็นได้ว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผมเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อในความสำคัญยิ่งของศีรษะที่จะละเมิดมิได้ ในภาษาไทยคำสำหรับผมได้กลายมาเป็นสรรพนามบุรุษที่หนึ่งที่ใช้กันมากที่สุด

ด้วยเหตุนี้รูปแบบที่คงอยู่จนถึงยุคการค้า ดูเหมือนจะเป็นว่าทั้งสองเพศดูแลผมให้ดกและยาวที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าที่พม่า (Shway Yoe 1882: 72) ฟิลิปินส์ (Alcina 1668A: 18) และที่อื่นๆด้วย ถือเป็นเรื่องธรรมดาที่จะเสริมให้ผมดกด้วยการใช้香油 “ทั้งชายและหญิงโดยทั่วไปเชื่อว่าผมควรจะดำขลับและบำรุงรักษาอย่างดี เพื่อบรรลุผลดังกล่าวได้มีการใช้น้ำยาทำจากเปลือกไม้และน้ำมัน” (Colin 1663: 60; cf. Raffles 1817: 89 – 90; Valentijn 1726 III: 308)

การตัดผมจึงมิได้เป็นเครื่องแสดงการระบับยับยั้งเรื่องเพศหรือการตอนเช่นที่เคยชี้แจงกัน (Berg 1951; Leach 1958) เพราะเป็นการสละตัวเอง อัลซีนา (1668A: 18) กล่าวถึงหญิงฟิลิปินส์ว่า “ความเจ็บปวดที่สุดสำหรับพวกเธอคือถูกเอาผมไปหรือถูกตัดผม ดังนั้นการตัดผมเป็นการแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้ง . . . เป็นการแสดงว่ากำลังเศร้าโศกที่สูญเสียบิดามารดาหรือสามีอันเป็นที่รักยิ่ง . . . เพื่อเหตุผลทางศาสนาหรืออำนาจโลก” พิธีตัดผมที่ยาวของ อารุง ปาละกักกา ใน ค.ศ. 1672 หลังจากทีชนะมะกัสซาร์ (Andaya 1981: 148; Matthes 1875: 67) และพิธีของซุซุฮุนัน ปากูบูวานา ที่ 1 (Susuhunan Pakubuwana I) ใน ค.ศ. 1715 (Ricklefs 1978: 195) อาจอธิบายได้ในแง่ของการบนบานว่า จะเสียสละเช่นนั้นเป็นการตอบแทนเมื่อพระเจ้าทรงเมตตาประชาชนตัดหรือโกนผม โดยเฉพาะผู้หญิงในราชสำนักเมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ตามที่มียารายงานในอาเจห์ ปัตตานี สยาม และ ยะโฮร์ ศตวรรษที่ 17 (Mundy 1667: 131; *Hikayat Patani*: 106; Bowrey 1680: 311; Groeneveldt 1880: 135; Ibrahim 1688: 129) อาจเป็นสัญลักษณ์ของการสังเวยซึ่งในสมัยก่อนศาสนาอิสลามจะกระทำด้วยชีวิตมนุษย์

ก่อนที่จะยอมรับศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา ความแตกต่างระหว่างทรงผมชายและหญิงดูเหมือนจะน้อยมากจนไม่มีลักษณะบ่งบอกเพศ แต่ที่เห็นชัดกว่าคือสถานภาพด้านวัย ในบางส่วนบนเกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ใหญ่ยังคงไว้ผมยาวจนกระทั่งสมัยใหม่ สิ่งสำคัญก็คือผมเด็กจะต้องตัดสั้นมาก—ครั้งแรกที่ตัดผมจะมีพิธีสำคัญ (Forth 1981: 157 – 59; Covarrubias 1937: 129–30; Skeat 1900: 44) ส่วนในเขมรและสยาม เมื่อผู้ใหญ่รับผมทรง

รูปที่ 13 ภาพเกษตรกรและภรรยาศตวรรษที่ 18

ใหม่ซึ่งสั้น หญิงโสดจะเห็นชัดที่ไผ่ผอมยาวประป่า (La Loubère 1691: 28; Aymonier 1900: 30)

สำหรับนักประวัติศาสตร์สังคม การพัฒนาที่สำคัญและน่าสนใจยิ่งคือการเปลี่ยนในศตวรรษที่ 16 และ 17 จากผอมยาวมาเป็นผมหั่น—สำหรับผู้ชายในโลกของชาวเกาะที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา และทั้งสองเพศในเขมรและสยาม เมื่อคำนึงถึงการเกี่ยวข้อที่มีมาก่อนระหว่างผอมยาวกับความเป็นผู้ใหญ่และพลังของจิตวิญญาณ ก็อาจมองการเปลี่ยนครั้งนี้ว่าเป็นอาการของท่าทีที่เปลี่ยนไปต่อกามารมณ์ ให้ความสำคัญมากขึ้นกับอุดมคติในการสะกดกลั่นเรื่องเพศ และความแตกต่างที่เกินจริง (ในพวกมุสลิมและคริสต์ศาสนิกชน) ระหว่างชายและหญิง (cf. Leach 1958: 153; Firth 1973: 262 – 67)

เป็นที่แน่นอนว่าการตัดผมของผู้ชายได้กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของการยึดมั่นในศาสนาอิสลาม คำชักชวนของอิสลามในชาวที่เก่าที่สุดเท่าที่มีอยู่ตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 ประณามผู้เพิ่งเปลี่ยนมาเป็นมุสลิมที่ปฏิเสธคำแนะนำของผู้ทรงความรู้ให้โกนศีรษะและใช้ผ้าผืน “แบบทูตสวรรค์ของพระเจ้าเป็นเจ้า” (“Javanese Code”: 34 – 35) เมื่อทูตอิสลามจากนครเมกกะถวายกรรไกรและมิดโกนแก่เจ้าผู้ครองบาห์ลีในศตวรรษที่ 16 เจ้าชายตระหนักดีว่าเป็นการเชิญชวนให้เปลี่ยนศาสนา พระองค์ทรงตอบโดยทูลของถวายจนแตกละเอียด (Drewes 1978: 66) ในแง่ของชาติพันธุ์ชาวมลายูในเมืองเมื่อมาถึงศตวรรษที่ 16 แล้วไม่สามารถแยกจากอิสลามได้ คนพวก

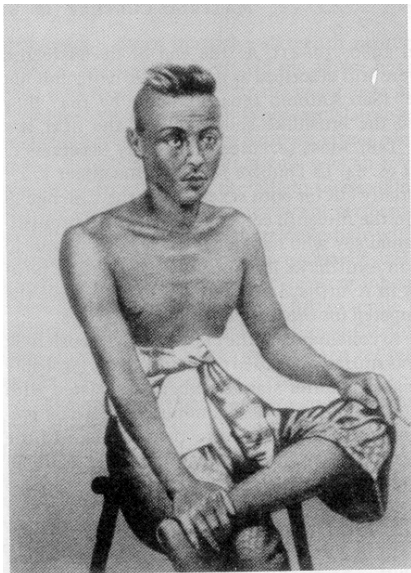
นี้รับผมสั้นสำหรับชายรวมทั้งผ้าโพกศีรษะเป็นทรงผมประจำชาติ และผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามที่อื่นๆตามเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รับผมทรงนี้เป็นส่วนหนึ่งที่มาจากการเปลี่ยนศาสนา เช่น ชาวจีนมุสลิมที่บันเต็นมีฉายาว่า “จีนหัวเกรียน” เพราะพวกนี้ได้เลิกผมยาวทรงหมิง “และถ้าพวกเขาตัดผมไปครั้งหนึ่งแล้ว จะไม่มีทางกลับไปประเทศของตนได้อีก” (Scott 1606: 176)

การเปลี่ยนศาสนาของคนจำนวนมากในชวาและซูลาเวซีได้ ตามหลักจากบนลงล่างมิได้มีผลเช่นเดียวกัน ผมยาวยังคงเป็นมาตรฐานสำหรับชาวชวาบูกิส และ มาร์กัสซาร์ มาจนถึงศตวรรษที่ 19 และแม้แต่ในอาเจห์ ที่ถือศาสนาอิสลาม ผู้คนส่วนใหญ่ยังคงเชื่อว่าผมเป็นตัวแทนพลังพิเศษ (*Hikayat Pocut Muhamat*: 233) แต่อย่างไรก็ตามทุกหนแห่งพวกที่ประสงค์จะแสดงว่ายึดมั่นในศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดมากกว่าพวกอื่นๆ เป็นต้นว่าผู้ศึกษาศาสนา หรือนักบวชในสงครามศาสนาจะถือว่าจำเป็นต้องตัดผม ชาวชวาผู้ต่อต้านชาวฮอลันดาในศตวรรษที่ 19 ชื่อดีโปเนโกโร (Diponegoro) ได้สั่งให้ผู้สนับสนุนเขาแยกตัวเองอย่างชัดเจนจากพวกชวาที่ “แปรพักตร์” ไปเข้าข้างพวกฮอลันดาด้วยวิธีนี้ (Carey 1981: 254; cf. Lennon 1796: 296)

แม้ว่าผู้ชายในยุโรปกลับมานิยมไว้ผมยาวในศตวรรษที่ 17 แต่นักสอนศาสนาคริสต์ก็คอยยุบิบให้ชายชาวฟิลิปปินส์และจีนที่เปลี่ยนศาสนาปฏิบัติตามในเรื่องไว้ผมสั้น (Alcina 1668A: 18 – 19; Chirino 1606: 307, 324) ความเปลี่ยนแปลงที่มีผลกับทั้งสองเพศในสยามและเขมรเป็นเรื่องลึกลับมากกว่า ทรงผมลักษณะเหมือน “แปรง” ซึ่งยังเป็นที่ยิยมในประเทศทั้งสองในศตวรรษที่ 19 เกิดจากการตัดผมตรงกลางศีรษะให้ยาวประมาณ 3 เซนติเมตรและโกนด้านข้าง ถูกอ้างว่าเป็นเพราะอิทธิพลของเขมรในสยามและอิทธิพลของสยามในเขมร (Terwiel 1980: 40; Aymonier 1900: 30) เป็นที่แน่นอนว่าทรงผมในทั้งสองประเทศนี้มีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าหนึ่งครั้ง แต่ไม่มีช่วงใดที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างหญิงและชาย ในสมัยนครธรรมและในราชอาณาจักรไทยก่อนสมัยอยุธยา ทรงผมที่เด่นในกลุ่มผู้ดีมีสกุลดูเหมือนจะเป็นการเกล้าผมเป็นมวยแล้วประดับด้วยวิธีต่างๆตามตำแหน่ง (Chou Ta-kuan 1297: 13; Frederic 1981: 247 – 48; Terwiel 1980: 39 – 41) ตอนปลายศตวรรษที่ 16 ยังมีการบรรยายว่าชาวเขมรไว้ผมยาว “แต่ไม่ยาวเท่าคนจีน” (San Antonio 1604: 8) แต่พอถึง ค.ศ. 1647 ดูเหมือนว่าจะได้รับทรงผมสั้นเหมือนแปรงของสองหรือสามศตวรรษต่อมาแล้ว (Pelliot 1951: 158) ผู้สังเกตการณ์ในอยุธยาศตวรรษที่ 17 ส่วนใหญ่ (van Vliet 1636: 84; La Loubère 1691: 28; Kaempfer 1727: 69) ให้รายละเอียดทรงผมสั้นตั้งชั้นเหมือนแปรงสำหรับทั้งสองเพศ ส่วนพงศาวดารเชียงใหม่ (115) บรรจุไว้ในศตวรรษที่ 15 (อาจคลาดเคลื่อนเรื่องเวลา) เรื่องให้สายลับเชียงใหม่ตัดผมให้สั้นมากเพื่อจะได้ไม่เป็นที่สังเกตในอยุธยา แต่ อิบราฮิม (1688: 56) อ้างว่าคนจนในอยุธยาเท่านั้นที่ “ไม่มีผมเลย” ส่วนพวกขุนนางที่ร่ำรวยแข่งขันกันตกแต่งทรงผมอย่างประณีตบรรจงที่สุด

จึงมีเหตุผลพอที่จะสรุปได้ว่าผมทรงแปรปรวนดัดเกียวย (ดูรูปที่ 14ก และ 14ข) แต่ต้น กำหนดใช้กับคนเขมร (อาจเป็นพวกแรก) และคนไทยให้เป็นเครื่องบ่งบอกสถานภาพที่ดีกว่า อาจเกี่ยวข้องกับเชลยเขมรจำนวนมาก รวมทั้งคนไทยที่ถูกเขมรจับเป็นเชลย คนพวกนี้ช่วยเข้าไปเพิ่มจำนวนคนในสยามระหว่างทศวรรษ 1590 กษัตริย์ในเวลาต่อมาได้รับทรงผมแบบนี้เป็น “แบบผมประจำชาติ” ดูเหมือนว่าการโยกผมสั้นกับการเป็นทาสยังคงมีอยู่ในพม่าประมาณ ค.ศ. 1700 (Hamilton 1727: 28) เหตุผลที่แท้จริงจะเป็นเช่นไรไม่ปรากฏ แต่นักเขียนชาวมุสลิมและชาวคริสต์เห็นว่าจำเป็นต้องหาคำอธิบายที่แปลกประหลาดสำหรับทรงผมหญิงไทยที่สั้นมาก ซึ่งพวกเขาเห็นว่า “ผิดธรรมชาติ” ตำนานมลายูเรื่องหนึ่งอ้างว่าเป็นเพราะกษัตริย์ไทยพระองค์หนึ่งพิโรธที่เจอผมยาวเส้นหนึ่งในข้าวของพระองค์ (Ricklefs and Voorhoeve 1977: 100) ส่วนอีกเรื่องหนึ่งอ้างว่าผมทรงนี้ได้ใช้หลอกพม่าที่มาโจมตีให้เชื่อว่าพวกผู้หญิงซึ่งถูกทิ้งให้อยู่ในเมืองที่ถูกล้อมเป็นนักรบชาย (Smith 1946: 80)

ศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาเป็นปัจจัยหลักแต่มีใช้ปัจจัยเดียวในการค่อยๆ เลิกไว้ผมยาว เลิกสัก และดัดตั้งให้ยาวระหว่างศตวรรษที่ 16 และ 17 การไว้เล็บมือยาวของชนชั้นที่ไม่ใช่แรงงาน ซึ่งศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาไม่ยอมรับ ก็เริ่มลดน้อยลงไปในระยะเดียวกัน (Drewes 1978: 66; Borri 1633: F) แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้มักจะทำในนามของศาสนาสากล แต่ก็อาจถือได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการหันเหไปทางโลกซึ่งตามธรรมดาจะสัมพันธ์กับการพัฒนาให้

รูปที่ 14ก ทรงผมชายข้าราชการชั้นสูง กลางศตวรรษที่ 19

รูปที่ 14 ข ทรงผมหญิง แบบที่ทรงโดยมเหสีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ผมผู้หญิงด้านข้างจะไม่เกรียนติดศีรษะเหมือนผู้ชาย แต่จะขลิบให้สั้นมากเป็นวงรอบ
 กระจุกกกลางศีรษะ ผมผู้หญิงนั้นบางครั้งเปรียบว่าเหมือนบัวบาน

เป็นเมืองอย่างรวดเร็ว การมองร่างกายว่าเป็นแหล่งของพลังพิเศษ ที่จะต้องแยกให้เด่นชัดจากโลก
 ของสัตว์ตามธรรมชาติก็เริ่มลดน้อยลงไป และมองว่าเป็นสื่อที่เป็นกลางและปรกติธรรมตาสำหรับ
 จิตวิญญาณที่อยู่เหนือเหตุผลมากขึ้น เช่นเดียวกับวงการอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงไปสู่ทัศนคติ
 สมัยใหม่เริ่มในยุคการค้า แต่ต่อมาก็ได้หยุดนิ่งหรือช้าลงเพราะความเสื่อมในชีวิตเมืองในเอเชีย
 ตะวันออกเฉียงใต้

เครื่องแต่งกาย

หลังจากรับประทานอาหารเสร็จ เขาจะนั่งไถ่และขยับไปมาสืบกว่าครั้งจนกว่าจะเป็นที่พอใจ
 แล้วก็สวมเสื้อและผืนผ้า ขั้นตอนเดียวกันกับไถ่ก็กลับมาซ้ำอีกจนเป็นที่พอใจ สำหรับผ้า
 คล้องคอก็เช่นเดียวกัน. . . เขาจะเดินไปจนถึงประตูบ้านแล้วก็หันกลับไปหาภรรยาและถาม
 เธอว่าเสื้อผ้าเขามีอะไรบกพร่องบ้าง

Sejarah Melayu 1612: 127

การฟุ่มเฟือยอย่างมากในการดูแลรักษาอุปกรณ์หน้าต่างตาได้ครอบคลุมไปถึงเสื้อผ้า โดยเฉพาะเครื่องประดับ ความมั่งคั่งจะแสดงออกในสองรายการนี้อย่างฟุ่มเฟือย และแม้แต่คนยากจนก็จะพยายามอย่างที่สุดที่จะแต่งตัวให้ดูสง่างามในโอกาสสำคัญๆ (Sangermano 1818: 159; Finlayson 1826: 373) ชาวยุโรปมักจะรู้สึกประหลาดใจที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดูว่าเป็นคนธรรมดาๆ ใส่เครื่องประดับทองคำหลายร้อยดอลลาร์ (Alcina 1668A: 21 – 22; MacMicking 1851: 134) ส่วนกษัตริย์ก็ยิ่งสร้างความประทับใจมากขึ้น เช่นสุลต่าน เตรีนาเต ทรงต้อนรับแขกในชุดที่งดงามทอดด้วยเส้นทอง ประดับทองรูปพรรณอัญมณี และสร้อยพระศอเส้นใหญ่มากทำด้วย “ทองสุกปลั่ง” (Drake 1580: 70) หรือ สุลต่านแห่งยะโฮร์ ใน ค.ศ. 1606 “รอบพระศอมีสร้อยทองสามเส้นฝังอัญมณี รอบพระกรซ้ายมีกำไลทองเส้นหนาสองเส้น และหนึ่งเส้นรอบพระกรขวา ทั้งยังสวมแหวนที่งามมาก และเหน็บมีดสั้นสองคมที่ทำอย่างพิสดารเรียกว่ากริช ด้ามและปลอกญวดยทองแท้ฝังเพชร ทับทิม และไพลินจำนวนมาก ซึ่งทำให้ชาวฮอลันดาตีราคากริชนี้ประมาณ 50,000 กิลเดอร์” (Verken 1606, อ้าง Kratz 1981: 70)

ถึงแม้จะฟุ่มเฟือยกันเช่นนั้น ความแตกต่างในเรื่องเสื้อผ้าระหว่างคนรวยและคนจน คนรับใช้และเจ้านาย กษัตริย์และสามัญชนชัดเจนน้อยกว่ายุโรปก่อนยุคอุตสาหกรรม ในสมัยนั้นฐานะของชาวยุโรปแต่ละคนและแม้แต่ละอาซีก็สามารถบอกได้จากแบบเสื้อตามกำหนดกฎเกณฑ์ (Sennet 1977) “ในหงสาวดี” เฟรเดรีซี (1881: 268) เขียนไว้ว่า “เสื้อผ้าเป็นแบบเดียวกันทั้งพวกขุนนางและคนธรรมดา ความแตกต่างอย่างเดียวกันก็คือคุณภาพของเนื้อผ้า” กฎหมายป้องกันความฟุ่มเฟือยมักจะสงวนบางสีหรือบางแบบสำหรับขุนนางระดับต่างๆ และยังวางกฎระเบียบขอบเขตของการใส่เครื่องทองรูปพรรณ อัญมณี ข้อห้ามของมลายูเรื่องการใช้สีเหลืองสำหรับสามัญชนเชื่อกันว่ามาจากกษัตริย์อิสลามองค์แรกของมะละกาในต้นศตวรรษที่ 15 (*Sejarah Melayu* 1612: 54; Pires 1515: 265) แต่ก็แน่นอนว่าเป็นการสืบเนื่องความสัมพันธ์อันเก่าแก่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างทองกับความเป็นกษัตริย์ (Symes 1827 I: 300; Brugière 1829: 192) ส่วนเสื้อผ้านั้นเหมือนกันหมดทุกคน ซึ่งยังความแปลกใจแก่ผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตก (“Relation” 1572: 1666; Mandelslo 1662: 115; Ibrahim 1688: 56)

สำหรับผู้ที่ยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากยุโรป จีน หรือเอเชียตะวันตก “การเปลือย” ของคนพื้นเมืองทำให้เกิดอาการตื่นตะลึง การเปลือยนี้หมายความว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเดินเท้าเปล่าไม่สวมหมวกเสมอ (นอกจากพวกมุสลิมและขุนนางบางคน) และมักจะเปลือยส่วนบนเหนือเอว (รูปที่ 15ก และ 15ข) สำหรับพวกสเปนแล้ว ดูจะเป็นการน่าอับอายอย่างยิ่งที่ “เจ้าแขกโมโรผู้หน้าสมเพช ตัวเล็ก ไม่ใส่เสื้อ ไม่ใส่รองเท้า”—สุลต่านแห่งอาเจะห์—ทำให้พวกโปรตุเกสประสพความยากลำบากในสมรภูมิ (Sande 1576: 65) ไม่ว่าพวกเขาจะมอง “อกที่ชาว

ปานน้ำนม” ของหญิงเขมรด้วยสายตากุ่มกริมเหมือน ใจว ด้ากวน (1297: 15) หรือพยายามที่จะหาเสื้อผ้าให้ใส่เหมือนบาดหลวงสเปนในฟิลิปปินส์ คนภายนอกมักจะเห็นการเปิดเนื้อหนังเปลือยเปลี่ยนน้าว่าปาเถื่อนและต่ำทราม ผู้สังเกตการณ์ที่รอบคอบมากกว่าก็จะชี้ว่าอันที่จริงชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นคนขี้อายมากที่สุดทีเดียว—“พิถีพิถันที่สุดในโลก”—เรื่องอวัยวะเพศของตนเองกลาสีเรือฝรั่งเศสต้องนุ่งโสร่งก่อนที่พวกคนไทยจะยอมให้ลงว่ายน้ำในแม่น้ำ (La Loubère 1691: 26)

การเย็บเสื้อผ้าที่มีแขนและขาปรากฏว่าเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช้า ยกเว้นที่เวียดนาม เมื่อพวกโปรตุเกสเข้ามา พบว่ามีแต่ชาวมุสลิมเท่านั้นที่สวมเสื้อคลุมแบบมีแขน หรือคนที่ได้ติดต่อย่างใกล้ชิดกับคนพวกนี้ (เฉพาะอย่างยิ่งชาวตากาล็อก) และชนชั้นสูงของพม่า นอกจากนั้นก็ไม่ค่อยจะได้เห็น คนที่มีเงินพอที่จะซื้อเสื้อใส่ได้มีประปรายไม่มากนัก เรื่องนี้อาจมาจากสองสาเหตุ ลมฟ้าอากาศที่ไม่รุนแรง และเทคนิคการเย็บปักถักร้อยที่แพร่หลายอยู่ในวงจำกัด แต่ถึงกระนั้นการยอมรับเสื้อที่ตัดเย็บก็ช้าเหมือนกัน เพราะความรู้สึกที่ยังหลงเหลืออยู่ว่าร่างกายเองก็เป็นงานศิลปะชิ้นหนึ่ง แม้หลังจากเสื้อผ้าที่ตัดเย็บได้เข้ามาเป็นเวลานาน จนกระทั่งมีเสื้อชุดที่ทำด้วยเครื่องจักรแล้ว ชาวชวา บาห์ลี และไทยยังคงเปิดส่วนบนของร่างกายมากที่สุด เท่าที่จะทำได้ในโอกาสที่เป็นพิธีการ ซิลอมผิวด้วยเครื่องสำอางค์ที่มีสีและกลิ่นหอม ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 29) ยังสามารถกล่าวถึงชาวชวาได้ว่า “เมื่อแต่งตัวเต็มยศ พวกเขาเปลือยเกือบหมด” เช่นเดียวกันในงานแต่งงานที่ซูลาเวซีได้ในศตวรรษที่ 19 เจ้าบ่าวยังคงไม่สวมเสื้อนอก ส่วนเจ้าสาวและหญิงสาวโสดอื่นๆสวมเสื้อคลุมที่โปร่งมากจนไม่ได้ปกปิดอะไรเลย (Valentijn 1723 III: 118; Brooke 1848: 81) ในโอกาสที่ม้งงานเลี้ยงสนุกสนาน แม้แต่ *เกบายา* เสื้อตัวบนที่ดูเหมือนว่าหญิงชาวมลายูจะเอามาจากพวกโปรตุเกส (Winstedt 1935: 98) ก็มักจะทำด้วยผ้าที่โปร่งแสง

พวกเด็กๆถูกปล่อยให้เปลือยในช่วง 6 ถึง 9 ปีแรก นอกจากใส่จับบั้งที่ห้อยปิดอวัยวะเพศ หลังจากนั้นเสื้อผ้าหลักสำหรับทั้งหญิงและชายคือผ้าผืนหนึ่งที่ไม่ได้ตัดเย็บพันรอบตัวหนึ่งหรือหลายรอบ บางครั้งผู้หญิง (โดยเฉพาะหลังอิสลามเข้ามา) จะรังผ้าขึ้นมาจนถึงรักแร้เพื่อปิดหน้าอก ในบางแห่งจะเหน็บที่เอวเช่นเดียวกับผู้ชาย ชายไทยและพม่า (ในสมัยต่อมาก็รวมหญิงไทยด้วย) ดึงชายผ้าขึ้นระหว่างขาและเหน็บที่เอวแบบเดียวกับผ้าถุงของชาวอินเดีย หญิงพม่าพันผ้ารอบตัวเพียงครั้งเดียว เวลาเดิน ผ้าจะเปิดเห็นริ้วขาจนถึงขาอ่อน (รูปที่ 13) ผู้สังเกตการณ์จำนวนมากในระยะแรกทำเรื่องความอูจาดของการแต่งตัวเช่นนี้เป็นเรื่องใหญ่และอ้างว่าราชินีองค์หนึ่งในสมัยต้นๆมีพระประสงค์ที่จะหันเหชายพม่าไปจากความโน้มเอียงที่จะรักร่วมเพศ (Frederici 1581: 269; Sangermano 1818: 157 – 58) เรื่องนี้เช่นเดียวกับนิทานหลายๆเรื่องในทำนองเดียวกันบอกเราเกี่ยวกับทัศนคติของชาวยุโรปมากกว่าชาวพม่า

ในชาวจนถึงสมัยที่ศาสนาอิสลามเผยแพร่ ในสยามจนถึงศตวรรษที่ 18 และในเขมร บาห์ลี และ ลอมบ็อก จนเมื่อไม่นานมานี้ สิ่งที่มีมักจะแต่งเสริมผ้าที่ใช้พันตัวสำหรับผู้หญิงก็คือผ้าพันคอที่จะคล้องไว้หลวมๆ ชายทั้งสองห้อยพาดป่า (Pigeaud 1962: 26; Zollinger 1847: 334) เมื่อศาสนาอิสลามเข้ามาผู้หญิงในชาวดูเหมือนจะใช้เสื้อผ้าอีกแบบหนึ่งที่พบในอินเดียโบราณเหมือนกัน—ผ้าเป็นแถบไม่กว้างนักรัดแน่นรอบอกทำให้น้ำอกแบน (Verhael 1597: 29; Crawford 1820 I: 210; และดูรูปที่ 15)

รูปแบบเสื้อผ้าพื้นฐานของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลายระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 17 ความต้องการในสิ่งใหม่ๆ ในเรื่องเสื้อผ้าเช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ เป็นลักษณะเด่นของสมัยการค้าและการเติบโตของเมือง พงศาวดารหงสาวดีเล่าถึงรัชสมัยของพระนางเซงสอญ (1453 – 72) ว่าพ่อค้าต่างชาติเข้ามาเป็นจำนวนมาก และ“เครื่องนุ่งห่มแปลกๆ มีมากมายและผู้คนมีเสื้อผ้าสวยงาม” (อ้าง Lieberman 1984: 26) บันทึกเหตุการณ์ของมลายูกล่าวว่าสุลต่านมะห์มุด (Mahmud) แห่งมะละกามีบทบาทสำคัญในการส่งคณะผู้แทนไปอินเดียได้เพื่อซื้อหาผ้าหายากถึง 40 ชนิดต่าง ๆ กัน (*Sejarah Melayu* 1612: 140 – 41) พ่อค้าชาวยุโรป (เหมือนกับชาวอินเดียและจีนที่มาก่อน) ถูกอภิชนในราชสำนักบีบบังคับให้หาสิ่งใหม่ๆ ไปอีก “ออกจะแปลกที่ได้เห็นการเลียนแบบอย่างเอาจริงเอาจังของบรรดาเจ้านาย [บันเต็น] ที่จะเสาะแสวงหาหายากที่ผู้อื่นไม่มีเพื่อสร้างความประทับใจในความยิ่งใหญ่กับสามัญชน . . . ราคาไม่ว่าจะสูงเพียงใดไม่เคยยับยั้งได้หากเครื่องประดับเป็นที่พอใจ ได้แก่ แหวน อัญมณี เครื่องใช้ที่เป็นวัตถุโบราณ” (Hawley 1627: 374) ผ้าจากยุโรปไม่อาจแข่งขันในแง่จับตาจับใจกับผ้าจากอินเดียและจีนได้ แต่เสื้อสำหรับท่อนบนถ้าตัดเย็บอย่างปราณีตบรรจงก็มีตลาด มีบันทึกโดยชาวอังกฤษใน ค.ศ. 1633 ว่า “เสื้อกั๊กชายที่บันเต็น” มูลค่า 300 เหรียญสเปน (*SP* 1630 – 34: 449)

สิ่งแปลกใหม่ที่มีมักจะอวดกันก็คือเสื้อกั๊กมีลวดลายแบบยุโรปหรือเอเชียตะวันตกกับผ้าราคาแพงที่นุ่งเป็นโลงตามประเพณี ผลดูเหมือนจะไม่เข้ากัน ในสายตานักสังเกตการณ์เช่น นาวาร์เรต (1676 I: 116) ผู้พบเจ้าเมืองมะกัสซาร์สวม “เสื้อคลุมทำด้วยผ้ายุโรปบนผืนหนังที่ไม่มีอะไรปกปิด แขนที่เปลือยเปล่า. . . และเปิดหน้าท้องตามความนิยมของพวกเขา” ไม่นานก็มีการคิดทำเสื้อผ้าตัดเย็บในแบบที่แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและใส่สบายกว่า คงไม่เป็นการเกินจริงไปที่จะพูดว่าเครื่องแต่งกายประจำชาติ ในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่แล้วมาจากการทดลองในศตวรรษที่ 15 จนถึง 17

รูปที่ 15ก เครื่องแต่งกายของชาวบ้านหญิงชายชาวชวา (ช้าย) เดินไปตลาดในบันเติน และ พ่อค้าชาวผู้มั่งคั่งกว่ากับคนรับใช้ (ชวา) ตามที่ช่างแกะแม่พิมพ์ชาวฮอลันดาได้จำลองจากคำบรรยายในงานของ โลเดวิกัส 1598

รูปที่ 15ข เครื่องแต่งกายของหญิงชาวบ้าน และเด็กไทย

สิ่งบ่งบอกถึงการทดลองที่น่าสนใจปรากฏอยู่ในพงศาวดารของราชสำนักบันจาร์มาซินในศตวรรษที่ 17 ที่พยายามจะกำหนดระเบียบสังคมเชิงอนุรักษนิยมแก่ประชาชนที่ไม่ค่อยมีระเบียบบนพื้นฐานที่เชื่อว่าเป็นแบบชาวแท้ๆ ตามพงศาวดารกษัตริย์ผู้ก่อตั้ง (ซึ่งผิดสมัย) กล่าวคำแนะนำต่อไปนี้

จงอย่าแต่งตัวตามแบบชาวฮอลันดา หรือชาวจีน หรือชาวสยาม หรือชาวอาเจะห์ หรือชาวมะกัสซาร์ หรือชาวบูกิส จงอย่าเลียนแบบพวกหนึ่งพวกใด เจ้าไม่ควรแม้แต่จะแต่งตัวตามแบบเกาต่อนที่เรายังอยู่ที่กลิงค์ [อินเดียใต้?] เพราะนั่นไม่ใช่ประเทศของเราอีกแล้ว เวลานี้เราได้ก่อตั้งประเทศของเราเองตามวิถีและแบบอย่างของมัชปาหิต ดังนั้นเราทุกคนควรแต่งตัวเช่นเดียวกับพวกชาว ตามตำนานของคนเก่าแก่นานมาแล้ว เมื่อใดที่ผู้คนของประเทศหนึ่งตามแบบเสื้อผ้าของอีกประเทศหนึ่ง ความทุกข์ยากจะเกิดขึ้นแก่ประเทศเป็นการแน่นอน (*Hikayat Banjar*: 264)

สำหรับรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ส่วนใหญ่ กระบวนการที่จะกำหนดเครื่องแต่งกายประจำชาติใหม่เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนศาสนา การเข้ามานับถือศาสนาอิสลามหรือคริสต์ศาสนาเห็นได้ชัดเจนเกือบจะเสมอไปจากการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในการแต่งตัว เช่นทรงผมและการตกแต่งร่างกาย สำหรับประชาชนหลายประเทศ (นอกจากพวกชาว) การผ่อนปรนทางวัฒนธรรมของมลายูได้ทำให้เครื่องแต่งกายเป็นที่ยอมรับของศาสนาอิสลาม มีการเพิ่มเสื้อชั้นนอก (*บาจู* หรือ *เกบายา*) ใส่กับใส่ร่งที่เป็นพื้นฐานสำหรับผู้หญิง และเสื้อนอกหลวมๆ กับผ้าโพกศีรษะสำหรับผู้ชาย ผ้าคล้องคอของผู้หญิง (*เซเล็นดัง*) ยังคงมีอยู่ให้ใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ การเปลี่ยนอย่างรวดเร็วผิดปกติเกิดขึ้นที่มะกัสซาร์ในศตวรรษที่ 17 อาจเป็นไปได้ว่าตอนที่เปลี่ยนนั้น มะกัสซาร์เป็นเมืองที่มีคนหลายชาติหลายภาษา และในแง่ของสังคมการเปลี่ยนแปลงในทิศทางของชนชั้นกลางก็ “เลยกำหนด” มานานแล้ว ชาวฮอลันดาคนหนึ่งได้เล่าถึงเมืองนี้ใน ค.ศ. 1607 สองปีหลังจากที่ผู้นำได้หันมานับถือศาสนาอิสลาม เขาบันทึกว่าการใช้ ลูกกลมติดปลายองคชาติ (ดูบทต่อไป) และการตัดผมผู้หญิงให้สั้นได้ลดลงแล้ว อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงและทรงผมแบบมลายูกำลังเข้ามา แต่ทาสและหญิงในย่านคนจนยังคงปล่อยให้ “ร่างกายท่อนบนพร้อมด้วยหน้าอกเปล่าเปลือย” (van der Hagen 1607: 82) เพียง 40 ปีต่อมา อาคันตุกะที่เมืองนี้อีกคนหนึ่งบันทึกว่า “ผู้หญิงมีผ้าคลุมทั้งตัวจากศีรษะถึงเท้าในแบบที่แม้แต่หน้าก็มองไม่เห็น” (Rhodes 1653: 206 – 07)

ในฟิลิปปินส์มีสมมติฐานเหมือนกันว่า การเปลี่ยนศาสนาต้องเปลี่ยนเสื้อผ้า ชาวสเปนเห็นว่าความนิยมของพวกวีซายา ที่ชายสักลวดลายและหญิงแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าไม่มีมิติชื่อนำดำเนินเป็นพิเศษ แม้แต่เสื้อผ้าของชาวตากาล็อกที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาอิสลามก็ยังอดหน้าท้องมากเกินไปกว่าที่ชาวสเปนจะพอใจ ภายในหนึ่งศตวรรษ คอลิน (1663: 63) สามารถรายงานด้วยความพึง

พอใจว่า “เวลานี้ พวกเขาเริ่มสวมเสื้อผ้าและเครื่องประดับแบบสเปน ได้แก่สายสร้อย สร้อยคอ กระโปรง รองเท้า และผ้าโปรงคลุมศีรษะ หรือ ผ้าคลุมหน้าสีดำ ผู้ชายสวมหมวก เสื้อนอกตัวสั้น กางเกงรัดเข่า และรองเท้า ดังนั้นเครื่องแต่งกายของพวกเขาคนพื้นเมืองในท้องที่เหล่านี้ขณะนี้แทบจะเป็นแบบสเปนหมดแล้ว”

ชาวเวียดนามดูเหมือนจะเริ่มเร็วกว่าและไปไกลกว่าในแนวการใช้เสื้อผ้าอย่างฟุ่มเฟือย แทนการสีกลดลายบนร่างกาย โบรียกย่องผู้หญิงของคนพวกนี้ว่า “สงบบางสิ่งที่สุดในแถบอินเดีย” มีเสื้อผ้าหลายชั้น ไม่ปล่อยให้เห็นส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายเลย (1633: F) แต่อย่างไรก็ตามเป็นไปได้ที่จะถือว่าเครื่องแต่งกายของชาวเวียดนามทั้งสองเพศเป็นการแต่งเติมรูปแบบโครงสร้างพื้นฐาน ก่อนการกำหนดให้ใช้เสื้อและกางเกงแบบจีนโดยจักรพรรดิหวอ เวือง (Vo Vuong) ใน ค.ศ.1774 (Huard and Durand 1954: 177 – 78; Woodside 1971: 134)

การผลิตและการค้าสิ่งทอ

ตั้งอยู่ระหว่างแหล่งใหญ่ที่ผลิตผ้าสวยงามสองแห่ง—อินเดียสำหรับผ้าฝ้ายและเงินสำหรับผ้าไหม—เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงกลายเป็นผู้บริโภคมกกว่าจะเป็นผู้ผลิตสิ่งทอ หากไม่มีความต้องการอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะสำหรับฝ้ายอินเดีย ก็คงเป็นไปได้ที่พ่อค้าอินเดียซึ่งเป็นพวกแรก และต่อมาพ่อค้ายุโรปจะมีที่มั่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ้าทอที่คุชราต ชายฝั่งโคโรมันเดล และเบงกอล ส่วนใหญ่จะใช้จ่ายเป็นค่าเครื่องเทศและพริกไทยที่หมู่เกาะอินโดนีเซียส่งมายังตะวันตก

รูปแบบนี้เป็นไปได้เพราะความฟุ่มเฟือยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่องเสื้อผ้าและเครื่องประดับ เหนือรายการใช้จ่ายอื่นๆ ไม่ใช่เพราะการขาดแคลนด้านการผลิตสิ่งทอในดินแดนได้ลม ผ้าเป็นรายการหลักของการผลิตและฝ้ายเป็นผลิตผลเกษตรที่สำคัญต่อจากอาหาร แม้แต่ชิ้นส่วนของผ้าฝ้ายของท้องถิ่นก็ยังใช้แทนเงินในบางพื้นที่ของซูลาเวซี และบูตัน ขณะที่ในซามะกัสซาร์ และ ลูซอน สิ่งที่จำวอาณานิคมยุโรปเรียกร้องเป็นบรรณาการแต่แรกได้แก่ผ้าทอพื้นเมือง (Cote 1979: 56; Rouffaer 1904: 12 – 13; Riquel 1573: 241; Stavorinus 1798 II: 261) ผ้าอินเดียและเงินนั้นอภิชนที่มั่งคั่งจะซื้อเพราะสีสดใส ลวดลายสวยงาม และสถานภาพในฐานะเป็นสิ่งหายาก แต่ประชาชนส่วนใหญ่ใช้ผ้าท้องถิ่นหรือภูมิภาค

ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 176 – 78) อาจจะถูก อย่างน้อยก็สำหรับกลุ่มหมู่เกาะ ที่สรุปว่าการทอผ้าได้พัฒนาขึ้นแต่แรกเพื่อผ้าที่ทำด้วยใยไม้ เนื่องด้วยคำที่ใช้ในเรื่องการทอเป็นคำในภาษา

ออสเตรเลียเขียน ขณะที่ศัพท์สำหรับการผลิตฝ้ายและไหมเป็นคำจากสันสกฤต แต่ก็เป็นเรื่องในอดีตที่นานมาแล้ว เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 16 และ 17 มีการปลูกฝ้ายอย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และผู้คนส่วนใหญ่สวมผ้าฝ้าย ร่องรอยที่หลงเหลือจากระบบที่เก่าแก่กว่า คงอยู่ในพื้นที่ซึ่งไม่มีระยะเวลาที่แล้งพอที่จะปลูกฝ้ายอย่างได้ผล และไม่มีกำลังเงินพอที่จะนำเข้า พื้นที่ส่วนใหญ่ของมลายู (นอกจากกัลลันตัน) อยู่ในกรณีแรกแต่ก็นำผ้าเข้ามาจากอินเดีย ชาว และ ชูลาเวซี (Eredia 1613: 39) ในพื้นที่ซึ่งโชคดีน้อยกว่าได้แก่สุมาตราใต้ บอร์เนียว ชูลาเวซี และ โมลุกกะ มีผ้าที่ไม่ทน ลักษณะคล้ายกับผ้าตาปา (tapa) ของพวกโพลินีเซียน ทำโดยแช่เปลือกชั้นในของต้นไม้บางชนิดแล้วทุบจนนุ่มและแบน แต่เวลาฝนตกต้องถอดออกมิเช่นนั้นแล้วผ้าจะหลุดเป็นชิ้นๆ (Pigafetta 1524: 72; Navarrete 1676: 110; Marsden 1783: 49)

ผ้าเนื้อดีกว่าสามารถทำได้ หากหาเส้นใยจากต้นกล้วยป่า (*Musa textilis*) ได้ ต้นกล้วยชนิดนี้เป็นพืชพื้นเมืองของฟิลิปปินส์ และผู้ที่เจอ เนโกรส ซามาร์ไลท์ และมินดาเนา รวมทั้ง ชูลาเวซีเหนือ ส่วนใหญ่สวมเสื้อผ้าทำด้วยใยชนิดนี้ ในลูซอนและปาโน ที่แล้งกว่าสามารถปลูกฝ้ายได้และเป็นที่นิยมมากกว่า (Alicina 1668 III: 99; Loarca 1582: 43 – 73; Dampier 1697: 217; Jasper and Pirngadie 1912: 55)

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการปลูกฝ้ายและส่งออกไปจีนเป็นเวลานานมาแล้ว บันทึกของจีนชวนให้คิดว่า อาจมีการนำต้นฝ้ายเข้าไปในจีนตอนใต้จากเวียดนามในศตวรรษที่ 7 (Nguyen 1970: 52) จากศตวรรษที่ 13 ถึง 17 พ่อค้าชาวจีนซื้อด้ายและผ้าฝ้ายที่ทำเรื่องต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะที่เวียดนาม ลูซอน และชวา (Chau Ju-kua 1250: 46 – 48, 78, 160 – 61; Morga 1609: 263; Wheatley 1961: 77 – 83) อย่างน้อยภายในศตวรรษที่ 18 มีรายงานอย่างละเอียดปรากฏเป็นครั้งแรกว่าพม่าตอนกลางผลิตฝ้ายปริมาณมากลำเลียงทางแม่น้ำอิรวดีขึ้นไปยังตลาดกลางที่เมืองสะกาย ที่นี้ก็จะมีการทำความสะอาดฝ้าย ปั่นเป็นเส้นด้ายเพื่อขายแก่พ่อค้าผู้จะนำไปยูนนานและส่วนอื่นๆของจีน (Symes 1827 II: 187; Cox 1821: 46)

พื้นที่ปลูกฝ้ายแหล่งใหญ่อื่นๆ ซึ่งส่งออกไปยังตลาดใกล้เคียงภายในหมู่เกาะได้แก่ ชาวตะวันออก บาห์ลี (รูปที่ 16) ชุมบาวา บูตุน และมูมตะวันออกเฉียงใต้ของชูลาเวซี ฝ้ายเป็นหนึ่งในสินค้าส่งออกของเขมรราวๆ ค.ศ. 1600 ลงไปตลาดทางใต้ไกลถึงปัตตานี (Groslier 1958: 152; van Neck 1604: 229) ฝ้ายนี้อาจจะปลูกในพื้นที่เดียวกันบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงเหนือพนมเปญซึ่งในศตวรรษที่ 19 ผลิตได้ปริมาณมากพอ “ที่จะส่งไปทั่วโคชินจีน” (Mouhot 1864 II: 22; cf. Bouinais and Paulus 1885 I: 333, 533, 569) สยามและสุมาตราผลิตฝ้ายเพื่อการบริโภคในท้องถิ่นด้วยเหมือนกัน พื้นที่การผลิตที่สำคัญแห่งหนึ่งของสุมาตราคือผืนดินริมทะเล

ระหว่างปาดัง และ อินทรประทางชายฝั่งตะวันตก ซึ่งส่งฝ้ายไปทั่วมีนังกาเบา จนกระทั่งพวกฮอลันดาห้ามและสนับสนุน ให้ปลูกพริกไทยแทนในปลายศตวรรษที่ 17 (Oki 1979: 147 – 48)

รูปที่ 16 ภาพวาดของบาทลิตศวรรษ 1940 แสดงวิธีเก็บฝ้ายที่ทำกันมา

ไหมเป็นที่ยิมน้อยกว่า แม้ว่าทั้งต้นหม่อนและตัวไหมอาจมีอยู่ในท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งสองอย่างมีอยู่ตามธรรมชาติ ในบางส่วนของอินโดนีเซียที่ตัวไหมสันนิษฐานว่าเป็นประเภท โพลีวอลไทน์ยุคต้นๆที่แพร่พันธุ์ได้ตลอดปี เมื่อเทียบกับชาวจีนผู้พัฒนาการต่อกิ่งต้นไม้ และผสมพันธุ์ตัวไหมจนเป็นศิลปะชั้นสูงและใช้คนงานจำนวนมาก วิธีของอินโดนีเซียตามที่ได้เห็นในสุมาตราเหนือดูเหมือนจะเป็นธรรมชาติไม่มีการวางแผน ผลิตไหมสีเหลืองเส้นไม่เรียบ (Ma Huan 1433: 119; Groenveldt 1880: 93) ลูโดวิโค ดี วาร์เทมา (1510: 234) รายงานว่าตัวไหมที่นั่นเติบโตตามธรรมชาติบนต้นไม้ในป่า เช่นเดียวกับในสวน พงศาวดารมลายูสองฉบับบันทึกตำนานเรื่องหนึ่งว่าผู้ก่อตั้งเมืองท่านครรัฐมุลิมินดินแดนใต้ลมที่ปาไซ ในสุมาตราตอนเหนือ มีความสามารถมหัศจรรย์ที่จะเปลี่ยนตัวไหมเป็นเงินหรือทอง (*Hikayat Raja-Raja Pasai*: 51; *Sejarah Melayu* 1612: 40 – 41) เรื่องนี้อาจแสดงให้เห็นความสำคัญของการเลี้ยงไหมในการพัฒนาปาไซในระยะต้น ไหมของภูมิภาคนั้นเป็นแหล่งสำคัญที่จะส่งไปยังสุมาตรา หรือแม้แต่อินเดียมาจนถึงช่วงยี่สิบห้าปีแรกของศตวรรษที่ 17 (Barros 1563 III: I, 508; Beaulier 1666: 99; Nicholls 1617: 73)

อัลบูเกอร์เก้ได้รู้เรื่องไหมของปาไซ ขณะเดินทางไปตีมะละกาใน ค.ศ. 1511 เขาส่งผู้ระงับกรณีพิพาทชาวเจนัว จิโอรันนี ดา เอมโปลี จากอินเดียไปเจรจาจัดซื้อไหมที่ปาไซผลิตได้ทั้งหมด รายงาน

ได้บอกเอมโปลีว่า เขาอาจจะต้องใช้จ่ายเงินถึงหนึ่งหมื่นดุกัต “ราคาเดียวกับที่ได้ขายให้ชาวคุชราต ก่อนหน้านี้” (Empoli 1514: 148) แม้ว่าจะเป็นการพูดเกินจริง ผลผลิตไหมในสุมาตราตอนเหนือ (พิชิตโดยอาจะห์ ในทศวรรษ 1520) ลดลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษต่อมา เมื่อไหมจีนหาได้ง่ายขึ้น และไม่มีการปลูกต้นหม่อนทดแทนส่วนที่สูญเสียไปเพราะการปลูกข้าว และพริกไทย

แหล่งไหมพื้นเมืองสีเหลืองที่สำคัญคือซูลาเวซีใต้ที่การเพาะเลี้ยงยังคงทำกันต่อมาที่รัฐ วาโจของชาวบูกิส จนถึงสมัยใหม่ การเลี้ยงไหมนี้ซึ่งให้สีสันกับโครงสร้างงานของพวกบูกิส คูโต (1645 V: ii, 86) ได้บันทึกไว้ตามรายงานจากทศวรรษ 1540

ในประเทศต่างๆบนแผ่นดินใหญ่ วิธีการผลิตไหมดูเหมือนจะได้อิทธิพลจากวิธีการของจีนที่ต้องพิถีพิถันกว่านี้มาก ตามเรื่องที่เล่าสืบทอดกันมาในพม่า พระเจ้าอโนรธา (Shway Yoe 1882: 268) ผู้ยิ่งใหญ่ในศตวรรษที่ 11 ได้นำตัวไหมมาจากจีน ชาวไทยผู้คงจะได้้นำการทอไหมมาจากจีนในศตวรรษที่ผ่านมาได้แนะนำแก่เขมรระหว่างการเดินทางของ โจว ต้ากวน (1297: 30) แม้จะเป็นที่ประจักษ์ว่าในที่ลุ่มตอนกลางของไทยไม่สามารถปลูกหม่อนได้ (La Loubère 1691: 13) มีแต่เวียดนามเท่านั้น ที่การผลิตไหมหน้าผ้าย “ประชาชนทุกคนแต่งตัวด้วยผ้าไหม” (San Antonio 1604: 24) วิธีการของเวียดนามในการผลิตและย้อมไหม ก้าวหน้าและพิถีพิถันเหมือนของจีนและญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 17 และผลผลิตเป็นที่ต้องการของพ่อค้าต่างชาติ แต่สินค้าส่งออกเป็นปริมาณมากที่สุดอยู่ในรูปของไหมดิบ พอค้าญี่ปุ่นนำไปเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งการค้านี้ถูกโชกุนโตกุกวะห้าม ใน ค. ศ. 1617 (Nguyen 1970: 52, 93 – 94, 190)

การทอดย้อมไม่ว่าจะโดยการใช้ล่อนหม่นหรือแกนหม่นและไม่ปั่นด้าย การย้อมสีด้วยคราม หญ้าฝรั่น เปลือกฝ้าย (สีแดง) และ น้ำยาสกัดจากรากไม้ต่างๆ และการทอผ้าด้วยกึ่งะพายหลัง เป็นงานของผู้หญิงทั้งสิ้น รูปแบบพื้นฐานเป็นเช่นนี้ในสังคมก่อนยุคอุตสาหกรรมหลายพื้นที่ แต่ละครัวเรือนมุ่งที่จะไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้ใดในเรื่องผ้า “ในกระท่อม [ชาว] ทุกหลังจะมีล้อทอดย้อมและกี่ (Raffles 1817 I: 86; cf. Symes 1827 I: 229; Gervaise 1701: 74) แม้แต่ในท้องถิ่นที่มีความเชี่ยวชาญพิเศษในการผลิตผ้าเพื่อส่งออก กิจการก็ยังคงอยู่ในมือของผู้หญิง ผิดจากรูปแบบในอินเดียและจีน ด้วยเหตุนี้ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 178) จึงได้ถือว่าการพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สิ่งทออยู่ในระดับต่ำ แต่ควรพิจารณาว่า เป็นส่วนหนึ่งของการมองโลกแบบทวิทัศน์ คือการคิดว่างานส่วนใหญ่เป็นของหญิงหรือชายอย่างชัดเจน

น่าแปลกที่วิทยาการด้านผลิตสิ่งทอไม่มีความแตกต่างกันนัก ดูเหมือนว่าล้อทอดย้อมยังไม่ไปถึงฟิลิปปินส์ก่อน ค.ศ.1600 (Scott 1982: 528) แต่ก็พบทางแถบทิศตะวันออกไกลไปถึงซูลาเวซีใต้ และมาลากู โจว ต้ากวน (1297: 30) เห็นว่ากึ่งะพายหลังในเขมรเล็กมากจนไม่น่าจะเป็นกึ่งะพาย พวกผู้หญิงใช้กันทั่วทั้งภูมิภาค การผลิตนั้นช้า มีการคำนวณในชวาในศตวรรษที่ 18 ว่า

ผู้หญิงหนึ่งคนใช้เวลาหนึ่งเดือนที่จะปั่นด้ายน้ำหนักหนึ่งปอนด์ และอีกหนึ่งเดือนที่จะทอเป็นผ้ายาว 10 หลา (Hooijman 1780: 423 – 25; cf. Crawford 1820 I: 178 – 79) ปัญหาใหญ่คือความแคบของผ้าที่กำหนดโดยระบบที่สะพายหลัง ดังนั้นจึงผลิตได้แต่ “ผ้าผืนเล็กๆแคบสั้น” เท่านั้น (Galvão 1544: 123) ต้องเอาผ้าสองผืนมาเย็บตรงกลางเพื่อทำผ้าใสร่งตามแบบมุสลิม-มลายูใหม่

ส่วนเรื่องการใช้สีและลวดลายมีการดำเนินงานในลักษณะความชำนาญเฉพาะทางอย่างสูง ในศตวรรษที่ 16 ปรากฏว่าชาวตะวันตก บาหลี และ ชุมบาวา เป็นผู้ส่งออกผ้ารายใหญ่ โดยใช้ประโยชน์จากการปลูกฝ้ายอย่างมากมายในพื้นที่แห้งแล้งของเกาะเหล่านี้ ผ้าชาวไปถึงสุมาตราตอนเหนือในต้นศตวรรษที่ 15 (Groenveltdt 1880: 88) และตอนปลายศตวรรษที่ 16 ผ้าฝ้ายลายทาง (ลูริก) จากปานารูกัน และปาซุวัน ยังคงเป็นที่นิยมในมะละกา (Lodewycksz 1598: 100 – 01) อย่างไรก็ตามสำหรับตลาดโมลุกกะที่สำคัญ แม้แต่พ่อค้าชาวชวาก็ยังแวะที่เกรซีเพื่อเอาผ้ามาดูรา หรือถ้าจะให้ดีกว่านั้นก็แวะที่บาหลีหรือชุมบาวาเพื่อรับผ้าฝ้ายสีสดไสทอด้วยวิธีอีกัต (มัดหมี่) ซึ่งเกาะเหล่านี้มีชื่อเสียงอยู่แล้ว (Heemskerck 1600: 448, 452; Lodewycksz 1598: 119 – 20) ช่างทอผ้าชาวเสียเปรียบในข้อที่ว่าไม่สามารถทอลายในผ้าด้วยด้ายสีต่างๆ ขณะที่วิธีบาติกซึ่งได้แก่การย้อมลายไปบนผ้าโดยทาเทียนส่วนที่เหลือ ยังไม่สามารถแข่งขันได้ในเชิงเศรษฐกิจเพราะต้องใช้แรงงานมาก

ในช่วงศตวรรษที่ 17 ชูลาเวซีได้ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นผู้นำทางการส่งออกผ้าของกลุ่มหมู่เกาะ เป็นที่ประจักษ์ว่ากระบวนการนี้ดำเนินไปได้ด้วยดี เพราะความสำเร็จของมะกัสซาร์ ที่กลายเป็นจุดหยุดพักที่สำคัญสำหรับพ่อค้าเครื่องเทศผู้มีเชื้อชาวฮอลันดาที่มุ่งหน้าไปมาลากู และการยึดศูนย์ส่งออกซึ่งเป็นที่ยอมรับกันเช่น ชุมบาวา (1617) และ เซลาเยร์ โมลุกกะเป็นตลาดที่สำคัญในระยะแรกของการขยายการส่งออก ความดีส่วนหนึ่งควรจะได้แก่จิตใจฝักใฝ่ในนวัตกรรมซึ่งเป็นที่เลื่องลือของชาวมะกัสซาร์ ในศตวรรษที่ 17 และชาวบูกิสในศตวรรษที่ 18 เนื่องจากผ้าของคนพวกนี้มีชื่อว่าฝีมือทอประณีต สม่่าเสมอ และสีสด—ส่วนใหญ่จะเป็นลายตาหมากรุกที่ชาวมุสลิมนิยม (Rouffaer 1904: 4; Forrest 1792: 79) การปลูกฝ้ายและทอผ้ากระจุกกันอยู่ที่เกาะเซลาเยร์ และท้องที่ลึกเข้าไปใน บูลูกัมบา และปีรา ทั้งสองแห่งตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมยิ่งบนเส้นทางไปมาลากู แต่แห้งแล้งไม่อุดมสมบูรณ์พอสำหรับการปลูกข้าว ดังนั้นผู้ชายในพื้นที่เหล่านี้จึงอุทิศตนให้กับการต่อเรือ และผู้หญิงก็ทุ่มเทให้กับการทอผ้า เมื่อถึงทศวรรษ 1660 มีการซื้อขายผ้าเซลาเยร์ ตามท่าเรือมะกัสซาร์ ไปจนถึงบอร์เนียว หมู่เกาะซุนดาน้อย และมะนิลา (Speelman 1670A: 103 – 07, 112 – 13) เมื่อมะกัสซาร์เสียแก่พวกฮอลันดาใน ค.ศ. 1669 พ่อค้าบูกิสก็เริ่มครอบครองการค้าฝ้ายของมะกัสซาร์ และนำฝ้ายไปยังเกาะต่างๆในโลกชาวมลายู (Lennon 1796: 271 – 72, 326; Marsden 1783: 52; Donselar 1857: 302)

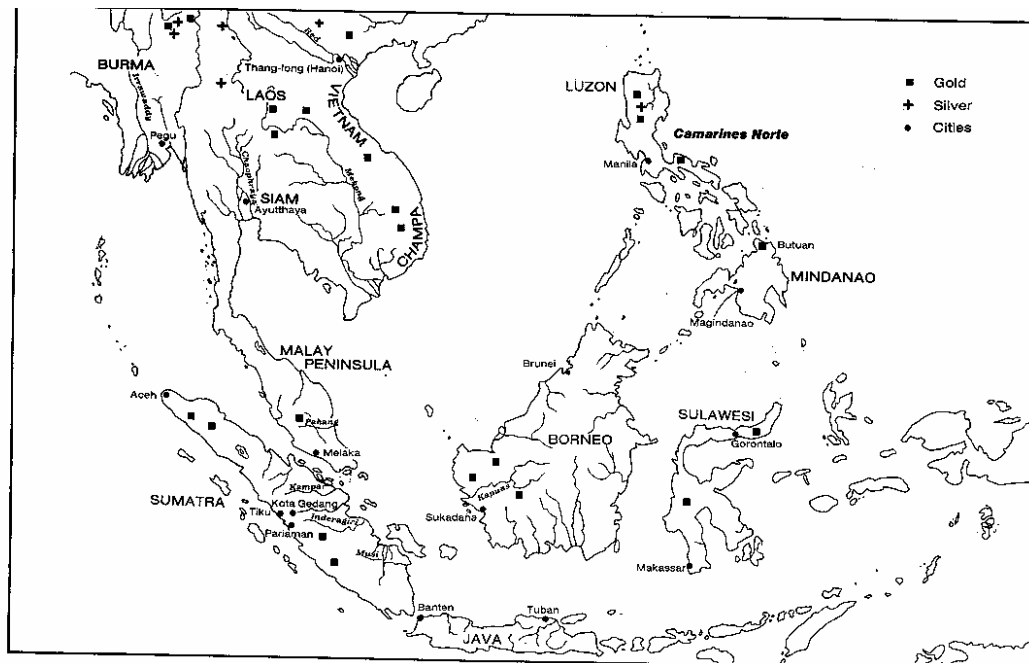
แต่ผ้าทองถิ่นไม่เคยตีค่าสูงเท่ากับผ้าคุชราตที่สวยาม ความสดใสของผ้าชนิดนี้ไม่มีที่ใดในดินแดนใดลุ่มเทียบได้ เมื่อต้องการเน้นถึงความเลอเลิศของของขวัญจากกษัตริย์ พงศาวดารไทยอธิบายว่าเป็นผ้าทอด้วยไหมที่ส่งเข้ามาเท่านั้น “ไม่มีการเสริมด้วยเส้นไหมไทย” (ไตรภูมิอภินิหาร 1345: 176) กษัตริย์ในมาลากูองค์หนึ่งผู้ทรงร่ำรวยจากงานพลูได้พระราชทานของขวัญแต่งงานเป็นผ้า 500 ชิ้นที่ตีราคาไว้มาก เป็นไหมปาโตลา (*patola*) จากคุชราต แม้ว่าแต่ละชิ้นขึ้นชื่อว่าราคาพื้นต่ำเท่ากับงานพลูครั้งต้น (Pigafetta 1524: 76; cf. Barbosa 1518: 198 – 99)

เพราะว่าผ้าที่สวยามแปลกตาเป็นรายการใหญ่ที่สุดในรายการสินค้าฟุ่มเฟือย ระดับของสินค้านำเข้าเป็นตัวบ่งชี้ที่ดีของระดับความเจริญรุ่งเรือง ในช่วงเวลาที่ไม่มีการยับยั้งการส่งออกเครื่องเทศและผลิตภัณฑ์เมืองอื่นๆ การนำเข้าผ้าจากอินเดียจำนวนมากสนองความต้องการส่วนใหญ่ของประชากรเมืองและครอบครัวไปถึงอภิชนในชนบท ผ้าที่นำเข้ามายังมะละการาวๆ ค.ศ. 1510 เป็นสินค้าส่วนใหญ่ในเรือปีละ 15 ลำจาก คุชราต โคโรมันเดล และเบงกอล ซึ่งปีเรส (1515: 92, 269 – 72; cf. Meilink-Roelofs 1962: 87 – 88) ตีราคากว่าห้าแสนรูชาโด ประมาณครึ่งหนึ่งของเรือจำนวนนี้บรรทุกผ้าอินเดียไปยังอาเจะห์ ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 17 (Verhoeff 1611: 242; Mundy 1667: 329 – 30, 338; Clark 1643: 282) เมื่อพ่อค้าคนกลางชาวอังกฤษที่นั่นเชื่อว่าเขาสามารถขายผ้าอินเดียรวมทั้งสิ้นปีละ 4,500 กุลี (90,000 ชิ้น) รวมทั้ง ผ้ายืดอีก 100 บาฮาร์ (17 ตัน) (Nicholls 1617: 71) มีการประเมินว่ายุคนำเข้าผ้าจากอินเดียแต่ละปีเป็นเงินราวๆ 7,500 กิลเดอร์ (30,000 เรียล) ในศตวรรษที่ 17 (Smith 1974: 259) มะกัสซาร์นำเข้ามากกว่าจำนวนนี้ในทศวรรษ 1630 โดยประมาณการบริโภค (บางส่วนส่งออกต่อ) เป็นเงิน 120,000 เรียลตามราคาของอินเดีย หรือสองเท่าของจำนวนนั้นตามราคามะกัสซาร์ (Coulson and Ivy 1636: 294) แต่เมื่อการค้าถูกตัดทอนลงเช่นที่เกิดขึ้นที่บันเต็นระหว่างฮอลันดากับชาวชวาที่บุกเบิกพื้นที่เมืองก็เริ่มไม่กว้างและมีการกลับสู่สภาพพึ่งพาตัวเองอย่างรวดเร็วในเรื่องผ้า (Coen 1617: 293; Meilink-Roelofs 1962: 244, 258)

เครื่องทองและเงิน

ปาตุกา ศรี สุลต่าน . . . กษัตริย์พระองค์เดียวแห่งสุมาตรา . . . ทำทางของพระองค์ดังงามเหมือนทองที่ตีเยี่ยม กษัตริย์แห่งปรียามัน และภูเขาทอง . . . กษัตริย์แห่งพระกลดทองคำ ที่ประทับนั่งเป็นเสื่อทอง พระลัญจกรทุกองค์เป็นทองครึ่งหนึ่งเงินครึ่งหนึ่ง เครื่องใช้ในการสงฆ์ทำด้วยเงินและทอง ที่ฝังพระศพทำด้วยทอง . . . ภาชนะใส่เครื่องเสวยทั้งหมดทำด้วยเงินและทอง

เครื่องประดับกายเป็นรายการสำคัญในค่าใช้จ่ายฟุมเพื่อยรองจากผ้า โดยเฉพาะเครื่องทองรูปพรรณเป็นที่ต้องการอยู่เสมอ ซึ่งเป็นทั้งวิธีออมทรัพย์อย่างหนึ่ง บ่งบอกถึงความมั่งคั่งและสถานภาพ และเป็นเครื่องประดับ เพื่อวัตถุประสงค์นี้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงใช้ทองที่บริสุทธิ์และอ่อนมากซึ่งสามารถเอากลับมาทำใหม่ ตัด และขายทั้งหมดหรือบางส่วนตามความต้องการด้านการค้าได้อย่างง่ายดาย ผู้ทรงอำนาจเท่านั้นที่สามารถวัดความมั่งคั่งอย่างฟุ่มเฟือยแบบสุลต่านยะโฮร์ตามที่กล่าวข้างต้น แม้แต่ลูกของผู้มีฐานะก็เนื้อตัวเปล่าเปลือยแต่ยังสวมกำไลเงินและทองและคล้องสร้อย (La Loubère 1691: 27; Goudswaard 1860: 347)

แผนที่ 3 แหล่งขุดแร่ทองและแร่เงิน ก่อน ค.ศ. 1700

ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ไม่ทำเหรียญเงินหรือทองออกมาใช้เป็นเงินตราหมุนเวียน ราคาของสินค้าที่ซื้อจะจ่ายเป็นเงินหรือทองที่ชั่งอย่างพิถีพิถัน ดังนั้นพ่อค้าต้องรู้วิธีชั่งทอง (บนเกาเขต่าง ๆ) หรือ เงิน (บนแผ่นดินใหญ่) เพื่อดำเนินกิจการของตน ชิรีโน (1604: 363) กล่าวว่าชาวฟิลิปปินส์ทุกคนจะมีตาชั่งเล็กๆ ติดตัวเพื่อการนี้ และชาวตากาล็อกทำให้ชาวสเปนรุ่นแรกๆ ประหลาดใจโดยเอาหินลองทองออกมาตรวจสอบคุณภาพของทองแม้จะน้อยนิดที่ใช้ซื้ออาหาร (Sande 1577: 100)

การให้ความสำคัญกับทองในดินแดนได้ลุ่มก็คงจะเนื่องมาจากมีทองอยู่อย่างแพร่หลาย—
เฉพาะอย่างยิ่งในสุมาตรา คาบสมุทรมลายู ลูซอน จามปา และ ซูลาเวซีตอนเหนือ (ดูแผนที่ 3)

จนถึงต้นศตวรรษที่ 17 เมืองในพื้นที่มีนังกาเบา ในสุมาตราตอนกลางเป็นแหล่งที่อุดม
สมบูรณ์ที่สุดของภูมิภาค เป็นที่มาของตำนานเรื่องความร่ำรวยทองของอาณาจักรศรีวิชัยยุคต้น
ทองได้มาจากการร่อนทรายในแม่น้ำด้านตะวันออกและจากการขุดหาตามภูเขาที่มีนังกาเบา
กล่าวกันว่าครั้งหนึ่งที่นี่มีเมืองต่างๆ 1,200 แห่ง (Marsden 1783: 168; cf. Eredia 1600: 238
– 39) เซลยชาวโปรตุเกสที่มะละกาคคนหนึ่งรู้ว่า ทอง 9 ถึง 10 บาฮาร์¹ ที่นำเข้ามายังมะละกา
ในแต่ละปีนั้น ส่วนหนึ่งมาจากมีนังกาเบา และส่วนหนึ่งจากรัฐปะหังในมลายูตะวันออก (Araujo
1510: 28) หลังจากพวกโปรตุเกสยึดมะละกาได้แล้ว และอาจะห์ขยายตัวลงไปตามฝั่งทะเล
ตะวันตกของสุมาตรา ทองจากมีนังกาเบาส่วนใหญ่จะส่งไปที่อาจะห์ โดยผ่านเมืองท่าดีกู และ
ปาริยามัน ทองเหล่านี้มีส่วนเสริมความมั่งคั่งอันมหัศจรรย์ของพระเจ้าอิสกันดาร์ มูดา (1607 –
36) กษัตริย์อาจะห์ที่เข้มแข็งที่สุด เล่าลือกันว่าครั้งหนึ่งพระองค์มีทอง 100 บาฮาร์ (Beaulieu
1666: 55, 44; cf. Dobbin 1983: 23 – 26) แม้ว่าอาจะห์จะสูญเสียทางเข้าถึงเมืองที่มีนังกา
เบาไปในทศวรรษ 1660 แต่ก็ได้มีการพัฒนาเมืองใหม่ๆทางส่วนเหนือของเทือกเขาบูกิตบาไรชันที่
มีแร่ทองในดินแดนอาจะห์ เช่นเดียวกับที่มีนังกาเบา งานของคนทำเหมืองก็ยังคงเป็นงานที่เหน็ด
เหนื่อยมาก อันตรายและเสี่ยงต่อโรคภัย แต่ผลกำไรสำหรับนายทุนผู้สนับสนุนอยู่ในเมืองหลวง
นั้นมากมายมหาศาลทำให้อาจะห์ในปลายศตวรรษที่ 17 ได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่ร่ำรวยที่สุดในภูมิภาค
(Dampier 1699: 93 – 94; Ibrahim 1688: 174 – 75; *Hikayat Pocat Muhamat*: 114 – 15;
Veltman 1919: 72 – 76)

การค้าทองในฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่ควบคุมโดยพวกอีโกรอต แห่งกลุ่มเทือกเขาลูซอน “พวกนี้
ไม่ได้ถูกลงโทษให้ทองบริสุทธิ์อย่างสมบูรณ์หรือให้อยู่ในสภาพดีเยี่ยม แต่นำทองไปยังสถานที่บาง
แห่งในอีโลกอส แล้วแลกกับข้าว หมู ควาย ผ้าห่ม และของอื่นๆที่พวกเขาขาด คนที่อีโลกอสจะ
ดำเนินการตระเตรียมและทำให้ทองบริสุทธิ์ต่อไปจนเสร็จ แล้วนำทองออกไปจำหน่ายทั่วประเทศ”
(Morga 1609: 261)

มีการทำเหมืองและร่อนทองทางตอนเหนือที่เต็มไปด้วยภูเขาของแผ่นดินใหญ่เอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ในพื้นที่ติดกันกับญูนนานที่อุดมไปด้วยทอง แต่ในบรรดาประเทศบน

¹ ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ รวมทั้งผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยชาวยุโรปเช่น Barbosa (1518 II: 175) ถือว่า ทองหนึ่งบา
ฮาร์ เหมือนกับพริกไทยหนึ่งบาฮาร์ คือประมาณ 180 กก. แต่ *Klinkert's Nieuw Maleisch-Nederlandsch
Woordenboek* ยืนยันว่าเมื่อชั่งทอง หนึ่งบาฮาร์ เท่ากับ 7.25 กก. เท่านั้น ซึ่งจะทำให้ทองที่มะละกา นำเข้าเป็น
จำนวน 70 กก. ต่อปี ซึ่งไม่น่าแปลกใจแต่อย่างใด

แผ่นดินใหญ่ มีเพียงจามปา และเวียดนามใต้ปกครองโดยราชวงศ์เหงียน ที่เป็นผู้ส่งออกทองเป็นจำนวนมาก หลังจากเวียดนามขยายอาณาจักรเข้าไปในมณฑลจามของ กวางหน่า ในศตวรรษที่ 15 กษัตริย์ราชวงศ์เหงียน สามารถทำเหมืองและส่งออกทองคุณภาพสูงไปยังมะละกา (Pires 1515: 115; Nguyen 1970: 90 – 91; Whitmore 1983: 376) แหล่งที่สยามและพม่าได้ทองมาคือ ลาว และ ฉาน ทางตอนเหนือและใช้ทองที่ได้มาทั้งหมดเพื่อทำเครื่องประดับส่วนตัวหรือปิดอนุสรณ์สถานทางศาสนาที่ตั้งเป็นหย่อมๆอยู่ทั่วไป พม่าอาจเป็นผู้นำเข้าทองเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะจากญวนนาน ชวานั้นแน่นอนเป็นผู้นำเข้าทอง เพราะในบรรดาศูนย์ที่มีประชากรหนาแน่น มีแต่ชวาเท่านั้นที่ไม่มีแหล่งทองของตนเองในยุคนี้ วัน สุนส์ (1656: 182 – 83) มีข้อสงสัยว่าเหตุใดทองจึงมีราคาถูกในชวาเมื่อเทียบกับเงิน เขาได้แต่อธิบายว่ามักจะมีการลักลอบขุดหลุมศพยุคก่อนอิสลาม ซึ่งมีทองฝังอยู่มากมาย สันนิษฐานว่าในสมัยก่อนคงจะมีการทำเหมืองหรือนำเข้ามาเป็นจำนวนมาก

เงินมีค่าน้อยกว่าและไม่ค่อยมีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าเงินมักจะปรากฏในหลายพื้นที่ที่มีการทำเหมืองทอง—สุมาตรา และ บริเวณเขาในพื้นที่ที่ปัจจุบันเป็นพม่า ลาว และ เวียดนาม แหล่งที่ใหญ่ที่สุดคือเหมืองบอร์วิน (Bawdwin) ในรัฐฉาน อยู่บนแนวหนึ่งที่ไหลลงแม่น้ำ อีรวดี มีการคำนวณว่าเหมืองนี้ผลิตเงินเฉลี่ยปีละประมาณสามพันกิโลกรัมจากศตวรรษที่ 15 ถึง 18 เมื่อคนทำส่วนใหญ่เป็นชาวจีน (Deyell 1983: 222 – 23)

โดยรวมแล้วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อุดมไปด้วยทองแต่ไม่มีใครมีเงิน มีการไหลออกของทองจำนวนมาก จากสุมาตราและมลายูเพื่อซื้อผ้าอินเดีย (Beaulieu 1666: 57 – 58) จากฟิลิปปินส์ ไปถึงเม็กซิโกเป็น “บรรณาการ” จัดเก็บโดยผู้พิชิตชาวสเปน (Schurz 1939: 32) และจากทางใต้ของเวียดนามเพื่อจ่ายซื้อกำมะถันและสินค้านำเข้าอื่นๆ เงิน ซึ่งได้รับความสนใจน้อย ก่อนศตวรรษที่ 16 ยกเว้นในพม่าและลาว เริ่มหลังไหลเข้ามาหลังจากนั้น สำหรับชาวญี่ปุ่นระหว่างที่เข้ามาในวงการค้าเอเชียช่วงสั้นๆ ในศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 17 และสำหรับชาวโปรตุเกส สเปน และฮอลันดาที่ได้เงินจากโลกใหม่เป็นจำนวนมาก โลหะสีเทาเป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่ความมั่งคั่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างศตวรรษที่ 17 เหรียญเงินเริ่มเข้ามาครองตลาดพื้นเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไป ดังนั้นจึงมีเงินแพร่หลายอยู่มากจนนำมาดัดแปลงเป็นภาชนะเครื่องใช้

หน้าที่ของทองและเงินในฐานะเครื่องประดับและเครื่องบ่งบอกสถานภาพนอกเหนือจากการลงทุน ทำให้แน่ใจได้ว่าที่ใดที่มีความมั่งคั่งก็จะมีช่างทอง ช่างคนเดียวจะทำงานกับโลหะทั้งสองชนิด และมักจะผสมเงินและทองในอัตราส่วนหนึ่งต่อสอง (Veltman 1904: 346) ราชธานีทั้งหลายจะมีช่างทองจำนวนมากเพียงพอที่จะสนองความต้องการของกษัตริย์และขุนนางที่ทำ

การค้า กล่าวกันว่าสุลต่าน อีสกันดาร์ มูดา เพียงองค์เดียวมีช่างทองสามร้อยคนรับราชการที่อา
เจห์ และพระองค์ยังชักจูงช่างฝรั่งเศสเข้ามาอีกหนึ่งคนจากนายพลเรือโบลิเยอ (1666: 90, 100)
ราชสำนักที่มั่งคั่งหลายแห่ง เช่น ชูราการ์ตา ยกยาการ์ตา ตูบัน และซีดาเย ในชวา ได้เริ่มประเพณี
การทำเครื่องทองซึ่งคงอยู่หลังการล่มสลายของราชสำนัก ต่อมาก็ได้มีการส่งช่างทองสัญจร ไปขาย
หรือรับงานชั่วคราวในศูนย์ใหม่ๆ ซีดาเยใน ค.ศ.1868 ยังคงมีช่างทอง 125 คนกับคนฝึกงาน 197
คน (de Haan 1912 III: 217; Rouffaer: 91 – 95) โกตาเกดัง หนึ่งในหมู่บ้านที่ทำทองมาเป็น
เวลานานของมีนังกาเบา (สุมาตรา) ยังมีช่างทำงานอยู่ 347 คน ราวๆ ค.ศ.1890 (“Inlandsche”
1894: 315)

การสอดด้ายทองและเงินเข้าในผ้าไหมซึ่งามระยับได้กลายเป็นศิลปะที่พัฒนาในระดับสูง
อีกประเภทหนึ่ง เมืองสำคัญของอิสลามที่อยู่ใกล้แหล่งทอง โดยเฉพาะอาเจห์ ซีอะก์ และโกตา
เกดังในสุมาตรา มีชื่อด้านทำผ้าโสร่ง ผ้าคล้องคอ และผ้าโพกศีรษะที่หรูหรา คณะทูตที่ไปยังราช
สำนักอาเจห์ ได้รับพระราชทานผ้าแบบนี้ “ทอด้วยทอง เป็นงานที่ฝีมือประณีตยิ่ง” (Lancaster
1603: 112) แม้ว่าจะอุดมไปด้วยทอง อาเจห์เองก็ยังนำเข้าเส้นทองเป็นครั้งคราวจากเกรซิช ซึ่ง
อยู่ในชวาตะวันออก (Vlamingh 1644: 609) ดูเหมือนว่าช่างชาวชวาสามารถทำกำไรได้โดยไม่
ต้องทำอะไรมาก เพียงแต่ทำทองที่นำเข้าให้เป็นเส้นสำหรับทอแล้วส่งออกไปอีกต่อหนึ่ง

ความเชี่ยวชาญในการประดิษฐ์และความประณีตของเครื่องทองและเงินของเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่ชื่นชมกันทั่วโลก แม้แต่ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 183) ซึ่งตามธรรมดามักจะ
แสดงการเหยียดหยามยังยอมรับว่าในเรื่องนี้ “พวกเขามีฝีมือเหนืองานช่างด้านอื่นๆ” งานทำ
เครื่องทองทำให้มีคำศัพท์เกือบจะครึ่งหนึ่งของวงศ์พท์ด้านงานโลหะในพจนานุกรมตากลอกของ
ค.ศ.1613 (Scott 1982: 533) แม้ว่าเครื่องมือทำทองชาวอาเจห์ 22 ชนิดจะถูกรวบรวมในสายตา
ชาวยุโรปในศตวรรษที่ 19 แต่ก็ได้ให้วิธีการต่างๆ และงานฉลุลวดลายที่ละเอียดและซับซ้อนที่งาน
ฝีมืออื่นๆ ไม่อาจเทียบได้ (Veltman 1904: 343 – 45; cf. Marsden 1783: 178 – 80) วาเชต์
(Vachet) พระฝรั่งเศสผู้สอนศาสนาได้ถวายนาฬิกาหน้าปัดเงินที่ตีบอกเวลาแก่เจ้าชายองค์หนึ่งใน
ราชวงศ์เหงียนแห่งโคชินจีนในศตวรรษที่ 17 เขาประหลาดใจที่ช่างทองของราชสำนักคนหนึ่ง
สามารถแก้ลานตัวหนึ่งที่ทำงานบกพร่องได้ และเขาก็ต้องประหลาดใจยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อ “หลังจาก
เวลาผ่านไปยี่สิบสามหรือยี่สิบสี่วัน ช่างได้วางนาฬิกาสองเรือนบนมือผม ซึ่งเหมือนกันจนดูไม่ออก
ว่าเรือนไหนใหม่เรือนไหนเก่า ซึ่งผมคงเห็นว่าเป็นเรื่องไม่น่าเชื่อหรือเป็นแค่ความฝัน หากไม่ได้
ประสบด้วยตนเอง นาฬิกาทั้งสองเรือนเดินตรงเหมือนกัน” (อ้าง Nguyen 1970: 98)

ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในเรื่องงานฝีมือ

การค้าทางทะเลและแม่น้ำที่หนาแน่นขึ้นสนับสนุนให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้านใน การผลิตเกือบจะทุกอย่างที่เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาและงานโลหะ หมู่บ้านที่มุ่งทำงานด้านเครื่องดินเผา เครื่องถ้วยชาม การสกัดปูนขาว หรือการหลอมโลหะ จะตั้งอยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบที่สำคัญ ศูนย์ทอผ้า เครื่องหนัง หรือต่อเรือ มักจะอยู่ในพื้นที่ซึ่งไม่เอื้อต่อการทำนาที่ให้ผลกำไร เช่นพื้นที่แห้งแล้ง ทางตะวันออกเฉียงใต้ของซูลาเวซี หรือ ทางตะวันออกของชวา

แต่ที่ดึงดูดการรวมตัวการผลิตที่สำคัญคือเมืองใหญ่ๆของยุคการค้า ที่จะมีผู้บริโภคนงานฝีมือชั้นเยี่ยมที่มั่งคั่ง รวมทั้งราชสำนัก ทั้งยังเป็นชุมทางการค้าท้องถิ่นและระหว่างประเทศ สินค้าพิเศษของท้องถิ่นก็อาจขนส่งและแลกเปลี่ยนกันได้ตามเส้นทางเหล่านี้ จึงเป็นธรรมดาที่ย่านพักอาศัยของช่าง ฝีมือเฉพาะด้านจะผุดขึ้นมากมายตามรอบนอกของแต่ละเมือง ในเมืองหลวงของอาเจะห์มี “ช่างทอง ช่างหล่อปืน ช่างต่อเรือ ช่างตัดเสื้อ ช่างทอผ้า ช่างทำหมวก ช่างปั้นหม้อ และคนกลั่นเหล้า . . . ช่างทำมิด และช่างตีเหล็ก ” (Davies 1600: 151) ในทำนองเดียวกัน ชูเต็น (1636: 147) ตั้งข้อสังเกตว่า “ชาวสยามที่พำนักในเมืองและเขตที่ผู้คนหนาแน่นหากไม่เป็นข้าราชการสำนัก ก็จะเป็นนายทหาร พ่อค้า คนเรือ ชาวประมง เจ้าของร้านค้าหรือ ช่างฝีมือ แต่ละคนจะจำกัดตนเองให้อยู่ในสายอาชีพของตน” ทั้งลอง (ฮานอย) มีงานฝีมือหลากหลายเช่นเดียวกัน แต่มีช่างทำกระดาษ และคนทำเครื่องเงินและผ้าไหมด้วย (Dampier 1699: 46)

ผู้แทนจากอังกฤษคนหนึ่งล่องเรือขึ้นไปตามแม่น้ำอิรวดีใน ค.ศ. 1795 เขาสังเกตว่าเริ่มเห็นหมู่บ้านบอยขึ้นเมื่อใกล้ถึง อมรปุระ เมืองหลวงของพม่า และในที่สุดก็เชื่อมต่อกันไป “แต่ละหมู่บ้าน . . . ส่วนใหญ่ผู้อาศัยจะเป็นชนชั้นหนึ่งโดยเฉพาะ ประกอบอาชีพแตกต่างกันไป หรือทำอาชีพที่พิเศษออกไป” (Symes 1827 II: 10) มีหลายเขตจากสามสิบหกเฟือง (*phuong*) หรือเขตปกครองของ ทั้งลอง ที่ได้ชื่อตามงานฝีมือของพื้นที่นั้น เขตเมืองเช่นนี้แต่ละเขตจะควบคุมร้านที่เสนอผลิตผลของตนเป็นถนนๆไป (Nguyen 1970: 116) เมืองที่เป็นศูนย์การผลิตใหญ่ๆ ยังคงแสดงให้เห็นรูปแบบเช่นนี้มาจนถึงศตวรรษที่ 19 ตัวอย่างเช่นเมืองบรูไนมีช่างทำกริช ช่างทองเหลือง และคนทำน้ำมัน ประเภทละหนึ่งเขต ช่างเหล็กมีสองเขต รวมทั้งช่างผูกผ้าขัดแตะและจากมุงหลังคาสามเขต (St John 1862 II: 254 – 56) ในทำนองเดียวกัน ช่างฝีมือที่ สุระบายา ในศตวรรษที่ 19 ยังคงพำนักอาศัยในเขตสายอาชีพของตน—ช่างหนังที่ตุกานัน ช่างเครื่องทองแดง ที่กรังกัน ช่างแกะสลักงาช้างและไม้ที่ บูนุดัน ช่างเครื่องเรือนที่ ตัมบะก์-กริงซิง ช่างทอผ้าไหมปัก ด้ายเงินด้ายทอง (*songket*) ที่อัมเปล (Jasper 1904: 1; Hageman 1859: 141)

แม้ว่าฝีมือจะพัฒนาในระดับสูง ช่างผู้ชำนาญพิเศษมิได้พัฒนามาเป็นผู้ผลิตขนาดใหญ่ ด้วยเงินทุนของตนเอง หน่วยการผลิตพื้นฐานทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือครัวเรือน โดยมีญาติที่มาพึ่งพาอาศัยหรือคนฝึกงานสองสามคนทำงานกับช่าง แทนที่จะทำงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อสะสมให้ได้สินค้าจำนวนมาก หน่วยเช่นนี้มักจะผลิตเมื่อมีผู้สั่งเท่านั้น เดมปีเยร์ (1697: 227) บันทึกว่าที่เมืองหลวงของมาเก๊า (ฟิลิปปินส์ตอนใต้) ช่างทองและช่างเงินจะ“ทำอะไรก็ตามที่คุณต้องการ แต่ไม่มีร้านวางของสำเร็จรูปไว้ขาย” เช่นเดียวกันช่างเครื่องเงิน ช่างทองไหม และช่างเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมากในเมืองหลวงของเวียดนามเหนือจะเริ่มทำงานก็ต่อเมื่อเรือสินค้ามาเทียบท่าและจ่ายเงินล่วงหน้าให้ผลิตสินค้าเหล่านี้เพื่อส่งออก (Dampier 1699: 49) ดูเหมือนว่าพวกเขายังไม่ชอบที่จะเสี่ยงใช้โลหะแพงๆกับงานที่ไม่ได้มีการสั่งและจ่ายล่วงหน้า แม้แต่สองศตวรรษต่อมาที่สุระบายาในทศวรรษ 1850 เป็นที่รู้กันว่าช่างฝีมือชาวชวาจะทำงานต่อเมื่อได้รับเงินล่วงหน้าสำหรับงานหนึ่งงานใดโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นการยอมรับข้อผูกพันชั่วคราวของการอุปถัมภ์และคุ้มครองกับผู้ซื้อ เมื่องานเสร็จข้อผูกพันนี้ก็จบลงและช่างก็เลิกผลิต (Hageman 1859: 142) ที่มาของรูปแบบนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการแยกกันระหว่างพ่อค้ากับช่างฝีมือ แต่ปัจจัยสำคัญคือการขาดความมั่นใจเรื่องเงินทุนของผู้ทำงานอิสระ เมื่อไม่มีผู้อุปถัมภ์ที่ให้ความคุ้มครองหรือประกันผลของแรงงาน ช่างก็ไม่สามารถเสี่ยงกับการสะสมสินค้าที่อาจจะดึงดูดความโลภของผู้มีอำนาจ

พวกเขายังมีอีกเหตุผลบุคคลภายนอกเหมาเอาว่าเป็นทาสหรือบริวาร และอันที่จริงก็เป็นการยากที่จะขีดเส้นระหว่างทาสที่ซื้อมาแล้วสนับสนุนให้ทำงานอดิเรกเลี้ยงตัวเอง และช่างฝีมือที่มีพันธะผูกพันโดยสัญญาถาวรกับผู้อุปถัมภ์คนใดคนหนึ่ง “แต่ไม่มีมาตรการเข้มงวดอะไรที่เจ้านายจะใช้กับทาสของตน นอกจากงานที่ต่ำต้อยที่สุด เช่นทำงานรับใช้สารพัดอย่าง แต่ผู้ที่สามารถใช้มือทำอย่างอื่นได้นอกจากงานหนักก็จะเป็นอยู่ดีพอสมควร จากความอดสาหัสของตนไม่แต่เท่านั้น ยังได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายผู้มักจะให้ยืมเงินทุนเพื่อไปเริ่มต้นการค้าหรือกิจการสักอย่างหนึ่ง” (Dampier 1699: 98, กล่าวถึงอาเจะห์) ที่บันเตินใน ค.ศ. 1596 ทาสผู้หญิงมักจะปั่นด้ายและทอผ้าให้เจ้านาย อันเป็นสิ่งที่ขายได้ (Lodewycksz 1598: 129) ที่มะละกาก่อนการครอบครองของโปรตุเกสใน ค.ศ. 1511 ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวชวาที่ตกเป็นทาสหรือบริวารของพ่อค้าชาวที่จัดหาเสบียงอาหารให้มะละกา และได้ค้าขายที่นั่นเป็นส่วนใหญ่ พ่อค้าที่ร่ำรวยที่สุดผู้มีบรรดาศักดิ์เป็น อูตามา ดิราจา (Utama Diraja) กล่าวกันว่ามี “ทาส” เช่นนั้นในครอบครองแปดพันคน (Empoli 1514: 139 – 40; Barros 1563 II: ii, 52) ชาวชวาเหล่านี้เป็นช่างฝีมือชั้นนำของศูนย์ค้าขายใหญ่ “พวกเขาทำตุ้มแก่มาก งานอื่นๆที่ทำได้แก่ ปืนคาบชูด และอาวุธปืนชนิดอื่นๆทั้งหมด” (Barbosa 1518 II: 193) อัลบูเกอ์เกประทับใจในฝีมือของคนพวกนี้มากจนเขาส่งช่างไม้ชวา 60 คนลงเรือจากอู่เมืองมะละกาไปยังอินเดียหลังจากที่เขาตีเมืองนี้ได้เพราะเชื่อว่า “ช่างที่

ทำงานคล่องแคล่วมาก” พวกนี้จะสามารถซ่อมเรือโปรตุเกสบนฝั่งทะเลอินเดียได้ ช่างไม้เหล่านี้ไม่ได้ไปถึงอินเดียเลย ด้วยได้ก่อการกบฏและนำเรือโปรตุเกสไปยังปาไซที่ต้อนรับพวกเขาเป็นอย่างดี (Albuquerque 1557: 168)

ในราชธานีทั้งหลาย ซึ่งเป็นจุดรวมการผลิตที่สำคัญ ราชสำนักเองมีส่วนกำหนดความต้องการ สินค้ารายใหญ่ ตามธรรมดาแล้วช่างจะได้รับการดูแลอย่างดี และแม้แต่ผู้อุปถัมภ์ที่ทรงอำนาจก็ให้การยกย่อง แต่แรงงานของพวกเขาถือว่าเป็นบรรณาการแก่กษัตริย์หรือข้าราชการผู้ทำการค้า ช่างเหล่านี้ไม่ได้รับเงินเป็นค่าบริการแต่ก็ได้รับการอุปถัมภ์เลี้ยงดู ระบบภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดตามความพอใจ และปรากฏใช้ทั่วไปในราชธานีบางแห่งเช่นนี้ ชัดขวางการผลิตเพื่อการค้าเป็นอย่างมาก ตัวอย่างเช่น ใน ค.ศ. 1643 – 44 “ช่างทำเครื่องดนตรีวงกำมะลัน และช่างเหล็ก” จูฏาก็ถูกสุลต่านอากุล มาตารัม บังคับให้พยายามหล่อปืนใหญ่กระบอกมหึมา (*Babad ing Sangkala* 1738: 44 – 45) ในประเทศสยามชาวยุโรปเห็นว่าระบบเกณฑ์แรงงานเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนางานช่างฝีมือ “ไม่มีผู้ใดในประเทศนี้ที่กล้าเสี่ยงให้ตัวเองเด่นในศิลปะแขนงใดแขนงหนึ่งด้วยเกรงว่าจะถูกบังคับให้ทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทนตลอดชีวิตในราชการของเจ้านาย” (La Loubère 1691: 69; cf. Poivre 1747: 57 – 60; Crawford 1828: 322)

ที่ที่เราพบช่างฝีมือรวมตัวกันอยู่อย่างหนาแน่นและขายผลิตผลโดยระบบการตลาดที่กว้างไกลอย่างเข้มข้น มักจะอยู่ที่ราชธานีเก่าที่เจ้านายผู้อุปถัมภ์ได้หมดอำนาจลงหรือย้ายออกไปดังจะเห็นได้จากศูนย์การผลิตที่ชายฝั่งด้านเหนือของชาวในศตวรรษที่ 19 เช่น เกรซิช และ สุระบายา (ลำริด) ตูบัน และ ซิดายู (ทอง) และ จาปารา (เครื่องเรือน) ช่างผู้ทำงานด้วยทองแดงจากชูดานที่ จิอันจัวร์ และซุเมดง ช่างทำอาวุธ เครื่องทอง เครื่องโลหะ ที่มิงกาเบา และช่างโลหะของกลุ่มอื่นๆที่อยู่ตามภูเขาทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รอดพ้นมาได้เพราะอยู่ห่างไกลจากการผูกพันโดยตรง แต่อย่างน้อยจะมีตอนใดตอนหนึ่งในอดีตที่เรามักจะสืบสาวไปได้ว่าเคยมีความสัมพันธ์ในฐานะเมืองขึ้นกับราชสำนัก ศูนย์การผลิตในศตวรรษที่ 19 ที่เข้มข้นที่สุดในอินโดนีเซียในด้านปืนเล็ก และเครื่องลำริดคือ นคราซึ่งอยู่ขึ้นไปทางเหนือของแควหนึ่งของแม่น้ำบาริต ในบอร์เนียวได้ แม้ว่าเราไม่ค่อยจะได้รู้เรื่องช่างโลหะเหล่านี้ก่อนศตวรรษที่ 19 แต่อันที่จริงแล้วพวกนี้อยู่มาดังแต่ศตวรรษที่ 16 เมื่อ นคราเป็นราชธานีของดินแดนแห่งนี้ก่อนเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม เมื่อสุลต่านแห่งบันจาร์มาขึ้นมาตั้งอาณาจักรใกล้ปากแม่น้ำบาริต ช่างในเมืองนครามีอิสระมากขึ้นที่จะผลิตเพื่อตลาด—และมีจำนวนมากขึ้นจนต้องทำเช่นนั้น แม้ว่าสุลต่านจะไม่ได้เลี้ยงดูพวกนี้แล้วแต่พระองค์ก็ยังต้องการให้ผลิตอาวุธให้โดยไม่คิดราคาเท่ากับว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของบรรณาการ (Marschall 1968: 137 – 39; Lombard 1979: 240 – 41; Ras 1968: 626)

เครื่องปั้นดินเผา

ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ทำกันในพื้นที่ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลาหลายพันปีมาแล้ว ได้ครอบคลุมไปถึงพื้นที่ห่างไกลที่สุดในยุคการค้า แป้นหมุนของช่วงนี้ได้มีการดัดแปลงใช้อย่างกว้างขวางแต่ไม่ทั่วทุกพื้นที่ ในกลุ่มหมู่เกาะทางตะวันออกและฟิลิปปินส์ เครื่องใช้ในครัวเรือนยังทำด้วยวิธี “พายและทิ้ง” แต่เพียงอย่างเดียว (Scott 1982: 531; Ellen and Glover 1974: 359) ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่จำกันได้แก่ ภาชนะสำหรับใส่และบรรจุน้ำ คนโทมีพวยใช้เป็นภาชนะสำหรับน้ำดื่ม ตะเกียง และที่เผากายาน ที่ใส่น้ำมัน และอ่างผสม ภาชนะเหล่านี้จะเผาที่อุณหภูมิค่อนข้างต่ำและไม่ได้เคลือบ แต่กันน้ำได้เพราะทาด้วยยางไม้หลังเผาไฟ

ทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นเรื่องของผู้หญิงโดยเฉพาะ อย่างน้อยก็ในสังคมของชาวเกาะ ปัจจุบันนี้แม้แต่การไปเยือนพื้นที่ที่ขุดดินเหนียวมาใช้ก็ยังเป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับผู้ชายในมะละกา (Ellen and Glover 1974: 356) ที่ใดที่มีดินเหนียวที่เหมาะสมหมู่บ้านที่ชำนาญเฉพาะทางก็จะพัฒนาขึ้นมา ที่นี้ผู้หญิงจะผลิตเครื่องปั้นดินเผาสำหรับพื้นที่รอบๆ ในระยะ 100 กิโลเมตร หมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาบางแห่งที่อยู่ใกล้ศูนย์ค้าขาย ส่งผลิตภัณฑ์ที่ดีที่สุดไปขายยังพื้นที่ไกลๆ ออกไป เช่นจากชาวตอนเหนือไปยังเมืองท่าใกล้ๆ มาลากูและบอร์เนียว (เพ็งอ้ง: 354 – 55; Fox 1959: 373 – 74; Jacobs 1894 II: 137 – 38)

เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีคุณภาพสูงของจีนเป็นสินค้าสำคัญไปยังที่ไกลๆ ถ้วยชามเหล่านี้ตกแต่งสวยงามและเผาที่อุณหภูมิสูงเกินความสามารถของเตาเผาพื้นบ้าน ได้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณค่าและสถานภาพสูง ในฟิลิปปินส์ ซูลาเวซี และ โมลุกกะ ถ้วยชามเหล่านี้จะวางรอบๆ ศพเมื่อฝังเพื่อจะได้อำนาจร่วมกับผู้ตายไปยังปรโลก ในชาว บาห์ลี และซูลาเวซีได้ ถ้วยชามใช้เป็นเครื่องตกแต่งผนังของสุเหร่า ที่ฝังศพ และวัง สำหรับคนที่ร่ำรวยที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ เครื่องเคลือบเหล่านี้จะใช้แทนพวกเครื่องดินเผาเป็นถ้วยน้ำ อ่างล้างมือ และจานชาม การขุดทางโบราณคดีที่ โกตาไชน่า และ มูวตา จัมปี ในสุมาตรา ที่บรูไน และดินดอนสามเหลี่ยมที่แม่น้ำ ซาลาวักในบอร์เนียว ที่มะนิลา และ บาตังกัส ในลูซอน ที่บันเต็น และ ตูบันในชวา และที่ที่เรืออัปปางหลายแห่งในอ่าวไทย ทำให้เราสามารถระบุเวลาของการหลั่งไหลเข้ามาอย่างมากมายของเครื่องปั้นดินเผาจากต่างประเทศ ซึ่งเริ่มอย่างช้าๆ ประมาณศตวรรษที่ 10 และ ขึ้นถึงยอดสูงสุดระหว่างปลายศตวรรษที่ 13 และต้นศตวรรษที่ 16 (Locsin 1967; Milner, Mckinnon, and Sinar 1978: 25 – 30; Hutterer 1977: 178 – 79; Parker 1979; Intakosai 1984)

ช่วงที่ความต้องการสูงสุดในหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่สามารถสนองตอบได้ โดยจีนเพียงประเทศเดียว เมื่อสิ้นศตวรรษที่ 13 เครื่องกระเบื้องนำเข้าจากเตาใหม่ที่ใช้อุณหภูมิสูงในทางเหนือของแผ่นดินใหญ่เริ่มมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ตามความเชื่อของไทยที่สืบเนื่องกันมา ชาวจีนผู้เชี่ยวชาญทางการปั้นภาชนะดินเผาได้มาที่เตาเผาซานกรุงสุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง (1292 – 99) ได้ทำให้ช่างปั้นมีชื่อของท้องถิ่นสามารถผลิตภาชนะเคลือบที่ดีขึ้นเพื่อส่งออก (Spinks 1965: 14 – 17) แต่เตาเผาเป็นร้อยซึ่งมีอายุย้อนไปถึงศตวรรษที่ 10 ที่เพิ่งพบเมื่อไม่นานมานี้ในพื้นที่ศรีสัชนาลัย ทางเหนือของสุโขทัย ทำให้เห็นชัดว่าการผลิตของไทยนั้นแข่งขันมาเป็นเวลานาน ก่อนอิทธิพลของจีน (Hein 1985) ในศตวรรษที่ 14 และ 15 เครื่องปั้นดินเผาคุณภาพสูงที่ส่งออกจากศรีสัชนาลัยเทียบกันได้กับเตาเผาที่มีชื่อเสียงของลวงกวนในมณฑลเจ้อเจียง อย่างไรก็ตามคนโทเคลือบสีเดียว ขามมีฝา และภาชนะอื่นๆสำหรับตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเด่นทั้งในเรื่องการออกแบบและสี

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของเวียดนามดูเหมือนว่าทางด้านเทคนิคแล้วก้าวหน้าพอๆกับจีนอย่างน้อยก็ตั้งแต่ช่วงเวลาที่ราชวงศ์ฮั่นเข้ายึดครองประเทศ แต่ต้องรอมาถึงศตวรรษที่ 14 เราจึงได้เห็นเวียดนามที่รู้จักทำการส่งออกไปยังญี่ปุ่นและหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุคที่มีการริเริ่มใหม่ๆกับเตาเผาเวียดนามในบริเวณฮานอย และทันห์-ฮอย อยู่ในช่วงศตวรรษที่ 14 และ 15 เมื่อมีการใช้ทั้งสีดำ (ของ) เหล็ก และสีน้ำเงินจากโคบอลต์ที่รู้จักกันดีว่าดลวดลายก่อนเคลือบที่มีลักษณะเฉพาะเป็นประเภทตัวอักษรสวยงามโยงกันไปมา ระหว่างช่วงหลังของศตวรรษที่ 15 ความพยายามอันแรงกล้าขึ้นที่จะจัดส่งสินค้าป้อนตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่คุ้นเคยกับเครื่องกระเบื้องของจีน ได้ผลิตภาชนะที่มีลวดลายใกล้เคียงกับของจีนมากขึ้น (Guy 1986)

จากศตวรรษที่ 15 ถึง 17 เครื่องปั้นดินเผาของไทยและเวียดนามมีความสำคัญในการค้าของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จัดส่งสินค้าคุณภาพดีเข้าตลาดในอัตราที่สูงพอสมควร ขนาดของการค้านี้แม้แต่ตอนหลังๆพอจะเห็นได้จากคำพูดของแดมป์เยร์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 17 ที่ว่าพ่อค้าชาวอังกฤษผู้หนึ่งได้ซื้อถ้วยขาม "ที่ดีที่สุดจากถ้วยขามถูกๆ 100,000 ใบ" ในถังลอง (ฮานอย) แล้วนำส่วนใหญ่ไปขายที่สุมาตราตะวันตกได้กำไรมากมาย (Dampier 1699: 48) จากการขุดที่ฝั่งศพในศตวรรษที่ 15 และ 16 เมื่อเร็วๆนี้ที่ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียตะวันออกเฉียงใต้พบภาชนะไทยและเวียดนามในอัตราที่มีนัยสำคัญ โดยมีของไทยมากเป็นพิเศษในหลุมทางใต้สุดจากของที่พบกว่า 14,000 ชิ้นจัดแยกประเภทโดยองค์การบริหารวัตถุโบราณแห่งซูลาเวซี ในช่วง ค.ศ. 1973 – 77 ร้อยละ 20 ไปจากไทย และร้อยละ 6 ไปจากเวียดนามขณะที่ร้อยละ 26 จัดอยู่ในสมัยราชวงศ์หมิง ร้อยละ 28 เป็น "ซัวเถา" และไม่ถึงร้อยละ 1 เป็น สมัยหยวน (Hadimuljono and Macknight 1983: 77) ในศตวรรษที่ 15 บริเวณคาบสมุทรที่เกาะลูซอนตอนใต้

เครื่องปั้นดินเผานำเข้าที่ขุดได้ประมาณร้อยละ 17 เป็นของไทย และร้อยละ 2 เป็นของเวียดนาม (Fox 1959: 361)

งานโลหะ: คุญแจสู่อำนาจ

สิ่งนี้ [เหล็ก] ถูกครอบครองโดยราชา เจกแดง

ผู้ที่สามารถตีเหล็กและทำให้คงทน

เหนียวที่สุด และคมอย่างมาก

มันถูกครอบครองโดยราชา ปังไก

ผู้ริเริ่มเขียนตัวอักษรและผู้อ่านเข็มทิศ

บทขับลำนำมีต้นฉบับใน Harrison and O'Connor 1969: 80

การทำงานโลหะเป็นการสร้างอำนาจ เนื่องด้วยเครื่องมือโลหะเป็นที่ต้องการในการสงครามเป็นอันดับแรกและการเกษตรเป็นอันดับรอง โลหะโดยเฉพาะเหล็กถือกันว่าเป็นพาหะของพลังและคุณธรรม พิธีกรรมต่างๆที่มุ่งมอบความอยู่อย่างคงกะพันหรือไม่บุบสลายของร่างกาย ตามธรรมดาแล้ว จะมีวัตถุที่เป็นโลหะรวมอยู่ด้วย คุณสมบัติเฉพาะของโลหะจะเข้าไปและรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับนักรบทำให้เขาแข็งแกร่ง (Endicott 1970: 133 – 34; Forth 1981: 125 – 27; Hickey 1982: 132 – 35) แม้ว่าสถานการณ์ของช่างโลหะจะค่อนข้างต่ำ เช่นเดียวกับผู้ทำงานด้วยมือทุกแห่ง แต่ก็ยังมีบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ล้อมรอบพวกเขาอยู่ *แนต (nat)* วิญญาณคุ้มครองครุฑเรือนที่มีอำนาจที่สุดในพม่าตอนบนเป็นวิญญาณของช่างตีเหล็กผู้มีกำลังมาก เขาถูกสังหารโดยกษัตริย์ที่มีใจริษยา (Nash 1965: 169) ช่างตีเหล็กเป็นผู้ขายเสมอ ความเชื่อว่าจะตกทอดกันมาในครอบครัวและหมู่บ้าน คำที่ใช้สำหรับช่างตีเหล็กที่มีความเชื่อว่าจะเป็นเอก—*pande* ในภาษาชวาและบาลี *pandai* ในภาษามลายู *panre* ในภาษาบูกิส—มีความหมายว่า สมรรถนะสูงในศิลปะหรือวิทยาการแขนงใดแขนงหนึ่ง

งานโลหะมักมีบทบาทในการก่อตั้งรัฐ ในตำนานของชวาการแบ่งเกาะระหว่างราชอาณาจักรมัชปาหิต ในตะวันออก และ ปาจาจาร์นในตะวันตก เป็นเพราะช่างตีเหล็กผู้มีอำนาจพิเศษแห่งราชสำนักชียง วานารา (Siyung Wanara) ได้กระทำปิศาจและต่อสู้กับพี่ชายของตน (Babad Tanah Jawa: 14 – 17; Raffles 1817 II: 97 – 103) กษัตริย์องค์ที่สองแห่งโบเน รัฐสำคัญของบูกิสในซูลาเวซี มีฉายาว่า *เป็ตตา ปันเร เบสซี (Petta Panre Bessi)* หรือ “ช่างตีเหล็กเจ้านายของเรา” (Sulaiman 1979: 54) ที่วิชายาซึ่งกำลังอยู่ในกระบวนการพัฒนาระบบกษัตริย์

ในศตวรรษที่ 16 “ผู้มีชื่อเสียงที่สำคัญที่สุดเคยเป็นและเป็นช่างตีเหล็ก” (Alcina 1668 III: 104) ที่ใดก็ตามที่พัฒนาขึ้นเป็นรัฐ จะมีการนำช่างโลหะมายังเมืองหลวงเพื่อให้แน่ใจว่าสามารถควบคุมทรัพยากรที่มีอำนาจได้ หมู่บ้านและเขตชานเมืองที่เชี่ยวชาญในงานโลหะในราชูปถัมภ์ เป็นลักษณะเด่นของ รัฐใหญ่ๆ

เหล็ก ทองแดง ดีบุก นิกเกิล และตะกั่ว เมื่อเทียบกันแล้วล้วนมีอยู่ในปริมาณมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (แผนที่ 4) แม้ว่ายากที่จะเข้าถึงในศตวรรษสำคัญๆที่มีประชากรหนาแน่น—ชาวบาห์ลี ที่ราบน้ำท่วมถึงในลุ่มเจ้าพระยา และ แม่โขง แต่วิทยาการด้านการขุดแร่ สรรวจค้นหาแร่ สกัดแร่ และถลุงแร่พัฒนาน้อยกว่าจีนหรือยุโรปมาก วิธีที่ใช้แรงงานมากมายถลุงแร่พื้นผิวซึ่งมีคุณภาพค่อนข้างต่ำให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ ทำให้เป็นที่แน่นอนว่าโลหะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงมีราคาสูงและมีค่ามากเมื่อเทียบกับของที่นำเข้าจากจีน ญี่ปุ่น หรือยุโรป ดังนั้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นผู้นำเข้าโลหะที่ใช้ในอุตสาหกรรมในปริมาณสูง นอกจากดีบุกซึ่งเป็นโลหะที่ถลุงง่ายที่สุด ขุดได้ในมลายูและส่งออกอย่างน้อยก็ไกลถึงอินเดีย

ช่างโลหะที่สามารถทำทองแดงหรือเหล็กให้เป็นเครื่องมือที่เป็นประโยชน์ขึ้นมาใหม่มีอยู่ทั่วไป และความต้องการวัตถุดิบมาป้อนจะมีอยู่ตลอดเวลา เมื่อพวกฮอลันดาเผารือไปหนึ่งลำที่บาเวอัน ทางตะวันออกเฉียงเหนือของชวา ใน ค.ศ. 1597 ปรากฏว่ามีเรือจากทุกสารทิศ มารุมล้อมเก็บเหล็กไป (Lodewycksz 1598: 178) เมื่อชาวสเปนต้องเผารือลำหนึ่งทิ้งที่มินดาเนาใน ค.ศ. 1606 พวกเขาดกลอนและตะปุดออกมามากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อไม่ให้ตกไปอยู่ในมือของศัตรูชาวมุสลิม (Morga 1609: 233) พ่อค้าชาวยุโรปต่อมาพบว่าเหล็ก ทองแดง และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากโลหะเหล่านี้เป็นสิ่งของไม่กี่ชนิดของชาวยุโรปที่ขายได้

เหล็ก

บ้านและเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบจะไม่มีการใช้เหล็กเลย ซึ่งเป็นการบ่งบอกว่าเหล็กมีค่าสูง ช่างตีเหล็กอยู่ในความต้องการมาก ประการแรกก็เพื่อทำสิ่งของที่จำเป็นในการเกษตร และสงคราม—ปลายคันไถ มีดเกี่ยวข้าว จอบ เบ็ด พั่วไต้ ดาบ ปลายหอก และกริช อันเลื่องชื่อของสังคมมลายู ตลาดใหญ่ๆส่วนมากจะมีบริเวณหนึ่งที่ขายสินค้าเหล่านี้ ซึ่งเป็นของจำเป็นในครัวเรือนธรรมดา ในหมู่บ้านที่อยู่ลึกเข้าไปหรือบริเวณภูเขาที่การติดต่อสื่อสารกันยากลำบาก และการสู้รบในท้องถิ่นเกิดขึ้นบ่อยๆ หมู่บ้านใหญ่ๆทุกแห่งจะมีช่างตีเหล็กของตัวเองเพื่อผลิตเครื่องใช้ดังกล่าว ในหุบเขาที่แม่น้ำไหลผ่านและอยู่ในสภาพสงบและเมืองที่อยู่ริมทะเล

การผลิตของเหล่านี้จะรวมกันอยู่ในบางหมู่บ้านหรือบางส่วนของเมืองซึ่งอาจขายผลิตภัณฑ์ของตนแก่ตลาดที่อยู่ห่างออกไปหลายร้อยกิโลเมตร

พม่า สยาม เขมร เวียดนามเหนือ และตอนกลางของสุมาตรา ดูเหมือนว่าพอจะพึ่งตัวเองได้ในเรื่องเหล็ก แต่ก็ยินดียอมรับเหล็กนำเข้าราคาถูกจากจีนและยุโรปเหนือ ส่วนสยามนั้นยังส่งออกเหล็กไปฟิลิปปินส์บ้างในทศวรรษ 1670 (White 1678: 424) ศิลปะการถลุงแร่ดูเหมือนจะจำกัดอยู่ในหมู่คนที่พำนักอาศัยใกล้แหล่งสินแร่ที่ทำประโยชน์ได้—ส่วนใหญ่จะเป็นคนภูเขาที่ไม่ได้พัฒนาวัฒนธรรมตัวหนังสือที่ซับซ้อน ตัวอย่างเช่นเหล็กที่นครธม และเขมรคงผลิตโดยพวกกวยชนกลุ่มน้อยที่อยู่ตามเขอันอุดมไปด้วยแร่เหล็ก ดิดชายแดนลาวทางด้านเหนือ (Frederic 1981: 161) พม่าและสยามได้แร่ส่วนใหญ่จากเทือกเขาใกล้แนวชายแดนร่วมกัน และนำมาผ่านกรรมวิธีต่างๆตามหมู่บ้านที่ชำนาญงานใกล้เมืองแปร และทวายในพม่า และใกล้กำแพงเพชร และสุโขทัยในสยาม (Sangermano 1818: 205; Cox 1821: 29; Laloubère 1691: 14; Suchitta 1983: 18) นอกจากนี้ก็ยังมีแร่เหล็กบริเวณลพบุรีซึ่งอยู่ไปทางเหนือไม่ไกลจากกรุงศรีอยุธยาราชธานีของไทยอีกด้วย ส่วนเหล็กสำหรับตีดาบอันเลื่องชื่อซึ่งธรรมดาแล้วก็จะเสริมด้วยเมงกานีสนั้นมาจากเมืองในพื้นที่อุดรติดต่อกับอยู่ไปทางเหนือของสุโขทัย (Suchitta 1983: 16 – 18)

ในสุมาตราปรากฏว่าภูเขาเหล็ก (กุนุง เบซี) ในเขตมีนังกาเบา มีการทำเหมืองมาหลายศตวรรษก่อนที่ มาร์สเดน จะกล่าวถึงอุตสาหกรรมเหล็กซึ่งใช้เหล็กที่นั่นในปลายศตวรรษที่ 18 ถึงตอนนั้นไม้ที่มีอยู่สำหรับทำถ่านได้หมดไปแล้ว การถลุงแร่จึงจำเป็นต้องย้ายไปทางเหนือในระยะเดินทางหนึ่งวัน ที่ ซาลิมเปาอัง (Dobbin 1974: 330 – 33) มาร์สเดน (1783: 347) เชื่อมั่นว่าช่างฝีมือที่มีนังกาเบา “ตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม ได้ผลิตอาวุธเพื่อใช้เองและจัดส่งไปยังผู้คนที่อยู่ทางเหนือของเกาะ” ไกลลงไปทางใต้ เบลีตัน และบังกาส่งออกเหล็กและเครื่องมือทำด้วยเหล็ก ส่วนหนึ่งผ่านทางเจ้านายของตนในปาเล็มบัง (Pires 1515: 156 – 57; Speelman 1670A: 113; cf. Crawford 1820 III: 489; Court 1821: 136, 160)

หมู่เกาะที่อยู่ไปทางตะวันออกทั้งปัญหาที่น่าสนใจกว่า คือการเดินทางเรือค้าขายเหล็กและเครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก อย่างกว้างขวางต้องสนองความต้องการของคนหลายพื้นที่ที่ขาดแร่นี้ตามธรรมชาติ รายงานเรื่องราวของฟิลิปปินส์ในศตวรรษที่ 17 ยืนยันว่าช่างตีเหล็กทั้งที่ลูซอน และวิซายา ต้องอาศัยเหล็กที่นำเข้าจากจีน (Alcina 1668 III: 104; Scott 1982: 523; Sande 1576: 74) แต่ขี้อโลหะที่ค้างอยู่ในเจบู และที่อื่นๆแสดงว่ามีการถลุงแร่จากศิลาแลงท้องถิ่นในสมัยก่อนหน้านั้น (Hutterer 1973: 37; Harrison and O'Connor 1969: 315) วิทยาการในการถลุงแร่โดยเผาถ่านดูเหมือนว่าจะแพร่หลายมาก พอจะทำให้คิดว่าวิธีการถลุงแร่แบบนี้ถูกบีบให้หมดไปเพียงเพราะเมื่อเทียบกันแล้วเหล็กจากจีนถูกกว่าและคุณภาพดีกว่า ในท้องที่ซึ่งอยู่แยกโดดเดี่ยวไกล

กันไปในกลุ่มเพื่อแลกข้าวลูกซอน มีรายงานจากนักเดินทางคนหนึ่งว่าการถลุงเหล็กยังคงทำกันมาจนถึง ศตวรรษที่ 19 (Meyer 1890: 63)

ชาวซันซื้อเครื่องสินค้าเหล็กฝีมือดี และส่งออกกรีซและดาบไปไกลถึงอินเดีย (Pires 1515: 93, 179) แม้ตำนานที่เชื่อมโยงราชอาณาจักรปาจาจาวัน แห่งชาวตะวันตกกับช่างเหล็กอาจชี้ว่ามี การนำแร่โลหะในดินที่มีเหล็กเป็นส่วนประกอบตามภูเขานในชาวตะวันตกเฉียงใต้มาใช้ประโยชน์ แต่ ไม่มีหลักฐานว่าอุตสาหกรรมกรีซของมัชปาหิต หรือเครื่องเหล็กของชาวในช่วงต่อมาใช้วัตถุดิบ พื้นเมือง เกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าบอร์เนียวและซูลาเวซีได้จัดส่งเหล็กให้ชาวตามที่ต้องการเป็น ส่วนใหญ่

แหล่งเหล็กที่อุดมด้วยนิเกิลใช้ในการหุ้มกรีซของมัชปาหิตอยู่ที่ตอนกลางของซูลาเวซี ศิลาลงซึ่งมีเหล็กเป็นส่วนประกอบถึงร้อยละ 50 และมีนิเกิลอยู่เล็กน้อยมักจะพบใกล้ผิวดินมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถวทะเลสาบมาตาโน และตอนบนๆของแม่น้ำกาลาเอนา (Kruijtit 1901: 149 – 50) เหล็กซูลาเวซีอาจส่งออกได้ทางอ่าวโบเน ซึ่งอยู่ในความควบคุมของราชอาณาจักรลูว หรือ ทางฝั่งทะเลตะวันออกของซูลาเวซี ซึ่งในศตวรรษที่ 16 และก่อนหน้านั้นอยู่ใต้อิทธิพลของ ราชอาณาจักรบังไก (Mascarenhas 1564: 433 – 34) ทั้งบังไกและลูวมีกล่าวถึงใน *นครา-เกร์ตา กามา* (1365: 17) ในฐานะเมืองขึ้นของมัชปาหิต ซึ่งแสดงว่าการส่งออกเหล็กอาจมีความสำคัญ มากในขณะนั้น ในศตวรรษที่ 16 โมลุกกะราชอาณาจักรที่ส่งออกเครื่องเทศได้เหล็กและอาวุธมา จากแหล่งเดียวกัน “เหล็กจำนวนมากมาจากภายนอก จากหมู่เกาะบังไก ก็ได้ ขวานเหล็ก ปังตอ ดาบ และมีด” (Pires 1515: 215 – 16; cf. Barbosa 1518 II: 205) เมื่อถึงปลายศตวรรษนั้น เมืองท่าสำคัญๆ ของซูลาเวซีด้านตะวันออกถูกควบคุมทางการเมืองโดยเตรินาเตแล้ว บังไกก็ กลายเป็นเพียงหนึ่งในบรรดาเมืองเหล่านี้ และโตบุงกู ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของบังไกมาก่อน ตอนนี้มี ความสำคัญมากกว่า เพราะเป็นทางออกโดยตรงของเหล็กจากทะเลสาบมาตาโน โตบุงกูส่งออก ดาบและหว่านอันเลื่องชื่อของเมืองไม่เพียงแต่เป็นเครื่องบรรณาการแก่เตรินาเตเท่านั้น แต่ยังส่งไป มะกัสซาร์ และทั่วทั้งภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย (Speelman 1670A: 103 – 04; Stapel 1922: 5 – 6; Tobias 1857: 24)

บทบาทของลูวในฐานะแหล่งลอมระบบกษัตริย์ของบูกิส (ประมาณศตวรรษที่ 14) อาจมา จากเหล็กที่สามารถส่งจากชาวเขาผู้ขุดมันขึ้นมาไปยังพ่อค้าชาวซวาและชาติอื่นๆในกลางศตวรรษ ที่ 17 “เหล็กลูว” ยังคงเป็นหนึ่งในบรรดาสินค้าส่งออกที่สำคัญ (Speelman 1670A: 111) เมื่อถึง ตอนนั้นมีเหล็กที่ถูกกว่าจากจีนและยุโรปแล้ว แต่ช่างชาวที่ทำกริชยังนิยมเหล็กจากซูลาเวซีที่มี นิเกิลผสมอยู่มากเพื่อใช้ประดิษฐ์รอยหยักเป็นคลื่นบนใบกริช แม้แต่ประมาณ ค.ศ.1800 เหล็กจากตอนกลางของซูลาเวซียังคงเป็นสิ่งที่ช่างทำกริชที่บอร์เนียวเสาะหา เพราะต้องการเอาไป

ผสมกับ “เหล็กแท้” ที่นำเข้าและถูกกว่าเพื่อให้เหล็กที่ผสมอยู่ช่วยให้เกิดรอยหยัก (Marschall 1968: 138)

เรื่องการส่งออกเหล็กของบอร์เนียวยิ่งรู้จักกันน้อยลงไปอีก เป็นแหล่งที่มีศักยภาพที่สุดในกลุ่มหมู่เกาะ ด้วยอุดมไปด้วยสินแร่พื้นผิวคุณภาพต่ำ ปริมาณของแร่ที่เหลือนอยู่ในโรงถลุงเหล็กของศตวรรษที่ 10 ถึง 14 ที่ดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำซาราวักในบอร์เนียวตะวันตกเฉียงเหนือ—แอริวิชัน และ โอคอนเนอร์ (1969: 385) ประมาณว่า 40,000 ตัน!—ทำให้เกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าศูนย์ส่งออกเหล็กที่

แผนที่ 4 แหล่งแร่ประมาณ ค.ศ. 1600

สำคัญจะตั้งอยู่ที่นั่นในสมัยนั้น ศูนย์นี้คงจะหาเหล็กให้แก่ช่างตีเหล็กแถบตะวันออกของคาบสมุทรมลายู สุมาตราตอนใต้ และซาวตะวันตก แต่วราวๆ ค.ศ. 1600 ศูนย์ส่งออกที่สำคัญของบอร์เนียวคือเกาะการีมาตา ที่อยู่ในความควบคุมของชุกาดานา ซึ่งเป็นอาณาจักรเล็กๆ ในบอร์เนียวตะวันตกเฉียงใต้ ชาวมลายูในพื้นที่มะละกาเหนือบริษัทำด้วย “เหล็กกล้าการีมาตา” (Eridia 1600: 232) บันเต็นซึ่งตอนนั้นเป็นท่าเรือที่ใหญ่ที่สุดในชวา นำเข้า “เหล็กปริมาณมากจากการีมาตา” (Lodewycksz 1598: 119) ไม่นานชาวฮอลันดาก็ไล่หาชวานและพราได้ที “ออกแบบดีเหมาะกับคนทั่วไป” (Verhoeven 1609: 105) กองทัพเรือชวาที่ยึดชุกาดานาใน ค.ศ. 1622 ซึ่งเป็นการเสี่ยงนอกชวาเพียงครั้งเดียวของมาตารัม คงจะมีจุดมุ่งหมายที่จะเอาแหล่งเหล็กนี้มาให้ได้ นอกเหนือจากเพชรพลอย ต่อมาการควบคุมของมาตารัมเริ่มหละหลวม และการีมาตาก็ส่งออกเครื่องมือเครื่องใช้เหล็กไปทั่วกลุ่มหมู่เกาะอีก ชาวฮอลันดาซื้อชวานและพราได้ของการีมาตาเกือบ 10,000 ด้ามใน ค.ศ. 1631 (Dagh-Register 1631 – 34: 28, 47) และ 8,000 ด้ามใน ค.ศ. 1637

ด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการค้าภายในอินโดนีเซีย แม้จะไกลออกไปถึงติมอร์ (van Dieman 1637: 629) ถึงจะมีแหล่งพื้นเมืองที่จัดหาของให้ได้ในซูลาเวซี เรือจากมะกัสซาร์ยังคงเดินทางไปซูกาดานาเป็นประจำในสองทศวรรษต่อมาเพื่อรวบรวม “ขวานและพรวนไถของการีมาตา” เรือสองสามลำที่เดินทางเป็นประจำในแต่ละปี บางครั้งก็จะเอาของใช้ที่ทำด้วยเหล็กจากเกาะเบลีตัน ไกลออกไปทางตะวันตก ซึ่งผลิต “พรวนไถมากกว่าและขวานน้อยกว่า” การีมาตา (Speelman 1670A: 113)

เหล็กที่เบลีตัน คงจะตัดมาจากเขาเซลูมาร์ ซึ่งเป็นหินแร่เหล็กแมกนีไทต์ที่โผล่ขึ้นมาเหมือนกำแพง มีดีบุก ทองแดง และตะกั่วปนอยู่ด้วยเล็กน้อย (van Bemmelen 1949 II: 212) ในทำนองเดียวกัน การผลิตของการีมาตา ดูเหมือนว่าจะใช้แร่เหล็กสีน้ำตาลที่มีอยู่บนเกาะการีมาตาเอง (Marschell 1968: 249; *ENI* III: 196) แต่ยังมีพื้นที่มากมายหลายแห่งในบอร์เนียว ที่สายแร่ผุดขึ้นมาที่พื้นผิวและบางแห่งก็มีการขุดเพื่อใช้ในท้องถิ่น ในศตวรรษที่ 19 ผู้ที่ยังคงจดจำวิธีการถลุงแร่ได้ คือพวกคนในบอร์เนียวที่อยู่ห่างๆกันไปตามพื้นที่ที่เป็นเขา—พวกกายัน เก็นยะห์ และพวกดาเยก ซึ่งเกี่ยวดองกันที่อยู่ในตอนเหนือๆของแม่น้ำบาริต กาดิงกัน กูไต กายัน เรจัง และ บารัม (Harrison and O'Connor 1969: 342 – 49) ผู้ที่ให้เรื่องราวสมบูรณ์ที่สุดคือ ชาวเนออร์ (1853 I: 109 – 15) ใน ค.ศ. 1847 เขาพบว่ามีเตาถลุงเหล็กประมาณ 10 เตาบนแม่น้ำมันดาลัตซึ่งเป็นแควเล็กๆของแม่น้ำบาริต เหล็กจากที่นี่ได้ส่งไปที่บอร์เนียว ตะวันออกเฉียงใต้ แร่ที่ใช้เป็นสินแร่เหล็กชนิดใดก็ได้ที่ไหลตามฝั่งแม่น้ำ

เนื่องด้วยโลหะและเครื่องมือใช้ทำด้วยโลหะจากจีน เมื่อเทียบกันแล้วมีราคาถูกและหลากหลาย การทำเหมืองและถลุงแร่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถอยไกลออกไปจากฝั่งทะเลอย่างสม่ำเสมอขณะที่การคมนาคมดีขึ้น ในสมัยราชวงศ์ซ้อง เหล็กและเครื่องมือเครื่องมือใช้เหล็กอยู่ใน “บรรดาสินค้าธรรมดาที่สุดที่ส่งจากจีนมายังทะเลใต้” (Wheatley 1959: 117) และได้เจาะศูนย์การค้าขายที่สำคัญๆ เช่นศรีวิชัย ในมะละการาวๆ ค.ศ. 1510 สินค้านำเข้าจากจีนมี “ทองแดง เหล็ก . . . แจกันทองแดง และ ฟุเซเลียร์รา(*fuseleira*) กาเหล็กหล่อ ชาม อ่าง และของในปริมาณมากได้แก่ กล้อง พัด และเข็มจำนวนมาก ขนาดต่างๆกัน บางอย่างก็บอบบางและทำอย่างประณีต . . . และมีของที่มีคุณภาพต่ำมากเหมือนของที่ส่งมาโปรตุเกสจาก ฟลานเดอร์ส กำไลข้อมือนับไม่ถ้วน” (Pires 1515: 125) ในทำนองเดียวกันชาวจีนได้นำมายังปัตตานี “เครื่องกระเบื้อง เหล็ก ทองแดง และสินค้าอื่นๆหลายอย่างจำนวนมากที่ผู้คนที่นี่ต้องการ” เมืองนี้อีกหนึ่งศตวรรษต่อมาได้ทำหน้าที่ผู้จำหน่ายต่อเหมือนมะละกา เทียบกลับพ่อค้าจากบอร์เนียวจะนำออกโลหะของจีนจากปัตตานีไปเป็นจำนวนมาก (van Neck 1604: 229 – 30) ในสุมาตราเหล็กอินเดียให้เห็นมากกว่า เป็นสินค้าเข้าไปยังอาเจะห์ และตีกู จำนวนกว่า 250 บาฮาร์ (45 ตัน) ต่อปี

จนกระทั่งเหล็กยุโรปเข้ามาแทนที่ในศตวรรษที่ 17 (Ito 1984: 439) แม้ว่าบอร์เนียวและซูลาเวซีจะสนองความต้องการส่วนใหญ่ของชาว และหมู่เกาะซุนดาน้อยตอนต้นศตวรรษที่ 17 แต่ก็ได้หยุดบทบาทนี้ไปตอนปลายศตวรรษ พวกทำเหมืองและถลุงแร่ของการีมาตา ที่แข่งขันโดยตรงกับเหล็กจากจีน และยุโรปในตลาดของกลุ่มหมู่เกาะก็เลิกกิจการไป ในที่สุด เมื่อ ค.ศ.1808 (ENI IV: 790) นักชาติพันธุ์วรรณนาศตวรรษที่ 19 พบว่าประเพณีการถลุงแร่พื้นเมืองยังคงมีอยู่ต่อไปในพื้นที่ดอนซึ่งเข้าไปถึงค่อนข้างยากเท่านั้น ได้แก่สุมาตรากลาง บอร์เนียวกลาง และซูลาเวซีกลาง (ดูรูปที่ 17ก และ 17ข)

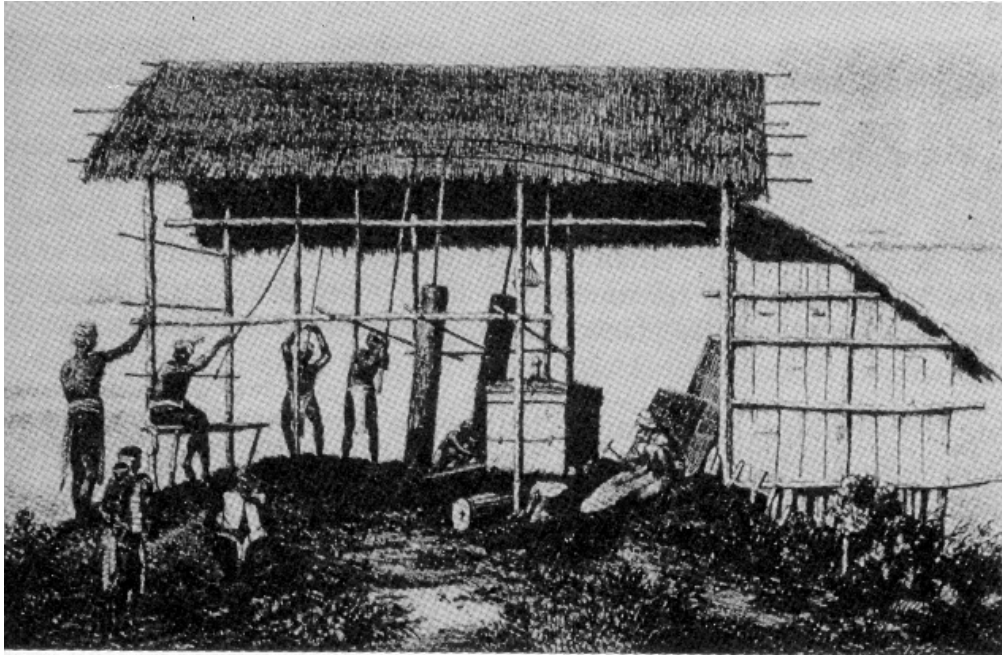
วิธีการถลุงและทำเครื่องเหล็ก (และโลหะอื่นๆ) ในศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กล่าวถึงในศตวรรษที่ 19 โดยรวมๆแล้วจะเหมือนกันหมด และดูเหมือนว่าจะเปลี่ยนแปลงน้อยมากในช่วงสามศตวรรษก่อนหน้านั้น คนงานเหมืองจะสกัดแร่ใกล้พื้นผิว ส่วนมากใช้ไฟเผารอยแยกของชั้นแร่ให้กว้างขึ้นและตัดออกมาเป็นก้อนโตๆ แล้วจะสุ่มไฟเผาแร่กลางแจ้งซึ่งต้องใช้ไม้จำนวนมาก ตอนสุดท้ายก็จะถลุงแร่ในหลุมที่ขุดลึกลงไปใต้ดิน และกรุด้วยดินเหนียวที่แห้งแล้ว ในการนี้จะใช้ถ่านปริมาณมากข้างใต้แร่เหล็กเพื่อไม่ให้เกิดการผสมกับออกซิเจน ลักษณะเด่นของการทำงานแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือระบบลูกสูบตั้งตรงที่บางที่เรียกว่า “เครื่องสูบลมมลายู”

ไม้ไผ่สองท่อนเส้นผ่าศูนย์กลางราวๆ 4 นิ้ว และยาว 5 ฟุต วางตั้งฉากใกล้ๆไฟ ปลายบนเปิดและปิดข้างได้ประมาณหนึ่งหรือสองนิ้วจากด้านล่าง ที่ลำไผ่แต่ละท่อนสอดปล้องไม้เล็กๆซึ่งใช้เป็นพวยให้หันไปและบรรจบกันที่ไฟ

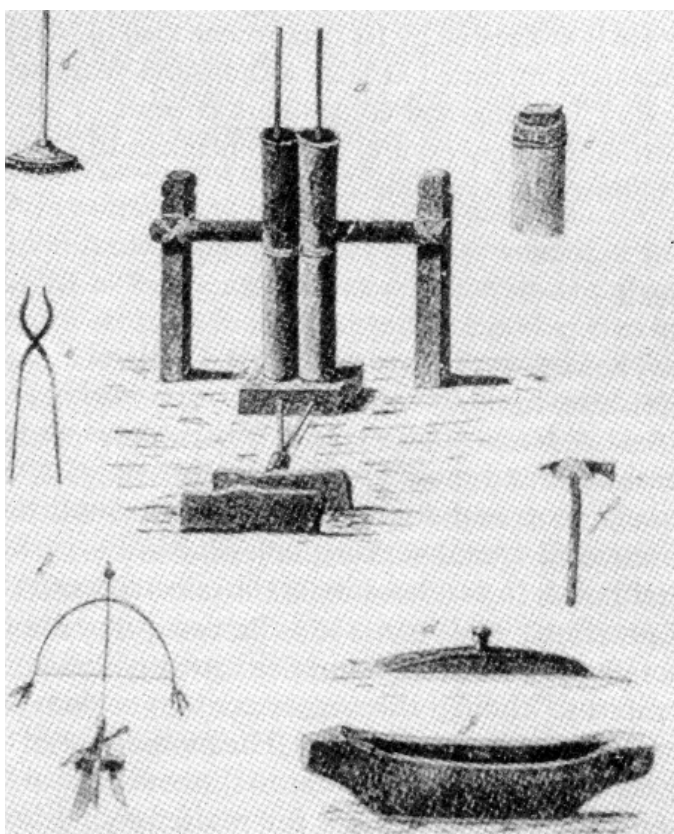
เพื่อทำให้เกิดล้าลม ขนนกหรือวัสดุเบาๆอย่างอื่นที่ผูกติดกับด้ามจับยาวก็จะถูกดึงขึ้น และปล่อยลงในท่อตรงเหมือนกับลูกสูบในเครื่องสูบ ลูกสูบเหล่านี้เมื่อดันลงก็จะ ดันอากาศไปตามท่อเล็กๆที่อยู่ในแนวนอน และเมื่อดึงและกดลูกสูบแต่ละลูกสลับกันก็จะเกิดกระแสลมต่อเนื่องกันไป เพื่อดูแลเรื่องนี้จะให้เด็กนั่งอยู่ในเก้าอี้สูงหรือซุ้ม (Marsden 1783: 181)

คำบรรยายลักษณะลูกสูบของช่างตีเหล็กในสุมาตรานี้ สามารถใช้ได้เหมือนกันเกือบทุกอย่างทั่วทั้งหมู่เกาะอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ พม่า สยาม แม้แต่ไซ่ง่อน (Meyer 1890: 62 – 63; Raffles 1817 I: 173; Dampier 1697: 227; Kruijt 1901: 152; Sangermano 1818: 187; Suchitta 1983: 83, 40; White 1824: 278) กระบอกสูบมักจะทำจากลำต้นไม้แทนลำไม้ไผ่ และส่วนใหญ่พวยไม้เล็กๆจะเชื่อมกับท่อดินเหนียวก่อนจะจ่อไปที่ไฟ แม้ว่าโรงตีเหล็กตามปรกติจะมีกระบอกสูบสองกระบอก แต่อาจใช้มากถึง 12 กระบอกเพื่อไหมไฟเตาหลอมที่ใช้ในการถลุงเหล็ก (Schwaner 1853 I: 111; Harrisson and O'Connor 1969: 345) ความเก่าแก่ของระบบนี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นได้จากการมีระบบเหมือนกันนี้ในมาดากัสการ์ที่ชาวอินโดนีเซียอพยพไปอย่างน้อยก็

หนึ่งพันปีมาแล้ว ประสิทธิภาพในการควบคุมกระแสลมแรงและต่อเนื่องได้มีการพิสูจน์แล้วจาก การที่ช่างตีเหล็กในชูลาเวซี และบอร์เนียวยังคงอนุรักษ์มาจนทุกวันนี้ ทั้งๆที่มีอุปกรณ์ใหม่ใช้

รูปที่ 17ก การถลุงเหล็กโดยพวกดาเยกแห่ง ดุซุน อูลู ที่อยู่ตอนเหนือของแม่น้ำบาไรโตในบอร์เนียว กลางในศตวรรษที่ 19

รูปที่ 17 ข อุปกรณ์การทำเหล็กของซูลาเวซีกกลางประมาณของ ค.ศ. 1900 a. เครื่องสูบลมและเตา
b. ลูกสูบสำหรับสูบลม c. ทังใหญ่ d. ทังเล็ก e. คีม f. ค้อนเล็ก g. รางน้ำ h. เครื่องฟิธี
(tamo) ห้อยที่โรงหลอม

ทองแดง ดีบุก และตะกั่ว

ตั้งแต่ ค.ศ. 1960 นักโบราณคดีที่ทำงานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และในเวียดนามได้ประมาณระยะเริ่มต้นของงานเครื่องสำริดในแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่ามีมา 2000 ปีก่อนคริสตกาล และก่อนนั้น อันเป็นเวลาก่อนการทำเหมืองแร่ในเอเชียใต้ที่ได้มีการพิสูจน์แล้ว มีการอ้างแต่มีใช้จะไม่มีการคัดค้านว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค้นพบวิธีการทำงานโลหะได้เองก่อนเพื่อนบ้านส่วนใหญ่ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะบังเอิญมีแร่ดีบุกและทองแดงใกล้ๆกัน (Solheim 1968; Bayard 1980; Loofs-Wissowa 1983) ในความเป็นจริง เครื่องสำริดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักมีตะกั่วในส่วนผสมมากกว่าดีบุก แต่ปริมาณทองแดงมักจะไมต่ำกว่าร้อยละ 70 (van Heekeren 1958: 5, 33, 35) วิธีการที่ใช้ชุดและถลุงแร่เหล่านี้จะคล้ายๆกับที่กล่าวมาแล้วสำหรับเหล็ก แต่การเผาที่จำเป็นในการสกัดโลหะที่หลอมละลายจากแร่ไม่หนักหนาเท่า

อย่างน้อยตั้งแต่สมัยที่ราชวงศ์หมิงทำการค้าอย่างแข็งขันในต้นศตวรรษที่ 15 มีการนำเข้าเหรียญอะปะทองแดงของจีนกันทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อใช้เป็นเงินตรา (Whitmore

1983: 363 – 69) ในศตวรรษที่ 18 เหรียญทองแดงของฮอลันดาเป็นที่ต้องการมาก (Dobbin 1983: 70 - 71) เนื่องจากเหรียญทองแดงซึ่งมีดีบุกและตะกั่วผสมอยู่บ้างแล้ว ราคาถูกมาก และมีอยู่ทั่วไป จึงอาจเป็นแหล่งสำคัญในการผลิตเครื่องสำริดในยุคการค้า แต่อย่างไรก็ตาม แร่เหล่านี้ยังคงขุดกันในบางพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และซื้อขายกันทั้งใกล้และไกล

แร่ดีบุกในโลกส่วนใหญ่จะอยู่บนเส้นเหนือ-ใต้ที่ลงมาจากเทือกเขาด้านตะวันออกของพม่า ผ่านคาบสมุทรมลายูลงไปถึงเกาะบังกาและเบลิตัน แร่ที่มีอยู่อย่างมากมายที่เกาะทั้งสองนี้ไม่เป็นที่รู้จักจนกระทั่ง ค.ศ. 1709 แต่ส่วนกลางคาบสมุทรระหว่างทะเลจีนใต้และรัฐสลังงอร์ ได้สนองความต้องการดีบุกในเอเชียอย่างน้อยก็ตั้งแต่ศตวรรษที่ 10 ในบรรดาสินค้าส่งออกหลายอย่างของมะละกาในศตวรรษที่ 15 ดีบุกเป็นสินค้าอย่างเดียวที่มาจากภายในราชอาณาจักรและเงินตราที่ใช้กันที่เมืองนี้เป็นแท่งดีบุกเล็กๆ (Ma Huan 1433: 111; Pires 1515: 270 - 71, 275) ดีบุกที่ขุดได้จากทะเลจีนใต้จะส่งให้พม่า ส่วนทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรก็ส่งให้ประเทศไทย แต่เมืองที่ผลิตเพื่อส่งออกเป็นส่วนใหญ่จะอยู่ไกลลงไปทางใต้ ดังนั้นเราจึงรู้เรื่องเมืองเหล่านี้มากกว่า เปอร์ และสลังงอร์ในระดับที่น้อยกว่า เป็นผู้จัดส่งดีบุกขายสำคัญไปบรรณาการมะละกา ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะส่งออกป้อนอินเดีย จังกีซีลอน (เกาะภูเก็ตในปัจจุบัน) เมืองขึ้นของสยาม เริ่มมีการกล่าวถึงเป็นครั้งแรกในฐานะแหล่งสำคัญของดีบุกที่ส่งออกในศตวรรษที่ 16 แต่ว่าผลผลิตจากพื้นที่นั้นคงจะได้มีส่วนสร้างความมั่งคั่งแก่ รัฐมัณฑลลิงกา มานานก่อนหน้านี้แล้ว (Gerini 1905: 136 – 41; Wheatley 1964: 115) ใน ค.ศ. 1596 ดีบุกที่มีอยู่ในคลังสินค้าของบันเตินมาจากทั้งเปอร์ (ตอนนั้นยังเป็นอิสระอย่างแท้จริง) และจังกีซีลอน (Lodewycksz 1598: 119) แต่เปอร์ก็อ่อนแอเกินกว่าจะป้องกันทรัพยากรอันมีค่าของตัวเองได้ และตกเป็นของอาเจะห์ใน ค.ศ. 1620 ในช่วง 40 ปีหลังจากนั้น พ่อค้าชาวอินเดียและยุโรปที่ต้องการดีบุกสำหรับตลาดอินเดียและยุโรปต้องติดต่อกับอาเจะห์ หรือกับเมืองขึ้นทางใต้ของสยาม เนื่องจากพวกฮอลันดาระายงานว่าได้กำไรร้อยละ 84 ในการขายดีบุกเช่นนี้ในอินเดีย (Maetsuyker 1671: 743) ชาวอินเดียและยุโรปพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้แร่ขึ้นมา

วิธีของมลายูและไทยในการล้างและถลุงแร่ นั้น อินเดีย (1600: 235) ได้บรรยายไว้ในกรณีของเปอร์ดังต่อไปนี้ “ผู้คนจะขุดดินมาจากภูเขาและวางกองไว้ที่โต๊ะ ดินจะถูกน้ำชะไปจนเหลือแต่ดีบุกเป็นเม็ดเล็กๆ ต่อจากนั้นก็นำไปหลอมละลายในพิมพ์ดินเหนียว และด้วยกรรมวิธีการหล่อก็เปลี่ยนเป็น . . . แท่ง” เหนือขึ้นไปจะมีที่ที่พวกผู้หญิงไม่ต้องทำอะไรมาก เพียงแต่ออกไปเก็บขึ้นแร่ที่มีดีบุกซึ่งไหลออกมาตามข้างเขาหลังฝนตกหนัก (Gerini 1905: 159 – 60) อย่างไรก็ตาม ทั้งสองวิธีนี้ให้ดีบุกเป็นจำนวนมาก อินเดีย (1600: 234) คำนวณว่าเปอร์ผลิตได้ 300 บาฮาร์ (50 ตัน) ต่อปี และเมืองท่าที่อยู่ไปทางใต้ก็ผลิตได้ใกล้เคียงกัน ในศตวรรษ 1640 ดีบุกที่ส่งจาก เปอร์ไปยังอาเจะห์

แต่ละปีจะแตกต่างกันไปว่า 800 หรือ 2000 บาฮาร์ (130 – 330 ตัน) (van der Lijn 1648: 430; Ito 1984: 140) ใน ค.ศ. 1657 เรือฮอลันดาลำหนึ่งนำดีบุกจำนวน 100 บาฮาร์มาจากจังก์ซีลอน และอีกลำหนึ่งนำดีบุก 451 บาฮาร์ มาจากนครศรีธรรมราช (Maesuyker 1657: 128) พอร์เรสต์ อ้างว่าจังก์ซีลอนผลิตปีละ 500 ตันในทศวรรษ 1780 และก่อนหน้านั้นผลิตได้สูงกว่ามาก ก่อนที่ ดีบุกเหมือนนี้จะถูกผู้ถูกลงแร่ชาวจีนผูกขาด (อ้าง Gerini 1905: 175)

แหล่งตะกั่วที่สำคัญเพียงแห่งเดียวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนจะอยู่ที่ตอนเหนือของเวียดนามและสยาม ตะกั่วสยามส่งออกไปมะละกา พม่า โคชินจีน และผ่านตะนาวศรีไปยัง อาเจะห์ และอาจไปถึงบันเติน (Pires 1515: 108; Sangermano 1818: 205; White 1678: 425; Compostel 1636: 1216; Lodewycksz 1598: 119) ไม่มีรายละเอียดว่าตะกั่วนี้ขุดมาอย่างไร หรือ จากที่ไหน จนกระทั่ง ครอว์เฟิร์ด (1828: 419) อ้างว่า ในสมัยเขา “เผ่าละว้าที่ป่าเถื่อน” ทำเหมืองแร่ ใกล้ปากแพรก ผลิตได้ประมาณ 2000 หาบ (110 ตัน) ต่อปี

แหล่งที่มีทองแดงมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คงจะได้แก่ภูเขาทางเหนือของ เวียดนามเหนือ อันเป็นต้นกำเนิดของเครื่องสำริด “ดองซอน” ที่มีชื่อก่อนคริสต์กาล มีรายงาน ตัวเลขผลผลิตทองแดง 280 และ 220 ตันต่อปีจากเหมืองเพียงสองแห่งในบริเวณตุลลอง ในศตวรรษ ที่ 18 และปริมาณที่ผลิตในศตวรรษก่อนหน้านั้นคงจะต้องสูงมาก (Nguyen 1970: 89) ขณะที่ ทองแดงบางส่วนทางเหนือดูเหมือนจะขุดโดยคนงานจีน เหมืองอื่นๆทางเหนือสุดและใต้สุดของ พื้นที่ที่ปัจจุบันนี้คือลาว บริเวณภูเขาทางเหนือของเขมร และภูเขาระหว่างสยามและพม่าทำโดย พวกชาวเขา พวกนี้ถลุงโลหะแล้วจะนำไปแลกกับช่างฝีมือชาวเมืองในที่ลุ่มผู้ใช้โลหะนี้ทำเป็นรูปหล่อ เครื่องใช้ และเครื่องดนตรี (Frédéric 1981: 160; Pallagoix 1854 I: 119)

ความเชี่ยวชาญที่ชาวเขาผู้ไม่รู้หนังสือแสดงในการสำรวจหา ทำเหมือง และถลุงแร่ ทองแดง เห็นได้ในพวกอีโกรอตตามกลุ่มเทือกเขาบนเกาะลูซอน ในศตวรรษที่ 19 ได้มีการอธิบาย วิธีการของคนพวกนี้ วิศวกรชาวสเปนผู้สำรวจเหมืองของพวกนี้แห่งหนึ่งใน ค.ศ. 1850 ได้สรุป จากซากที่คงเหลืออยู่ซึ่งมีบริเวณกว้างขวางมาก ว่าคงจะต้องใช้งานอยู่อย่างน้อยก็สองศตวรรษ (Scott 1974: 246) คนงานอีโกรอตจะทำความสะอาดแหล่งแร่ด้วยการฉีดน้ำเสียก่อน แล้วทำให้ แร่แตกเป็นเสี่ยงๆโดยสุ่มไฟเผา แร่นี้จะถูก “เผาด้วยเชื้อเพลิงที่สุ่มอยู่รอบๆ แล้วนำไปหลอมใน เตาถลุงที่ทำอย่างหยาบๆเป่าด้วยท่อลม แล้วเผาอีกครั้งหนึ่งก่อนจะไปทำให้บริสุทธิ์จริงๆในบ้ำ หลอมดินเหนียว เป่าด้วยท่อลมเหมือนกัน” (เพ็งอ้าง) ความพยายามของวิศวกรเหมืองแร่ชาว สเปน และคนงานจีนในการทำเหมืองที่แหล่งแร่ทองแดงเหล่านี้หลัง ค.ศ. 1856 เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่ได้ผลกำไร ทำให้คณะกรรมการของรัฐบาลคณะหนึ่งสรุปใน ค.ศ. 1864 ดังต่อไปนี้

เมื่อพิจารณาแรงงานอันน่าพิศวงที่ชาวอีโกรอตได้ลงไปก่อนที่ตั้งบริษัทนี้ เราไม่รู้ว่าควรชื่นชมสิ่งใดมากกว่ากัน ความสม่ำเสมอของการทำงานอย่างหนักเช่นนั้น . . . หรือสติปัญญาในการเลือกแหล่งแร่ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด ที่นำประหลาดอีกเช่นกันก็คือวิธีที่พวกเขาค้าขายโพรงที่ขุด ด้วยเศษของที่ทิ้งอยู่ข้างใน ซึ่งเป็นการใช้พรางงานที่ทำไปแล้วด้วย ถ้าหากเราเปรียบเทียบ . . . เราเสียใจที่ได้เห็นความผิดพลาดใหญ่ๆที่โจ่งแจ้งกระทำโดยวิศวกรที่ซื่อฉลาด ซึ่งในด้านสติปัญญาและความรู้เรื่องการทำเหมืองแล้วล้าหลังกว่าผู้ที่เราจัดอยู่ในประเภทคนป่าเถื่อนมากทีเดียว (อ้าง Scott 1974: 247)

นี่เป็นเพียงหนึ่งในหลายๆตัวอย่างของการทำเหมืองขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักรสมัยใหม่ แต่ไม่สามารถทำกำไรจากการทำแร่ซึ่งได้ทำมาก่อนเป็นศตวรรษโดยชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรื่องนี้ทำให้นึกถึงการยอมรับอย่างไม่รู้เต็มใจนักของ เซอร์ แฟรงก์ สเวตเด็นแฮม ที่ว่า ปาวัง (*pawang*) หรือผู้วิเศษชาวมลายูที่เชี่ยวชาญในการหาแหล่งแร่ดีบุกมี "จุมูกสำหรับดมดีบุกเหมือนสุนัขหาเห็ดดำ (*truffles*) มีสำหรับดมเห็ดดำ" (อ้าง B. Andaya 1979: 399) การไม่มีเหมืองทองแดงที่ดำเนินงานในบางพื้นที่ไม่ควรชี้ให้เราสรุปว่าไม่ได้มีการทำเหมืองทองแดงในเวลาก่อนหน้านั้น

สุมาตราและชวาเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ แม้ว่าเดวิส (1600: 147) กล่าวถึงเหมืองทองแดงในอาเจะห์ ข้อมูลเฉพาะที่เก่าที่สุดเรื่องทองแดงจากหนึ่งในสองเกาะนี้ได้จากคำของมาร์สเดน (1783: 172) ซึ่งอ้างถึงเหมืองที่อุดมไปด้วยแร่ เหมืองนี้ทำโดยชาวอาเจะห์ที่ฝั่งตะวันตกของสุมาตราที่เมือง เมอูเก ประชาชนยังคงเก็บทองแดงในรูปของแม่เหล็กกันได้ที่นั่นใน ค.ศ. 1916 (van Bemmelen 1949 II: 148) ในทำนองเดียวกัน ผู้สำรวจทองมีนังกาเบามักจะพบแร่ทองแดงอันมีค่าอยู่บ่อยๆรอบๆทะเลสาบซิงการะเก้ มาจนถึงศตวรรษที่ 19 (เพ็งอ้าง: 151) ดูเหมือนเกือบจะแน่ชัดว่าช่างทองแดงที่มั่งคั่งของเมืองอาเจะห์ และซุงไกปูวาร์ ในมีนังกาเบา ครั้งหนึ่งเคยได้ทองแดงส่วนใหญ่จากแหล่งพื้นเมือง เนื่องจากทองแดงของสุมาตรามักจะปรากฏอยู่ด้วยกันกับทอง ก็ช่วยอธิบายความชื่นชอบอย่างมากของชาวอาเจะห์ต่อกัน (ซุววาชา หรือ เต็มบากาซุววาชา) ซึ่งเป็นโลหะผสมทองและทองแดง (Beaulieu 1666: 100; Lancaster 1603: 93; Copland 1616: 210, 213; Jasper and Pimgadie 1930: 7 – 8; Wilkinson 1903: 1125) โตเม ปิเรสไม่ได้จัดให้สุมาตราและชวาอยู่ในบัญชีของผู้นำเข้าทองแดงของญี่ปุ่นและจีน แต่อาเจะห์รวมทั้งชวาเป็นผู้ส่งออกภาชนะทองแดง (Pires 1515: 180; Compostel 1636: 1200) การที่คนไทยใช้คำมลายู "ตัมบากา" สำหรับทองผสมทองแดงซึ่งเป็นที่นิยมของคนไทยเหมือนกัน (La Loubère 1691: 14) แสดงว่าแต่เดิมคงนำเข้ามาจากสุมาตราหรือบอร์เนียว

แม้ วัน เบมเมเลน (1949 II: 155) สงสัยว่า "เป็นไปได้หรือที่จะได้แร่ทองแดงมาพอเลี้ยงตัวเอง" ในชวา ดูเหมือนว่ามีการทำเหมืองทองแดงก่อนศตวรรษที่ 17 เหมือนกัน ในค.ศ. 1603 มีรายงานว่าฮ่องสำริดที่ส่งออกจากชวาระาคาครึ่งหนึ่งของราคาฮ่องที่คนจีนทำในปัตตานี

สันนิษฐานว่าวัตถุโบราณมาจากจีน (Roufflaer 1904: 99) ยิ่งกว่านั้นศูนย์งานทองแดงที่เก่าแก่ที่สุดของชวบางแห่งอยู่ลึกเข้าไปในพื้นที่ห่างจากทะเลมาก เหตุผลเดียวกันก็คงจะเป็นเพราะใกล้แหล่งแร่ทองแดง ดังนั้นเขตปรัยกัน ในชวาตะวันตกที่เป็นแหล่งใหญ่ของแร่ทองแดง ขึ้นชื่อเป็นพิเศษเรื่องช่างทองแดง (*sayang*) การสำรวจหมู่บ้านของเขตนี้ใน ค.ศ. 1686 ระบุการทำงานทองแดงเป็นอาชีพเดียวของ 33 หมู่บ้านในท้องที่ซุเมดัง ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของบันดุงในปัจจุบัน ขณะที่มีการขุดพบ (บ้านช่างทองแดง) อยู่สองแห่งใกล้จีอันจูร์ เมืองหลวงเก่าของปรัยกัน (de Haan 1912 III: 216 – 218) ทั้งสองแห่งอยู่ไม่ไกลจากแหล่งทองแดงคุณภาพต่ำที่กุนงปารังและกุนงซาวัล (van Bemmelen 1949 II: 157 – 58) ช่างทองแดงที่มีชื่อที่สุดของอาณาจักรมาตารัมก็อยู่ที่ปลายสุดด้านตะวันตกของอาณาเขตใกล้ เจริบ และ กราวัง ซึ่งไม่อาจอธิบายได้นอกจากว่ามีทางเข้าถึงแหล่งทองแดงของปรัยกัน (de Haan 1912 III: 218, 347 – 48) แหล่งทองแดงที่สำคัญด้านตะวันออกหรือตอนกลางของชวาอยู่ใกล้เตกาลมโบ อยู่ห่างจากซุราการ์ตาไปทางตะวันออกเฉียงใต้เพียง 75 กิโลเมตร (van Bemmelen 1949 II: 159) ซึ่งอาจมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาซุราการ์ตามาเป็นศูนย์กลางสำริดที่สำคัญแห่งหนึ่ง

แต่ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าการที่ทองแดงญี่ปุ่น จีน และยุโรปเข้ามาอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 17 ได้ทำให้เหมืองท้องถิ่นขนาดเล็กๆ เหล่านี้ไม่มีความจำเป็น ญี่ปุ่นผู้ส่งสินค้าที่สำคัญในปลายศตวรรษที่ 17 ส่งทองแดงโดยเฉลี่ยมากกว่า 3000 ตันต่อปีในช่วง ค.ศ. 1670 – 1715 (Innes 1980: 528 – 29) ช่างงานสำริดที่เจริญรุ่งเรืองในราชธานีทุกแห่งและศูนย์อื่นๆ จำนวนมากใช้วัตถุดิบจากสินค้านำเข้าที่ถูกกว่า สำริดในรูปแบบโลหะผสมต่างๆ ยังคงเป็นโลหะที่สำคัญที่สุดในการหล่อปืนใหญ่ขนาดเล็กนอกเหนือเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น กา ตะเกียง ถาด และเขียนหมาก ในเมืองพุทธศาสนาทางเหนือ งานสำริดที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็เพื่อศาสนา ประกอบด้วยการหล่อพระพุทธรูปขนาดมหึมา (Pallegoix 1854 I: 35) การทำเครื่องดนตรีต้องใช้ความเชี่ยวชาญระดับสูงที่จะให้ได้ลักษณะเสียงและระดับเสียงถูกต้อง ห้องของชาวสวนใหญ่ทำที่เกรซใกล้สุระบายา เป็นสินค้าออกสำคัญที่พ่อค้าชวานำไปยัง มาลลูปู บอร์เนียว บาห์ลี และหมู่เกาะซุนดาน้อย ที่ซึ่งเครื่องดนตรีเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงสถานภาพของราชวงศ์ (Galvão 1544: 105, 141; Barbosa 1518 II: 198, 202 – 03; Hageman 1860: 43) ในทำนองเดียวกันห้อยของเขมร และตั้งเกี่ยยังหาทางเข้าไปถึงพื้นที่ภูเขาที่ห่างไกลที่สุดในกลุ่มเทือกเขาของอินโดจีน ที่นี้จะใช้ห้อยในงานพิธีที่สำคัญๆ ทุกงาน (Hickey 1982: 186 – 87, 449)

บทที่ 4

การจัดระเบียบสังคม

ผู้คนบนเกาะเหล่านี้ไม่ได้อยู่ใต้กฎหมาย กษัตริย์ หรือขุนนางใดๆ . . . ผู้ที่มีทาสมากที่สุด และผู้ที่แข็งแกร่งที่สุด สามารถหาสิ่งใดก็ได้ที่ต้องการ . . . คนพวกนี้ไม่ยอมรับทั้งขุนนาง และระบบการปกครอง และแม้แต่ทาสของพวกเขาก็ไม่ได้อยู่ใต้การควบคุมอย่างเข้มงวด ของเจ้านายและผู้ทรงอำนาจ รับใช้ภายใต้เงื่อนไขบางประการเท่านั้น

—Legazpi 1569: 54

ในฟิลิปปินส์ตอนกลาง เลกัซปี (Legazpi) ได้เผชิญกับสังคมอันเป็นสังคมปราศจากกษัตริย์ที่น่าสนใจกว่าสังคมส่วนใหญ่ และความรุนแรงของเขาอาจเรียกได้ว่าอยู่ในขั้นสูง แต่ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการผสมผสานระหว่างลำดับชั้นที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนกับโครงสร้างทางการเมืองที่ดูหละหลวม ซึ่งยังความมึนงงแก่นักเดินทางชาวยุโรป ผู้สร้างอาณาจักร และนักชาติพันธุ์วรรณาอยู่หลายศตวรรษ มีกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ผดุงอำนาจขึ้นมากภายในกรอบนี้ แต่สามารถบังคับให้ผู้คนยอมทำตามความประสงค์ได้ในพื้นที่เป็นวงกว้างโดยพลังแห่งบุคลิกภาพที่โดดเด่นและความมั่งคั่งของเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองเท่านั้น รูปแบบพื้นฐานดูเหมือนจะเป็นว่ากลุ่มผู้สืบเชื้อสายกลุ่มหนึ่งจะแข่งขันกันอย่างต่อเนื่องเพื่ออำนาจในรูปแบบของบริวาร ในส่วนนี้ของโลกซึ่งมีที่ดินอยู่มากมาย สิ่งก่อสร้างไม่ถาวร และทรัพย์สินไม่ปลอดภัย อำนาจและความมั่งคั่งจึงแสดงออกมาเป็นขั้นแรกในรูปแบบของบริวาร

ภายในกลุ่มเหล่านี้การสืบเชื้อสาย (ตามปรกติ) นั้นในแง่สถานภาพแล้วนับสองฝ่าย คือทั้งทางบิดาและมารดา ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนในเรื่องการสืบราชสมบัติ อีกปัจจัยหนึ่งก็คือความรู้สึกที่ว่าบุคคลที่ดึงดูดผู้คนมาเป็นบริวาร ตามนิยามแล้วชะตากำหนดให้มาปกครอง ถึงแม้ว่าคตินิยมเรื่องสิทธิตามเชื้อสายอันละเมิดมิได้ในการสืบตำแหน่งจากบรรพบุรุษจะแรงมาก ความยืดหยุ่นในเรื่องการแต่งงาน ความถี่ของการรับบุตรบุญธรรม และความเป็นจริงในเรื่องการแข่งขันของบรรดาผู้อาจมีสิทธิในการสืบราชสมบัติ ทำให้เชื้อสายในความหมายของการสืบสายโลหิตมิใช่ส่วนที่สำคัญที่สุดของระบบ

สิ่งที่สำคัญคือสายใยผูกพันในแนวตั้งระหว่างบุคคลสองคน เจ้านายให้ความคุ้มครองและอุปถัมภ์และในบางครั้งก็ให้ช่องทางทำมาหากิน พันธกิจของพวกบ่าวไพร่นั้นหลากหลายตาม

สถานภาพ แต่โดยธรรมดาแล้วมักจะมีการมาช่วยในงานเลี้ยง และการแสดงพลังอำนาจ รับประทาน การเดินทางและปฏิบัติการทางทหาร และลงแรงในการต่อเรือ สร้างบ้านเรือน และอาคารอื่นๆ บ่าวไพร่ชายหญิงบางคนตกทอดเป็นมรดก บางคนก็เป็นเงื่อนไขของตำแหน่งการงาน บางคนก็เป็นของขวัญแต่งงาน ส่วนบางพวกก็เป็นเชลยสงคราม หรือแสวงหาความคุ้มครองจากข้าศึก แต่ที่มาของภาระผูกพันต่อเจ้านายที่เด่นชัดมากที่สุดก็คือหนี้สิน ที่ปลายสุดด้านหนึ่งคือความสามารถชำระหนี้สินก้อนใหญ่หรือค่าปรับศาล ก็อาจทำให้ถูกขายเป็นทาส แม้แต่ในความสัมพันธ์ทางธุรกิจ ธรรมดา ที่เงินลงทุนฝ่ายหนึ่งเป็นผู้จ่ายล่วงหน้า ก็ทำให้เกิดภาระผูกพันกับอีกฝ่ายหนึ่งเกินธุรกิจที่กล่าว ในทำนองเดียวกันครอบครัวหนึ่งที่ไม่มีเงินจะจัดงานพิธีสำคัญซึ่งสังคมเห็นว่าจำเป็น—โดยเฉพาะงานแต่งงาน และงานศพ—ต้องหาผู้อุปถัมภ์หรือเจ้านายที่จัดให้ ในบางสังคมความยากลำบากในการหาสินสอดที่ฝ่ายชายต้องมี เพื่อจะแต่งงานก็กลายเป็นสาเหตุหนึ่งของพันธนาการกับพ่อตา (รับใช้เพื่อเจ้าสาว) หรือกับผู้จ่ายสินสอด

วิธีนี้ได้ทำให้ครัวเรือนหรือบริเวณบ้านใหญ่ขึ้นและทุกคนในนั้นมีพันธะผูกพันแบบใดแบบหนึ่งกับหัวหน้าครอบครัว ไม่ใช่บ้านแต่ละหลังหรือเมืองทั้งเมืองที่มักจะมีกำแพงแข็งแรงล้อมรอบ แยกผู้จงรักภักดีจากศัตรู หากแต่เป็นอาณาบริเวณของบุคคลสำคัญๆ ชุมนางแบบนี้ ขอใช้คำนี้อย่างหลวมๆ มีบริวารกระจายกันอยู่ในเมืองและในชนบท แต่ในบริเวณรั้วของเขาเองจะมีคนใกล้ชิดในครอบครัว ญาติพี่น้องที่มาพึ่งใบบุญ ทาสที่อาจทำหน้าที่นางบำเรอและมีลูกให้ และบริวารชายหญิงหลากหลาย ภายในครอบครัวแบบนี้อาจมีบุคคลที่สถานภาพแตกต่างกันไป คนหนึ่งเป็นทาส อีกคนหนึ่งเป็นทาสน้ำเงิน คนที่สามอาจเป็นญาติจนๆ หรือผู้ที่รับมาเป็นบุตรบุญธรรม แต่ในสายตาของสังคมแล้วความแตกต่างเช่นนี้มีความสำคัญน้อยกว่าที่ว่าคนเหล่านั้นทุกคนเป็นบริวารหรืออยู่ในอาณาบริเวณของใครบางคน

คำที่เหมาะสมที่สุดที่จะใช้เรียกระบบนี้น่าจะเป็น “อำนาจฝ่ายบิดา” ถ้าหากไม่ใช่เพราะผู้หญิงก็เป็นหัวหน้ากลุ่มที่สืบเชื้อสายได้ด้วย และดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในกลุ่ม ความหมายส่วนหนึ่งของเจ้านายก็คือ “บิดา” ของทุกคน ส่วนทาสและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามักจะคิดกันว่าเป็นลูก ถ้าหากทาสนั้นขายได้ ใช้เป็นหลักทรัพย์ประกันในการกู้ยืม หรือถูกกษัตริย์ยึดเมื่อเจ้านายเสียชีวิตหรือแปรพักตร์ ลูกก็ถูกทำเช่นนั้นได้เช่นกัน

การทำสงคราม

ความพยายามที่จะพรรณนาในรูปแบบพฤติกรรม “ประเพณี” จะต้องทำด้วยความระมัดระวังเสมอ และไม่มีเรื่องใดจะต้องระวังมากเท่ากับการทำสงคราม วิทยาการด้านการทหารเป็นสิ่งแรกที่ถูกหีบห่อ หากไม่ทำเช่นนั้น จะเกิดความเสียหายฉับพลันและอาจถึงชีวิต ยุคการค้าเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเป็นพิเศษ เมื่ออาณานิคมซึ่งได้เปลี่ยนแนวการทำสงครามและความสัมพันธ์ของอำนาจในยุโรปเริ่มจะมีผลเช่นเดียวกันในเอเชีย แต่ปัจจัยทางสังคมและสภาพแวดล้อมยังคงมีอิทธิพลต่อการสงครามของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นระยะยาวมากแม้เมื่อวิทยาการด้านนี้ได้เปลี่ยนไปแล้ว

ความเข้าใจที่ว่าพื้นที่ป่าไม่มีวันหมดสิ้นและกำลังคนหายากก็เป็นเรื่องแน่นอนว่าการแข่งขันโดยพื้นฐานแล้วจะอยู่ที่การควบคุมผู้คน บ่อยครั้งที่เดียวที่ปัญหาเรื่องสภาพทำให้เกิดความขัดแย้ง แต่จุดประสงค์ที่เป็นรูปธรรมของนักรบก็คือจับผู้คนมากกว่าที่จะยึดพื้นที่ การจู่โจมย่อยๆที่เกิดขึ้นเสมอๆที่ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซียตะวันออก และพื้นที่ดอนทุกแห่ง อีกทั้งการเผชิญหน้าของกองทัพที่อุ้ยอ้ายในรัฐต่างๆบนแผ่นดินใหญ่ และชาว จดหมายสำคัญก็คือเพิ่มทรัพยากรมนุษย์โดยการกำจัดหัวหน้าหรือกษัตริย์ ลาลูแบร์ (1691: 90) เชื่อว่านี่คือเหตุผลที่กองทัพสยามไม่มีประสิทธิภาพมากนัก “พวกเขามัวยุ่งกับการหาคนมาเป็นทาส ตัวอย่างเช่น ถ้าพวกหงสาวดี บุกรินแดนสยามทางด้านหนึ่ง พวกสยามก็จะเข้าไปยังดินแดนหงสาวดีอีกด้านหนึ่ง และทั้งสองฝ่ายจะกวาดต้อนคนทั้งหมู่บ้านไปเป็นเชลย”

ดังนั้นปฏิกริยาแบบฉบับในทางป้องกันของฝ่ายที่อ่อนแอกว่าคือหนีการจับกุมโดยหนีหายเข้าไปในป่าและรอจนกว่ากองกำลังที่มารุกรานจะเหน็ดเหนื่อยจากการปล้นสะดมและกลับออกไป ความโปร่งเบาและไม่ถาวรของอาคารในเมืองส่วนใหญ่ และความสะดวกที่จะพกพาทรัพย์สินที่เก็บในรูปของโลหะและผ้าที่มีค่าสูงไม่ได้ส่งเสริมยุทธศาสตร์ในการป้องกันเมืองด้วยกำแพงหิน คูเมือง และตึ่มันรับอย่างเต็มที่ในที่สุด เล่ากันว่าทูตอาเจะห์ที่ไปตุรกีในศตวรรษที่ 16 อธิบายเรื่องการไม่มีค่ายคูประตูหอรบในราชธานีของตน โดยเน้นความกล้าหาญของนักรบอาเจะห์และจำนวนช้างที่มีอยู่มากมาย (*Hikayat Aceh* 1630: 165 – 66) ชาวสยามอธิบายเรื่องเดียวกันนี้แก่ชาวยุโรป ถึงความกลัวว่า ถ้าหากสร้างป้อม ก็จะเสียป้อมไป และไม่สามารถตีกลับคืนมาได้ (La Loubère 1691: 91) ในความเป็นจริงแล้วการหนีไปชั่วคราวนับว่าฉลาดทีเดียวเมื่อคำนึงถึงสภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะไม่สู้ดีนักเมื่อประชากรเมืองเพิ่มขึ้นและสงครามตามรูปแบบยุโรปเริ่มเปลี่ยนกติกา

แม้เมื่อเมืองใหญ่ๆถูกโจมตีและยึดครองก็ไม่มีที่ยืนหยัดป้องกันและสู้อย่างเต็มที่ นอกจากในกรณีผิดธรรมชาติที่กองทัพซึ่งล้อมอยู่ติดทางถอยหนีทั้งหมด มีผู้บอกนายพลคูน (Coen) ชาวฮอลันดา (1615: 119) ว่า “คนปะแวงัน แห่งบันเต็น ไม่กลัวชาวโปรตุเกส ชาวสเปน ชาว

ฮอลันดา หรือชาวอังกฤษ กลัวแต่ [กษัตริย์แห่ง] มาดาร์ม เขากล่าวว่าไม่มีผู้ใดหนีจากพระองค์ได้ แต่กับพวกคนอื่น ๆ นั้น ภูเขาทั้งหลายก็เพียงพอสำหรับเราแล้ว พวกนั้นติดตามไปถึงเราไม่ได้ด้วยเรือ” ทำเรือบนแม่น้ำของสุมาตราด้านตะวันออก มลายู หรือบอร์เนียว มักจะเลื่อนไกลจากทะเลไปเรื่อย ๆ อันเป็นปฏิริยาต่อการโจมตีทางทะเล เมื่อชาวอังกฤษคณะหนึ่งไปซื้อพริกไทยที่อินทรีคีรี ในสุมาตรา ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรือง พวกเขาใช้เวลาสองวันหาร่องรอยว่าเมืองอยู่ตรงไหนโดยเปล่าประโยชน์ แล้วก็ได้รู้ว่าประชากรทั้งเมืองได้ย้ายไกลขึ้นไปตามแม่น้ำระยะเดินทางสามวัน อันเป็นปฏิบัติการตอบโต้การรุกรานของอาจะห์เมื่อหกปีก่อนหน้านี้ (Ivye 1634) การพ่ายแพ้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญที่สุดครั้งหนึ่ง เมื่อโปรตุเกสยึดมะละกา เมืองท่าใหญ่ ใน ค.ศ. 1511 ในความเห็นของทหารมลายูที่ป้องกันเมืองในตอนแรกก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน “กษัตริย์แห่งมะละกา . . . ล่าถอยไปจากเมืองระยะเดินทางหนึ่งวัน พาพ่อค้ามลายู นายทหาร และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไปด้วยบ้าง . . . ด้วยความเชื่อว่า อัลฟองโซ ดัลโบเกอร์เก (Alfonso Dalboquerque) เพียงต้องการปล้นเมืองแล้วก็จะทิ้งไป และแล่นเรือกลับพร้อมด้วยข้าวของที่ยึดได้” (Albuquerque 1557: 129)

จุดมุ่งหมายในการทำสงครามก็คือเพิ่มกำลังคนที่มีอยู่ ไม่ใช่เสียไปโดยการตั้งมั่นรบกันให้เสียเลือดเสียเนื้อ ดังนั้นความสนใจในอันดับแรกก็คือเคลื่อนกองทัพอันยิ่งใหญ่ชูขวัญผู้คน จูโจมเมื่อเข้าศึกไม่ระวังตัว และแสดงให้เห็นความสำเร็จในระยะต้นๆว่าพลังอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ที่กำหนดเรื่องเช่นนี้อยู่ข้างตน “ในทุกประเทศได้ลม ชาวไร่ชาวนาและกองทัพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และถ้ากองทัพได้รับความเสียหาย ประเทศชาติเองก็จะประสบความหายนะ ดังนั้นเมื่อผู้คนในภูมิภาคนี้ทำสงคราม จะมีความระมัดระวังอย่างที่สุด และการต่อสู้จะกำจัดงอยู่ในเรื่องของเล่ห์กลและการหลอกลวง ไม่ได้มุ่งมาดที่จะเอาชีวิตกันและกันหรือฆ่าฟันผู้คนจำนวนมาก เพราะถ้าแม่ทัพพิชิตศึกอย่างแท้จริงก็อาจกล่าวได้ว่าท่านหลังเลือดตัวเอง” (Ibrahim 1688: 90)

การระดมทัพกระทำโดยกำหนดให้ขุนนางและบุคคลสำคัญในอาณาจักรนำคนในปกครองของตนเข้ามาร่วม พร้อมทั้งออกค่าใช้จ่ายด้วย ผู้บังคับบัญชาทหารเหล่านี้ไม่เต็มใจอย่างยิ่งที่จะเสี่ยงสูญเสียกำลังคนในสนามรบ เพราะคนพวกนี้เป็นกุญแจสู่ตำแหน่งของตน เมื่อนายพลเรือชาวฮอลันดาปรารภกับพันธมิตรชาวมลายู สุลต่านแห่งยะโฮร์ เรื่องผู้บังคับบัญชาไม่เต็มใจที่จะส่งทหารไปรบ สุลต่านตอบว่า “เขาไม่เหมือนท่านนายพล ท่านให้ค่าใช้จ่ายและค่าจ้างผู้คนของท่าน ดังนั้นพวกเขาจะต้องทำตามที่ท่านสั่ง แต่ที่นี้ขุนนางแต่ละคนจะต้องนำคนของตัวเองมาจำนวนหนึ่งและทุกคนกลัวว่าจะต้องเสียทาสซึ่งเป็นทรัพย์สินอย่างเดียวของตนไป” (Matelief 1608: 17) สก็อตต์ (1606: 142) ได้ออกความเห็นเช่นเดียวกันนี้เกี่ยวกับบันเติน ชาวยุโรป ตุรกี และเปอร์เซีย ผู้คุ้นเคยกับอัตราการเสียชีวิตและบาดเจ็บที่สูงกว่ามากในสงครามในตะวันตกมักจะแปลกใจอยู่เสมอที่

นักรบในภูมิภาคนี้ไม่เต็มใจที่จะเร่งรุกต่อไปในการรบหลังจากที่ทหารกลุ่มแรกบาดเจ็บล้มตาย (Artieda 1573: 197; La Loubère 1691: 90) แอ็บเบ เดอ ชัวซี (1687: 241) รู้สึกว่าสยาม พม่า และลาว ทำสงคราม “เหมือนเทวดา” ยิ่งปืนขึ้นไปบนฟ้าหรือลงดินเพื่อให้ข้าศึกตกใจกลัวมากกว่า จะทำให้เกิดอันตราย ผู้คนจำนวนมากเสียชีวิตจากภาวะอดอยาก โรคภัย และบ้านแตกสาแหรกขาดอันเป็นผลจากสงคราม แต่จำนวนน้อยเสียชีวิตในสนามรบ การทำสงครามแบบเหี้ยมโหดกว่า อันเป็นธรรมชาติของชาวตะวันตก ทำให้ปราศจากข้อสงสัยว่าเหตุใดชาวยุโรปจำนวนน้อยจึงสามารถชนะกองทัพเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีกำลังมากกว่าในการรบที่สำคัญยิ่งหลายครั้ง

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะชาวอินโดนีเซียจากอาเจะห์ถึงโมลุกกะ ขึ้นชื่อมากในเรื่องความกล้าหาญเฉพาะตัว แม้จะไม่มีชื่อด้านระเบียบวินัยของทหาร การที่ตัวเอกของละครวายังไม่ให้ความสำคัญกับความตายดูเหมือนจะเป็นแบบฉบับสำหรับชาวชวา ไม่เพียงแต่ในการรบเท่านั้น แต่ในการประลองยุทธแบบเลือดตกยางออกดังที่หมาฮวน และคนอื่นๆ ได้บรรยายไว้ การประลองยุทธเหล่านี้เป็นส่วนประกอบของการเตรียมด้านพิธีกรรมและร่างกายอย่างพิถีพิถัน มุ่งหมายจะผลิตนักรบผู้เป็นเลิศที่สามารถพลิกสถานการณ์สงครามโดยการแสดงฝีมือในการสู้รบและความแข็งแกร่งของจิตวิญญาณ เพราะเชื่อว่าสงครามคือการตัดสินโดยวิธีพิสูจน์ ที่พลังจักรวาลกำหนดไว้แล้วว่า ฝ่ายใดจะมีชัย การสูญเสียประมุขหรือนักรบผู้กล้ามักจะทำให้การรบจบลงอย่างกะทันหัน (Sejarah Melayu 1612: 97; Wales 1952: 103) ในหนังสือ *ฮิกายัต บันจา* (432 – 37) เล่าไว้ว่าการเปลี่ยนบันจาเมชินให้มานับถือศาสนาอิสลามถูกกำหนดอย่างได้ผล เมื่อคู่ปรับที่อ้างสิทธิในราชบัลลังก์ ตัดสินกันด้วยการต่อสู้ตัวต่อตัวเพื่อหลีกเลี่ยงสงครามกลางเมือง กษัตริย์สยามที่มีชื่อเสียงสองพระองค์ พ่อขุนรามคำแหง และพระนเรศวรอยู่ในความทรงจำเป็นพิเศษ เพราะได้ชัยชนะอย่างงดงามในการกระทำยุทธหัตถีกับผู้นำของข้าศึก

เมื่อคู่ต่อสู้มีฝีมือทัดเทียมกัน การสงครามมักจะกลายเป็นการปะทะกันอย่างต่อเนื่องระหว่างกองทัพและยุทธวิธีที่มีการต่อสู้ตัวต่อตัวเป็นช่วงๆ ทั้งสองฝ่ายอาจสร้างที่มั่นชั่วคราว ห่วงกันในระยะพอตะโกนถึงกันได้ จะทำหายและต่อสู้กันประปราย ยืดเวลาออกไปยาวนาน “มีการโอบอวดความเก่งกล้ากันมากมาย แต่ไม่ค่อยต่อสู้กันอย่างจริงจัง” (Anderson 1826: 275) เดมปีเยร์ (1697: 231) ได้เห็นสงครามแบบนี้สองครั้ง—สงครามกลางเมืองในอาเจะห์ ที่ต่างฝ่ายต่างเคลื่อนทหารนับพันแต่เป็นที่ประจักษ์ว่าไม่มีใครเสียชีวิต และอีกครั้งหนึ่งในการสู้รบกันของกองทัพในมินดาเนาระหว่างสุลต่านและ “อัลเฟอร์ (Alfurs)” แห่งขุนเขา ในโมลุกกะ การปะทะกันอย่างต่อเนื่องทำให้ดูเหมือนว่า “พวกเขาทำสงครามกันอยู่ตลอดเวลา สนุกสนานกับการรบ มีชีวิต และหาเลี้ยงตัวเองกับสงคราม” (Galvão 1544: 169) บนแผ่นดินใหญ่ สงครามตามธรรมชาติจะมีขนาดใหญ่ขึ้น มีการระดมพลเป็นเรือนพัน แต่อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ไทยคนหนึ่งคำนวณ

ว่าอยุธยาได้ทำสงครามที่มีหลักฐานระบุไว้อย่างน้อย 70 ครั้งในช่วง 417 ปี ที่มีกษัตริย์ปกครอง (อ้าง Battye 1974: 1)

ในโลกมลายู องค์ประกอบหลักของการโจมตีคือ *อะมอก* หรือความบ้าคลั่ง คำนี้นิยมนำมาใช้บ่อยที่สุดในพงศาวดารมลายูเป็นกริยา *เม็งอะมอก* ซึ่งอาจมีความหมายแค่โจมตี แต่ที่พิเศษก็คือใช้กริยาหรือดาบในการจู่โจมอย่างดุเดือดมุ่งที่จะเอาชีวิตหรือตีข้าศึกจำนวนหนึ่งให้กระเจิง แม้ว่าจะต้องสูญเสียชีวิตในปฏิบัติการนี้ก็ตาม ถ้าหากการจู่โจมเช่นนั้นบรรลุผลทำให้หัวหน้าฝ่ายตรงข้ามบาดเจ็บ แค่นั้นก็อาจเพียงพอที่จะชี้ชะตากรรม การจู่โจมแบบอะมอกของชาวซันชื่อเป็นพิเศษตามที่ โตเม ปิเรส (1515: 266, cf. 176) ได้กล่าวไว้ “พวกอะมอกเป็นอัศวิน ชายผู้ตัดสินใจจะพลีชีพ แล้วดำเนินการตามที่ตัดสินใจและตาย” แม้แต่ในการวางกำลังอย่างมีระบบของกองทัพบาห์ลี (ดูรูปที่ 18) การโจมตีมักเริ่มด้วยผู้ชำนาญการอะมอก แต่งชุดขาวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการพลีชีพ (ENI II: 317) มักใช้ปืนหรืออาวุธทำให้นักรบเหล่านั้นทำท่ายมบาล (Pires 1515: 176; Fryke 1692: 48; Raffles 1817 I: 298) แต่นี้อาจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพิธีกรรมอันยืดเยื้อและเตรียมจิตใจอยู่ในวงค์คล้ายเข้ามาจนเพื่อเข้าสู่สภาพที่ถือว่าอยู่ยงคงกระพัน

พงศาวดารและจารึกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มุ่งแต่จะเพิ่มพูนความยิ่งใหญ่และบารมีของประมุข ดังนั้นผู้บันทึกมักจะอ้างว่าชัยชนะมาจากปัจจัยเหนือธรรมชาติมากกว่าด้านวิทยาการ ตัวอย่างเช่นการพ่ายแพ้ของปาเล็มบัง ต่อปัตตานีก็ว่าเป็นเพราะ *ดูวาลัต* (*dualat*: พระราชอำนาจของกษัตริย์อันล้นละเมิดมิได้) ของสุลต่านมันซูร์ ชะห์ (*Hikayat Patani*: 89) เนื่องด้วยพลังอำนาจนั้นถือว่ามาจากจิตวิญญาณ จึงมักเชื่อกันว่าผู้ครองประเทศและนักรบประสบความสำเร็จโดยการตระเตรียมบำเพ็ญตะบะและพิธีกรรม การเข้าสมาธิ เครื่องรางของขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ของตนเองที่พระเจ้าประสาธมา มากพอๆกับกำลังของกองทัพ

เซราจะห์ เมลายู (1612: 71) อธิบายชัยชนะของมลายูต่อสยามครั้งหนึ่งในศตวรรษที่ 15 ว่าเป็นเพราะการสาธิตพลังของมลายูเรื่องความอยู่ยงคงกระพัน ณ ราชสำนักไทย ซึ่งหมดความกล้าที่จะต่อสู้ไปอย่างฉับพลัน เรื่องนี้อาจไม่เป็นจริง แต่เรารู้ว่าชาวมลายู โดยเฉพาะพวกมะกัสซาร์ มีชื่อในเรื่องทำนองนี้ที่สยามในศตวรรษที่ 17 ทุตเปอร์เซียคนหนึ่งรายงานไว้ว่า “โดยทั่วไปแล้ว ศาสตร์แห่งเวทมนต์ คาถา และการสาปแช่งปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในสยาม แต่ไม่มีความสามารถเกินพวกมะกัสซาร์ ผู้ลงเวทมนต์พิเศษในกริช” (Ibrahim 1688: 136)

การที่คมมีดและลูกปืนทำอันตรายไม่ได้ ยังคงถือเป็นเครื่องหมายของนักรบผู้ยิ่งใหญ่ ในการต่อสู้เช่นสงครามกลางเมืองอาเจะห์ครั้งใหญ่ต้นศตวรรษที่ 18 เชื่อกันว่าทั้งสองฝ่ายมีผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์นี้ได้เป็นผู้อยู่ยงคงกระพัน (*kebal*) โดยการท่องมนต์ศักดิ์สิทธิ์หรือพกพาเครื่องรางที่ทรงพลังทำด้วยโลหะติดตัวไปด้วย “ปัง เปอูเรอูบา (*Pang Peureuba*) ผู้คงกระพัน

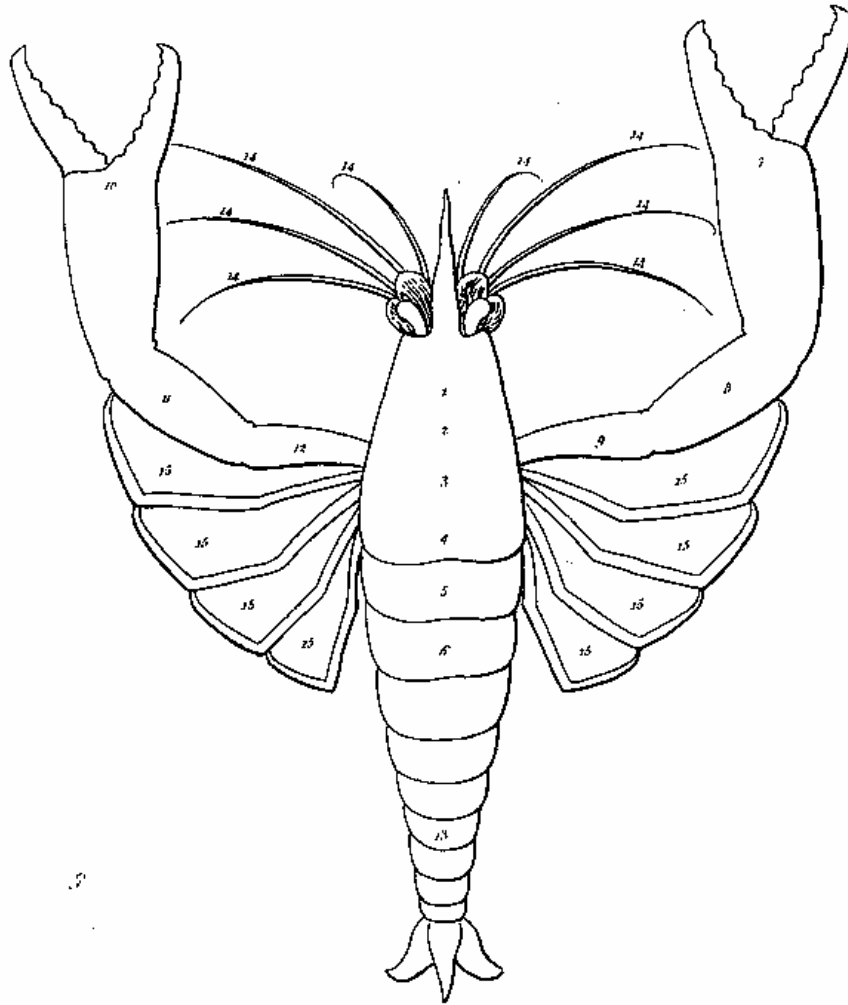
ชาติเรี่ยกยิม ผิวหนังของเขาสิ้นเหมือนน้ำมัน เราจึงได้เห็นกระสุนสิ้นไหลไป” (Hikayat Pocut Muhamat: 229, cf. 249; Siegel 1979: 113, 137 – 38, 149; Wales 1952: 95, 133 – 34) พวกโปรตุเกสผู้ได้เผชิญหน้ากับนักรบแบบนี้ตามทางไปมะละกา ใน ค.ศ. 1511 รู้สึกว่าอยู่ในภาวะจิตที่ไม่แตกต่างจากโลกแห่งจิตวิญญาณของมลายู เมื่อมาเล่าว่านายทหารมลายูผู้นี้ไม่มีเลือดไหลจากบาดแผลที่ถูกยิงจนกระทั่งพวกเขาได้ปลดเครื่องรางของขลังที่ทำด้วยกระดูกจากแขนของเขา “เมื่อเอาสิ่งนี้ออกไป เลือดก็ไหลออกจนหมดตัว แล้วเขาก็เสียชีวิต” (Albuquerque 1557: 61)

ความเชื่อในความคงกระพันชาตรีของแต่ละบุคคลเช่นนี้ ซึ่งยังคงมีอยู่จนปัจจุบัน ไม่ควรทำให้คิดไปว่าความเชี่ยวชาญเชิงวิทยาศาสตร์ของการสงครามจะถูกกลืนและหันมาสนใจแต่ทางไสยศาสตร์ ไม่มีผู้ใดละเว้นไม่เตรียมหาอาวุธที่ดีที่สุดให้ตนเอง รวมทั้งอาวุธของจีน ตุรกี และยุโรป เมื่อได้พิสูจน์แล้วว่าประสิทธิภาพ

อาวุธที่สำคัญที่สุดในการรบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ดาบ กริช และหอก จะอยู่ในมือของทุกคน ไม่มีชาวชวา มลายู หรือ มะกัสซาร์ คนใดที่แต่งตัวครบเครื่องแล้วจะไม่เห็นบกริชด้วย (รูปที่ 19) แทนที่จะจ้างกองทหารอาชีพ กษัตริย์ส่วนใหญ่จะอาศัยความสามารถของข้าราชการสำนักในการระดมบริวารของตนมาสู้รบเมื่อถึงเวลาที่ต้องการ ดังนั้นพื้นฐานของพลังอำนาจที่เป็นรูปธรรมของกษัตริย์นั้นบอบบางมาก มีแต่ความระแวงระวัง บารมี โชค และปรกติแล้วจะรวมความโหดเหี้ยม ที่ทำให้กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่สามารถควบคุมบรรดาขุนนางไว้ได้ ซึ่งก็หมายถึงบริวารจำนวนมากของคนเหล่านั้นด้วย ความสำเร็จในสงครามได้สร้างพลังให้แก่กษัตริย์ เพราะว่าเชลยและทรัพย์สินสมบัติที่ได้มาจะคำนวณอำนาจของพระองค์เช่นเดียวกับชัยชนะที่เสริมบารมี ด้วยเหตุผลที่คล้ายกัน ความเปลี่ยงพล้ำในสงครามสามารถทำให้รัฐใหญ่ๆ สลายหายไปอย่างรวดเร็วเป็นพิเศษ

เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 16 ความก้าวหน้าทางวิทยาการของผู้ปกครองประเทศดูเหมือนจะไม่ได้มากไปกว่าประชาชนเท่าใดนัก กษัตริย์ควบคุมช้าง (ในแผ่นดินใหญ่และสุมาตรา) แต่ข้างมีคุณค่าทางจิตใจมากกว่าผลที่ได้จากการทหารในการรบกับศัตรูที่มุ่งมั่น อาวุธที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของพระองค์ก็คือเรือรบซึ่งผู้ครองประเทศจะเก็บไว้ใกล้ๆ วังในความควบคุมของพระองค์เอง แม้ว่า จะเจาะจงให้ขุนนางบางคนและหมู่บ้านบางแห่งทำหน้าที่พิเศษในเรื่องแต่ละลำ

ในยุคการค้าได้มีการนำของเข้ามาอีกสองสิ่งที่มีผลอย่างลึกลับกับประสิทธิผลของรัฐต่อชนต่างชาติและประชากรของตน ดูเหมือนว่าชาวจีน ชาวคุชราตและตุรกี นำปืนใหญ่เข้ามาในศตวรรษที่ 15 ในรูปของปืนสับขนาดเล็กทำด้วยสำริด ส่วนใหญ่แล้วจะตกแต่งด้วยลวดลายเป็นงานฝีมือที่งดงามมาก แต่ (เหมือนช้าง) ไม่อาจทำร้ายข้าศึกได้นอกจากจะข่มขวัญศัตรูโดยทำให้คิดว่าเป็นพลังเหนือธรรมชาติ เมื่อชาวยุโรปนำปืนใหญ่ที่ปฏิบัติงานได้ง่ายขึ้นและปืนยาวเข้ามา

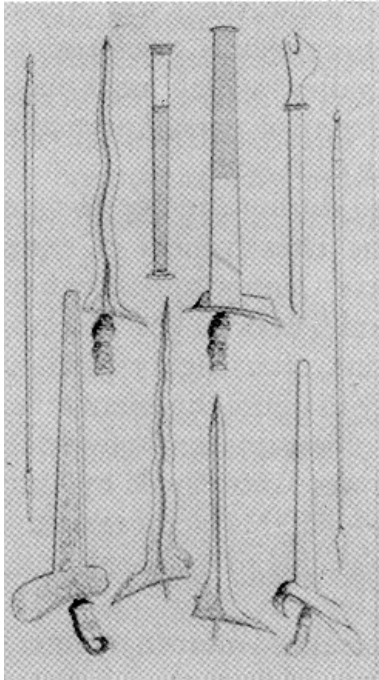

รูปที่ 18 แนวคิดของชาวเรือการจัดขบวนรบของ มาตารัม ในศตวรรษที่ 17 หมวด (14) แทนกองทหารพิเศษของผู้บัญชาการ (senapati) อาจเทียบได้กับนักรบอะมอก กษัตริย์ (4) อยู่ในตัวกึ่ง ข้างหน้าเป็นโอรสและเครือญาติ (3) ผู้บัญชาการ (2) และมนตรี (1) ตัวเลขอื่น ๆ หมายถึงทหารของขุนนางและข้าราชการต่างๆ

ให้เป็นที่รู้จัก และต่อมาก็ผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันนี้มักก่อให้เกิดมีกษัตริย์กลุ่มเล็กๆกลุ่มหนึ่งที่ทรงอำนาจ สามารถผูกขาดวิทยาการใหม่นี้ในอาณาจักรของตน

ปัจจัยที่สองคือการเติบโตของกองทหารรับจ้างที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง มักจะเป็นชาวต่างประเทศที่ฝึกมาโดยเฉพาะในการใช้อาวุธปืน รัฐต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คาดหวังให้ทุกคนเข้าร่วมในการรบ รวมทั้งเรือต่างชาติที่มาจอดที่ท่าชั่วคราว บ่อยครั้งที่เรือจากคุชราต มลายู และจีนมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจผลการโจมตีทางเรือทางทะเล แต่บริษัทการค้าของยุโรปเรียกร้องราคาที่สูงกว่าสำหรับการช่วยเหลือเช่นนั้น ผู้ครองประเทศที่ประสบความสำเร็จสูงสุดแห่ง

ยุคได้เรียนรู้ว่าวิธีที่ดีที่สุดที่จะใช้ความเป็นมืออาชีพของทหารยุโรป (และญี่ปุ่น) ที่อยู่ในหมู่พวกเขา ก็คือ

รูปที่19 กริชและหอกของชาว

จ้างนักแสงโชคและผู้แปรพักตร์มาเป็นทหารรับจ้างเต็มเวลา คนพวกนี้อุทิศตนให้กับการฆ่าฟันมากกว่ากองทัพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคก่อนๆ

ผลกระทบของปัจจัยใหม่ๆ เหล่านี้ในตอนแรกคงจะกล่าวกันเกินจริง เพราะความสำคัญที่ให้กับความมองอาชญากรรมเฉพาะตัวและลางบอกเหตุจากสิ่งมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติในการสงครามของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความได้เปรียบของสิ่งแปลกใหม่เลือนหายไปอย่างรวดเร็วมากเมื่อสิ่งเหล่านั้นได้เป็นที่รู้จักและเคยชินแล้ว กัลวาโอ (1544: 171) ยกประเด็นนี้ให้เห็นได้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับมาลลูงู

เมื่อก่อนนี้ หากเห็นผู้ชายใส่หมวกเหล็ก พวกเขาจะพูดว่า “นั่นหัวเหล็กมาแล้ว” และทุกคนก็จะวิ่งหนีไป ทึกทักเอาว่าพวกเราไม่มีใครเอาชนะได้ และไม่อยู่ในอาณัติของมฤตยู แต่ตอนนี้พวกเขารู้ว่า ได้หมวกนั่นมีหัวที่ตัดขาดได้ และร่างกายก็มีได้เป็นอมตะ และเมื่อเห็นเรายังเป็นยาว พวกเขาคิดว่าปากเราฟันไฟมฤตยู และเมื่อได้ยินการระดมยิงปืนและเอ่ยถึงพวกโปรตุเกส หญิงท้องก็จะแท้งเพราะปืนใหญ่ไม่เป็นที่รู้จักกันและคนพวกนั้นก็ไม่เคยได้ระแคะระคายเลย แต่พวกเขาทำสงครามกับเรามาเป็นเวลานานแล้ว และไม่นิยมนับถือเรานัก และคงกินเราหมดในมือเดียวแล้วถ้าพระผู้เป็นเจ้าไม่ได้ช่วยเราอย่างปาฏิหาริย์

การที่จะได้อาหารใหม่ๆด้วยการซื้อและต่อมาก็ด้วยการผลิตเองไม่ใช่เรื่องยาก ที่ซับซ้อนกว่าก็คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่ยุทธวิธีแบบใหม่ (และการค้าและการผลิต)ได้เริ่มขึ้น ซึ่งได้เปลี่ยนโฉมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดรัฐที่มีอำนาจอย่างไม่เคยมีมาก่อน กระบวนการเดียวกันนี้ได้เปลี่ยนแปลงยุโรปอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าเสียอีก และในที่สุดก็มีผลที่จะชี้ชะตากรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และส่วนอื่นๆของโลก

การระดมแรงงาน: ความเป็นทาส และพันธกิจ

ที่อะจิม (อาเจห์) ทุกคนอยากขายตัวเอง ขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคน มีทาสไม่ต่ำกว่าหนึ่งพันคน พ่อค้าที่สำคัญทุกคนผู้มีทาสเป็นจำนวนมาก . . .

นี่คือมูลเหตุที่แท้จริงและมีเหตุผลที่กฎหมายการเป็นทาสในบางประเทศไม่รุนแรง และก็สมควรที่จะเป็นเช่นนั้น ด้วยมีพื้นฐานจากการที่ชายคนหนึ่งเลือกเจ้านายได้โดยอิสระ เพื่อประโยชน์ของตนเอง จากการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างสองฝ่าย

(Montesquieu 1748: 239)

ความสำคัญของการผูกมัดในแนวตั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาจากปัจจัยที่สำคัญยิ่งสามประการ ประการแรกการควบคุมกำลังคนถือว่าเป็นดัชนีสำคัญที่บ่งบอกอำนาจและสถานภาพ เพราะแรงงานไม่ใช่ที่ดินที่ถือกันว่าเป็นทรัพยากรที่หายาก สก็อตต์ (1606: 142) เขียนเกี่ยวกับอภิชนของบันเตินว่า “ความร่ำรวยทั้งหมดของพวกเขาอยู่ที่ทาส ดังนั้นถ้าหากทาสถูกฆ่าพวกเขาก็จะหมดตัว” ประการที่สอง การซื้อขายทาสมักจะต่อรองกันในรูปแบบของเงินตรา การค้าทางทะเลได้เจาะเข้ามาในภูมิภาคนี้หลายศตวรรษแล้ว จนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คุ้นเคยกับการคิดว่าแม้แต่ตัวเองก็เป็นทรัพย์สินที่มีค่าเป็นตัวเงิน ประการที่สาม ความมั่นคงทางด้านกฎหมายและการเงินที่ได้จากรัฐนั้นอยู่ในระดับต่ำ ดังนั้นทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้พึ่งพาต่างก็ต้องการความคุ้มครองและการสนับสนุนกันและกัน ชาวจีนคนหนึ่งรายงานว่าประชาชนในมะละกา “พูดว่ามีทาสดีกว่ามีที่ดิน เพราะทาสให้ความคุ้มครองแก่เจ้านายของตน” (Hwang Chung 1573: 128) สภาพการณ์ทั้งสามอย่างนี้ทำให้เกิดระบบพันธะผูกพันที่ส่วนใหญ่เกิดจากหนี้ ที่ซึ่งความจงรักภักดีต่อเจ้านายจะเหนียวแน่นและลึกซึ้ง แต่กระนั้นก็โอนได้และแม้แต่ขายก็ได้

ในระยะแรกๆที่พ่อค้าชาวยุโรปพยายามจ้างแรงงานในท่าเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาารู้สึกว่าค่าจ้างสูงผิดปกติ ตารางที่สามแสดงราคาพ่อค้ารายงานว่าได้จ่ายสำหรับแรง

ตารางที่ 3 ค่าจ้างแรงงานคิดเป็นข้าว

สถานที่ ค.ศ.	แหล่งที่มา	ค่าจ้างรายวัน	ค่าจ้างเทียบเท่าข้าวคิด เป็น กันตัง ⁿ	ค่าจ้างเป็นผลคูณของ ความต้องการข้าวต่อวัน
เกาะตะมะ	Bouchon	1.0 วิส (คนตอกหมั่น)	130.0	650.0
1512	1979: 142–43	0.05 วิส (คนงาน)	6.5	32.5
มะละกา	Manguin	จ่ายเป็นข้าว		
1519	1983: 212 –	(ช่างฝีมือ)	4.0	20.0
	13	(คนงานทาส)	0.54	2.7
บันเต็น	Lodewycksz	1000 แคช (ทาส)	3.0	15.0
1596	1598: 129			
มะนิลา	Salazar 1590:	1 เรียล (จีน)	12.0	60.0
1590	229			
จัมปี	ElC Merchants	12 เพ็นนี + อาหาร(จีน)	3.4	17.0
1615	1615: 201			
อาเจะห์	Willemsz	1.5 มัส (ช่างไม้จีน)	4.5	22.5
1642	1642: 508–20	0.75 มัส (คนงานทาส)	2.2	11.0
		1 มัส (ช่างมุงจากชาว อาเจะห์)	3.0	15.0
อยุธยา	Smith 1974:	1 เฟื้อง (คนงานไทย)	8.0	40.0
1655	316			

งานหนึ่งวันในหลายเมือง คิดในราคาของข้าวที่ใช้ในหนึ่งวันที่เมืองเดียวกัน ตัวเลขเพียงตัวเดียวที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นค่าจ้างพอเลี้ยงชีพประเภทที่ต่ำสุดปรากฏอยู่ในรายการแรงงานโปรตุเกสของแมนกวินในมะละกา ระบุเสบียงอาหารสำหรับทาสของโปรตุเกสเอง คนงานอื่นๆทั้งหมดได้รับมากกว่าค่าจ้างพอเลี้ยงชีพสิบเท่าเป็นอย่างน้อยและมักจะมากกว่ามาก

คำอธิบายของอัตราเหล่านี้ก็คือไม่มีแรงงานรับจ้างที่เป็นอิสระ นอกจากเป็นครั้งคราวก็จะมีชาวจีน (“คนงานที่ทำงานหนักและหิวเงินมาก”—Salazar 1590: 229) หรือชาวต่างชาติอื่นๆที่อยู่ในเมืองท่าชั่วคราว ส่วนแรงงานพื้นเมืองจะต้องขอเข้ามาจากเจ้าของ “ธรรมเนียมของเขาคือเช่าทาส จะจ่ายเงินจำนวนหนึ่งแก่ทาส ซึ่งทาสก็จะมอบให้เจ้านาย แล้วเขาก็จะใช้ทาสในวันนั้น ให้

ⁿ ข้าวหนึ่งกันตัง (1.75 ลิตร)หนักประมาณ 3.1 กิโลกรัม หรือห้าเท่าของปริมาณที่คนงานผู้ใหญ่บริโภคต่อวัน

ทำงานไม่ว่าจะเป็นงานอะไรตามที่ต้องการ” (Ibrahim 1688: 177 – 78; cf. Dampier 1699: 94; Terwiel 1983: 124 – 25) *อุณดง-อุณดง เมลากา* (88 – 93, 162 – 23 ?) มีข้อกำหนดหลายข้อสำหรับสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อคน “จ้าง” หรือ “ขอยืม” ทาส แต่ไม่มีข้อกำหนดใดๆสำหรับสัญญาค่าจ้าง แม้แต่ข้อเสนอค่าจ้างสูงๆก็ไม่ดึงดูด “อิสฺรชน” มาทำงานเพราะงานที่ใช้กำลังจะเกี่ยวพันกับการเป็นทาส “คุณจะไม่เห็นชายมลายูพื้นเมือง ไม่ว่าจะยากจนแค่ไหน แบกของของเขาเองหรือของคนอื่น ไม่ว่าเขาซื้อมาด้วยเงินจำนวนมากแค่ไหน งานของพวกเขาทั้งหมดทาสจะเป็นผู้ทำ” (Barros 1563 II, ii: 24; cf. Dampier 1699: 94; Scott 1606: 170 – 71)

ประมวลกฎหมายเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ยอมรับว่ามีหลายทางที่คนคนหนึ่งจะเข้าสู่สภาพการเป็นทาส ซึ่งอาจจัดเป็นระบบได้ดังนี้

1. สืบทอดการเป็นทาสจากพ่อแม่
2. ขายให้เป็นทาสโดยพ่อแม่ สามี หรือ ตัวเอง
3. ถูกจับในสงคราม
4. การลงโทษโดยศาล (หรือไม่สามารถจ่ายค่าปรับ)
5. ไม่สามารถชำระหนี้สิน

หนี้สินเป็นสาเหตุของการตกเป็นทาสที่ธรรมดาที่สุด ไม่ว่าจะเกิดโดยการค้าขาย ความไม่สามารถเสียค่าสินสอดในการแต่งงาน การเพาะปลูกไม่ได้ผล หรือภัยพิบัติอื่นๆ หรือการพนัน การเป็นทาสอาจมองได้ว่าเป็นแนวคิดที่แฝงอยู่ในการผูกพันแบบอื่นๆ ถ้าหากเป็นที่เข้าใจว่าเชลยศึกเป็นหนี้ชีวิต แลกกับการตายในสนามรบ แม้แต่ในสมัยใหม่ก็ยังมีกรโยชอย่างใกล้ชิดระหว่างหนี้สินและภาระผูกพันทางแรงงานในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ และความโน้มเอียงของฝ่ายผู้จ้างที่จะจ่ายเงินล่วงหน้าแทนที่จะจ่ายค่าจ้างให้เพียงพอที่จะได้แรงงานมา ในระบบเศรษฐกิจก่อนสมัยอาณานิคมภาระผูกพันต่อหนี้สินมีผลทางกฎหมายและใช้บังคับอย่างเคร่งครัด “พวกเขาไม่เคยปฏิเสธภาวะหนี้สินของตน . . . ผู้ที่ไม่ยอมรับหนี้และถูกจับได้มีโทษถึงตาย” (Galvão 1544: 126)

คำบรรยายของมองเตสกีเยอ (ข้อความเริ่มต้นของตอนนี้) เรื่องการเป็นทาสที่ยังคงความพอใจแก่ทั้งสองฝ่าย และผู้คนขายตัวเองด้วยความเต็มใจ อาศัยข้อมูลจากแดมปีเยร์ แต่ก็อาจมาจาก ลา ลูแบร์ (1691: 77) และผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปอื่นๆหลายคนได้เหมือนกัน ข้อความนี้ควรจะทำให้เห็นว่าคำภาษาอังกฤษ “slavery (ความเป็นทาส)” ไม่ควรใช้โดยไม่มีข้อแม้ คำในภาษาเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ที่นักเดินทางชาวยุโรปในช่วงต้นๆแปลว่า slave (ทาส) ในสภาพแวดล้อมอื่นๆอาจใช้คำว่า ลูกหนี้ ผู้อาศัย หรือราษฎร การที่หนี้และภาระผูกพันของบ่าวไพร่

เป็นสิ่งที่สามารถขายได้ ทำให้ “slave” เป็นคำในภาษาอังกฤษที่ใกล้เคียงที่สุด แต่ความเป็นทาสไม่เคยได้พัฒนาจนเป็นนามธรรมตามกฎหมาย ซึ่งแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับความมีอิสรภาพในด้านต่างๆ ที่รัฐให้การรับรองเช่นที่กรีซและโรม มีสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในพื้นที่ตอนใต้ดำเนินการในสิ่งที่ผมเรียกว่าระบบ “ปิด” ของทาสมุ่งจะให้แรงงานทาสเป็นกองกลางในจำนวนคงที่ โดยเน้นพิธีกรรมและการอยู่ได้บังคับบัญชาตามกฎหมาย (Reid 1983: 161 – 63) แต่สำหรับกลุ่มส่วนใหญ่ ขอบเขตของความเป็นทาสและรูปแบบอื่นๆ ของพันธนาการมีช่องว่างและไม่ชัดเจน ปัญหาสำคัญก็คือชายคนหนึ่งมีพันธะอยู่กับผู้ใดมิใช่ลักษณะที่แน่นอนของพันธนาการ ดังนั้นโดยทั่วไปแล้วผมใช้คำที่มีความหมายกว้างๆ “bondsmen (บ่าวไพร่)” และ เก็บคำ “slave (ทาส)” ไว้ใช้สำหรับผู้ที่ถูกขายมาใหม่ๆ ถูกจับเป็นเชลย และโอนไปเป็นสมบัติส่วนตัว หรือผู้ที่อยู่ในระบบปิด

กษัตริย์ที่เข้มแข็งจะหาทางเพิ่มพูนจำนวนราษฎรที่อยู่ใต้การควบคุมโดยตรงและจำกัดจำนวนบ่าวไพร่ส่วนตัวที่ได้ยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสยามและพม่า ประเทศที่สถาบันกษัตริย์เข้มแข็งที่สุด ประชาชนทุกคนยกเว้นขุนนาง ทาสของขุนนาง พระภิกษุ และทาสวัด ต้องทำงานให้กษัตริย์เป็นเวลาเกือบครึ่งหนึ่งในแต่ละปี ดังนั้นการขายตัวเองแก่ขุนนางที่มั่งคั่งก็อาจได้ประโยชน์ไม่น้อย และการประณามการกระทำเช่นนี้โดยกษัตริย์ที่ปกครองต่อเนื่องกันมา แสดงว่ามีคนจำนวนมากหาประโยชน์จากข้อยกเว้นนี้ ขอบเขตของทาสส่วนบุคคลเป็นดัชนีแสดงระดับขั้นๆ ลงๆ ของพหุนิยมในประชากรของรัฐ (Lieberman 1984: 107 – 09, 163; Rabibhadana 1969: 110)

เมื่อไม่มีแรงงานรับจ้างอิสระ บ่าวไพร่เป็นแหล่งสำคัญที่สุดของการเคลื่อนย้ายแรงงานตามธรรมดาแล้วสังคมที่เข้มแข็งกว่าและร่ำรวยกว่า อันได้แก่เมืองและพื้นที่ลุ่มที่ปลูกข้าว จะรับแรงงานทาสจากพวกทำไร่เลื่อนลอยที่ไม่สังกัดประเทศใด หรือพวกล่าสัตว์และหาของป่า บางครั้งชาวเขาก็ขายเหยื่อของการสู้รบระหว่างเผ่า ที่บ่อยครั้งกว่าก็คือ พวกนี้ถูกจับไปเป็นทาส ดูเหมือนว่าราชธานีของเขมรขณะที่รุ่งเรืองที่สุดจะได้แรงงานทั้งหมดด้วยวิธีนี้ “เรื่องทาส มีการซื้อคนป่ามาทำหน้าที่นี้ ผู้ที่มีทาสมากจะมีมากกว่าหนึ่งร้อยคน . . . คนยากจนเท่านั้นที่ไม่มีทาสเลย คนป่าคือพวกที่อยู่ตามพื้นที่ภูเขาที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ พวกนี้เป็นเผ่าพันธุ์ต่างหาก” (Chou Ta-kuan 1297: 19) ในทำนองเดียวกันประชากรมลายู สุมาตรา และบอร์เนียว จะค่อยๆ กลืนพวกชาวเขาที่เชื่อถือผีสิงเทวดาในช่วงห้าศตวรรษก่อน ค.ศ. 1900 ด้วยวิธีต่างๆ กวาดต้อน เก็บบรรณาการ และซื้อ โดยเฉพาะเด็กๆ (Endicott 1983: 216 – 24; Anderson 1826: 297 – 99; Keppel 1846: 338 – 39)

ที่เมืองริมทะเล แรงงานทาสส่วนใหญ่ได้มาจากการค้าหรือชัยชนะในการรบ อาจะห์พาเซลดมาหลายพันคนอันเป็นผลมาจากชัยชนะของสุลต่านอิสกันดาร์ มูดาในมลายู เหมือนกับที่กษัตริย์ไทยและพม่ากระทำทางบก มะละกาและปัตตานีมีแรงงานส่วนใหญ่เป็นชาวชวา คนพวกนี้เป็นส่วนหนึ่งของบริวารที่ติดตามพ่อค้าชาวชวาผู้มั่งคั่งมา นอกจากนี้ทาสก็มายังเมืองเหล่านี้หรือเมืองอื่นๆโดยเป็นหนึ่งในรายการสินค้าสำคัญๆ เนื่องจากการส่งออกทาสมักจะเชื่อมโยงเกือบจะเสมอไปกับการแตกแยกภายในสังคมที่ไม่สังกัดรัฐ และรัฐขนาดจิ๋วในอินโดนีเซียตะวันออก นิวกีนี บาห์ลี และนีอัส มักจะเป็นผู้ส่งออกทาสอยู่เสมอ ชูลาเวซีได้ส่งออกทาสจำนวนมากทั้งในศตวรรษที่ 16 และ 18 แต่ไม่ได้ส่งในช่วง (ค.ศ. 1600 – 68) ที่ทั้งคาบสมุทรมลายูใต้อิทธิพลของรัฐมะกัสซาร์ที่แข็งแกร่ง ราวๆ ค.ศ. 1500 ชวาเป็นผู้ส่งออกทาสรายใหญ่ที่สุด อาจเป็นผลสืบมาจากสงครามแบ่งแยกอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม ชวาจัดหานางงามเมืองสำหรับเมืองต่างๆในมลายู ผ่านทาง ชุนดาเกลปา และ บาลัม-บังกัน เมืองท่าที่ยังคงความเป็นฮินดู การเปลี่ยนมาเป็นอิสลามิกชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในลักษณะของการค้าทาส เนื่องจากระมวลกฎหมายอิสลาม (shari'a) ห้ามการขายหรือจับชาวมุสลิมด้วยกันไปเป็นทาส เมื่อศาสนาอิสลามเปลี่ยนชวาได้สำเร็จในศตวรรษที่ 16 เกะาะนี้ก็เลิกส่งออกผู้คนของตนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมืองมุสลิมที่สำคัญๆได้ทาสนอกพรมแดนของอิสลาม อาจะห์ได้แรงงานทาสจากนีอัส อินเดียนอนใต้ และยะไข่ ส่วนบันเต็น และมะกัสซาร์ได้จากโมลุกกะ และหมู่เกาะชุนดาน้อย ปัตตานีได้จากเขมร จามปา และบอร์เนียว รัฐเล็กๆที่ปกครองโดยสุลต่านบางรัฐ ที่สำคัญคือชูลูบูตุน และตีดอร์ เริ่มดำเนินธุรกิจที่ทำกำไรโดยจับทาสในอินโดนีเซียตะวันออก หรือ ฟิลิปปินส์ และขายเหยื่อมนุษย์แก่เมืองที่มั่งคั่ง—หรือแก่ไวกิงไทย ที่บอร์เนียวได้ในศตวรรษที่ 17 (Reid 1983: 31 – 32, 170)

เรื่องที่ โจว ต้ากวน กล่าวถึงทาสที่นครธม ซึ่งมาจากชาวปาว่า เป็นเผ่าพันธุ์ที่ถูกเหยียดหยาม ไม่ใช่คนที่ผู้ไม่เป็นทาสจะอยู่กินด้วย อันที่จริงแล้วเป็นการกล่าวถึงสถานการณ์ที่ไม่ปกติและชั่วคราวในเมือง ทาสที่นำเข้ามาหรือถูกจับเป็นเชลยรุ่นแรกคงจะต้องอยู่ที่ชั้นต่ำสุดของบันไดสังคม แต่ดูเหมือนว่าคนกลุ่มนี้จะค่อยๆผสมกลมกลืนเข้ากับประชากรที่เหนือกว่าเมื่อมีพวกใหม่เข้ามาแทนที่ที่ต้นบันได การแต่งงานระหว่างคนต่างชั้นก็เป็นเรื่องค่อนข้างจะธรรมดา เพราะมีกฎหมายมากมายเกี่ยวกับสถานะภาพของบุตรจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้เป็นทาสและผู้มิได้เป็นทาส แม้ว่าฝ่ายหลังจะเป็นหญิง (*Udang-udang Melaka*: 91 – 93; *Morga* 1609: 273; *Adatrechtbundels* XXXI: 183) ทาสบางคนอาจได้อิสระภาพเพื่อตอบแทนที่ได้รับใช้ หรือเมื่อเจ้านายถึงแก่กรรม ประมวลกฎหมายมะกัสซาร์ได้เตรียมป้องกันการโต้แย้งที่อาจเกิดขึ้นเกี่ยวกับพันธกรรมที่ทำขณะใกล้ตายสัญญาจะปลดปล่อยจากการเป็นทาส (*Adatrechtbundels* XVII: 169

– 70) แต่ที่จะเป็นไปได้มากกว่าก็คือ ความเป็นทาสของผู้ที่ถูกจับหรือซื้อใหม่จะค่อยๆ เปลี่ยนเป็นภาวะที่ต้องพึ่งพิงแบบหลวมๆหลังจากที่ผ่านไปหลายรุ่นและกระบวนการผสมกลมกลืน ได้รับเข้าไปในวัฒนธรรมที่เหนือกว่า

แม้ว่าทรรชนะพื้นเมืองเรื่องพันธนาการไม่ได้รวมความขัดแย้งอย่างชัดเจนระหว่างคนสองประเภท คือผู้เป็นทาส และอิสรชน สภาพการณ์ในยุคการค้าอาจสนับสนุนการขยับไปทางนั้น ลักษณะเด่นของยุคนี้ก็คือการขยายตัวของวัฒนธรรมเมือง คล้ายกับที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง เช่นเดียวกับนครรัฐของกรีก (Anderson 1978: 22) พ่อค้าจากภูมิหลังที่หลากหลายต้องการ ภูมิคุ้มกันทางกฎหมายแก่ทาสของตนในฐานะทรัพย์สินในแนวทางที่ไม่จำเป็นสำหรับทาสในระบบ ปิดซึ่งอาศัยสมมติฐานร่วมกันทางวัฒนธรรมหรือระบบเกษตรวิธีไปโดย การหลั่งไหลเข้ามาอย่าง สม่ำเสมอของเชลยใหม่ๆ และการนำเข้าทาส ทำให้เกิดสภาพตลาดที่ต้องมีการควบคุมตาม หลักเกณฑ์ ยิ่งกว่านั้นสมาชิกหลายคนในชนชั้นพ่อค้าเจ้าของทาสมีรากลึกอยู่ในโลกอิสลาม ซึ่งมี ประชุมกฎหมายชัดเจนว่าด้วยทาสในฐานะทรัพย์สิน

ดังนั้นประมวลกฎหมายที่เขียนขึ้นที่เมืองต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ความสนใจ เรื่องทาสมาก ประมวลกฎหมายมลายูเป็นตัวอย่างที่ดี ประมาณหนึ่งในสี่เป็นเรื่องของทาสล้วนๆ (Matheson and Hooker 1983: 205) ทาสมีราคาที่น่าพอใจตามกฎหมาย โดยปรกติมีค่าครึ่งหนึ่งของอิสรชนในแง่ของสินไหมทดแทนที่จะต้องจ่ายโดยหรือแก่เจ้าของ ถ้าจะยังคงการเปรียบเทียบ ความคล้ายกันกับนครรัฐของกรีก ก็ควรก้าวไปสู่แนวคิดเชิงทฤษฎีเรื่องอิสรภาพว่าเป็นภาวะตรงข้ามกับการเป็นทาส ในเมืองใหญ่ๆที่ใช้ภาษามลายูและที่ ซูลาเวซีได้เราพบว่าคำ “เมอร์เดกา (merdeka)” เริ่มสื่อความหมายไม่เพียงแต่ “อิสรชน” แต่บางอย่างที่ใกล้เคียงกับอิสรภาพเชิง นามธรรมสำหรับประเทศและอาจจะสำหรับปัจเจกบุคคลด้วย (Reid 1983: 21 – 22) แต่ความจริง ข้ามกันแบบนี้ยังคงรวมศูนย์อยู่แต่ในเมืองที่ประกอบด้วยคนหลายชาติหลายภาษาและมีผลน้อย มากต่อภูมิภาคโดยรวม

หากแรงงานได้มาจากภาวะผูกพัน เราควรจะเรียกว่าเป็นระบบ “การผลิตในลักษณะทาส” หรือไม่ ชื่อเรียกเช่นนี้จะเหมาะสมถ้าการใช้ทาส ทำให้สามารถรวมศูนย์ควบคุมกลุ่มคนงานขนาดใหญ่ผู้ผลิตในระดับที่แตกต่างไปจากเศรษฐกิจที่อิงครัวเรือน มีหลักฐานอยู่บ้างว่าผู้หญิงที่อยู่ใน สภาวะพันธนาการสืบกว่าคน บางครั้งทอผ้าให้กับเจ้านายคนเดียวโดยผลิตผ้าส่วนเกินไปขายได้ และมีการบุกเบิกที่ดินใหม่ๆสำหรับการเพาะปลูกโดยบ่าวไพร่ชายผู้ไม่มีทางเลือกในเรื่องนี้ (เพ็งอึ้ง : 22 – 23, 171) คนงานเหมือง คนเรือ และคนงานก่อสร้าง มักจะเรียกกันว่าทาส แต่หลักฐาน เรื่องการดูแลคนเหล่านี้แสดงว่าพวกเขาทำงานบางวันสำหรับเจ้านาย และบางวันสำหรับตนเอง หรือไม่ก็ยกผลผลิตในปริมาณที่กำหนดให้แก่เจ้านาย ระบบพันธนาการของเอเชียตะวันออกเฉียง

ได้ทำให้การโยกย้ายแรงงานคล่องตัวมากตามคำสั่งของอภิชน แต่ในเรื่องอื่นๆ ระบบนี้ไม่ได้ทำให้วิธีการผลิตแตกต่างไปมากจากระบบฟิวดัลหรือระบบครัวเรือน

การเคลื่อนย้ายแรงงานในขอบเขตที่กว้างขวาง กระทำในนามของกษัตริย์ผู้อ้างสิทธิในแรงงานของราษฎรทั่วประเทศ แรงงานที่มีอยู่ส่วนใหญ่สามารถเรียกมาช่วยในการสงคราม ในการตามเสด็จกษัตริย์ และในงานฉลองหรือโครงการก่อสร้างใหญ่ๆของหลวง การเรียกร้องที่รุนแรงที่สุดเกิดขึ้นที่สยามในศตวรรษที่ 17 ที่เกณฑ์ให้ไพร่หลวงธรรมดาทำงานให้หลวงปีละหกเดือน—ภาระเหมือนกับทาสหลวงในที่อื่นๆ แต่ในด้านการปฏิบัติแล้ว การระดมกำลังคนจะทำได้ก็โดยผ่านทางขุนนางและเจ้าหน้าที่ที่ราษฎรเหล่านี้เป็นบริวารติดตาม (clients) เท่านั้น ยิ่งพวกนี้อยู่ห่างไกลจากราชสำนักมากเท่าใด ก็ยิ่งเป็นไปได้น้อยมาก ที่จะอุทิศเวลาส่วนใหญ่ของตนสนองพระประสงค์ของกษัตริย์ ในช่วงเวลาที่บ้านเมืองสงบมีความมั่นคง ความสามารถของราชสำนักในการระดมแรงงานนอกเหนือจากไพร่ในสังกัดจริงๆ จะค่อยๆลดน้อยลงเนื่องจากการเรียกร้องสิทธิของผู้อุปถัมภ์โดยตรง

สำหรับการก่อสร้างป้อมปราการและพระราชวัง กษัตริย์มักจะใช้ไพร่ประเภทต่ำสุด—เชลยสงคราม ในอาจะห์ “กษัตริย์ใช้พวกนี้ตัดไม้ ขุดหินจากเหมือง ทำปูนฉาบ และก่อสร้าง” (Beaulieu 1666: 108) ที่มะละกาก็ค่อนข้างเดียวกัน แต่ในทั้งสองกรณี กษัตริย์ลดภาระที่จะต้องเลี้ยงดูแรงงานเหล่านี้โดยปล่อยให้ว่างงานครึ่งเวลาเพื่อทำงานเลี้ยงตัวเอง (Albuquerque 1557: 135)

การระดมชนชั้นช่างฝีมือ มีความสำคัญเป็นพิเศษในระบบการผลิต ซึ่งผู้ครองประเทศตระหนักดี เนื่องด้วยช่างฝีมือนั้นจำเป็นในการทำอาวุธสงคราม การที่ราชสำนักจะระดมคนพวกนี้แต่แรกก็มีเหตุผลด้านการทหาร ควาริตซ์ เวลส์ (1934: 141) ชี้แจงว่าอยุธยาใช้วิธีแบ่งกองทัพนิตตามแบบอินเดียโบราณออกเป็นสี่เหล่า แต่แทนเหล่าที่สี่ซึ่งได้แก่ธมมาด้วยช่างฝีมือ กฎหมายศักดินาแบ่งครึ่งหนึ่งของประชากรที่ระดมมาเพื่อการสงครามเป็นช่างฝีมือสิบกรมอย่างเป็นทางการ แต่ละกรมจะมีข้าราชการของกรมเองรับผิดชอบประสานงานบริการหนึ่งคน—มีกรมช่างสี ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างทำเครื่องปั้น ช่างทำแบบหล่อ ช่างปิดทอง ช่างทองแดง และช่างปูน (เพ็งอึ้ง: 151) เมื่อถึงศตวรรษที่ 17 ซึ่งเทียบกันแล้วพอเรียกได้ว่ามีความสงบ กรมเหล่านี้ก็ได้ขยับเข้ามาในแวดวงพลเรือน แต่ยังคงผูกพันอยู่กับราชสำนักหรือขุนนางผู้มีอำนาจ “ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่บุคคลธรรมดาหรือคนแปลกหน้าที่จะใช้บริการ แม้แต่ช่างที่ฝีมือธรรมดาที่สุด” (Crawford 1828: 322)

เมืองมะกัสซาร์ ที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วมีหลักฐานน่าสนใจในวิธีที่ช่างถูกเกณฑ์แรงงานโดยรัฐ ซึ่งเริ่มต้นจากสภาพที่เกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีอะไรเลยใน ค.ศ. 1500 พงศาวดารของกัว (มะกัสซาร์) บันทึกการได้มาซึ่งความรู้ใหม่ๆในการผลิตพร้อมกับกษัตริย์องค์ใหม่แต่ละองค์ ในรัช

สมัยของพระเจ้าตูนิปาลังกา (Tunipalangga:1584 – 66) มีการผลิตอิฐ ดินปั้น ปิ่นใหญ่ และของ
อื่นๆหลายอย่างเป็นครั้งแรกในมะกัสซาร์ ยังมีบันทึกอีกว่ากษัตริย์องค์นี้ได้แต่งตั้งเจ้าพนักงาน
หลายคนเรียกว่า ตูมะกักจันนังงัง (tumakkajan-nangngang) จากรากศัพท์ จันนัง ในภาษา
มะกัสซาร์ซึ่งมีความหมายว่า “หัวหน้างาน”—cf.เจนนัง ในภาษามลายู) ให้ดูแลงานช่างแต่ละ
ประเภท “ช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างปลูกบ้าน ช่างต่อเรือ ช่างทำไม้ซาง ช่างทำเครื่องทองแดง ช่างบด
ช่างกลึง ช่างทำเชือก” (Sejarah Goa: 25) สำหรับคำ ตูมะกักจันนังงัง ความหมายที่ให้ไว้คือ
“หัวหน้าผู้ประกอบวิชาชีพ” (Wolhoff and Abdurahim: 86) แต่ไม่ควรทำให้เราสันนิษฐานว่า
กลุ่มช่างฝีมือมีอิสระในการทำงานตามสัญญาภายในตัวเมือง เจ้าหน้าที่เหล่านี้เทียบได้กับหัวหน้า
กรมของสยามผู้มีหน้าที่จัดระเบียบควบคุมพันธกิจของช่างฝีมือต่อราชสำนัก (Ligtvoet 1880: 98 –
99; Cense 1979: 175) การที่พงศาวดารเชื่อว่าพระเจ้าตูนิปาลังกา เป็นกษัตริย์องค์แรกที่เกณฑ์
ให้ราษฎรของพระองค์ทำงานนั้นมีความสำคัญ (Sejarah Goa: 30) พระเจ้าตูนิจัลโล
(Tunijallo:1566 – 90) ผู้สืบราชสมบัติต่อมาเพิ่มช่างทำลูกศรเข้าในบัญชีช่างพร้อมผู้ควบคุม และ
ยังได้ตั้งตำแหน่งใหม่เป็นหัวหน้าของเจ้าหน้าที่ที่ดูแลช่างฝีมือต่างๆ (เพ็งอ้ง: 50) ผู้ดำรงตำแหน่ง
นี้จะเป็นข้าราชการชั้นสูงและเชื้อพระวงศ์ มีหน้าที่ระดมช่างฝีมือทุกประเภทในนามของราชสำนัก

คงจะไม่ถูกต้องที่จะระบุว่าระบบสังคมและเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแบบ
ฟิวดัลหรือระบบทาส หัวใจของระบบทั้งสองในยุโรปนั้นอยู่ที่พันธะทางกฎหมายที่ทั่วราชอาณาจักร
และ ศาสนจักรยอมรับ ภายในเมืองในยุโรปสมัยฟิวดัลและโรมโบราณ มีเงื่อนไขของอิสรภาพที่
กฎหมายรับรองอันมีบทบาทสำคัญในการสะสมเงินทุนซึ่งในที่สุดก็ก่อให้เกิดเงินทุน เมื่อ
เปรียบเทียบกันแล้วระบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเรื่องเฉพาะตัวและเรื่องของเงินมากกว่า
ความจงรักภักดีมีความสำคัญมากกว่ากฎหมาย และทุกคนมีเจ้านาย เงินนั้นจำเป็นในการซื้อ
ความจงรักภักดีของผู้คนโดยทางหนี้สิน มิใช่ซื้อแรงงานชั่วคราวโดยจ่ายค่าแรง การสะสมเงินทุน
นั้นเป็นเรื่องอันตราย แต่เชื่อว่าจะเป็นไปไม่ได้ นอกจากว่าจะสะสมบ่าวไพร่เพื่อคุ้มครองและใช้
ประโยชน์เงินทุนนั้นด้วย

ความยุติธรรมและกฎหมาย

เจ้านครเปรียบเสมือนดาลัง (ผู้เชิดหุ่น) ราษฎรของพระองค์ก็เหมือนนาวายัง (หุ่น) และ
กฎหมายเหมือนไส้ตะเกียงที่ใช้ในงานบันเทิงนี้ เพราะเจ้านครสามารถจะทำการอย่างไรกับ
ราษฎรของพระองค์ก็ได้ตามใจชอบ . . . เจ้านครมีกฎหมาย ส่วนผู้เชิดหุ่นมีตะเกียง เพื่อ
ป้องกันไม่ให้ออกนอกทางที่ถูกต้อง . . . ดังนั้นเจ้านคร อัครมหาเสนาบดี และขุนนางผู้ใหญ่

ในราชสำนัก ควรดำเนินการปกครองประเทศให้ถูกต้องคลองธรรมเพื่อผู้คนจะได้มีความ
ผูกพันรักใคร่ พวกเขาจะต้องได้เห็นคนผิดถูกทำโทษ คนบริสุทธิ์ไม่ถูกตามรังควาญ และคน
ทั้งหลายที่ถูกกล่าวโทษอย่างผิดๆจะต้องได้รับการปลดปล่อยทันทีและได้รับค่าชดเชยที่ต้อง
ทนทุกข์ทรมาน

(Javanese code Niti Praja, trans. Raffles 1817 I: 276 – 77)

แหล่งที่มาของกฎหมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏว่าหลากหลาย ด้านหนึ่ง
มักจะมีการคัดลอกและแปลธรรมศาสตร์ของอินเดียโบราณ ในราชสำนักต่างๆนอกจากเวียดนามที่
ประมวลกฎหมายราชวงศ์ถึงมีบทบาทคล้ายๆกัน ในศตวรรษที่ 16 และ 17 ตำรากฎหมายอิสลาม
เริ่มมีอิทธิพล ส่วนอีกทางหนึ่งกฎระเบียบพื้นเมืองที่ถ่ายทอดปากต่อปากคงมีการตีความโดยผู้
อาวุโสของหมู่บ้าน เจ้านครที่เข้มแข็งที่สุดดูเหมือนจะมีอำนาจทางกฎหมายอย่างเด็ดขาดแต่ผู้
เดียว ขณะที่ในหลายพื้นที่ แต่ละหมู่บ้านและชุมชนตามเชื้อชาติจะอ้างรักษาระบบยุติธรรมของ
ตนไว้

แต่ในวงการอื่นๆ ลักษณะพิเศษเฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้ระบบต่างๆ
เหล่านี้เกือบทั้งหมดเต็มไปด้วยชีวิตชีวา ความยุติธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็วและตรงไปตรงมา
โจทก์และจำเลยให้การในคดีด้วยตัวเองและต้องกล่าวคำสาบานที่ซับซ้อนเพื่อกระตุ้นให้พูดความ
จริง ในกรณีพื้นฐานไม่เพียงพอ ทั้งสองฝ่ายจะต้องผ่านพิธีทบทวนซึ่งถือว่าเป็นการทดสอบ
ความผิดที่พระเจ้าเห็นชอบ โทษประหารชีวิตเป็นเรื่องปกติ โดยเฉพาะสำหรับความผิดอาญาหรือ
หมิ่นประมาทต่อชนชั้นปกครอง แต่การลงโทษอย่างอื่นๆเกือบทั้งหมดเป็นค่าปรับ ความผิดเรื่อง
ทรัพย์สิน โดยเฉพาะการไม่ยอมใช้หนี้ถือเป็นเรื่องร้ายแรงมาก

ตำรากฎหมายอินเดีย โดยเฉพาะประมวลกฎหมายพระมนู (มานว-ธรรมศาสตร์) เป็นที่
เคารพนับถืออย่างมากในพม่า สยาม เขมร และ ชวา-บาห์ลี ว่าเป็นเอกสารที่กำหนดกฎระเบียบ
ธรรมชาติ ซึ่ง กษัตริย์ต้องอ้างไว้ ตำราเหล่านี้ได้มีการคัดลอก แปล และผสมผสานกับประมวล
กฎหมายท้องถิ่น โดยที่พม่าและสยามจะยึดมั่นในข้อความเดิมอย่างเคร่งครัด ส่วนที่ในชวามี
แนวโน้มแรงกว่าที่จะปรับให้เข้ากับความต้องการของท้องถิ่น (Hoadley and Hooker 1981: 1 –
29) ถือกันว่าเป็นเรื่องสำคัญที่เจ้าผู้ครองประเทศและผู้พิพากษาจะต้องมีตำราศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ไว้
ในครอบครอง แต่ดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยได้เปิดดูในคดีความเฉพาะราย (Pallegoix 1854 I: 357;
Sangermano 1818: 87; Lingat 1952: 111 3 12; Pigeaud 1967 I: 306 3 07) ตำราเหล่านี้ไม่
เอื้อต่อการตัดสินเฉพาะเรื่องอย่างรวดเร็ว ในทางปฏิบัติตามที่เห็นได้ชัดจากคำบอกเล่าของคน
ภายนอกที่สังเกตการณ์ในส่วนต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คดีต่างๆตัดสินตามกฎหมายของผู้
ครองประเทศที่คุมอำนาจและขนบธรรมเนียมของท้องถิ่น แม้แต่กฎหมายที่บัญญัติโดยผู้ลี้ภัย

มลายู (*Undang-undang Melaka*: 88) ก็ยอมรับว่าคำพิพากษาควรกำหนดโดย “กฎหมายของเมืองหรือหมู่บ้าน” เมื่อพวกฮอลันดามีอิทธิพลในเมืองท่าเรือตอนเหนือของชาว ได้พยายามซ้ำแล้วซ้ำอีกที่จะทำให้ผู้ปกครองท้องถิ่นดำเนินงานด้านความยุติธรรมตาม “ตำรากฎหมายเก่า” โดยเชื่อว่าสภาพที่พวกเขาเห็นเป็นการทำผิดไปจากอดีตที่มีระเบียบมากกว่า (Hazeu 1905: 119 – 21) มาจนถึงศตวรรษที่ 20 จึงได้เข้าใจว่าประเพณีมุขปาฐะ มีความสำคัญมากกว่าประเพณีนิยมที่เป็นลายลักษณ์อักษรในการดำเนินงานยุติธรรมในชาว

ความยุติธรรมนั้นผู้ปกครองเป็นผู้ให้ และข้อความที่ยกมาในตอนต้นของหัวข้อนี้ได้ชี้ว่าความยุติธรรมเป็นส่วนสำคัญของความเป็นกษัตริย์ กษัตริย์ในอุดมคติจะพิจารณาคดีด้วยพระองค์เองและพิพากษาคดีตัดสินในท้องพระโรงหรือใต้ต้นไม้ที่จัดไว้ของเมือง ประเพณีนี้ยังคงปฏิบัติกันอยู่ในฟิลิปปินส์ คนทั้งหมู่บ้านจะมาชุมนุมกันเพื่อฟังดาโต๊ะ แดลงคำพิพากษา (Plasencia 1589: 179) แม้แต่ในรัฐใหญ่ๆ คดีที่สำคัญที่สุดจะพิจารณาต่อหน้ากษัตริย์ เช่นที่ เฟรเดรีซี (1581: 250) บันทึกเกี่ยวกับหงสาวดี อันที่จริงแล้วคดีส่วนใหญ่จะตัดสินโดยผู้ใหญ่วillage หรือข้าหลวงท้องถิ่นผู้ได้รับมอบอำนาจให้ดำเนินการยุติธรรมในนามของกษัตริย์ ในทุกคดีที่โทษไม่ถึงประหารชีวิต ข้าหลวงเช่นเดียวกับกษัตริย์เองจะมีผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายช่วยเหลือ และให้คำปรึกษา แต่โดยหลักการแล้วจะเป็นผู้ตัดสินความเอง มีการกล่าวถึงพม่าในศตวรรษที่ 18 ว่า “ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสูงทุกคน” มีอำนาจตัดสินคดีความ ดังนั้นจะมีห้องพิจารณาคดีติดกับบ้านพักเพื่อแสดงว่าความยุติธรรมของกษัตริย์ทุกคนเข้าถึงได้ (Symes 1827 II: 19; cf. Sangermano 1818: 18)

ระบบกฎหมายที่พัฒนาไปได้ไกลที่สุดอาจจะได้แก่พม่าที่คดีจะต้องยื่นเป็นลายลักษณ์อักษร และทนายสามารถเป็นตัวแทนโจทก์และจำเลยในคดีได้ แต่อย่างไรก็ตามแม้แต่นี้ “คดีความจะจบลงอย่างรวดเร็วกว่าที่จะเป็นปรกติวิสัยในซีกโลกของเรา” มักจะเสร็จสิ้นในหนึ่งวัน “โดยมีข้อแม้เสมอว่าคู่ความไม่ใช่คนรวย” (Sangermano 1818: 86) ในสยามคำร้องทุกข์จะต้องเขียนและผ่านการพิจารณาหลายครั้งก่อนที่ข้าหลวงจะตัดสินคดี แต่คู่ความตัวการต้องแถลงข้อแก้ต่างต่อศาลด้วยตนเอง ตามที่เล่ากัน ผู้หญิงจะทำได้ดีกว่าผู้ชายเพราะมีชีวิตชีวาและคล่องกว่า (Gervaise 1688: 88) นี่ก็อีกเช่นเดียวกัน “ทุกคดีควรจบในสามวัน” แม้ว่าบางคดีก็ใช้เวลาเป็นปี (La Loubère 1691: 86) ที่บรูไน “ไม่มีคดีใดที่ใช้เวลาสองวัน” (Dasmariñas 1590B: 7) ส่วนที่บันเติน คดีความโดยทั่วไปจะเริ่มและเสร็จสิ้นในเย็นวันเดียวกัน (Lodewycksz 1598: 127)

ในโลกของชาวเกาะ กระบวนการทางศาลดูเหมือนจะเป็นไปด้วยวาทะทั้งหมด “พวกเขาไม่มีกฎหมาย [ที่เป็นตัวอักษร] จะพิจารณาจากเหตุผล . . . คนพวกนี้ไม่เคยรู้จักเรื่องทนาย เสมียนศาล คำให้การของโจทก์แก้ฟ้องแย้ง และคำให้การต่อสู้คดี และวิธีการอื่นๆที่จะยืดหรือขยายเวลา

ของคดีย่อยไป” กัลวาโอได้เขียนไว้ (1544: 127) ด้วยความรู้สึกอิจฉาชาวโมลุกกะ ความแปลกใจของเขาค้นกับของ หวาง ซุง (1537: 127) เรื่องพ่อค้าชาวมะละกา “แม้ว่าพวกเขาจะต่อรองราคาซื้อขายกันเป็นพันๆ ก็ไม่ทำสัญญาเป็นตัวหนังสือ แต่จะผูกมัดตัวเองโดยซีไปยังสวรรค์ และสัญญานี้เขาจะไม่กล้าฝ่าฝืน”

แต่ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วิธีที่จะตัดสินความบริสุทธิ์หรือความผิดจะเหมือนกัน ถือกันว่าระเบียบสวรรค์เองจะลงโทษผู้ทำผิด ถ้าเขาพูดเท็จ ดังนั้นคู่พิพาทจะต้องกล่าวคำสาบานที่ซับซ้อน เชื่อเชิญให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษหากทำผิด คำสาบานของพม่าเป็นผลงานยอดเยี่ยมด้านความน่ากลัวของสองเกล้า ที่ซานแควร์มาโน (1818: 87 – 90) เขียนไว้เต็มสามหน้า “ขอให้คนผู้ที่ไม่พูดความจริงตายด้วยโรคที่ทำให้บวมอักเสบ ปวดมวนในท้อง และอาเจียรเป็นโลหิต . . . ขอให้ร่างกายของเขาแตกเป็นชิ้นๆ ขอให้สูญเสียข้าวของทั้งหมด ขอให้เป็นโรคที่เน่าเหม็นและแผลเปื่อย . . . ขอให้ร่างกายเต็มไปด้วยตุ่มหนองและฝีมะม่วง . . . ขอให้ตายด้วยคมดาบคมหอก และอาวุธทุกชนิด และทันทีที่ตายขอให้ตกนรกใหญ่ทั้งแปดและนรกเล็ก 120 ชุม . . . และหลังจากที่ทนทุกข์ในนรกด้วยวิธีการทรมานทุกประเภท ขอให้กลายเป็นสัตว์ หมู หมา ฯลฯ” ตามคำของครอว์เฟิร์ด (1820 III: 88 – 89) ชาวชาวที่มีคดีขึ้นศาลสาบานอย่างง่าย ๆ “ถ้าข้าพเจ้ากล่าวเท็จ ขอให้ประสบความพินาศ แต่ถ้าข้าพเจ้าพูดความจริง ขอให้ได้รับพรของศาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้า และนักบุญทั้งหลายแห่งชาว และเจ้านายเหนือหัวของข้าพเจ้า”

ถ้าหลังจากคำสาบานเช่นนี้ คู่กรณียังคงยืนยันคำให้การที่ต่างกันและไม่มีพยานที่เชื่อถือได้ เรื่องก็จะไปถึงการตัดสินของสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยระบบพิสูทธกรรม รูปแบบของพิสูทธกรรมที่แพร่หลายที่สุดคือการดำลงในน้ำทั้งตัว โดยผู้ที่ต้องโผล่ขึ้นมาหายใจเป็นคนแรกจะถูกตัดสินว่าเป็นคนผิด อีกแบบหนึ่งได้แก่การจุ่มมือลงไปในน้ำเดือดหรือดินบุกที่ละลาย วิธีการแบบเดียวกันนี้ทั้งสองวิธีเป็นทางเลือกหลักในพม่า (Fitch 1591: 309; Sangermano 1818: 90) ในสยาม (van Vliet 1636: 71; Gervaise 1688: 89) ในเขมร (Chou Ta-kuan 1297: 23) ในฟิลิปปินส์ (Colin 1663: 85) ในมาลากู (Galvão 1544: 131) และทั่วทั้งโลกมลายู (*Undang-undang Melaka*: 88 – 89; Dasmarinās 1509B: 7; Hoare 1620: fol. 172; Hsieh 1820: 17 – 18) การพิสูทธกรรมแบบเดียวกันนี้ยังใช้กันอยู่ที่บอร์เนียวมาจนถึงศตวรรษที่แล้ว (St. John 1862 I: 77; Rutter 1929: 175)

วิธีปฏิบัติในสยามได้มีชาวเปอร์เซียที่มาเยือนเล่าไว้ดังนี้

เมื่อคู่คดีไม่สามารถตกลงกันได้ . . . พวกเขาหันไปพึ่งการสาบานด้วยน้ำ การทดสอบนี้กระทำในแม่น้ำที่ไหลผ่านสยาม ตรงที่น้ำลึกไม่กี่ศอก ทั้งโจทก์และจำเลยจะต้องดำน้ำให้มิดศีรษะในเวลาเดียวกัน . . . ผู้ที่ให้การตามความเป็นจริงจะไม่ตื่นเตนและอยู่ใต้น้ำนานเท่าที่จะสามารถอยู่ได้ แต่ผู้ที่โกหกจะรำคาญใจและไม่สามารถ

ควบคุมหัวของคดี คำให้การที่เป็นเท็จ จะลอยขึ้นมาจากน้ำเหมือนฟองที่ข้างในกลวงและแตกแยกออก คดีของเขาแพ้

การทดลองนี้จริงๆแล้วได้ผลมากกว่าที่คิด เพราะชาวสยามอ้างว่าเมื่อเขาดำลงไปให้หัวอยู่ใต้น้ำเขาจะเห็นสิ่งน่ากลัวสารพัดอย่าง (Ibrahim 1688: 127)

ลา ลูแบร์ ผู้เป็นคนขึ้นฝั่ง (1691: 87) ประทับใจกับประสิทธิผลของระบบน้อยกว่า เขายกตัวอย่างจากประสบการณ์ของเขาที่อยุธยา “ชายฝรั่งเศสผู้หนึ่งถูกชาวสยามขโมยดิบูกไป มีคนโน้มน้าวให้เขาค้มมือลงไปดิบูกที่ละลาย เขาดึงมือออก ก็ไหม้เกือบทั้งมือ ส่วนคนสยามผู้มีเล่ห์เหลี่ยมมากกว่าเอาตัวรอดไปได้ ผมไม่รู้ว่าเขาทำอย่างไรมือถึงไม่ไหม้ และถูกปล่อยไปว่าไม่มีความผิด และ 6 เดือนหลังจากนั้น ในอีกคดีหนึ่ง . . . เขาถูกตัดสินว่าผิดฐานชิงทรัพย์ . . . แต่เหตุการณ์เช่นนี้นับพันก็ไม่สามารถโน้มน้าวชาวสยามให้เปลี่ยนรูปแบบได้”

มีวิธีการอื่นๆอีกมากให้เลือกพิสูจน์ความจริงของทั้งสองฝ่าย ในกลุ่มหมู่เกาะมักเป็นไปได้ที่จะเลือกต่อสู้ด้วยอาวุธเพื่อตัดสินคดี ในสยามบางทีสองฝ่ายจะลุยไฟ การเลือกวิธีพิสูจน์ดูเหมือนจะอยู่ในมือของจำเลย “ไม่ใช่เจตนาของผู้พิพากษาแต่เป็นของจำเลย และถ้าโดยบังเอิญใจที่ไม่ประสงค์จะใช้วิธีการทดสอบที่จำเลยเลือก จำเลยก็จะพ้นผิด” (Dasmariñas 1590B: 7)

การประหารชีวิตเป็นโทษที่กำหนดสำหรับความผิดในวงกว้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผิดที่เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ การกบฏในทุกที่เป็นความผิดที่มีโทษถึงประหารชีวิต และโดยปกติแล้วฆาตกรรมก็เช่นเดียวกัน แต่การปล้นบนทางหลวงและการลอบวางเพลิงก็เป็นความผิดขั้นประหารชีวิตเหมือนกันในพม่า (Sangermano 1818: 84 – 85) การใช้ถ้อยคำหมิ่นประมาทกับหัวหน้าในฟิลิปปินส์ (Morga 1606: 277) การขโมยของวัดหรือแสดงความไม่เคารพวัดในสยาม (van Vliet 1636: 72) การปลอมแปลงเงินตราหรือขโมยของหลวงในโลกมลายู (Dasmariñas 1590: 7; Scott 1606: 110) ก็เช่นเดียวกัน ที่อาจะห์สนมสี่คนถูกประหารอย่างทารุณใน ค.ศ. 1636 เพราะขโมยงานเงินจากวัง และชายผู้หนึ่งถูกประหารใน ค.ศ. 1642 เพราะขโมยม้า (Ito 1984: 172 – 73) การเป็นชู้กับภรรยาของชาวมลายูชั้นสูงมีโทษประหารชีวิต ในโลกมลายูและชาวรูปแบบการประหารชีวิตที่มีเกียรติคือใช้กริชแทงที่หัวใจ ตามคำของหมาฮวน (1433: 88) ในชวาไม่มีวันไหนที่ไม่มีการประหารเช่นนี้ และเป็นเรื่องปกติในมะละกา (Pires 1515: 266) และ บรูไน (Dasmariñas 1590B: 7 – 8) แต่สำหรับพวกกบฏและผู้ทำผิดร้ายแรงอื่นๆที่ต้องทำให้เห็นเป็นเยี่ยงอย่างที่สะเทือนขวัญ ก็มีการตายหลายแบบที่สยดสยองยิ่งกว่า—การตัดหัว การเสียบไม้ประจาน การตัดแขนขา เผาทั้งเป็น ทิ้งตากแดดตากฝนในท่าที่ทรมานแสนสาหัส ให้ข้างเหยียบ หรือให้เสือกิน

นอกจากเวียดนาม ซึ่งครั้งหนึ่งเคยใช้รูปแบบการลงโทษทางกายของเอเชียตะวันออก (และการตัดหัว—Dampier 1699: 58 – 59) การลงโทษทางกายในรูปแบบที่รุนแรงน้อยกว่าใช้กันน้อยมาก อาคันตุกะชาวจีนรู้สึกแปลกที่ในหลายพื้นที่การเขียนเป็นเรื่อง “ไม่เคยได้ยินมาก่อน” (Chou Ta-kuan 1297: 22; cf. Ma Huan 1433: 88) การตีบทลงโทษเช่นนั้นไม่ค่อยได้ใช้กันอาจมีสาเหตุตามที่ครอว์ฟอร์ด (1820 III: 105) ได้ให้ไว้ว่าการทรมานร่างกายถือเป็นการหมิ่นประมาทร้ายแรง แต่อย่างไรก็ตามในสยามและพม่ามีระบบการเขียนอาชญากรที่ถูกจับประจานไปตามท้องถนน เพื่อให้ตะโกนบอกความผิดของตนออกมาด้วยเสียงที่ดังมากพอควร (van Vliet 1636: 72; Shway Yoe 1882: 516 – 17)

ความผิดส่วนใหญ่จะถูกลงโทษให้เสียค่าปรับหรือการลงโทษที่หนักขึ้นซึ่งจะลดลงมาเป็นแค่ปรับ โบลิเยอ (1666: 101) ได้ไปเห็นวิธีดำเนินการที่มีผู้ยืนยันว่าเป็นเรื่องปกติในศาลแห่งหนึ่งที่อาจะเหิน ค.ศ. 1621 ชายผู้หนึ่งถูกตัดสินให้ถูกโบย 30 หวายเพราะเพื่อนบ้านร้องทุกข์ว่าชายผู้นี้ได้แอบดูภรรยาของเขาอาบน้ำ “เจ้าหน้าที่ลงโทษพร้อมที่จะปฏิบัติงาน ลากชายผู้นั้นจากศาลไป 3 – 4 ก้าว และชูแขนขึ้น ตอนนี้นักโทษก็เริ่มต่อรอง และเสนอให้เงิน 6 มัส (เหรียญทอง) เจ้าหน้าที่เรียก 40 แต่ขณะที่ผู้ทำผิดรีรอที่จะตอบตกลง เขาก็ถูกโบยอย่างแรงหนึ่งครั้ง จนต้องรีบตกลงที่ 20 มัส ซึ่งเขาจ่ายสด และด้วยเหตุนี้ก็มีความจำเป็นเพียงโบยเสื้อผ้าเขาด้วยหวาย 29 ที . . . ข้อตกลงนี้ทำต่อหน้าทุกคนและผู้พิพากษาได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง”

ในคดีลักขโมยหรือทำร้ายร่างกาย ผู้ที่ถูกพิพากษาว่าผิดโดยปกติแล้วไม่เพียงแต่จะชดใช้ให้แก่ผู้เสียหายเท่านั้น แต่ยังจะต้องจ่ายจำนวนพอๆกันแก่ษัตริย์หรือผู้แทนพระองค์ด้านตุลาการ (Pires 1515: 267; La Loubère 1691: 87; *Sulu Code* 1878: 91) แต่ที่มาลลุม ผู้พิพากษาได้รับเพียงหนึ่งในสิบของค่าเสียหาย (Galvão 1544: 126) ในกรณีที่ไม่มีผู้เสียหาย หรือที่บ้านดินบางครั้งแม้แต่ในคดีฆาตกรรม ก็จ่ายค่าปรับเพียงครั้งเดียวแก่หลวง (Scott 1606: 171) ประมวลกฎหมายของยุคนั้นเต็มไปด้วยค่าปรับต่างๆ ตามความผิด และประเภทของผู้กระทำผิดและผู้เสียหาย คำกล่าวเป็นสูตร *dandaku danda* (ดันดาคุ ดันดา: “ซ้ำปรับด้วยค่าปรับ”) ปรากฏบ่อยครั้งในจารึกโบราณที่ชาวและสุมาตราอันเป็นส่วนหนึ่งของสาระสำคัญของพระราชอำนาจ (Hall 1976: 80) ในรัฐขนาดเล็กที่ไม่ได้มีการค้ามากนัก ค่าปรับเช่นนี้คงเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญแหล่งหนึ่งของประมุข

ผู้ถูกตัดสินว่าผิดที่ไม่สามารถจ่ายค่าปรับจะตกเป็นทาสไม่ใช่นักโทษ ถ้าหากเป็นเรื่องลักขโมย ทำร้ายร่างกาย หรือหนี้ค้ำชำระแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ผู้ผิดจะตกเป็นทาสจนกว่าจะใช้เงินที่ค้ำจนหมด เมื่อค่าปรับค้ำจ่ายเป็นของหลวง คนผิดอาจถูกขายเพื่อนำเงินมาจ่ายค่าปรับหรือกักไว้เพื่อทำงานให้หลวง ความถี่ที่คนตกเป็นทาสเนื่องจากความผิดที่เทียบกันแล้วเป็นเรื่องเล็กๆน้อยๆ

โดยเฉพาะต่อทรัพย์สิน ทำให้คนภายนอกมองว่ากฎหมายเข้มงวดมากในเรื่องนี้ เมื่อเทียบกับ
ทำที่ที่ผ่อนคลายเป็นเรื่องความผิดต่อบุคคล (Morga 1606: 277; Plasencia 1589: 179) แต่อย่างไร
ก็ตามควรตระหนักว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผู้คนหวาดกลัวการตกเป็นทาสน้อยกว่าในยุโรป

ส่วนเรื่องกฎหมายอิสลาม ขอบเขตที่กฎหมายนี้ใช้บังคับมีมากตามเวลาและสถานที่
ประมวลกฎหมายอิสลามแตกต่างจากรูปแบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้กล่าวมาแล้วใน
หลายเรื่องที่สำคัญ โดยเฉพาะความถี่ในการลงโทษประเภททำให้พิการ และการโบย ไม่มีแนวคิด
เรื่องพินัยกรรม และการลงโทษการถ่มน้ำลายทางศีลธรรม เช่น การพนัน การดื่มสุรา และการ
ประพฤติดังกล่าว เช่นเดียวกับชนกลุ่มน้อยที่ทำการค้าอื่นๆ พ่อค้ามุสลิมคงได้รับอนุญาตให้มี
ระบบการพิพากษาคดีของตนเองต่างหากในเมืองท่าที่ไม่ได้เป็นมุสลิม แม้แต่รัฐในซวาที่เป็นมุสลิม
แต่ในนาม ตามปกติก็จะอนุญาตให้ชาวมุสลิมผู้ค่อนข้างเคร่งศาสนาใน *เคอมนัน* (kauman) หรือ
ย่านที่พักอาศัยรอบๆ สุเหร่าในเมืองมีสิทธิถูกดำเนินคดีโดยกฎหมายอิสลามตามการตีความของ
มุสลิมผู้ทรงความรู้ (Hazeu 1905: 56, 151) เมื่อรัฐเองได้เป็นมุสลิมแล้ว ก็ได้มีการรวมกฎหมาย
อิสลามเข้ากับกฎหมายของรัฐด้วย กระบวนการนี้มิได้เข้าแทนที่กฎหมายท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์
แต่ก็ไปได้ไกลมากที่อาจะเห็นในศตวรรษที่ 17 รัฐมุสลิมทั้งหมดมีแนวโน้มที่จะยืมจากตำราประมวล
กฎหมายอิสลามที่มีบทบาทสำคัญในท้องถิ่นในเรื่องกฎหมายพาณิชย์และกฎหมายส่วนบุคคล
ประมวลกฎหมายมลายูในศตวรรษที่ 16 และศตวรรษต่อมาได้ลอกแบบอาหรับอย่างใกล้ชิด
มากในเรื่องการขาย การลงทุน และการล้มละลาย ทั้งนี้คงเป็นเพราะไม่มีตัวแบบพื้นเมืองที่จะ
ให้แก่ชุมชนพ่อค้าผู้พูดหลายภาษาที่ต้องการกฎหมายเช่นนั้น กฎหมายมุสลิมเรื่องการแต่งงาน
การหย่าร้าง และมรดกได้มีการรวมเข้าในประมวลกฎหมายมลายูเป็นส่วนใหญ่ แม้ตามธรรมดา
จะไม่ได้รวมอยู่ในระเบียบปฏิบัติของมลายู ในเรื่องศีลธรรมทางเพศ *ฮุนดัง-ฮุนดัง เมลากา* มักจะ
เลือกใช้บทลงโทษของพื้นเมืองที่เบากว่า นอกเหนือบทลงโทษของอิสลาม (Liaw 1976: 31 – 40)
แต่ในเรื่องคดีอาญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระราชอำนาจ อิทธิพลระยะยาวของอิสลามต่อ
ระเบียบปฏิบัติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีค่อนข้างน้อย

การกำหนดใช้กฎหมายอิสลามที่เคร่งครัด ห้ามเล่นการพนัน และดื่มสุรา และบทลงโทษ
การลักขโมย จะต้องได้ผู้ครองนครที่เข้มแข็งพร้อมที่จะเข้ากับอูลามาในเมือง ต่อสู้กับชนบดประเพณี
ท้องถิ่น กษัตริย์อาจะห์ที่เข้มแข็งที่สุด สุลต่าน อิสกันดาร์ มูดา (1607 – 36) ผู้บันทึกเหตุการณ์ที่
ชื่นชมในพระองค์มากเขียนไว้ว่าเป็น “ผู้ปกครองที่บังคับประชาชนให้นับถือศาสนาอิสลามและสวด
มนต์วันละห้าครั้ง อดอาหารระหว่างเราะมะฎอน (Ramadhan) และเลือกอดอาหารเป็นพิเศษอีก
หนึ่งมื้อ และห้ามทุกคนไม่ให้ดื่มเหล้าหรือเล่นการพนัน” (Raniri 1644: 36) เราทราบว่าสุลต่านองค์นี้
สั่งให้ประหารชีวิตชาวอาจะห์สี่เฒ่าสองคนเป็นอย่างน้อยด้วยการกรอกน้ำตะกั่วลงคอ (แม้ว่า

พระองค์เองจะเสวยน้ำจืดอย่างมากในงานเลี้ยง) ส่วนพระบิดาผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ได้สั่งตัดมือลูกจ้างชาวอังกฤษสองคนใน ค.ศ. 1642 ที่พยายามกลั่นเหล้า (Ito 1984: 170 – 71) แต่โดยทั่วไปแล้วการห้ามดื่มสุราและการพนันที่เกี่ยวข้องกับการชนไก่ ทำได้ไม่นานนักไม่ว่ารัฐไหน เพราะพฤติกรรมเหล่านี้ได้หยั่งรากลึกมากในสังคม

การลงโทษขโมยตามวิธีของอิสลาม อันได้แก่การตัดมือขวา ขาซ้าย มือซ้าย และอื่นๆ ทำนองนี้ในการขโมยทรัพย์สินที่มีค่าเท่ากับทองอย่างน้อยหนึ่งกรัม บังคับใช้ที่รัฐอิสลามต่างๆ หลายรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่ออิทธิพลของอิสลามอยู่ในระดับสูงสุด—ที่ บันเต็น ระหว่าง ค.ศ. 1651 และ 1680 ในสมัยสุลต่านอาเก็ง (Dampier 1699: 97) ที่บรูไนในศตวรรษที่ 16 (Dasmarinas 1590B: 7) และที่รัฐมลายูบางรัฐ และมาเกันดาเนา ในสมัยต่อมา (Skeat 1953: 55, 124; Luwaran: 68) อาจะห์มีศาลอิสลามที่ตัดสินลงโทษขโมยด้วยการตัดอวัยวะตลอดศตวรรษที่ 17 และอาคันตุกะผู้มาเยือนอย่างต่อเนื่องรายงานว่าได้เห็นคนที่ถูกตัดแขนตัดขาตามท้องถนน (ดูรูปที่ 20) แม้ว่าผู้กระทำความผิดซ้ำๆ จะถูกเนรเทศไปยังเกาะซาบัง ซึ่งห่างจากฝั่งไม่มากนัก (Warwijck 1604: 14; Bowrey 1680: 314; Dampier 1699: 96) ในสมัยสุลต่าน อีสกันดาร์ มุตา การทำให้พิการไปไกลเกินกว่าที่กำหนดในศาสนาอิสลาม มีการตัดจมูก ริมฝีปาก หู และ อวัยวะเพศ ของราษฎรที่ทำให้สุลต่านไม่พอพระทัย (Beaulieu 1660: 102; Mundy 1667: 135)

ขณะที่รัฐมุสลิมหลายรัฐได้เพิ่มหลักนิติศาสตร์ของอิสลามพอเป็นสัญลักษณ์ในระบบกฎหมายของตน อาจะห์ในสมัยนี้ได้เริ่มรับเจตนารมณ์ของกฎหมาย แนวคิดเรื่องพิสูทธกรรม พร้อมด้วยสมมติฐานว่าระเบียบสวรรค์จะเผยผู้ทำผิดโดยไม่ต้องใช้กฎหมายลักษณะพยานหลักฐานที่ซับซ้อน อยู่นอกเหนือกฎหมายอิสลาม รัฐอิสลามส่วนใหญ่ยังคงใช้ระบบพิสูทธกรรม มลายูได้เคลือบคลุมระบบด้วยรูปลักษณ์ของอิสลาม โดยทั้งสองฝ่ายจุ่มมือลงไปในน้ำ หรือน้ำมันที่กำลังเดือด หรือดิบๆ ที่ละลายเพื่อหยิบเศษหม้อที่จารีบทกอลอนจากคัมภีร์อัลกุรอานขึ้นมา (*Undang-undang Melaka*: 88 – 89) แต่ที่อาจะห์มีบันทึกว่าสุลต่าน อีสกันดาร์ธานี (Iskanda Thani: 1637 – 41) ห้ามใช้ระบบพิสูทธกรรมแบบดั้งเดิมในนามของอิสลาม (Raniri 1644: 45) นี่เป็นจุดสูงจุดหนึ่งในการเคลื่อนห่างไปจากไสยศาสตร์และเข้าไปทางภูมิปัญญาเมืองที่อิงกฎหมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นช่วงระยะสั้นๆ เพราะมีการกลับมาใช้พิสูทธกรรมอีกในอาจะห์ตอนปลายศตวรรษ (Ito 1984: 178 – 79)

ประสิทธิผลของระบบเหล่านี้แตกต่างกันมาก ในที่ซึ่งประมุขเข้มแข็งมีเมตตาธรรมปกครองประชาชนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อาคันตุกะมักจะประทับใจที่อาชญากรรมอยู่ในอัตราต่ำ ที่เตรินาเต กัลวาโอ (1544: 129) เชื่อว่า “ฆาตกรรมแทบจะไม่มีเลย” ดังนั้นเมื่อเกิดขึ้นก็ถือว่าเป็นเรื่องร้ายแรงมาก ในยุคหลังจากนั้นในกรุงเทศศตวรรษที่ 19 ปาลเลกัวซ์

(1854 I: 367) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “น่าประหลาดใจว่าในเมืองประชากรสี่แสนชีวิตจะมีความ
ยุ่งยากและความไม่เป็นระเบียบน้อยมาก แม้ว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจจะไม่ออกเดินตรวจตรา แต่
เราก็ไม่เห็นหมู่ทหารออกลาดตระเวนไปทั่วทิศเช่นที่เมืองในยุโรป” ไม่ต้องสงสัยเลยว่าที่เป็น
เช่นนี้ได้ก็เพราะหลักของการรับผิดชอบร่วมกัน คนในครอบครัวและเพื่อนบ้านจะต้อง
รับผิดชอบต่ออาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน ไม่เพียงแต่สยามและมาลลิกเท่านั้น โลก
มลายูโดยทั่วไปก็เป็นเช่นนี้ (Sulu Code 1878: 95; Wilkinson 1908: 5) ถ้าไม่สามารถบอก
ได้ว่าขโมยหรือฆาตกรเป็นใคร ชุมชนที่มีผู้พบศพหรือหลักฐานอื่นๆจะถูกปรับในอัตราที่
เหมาะสม “ด้วยวิธีนั้น พวกเขาจะได้รู้ความจริงเพราะผู้ที่ต้องจ่ายเงินจะสืบคลีคลายคดี”
(Galvão 1544: 129)

แต่อีกด้านหนึ่ง เมืองการค้าที่มีผู้คนหลากหลายบางเมืองเกือบเรียกได้ว่าไม่มีชื่อมีแป
พวกเจ้าหน้าที่ไม่มีความสามารถหรือเต็มใจที่จะควบคุมกลาโหมต่างชาติที่ทะเลาะวิวาทกันที่ท่าเรือ
มะละกาใน ค.ศ. 1500 ดูเหมือนจะเป็นเมืองแบบนี้จนพ่อค้าต่างชาติต้องนอนในเรือเพื่อความ
ปลอดภัย (Varthema 1510: 226) บันเต็นอีกหนึ่งศตวรรษต่อมาก็กลายเป็นแบบนี้อีกเมืองหนึ่ง
ประสบการณ์ของเอ็ดมันด์ สก็อตต์ ที่เมืองนี้ (1606: 105) ทำให้เขา “พูดเรื่องอื่นไม่ได้มากนัก
นอกจาก ฆาตกรรม การลักขโมย สงคราม ไฟไหม้ และการกบฏ” สุลต่านอิสกันดาร์ มูดาอ้าง
เหตุผลสนับสนุนการปกครองแบบทรวาซียะของพระองค์ในอาจะห์โดยกล่าวว่า “เมื่อก่อนนี้เป็น
“ที่พักพิงสำหรับฆาตกร และโจร ที่ซึ่งผู้แข็งแกร่งกว่าเหยียบย่ำผู้อ่อนแอ และผู้ใหญ่กดขี่ผู้น้อย ที่
ซึ่งผู้คนต้องป้องกันตัวเองต่อสู้กับโจรผู้ร้ายที่มีอาวุธตอนกลางวันแสกๆ และต้องตั้งเครื่องกีด
ขวางที่บ้านของตนเองในยามค่ำคืน” (Beaulieu 1666: 62)

แม้ว่ารูปแบบโดยทั่วไปแล้วจะยินยอมให้ชนกลุ่มน้อยมีอิสระทางด้านตุลาการบ้างพอควร
ประมุขบางคนยึดหลักนี้จนเกือบจะเกิดจลาจล ราชานแห่ง จัมบีที่ตอนใต้ของสุมาตราเตือนชาว
อังกฤษให้ระวังราชฎารของพระองค์เองที่ “มักจะชอบลักขโมย ดังนั้นเราคงไม่ได้รับความเป็นธรรม
เมื่อมีเรื่องกับพวกนั้นนอกจากจะจับได้คาหนังคาเขา แล้วเราก็จะทำอะไรกับคนพวกนี้ก็ได้”
(Westby 1615: 167 – 68) ชาวยุโรปมีส่วนในสถานะการณ์ไร้กฎระเบียบนี้โดยฉกฉวยประโยชน์
ในทุกโอกาสด้วยอาวุธที่เหนือกว่า นายทหารอังกฤษคนแรกในตะวันออก เจมส์ แลงคาสเตอร์
เรียกร้องให้ยุวกษัตริย์แห่ง บันเต็นอนุญาตให้เขาสังหารผู้ที่เขาพบในบริเวณที่พักอาศัยของคน
อังกฤษในเมืองนั้นได้สำเร็จ “หลังจากถูกสังหารไปสี่ห้าคน เราก็อยู่อย่างสงบเงียบพอสมควร”
(Lancaster 1603: 115)

รูปที่ 20 นักโทษชาวอาเจห์หลังจากถูกตัดมือและเท้า

ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ

ความสัมพันธ์ระหว่างเพศเป็นด้านหนึ่งของระบบสังคมที่รูปลักษณะเฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นได้ชัดเป็นพิเศษ แม้แต่อิทธิพลของศาสนาอิสลาม คริสต์ศาสนา พุทธศาสนา และปรัชญาของขงจื้อจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆภายในขอบเขตของตนเป็นเวลากว่าสี่ศตวรรษก็ไม่ได้หมายความว่าได้ขจัดรูปแบบที่มีอยู่ทั่วไปออกไปได้ คือภาวะอิสระอย่างสูงและความสำคัญในด้านเศรษฐกิจของสตรี ในศตวรรษที่ 16 และ 17 ภูมิภาคนี้เป็นตัวอย่างของประสบการณ์ปลายสุดด้านหนึ่งในประเด็นเหล่านี้ คงไม่ถูกนักถ้าจะพูดว่าหญิงเท่าเทียมชาย—จริงๆแล้วมีน้อยวงการมากที่ทั้งสองฝ่ายจะแข่งขันกันจริงๆ หญิงมีหน้าที่แตกต่างจากชาย ทำนา และเกี่ยวข้าว ทอผ้า และขายของ ยิ่งกว่านั้นบทบาทในการสืบพันธุ์ยังให้พลังอำนาจเชิงมายาการและพิธีกรรมซึ่งผู้ชายยากที่จะแข่งได้ ปัจจัยเหล่านี้อาจอธิบายได้ว่าเหตุใดค่าของลูกสาวไม่เคยเป็นปัญหาในเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้เช่นในจีน อินเดีย และตะวันออกกลาง ตรงกันข้าม “ยังมีลูกสาวมากเท่าใด ก็ยิ่งรวยมากขึ้นเท่านั้น” (Galvão 1544: 89; cf. Legazpi 1569: 61)

ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทรัพย์สินมักจะถูกส่งผ่านจากฝ่ายชายไปยังฝ่ายหญิงโดยการแต่งงาน—กลับกันกับสินเดิมของยุโรป เวียดนามในสมัยใหม่ เป็นกรณีกเว้นในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับอีกหลายๆเรื่อง ทั้งนี้เป็นเพราะความคืบหน้าของการบีบให้ระบบอำนาจฝ่ายบิดาที่เข้มข้นของขงจื้อซึ่งเริ่มในศตวรรษที่ 15 ส่วนในเวียดนามได้จนกระทั่งศตวรรษที่ 17 แล้วฝ่ายชายก็ยังคงสืบทอดประเพณีที่คงจะต้องเป็นรูปแบบเก่าแก่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมอบสินสอดตอนแต่งงาน และแม้แต่พำนักร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง (Yu 1978: 92 – 96)

สำหรับผู้เผยแพร่คริสต์ศาสนาแรกๆการเรียกสินสอดเป็นธรรมเนียมที่ไม่ถูกต้อง เป็นรูปแบบของการซื้อขาย (Chirino 1604: 262; Polanco 1556: 209) แม้จะมีการใช้ศัพท์ของตลาดเป็นครั้งคราวในการนี้เช่นเดียวกับธุรกรรมอื่นๆ ที่จริงแล้วธรรมเนียมสินสอดแสดงให้เห็นถึงมูลค่าสูงทางเศรษฐกิจของผู้หญิง และมีส่วนทำให้พวกเธอมีภาวะเป็นอิสระ ตรงข้ามกับแอฟริกา ซึ่งเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการเรียกสินสอด ทรัพย์สินที่ได้มาจะตกเป็นของพ่อเจ้าสาวและในที่สุดก็จะ เป็นมรดกทางฝ่ายชาย ผู้หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ประโยชน์โดยตรงจากระบบนี้ (Boserup 1970: 48 – 49; Goody 1976: 8) โตเม ปิเรส (1515: 267) ได้กล่าวอย่างหนักแน่นสำหรับชาวมลายูที่เขารู้จัก “ฝ่ายชายต้องให้ทอง 10 ตาฮิล และ 6 มัส แก่ฝ่ายหญิงเป็นสินสอดซึ่งต้องตกเป็นสิทธิของเธอจริงๆ” ในกรณีอื่นๆสินสอดจ่ายแก่พ่อแม่ของเจ้าสาวผู้จะโอนทรัพย์สินบางส่วนให้กับลูกสาวของตน

ที่ตรงกันข้ามกับธรรมเนียมจีนอย่างชัดเจนก็คือคู่บ่าวสาวมักจะพำนักร่วมที่บ้านของฝ่ายหญิงมากกว่าของฝ่ายชาย นี่เป็นประเพณีในประเทศไทย พม่า และมลายู (La Loubère 1691: 51; Pallegoix 1854 I: 230; Shway Yoe 1882: 59; Wilkinson 1908A: 37) ประมวลกฎหมายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างอย่างชัดเจนจากของอินเดียหรือจีน (ในเวียดนาม) ที่เชื่อกันว่าเป็นต้นแบบโดยยืนยันเหมือนกันว่าทรัพย์สินคู่สมรสจะต้องถือร่วมกันและจัดการร่วมกัน (Lingat 1952: 38 – 39, 135 – 41, 153, 166) ในเรื่องการรับมรดก ลูกทุกคนมีสิทธิเท่ากันไม่ว่าจะเป็นเพศใด แต่ลูกหรือคนที่ดูแลผู้สูงอายุอาจได้ส่วนแบ่งมากกว่า (La Loubère 1691: 52; Reynolds 1979: 935; Plasencia 1589: 181) กฎหมายอิสลามที่กำหนดให้ลูกชายได้มรดกเป็นสองเท่าของลูกสาวไม่เคยมีการบังคับใช้อย่างจริงจังเลย (Saleeby 1905: 66; Geertz 1963: 47, 81) หลักกฎหมายอันเข้มงวดของจีนที่ภรรยาไม่มีสิทธิมีเสียงในการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินของครอบครัวได้เล็ดลอดเข้าไปในประมวลกฎหมายเวียดนามศตวรรษที่ 19 แต่ไม่ได้เป็นไปในทางปฏิบัติเลย (Lingat 1952: 30 – 36, 92 – 96)

ภาวะที่ค่อนข้างจะเป็นอิสระของผู้หญิงครอบคลุมไปถึงความสัมพันธ์ทางเพศด้วย
วรรณกรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนี้ทำให้เราไม่มีความเคลือบแคลงที่ว่าผู้หญิงมี
บทบาทที่แข็งขันในการเกี่ยวพาราสีและแสดงความรัก และเรียกร้องมากเท่ากับให้ในแง่ความ
สนใจทางด้านเพศและอารมณ์ วรรณกรรมบรรยายหน้าตาทำทางที่ตรงตรงใจของพระเอก
และเสน่ห์ที่ดึงดูดผู้หญิงอย่างกระตือรือร้น และได้ทำในลักษณะเดียวกันกับฝ่ายหญิง สาระของ
วรรณกรรมชั้นเอกของมลายูและชาวคือรูปร่างหน้าตาที่งดงามมีเสน่ห์ของพระเอกเช่นปันหยี
(Panji) และ ฮัง ตูวะห์ (Hung Tuah) “ถ้า ฮัง ตูวะห์ ผ่านมา หญิงที่แต่งงานแล้วจะผละไปจากอ้อม
กอดของสามีเพื่อจะได้ออกไปดูเขา” (*Sejarah Melayu* 1612: 78; cf. Wangbang Wideya: 113;
Rassers 1922: 29) เรื่องของความรักหวานชื่นนั้นมีความโดดเด่นเช่นเดียวกับวรรณกรรมในที่
อื่นๆของโลก เรื่องราวของปันหยีที่ไปตามหาหญิงผู้เป็นที่รักเป็นตัวอย่างที่ดีเพราะเป็นที่นิยมกัน
อย่างกว้างขวางในศตวรรษที่ 15 และ 17 จากชวาก็แพร่หลายไปยังโลกมลายู ใน
ศตวรรษที่ 18 ก็ไปถึงประเทศไทย พม่า และเขมร (Rassers 1922; Pigeaud 1967: 206 – 09;
Dhaninivat 1956)

ลักษณะที่แสดงถึงความเป็นอัจฉริยะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่โดดเด่นคือกลอนสัมผัส
สี่บรรทัดของชาวบ้านที่เรียกว่า *บันตุน* ในภาษามลายู และ *ล่าว* ในภาษาตระกูลไตหลายภาษา
กลอนพวกนี้ไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องความรักเสมอไป แต่คำกลอนที่มีลักษณะเฉพาะตัวและวากันสดๆ
ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการตอบโต้ระหว่างชายหนึ่งและหญิงหนึ่ง หรือสองฝ่ายเจรจาเรื่องการแต่งงาน
ในรูปแบบของสงครามระหว่างเพศที่ต่างพยายามเอาชนะกันในด้านปฏิภาณและคำกล่าวเป็นนัยที่
หยาบโตน (Compton 1979) การแข่งขันว่ากลอนสดประกอบดนตรีในรูปแบบคล้ายๆกันนี้เป็นที่
นิยมกันมากในฟิลิปปินส์ส่วนกลางมาจนถึงสมัยสเปนตอนต้นๆ

กลอน (*balak*) เป็นการตอบโต้ระหว่างชายและหญิงและส่วนใหญ่แล้วจะเกี่ยวกับเรื่องความรักฉันหนุ่ม
สาว ใช้กันเป็นสองแบบคือตอบโต้กันในเรื่องของความรัก ความชั่วทั้งมวล . . . ด้วยความเฉียบคมและรวดเร็ว
อย่างน่าทึ่ง หรือไม่ก็ใช้เครื่องดนตรีสองชิ้น . . . เล่นเครื่องดนตรีแล้วก็พูดโต้ตอบกัน (Alcina 1668 III; 34 – 35)

พวกเขาจะมาชุมนุมเพื่อดูตัวกัน จะแสดงบทรักกันและเกี้ยวกัน (ทางเครื่องดนตรี) ด้วยความรู้สึกรักหรือ
อารมณ์สวาทมากกว่าคำพูดจากปาก (เพ็งอึ้ง: 68 – 69)

โจว ต้ากวน (1297: 17) มีวิธีบรรยายที่เต็มไปด้วยสีสันเช่นเคยถึงสิ่งที่หญิงเขมรคาดหวัง
จากสามีในสมัยของเขา “ถ้าสามีถูกเรียกตัวไปเกินสิบวัน ภรรยาอาจจะพูดว่า ‘ฉันไม่ใช่วิญญาณ
จะให้ฉันนอนคนเดียวได้อย่างไร’” อุคตคติเรื่องภรรยาซื่อสัตย์ตลอดเวลาที่อยู่ข้างหลังระหว่างที่

สามีเดินทางเป็นสิ่งที่ยืนยันอยู่บนหน้าหนังสือมหากาพย์ที่ได้มาจากอินเดีย แต่ไม่ใช่ใน ชีวิตประจำวัน ในงานแต่งงานของชาวชวา ตามคำของแรฟเฟิลส์ (1815 I: 318) จำว่าจะถูก เตือนอย่างจริงจังว่า “หากเจ้าบังเอิญต้องจากเธอไปทางบกเป็นเวลาเจ็ดเดือนหรือหนึ่งปีโดยไม่ให้อะไรแก่เธอในการยังชีพ . . . การแต่งงานของเจ้าก็จะสิ้นสุดลง หากภรรยาของเจ้าประสงค์เช่นนั้น โดยไม่ต้องมีพิธีหรือดำเนินการอื่นใดอีก” กฎหมายเวียดนามตามที่ประกาศใช้ในศตวรรษที่ 15 (อีกเรื่องหนึ่งที่แตกต่างอย่างชัดเจนจากประเพณีจีน) ได้กำหนดเวลาการจากไปเหมือนกัน ห้า เดือนหรือ สิบสองเดือนถ้าหากมีลูกด้วยกัน (Lingat 1952: 89n)

การแสดงออกที่ทำให้เห็นจริงเห็นจังที่สุดถึงฐานะอันเข้มแข็งของผู้หญิงในเรื่องเพศ คือ ศัลยกรรมที่เจ็บปวดตรงองคชาติที่ผู้ชายต้องทนเพื่อเพิ่มความสุขทางเพศแก่ผู้หญิง ที่น่าสนใจก็คือ ปรากฏการณ์นี้แพร่กระจายไปทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ดูเหมือนว่าจะไม่มีในส่วนอื่นๆ ของโลก อย่างไรก็ตาม ศัลยกรรมเช่นนี้มีการกล่าวถึงเป็นครั้งแรกใน *กามสูตร* ของอินเดีย คงจะเป็น การอ้างถึงธรรมเนียมปฏิบัติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การสำรวจหลักฐานทางชาติพันธุ์ วรรณนาอย่างระมัดระวังเมื่อเร็วๆ นี้ (Brown, Edwards, and Moore) เสนอแนะว่าวิธีที่ดีที่สุดที่จะ เข้าใจปรากฏการณ์นี้ก็คือคิดว่าเป็นการสำแดงของอำนาจและภาวะอิสระที่ผู้หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับ ผู้เขียนได้ชี้ (โดยอ้างหลักฐาน เตาซุ๊ก ถึงแม้ว่าการขลิบอวัยวะสืบพันธุ์ของผู้หญิงใน ปัจจุบันก็ยังทำกันในอินโดนีเซีย และมีรายงานใน มะกัสซาร์ ศตวรรษที่ 17— Garvaise 1701: 139) ว่าผู้หญิงบางคนก็ขลิบปมกระสันและปกปิดเป็นความลับจากชาย ดูเหมือนจะอ้างว่าเพื่อ เพิ่มความสุขทางเพศของผู้หญิง รูปแบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้นๆ ดูเหมือนว่าจะตรงกัน ข้ามกับบางแห่งในแอฟริกาที่ศัลยกรรมมุ่งเพิ่มความสนใจทางเพศในผู้ชายหรือลดในผู้หญิง

ศัลยกรรมที่โหดร้ายที่สุดคือการสอดเข็มโลหะเสริมด้วยลูกกลิ้ง เดือย หรือ ตะปูหัวใหญ่ชนิด ต่างๆ ในฟิลิปปินส์ตอนกลางและตอนใต้ และบางส่วนของบอร์เนียว ปิกาเพิตตา (1524: 43) เป็น คนแรกในบรรดาชาวยุโรปผู้ฉงนสนเท่ห์ที่บรรยายธรรมเนียมปฏิบัตินี้

บุรุษเพศทั้งใหญ่และเล็กจะให้แทงปลายองคชาติของตนจากด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่งด้วยสลักเกลียวทองหรือ ดีบุกซึ่งมีขนาดใหญ่เท่ากับขนห่าน ที่ปลายทั้งสองของสลักของบางคนก็ติดสิ่งคล้ายๆ เดือยมีจะอยยื่นออกมา ของบางคนก็เหมือนหัวตะปูเกวียน บ่อยทีเดียวที่ผมขอคูดองคชาติของหลายคนทั้งผู้สูงอายุและคนหนุ่มเพราะผม ไม่อยากจะเชื่อ ตรงกลางสลักมีรูอยู่หนึ่งรูให้ปัสสาวะออกมา . . . พวกนี้บอกว่าผู้หญิงของพวกเขาต้องการ เช่นนั้น และถ้าไม่ทำพวกเธอจะไม่ยอมให้ช่องแฉะด้วย เมื่อผู้ชายต้องการช่องแฉะกับภรรยา เธอก็จะจับ องคชาติไม่ใช่ในแบบปกติแล้วก็เริ่มสอดใส่อย่างนุ่มนวลที่สุดโดยให้เดือยอยู่ด้านบนก่อน ต่อจากนั้นก็ส่วนอื่น เมื่อเข้าไปแล้วก็จะอยู่ในท่าปกติ และองคชาติก็อยู่ข้างในในท่อนั้นจนกระทั่งเริ่มอ่อนตัว มิฉะนั้นแล้วก็จะดึง ออกมาไม่ได้

ปรากฏการณ์เหมือนกันนี้มีคนอื่นอีกหลายคนได้บรรยายไว้ในเกาะต่างๆของวีชายา และที่มินดาเนา (Loarca 1582: 116; Pretty 1588: 242; Dasmariñas 1590A: 417 – 18; Carletti 1606: 83 – 84; Morga 1609: 278) และเห็นตรงกันในเรื่องวัตถุประสงค์ที่อธิบายกันเสมอว่าเพื่อเพิ่มความสุภาพทางเพศโดยเฉพาะแก่ฝ่ายหญิง คนบางพวกในบอร์เนียวตะวันตกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะพวก อีบัน และ กายัน ยังคงรักษารักรธรรมเนียมนี้ไว้จนถึงสมัยใหม่ ตำนานที่ถ่ายทอดกันมาด้วยปากต่อปากของคนพวกนี้กล่าวว่าต้นตอของธรรมเนียมปฏิบัติคือหญิงผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งพบว่าเพศสัมพันธ์โดยไม่มีเครื่องช่วยเช่นนี้ให้ความพึงพอใจน้อยกว่าการสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง (Harrison 1964: 165 – 66)

ในส่วนอื่นๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลลัพธ์เช่นเดียวกันได้มาด้วยศัลยกรรมที่เจ็บปวดน้อยกว่า แต่อาจจะประณีตมากกว่าโดยการสอดลูกกลมหรือระฆังเล็กๆเข้าไปได้หนึ่งที่หุ้มองคชาตอย่างหลวมๆ รายงานแรกสุดมาจากชาวจีนมุสลิม หม่าฮวน (1433: 104) เขารายงานว่าในสยาม

เมื่อชายมีอายุถึงปีที่ 20 จะมีคนจับหนังที่หุ้มอวัยวะเพศแล้วใช้มีดแหลมบาง . . . เปิดหนังและสอดลูกปัดดีบุกหนึ่งโหลเข้าไปข้างในหนัง ปิดและรักษาแผลด้วยสมุนไพร . . . ลูกปัดดูเหมือนพวงอองุ่น . . . ถ้าหากเป็นกษัตริย์ . . . หรือประมุขที่ยิ่งใหญ่ หรือคนร่ำรวย ก็จะใช้ทองคำทำลูกปัดที่ข้างในกลวง มีทรายใส่อยู่หนึ่งเม็ด . . . ลูกปัดพวกนี้จะมีเสียงกึ่งกึ่ง ซึ่งถือกันว่าไพเราะ

นักเขียนชาวยุโรปมากมายบันทึกปรากฏการณ์เดียวกันนี้ที่นางสาวตีระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 16 และ โตเม ปิเรส (1515: 102 – 03) กล่าวว่านี่เป็นลักษณะพิเศษของผู้ชายหงสาวดีในหมู่พ่อค้าต่างๆที่มาเยือนมะละกา “ขุนนางหงสาวดีใส่มากถึง 9 ลูกมีเสียงแหลม หุ้ม และสูงของดนตรีที่ไพเราะ ลูกปัดมีขนาดเท่าลูกพลัม อวาเรส ในเมืองเรา และพวกที่ยากจนมาก . . . ก็จะใช้ตะกั่ว” ปิเรสยังเสริม อาจจะในลักษณะเดียวกันว่า “พวกผู้หญิงมลายูของเราดีใจมาก เมื่อผู้ชายหงสาวดีมาบ้านเมืองตนและชอบผู้ชายพวกนี้มาก เหตุผลก็จะต้องเป็นเสียงประสานอันไพเราะนี่เอง” จุดประสงค์หลักดูเหมือนจะเป็นความพึงพอใจของผู้หญิง เมื่อนายพลเรือชาวฮอลันดา เจคอบ วันเนค ถามด้วยความประหลาดใจว่าระฆังทองเล็กจิ๋วเสียงไพเราะที่คนไทยผู้ร่ำรวยในปัตตานีใส่ที่องคชาตใช้ประโยชน์อะไร ก็ได้คำตอบว่า “พวกผู้หญิงได้ความสุขสุดจะพรรณนาจากสิ่งนี้” (van Neck 1604: 226; cf. Fitch 1591: 308)

การเสริมลูกปัดที่องคชาตใช้กันไกลลงไปจนถึง มะกัสซาร์ ที่ซึ่ง “ผู้ชายจะมีหนึ่งลูก สองลูก หรือ มากกว่านั้นที่องคชาตของตน ขนาดเท่ากับของสยาม แต่ไม่กลวงหรือมีเสียงดัง หากแต่ทำ

ด้วยงาช้างหรือกระดูกปลาที่แกร่ง” (van der Hagen 1607: 82) อิสลามได้กำจัดการนิยมนี้
อย่างรวดเร็ว แต่พวกโตราจัน ที่มีได้เป็นอิสลามและอยู่ลึกเข้าไปใน ชูลาเวซึ่งคงเสริมใส่ลูกกลม

รูปที่ 21 ศิวลึงค์ที่วัดฮินดูศตวรรษที่ 15 จันดี ชุกูห์ ในชวากลาง

แบบนั้นในศตวรรษที่ 19 (Adraini and Kruyt 1912 – 14 II: 392) อย่างน้อยที่เขตหนึ่งในลูซอน
กลางผู้ชายเสริมลูกกลม “ขนาดเม็ดถั่วเขียว” (Dasmariñas 1590A: 444) แม้ว่าจะมีการยืนยัน
ว่าชาวมีระยังแบบสยามจากแหล่งข้อมูลรองแหล่งเดียวเท่านั้น (Pigafetta 1524: 95) แต่ก็คงมี
อะไรประเภทรูปนั้นก่อนจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามเพราะศิวลึงค์ที่วัดศตวรรษที่ 15 สองแห่งที่
ชุกูห์ และ เจตุ ไกล์ ชูราการ์ตาประดับด้วยลูกกลมขนาดเล็กสามหรือสี่ลูก (Stutterheim 1930: 31
และดูรูปที่ 21) ทั้งศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาได้ทำทุกอย่างที่จะกำจัดการนิยมนี้ พิธีสูหนัด

ของมุสลิมในวัยแรกรุ่นให้ทางเลือกสำหรับพิธีแรกรับเข้าสู่สถานภาพผู้ใหญ่¹ เจ้าหน้าที่สเปนจะเขียนชาวเมืองวิซายาที่พบว่าใส่เข็มองคชาติ (Dasmarinas 1590A: 418) พอมาถึงกลางศตวรรษที่ 17 เราก็ไม่ได้ยินเรื่องศัลยกรรมเพื่อถามคุณอีกในพื้นที่ชายฝั่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เข้าไปถึงได้ง่าย

การแต่งงาน

รูปแบบการแต่งงานที่สำคัญคือการมีคู่สมรสคนเดียวโดยที่การหย่าร้างเป็นเรื่องค่อนข้างง่ายสำหรับทั้งสองฝ่าย ชิริโน (1640: 319) กล่าวว่าเขา “อยู่ในฟิลิปปินส์เกือบสิบปี โดยไม่ได้เห็นผู้ชายแต่งงานกับผู้หญิงหลายคน” แต่กับผู้ปกครองประเทศแล้วมีข้อยกเว้นที่น่าทึ่งในเรื่องนี้สำหรับพวกนี้แล้วการมีสนมจำนวนมากเป็นทั้งการแสดงถึงสถานภาพและอาวุธทางการเมือง เจ้าประเทศราชจะส่งธิดามาเป็นชายาของกษัตริย์ “ในรูปแบบของบรรณาการ การแสดงความจงรักภักดี และถือน้ำพิพัฒน์สัตยา” (Geertz 1980: 35) รูปแบบที่ปฏิบัติกันทั่วไปมากกว่าในกลุ่มคนรวย คือการมีเพศสัมพันธ์อย่างฉาบฉวยกับทาสในครัวเรือนของตน ความสัมพันธ์เช่นนี้มีความแตกต่างอย่างชัดเจนจากการแต่งงานโดยไม่มีพิธีและสิทธิน้อยมากในการรับมรดกของลูกที่เกิดมา ทางที่ดีที่สุดควรจะถือว่าเป็นด้านหนึ่งของระบบทาส

สำหรับคนธรรมดาส่วนใหญ่ รูปแบบการมีคู่สมรสคนเดียวได้แรงเสริมจากความสะดวกเรื่องการหย่าร้าง ซึ่งนิยมใช้ในการจบชีวิตสมรสที่ไม่เป็นที่พอใจ ในฟิลิปปินส์ “การแต่งงานคงอยู่ตราบที่ยังปรองดองกันดี เพราะพวกเขาจะหย่ากันด้วยสาเหตุที่หยาบคายที่สุดในโลก” (Chirino 1640: 321; cf. Morga 1609: 275) ในสยามก็เช่นเดียวกัน “สามีภรรยาอาจแยกกันตามใจชอบจัดการกับข้าวของและลูกโดยไม่มีปัญหากันอีกต่อไป และอาจแต่งงานใหม่ถ้าเห็นว่าดีโดยไม่ต้องกลัวความอับยศหรือการลงโทษ” (Schouten 1636: 86; cf. La Loubère 1691: 53; van Vliet 1636: 86) หลังจากนั้นก็มีผู้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับพวกจามที่เวียดนามตอนใต้ (Aymonier 1891: 30 – 31) และชาวชวาว่าโดยมากพวกผู้หญิงมักจะเป็นผู้เริ่มเรื่องการหย่าร้าง “ผู้หญิงเมื่อไม่พอใจสามีอาจขอเลิกสัญญาสมรสเมื่อใดก็ได้โดยจ่ายเงินให้สามีจำนวนหนึ่งตามที่ธรรมเนียมกำหนด” (Raffles 1817 I: 320) ทว่าทั้งโลกของชาวเกาะดูเหมือนจะมีกฎว่าภรรยา (หรือพ่อแม่ของเธอ) เก็บ

¹ แต่บางคนอาจเอาสองพิธีมาปนกัน กลุ่ม ฮูอาลูลู (Huaulu) ซึ่งมีมุสลิมเรียกการบากองครชาติของเด็กชาย (pasunate) ตามคำอาหรับสำหรับสูหนัต (Veleri 1986)

ลีนสอดไว้หากสามีเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการหย่า แต่ต้องส่งคืนหากเธอเป็นฝ่ายต้องรับผิดชอบ (Plasencia 1589: 813; Dasmariñas 1590A: 410 – 11; Pires 1515: 267; Beaulieu 1666: 100; Polanco 1556: 209) อย่างน้อยในฟิลิปปินส์ (Chirino 1614: 321) และสยาม (La Loubère 1691: 53; van Vliet 1636: 86) ลูกที่เกิดจากการสมรสจะแบ่งกันเมื่อหย่า คนโตจะไปกับแม่ คนที่สองจะไปกับพ่อ ต่อไปเรื่อยๆในทำนองนี้

บันทึกประจำวันของศาลที่มะกัสซาร์ในศตวรรษที่ 17 เปิดโอกาสให้เราได้เห็นรูปแบบของความถี่ในการหย่าร้างที่ระดับบนของสังคม ซึ่งคงจะไม่พ้นการได้ไต่ร่ตรองเรื่องการเมืองและทรัพย์สินมาแล้ว แม้แต่ที่มะกัสซาร์ก็อาจคาดหวังได้ว่าการหย่าร้างมิได้ระบุว่าเป็นการตัดสินของชายผู้ทรงอำนาจ ก ที่จะเปลี่ยนคู่ครอง แต่ทว่า “นาย ก และ นาง ข แยกจากกันและกัน” (คำศัพท์ที่ใช้คือ *sikattoi* ซึ่งมาจากราก *katto* แปลว่า “ตัดออก”) เส้นทางชีวิตที่มีได้ผิดปกติธรรมดาของผู้หญิงในกลุ่มอภิชนคือเส้นทางชีวิตของการาเอ็ง บัลลา-จาวายา (Karaeng Balla-Jawaya) เธอเกิดใน ค.ศ. 1634 ในตระกูลสูงที่สุดตระกูลหนึ่งของมะกัสซาร์ เมื่ออายุได้ 13 ปีเธอแต่งงานกับการาเอ็ง บอนโต-มารันนู (Karaeng Bonto-marannu) ต่อมาเขาได้เป็นผู้นำในสงครามที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของมะกัสซาร์ เธอแยกกับเขาเมื่ออายุ 25 ปี และไม่นานก็แต่งงานกับคู่แข่งของเขา การาเอ็ง การูนรุง (Karaeng Karunrung) นายกรัฐมนตรีผู้มีฝีมือ เมื่ออายุ 31 (ใน ค.ศ. 1666) เธอแยกทางกับเขา อาจเป็นเพราะเขาถูกเนรเทศ และสองปีหลังจากนั้นเธอก็แต่งงานกับ อารุง ปาละกักา ผู้อยู่ในระหว่างดำเนินการที่จะพิชิตประเทศของเธอด้วยความช่วยเหลือของชาวฮอลันดา เมื่ออายุ 36 เธอก็แยกกับเขาและในที่สุดถึงแก่กรรมเมื่ออายุ 86 ปี (*Lontara'-bilang Gowa*: 95 – 199) สุภาพสตรีที่มีชาติตระกูลสูงอีกคนหนึ่ง การาเอ็ง ตังงัลลา (Karaeng Tangngalla) นั้นตั้งแต่ยังเด็กกับสุลต่านในอนาคต โมฮัมมัด ซาอิด (Mohammad Said) แยกกับเขา และเมื่ออายุ 17 ปีก็แต่งงานกัน ต่อมาเมื่ออายุได้ 28 ปี เธอก็แยกทางกับเขานีก ชื่อเธอปรากฏในบันทึกประจำวันของศาลอีกใน ค.ศ. 1649 เธอแต่งงานกับ การาเอ็ง เลเอ็งเกเซ (Karaeng Leengkese) พี่ชายของ การาเอ็ง เบัลลา-จาวายา หกปีต่อมาเธอแยกทางกับเขา แต่ใน ค.ศ. 1657 เมื่ออายุได้ 43 เธอกลับมาหาเขา และอยู่ด้วยกันจนเธอเสียชีวิตใน ค.ศ. 1661 (*Lontara'-bilang Gowa*: 87 – 119; cf. *Sejarah Gowa*: 66)

การที่ประชากรมุสลิมของอินโดนีเซียและมาเลเซียส่วนใหญ่มีอัตราการใช้การหย่าร้างเกินร้อยละ 50 มาจนถึงทศวรรษ 1960 มักจะกล่าวว่าเป็นเพราะอิทธิพลของศาสนาอิสลามที่สนับสนุนทำให้การหย่าร้างง่ายสำหรับผู้ชาย แต่ที่สำคัญมากกว่ามากก็คือรูปแบบภาวะอิสระของสตรีทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งหมายความว่า การหย่าร้างมิได้ลดวิถีทางดำรงชีวิต สถานภาพ หรือเครือข่ายการสนับสนุนของญาติลงไปอย่างเด่นชัด (van Vollenhoven 1918: 79; Nash 1965: 253;

Djamour 1959: 139) เมื่อบันทึกเรื่องที่ชวายอมรับผู้หญิงอายุ 22 หรือ 23 ที่อยู่กับสามีคนที่ 4 หรือ 5 เอิร์ล (1837: 59) กล่าวว่าทัศนคตินี้เป็นผลมาจากเสรีภาพและความเป็นอิสระด้านเศรษฐกิจของผู้หญิงโดยแท้ (cf. Crawford 1820 I: 78 – 79; St. John 1862 I: 165 – 67)

จนกระทั่งศตวรรษที่ 18 สังคมยุโรปซึ่งนับถือคริสต์ศาสนา ก็ยังเป็นสังคมที่ “บริสุทธิ์” ในเชิงเปรียบเทียบ คืออายุแต่งงานโดยเฉลี่ยต่ำเป็นพิเศษ (ในช่วงยี่สิบ) และผู้ไม่แต่งงานเลยมีสัดส่วนสูง อีกทั้งการตั้งครภันนอกสมรสก็มีอัตราต่ำ ตามมาตรฐานของสมัยต่อมา (ในอังกฤษ อัตรานี้สูงขึ้นจากเพียงร้อยละ 12 ของเด็กที่เกิดใน ค.ศ. 1680 เป็นร้อยละ 50 เมื่อถึง ค.ศ. 1800—Stone 1984: 46; Wrigley and Schofield 1981: 254 – 60) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างจากรูปแบบสังคมบริสุทธิ์อย่างสิ้นเชิงในหลายๆด้าน และสำหรับนักสังเกตการณ์ชาวยุโรปสมัยนั้นแล้ว ดูเหมือนว่าผู้คนหมกมุ่นกับเรื่องเพศ ชาวโปรตุเกสชอบพูดว่าพวกมลายู “หลงดนตรีและหมดเวลาไปกับเรื่องรัก” (Barbosa 1818 II: 176; cf. Barros 1503 II, vi: 24; Eredia 1613: 31, 40) ส่วนชาวชวา เช่นเดียวกับชาวพม่า สยาม และฟิลิปปินส์ ตามอุปนิสัยแล้ว “เต็มไปด้วยตัณหาทั้งชายและหญิง” (Scott 1606: 173) ซึ่งก็หมายความว่าเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานถือเป็นเรื่องธรรมดา และพรหมจารีเมื่อแต่งงานไม่ได้เป็นสิ่งที่คาดหวังของทั้งสองฝ่าย หากมีการตั้งครภันเป็นผลจากกิจกรรมทางเพศก่อนแต่งงาน ก็คาดหวังว่าทั้งคู่จะแต่งงานกัน และหากไม่เป็นเช่นนั้นก็อาจหันไปพึ่งการทำแท้งหรือ (อย่างน้อยในฟิลิปปินส์) การฆ่าทารก (Dasmariñas 1590A: 427)

แต่ในชีวิตแต่งงาน ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของคู่สมรสดูเหมือนจะยังความประหลาดใจแก่ชาวยุโรป ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงที่บันจาร์มาซิน “ซื่อสัตย์อย่างแน่วแน่เมื่อแต่งงาน แต่เหลวแหลกมากเมื่อเป็นโสด” (Beeckman 1718: 41; cf. Valentijn 1726 III: 312; Low 1848: 196; Finlayson 1826: 309 – 10) ในซูลาเวซีได้ ก่อนสมัยอิสลาม การล่วงประเวณีกับหญิงโสดก็จะมองข้ามกันไป แต่กับหญิงที่แต่งงานแล้ว (ในชนชั้นสูง?) จะต้องโทษประหารชีวิต (Schurhammer 1977: 530) แม้แต่ผู้บันทึกเหตุการณ์ชาวสเปนผู้มีความเห็นในแง่ไม่ดีนักในเรื่องหลักศีลธรรมทางเพศของชาวฟิลิปปินส์ บางครั้งก็ยอมรับว่า “พวกผู้ชายปฏิบัติต่อภรรยาเป็นอย่างดีและรักใคร่เธอตามสมควร” (Legazpi 1569: 61) ส่วน กัลวาโอ (1544: 89) ก็ประหลาดใจว่าพวกหญิงชาวโมลุกกะ ทำได้อย่างไร “แม้ว่าจะออกไปกับกลุ่มผู้ชายอยู่เสมอ และเกือบจะเปลือยกาย . . . ยังคงบริสุทธิ์และดีอยู่ได้ ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ในพวกที่สามะเลเทเมาเช่นนี้” ผู้สังเกตการณ์ในศตวรรษที่ 19 (Cameron 1865: 131) อาจจะถูกที่สันนิษฐานว่ามีความเกี่ยวข้องกันระหว่างความง่ายดายในการหย่าร้างในชนบทมลายูและความรักที่ดูเหมือนจะเป็นลักษณะเด่นของการแต่งงานของมลายูภาวะอิสระทางเศรษฐกิจของฝ่ายหญิงและความสามารถของพวกเธอที่จะผลัดไปจากชีวิตคู่ที่ไม่เป็นที่พอใจ ทำให้สามีเช่นเดียวกับภรรยาต้องพยายามรักษาการแต่งงานให้คงอยู่ สก็อตต์

(1606: 127) ได้ยกตัวอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่ารูปแบบเช่นนี้มีผลอย่างไรในการขัดขวางชายต่างชาติที่คุ้นเคยกับรูปแบบที่แตกต่างกันไป เขาวิจารณ์การที่ชายจีนคนหนึ่งทุบตีภรรยาชาวเวียดนามของเขาในบ้านเต็นท์ว่า เหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าภรรยาเป็นชาวพื้นเมือง “เพราะคนชาวจะไม่ยอมให้มาตีผู้หญิงของชาติตน”

ที่น่าแปลกก็คือเมื่อเอ่ยถึงพรหมจารีของหญิงในแง่ของปัจจัยสำคัญในการแต่งงาน แทนที่จะเป็นคุณประโยชน์กลับเป็นเครื่องขัดขวาง ในฟิลิปปินส์ก่อนยุคสเปน ตามคำของมอร์กา (1609: 278) มีผู้เชี่ยวชาญ (ทางพิธีกรรม?) ที่มีหน้าที่ทำให้หญิงสาวเสียความบริสุทธิ์ “ถือกันว่าการเป็นสาวบริสุทธิ์เป็นอุปสรรคขัดขวางการแต่งงาน” ในหงสาวดีและเมืองท่าอื่นๆของพม่าและสยามมีการขอให้พ่อค้าต่างชาติสอนเจ้าสาวให้เข้าสู่สถานภาพใหม่ (Verthema 1510: 202 – 04; cf. Lach 1965: 654) ที่นครธมพระเป็นผู้ทำให้เยื่อพรหมจารีของเด็กหญิงสาวขาดในพิธีที่ค่าใช้จ่ายสูง พิธีนี้แสดงว่าได้ผ่านเข้าสู่สถานภาพเป็นผู้ใหญ่และกิจกรรมทางเพศแล้ว (Chou Ta-kuan 1297: 17 – 18) งานเขียนของชาวตะวันตกให้ความตื่นต่มากกว่าคำอธิบายสำหรับธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนั้นซึ่งมักชวนให้คิดว่าชายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยินยอมให้ผู้หญิงของตนได้ประสบการณ์ ดูเหมือนจะเป็นไปได้มากกว่าสำหรับผู้ชายเล็ดจากเยื่อพรหมจารีถือว่าเป็นอันตรายหรือสกปรก เช่นเดียวกับเล็ดจากประจำเดือนในหลายพื้นที่

รูปแบบของกิจกรรมทางเพศก่อนแต่งงานและการหย่าร้างที่ง่ายดายรวมทั้งองค์ประกอบเชิงพาณิชย์ที่อาจพัวพันกับการจ่ายสินสมรสทำให้เป็นที่แน่นอนว่าการแต่งงานชั่วคราวหรือการมีนางบำเรอได้กลายมาเป็นวิธีจัดการกับการหลั่งไหลเข้ามาของพ่อค้าต่างชาติยังเมืองท่าใหญ่ๆมากกว่าการค้าประเวณี มีการเล่าถึงระบบในปัตตานีดังต่อไปนี้

เมื่อชาวต่างชาติมาค้าขายที่นั่นจากต่างแดน . . . มีผู้ชายมาหาและถามว่าต้องการผู้หญิงหรือไม่ หญิงสาวและเด็กสาวก็มาด้วยและเสนอตัวเอง เขาอาจเลือกคนที่น่ารักที่สุดในพวกนี้ หากคนเหล่านั้นยอมรับจำนวนเงินที่เขาจะจ่ายเท่านั้นเท่านี้เดือน เมื่อตกลงเรื่องเงินกันได้ (ซึ่งก็ไม่มากนักสำหรับความสะดวกมากมายเช่นนั้น) เธอก็จะมาที่บ้านเขาและรับใช้ในตอนกลางวันในฐานะสาวใช้ และตอนกลางคืนในฐานะภรรยา แล้วจากนั้นเขาก็ไม่สามารถไปพัวพันกับหญิงอื่น มิเช่นนั้นเขาจะมีปัญหาหนักกับภรรยา ส่วนเธอก็เหมือนกันจะพุดจากกับชายอื่นไม่ได้เลย แต่การแต่งงานจะคงอยู่นานเท่าที่เขายังอยู่ที่นั่นอย่างสงบ และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อเขาต้องการจะจากไป เขาก็จะให้เธอทุกอย่างตามที่สัญญาไว้ ดังนั้นทั้งคู่ก็จะจากกันด้วยความเป็นมิตร และเธออาจจะไปมองหาผู้ชายอีกคนหนึ่งตามที่ต้องการได้อย่างถูกต้องโดยไม่เป็นเรื่องอื้อฉาว (van Neck 1604: 225)

มีการเล่าถึงรูปแบบเดียวกันนี้สำหรับพ่อค้าชาวชาวที่บันดาในหน้าลูกจันทน์เทศ (“Tweede Boeck” 1601: 77) รวมทั้งชาวยุโรปและคนชาติอื่นในเวียดนาม เขมร สยาม และพม่า (Dampier

1697: 268; Dampier 1699: 40 – 41; Symes 1827 I: 253; Navarrete 1676: 268) แฮมิลตัน (1727: 28) ได้เล่าว่าระบบนี้ทำงานอย่างไรในหงสาวดีโดยให้รายละเอียดอย่างชื่นชม ที่นี้มีพิธีแต่งงานอย่างเป็นทางการสำหรับความสัมพันธ์ชั่วคราวเหล่านี้ ทั้งสองฝ่ายจะถูกผูกมัดด้วยพันธะทางกฎหมาย เช่นเดียวกับโจด้ากวน (1297: 27) ในเขมร แฮมิลตันพอใจประโยชน์สองชั้นของภรรยาพื้นเมืองเหล่านี้ที่มีได้เป็นแค่คู่นอน แต่ยังเป็นหุ้นส่วนการค้าด้วย “ถ้าสามีมีสินค้าจะขายภรรยาก็จะตั้งร้านค้าปลีกซึ่งทำรายได้ดีกว่าขายส่ง”

เส้นกั้นระหว่างการแต่งงานชั่วคราวและการแต่งงานถาวรคงจะไม่แน่นอนอยู่บ่อยครั้ง และการสมรสระหว่างคนต่างเชื้อชาติเป็นลักษณะพิเศษของเมืองการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนภายนอกเห็นว่าเป็นเรื่องแปลกและน่าตำหนิที่ศาสนาไม่ได้เป็นเครื่องยับยั้งการแต่งงาน ที่มะละกา “พวกนอกศาสนาแต่งงานกับหญิงมุสลิม ส่วนชายมุสลิมก็ไปเอาพวกป่าเถื่อนมาเป็นภรรยา” (Ibn Majid 1462: 206; cf. Pires 1515: 268) ที่มะกัสซาร์ “ผู้ชายคริสเตียนเลี้ยงดูผู้หญิงมุสลิม ผู้ชายมุสลิมเลี้ยงดูผู้หญิงคริสเตียน” (Navarrete 1676: 122 – 23) มีแต่เมื่อผู้หญิงที่ใกล้ชิดราชสำนักพยายามจะแต่งงานกับคนต่างชาตินั้นทำให้เกิดการต่อต้าน เช่นในกรณีของความรักที่โชดไม่อำนวาระหว่างพ่อค้าชาวฮอลันดาและเจ้าหญิงสยามซึ่งอาจเป็นต้นเหตุให้พระเจ้าปราสาททองออกพระราชกฤษฎีกาใน ค.ศ. 1657 ห้ามหญิงไทยแต่งงานกับต่างชาติ (Smith 1974: 285 – 87)

แม้ว่าการแต่งงานชั่วคราวจะเป็นที่รู้จักกันในโลกอิสลามในสมัยของศาสดามุฮัมมัด (Bouhdiba 1975: 126 – 27) เมืองท่ามุสลิมที่กลุ่มหมู่เกาะอาจมีแนวโน้มอย่างชัดเจนที่จะให้การแต่งงานชั่วคราวจำกัดอยู่ในวงของทาสหญิงที่แตกต่างจากผู้ที่เป็นอิสระในแง่ที่อาจถูก “สามี” ขายให้ชายอีกคนหนึ่งและมีสิทธิในลูกน้อยมาก ที่บันเติน เล่ากันว่าธรรมเนียมของพ่อค้าชาวจีนนั้น “ซื้อทาสหญิง . . . แล้วก็มีลูกด้วยหลายคน และเมื่อต้องกลับประเทศของเขา . . . ก็จะขายผู้หญิงส่วนลูกก็จะพากลับไปด้วยกัน” (Scott 1606: 176) พวกอังกฤษตามที่ต่างๆอาจทำอะไรทำนองนี้ ถ้าเราสามารถเชื่อ แจน ปีเตอร์สัน คูณ (1619: 478) ศัตรูคนสำคัญของพวกเขาได้ คูณชอบใจที่พ่อค้าชาวอังกฤษที่ซูกาดานา (บอร์เนียวตะวันตก) ยากจนมากจน “ต้องขายนางบำเรอของพวกเขา” เพื่อเอาเงินมาจ่ายค่าอาหาร

การค้าประเวณีพบน้อยกว่าการแต่งงานชั่วคราว หรือการมีนางบำเรอมาก แต่เริ่มปรากฏในเมืองใหญ่ๆ ในปลายศตวรรษที่ 16 ในทุกกรณีโสเภณีเป็นทาสของกษัตริย์หรือขุนนางชาวสเปนบรรยายว่าทาสหญิงจะเสนอตัวในเรือเล็กๆ ที่เมืองกลางน้ำของบรูไนในทศวรรษ 1570 (Dasmariñas 1590B: 14) ชาวฮอลันดาได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ทำนองเดียวกันนี้ที่ปัตตานีใน ค.ศ. 1602 แม้ว่าจะไม่ปรกติธรรมดาและเป็นที่ยอมรับของสังคมเท่ากับการแต่งงานชั่วคราว (van

Neck 1604: 225) ในทศวรรษ 1680 ชำราชการไทยผู้หนึ่งได้รับใบอนุญาตจากกษัตริย์ให้ดำเนินธุรกิจผูกขาดการค้าประเวณีในเมืองหลวงคืออยุธยาโดยใช้ผู้หญิง 600 คนที่ซื้อมาหรือตกเป็นทาสด้วยความผิดต่างๆ นี่ดูเหมือนว่าจะเป็นที่มาของธรรมเนียมไทยที่รายได้ก้อนใหญ่ของรัฐมาจากการค้าประเวณี (La Loubère 1691: 74, 85; Pallegoix 1854 I: 311) อย่างกึ่งในศตวรรษที่ 18 ก็เช่นกัน มี “หมู่บ้านโสเภณี” เป็นทาสทั้งหมู่บ้าน (Symes 1827 I: 252 – 53) ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่าโสเภณีทาสแบบนี้ในเมืองท่าใหญ่ๆ ของภูมิภาคพัฒนาขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของชาวยุโรปและชาวจีนที่มีความคาดหวังต่างกัน และก็อาจถูกกระตุ้นด้วยความรู้สึกที่เพิ่มพูนขึ้น อย่างน้อยก็ในหมู่ชาวมุสลิม ในเรื่องความไม่ถูกต้องของการแต่งงานชั่วคราวกับต่างชาติและพวกนอกศาสนา

รูปแบบกว้างๆ ของเพศสัมพันธ์—เสรีภาพก่อนแต่งงานเมื่อเทียบกับที่อื่นๆ การมีคู่สมรสคนเดียวและความซื่อสัตย์หลังแต่งงาน (ซึ่งล้มเลิกได้อย่างง่ายดายโดยการหย่าร้าง) และสถานภาพที่เข้มแข็งของผู้หญิงในกามกริยา—ขัดแย้งในหลายๆ เรื่องกับระเบียบปฏิบัติของศาสนาโลกที่กำลังมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ที่เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ความขัดแย้งที่รุนแรงที่สุดพอจะเห็นได้ว่าคงมาจากกฎหมายอิสลามที่ทำให้ผู้หญิงต้องพึ่งพาสามี ทั้งในแง่กฎหมายและในแง่เศรษฐกิจและยังถูกจำกัดสิทธิอย่างเห็นได้ชัดเจนในการเริ่มดำเนินการหย่าร้าง เพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานที่เรียกว่า ซินะกะ (zina') กฎหมายอิสลามจะลงโทษอย่างรุนแรง พ่อแม่ชาวอาหรับจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้มักจะจัดให้ลูกสาวแต่งงานหลังเข้าสู่วัยรุ่นไม่นาน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเรื่องแบบนี้ (Gibb and Kramers 1961: 564 – 70; 658 – 59)

ผลกระทบขอทรศนะแนวอิสลามในดินแดนใต้ลมนรุนแรงมากที่สุดในกลุ่มอภินิหผู้มั่งคั่งของวงการค้าตามเมืองต่างๆ อันที่จริงลูกของคณกลุ่มนี้ก็ถูกควบคุมอย่างมากอยู่แล้วเพราะการแต่งงานของลูกๆ เกี่ยวพันกับทั้งทรัพย์สินและสถานภาพ แม้แต่ในสยามเมืองพุทธ อภินิหแตกต่างจากสามัญชนในการระแวงระวังลูกสาวก่อนแต่งงานและในการรั้งภรรยาให้อยู่ด้วยกันทั้ง “ผู้ที่ไม่ได้รัก และผู้ที่รัก” (La Loubère 1691: 53, 51) ประมวลกฎหมายที่ได้รับอิทธิพลของอิสลามแสดงถึงการรับรู้อย่างเฉียบคมในความขัดแย้งระหว่างข้อเรียกร้องของกฎหมายอิสลามและสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ ประมวลกฎหมายชุลู (1878: 92 – 93) จงใจไม่รับรู้กฎหมายอิสลามและลงโทษการเป็นขู้แต่ละแบบด้วยการปรับต่างๆ กันไป ส่วนประมวลกฎหมาย (Luwaran) ของมินดาเนาที่อยู่ใกล้ๆ (17 – 22) ได้บันทึกกฎหมายอิสลามไว้อย่างสมบูรณ์ในเรื่องการล่วงประเวณีพร้อมบทลงโทษประหารชีวิตสำหรับผู้ที่ถูกจับได้ว่ามีความสัมพันธ์นอกสมรส ประมวลกฎหมายมะละกา (Undang-undang Melaka: 158 – 61) ได้รวมส่วนหลังนี้ให้เป็นทางเลือกในภาคผนวก หากไม่มีสาเหตุอื่นใดเลย การที่พ่อค้ามุสลิมระดับนานาชาติ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย ขยายตัวอยู่เรื่อยๆ ใน

มะละกา ก็ทำให้ไม่สามารถเพิกเฉยต่อกฎหมายอิสลามโดยสิ้นเชิง แต่ในประชุมกฎหมายหลักได้เรียบเรียงไว้ด้วยความยืดหยุ่น ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ถ้าชายผู้หนึ่งล่อลวงลูกสาวของใครคนหนึ่งให้เสียตัว และพอรู้เรื่องเข้า ชายผู้นั้นจะถูกผู้พิพากษาปรับ 2 ¼ ตาฮิล หากการแต่งงานเป็นเรื่องสมควร ก็จะถูกบังคับให้แต่งงานและต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด . . .

ถ้าชายผู้หนึ่งจับตัวหญิงที่มีโช่ทาสและข่มขืนเธอ และเธอไปแจ้งต่อผู้พิพากษา ชายผู้นั้นจะถูกผู้พิพากษาเรียกตัวและสั่งให้แต่งงานกับเธอ หากเขาปฏิเสธที่จะแต่งงาน จะถูกปรับ 3 ตาฮิล 1 ปาฮา และจ่ายค่าของขวัญแต่งงาน . . . แต่ตามกฎหมายของพระเจ้า หากเขาเป็นมุหฺซัน (มุสลิมที่เป็นผู้ใหญ่) เขาจะถูกปาด้วยก้อนหินจนตาย (เพ็งอ้าง: 84 – 85; cf. Moyer 1975: 185 – 86)

อิชิโนในเมืองที่เป็นชาวมุสลิมในศตวรรษที่ 17 ถือการลงโทษของอิสลามเหล่านี้อย่างจริงจังมากเมื่อความผิดในการล่วงประเวณีเกิดระหว่างผู้ที่แต่งงานแล้ว วัน เนค (1604: 224) ได้รู้เห็นผลความสัมพันธ์อันชั่วช้าอันเศร้าสลดที่ปัดตานี ขุนนางมลายูคนหนึ่งต้องฆ่าลูกสาวตัวเองด้วยการรัดคอ และอีกคนหนึ่งต้องแทงลูกชายด้วยกริช เมื่อลูกสาวที่แต่งงานแล้วถูกจับได้ว่ารับของกำนัลจากชายที่หลงรักเธอ ในอาเจะห์และบรูไนราวๆ ค.ศ.1600 คำตัดสินลงโทษถึงชีวิตทำนองเดียวกันนี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องธรรมดา อย่างน้อยก็มีคดีหนึ่งที่ถูกลงโทษด้วยการโบยจนตายตามที่กฎหมายอิสลามกำหนด (Ito 1984: 168 – 70; Dasmarīnas 1590B: 9) แต่อย่างไรก็ตามเนื่องด้วยการปฏิบัติตามประมวลกฎหมายอิสลามอย่างเคร่งครัดดังกล่าวปรากฏน้อยครั้งมากแม้ในพื้นที่ที่เคร่งในอิสลามที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 19 (Snouck Hurgronje 1893 I: 10 – 14; Saleeby 1905: 66, 92 – 93; Hsieh 1820: 20) แบบอย่างที่เข้มงวดบังคับใช้โดยกษัตริย์บางองค์ในเมืองการค้าที่มีผู้คนหลายชาติหลายภาษาคงไม่สามารถผ่านเข้าไปได้ลึกเท่าใดนักยังดินแดนที่ห่างไกลฝั่งทะเลและแม่น้ำ

สูตรตาลัก (*talak*) ของกฎหมายอิสลามที่ผู้ชายใช้ในการหย่าภรรยา (แต่ผู้หญิงใช้ไม่ได้) โดยกล่าวคำปฏิเสธเธอแบบง่ายๆ ซ้ำกัน 3 ครั้ง เป็นที่รู้จักกันในเมืองท่าของภูมิภาคที่มีผู้คนหลายชาติหลายภาษา และได้เข้ามาอยู่เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายของพระเป็นเจ้าในประมวลกฎหมายมะละกา (*Undang-undang Melaka*: 132 – 33) แต่เนื่องจากสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงที่หย่าร้างอย่างน้อยก็เท่ากับของผู้ชาย ข้อกำหนดของศาสนามีผลน้อยมากกับธรรมเนียมปฏิบัติเรื่องหย่าร้าง นักการเดินเรือผู้ยิ่งใหญ่ อิบเน มาจิด (1462: 206) ได้ปรารภว่าชาวมลายู “ไม่ได้ถือว่าการหย่าร้างเป็นการกระทำทางศาสนา” นักสังเกตการณ์ชาวสเปนที่บรูไนได้ตั้งข้อสังเกตว่าสามีมีสิทธิที่จะหย่าภรรยาด้วยเหตุผลที่ไร้สาระที่สุด แต่ในทางปฏิบัติ “ตามธรรมดาพวกเขาจะหย่ากันด้วยความสมัครใจ ทั้งคู่ต้องการหย่า และยินยอมที่จะคืนสินสอดครึ่งหนึ่งและแบ่งลูกกันถ้ามี” (Dasmarīnas 1590B: 9)

เจ้าสาวเด็ก?

เมื่อชาวยุโรปแสดงความคิดเห็นเรื่องอายุเกณฑ์แต่งงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาก็จะรู้สึกประหลาดใจที่คู่บ่าวสาวอายุน้อย ทั้งนี้เพราะในตอนนั้นยุโรปอยู่ในช่วงแต่งงานช้าซึ่งผิดธรรมดาในประวัติศาสตร์โลก—เจ้าสาวอังกฤษอายุโดยเฉลี่ย 26 ปี และเจ้าบ่าว 28 ปีในศตวรรษที่ 17 (Wrigley and Schofield 1981: 225)—นี่ก็ไม่แปลกอะไร แต่การแต่งงานอายุน้อยมากที่ระบุในรายงานอาจสร้างความเข้าใจผิด ประมุขแห่งเกลเกล (บาห์ลี) รู้สึกแปลกใจที่รู้วาทะเทศฮอลันดาที่ราชสำนักของพระองค์อายุ 23 และ 25 ยังไม่ได้แต่งงาน และกล่าวว่าในบาห์ลีผู้ชายแต่งงานเมื่ออายุ 12 และผู้หญิงจะหมั้นหมายเมื่ออายุ 9 ปี (Lintgens 1597: 77) ที่บันเตินในสมัยเดียวกันชาวยุโรปรายงานว่าเจ้าสาวเด็กอายุ 5 ถึง 10 ปีจะถูกแบกเดินในขบวนไปตามถนนและอ้างว่าเป็นการป้องกันไม่ให้เด็กที่ยังไม่ได้แต่งงานถูกนำเข้าไปเป็นทาสในวังหากพ่อต้องเสียชีวิตไป (“Tweede Boeck” 1601: 149; Mandelslo 1606: 115; Barrow 1806: 226) ลา ลูแบร์ (1691: 51) เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตว่าหญิงสยามแต่งงาน “อายุน้อย” เพราะสามารถตั้งท้องได้เมื่ออายุ 12 ปี มอร์กา (1609: 277) รายงานว่าระหว่างที่รอให้เจ้าสาวอายุมากพอที่จะร่วมประเวณีได้ ชายฟิลิปปินส์จะได้รับอนุญาตให้หลับนอนกับพี่สาวของเธออย่างเปิดเผย

เป็นการยากที่จะเห็นว่าการแต่งงานเมื่อถึงหรือก่อนวัยรุ่นเข้ากันได้กับรูปแบบภาวะอิสระของหญิงและเสรีภาพเรื่องเพศก่อนแต่งงาน แต่ก็มีเหตุผลแน่นหนาว่าการแต่งงานเช่นนี้ไม่ใช่บรรทัดฐาน ประการแรกการเริ่มเข้าสู่วัยแรกรุ่นดูเหมือนจะเร็วกว่าในยุโรปอันเป็นผลมาจากสภาพดินฟ้าอากาศและโภชนาการที่ค่อนข้างดี (Eveleth 1979: 384 – 87; Laslett 1980) แครน (1606: 180, 199) รายงานว่าเด็กสาวอินโดนีเซียอายุ 12 และ 13 ปีก็มีกิจกรรมทางเพศแล้ว ซึ่งก็ตรงกับผลของการค้นคว้าอย่างรัดกุมของเจคอบส์ (1894 I: 209) ในเวลาต่อมาว่าเด็กหญิงอาจะห์เริ่มมีประจำเดือนระหว่างอายุ 12 และ 13 ปี การสำรวจในโคชินจีนศตวรรษที่ 19 พบว่าสัญญาณของวัยรุ่นเริ่มปรากฏในเด็กสาวอายุ 12 “อายุเฉลี่ยที่จะทำการสมรส” คือ 16 ปี 4 เดือน (Bouinais and Paulus 1885 I: 228)

ประการที่สองการแต่งงานใหญ่โตหรูหราของคนที่ย่ำรวยและอยู่ในตระกูลอันสูงส่งซึ่งประทับใจผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยอย่างมาก เกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าไม่ใช่แบบปรกติ ความผิดปรกติทำนองเดียวกันนี้ในการแต่งงานอายุน้อยมากของหญิงตระกูลขุนนาง ได้ทำให้นักประวัติศาสตร์ชาวยุโรปเข้าใจผิด (Laslett 1965: 84 – 92) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็

เหมือนกัน อภิชนที่นี่เป็นกังวลอยากหลีกเลี่ยงความสัมพันธ์ที่ยอมรับไม่ได้ของลูกสาวหรือกำเนิดอันคลุมเครือของหลานของตนจึงพยายามให้หมั้นหมายกับคู่ครองที่เหมาะสมเมื่ออายุน้อย ในเมืองการค้าที่มั่งคั่งและเคร่งในศาสนาอิสลาม—อาเจห์ บันเต็น บรูไน และปัตตานี—ธรรมเนียมการจัดการแต่งงานให้ลูกสาวเมื่อเข้าวัยแรกรุ่นดูเหมือนจะกระจายไปในสังคมเป็นวงกว้าง ซึ่งเป็นปฏิกิริยาตอบโต้การปล่อยเสรีเรื่องเพศก่อนแต่งงานที่แพร่หลายทั่วไป อาเจห์และบันเต็น ซึ่งเป็นที่รู้จักดีว่าผู้หญิงแต่งงานอายุน้อยมากเป็นพิเศษในศตวรรษที่ 19 (Jacobs 1894 I: 27) ขณะที่ข้อมูลการสำรวจสำมะโนครัวของอินโดนีเซียสมัยใหม่ยังคงแสดงอายุเฉลี่ยของเจ้าสาวต่ำเป็นพิเศษในพื้นที่ที่ขึ้นชื่อว่าเคร่งครัดในศาสนาอิสลาม หญิงมุสลิมชาวมาดรา และซุนดาโดยเฉลี่ยแล้วแต่งงานเมื่ออายุ 14 ปีกว่าในทศวรรษ 1940 ส่วนหญิงบาหลีที่นับถือศาสนาฮินดูจะรอจนกระทั่งอายุเกือบ 18 ปี (B.P.S. 1980: 38) รูปแบบการแต่งงานที่เทียบแล้วค่อนข้างช้าสำหรับชาวบาหลีศตวรรษที่ 20 ผู้ดูเหมือนจะไม่ได้ประสบการณ์พลิกผันที่ตื่นเต้นในเรื่องค่านิยมทางศาสนาและจริยธรรมตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ควรทำให้เราต้องรอบคอบเรื่องความประทับใจตอนแรกๆ ของชาวยุโรป ในทำนองเดียวกันการศึกษาสมุทรทะเบียนสมรสของฟิลิปปินส์อย่างละเอียดเมื่อเร็ว ๆ นี้แสดงว่าอายุเฉลี่ยของผู้หญิงแต่งงานครั้งแรกสูงกว่า 20.5 ปี ตั้งแต่ช่วงเวลาซึ่งข้อมูลเป็นที่เชื่อถือได้ในทศวรรษ 1820 (Ng 1979: 138; Owen 1985) แม้ว่าชาวยุโรปร่วมสมัยจะเชื่อว่าเจ้าสาวที่นั่นอายุน้อยมากเป็นพิเศษ พม่าก็เหมือนกัน ดูเหมือนว่าในศตวรรษที่ 17 จะมีรูปแบบการแต่งงานค่อนข้างช้าตามมาตรฐานของสังคมก่อนยุคอุตสาหกรรม (Lieberman 1984: 20)

ประการที่สาม แม้แต่อภิชนโดยเฉลี่ยแล้วอาจไม่ได้แต่งงานเร็วอย่างที่กรณีเด่นๆ ขวนให้คิด สุภาพสตรีคนหนึ่งในตระกูลสูงของมะกัสซาร์ที่ได้กล่าวมาแล้วแต่งงานครั้งแรกเมื่ออายุ 13 ปี แต่สำหรับหญิงในตระกูลขุนนางแปดคนที่วันเกิดและวันแต่งงานเชื่อถือได้เพราะระบุไว้ในบันทึกประจำวันของศาลมะกัสซาร์ (*Lotara-bilang Gowa*) อายุเฉลี่ยตอนแต่งงานครั้งแรกคือ 15 ปี 9 เดือน

ผมโน้มเอียงไปในทางที่จะสรุปว่าการแต่งงานในช่วงวัยแรกรุ่น (12 ถึง 14 ปี) เป็นข้อยกเว้น ส่วนใหญ่จะอยู่แต่ในหมู่ของขุนนางผู้มั่งคั่งที่จัดพิธีแต่งงานที่หรูหราตื่นตาตื่นใจอย่างที่สุด ในหมู่คนธรรมดาทั่วไป ผู้หญิงคงแต่งงานอายุระหว่าง 15 และ 21 ปี โดยให้พวกเธอมีเวลาอยู่หลายปีที่จะได้สนุกสนานกับการเกี้ยวพาราสีเอ็นป็นที่นิยมกันในภูมิภาค

การคลอดบุตรและภาวะเจริญพันธุ์

อัตราการเกิดที่ต่ำซึ่งเป็นลักษณะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 17 และก่อนหน้านี้ดูเหมือนว่าสาเหตุประการแรกคือการสงครามระดับพื้นที่ในท้องถิ่นและความไม่มั่นคง (ดูบทที่ 2) แต่แม้ในยามสงบก็อาจมีการยับยั้งการเกิดที่มีนัยสำคัญอยู่บ้างทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา

ลักษณะหนึ่งที่ไม่ค่อยจะได้เปลี่ยนแปลงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในกว่าห้าศตวรรษก็คือช่วงที่ว่างการตั้งครรภ์ยาวกว่าในยุโรป สาเหตุหนึ่งซึ่งเป็นที่เข้าใจกันดีในปัจจุบันก็คือการยืดช่วงเวลาให้ลูกดูนมมีแนวโน้มที่ทำให้ระยะเวลาที่แม่จะตกไข่อีกยาวออกไปโดยเฉลี่ยประมาณเก้าเดือน พวกแม่ๆใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้จะให้ลูกดูนมอย่างน้อยสองปี “ผู้หญิง (ในสยาม) ไม่ได้ให้นมลูก 5 หรือ 6 เดือนอย่างในยุโรป แต่สองหรืออาจเป็นสามปี แม้ขณะที่ให้ลูกกินข้าวกับกล้วยแล้วก็ตาม” (Pallegoix 1854 I: 224) การศึกษาการเกิดอย่างเป็นระบบที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ลูซอนในศตวรรษที่ 19 ชี้ว่าระยะห่างระหว่างตั้งครรภ์คือ 29 เดือนซึ่งเกือบจะตรงกับระยะห่างตามธรรมชาติถ้าแม่ยังเลี้ยงลูกด้วยนมของตนเอง (Ng 1979: 152 – 59) แต่อย่างไรก็ตามแม่ฟิลิปปินส์เหล่านี้มีลูกประมาณหกคนโดยเฉลี่ย (เพ็งอ้าง: 166)—มากกว่าในสมัยต้นๆมาก

รายงานโดยตรงหลายฉบับยืนยันว่าแม้ผู้หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเริ่มมีลูกเร็วเมื่อเทียบกับยุโรปหรือจีน แต่ก็หยุดเร็วด้วยเหมือนกัน (Beeckman 1718: 42; Chou Ta-kuan 1297: 17; Marsden 1783: 284 – 85) ผู้เชี่ยวชาญบางคน รวมทั้งรายงานสำรวจประชากรของพม่าสำหรับ ค.ศ. 1891 ให้เหตุผลว่าการเสียชีวิตเร็วเป็นเพราะ “การอยู่ไฟ” ของแม่หลังคลอดลูก (Sangermano 1818: 164; Shway Toe 1882: 1 – 2; Graham 1912: 148) ข้อสังเกตเกี่ยวกับวิธีการนี้แรกสุดเป็นของ ลา ลูแบร์ (1691: 66 – 67) สำหรับพม่าและพม่า แต่การที่วิธีปฏิบัติแบบนี้ใช้กันทุกหนทุกแห่งในแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มลายู สุมาตราตอนเหนือ บางส่วนของบอร์เนียว หมู่เกาะโมลุกกะ และหมู่เกาะวิซายาในศตวรรษที่ 19 (Jacobs 1894 I: 141 – 44; Skeat 1900: 342 – 43; Marderson 1981: 513 – 15) แสดงว่าได้กระจายไปทั่วแล้วในยุคการค้า ผู้หญิงถูกชำระให้สะอาด และทำให้ตัวอุ่นหลัง “ความเย็น” ซึ่งเป็นอันตรายอันเป็นผลมาจากการคลอดลูกโดยให้นอนอยู่เหนือหรือข้างๆไฟเป็นระยะระหว่าง 3 ถึง 40 วัน ผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นบ่อยๆก็คือ ผู้หญิงลุกขึ้นมา “เกรียมและดำ” ผิวหนังพองอย่างรุนแรง (Sangermano 1818: 164) การปฏิบัติเช่นนี้อาจทำให้ผู้หญิงดูแก่เกินวัย แต่เป็นที่น่าสงสัยว่าจะมีผลต่อภาวะเจริญพันธุ์ได้จริงหรือไม่

อีกปัจจัยหนึ่งที่ยังคงคลุมเครือคือโรคหนองใน การศึกษาสมัยใหม่ของกลุ่มชนที่มีความเชื่อในผีสาปเทวดาซึ่งค่อนข้างจะกระจายอยู่ห่างๆกันในบอร์เนียวเหนือในทศวรรษ 1930 (เผ่ามูรุต) และ อินโดนีเซียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษ 1960 (ซุมบา) ระบุอัตราการระบาดของหนองในเป็นร้อยละ

80 และ 90 ตามลำดับ ของหญิงที่ตรวจ ในการสำรวจภาวะเจริญพันธุ์ในซุมบา โรคนี้มีผลทำให้ ผู้หญิงเสียภาวะเจริญพันธุ์ไปร้อยละ 25 (Mitchell 1982; Tregonning 1965: 163) ในสังคม เช่นนั้นซึ่งถือได้ว่าเป็นแบบอย่างของสมัยก่อนที่การแพร่หลายของศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา จะห้ามเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน ยิ่งกว่านั้นยังมีความเชื่อกันทั่วไปว่าวิธีที่ผู้ชายจะขจัด “การแปด เปื้อนผู้หญิง” ซึ่งอยู่ในรูปของกามโรคจากตัวก็คือหลับนอนกับหญิงที่มีสุขภาพดี ด้วยวิธีนี้ก็ส่งสิ่ง “แปลกปลอม” กลับให้เธอ (Mitchell 1982; Jordan and de Josselin de Jong 1985: 256 – 57; La Bissachère 1812 I: 67) แม้ว่าทัศนคติเช่นนี้อาจทำให้โรคหนองในระบาดในท้องถิ่นได้ แต่เราก็ไม่อาจรู้ได้ว่าเป็นเช่นนั้นหรือไม่ มีข้อความปรากฏอยู่มากมายว่ากามโรคปรากฏอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชาว บาห์ลี และ ลอมบ็อก (Pigafetta 1524: 94; Drake 1580: 73; Crawford 1820 I: 33 – 34; Zollinger 1851: 338) แต่มาจนกระทั่งศตวรรษที่ 20 ก็ยังไม่มีวิธีที่ เชื่อว่าสามารถแยกหนองในจากกามโรคได้อย่างชัดเจน หรือลงความเห็นเรื่องภาวะเจริญพันธุ์

เรามีเหตุผลที่มั่นคงกว่าในการที่จะยืนยันว่าหญิงชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอำนาจ ควบคุมภาวะเจริญพันธุ์ของตนเองได้บ้าง และเจตนาจำกัดการเกิดก็เป็นปัจจัยสำคัญ ในมหา ภารตมลายู เซจาร์ห์ เมลายู (1612: 166) การทำแท้งถือเป็นเรื่องปกติ นักชาติพันธุ์วรรณาใน หลายส่วนของภูมิภาคนี้ได้มีหลักฐานว่าสมุนไพรรักษาที่ใช้คุมกำเนิด และการนวดเพื่อทำแท้งเป็นส่วน หนึ่งของภูมิปัญญาหญิง (Nash 1963: 252, 265; St. John 1862II: 261; Snouck Hurgronje 1893 I: 113; Rutter 1929: 73; Forth 1981: 13) ความต้องการที่จะจำกัดการเกิดปรากฏว่าแรง มากในบรรดาพวกทำไร่เลื่อนลอยที่มีความเชื่อในผีสาบเทวดา อาจเป็นไปได้ว่าภาระการงานของ ผู้หญิงในระบบเช่นนี้ไม่ได้ให้พวกเธอมีเวลามากนักสำหรับตั้งครรภ์และเลี้ยงลูก (ดูบทที่ 2)

ตัวอย่างที่น่าสนใจสำหรับเรื่องนี้ก็คือหมู่เกาะวีซายาของฟิลิปปินส์ที่ถูกกระทบจากอิทธิพล ภายนอกของอิสลามน้อยกว่าแถบมะนิลาตอนที่พวกสเปนมาถึง “พวกเขาถือว่าการมีลูกมากเป็น เรื่องเลื่อมเสีย” โลอาร์คา (1582: 119) ได้บันทึกไว้ “และพูดว่าเมื่อต้องแบ่งทรัพย์สินให้กับลูกๆ ทั้งหมด พวกเขามองทุกคนก็จะยากจน” ผู้สังเกตการณ์อีกคนหนึ่งได้บันทึกว่า

ผู้หญิงไม่ชอบคลอดลูกหลายครั้งโดยเฉพาะพวกที่อยู่ในเมืองใกล้ทะเล พวกเธอพูดว่ามีลูกหลายคนทำให้เหมือน หมู . . . หลังจากมีลูกหนึ่งหรือสองคนแล้วครั้งต่อไปเมื่อตั้งท้องได้สามหรือสี่เดือนก็จะทำให้เด็กตายในท้องแล้ว แท้งออกมา มีผู้หญิงที่ทำงานนี้ โดยนวดท้องและประคบด้วยสมุนไพบบางอย่าง . . . หญิงที่ตั้งท้องก็จะแท้งลูก (Dasmarinas 1590A: 413; cf. Pedrosa 1983: 13 – 20)

ผู้มาเยือนคนหนึ่งเชื่อว่าเข็มองคชาตของพวกวีชายา ที่การออกแบบส่วนหนึ่งก็เพื่อลดความเป็นไปได้ที่จะตั้งท้องอันเป็นผลจากการร่วมประเวณี (Carlett 1606: 84) และได้มีการสังเกตโดยนักชาติพันธุ์วรรณนาสมัยใหม่ว่าการมีลูกดกกลดลงในหมู่ผู้ใช้เข็มในบอร์เนียว (Appell 1968: 205)

จำนวนชาวพุทธ คริสเตียน และอิสลามที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองและพื้นที่ปลูกข้าวที่มีการทดน้ำ ดูเหมือนว่าเลือกที่จะมีครอบครัวใหญ่ ด้วยภาระการงานของผู้หญิงหนักน้อยลงและความรู้สึกไม่ปลอดภัยเกิดไม่บ่อยนัก (Dasmarinas 1590A: 427) “ไม่ว่าครอบครัวจะใหญ่หรือเล็ก เด็กทั้งสองเพศได้รับการทะนุถนอมและตามใจ “ครอบครัวปรองดองกันอย่างดี” ลา ลูแบร์ (1691: 74) เขียนเกี่ยวกับสยามว่า “ไม่มีใครในประเทศนี้กลัวการแต่งงานหรือการมีลูกมาก” ส่วนครอว์เฟิร์ด ผู้มักจะใช้ถ้อยคำรุนแรงอยู่บ่อยๆ (1820 I: 83) ยอมรับว่า “เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และลูกๆ . . . นิสัยของชาวเกาะอินเดียดูเหมือนจะไม่มีที่ติเลยและน่ารักมาก”

บทบาทของผู้หญิง

เป็นที่แน่ชัดแล้วว่าผู้หญิงมีภาวะอิสระด้านเศรษฐกิจค่อนข้างสูงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนสมัยใหม่ แต่อย่างไรก็ตามมักจะทักท้วงกันว่าลักษณะตรงข้ามของชายและหญิงเป็นส่วนสำคัญของทวิภาพแห่งจักรวาล บางทีอาจจะเป็นเพราะเหตุนี้เองจึงเห็นว่ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างเครื่องหมายบ่งบอกเพศขึ้นมาโดยทางเสื้อผ้า ทรงผม หรือรูปแบบของภาษา สิ่งเหล่านี้ได้เน้นความแตกต่างระหว่างหญิงและชาย การตื่นตัวในการศึกษาเรื่องเพศเชิงมานุษยวิทยาใน อินโดนีเซียได้พบศัพท์และสำนวนหลากหลายที่ตรงกันข้ามของชายและหญิงซึ่งเป็นส่วนประกอบของกันและกัน ความเป็นชายมักจะโยงกับสีขา (น้ำอสุจิ) ความอบอุ่น ท้องฟ้า รูปแบบ การควบคุม และการสร้างสรรค์โดยเจตนา ความเป็นหญิงก็โยงกับสีแดง (เลือด) ความเย็น ดิน สสาร การเป็นไปตามธรรมชาติ และการสรรค์สร้างตามธรรมชาติ ลักษณะของความ เป็นชายมักจะถ้อยกัน (อย่างน้อยก็โดยผู้ชาย) ว่าดีกว่า แต่ทั้งสองนั้นจำเป็น และการรวมกันของทั้งสองเป็นอุดมคติที่ทรงพลัง (van der Kroef 1956; Veleri 1985; Duff Cooper 1985; Keeler 1983)

ความแตกต่างเชิงทฤษฎีช่วยอธิบายเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างเขตอำนาจของชายและหญิงในบ้าน ท้องนา และตลาด เนื่องจากกิจกรรมประจำวันเป็นส่วนหนึ่งของทวิภาพแห่งจักรวาลนี้ โดยเฉพาะเมื่อกิจกรรมเหล่านี้มีผลต่อชีวิตพืชและสัตว์ การที่ผู้ชายหรือผู้หญิงกระทำกิจกรรมเหล่านี้มิใช่ว่าจะไม่สำคัญ งานของผู้ชายรวมทุกอย่างที่เกี่ยวกับโลหะและสัตว์—การไถนา การ

ตัดต้นไม้ในป่า การล่าสัตว์ งานช่างโลหะ การสร้างบ้าน—รวมทั้งศิลปะในการปกครอง และ ศาสนาทางการ (สากล) เขตอำนาจของผู้หญิงรวมการดำนา การเก็บเกี่ยว การปลูกผัก การเตรียมอาหาร การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา (ในพื้นที่เกือบทั้งหมด) และการตลาด รวมทั้งลัทธิบูชาบรรพบุรุษ และการสื่อกับผีทางเทวดา

ในระดับหมู่บ้านการแยกออกเป็นคู่เช่นนี้ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนักในสี่ศตวรรษที่ผ่านมา แต่เขตอำนาจของชายได้ขยายอย่างมากมาทางบทบาทที่สำคัญยิ่งขึ้นของศิลปะการปกครองและศาสนาทางการ และความสามารถของประชากรบางส่วนที่ใหญ่ขึ้นในการลอกเลียนจารีตของพวกผู้ดีที่ระบุลักษณะของผู้หญิงว่าต้องได้รับการคุ้มครอง มีมรรยาทงาม และจงรักภักดีในยุคการค้าการถือว่าชายมีความเหนือกว่าได้มีผลต่อราชสำนักและอภิชนในเมืองแล้ว คนเหล่านี้ได้ฟังมหากาพย์อินเดียเรื่องพระรามและสีดา ศึกษางานอมตะของจีนเกี่ยวกับขงจื๊อ (ในเวียดนาม) หรือฝึกอบรมโดยผู้เชี่ยวชาญในพุทธศาสนานิกายเถรวาท ศาสนาอิสลาม หรือคริสต์ศาสนา เป็นต้นว่าใน ค.ศ. 1399 พระราชินีแห่งสุโขทัยได้สวดอ้อนวอนว่าด้วยผลบุญของพระนางขอให้ “เกิดใหม่เป็นชาย” ดังนั้นพระนางก็จะเขยิบขึ้นอันดับในพุทธศาสนา (Reynolds 1979: 929)

อุดมคติตามแบบราชสำนักที่แตกต่างกันและความเป็นจริงในชีวิตประจำวันมีอยู่โดยไม่ต้องสงสัย สิ่งที่ต้องตรวจสอบก็คือ ผู้หญิงในยุคนี้ยังสามารถดึงวงกิจกรรมของพวกเธอให้เข้าไปในเหตุการณ์ที่ใหญ่ขึ้นได้มากเพียงใดซึ่งเป็นหัวข้อปรกติสำหรับนักประวัติศาสตร์ ด้วยการพินิจพิเคราะห์การค้า การทูต การสงคราม การบันเทิง วรรณคดี และศิลปะการปกครอง ต่อเนื่องกันเราจะเห็นว่าหญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบทบาทที่ทรงอิทธิพลเกินปรกติ เมื่อเทียบกับยุคหลังๆ หรือกับส่วนอื่นๆ ของโลก

เนื่องด้วยการค้าอยู่ในเขตอำนาจของผู้หญิงอย่างเด่นชัดที่สุด จึงเป็นที่ที่จะเริ่มต้น แม้แต่ทุกวันนี้ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในอันดับต้นๆ ของสถิติเปรียบเทียบรวบรวมโดย เอสเตอร์ โบสรัป (1970: 87 – 89) ด้านการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการค้าและการตลาด ร้อยละ 56 ของผู้มีชื่อในบัญชีดังกล่าวในประเทศไทยเป็นผู้หญิง ร้อยละ 51 ในฟิลิปปินส์ ร้อยละ 47 ในพม่า และร้อยละ 46 ในเขมร แม้ว่าอินโดนีเซียมีอัตราที่ต่ำกว่า คือร้อยละ 31 แต่ก็ยังแตกต่างอย่างชัดเจนกับประเทศมุสลิมอื่นๆ โดยเฉพาะในตะวันออกกลาง (ร้อยละ 1 ถึง 5) ในกรุงเทพฯ เมื่อทำการสำรวจสำมะโนประชากร ค.ศ. 1947 ผู้ที่จดทะเบียนเป็นเจ้าของหรือผู้จัดการร้านค้ามีผู้หญิงเป็นสามเท่าของผู้ชาย (Skinner 1957: 301) โคลงที่มีชื่อของมีนังกาเบาทหนึ่งซึ่งเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในทศวรรษ 1820 ระบุว่าแม่ๆ ให้สอนลูกสาว “ประเพณีการขึ้นๆ ลงๆ ของราคาสินค้า” (อ้าง Dobbin 1983: 50) หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงถูกคาดหวังให้แสดง

พรรคคนที่หลักแหลมและมีธรรมาภิบาลด้านการค้ามากกว่าผู้ชาย และพ่อค้าชาวจีนและยุโรปมักจะถูกเยาะเย้ยว่ามีจิตใจคับแคบแบบผู้หญิงในเรื่องเหล่านี้ (Alexander 1984: 36)

แม้ว่าผู้มาเยือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชั่วคราวในปัจุบันอาจไม่ตระหนักถึงบทบาทของผู้หญิงด้านการค้าซึ่งทุกวันนี้จำกัดอยู่ในตลาดขนาดเล็กๆในชนบท แต่ที่จริงแล้วมิได้เป็นเช่นนั้นมาโดยตลอด พ่อค้าชาวยุโรปและจีนในระยะต้นๆมักจะประหลาดใจอยู่เสมอที่พบว่าตัวเองทำธุรกิจกับผู้หญิง

ในเขมรผู้หญิงเป็นคนที่ควบคุมการค้า (Chou 1297: 20)

เป็นธรรมเนียมของพวกเขา (ชาวสยาม) ว่าธุรกิจทั้งหลายจะจัดการโดยภรรยา . . . การติดต่อค้าขายทุกอย่างทั้งใหญ่และเล็ก (Ma Huan 1433: 104)

ผู้หญิงชาวสยามเป็นแม่ค้าที่ซื้อสินค้าแต่พวกเดียว และบางคนทำการค้าขายมากมาย (Hamilton 1727: 96)

ผู้รับแลกเงินที่นี่ (อาเจะห์) เช่นเดียวกับที่ตั้งเกีย ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง (Dampier 1699: 92, also 47)

ในโคชินจีน ผู้ชายทุกคนเป็นทหาร งานด้านธุรกิจผู้หญิงเป็นผู้ดำเนินการ (White 1824: 261; also Chapman, อ้าง Yu 1978: 102)

ผู้หญิงในประเทศพม่า . . . ดูแลกิจการค้าที่สำคัญของสามี (Symes 1827 I: 255)

ผู้หญิง (ของ มาลากู) เป็นผู้เจรจา ทำธุรกิจ ซื้อและขาย (Galvão 1544: 75)

(ในมะละกา) ผู้หญิงเปิดตลาดตอนกลางคืน (Hwang Chung 1537: 128; cf. Pires 1515: 274)

เป็นธรรมเนียมที่สามีจะมอบหมายให้ภรรยาดูแลเรื่องการเงินทั้งหมด ผู้หญิงไปตลาดคนเดียวและทำธุรกิจซื้อขาย มีคำกล่าวที่ติดปากกันว่าผู้ชายชาวนั้นเชื่อเรื่องเงินทอง (Raffles 1817 I: 353)

ความโดดเด่นของชาวต่างชาติและชนชั้นปกครองในการค้าของเมืองส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้พ่อค้าและเจ้าของเรือที่ทำธุรกิจขนาดใหญ่เป็นชาย แต่ผู้หญิงในพื้นที่จำนวนมากก็ได้เข้าไปร่วมในวงการนี้ด้วย ที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งคือ ไญ เกเด ปินาเตห์ (Nyai Gede Pinateh) ผู้ส่งเสริมศาสนาอิสลามและ “แม่เลี้ยง” ของซุนัน คีรี (Sunan Giri) ที่ฝั่งศพของท่านยังเป็นทีเคารพนับถือที่เกรซิชผู้หญิงผู้นี้เป็นมุสลิมที่เกิดในต่างแดน ต้นกำเนิดของเธอจะอยู่ที่ปาเล็มบัง จีน หรือ เขมรตามความเชื่อต่างๆที่ยึดถือกันมา ประมาณ ค.ศ. 1500 ปรากฏว่าเธอทำงานในฐานะชะห์บันดานี (นายท่า) ของเกรซิช ลือกันว่าเธอส่งเรือของเธอไปค้าที่บาห์ลี มาลากู และเขมร (Raffles 1817 II: 115 – 20; Meilink-Roelofs 1962: 108; Lombard and Salmon 1985: 74) สตรีในราชวงศ์หลายท่านใช้เงินทุนให้ได้ประโยชน์เป็นอย่างดี ในทศวรรษ 1660 ซายาของสุลต่าน ฮาซานุดดิน แห่งมะกัสซาร์ พระนามว่าโลโมเก้ ตมโบ (Lomo' Tombo) มีเรือที่ส่งไปทำการค้าที่ยะโฮร์ได้ผลกำไรมาก (Speelman 1670A: 111) ผู้หญิงที่นับบนบัลลังก์ของอาเจะห์ จัมปี

อินทรีศรี ในศตวรรษที่ 17 ทำการค้า และเก็งกำไรเหมือนกัน อย่างน้อยก็แข่งขันเท่ากับผู้ชายที่ทำงานอย่างเดียวกัน (Coolhaas 1964: 21, 93, 257, 775)

นอกจากสตรีในราชวงศ์ที่ได้เอกสิทธิ์แล้ว ชาวฮอลันดาและอังกฤษยังติดต่อกิจกับแม่ค้าที่นำเกรงขามหลายคน ในโคชินจีนพวกเขาต่อรองราคาพริกไทยกับ “แม่ค้า (*coopvrouw*)” ที่ยิ่งใหญ่แห่งซิโนอา [เว้]” ผู้เดินทางไปยังเมืองหลวงของโคชินจีนเพื่อตรวจตลาด เธอเป็นตัวแทนบริษัทที่ประกอบด้วยพี่น้องผู้หญิงสองคนและพี่ชายหนึ่งคนที่สามารถส่งพริกไทยจำนวนมากได้ แม้ว่าเธอจะมีเพื่อนร่วมทางเป็นชายมาด้วย “ผู้หญิงเป็นคนที่พูดและผู้ชายเป็นคนฟังและตอบตกลง” (Wonderaer 1602: 80) ผู้หญิงเชื้อสายมอญคนหนึ่งชื่อ สด ซาวมอญ (Soet Pegu) ใช้สถานภาพของเธอในฐานะคู่นอนและหุ้นส่วนการค้าของพ่อค้าชาวฮอลันดาที่มาต่อเนื่องกันที่อยุธยา ผูกขาดการค้าฮอลันดา-ไทยอย่างแท้จริงในทศวรรษ 1640 และด้วยวิธีนี้เธอจึงมีอิทธิพลมากที่ราชสำนัก (Pombejra 1984: 2 – 3; van Opstall 1985: 109 – 12) หนึ่งในพวกขุนนางโอรังกายาปัตตานีที่มีหนี้สินกับพวกอังกฤษเป็นผู้หญิงชื่อ ดาโตะ เนวานัน (Datu Newanan) (Browne 1616: 108) และชาวฮอลันดาที่อาจะห้กวาดซื้อดีบุกเพื่อส่งออกจาก “ผู้หญิงอาจะห้อีกคนหนึ่ง” (Compostel 1636: fol. 1200)

จากการค้าจะไปยังการทูตก็ไม่ใช่ก้าวที่ยาวเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่เป็นทั้งหุ้นส่วนการค้าและคู่นอนของพ่อค้าต่างชาติ ผู้หญิงพวกนี้ส่วนใหญ่แล้วจะพูดภาษาที่ใช้ในการค้าได้คล่อง ดังนั้นคณะผู้แทนชาวฮอลันดาคณะแรกที่ไปโคชินจีนพบว่ากษัตริย์ติดต่อกับพวกเขาผ่านหญิงเวียดนามคนหนึ่งทีพูดภาษาโปรตุเกสและมลายูได้ดีเยี่ยมและเคยอยู่มาเก้าเป็นเวลานาน หญิงผู้นี้กับหญิงสูงอาย้อีกคนหนึ่งซึ่งมีสามีโปรตุเกสสองคนและเวียดนามอีกหนึ่งคนเป็นล่ามคนสำคัญของราชสำนักโคชินจีนเป็นเวลา 30 ปี (Wonderaer 1602: 22, 38) ในทำนองเดียวกัน ภรรยาชาวพม่าผู้สูงอายุของซะห์บาดาร์ ที่ย่างกุ้ง เธอเคยแต่งงานมาก่อนกับชาวฝรั่งเศสหัวหน้าทหารรักษาพระองค์ของพม่า ทำหน้าที่เป็นคนกลางที่จะขาดไม่ได้ระหว่างชาวต่างชาติและราชสำนักในศตวรรษที่ 18 (Cox 1821: 319 – 21) ต่อมาสุลต่านแห่งเดลีในสุมาตราได้รับสั่งให้ “หญิงชราผู้นำซึ่งเป็นพิเศษมีอุปนิสัยแปลกกว่าคนทั่วไป” ชื่อเช เลาด์ (Che Laut) ร่วมเดินทางกับคณะของจอห์น แอนเดอร์สัน (John Anderson) ไปยังรัฐต่างๆในสุมาตรา เธอ “เป็นอัจฉริยะในทางอักษรศาสตร์” พูดภาษาจีน ภาษาไทย ภาษาแขกชูลีห์ (Chuliah) เบงกอลี และอาจะห้ และยังรู้เรื่องการเมืองของรัฐทั้งหลายบนฝั่งทะเลสุมาตราอย่างลึกซึ้ง (Anderson 1826: 44 – 45)

ในบางส่วนของโลกชาวเกาะ ดูเหมือนว่ามีความโน้มเอียงเป็นพิเศษที่จะใช้ผู้หญิงในฐานะตัวแทนโดยเฉพาะในการเจรจาสงบศึก เป็นที่น่าเสียดายว่าแหล่งข้อมูลที่ชัดเจนละเอียดลออที่สุดของเราในเรื่องนี้ เมินเดส ปินโต ก็เชื่อถือไม่ค่อยได้มากนัก เขามักจะแต่งเติมเรื่องที่เขาเล่า

เพื่อความตื่นต้น หลังจากเล่าถึงคณะทูตของหญิงชราชื่อ ไญ ปมบายา (Nyai Pombaya) จาก กษัตริย์เดมะก์ ไปยังบันเต็น ขณะที่พระองค์อยู่ที่เมืองท่าแห่งนั้นใน ค.ศ. 1540 ปินโตอธิบายว่า กษัตริย์ชาวมาจจะ “เจรจาเรื่องสำคัญที่สุดของรัฐโดยมีผู้หญิงเป็นคนกลางโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อ เป็นเรื่องสันติภาพ . . . และเหตุผลที่พวกเขาให้ก็คือ ‘พระเป็นเจ้าได้ประทานความอ่อนโยนและความโน้มเอียงที่จะมีอภัยภัยไม่ตรี อีกทั้งอำนาจแก่หญิงมากกว่าชายผู้มีความกระด้าง อย่างที่เขา พุดกัน และมีผลทำให้ไม่เป็นที่พอใจแก่ผู้ที่ส่งให้ไปเจรจา’” (Pinto 1614: 375) แม้ว่าปินโต อาจจะไม่ได้ไปยังที่ต่างๆที่เขาอ้างด้วยตนเองทั้งหมด แต่ก็มีมูลความจริงอยู่บ้างในเรื่องของเขา ในกรณีนี้มีการยืนยันจากผู้สื่อข่าวที่มีความระมัดระวังมากกว่า และอยู่ที่บันเต็นเป็นเวลาหลายปี อีกครั้งศตวรรษต่อมา “ถ้ากษัตริย์ . . . ส่งผู้ชาย (ไปปรับคนคนหนึ่ง) ฝ่ายนั้นอาจปฏิเสธไม่มา แต่ถ้า พระองค์ส่งผู้หญิงไป เขาไม่อาจปฏิเสธหรือหาข้อแก้ตัวได้ ยิ่งกว่านั้นหากผู้น้อยมีเรื่องฟ้องร้องผู้มี อำนาจ ถ้าไม่มาเองก็จะส่งผู้หญิงมาเสมอ” (Scott 1606: 170) บ่อยครั้งที่ผู้หญิงมักปรากฏว่า เป็นผู้เจรจาหรือพยานบนจารึกของชาวสมัยก่อนๆ (Casparis 1981: 147) ส่วนที่อื่นๆในซูลาเวซี พวก ไตรจันได้ส่งสุภาพสตรีตระกูลขุนนางซึ่งเป็นผู้สูงอายุและตาบอดไปเจรจากับกับ กองทัพบุกิซของอารุง ปาละกักา ที่มาโจเมตีใน ค.ศ. 1683 (Andaya 1981: 260)

อันที่จริงมีการใช้ผู้ชายไปเป็นตัวแทนเหมือนกัน และเป็นจำนวนมากด้วยเพราะ มาตรฐานสากลของมุสลิมและคริสต์ศาสนาได้ผลมากขึ้นในศตวรรษที่ 17 ข้อสังเกตที่กล่าวมา ข้างต้นชวนให้คิดว่าความหมกมุ่นของอภิชนชายในการจัดระบบการเมืองในแง่ของการลำดับชั้น ตามสถานภาพและเป็นพันธกิจของพวกเขาที่จะแก้แค้นการละเมิดสถานภาพนั้นๆ (โดยเฉพาะใน ชาว—Pires 1515: 176; Ma Huan 1433: 88) ทำให้พวกเขาเป็นตัวแทนที่อันตรายต่อผู้ที่แสวงหา สันติภาพอย่างแท้จริง ผู้ชายไม่สามารถต่อรองอย่างที่สามารถคาดหวังได้จากผู้หญิง หรือให้ถือ ความรู้สึกเรื่องศักดิ์ศรีของเขาเป็นรองความต้องการที่จะประนีประนอมกัน

บทบาทการสร้างสันติภาพยากที่จะไปด้วยกันกับประเพณีของนักรบหญิง เนื่องด้วยตาม ธรรมเนียมการสงครามเป็นเรื่องของผู้ชายโดยเฉพาะ ทุกวัฒนธรรมดูเหมือนมีความโน้มเอียงที่จะ จินตนาการและยกย่องเกิดหนุนผู้หญิงพิเศษที่来帮助แก้สถานการณ์ที่ล้นหวัง ไม่มีวีรบุรุษของ เวียดนามคนใดมีชื่อมากไปกว่าวีรสตรีพี่น้อง ในสกุลตลุง (Trung) ที่ลุกขึ้นมาต่อต้านจีนใน ค.ศ. 43 คนไทยยังระลึกถึงหญิงสองพี่น้อง ที่นำกำลังป้องกันภูเก็ตได้สำเร็จใน ค.ศ. 1785 สมเด็จพระศรี สุธิโย ทัย ผู้สิ้นพระชนม์ป้องกันอยุธยาใน ค.ศ. 1564 และใน ค.ศ. 1826 คุณหญิงโมที่ช่วย ปลดปล่อยโคราชหลังจากนำหญิงที่ถูกจับเป็นเชลยหลายร้อยคนหลบหนีไปได้ (Gerini 1905: 179 – 83) มีเรื่องเล่าว่า ผู้หญิงมีบทบาทที่อาจหาญในการป้องกันมาตุราตอสูกับสุลต่านอาบูแห่ง มาตารัมใน ค.ศ. 1624 (de Graaf 1958: 90) ถ้าวีรสตรีที่สู้ศึกเช่นนี้มีบทบาทที่กว้างขวางใน

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าที่อื่นๆ อาจเป็นไปได้ว่าที่นี้สถานภาพมีความสำคัญกว่าเพศ และ ผู้หญิงไม่ถูกกีดกันจากการเป็นผู้นำถ้าโอกาสเอื้ออำนวย

ลักษณะเฉพาะของภูมิภาคนี้คือนิสัยของนักปกครองผู้ทรงอำนาจที่จะแวดล้อมไปด้วย ผู้หญิงจำนวนมาก ในจำนวนนี้มีบางคนทำหน้าที่ขององครักษ์ เล่ากันว่ากษัตริย์แห่งนครรมมี ผู้หญิงในพระราชวังสี่พันหรือห้าพันคน (Chou Ta-kuan 1297: 15 – 16) สุลต่านอิสกันดาร์ มูดา แห่ง อาเจะห์มีสามพันคน (ดูรูปที่ 22) และสุลต่านอากุลแห่งมาตารัมมีหนึ่งหมื่นคน อย่างน้อยใน สองกรณีหลัง พวกผู้หญิงในวังเหล่านี้รวมหน่วยพิเศษที่ฝึกใช้อาวุธ พวกนี้จะเฝ้ายามในวังและร่วม ในขบวนพิธี (Beaulieu 1666: 102; van Geons 1656: 256 – 60) กษัตริย์ มังกุเนการ์วัน (Mangkunegaran) องค์แรกยังคงรักษารวมเนียมให้มีหน่วยทหารหญิง (*prajurit istri*) ฝึกฝนใช้ ปืนเล็กยาวในขบวนในปลายศตวรรษที่ 18 (Kumar 1980: 4 – 6) ในทำนองเดียวกันพระราชวัง สยามมีโขนหรือกองงาหมึง (*Sanam Dahar*) รับผิดชอบพระราชฐานฝ่ายในหรือส่วนของ ผู้หญิง (Wales 1934: 146; La Loubère 1691: 100)

รูปแบบนี้ดูเหมือนจะเกิดจากผู้ครองอำนาจสูงสุดไม่ไว้วางใจผู้ชายที่ใกล้ชิด อย่างน้อยใน โลกของชาวเกาะ หากมีการหมิ่นเกียรติยศ ก็คาดว่าผู้ชายจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบทันทีด้วยอาวุธที่ติด ตัวอยู่เป็นประจำ ประวัติศาสตร์ของยุคนี้มีตัวอย่างที่น่าเศร้าอยู่มากทีเดียวว่า ทรรศนะเช่นนี้นำพา ไปที่ใด (*Sejarah Melayu* 1612: 98; *Sejarah Goa*: 40) กษัตริย์อาเจะห์ผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดเป็น พิเศษองค์หนึ่ง สุลต่านอัล มุกัมมิล (1584 – 1604) ตั้งผู้หญิงให้เป็นแม่ทัพเรือ “เพราะพระองค์ไม่ไว้ พระทัยผู้อื่น” (Davis 1600: 150) ดูเหมือนว่าไม่มีหลักฐานว่าผู้ทรงอำนาจที่มอบความไว้วางใจ แก่ผู้หญิงเหล่านี้ จะถูกทรยศหักหลังด้วยฆาตกรรม เช่นที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งด้วยมือของผู้ชาย ทั้งไม่ มีการยืนยันว่ากองทหารหญิงเข้าร่วมในการรบครั้งสำคัญๆ ดังนั้นการมีหน่วยทหารหญิงดูเหมือน จะสนับสนุนสมมติฐานที่ว่า ความรุนแรง การใช้อาวุธ และการป้องกันเกียรติยศ อันทำให้โกรธกัน ได้ง่ายขึ้น โดยหลักการแล้วเป็นเรื่องของผู้ชาย แต่อย่างไรก็ตาม หน่วยเช่นนี้อาจเป็นต้นตอของ นิทานที่เกินจริงของนักเดินทางเรื่องนักรบอะเมซอนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Ibn Battuta 1354: 279 – 81)

ไม่เป็นเรื่องแปลกเลยที่พบว่าผู้หญิงมีบทบาทเด่นในการบันเทิง จำนวนมากอยู่ในกลุ่ม ระบำ วงดนตรี และคณะละครทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เจมู มีการต้อนรับมะแจแลน โดยกลุ่มผู้หญิงที่เล่นดนตรี และที่บันเตินมีกลุ่มผสมนักแสดงกลและนักแสดงละครมาแสดงในพิธี สุหนัตของพระราชวงศ์ (Pigafetta 1524: 154 – 55; Scott 1606: 155) ผู้หญิงธรรมดาที่ไม่ใช่เชื้อ พระวงศ์น้อยคนนักจะได้รับการยกย่องในพงศาวดาร ในจำนวนไม่กี่คนนี้มีนักร้องและนักเต้นระบำ ที่น่าทึ่งคนหนึ่งที่ราชสำนักมัชปาหิต และ ดัง ซีรัต (Dang Sirat) ดาราอุปรากรมลายูที่ปัตตานี

เจ้าชายยะโฮร์ผู้มาเยือนปักใจรักเธออย่างหลงใหล (*Nagara-kertagama* 1365: 107 – 08; *Hikayat Patani*: 115 – 17) ในประเพณีการแสดงละครเงาของชวาที่ร้องหญิงมีความสำคัญเกือบเท่าๆกับคนเชิดหุ่น และแม้ว่าตามธรรมดาแล้ว คนเชิดจะเป็นชาย แต่มีคนเชิดผู้หญิงที่มีชื่ออย่างน้อยหนึ่งคนในศตวรรษที่ 17 (Sutton 1984; Pigeaud 1938: 61) ที่บรูไน จนถึงศตวรรษที่ 19 นักเล่านิทานอาชีฟเป็นผู้หญิง เดินจากบ้านหนึ่งไปอีกบ้านหนึ่งเพื่อเล่าเรื่องราวต่างๆในอดีต (*hikayat*) และขับโคลงกลอน (*sya'ir*) ให้ผู้ฟังซึ่งส่วนใหญ่เป็นหญิง (St. John 1862 II: 260)

รูปที่ 22 โขนหญิงที่ราชสำนักอาเจห์ ที่วาดตามความนึกคิดของช่างจากภาพแม่พิมพ์ไม้ในศตวรรษที่ 17 ตีพิมพ์ในหนังสือของ van Warwijck 1604

เนื่องด้วยนักเขียนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนสมัยใหม่จะไม่บอกชื่อ เราจึงไม่สามารถรู้ได้ว่าผู้หญิงมีส่วนมากน้อยเพียงใดในการแต่งโคลงกลอนเพื่อขับขานหรือจดลงไว้ ในศตวรรษที่ 18 มีกวีหญิงที่โดดเด่นในฮานอย (Ho Xuan Huong) และ ชูราการ์ตา และเป็นไปได้ที่เจ้าหญิงสยามในยุคนั้นได้นำเรื่องปันหยี (อิเหนา) ของอินโดนีเซียมาเขียนเป็นภาษาไทย (Nguyen and Huu 1973: 170; Kumar 1980; Dhaninivat 1956: 139) หญิงมลายูชื่อ เซ เลาด์ ที่สอนจอห์น แอนเดอร์สัน เรื่องการเมืองของสุมาตราในทศวรรษ 1820 เป็นทั้งกวีและนักประวัติศาสตร์ ส่วนผู้ที่ให้ข้อมูลที่มีค่ามากแก่ แมตทีส เรื่องวรรณกรรมของบูกิสในทศวรรษ 1850 เป็นเจ้าหญิงแห่ง ตานด์เต เธอ “คงแก่เรียน”—เป็นทั้งนักประวัติศาสตร์ อาลักษณ์ในราชสำนัก และนักสะสมต้นฉบับงานเขียน (Matthes 1852: 172) สตรีในราชสำนักของพระนารายณ์ที่อยุธยาหลายคนเป็นกวี และวรรณกรรมเรื่องรักอันมีชื่อที่สุดของยุคที่รุ่งโรจน์นี้ *ลิลิตพระลอ* เล่าเรื่องจากมุมมอง

ของผู้หญิง (ไม่ว่าจะจากมุมมองของนักเขียนหญิงหรือไม่) ว่าหญิงผู้สูงศักดิ์ในวังสองคนหลอกล่อให้พระเอกมาที่วังเพื่อความหฤหรรษ์ของตน (Diller 1983: Schweisguth 1951: 84 – 90)

การโยกการเรียนรู้กับระบบศาสนาเป็นทางการอาจทำให้ผู้ชายรู้หนังสือมากขึ้น แต่ผู้หญิงลดลง ในศตวรรษที่ 17 เด็กชายชาวไทยและพม่าจะไปเรียนรู้หนังสือระดับพื้นฐานที่วัดเมื่ออายุประมาณ 7 ขวบ ส่วนเด็กหญิง “น้อยนักที่จะเรียนเขียนและอ่าน” (van Vliet 1626: 88) ศาสนาอิสลามให้การศึกษาเด็กชายไม่ทั่วถึงเท่าพุทธศาสนานิกายเถรวาท และกีดกันผู้หญิงในแบบเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ปรากฏตามประเพณีเก่าแก่กว่าที่ให้การศึกษากับทั้งสองเพศ มีหลงเหลือในบางแห่งนานกว่าแห่งอื่นๆ ในฟิลิปปินส์บาดหลวงสเปนรุ่นแรกๆกล่าวว่าผู้คนทั้งสองเพศสามารถเขียนและอ่านหนังสือพื้นเมืองได้เหมือนกัน และเมื่อเทียบกันแล้วผู้หญิงเขียนและอ่าน “คล่องกว่ามาก” (Alcina 1668 III: 39; cf. Dasmarinas 1590A: 424) สาเหตุที่อัตราการรู้หนังสือของผู้หญิงสูงซึ่งมีอยู่ทั่วไปในส่วนต่างๆของสุมาตราที่วิถีชีวิตแบบเก่ายังคงหลงเหลืออยู่ อาจเป็นเพราะมีการใช้ตัวอักษรเก่าในการปฏิบัติภารกิจต่างๆในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่ในศาสนาทางการและการปกครอง อันเป็นขอบเขตของผู้ชาย (ดูบทที่ 5) รูปแบบอันไม่ธรรมดาทำให้จำเป็นต้องคัดค้านข้อสันนิษฐานใดๆเรื่องผู้ชายเป็นผู้เขียนงานชิ้นเอกที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ยกเว้นงานที่ออกมาตามชนบทประเพณีศาสนาและจากวัด

การปกครองโดยผู้หญิงเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ เหมือนกันหมดในประเพณีการปกครองทั้งของฮินดู พุทธ อิสลาม และ จีน แต่สังคมอิสลามมีโพลิตีซีและมาดากัสการ์รวมทั้งอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์มีแนวโน้มมากกว่าประชากรกลุ่มใหญ่อื่นๆ ที่จะยกผู้หญิงที่มีชาติตระกูลสูงขึ้นครองบัลลังก์ ที่สุลาเวซีซึ่งกำเนิดมีความสำคัญเหนือเพศในเรื่องการสืบราชสมบัติอาจเป็นกรณีสุดโต่ง หกในสามสิบสองของผู้ครองโบน (รัฐที่ใหญ่ที่สุดของบูกิส) ตั้งแต่อก่อตั้งมาในศตวรรษที่ 14 เป็นผู้หญิง เจมส์ บรูก ผู้ไปเยือนวาโจ รัฐบูกิสที่อยู่ติดกัน พบว่าหัวหน้าใหญ่ (อารุง) สี่ในหกคนเป็นผู้หญิง (Brooke 1848 I: 74 – 75) ในที่ซึ่งอินเดีย (หรือในเวียดนาม จีน) มีอิทธิพลมากกว่าโดยเฉพาะในราชสำนักที่สูงส่งบนแผ่นดินใหญ่ การปกครองโดยผู้หญิงเกือบจะไม่มีเลยสยามไม่เคยยกผู้หญิงขึ้นครองบัลลังก์ ที่เวียดนามและพม่าก็เกือบจะไม่มีเลย ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นมุสลิม รูปแบบของกษัตริย์เพศชายดูเหมือนจะแพร่หลายไปทั่วในที่สุดเมื่อราวๆ ค.ศ. 1700 หลังจากนั้นมาการปกครองโดยผู้หญิงแทบจะไม่มีเลย

แต่ระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 17 มีความโน้มเอียงอย่างชัดเจนสำหรับรัฐที่มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการขยายการค้าของภูมิภาคที่ผู้หญิงจะปกครอง หลายรัฐยกผู้หญิงขึ้นบัลลังก์ต่อเมื่อมีความสำคัญระดับสูงสุดทางการค้า ที่ปาไซเมืองท่าสำคัญเมืองแรกของมุสลิมในดินแดนได้ล้มมีราชินีสององค์ติดต่อกันระหว่าง ค.ศ. 1405 และ 1434 ก่อนที่จะถูกมะละกาด้บรัดมีในฐานะ

เมืองท่าสำคัญในช่องแคบมะละกา (Cowan 1938: 209 – 10) ผู้หญิงคนเดียวบนบัลลังก์มาในช่วงนี้คือพระนางเซ็งสอญ (1453 – 72) พระนางได้ควบคุมการสร้างหงสาวดีให้ขึ้นมาเป็นคลังสินค้าสำคัญในอ่าวเบงกอล จาปารา ซึ่งอยู่ที่ฝั่งทะเลตอนเหนือของชวาได้เป็นมหาอำนาจด้านกองทัพเรือและการค้าในรัชสมัยของกาลิ-ญามัต (Kali-nyamat) ราชนีผู้มีชื่อเสียงในช่วงที่สามของศตวรรษที่ 16 เท่านั้น ในทำนองเดียวกันชุกาดานา ศูนย์ส่งออกเพชรในบอร์เนียวตะวันตกเฉียงใต้ (ประมาณ ค.ศ. 1608 – 22) จัมปี ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพริกไทยในชวาตะวันออก (1630 – ประมาณ ค.ศ. 1655) กลันตันบนฝั่งทะเลตะวันออกของมลายู (16101–71) และโซโลร์ คลังสินค้าไม้จันทน์ทางตะวันออกของโฟลเรส (ประมาณ ค.ศ. 1650 – 70) มีประมุขหญิงครองบัลลังก์ในช่วงสั้นๆเมื่อรัฐเหล่านี้เป็นศูนย์ค้าขายที่สำคัญ บ้านเดิมไม่เคยมีผู้หญิงปกครอง แต่เมืองนี้เป็นเมืองท่าสำคัญในทะเลชวาในระยะที่สุลต่านอับดุล กาดิร (Abdul Kadir) เป็นยุวกษัตริย์อยู่ยาวนาน (1596 – 1616) ในช่วงห้าปีของระยะนี้ (1600 – 05) บุคคลที่โดดเด่นคือ ไญ เกเด วานา คีรี (Nyai Gede Wanagiri) “หญิงชราที่ควบคุมผู้สำเร็จราชการและคนอื่นๆทั้งหมด . . . ถึงแม้ว่าเธอจะมีได้มีเลือดกษัตริย์ แต่ความสุขุมรอบรู้ของเธอก็เป็นที่ยกย่องนับถือของคนทุกหมู่เหล่าที่เธอปกครองราวกับว่าเป็นราชินีของประเทศแต่ผู้เดียว” (Scott 1606: 130; also Djajadiningrat 1913: 153 – 54)

รูปแบบนี้โดดเด่นเกินกว่าที่จะลงความเห็นว่าเป็นเหตุบังเอิญของการสืบราชวงศ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงผู้หญิงปกครองในปาไซ กลันตัน และ โซโลร์ ที่มีราชินีสององค์ต่อเนื่องกัน ในรัฐอิสลาม อาเจะห์ และ ปัตตานี ความนิยมนั้นเห็นได้ชัดเจนว่าเกิดจากการพิจารณาอย่างรอบคอบ ในแต่ละกรณีผู้หญิงนั่งบัลลังก์ติดต่อกันสี่คน มีเพียงคนแรกเท่านั้นที่มีคุณสมบัติพร้อมทางเชื้อสาย ในศตวรรษที่ผู้หญิงปกครองปัตตานี (1584 – 1688) รวมช่วงเวลาปัตตานีเป็นคลังสินค้าสำคัญในการค้ากับจีน ราชินีสององค์ของอาเจะห์ (1641 – 99) ได้เห็นความเสื่อมด้านการทหารและการเมืองที่เป็นผลมาจากชัยชนะของสุลต่านอิสกันดาร์ มูดา (1607 – 36) แต่ก็ได้รับรักษาอาเจะห์ให้เป็นเมืองท่าอิสระที่สำคัญที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ การที่มีผู้หญิงปกครองเป็นหนึ่งในกุศโลบายที่มีให้พวกขุนนางผู้สนใจการค้าจำกัดอำนาจของกษัตริย์และทำให้รัฐมีความมั่นคงสำหรับการค้าระหว่างชาติ (Reid 1979: 408 – 12) อิสกันดาร์ มูดา โดยเฉพาะเป็นตัวอย่างที่น่ากลัวของอันตรายจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พยายามจะผูกขาดการค้ากับชาวอังกฤษและชาวฮอลันดา ขณะเดียวกันก็ ฆ่าฟัน ข่มขู่ และวิปริตพิสดารของพระองค์เองที่ประสบความสำเร็จในการค้า เมื่อได้ทดลองทางเลือกโดยให้ผู้หญิงปกครอง พวกขุนนางอาเจะห์และปัตตานีก็ได้หาทางที่จะให้วิธีการนี้ดำเนินต่อไป ที่ปัตตานีราชินีองค์แรก “ได้ครองราชย์อย่างสันติสุขกับคณะที่ปรึกษา . . . จนราษฎรทุกคนถือว่าการปกครองของ

พระนางดีกว่ากษัตริย์ที่สวรรคตไป เพราะว่าข้าวของที่จำเป็นทุกอย่างถูกมากตอหนี้ ขณะที่สมัยกษัตริย์ (ตามที่พวกเขาว่ากัน) ของแพงกว่าถึงครึ่งหนึ่ง เพราะภาษีที่ขูดรีดในตอนนั้น” (van Neck 1604: 226) ในทำนองเดียวกัน อาจะห์ในรัชสมัยของราชินีองค์แรกตามคำของผู้บันทึกเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นแหล่งชุมนุมพ่อค้านานาชาติ เพราะพระนางปกครองด้วยความเที่ยงธรรม ราชธานี “เจริญรุ่งเรืองที่สุดในช่วงนั้น อาหารถูกมาก และทุกคนมีชีวิตรุ่งโรจน์” (Raniri 1644: 59) ในทางตรงข้าม “เพียงแต่พระนามของกษัตริย์ก็กลายเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจมานานแล้ว . . . เพราะการปกครองที่ทารุณกดขี่ของกษัตริย์องค์สุดท้าย” (Bowrey 1680: 296; cf. Ibrahim 1688: 174) การลักขโมยจะถูกลงโทษอย่างเฉียบขาดในรัชสมัยของราชินี สิทธิในทรัพย์สินจะไม่ถูกละเมิด พวกขุนนางพบว่าพวกเขาสามารถปกครองร่วมกันโดยมีราชินีเป็นผู้ทรงอำนาจเต็มและชี้ขาด มีลักษณะบางอย่างคล้ายอังกฤษสมัยพระราชินีอลิซาเบธ คือพวกขุนนางแข่งขันกันเพื่อให้เป็นที่โปรดปราน แต่ก็ยอมรับความเห็นของพระนางในที่สุด

นี่มิได้เป็นกรณีของชายผู้ทรงอำนาจใช้ผู้หญิงที่ไม่มีอำนาจเป็นหุ่นเชิด เพราะผู้หญิงยังดำเนินงานการค้าและการปกครองทั้งในอาจะห์และปัตตานี ที่ปัตตานีในสมัยของราชินีองค์ที่สี่ระดับของบรรณาการอย่างเป็นทางการลดลง เพราะพระนางเองทรงมีทรัพย์สินมากมายจากมรดกและการค้าที่กว้างขวาง (*Hikayat Patani*: 114) ในการเลือกผู้หญิงครองบัลลังก์ พวกขุนนางมิได้เลือกการปกครองที่ไม่รุนแรงเท่านี้ แต่ต้องเป็นการปกครองที่มีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับวงการอื่นๆ ผู้ชายถูกคาดหวังให้ปกป้องสถานภาพและเกียรติยศในสนามรบ แต่สู้รุต้อยในเรื่องทรัพย์สิน ผู้หญิงมีหน้าที่จะต้องเข้าใจกลไกของตลาด เจรจาท่องขอให้ได้ประโยชน์สูงสุด และสงวนต้นทุน โดยทั่วไปผู้ที่มีความคาดหวังเหล่านี้จากผู้หญิงในฐานะประมุขของประเทศไม่ผิดหวัง การปกครองโดยผู้หญิงล้มเหลวไปเมื่อปัตตานีและอาจะห์ขาดผู้เหมาะสม ที่ยังคงมีพระกายนุญญาบารมีของกษัตริย์อยู่รอบกาย และเมื่อพวกขุนนางที่เมืองท่าเริ่มสูญเสียอิทธิพลแก่กลุ่มอำนาจที่ไม่ค่อยสนใจการค้า

บทที่ 5

งานเฉลิมฉลอง และการบันเทิง

แล้วอะไรเล่าคือการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ต้องมีชีวิตเหมือนเล่น—เล่นกีฬา

บางอย่าง บวงสรวง ร้องเพลง และ เต้นระบำ แล้วผู้ชายก็จะสามารถทำให้พระเจ้า
พอใจและป้องกันตัวเองจากพวกศัตรู และมีชัยชนะในการต่อสู้

--Plato, *Laws*, quoted Huizinga 1938: 19

เพราะว่าลมฟ้าอากาศที่นี่ไม่รุนแรงและอาหารหลักอันได้แก่ข้าว ปลา และ ผลไม้ก็เชื่อได้
มากกว่าในส่วนอื่นๆของโลกว่าจะมีพอเพียง ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีข้อได้เปรียบจาก
ธรรมชาติในการหลีกเลี่ยงการดิ้นรนต่อสู้เพื่อการยังชีพ คนพวกนี้อาจมีเวลาที่จะอุทิศให้กับสิ่งที่
ปัจจุบันนี้จัดอยู่ในประเภทการพักผ่อนยามว่างมากกว่าชนชาติอื่นๆในสมัยนั้น ไม่ต้องสงสัยเลย
ชาวยุโรปที่ได้พบชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะรู้สึกว่างานนี้มีเวลามากมาย และสามารถ
ใช้เวลาตอนเย็นๆ ร้องเพลง เลี้ยงอาหาร เล่นพนัน และสร้างความเพลิดเพลินให้กันและกัน
(La Loubère 1691: 35; Verhael 1597: 30; Eredia 1613: 39) แต่อาจเป็นไปได้ว่าแนวคิด
เรื่องการเว้นว่างจากการงานเป็นเวลาว่าง ซึ่งตรงข้ามกับกำหนดการทำงานประจำวัน อันเป็น
ผลิตผลสมัยใหม่ของสังคมอุตสาหกรรม สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของยุคนั้น การมี
ส่วนร่วมในงานเฉลิมฉลอง งานพิธี และงานเลี้ยงดูเหมือนว่าจะเป็นพันธกิจทางสังคมที่สำคัญ
พอๆกับงานที่ให้ผลผลิต ทั้งคนไทยและคนมลายูใช้คำธรรมดาสำหรับคำ work ของ
ภาษาอังกฤษ (งาน ในภาษาไทย *kerja* ในภาษามลายู) ที่หมายถึงการมีส่วนร่วมในการเฉลิม
ฉลองและพิธีกรรม

แต่ในภาษาท้องถิ่นได้มีการยอมรับ การบันเทิงและการละเล่นประเภทที่เห็นกันอยู่ทั่วไป
หนังสือบันทึกเหตุการณ์มักจะเล่าว่าผู้คนสนุกสนานกันเพียงใดกับละคร การละเล่น และระบำ
อีกครั้งหนึ่งที่คำไทยและคำมลายูสำหรับ play (เล่น และ *main* ตามลำดับ) ครอบคลุมกิจกรรม
ต่างๆในวงกว้าง จากชนวนวและละครจนถึง การแสดงความรักที่ต้องห้าม ความเพลิดเพลินเช่นนี้
ส่วนใหญ่เป็นเรื่องส่วนตัวและนักประวัติศาสตร์ยากที่จะเข้าถึง จะเห็นได้ก็ในงานเฉลิมฉลอง
ตามฤดูกาลและพิธีผ่านภาวะส่วนบุคคลที่ทั้งชุมชนเข้าร่วมด้วย งานเหล่านี้มีลักษณะหลาย
อย่างเหมือนกับงานฉลองในส่วนอื่นๆของโลก—มีศาสนาเป็นแกน สำนึกในความเป็นชุมชน
การแข่งขัน การพนัน ละคร การเล่นตลก และ ยกเลิกข้อห้ามตามปกติ แต่โดยทั่วไปแล้วงาน

เฉลิมฉลองสาธารณะใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนว่าจะส่งเสริมมากกว่าจะทำทลายระบบลำดับชั้น ความไม่เรียบร้อย การผ่อนผันเรื่องเพศ และการปะปนของชนชั้นในสังคม มักจะเกิดตามบริเวณรอบนอกของงาน แต่ไม่มีหลักฐานเท่าใดนักว่ามีรูปแบบการกลับบทบาทกันอย่างไร พวกเรนาซ (reynages) ของโปรวองซ์ (Le Roy Ladurie 1797: 303 – 04) และการต่อต้านพิธีจากกลุ่มชนผู้ปกครองตนเองที่ แบคทิน (1940: 220) อยากจะให้เห็นเช่นในเทศกาลงานฉลองในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ก็ยิ่งน้อยลงไปอีก

รัฐคือโรงละคร

ผมขอสารภาพว่าเมื่อคณะทูตของกษัตริย์ล่องเข้าแม่น้ำมา ความงดงามของภาพที่ปรากฏยังความประหลาดใจแก่ผม แม่น้ำมีความกว้างพอสมควร . . . สองข้างฝั่งมีแนวต้นไม้เขียวโดยตลอด นี่คงจะเป็นโรงละครที่ดีที่สุดในโลกสำหรับงานเลี้ยงที่หรูหราฟุ่มเฟือยที่สุด แต่ดูเหมือนว่าไม่มีความหรูหราใดๆที่เทียบได้กับจำนวนคนมากมายที่คอยรับใช้คุณ มีคนเกือบสามพันคนลงเรือ 70 หรือ 80 ลำ ซึ่งอยู่ในกระบวนของท่านทูต. . . ทุกคนละลานตาไปกับความหลากหลายและจำนวนของเรือ และความรื่นรมย์ของสายน้ำ และกระแสน้ำก็ยังยังผลิตเพลงไปกับเสียงอันไพเราะ แต่ก็น่าฟังของเพลง การให้ร้อง และ เครื่องดนตรี

--La Loubère 1691: 42

ชีวิตที่รื่นรมย์อุดมไปด้วยวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ส่วนใหญ่จัดโดยรัฐ อันเป็นการยืนยันชัดเจนถึงสถานภาพของรัฐว่าเป็น “ศูนย์แบบฉบับ” ตามสำนวนของ กิรตซ์ พระราชพงศาวดารของราชวงศ์มีเรื่องมากมายเกี่ยวกับชีวิตสังคมของท้องถิ่น ไม่ใช่เพราะความสนใจในการพักผ่อนหย่อนใจประจำวันแต่เพราะการแข่งขัน ละคร ดนตรี และระบำ เป็นการแสดงถึงอำนาจและความเลอเลิศของผู้ครองประเทศ “รัฐได้พลัง. . . จากกำลังความสามารถในจินตนาการสมรรถภาพด้านสัญลักษณ์ที่จะสร้างมนต์เสน่ห์ให้แก่ความไม่เท่าเทียมกัน” (Geertz 1980: 123) ด้วยการจัดงานแสดงที่ตื่นตาตื่นใจให้ผู้คนเป็นพันๆเข้าร่วมด้วย กษัตริย์จะปรากฏพระองค์ในฐานะแกนกลางที่อยู่เหนือธรรมชาติ และ รัฐของพระองค์จะหมุนรอบๆแกนนี้

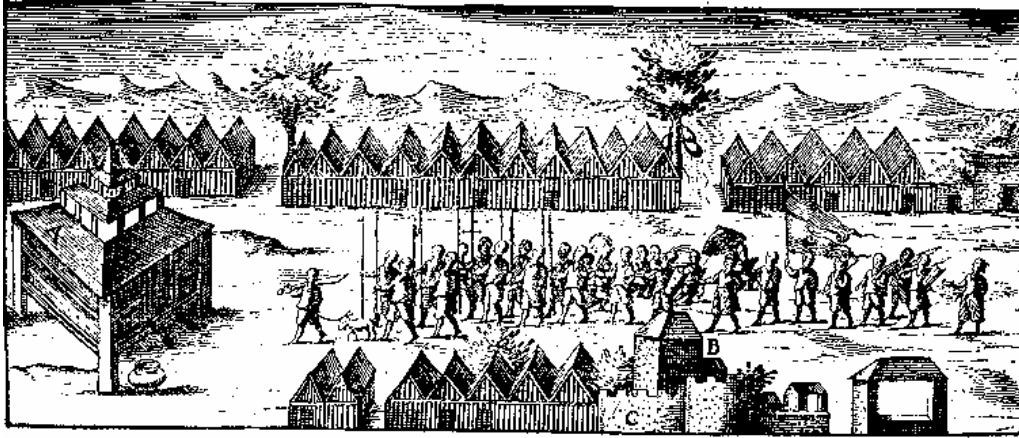
งานเฉลิมฉลองของราชสำนัก และศาสนาเปิดโอกาสให้กษัตริย์ปรากฏพระองค์ต่อหน้าประชาชนแสดงราชานุภาพพร้อมด้วยข้าราชการ ทหาร ข้าราชการบริวาร และแม้แต่ชาวต่างชาติ ทุกคนจะมีตำแหน่งอยู่ในกระบวนแห่ (รูปที่ 23) พิธีราชาภิเษก พิธีอภิเษกสมรส พิธีศพ และพิธีเข้าวัยแรกรุ่น งานฉลองทางศาสนาประจำปี พิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์และ

ความปลอดภัยของบ้านเมือง และแม้แต่งานรับรองทูตต่างประเทศ เป็นโอกาสที่จะจัดกระบวนการ
แห่และงานรื่นเริงต่างๆสำหรับประชาชน เอกสารสำคัญของมลายู ชวา และ สยามเขียน
อธิบายพิธีต่างๆอย่างละเอียดว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไรในราชพิธีประเภทนี้ ผู้ใดควรไปและอยู่ใน
ลำดับไหน ตัวอย่างเช่น อาดัต อาเจห์ (35 – 37) กำหนดกระบวนการที่จะตามเสด็จสุลต่านอิสกัน
ดาร์ มูดา ไปยังสุเหร่าในเทศกาลฉลองอิด อัล-อัดฮา (Id al-Adha) กระบวนเริ่มด้วยทหารม้าที่
แต่งตัวอย่างสวยงาม ตามด้วยทหารถือหอกเป็นอาวุธ แล้วก็องค์สุลต่านประทับบนหลังช้าง
แวดล้อมไปด้วยนักรบผู้มีชื่อที่สุด ต่อไปก็เป็นเจ้าหน้าที่พระราชวังและทหารจำนวนน้อย ตาม
ด้วยทาส มหาเด็ก และข้าราชการบริพารจำนวนพัน ต่อด้วยกองทัพทั้งกองตามหลัง
ผู้บังคับบัญชา “เหมือนคลื่นในมหาสมุทร” พ่อค้าชาวต่างชาติทั้งหมด ช้างตกแต่งอย่าง
สวยงาม 30 เชือก นายทหาร 200 นาย ทหารถือดาบ 2000 คน กองทหาร 3 กองๆละ 2000 ถือ
อาวุธต่างๆกัน เราจำได้ว่ามีแต่เอกลักษณ์เท่านั้นที่ประทับใจกับความยิ่งใหญ่และสง่างามเช่นนี้
เพราะรายงานของต่างชาติเรื่องอาเจห์ในยุคนี้ ได้บรรยายถึงกระบวนการอันยิ่งใหญ่หรูหราที่
ชาวต่างชาติจะต้องร่วมด้วย (ดูรูปที่ 24) ถึงแม้ว่าบางครั้งจะ “วุ่นวายมากและแน่นขนัดแทบไม่มี
ที่และเวลาที่จะจัดระเบียบ” แต่กระบวนการเหล่านี้ไม่เคยเลยที่จะไม่ประทับใจ (Mundy 1667: 123;
cf. Croft 1613: 168 – 72; Verhoeff 1611: 240) ในพิธีฝังพระศพ ของสุลต่านอิสกันดาร์ ธานี
ใน ค.ศ. 1641 มีประจักษ์พยานบันทึกว่ากระบวนการมีช้าง 260 เชือกบรรทุกไหมอันมีค่า งามาบ
ทองหรือประดับเงิน รวมทั้งแรด ม้าเปอร์เซีย และบริวารนับพัน (de Graaff 1701: 14)

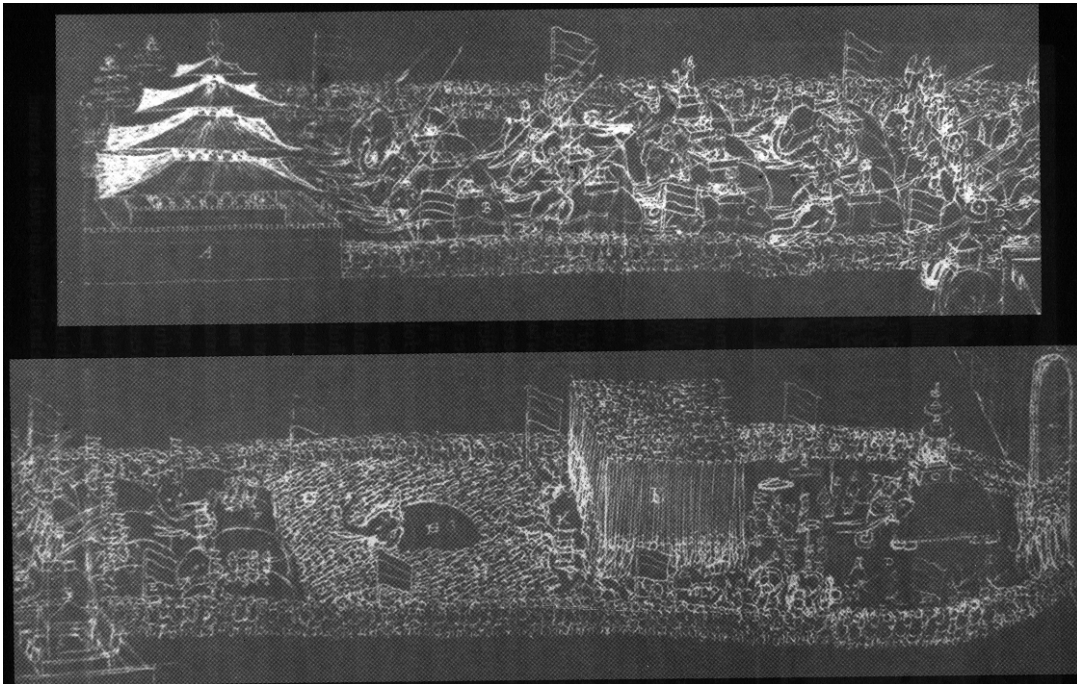
สิ่งที่คู่กันกับกระบวนการอันมโหฬารของช้างและทหารทางบกก็คือกระบวนการทางน้ำ (ดูรูปที่
25) กษัตริย์เกือบทุกองค์จะมีพระบัญชาให้ตกแต่งเรือโออ่ามีลักษณะเหมือนกับนาคของอินเดีย
ในมาลากู สยาม และท่าเรือตามแม่น้ำที่บอร์เนียว เรือเหล่านี้เป็นเรือที่กษัตริย์โปรดปราน (ดูรูปที่
26ก และ 26ข) เช่นเดียวกับกระบวนการทหาร และสัตว์ เรือที่หรูหรางดงามแสดงถึงความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันของกษัตริย์และประชาชน ฝีพายน้อยร้อยที่เคลื่อนไหวพร้อมเพรียงกันชี้ให้เห็น
ความตรงข้ามของระบบสังคม “ที่จัดอย่างหลวมๆ” ซึ่งเป็นลักษณะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ในด้านอื่นๆ

ในศตวรรษที่ 17 โอกาสที่ดีที่สุดที่จะสำแดงราชานุภาพในแต่ละปีคือวันสำคัญของ
ศาสนาอิสลามและพุทธศาสนา เหมือนกับที่สุลต่านของอาเจห์ใช้งานฉลองเช่น อิด อัล-อัดฮา
(รวมทั้งอิด อัล-ฟิตร และ วันประสูติของพระศาสดา) สำแดงความยิ่งใหญ่ถึงเทพฮินดูของ
พระองค์และการเป็นองค์อุปถัมภ์ของศาสนา (ระดับสากล) ใหม่ ส่วนกษัตริย์สยามเลือกที่จะ
ปรากฏพระองค์ต่อหน้าราษฎรในโอกาสสำคัญทางพุทธศานาน้อยลงไปเรื่อยๆ กระบวนของ
กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของปีดูเหมือนว่าในช่วงศตวรรษที่ 16 และ 17 จะเป็น “พิธีส่งน้ำ” ตอนฤดู

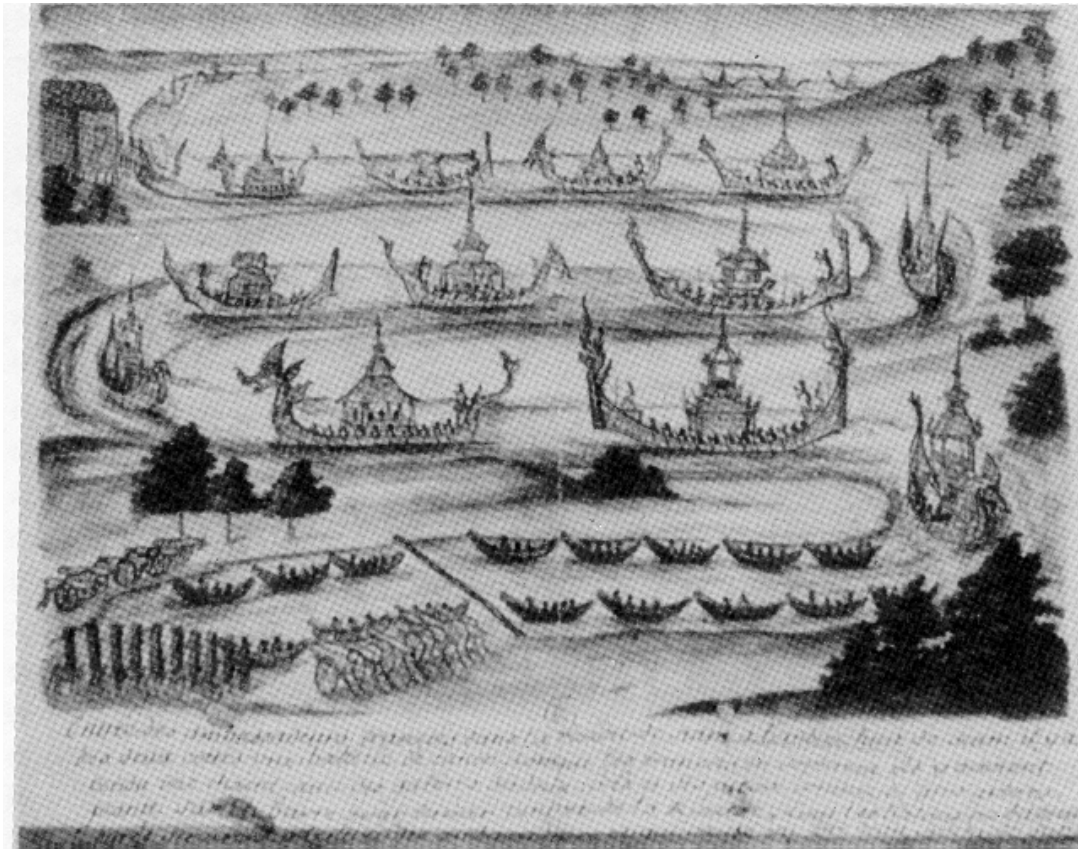
ฝนสิ้นสุดลงปลายเดือนตุลาคม เมื่ออำนาจมหัศจรรย์ของกษัตริย์และเรืออันงามวิเศษซึ่งเป็นที่
สถิต

รูปที่ 23 กระบวนเสด็จไปยังสุเหร่าที่ เตรีนาเต สำหรับการสวดมนต์ประจำสัปดาห์ในวันศุกร์ ค.ศ. 1599 งาน
แบบพิมพ์ไม้ของฮอลันดาร่วมสมัย วาดจากคำอธิบายใน “Tweede Boeck” A สุเหร่า (เจตนาแสดงให้เห็น
หลังคาหลายชั้น) B กระบวนแห่ C พระราชวังที่ เตรีนาเต สร้างด้วยความช่วยเหลือของโปรตุเกส

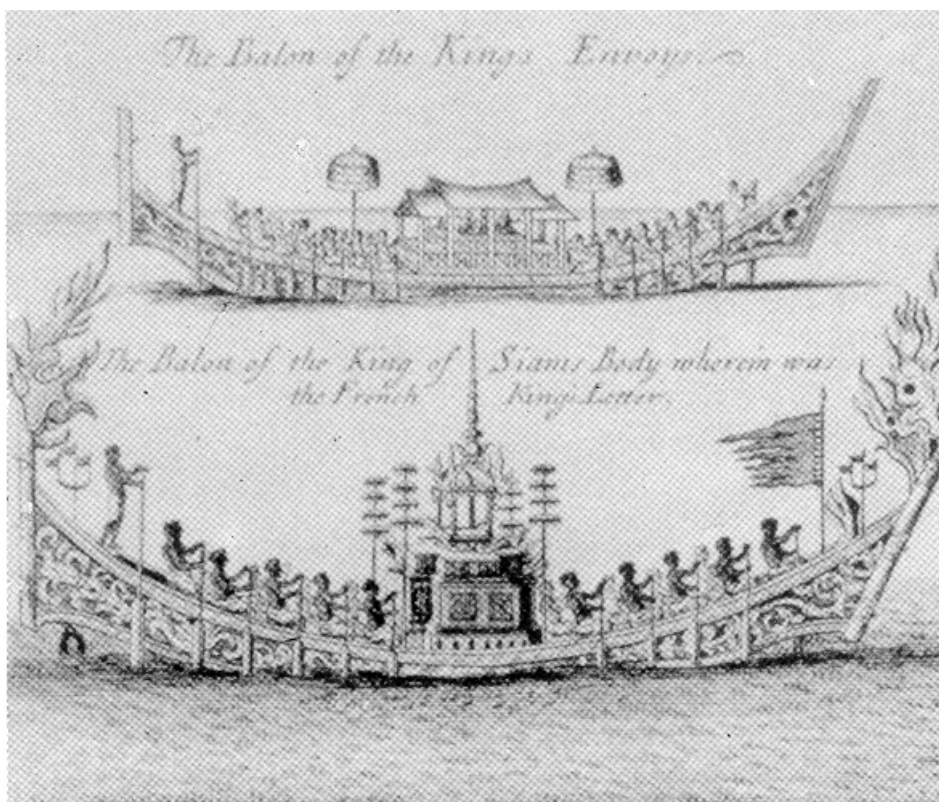

รูปที่ 24 กระบวนเสด็จไปยังสุเหร่าในงาน อิด อัล-อัดฮา (งานบวงสรวงระหว่างช่วงจาริกแสวงบุญ) ที่อาเจห์
ค.ศ.1637 ทำพิธีสังเวยลูกควาย 500 ตัว และนำเนื้อมาแบ่งกัน ปีเตอร์ มันดี เขียนภาพนี้ สัญลักษณ์ที่ มันดี
ใช้ จากซ้าย A สุเหร่าใหญ่ B – G ช้างประดับเครื่องต่างกัน S เกยที่สุลต่านเปลี่ยนช้างทรง I ทหารถือหอก
O สุลต่านบนหลังช้างที่ส่งางามมีเครื่องคลุมทั้งตัวจนถึงเท้า

รูปที่ 25 ภาพวาดของฝรั่งเศสร่วมสมัย งานรับรองทูตฝรั่งเศสที่มาสยามตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยาใน ค.ศ. 1685 ข้าราชการสำนัก 16 คน แต่ละคนอยู่ในเรือของตน ออกไปรับพระราชสาส์นกษัตริย์ฝรั่งเศสและเชิญไปยังราชธานี

ของจิตวิญญาณพญานาคผู้ให้ชีวิตกับน้ำ ทำให้น้ำที่ท่วมลดไปโดยเร็ว (Couto 1645 V, ii: 125 – 27; Archambault 1972: Wales 1931: 225 – 26) แม้ว่าความหมายทางด้านอำนาจลึกลับของกระบวนแห่ทางเรือยังคงแรงอยู่ในลาวและเขมรในต้นศตวรรษที่ 20 การให้ความสำคัญทางโลกวิสัยในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ (1656 – 88) สมัยอยุธยาได้สร้างความชอบธรรมใหม่ให้กับการล่าแดงความยิ่งใหญ่ในพิธีกรรมที่ดำเนินไปอย่างถูกต้องตามแบบเถรวาทเมื่อมีการถวายเครื่องไทยธรรมแด่เจ้าอาวาสวัดและวรวิหารชั้นเอกที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตามที่บาทหลวงฝรั่งเศสในกายเยซูอิตส์ได้กล่าวไว้ “เจ้านายของคัมภีร์ได้เห็นจากประสบการณ์หลายปีแล้วว่าบางที่น้ำก็เพิ่มขึ้นไม่ว่าจะส่งผลให้ลดลงไปอย่างไร จึงยกเลิกพิธีที่เหลวไหลนั้นและคิดว่าเป็นการเพียงพอแล้วในปีนี้จะไปยังพระเจดีย์อย่างเอ็กเกริกเพื่อแสดงศรัทธาอันแรงกล้าของพระองค์ในพระศาสนา” (Tachard 1686: 187; cf. La Loubère 1691: 43; Wales 1931: 200 – 12)

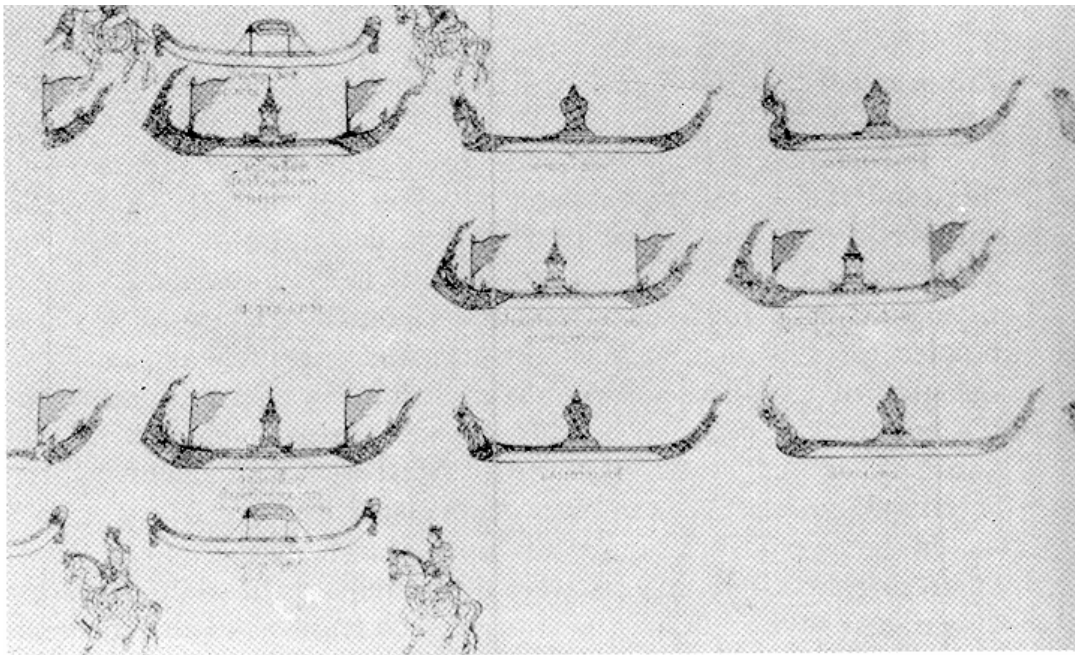

รูปที่ 26ก เรือพิธีของสยาม

ขณะที่เรื่องนี้เป็นการบ่งบอกที่สำคัญถึงการเปลี่ยนท่าทีโน้มเอียงไปทางจิตภาพของคนเมืองและมีเหตุผลมากขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะของศตวรรษที่ 17 อาจเป็นได้ว่าผู้คนนับพันที่เฝ้าดูอยู่ไม่ได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลง คนเหล่านี้ยังคงยอมรับกษัตริย์ของตนต่อไปในฐานะศูนย์กลางของโรงละครที่หรูหรางดงาม ณ จุดหักเหตามฤดูกาลซึ่งในตัว (ของมัน) เองก็เป็นฉากหลังอันน่าตื่นเต้น การเน้นความสำคัญของพิธีในแง่ของศาสนาที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้คนพวกนี้สามารถถือว่าตนมิได้เป็นแต่เพียงชาวสยาม ราษฎรของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เท่านั้นแต่ยังเป็นพุทธศาสนิกชนซึ่งอาจมีนัยแห่งการเป็นประชากรโลก กระบวนแห่งประจำปีเช่นนี้มีอาคันตุกะที่ประหลาดใจหลายคนบรรยายไว้รวมทั้งชาวฮอลันดาคนหนึ่งที่มาประจำอยู่ในสมัยพระเจ้าปราสาททองซึ่งเล่าว่า

ขุนนางประมาณ 200 คนในเรืออันสวยงามของตนเคลื่อนไปข้างหน้า ขุนนางเหล่านั้นนั่งอยู่ใต้กัญญาที่ปิดทองตกแต่งตามตำแหน่งของเจ้าของ ใช้ฝีพาย 30 ถึง 60 คน ต่อจากนั้นก็เป็เรือสำหรับสัมภาระและเครื่องใช้ที่จำเป็นในการทำครัว หลังเรือพวกนี้คือเรือพระราชพิธี ไม่มีผู้ใดนั่งในเรือนี้ นอกจากฝีพายที่มีจำนวนระหว่าง 50 ถึง 70 คน เรือแต่ละลำมีบุษบกปิดทองหลังคาทรงสามเหลี่ยม หรือเครื่องตกแต่งอย่าง

อื่น แล้วก็ตามด้วยเรือที่นักดนตรีนั่ง 4 หรือ 5 ลำ และท้ายสุดจะมีเรือ 4 หรือ 5 ลำที่มีการสรวด์สร้างรูปทรง

รูปที่ 26ข การจัดตำแหน่งของเรือพิธีในกระบวน—ส่วนหนึ่งของฉบับคัดลอก ค.ศ.1916 จากต้นฉบับสมัยอยุธยา

ทรงอย่างชาญฉลาด ทาน้ำมันชักเงา และปิดทอง . . .

กษัตริย์ประทับในเรือที่งดงามที่สุดมีหลังคาตกแต่งด้วยเครื่องประดับต่างๆ . . . ประดับด้วยเครื่องราชูปโภคที่สูงค่าจนไม่สามารถเห็นพระองค์หรือพระพักตร์เลย มีพวกขุนนางและข้าราชการสำนักหมอบเฝ้าอยู่รอบๆพระที่นั่ง . . . พระอนุชาจะตามมาด้วยเรือบริวารที่ทาสีและปิดทองสวยงาม 8 ถึง 10 ลำ พระชนนี พระมเหสี พระโอรสพระธิดา และพระสนมบางคน ต่างก็มีเรือของตนและนั่งในกัญญาที่ปิดทอง . . .

เรือทั้งหมดมีจำนวนราวๆ 350 ถึง 400 ลำ และ ผู้ที่เข้าร่วมในริ้วกระบวนนี้มี 20,000 ถึง 25,000 คน ตามทางที่กษัตริย์ผ่าน บ้านเรือนตลอดจนวัดวาอารามจะมีเสื้อปิด และไม่อนุญาตให้ผู้ใดอยู่ข้างใน เพื่อไม่ให้ใครได้มองดูพระองค์จากที่สูงกว่า สองข้างแม่น้ำเป็นระยะ 2 ไมล์ . . .แน่นขนัดไปด้วยเรือและผู้คนนับไม่ถ้วนที่แสดงคารวะต่อกษัตริย์ด้วยการพนมมือและก้มศีรษะ (van Vliet 1636: 25 – 26)

ประจักษ์พยานชาวฝรั่งเศสในเวลาต่อมาได้พยายามประมาณจำนวนผู้คนที่เรียงรายริมน้ำระหว่างกระบวนแห่และสรุปว่า เรือและคน “คงจะไม่ต่ำกว่า” 20,000 ลำ และ 200,000 คน ที่เบียดเสียดกันริมฝั่ง (Tachard 1686: 190) ที่หงสาวดีก็เช่นกัน เป็นเรื่อง “มหัศจรรย์ที่ได้เห็นคนจำนวนมากมาย ทรรศนินมหาศาล และความเป็นระเบียบเช่นนี้” ระหว่างกระบวนเรือราชพิธีในเทศกาลเฉลิมฉลองประจำปี (Frederici 1581: 250)

พงศาวดารมลายูคงไม่ได้กล่าวเกินจริงเมื่อเล่าว่างานเลี้ยงฉลองสำหรับงานแต่งงานที่
บันจามาซินในศตวรรษที่ 17 ดำเนินติดต่อกันไปเป็นเวลา 40 วัน 40 คืน (*Hikayat Banjar*: 315
– 23) หรืองานฉลองการแต่งงานใน ค.ศ. 1765 ระหว่างเจ้านครยะโฮร์และเจ้าหญิงตรังกานุ
“ดำเนินไปเป็นเวลาประมาณสามเดือน” (Ali Haji 1866: 143 – 44) ในทั้งสองกรณีมีการให้
รายละเอียดอย่างสมบูรณ์ของกระบวนการแห่รอบเมือง ความหลากหลายของระบำ การแสดงละคร
และการแข่งขัน รวมทั้งการเล่นดนตรี พ่อค้าชาวยุโรปคงจะรู้ดีเรื่องงานมหรสพในรัฐที่กษัตริย์
ยุโรปในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการโปรดปรานพอๆกัน เลยมองไม่เห็นความจำเป็นเหมือนกับ
นักเขียนพงศาวดารมลายูที่จะยกย่องรัฐเอเซียเหล่านี้ แต่กระนั้นพวกเขาก็ได้ยืนยันถึงความ
พุ่มเพื่อยในการเฉลิมฉลองพิธีอภิเษกสมรส พิธีราชาภิเษก และพิธีสู่หนัด

สก๊อตต์ (1606: 152 – 62) ได้บรรยายพิธีสู่หนัดของยุวกษัตริย์แห่งบันเต็นในเดือน
กรกฎาคม ค.ศ. 1605 และ “การเฉลิมฉลองที่จัดขึ้นที่นั่นทุกวันเป็นเวลากว่าหนึ่งเดือนก่อนจะ
เสด็จไปวัด [สุหฺร่า]” ที่อาลุน-อาลุน หรือจัตุรัสหน้าวังมีการสร้างปะรำที่ยุวกษัตริย์ประทับในพิธี
ทุกวันขณะที่วงกำมะลันบรรเลงเพลง จะมีผู้แบกพระองค์ขึ้นไปได้กลดจำนวนมากไปยังปะรำ
พิธี ห้อมล้อมไปด้วยทหารรักษาพระองค์ และชุดขุนนางที่เปลี่ยนไปทุกวัน ขุนนางที่เป็นหลัก
ของแผ่นดินแต่ละคนจะผลัดกันนำของไปถวาย—ข้าว เงิน ผ้า และ งานฝีมือ ของเหล่านี้ผู้หญิง
จะเป็นผู้แบก—“บางครั้ง 200 คน และบางครั้งก็ 300 คน”—ร่วมด้วยการแสดงและกระบวนการแห่
หลากหลาย ขบวนผู้หญิงจะมีผู้ชายตีฆ้องนำหน้าและเล่นเครื่องดนตรีอื่นๆของวงกำมะลัน
ตามด้วยคนถือหอกและถือดาบจำนวนมาก แต่ละกลุ่มจัดการแสดงหน้าพระที่นั่ง ซึ่งอาจจะเป็น
“ตอนสำคัญของเรื่องในประวัติศาสตร์สมัยโบราณ” การเล่นเกม และ “เล่นกายกรรมแบบ
แปลกๆ” การประลองยุทธ์ซึ่งอาจถึงกับสร้าง “ป้อม” อย่างเร่งรีบเพื่อให้มีการโจมตีและจุดไฟเผา
และยังมีสัตว์ที่ถูกจับมาและ การแสดงต่างๆที่แยบยล บ้างก็นำเรือใบมาตกแต่งเข้ากระบวนแห่
บรรทุกของขวัญ ราชานแห่งจาร์ตานิาเรือลำหนึ่งตกแต่งเป็นสวนเต็มไปด้วยต้นไม้ ดอกไม้ และ
มีบ่อเลี้ยงปลา อีกลำหนึ่งบรรทุกรูปปั้นยักษ์สูงสามสิบฟุต ชาวอังกฤษที่มากับสก๊อตต์ก็ต้อง
ร่วมด้วยเหมือนกัน เช่นเดียวกับชุมชนชาวต่างประเทศอื่นๆ มุ่งมั่นที่อย่างน้อยจะต้องดีกว่าพวก
ฮอลันดา ชาวอังกฤษได้จัดการแสดงได้สวยงามโดยมีดอกไม้ไฟและขบวนแห่ แต่ไม่มีผู้หญิงที่
จะแบกของขวัญ “เราขอยืมเด็กผู้ชายที่น่าตาน่าเอ็นดูเท่าที่จะหาได้ 30 คน” มาทำหน้าที่แทน

แม้ว่าความสนใจของนักวิชาการส่วนใหญ่จะอยู่ที่งานพิธีในราชสำนักของเอเซีย
ตะวันออกเฉียงใต้ มุ่งจะอธิบายระดับต่างๆของความหมายเชิงสัญลักษณ์ พิธีกรรม และศาสนา
แต่ที่สำคัญก็คือต้องไม่มองข้ามความสำคัญของพิธีเหล่านี้ที่มีต่อสังคม สำหรับประชาชนส่วน
ใหญ่แล้ว งานเฉลิมฉลองมีหน้าที่สำคัญสามประการ การมีส่วนร่วมในราชานุภาพและลำดับ

ชั้นของรัฐ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การติดตลาด และการถวายบรรณาการ และ ความ
สนุกสนานบันเทิง

กระบวนแห่ในงานฉลองของรัฐเป็นวิธีที่ได้ผลที่สุดในการรวมประชาชนเข้าไปในรัฐที่มี
ลำดับชั้น ความรู้ความเข้าใจในราชานุกาภาพเห็นได้ชัดเจนในเมืองหลวง แต่การประพาสของ
กษัตริย์ คณะผู้แทนนำเครื่องบรรณาการมายังราชสำนัก และที่สำคัญยิ่งคือการลอกเลียน
วิถีทางแบบกษัตริย์โดยเจ้าหน้าที่ในมณฑลต่างๆและโดยคณะละครอันเป็นที่นิยมของประชาชน
ได้ทำให้ทรงสนพระทัยไปถึงยังหมู่บ้านในชนบทที่ห่างไกล การมาของชาวยุโรปตอนเหนือคงจะ
ให้เกิดกระแสอ่อนๆ แต่เป็นลางนำกลัวกับหน้าที่สำคัญเรื่องการลำดับชั้น รัฐที่เกี่ยวข้องจึง
จำเป็นต้องให้ชาวยุโรปเล่นบทบาทเหมือนประชาชนที่ร่ำรวยอื่นๆในการเพิ่มความอลังการของ
ราชพิธี แต่ผู้ที่มาจากทางเหนือเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ของกีฬาการลำดับชั้น
เพราะอำนาจทางทหารและประโยชน์ของคนเหล่านี้ กษัตริย์ส่วนใหญ่จึงแสวงหาเป็นมองข้าม
การทำทนายกฎเกณฑ์ตามที่เป็นอยู่ของรัฐ ในสยามศตวรรษที่ 17 ชาวยุโรปฝ่าฝืนกฎที่ห้ามมิให้
ใครมองกษัตริย์ขณะที่ทรงช้างหรือเรือผ่าน ในชาวชาวอังกฤษและฮอลันดาไม่ยอมแสดงความ
เคารพด้วยการนั่งพับเพียบกับพื้นในงานแสดงมหรสพในวัง หากเป็น “ที่เมืองอื่น คนพวกนี้คง
ถูกโบยถ้าไม่ยอม” แต่ทหารรักษาพระองค์ที่ชาวเพียงแต่เลี้ยงไม่ไปทางชาวยุโรปที่ดื้อรั้นเหล่านั้น
แทนที่จะทำทนายให้เกิดการต่อสู้ขนาดใหญ่ (Scott 1606: 159)

ตลาดเป็นส่วนหนึ่งของงานฉลองใหญ่ๆทุกงาน การที่มีคนมาชุมนุมกันมากมายเช่นนั้น
เชื่อได้ว่าการค้าขายอาหารและของจำเป็นอื่นๆจะคล่องมาก และเป็นไปได้ว่าชาวชนบทถือ
โอกาสที่มีงานเฉลิมฉลองใหญ่ๆประจำปี นำผลิตผลของตนมายังตลาดและจัดหาซื้อสินค้า
นำเข้าประเภทฟุ่มเฟือยสำหรับปีต่อไป การปรากฏตัวในเมืองเป็นระยะๆของคนเหล่านี้ อาจเป็น
โอกาสที่จะส่งส่วยหรือส่วนแบ่งในผลผลิตอันเป็นสิทธิของเจ้านายตน บีโกด (1962: 274) ได้
ระบุว่างานออกร้านและงานฉลองทางศาสนาที่บูบัต เป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์หลังเกี่ยวข้าวเสร็จ ใน
ชาวสมัยอินโดจีนศตวรรษที่ 14 เป็นช่วงเวลาที่ส่งส่วยต่างๆต่อกษัตริย์และขุนนาง เช่นเดียวกับ
งานฉลองวันประสูติของพระศาสดา (เมาลุด) ซึ่งเป็นงานอิสลามที่เข้ามาแทนที่ในศตวรรษหลังๆ

ในด้านการบันเทิง งานหลวงหรืองานทางศาสนาทุกครั้งจะมีไม่เพียงความเอิกเกริกของ
กระบวนแห่แต่ยังมีการแสดงดนตรี ละคร และกีฬาต่างๆมากมาย ตามประเพณีไทยที่ เจริญอัส
วัน วลิต (1640: 69) ได้บันทึกไว้ สมเด็จพระรามาธิบดี (1491 – 1529) เป็นกษัตริย์ที่ประชาชน
รักมากที่สุด เหตุหนึ่งเป็นเพราะว่า “พระองค์เป็นกษัตริย์องค์แรกที่ทำให้มีการเลี้ยงฉลองและวัน
กีฬาอย่างใหญ่โต” วัน วลิต ยกตัวอย่าง “งานโล้ชิงช้า” ประจำปีซึ่งเป็นงานที่นิยมกันมากงาน
หนึ่ง พระองค์ทรงนำประเพณีอินเดียมาใช้ นักวิชาการได้พยายามที่จะหาที่มาด้านศาสนาของ

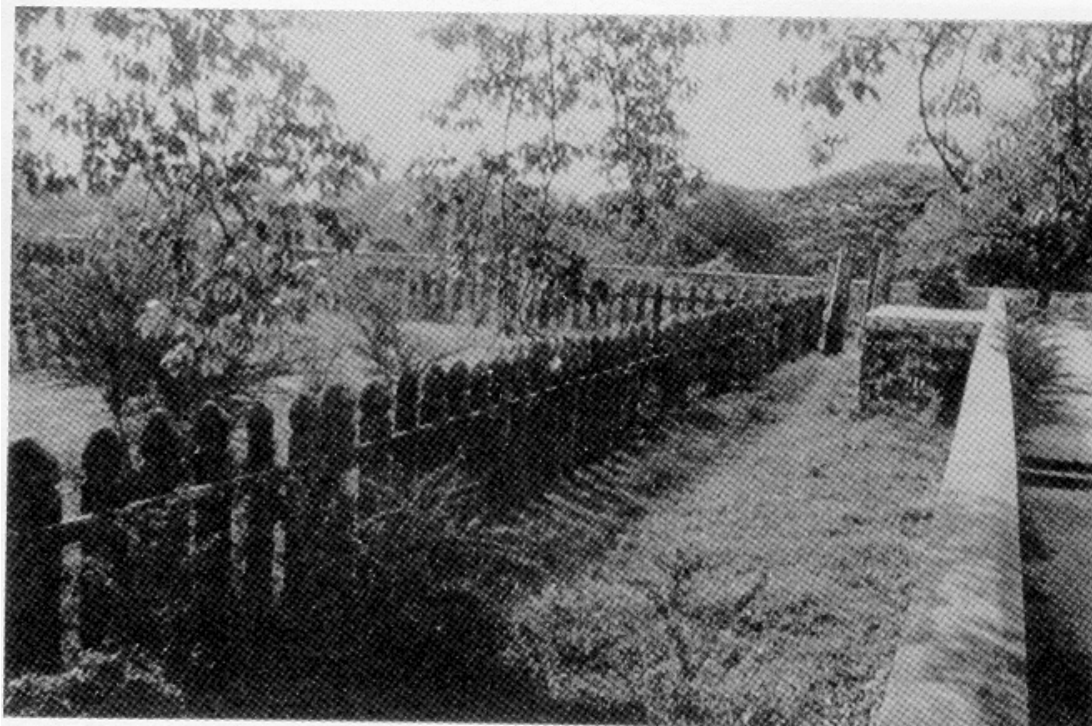
งานที่น่าตื่นตาตื่นใจนี้ ซึ่งผู้ชายหลายคนไล่ชิงเข้าขึ้นไปสูงกว่าฝูงชนที่อยู่ข้างล่าง แต่ เจ จี ฟราเซียร์ (J.G. Frazier) ได้พบที่มานี้ในพิธีเจริญพันธุ์—ลักษณะที่เห็นเด่นชัดกว่าในการที่เด็กผู้ชายไล่ชิงเข้าให้เด็กผู้หญิงในฤดูเกี่ยวข้าวที่เวียดนามและ ซูลาเวซี (Huard and Durand 1954: 237 – 38; Kaudern 1929: 79 – 85) กวาร์ตซ์ เวลส์ (1931: 238 – 55) ได้พบในการบูชาพระอาทิตย์ แต่สำหรับคนไทยส่วนใหญ่การไล่ชิงเข้าดูเหมือนว่าเป็นเพียงให้ความเพลิดเพลินแก่พระคิวงที่พวกเขาเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าฮินดูที่รักความสนุกสนานมากที่สุด (เพ็งอ้ง: 239) นักสังเกตการณ์ชาวฝรั่งเศสชื่อว่าสยาม “เป็นชาติที่รักการแสดงและงานพิธีที่ยิ่งใหญ่” (Tachard 1686: 215)

ความสนุกสนานที่คนธรรมดาได้รับจากงานเฉลิมฉลองเหล่านี้ เป็นเครื่องบ่งบอกอีกอย่างหนึ่งถึงอำนาจและบุญญาธิการ ของประมุขผู้ยิ่งใหญ่ และผู้บันทึกเหตุการณ์เองก็ได้พยายามเป็นพิเศษที่จะอธิบายว่า “ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง และ เด็กต่างสนุกสนานเหมือนกันกับการแสดงอันหลากหลายที่ได้ชมและดนตรีที่ได้ยิน” (*Hikayat Banjar*: 316) ฝูงชนที่รวมตัวกันจากหมู่บ้านรอบๆ เวลาที่มีงานแบบนี้แสดงว่าราชอาณาจักรอันหนาแน่น และการดึงดูดคนพวกนี้มาร่วมกันด้วยวิธีใดก็ตามเป็นส่วนหนึ่งของความสามารถของกษัตริย์ จารึกของพ่อขุนรามคำแหง (1293: 27) จบรายงานเรื่องการฉลองกฐินในพุทธศาสนาสมัยนั้น ด้วยข้อความว่า “เสียงพาทย์ เสียงพิณเสียงเลื่อนเสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัวหัว ใครจักมักเลื้อนเลื้อน”

การแข่งขันและการประลองยุทธ์

ในบรรดาการบันเทิงของหลวงที่จัดในโอกาสเหล่านี้ จะมีรายการพิเศษคือการต่อสู้ระหว่างสัตว์ (และบางครั้งก็เป็นคน) ไม่มีงานเลี้ยงฉลองใหญ่ใดๆ ที่ราชสำนักชวา อาเจะห์ สยาม และ พม่า จะจบลงโดยไม่มีการต่อสู้อย่างตื่นเต้นระหว่าง ช้าง เสือ ควาย หรือ สัตว์ที่ขนาดย่อมลงมา ในเมืองและตลาดขนาดเล็กกว่าอย่างน้อยก็จะต้องมีการชนไก่ที่จะทำให้งานครึกครื้น

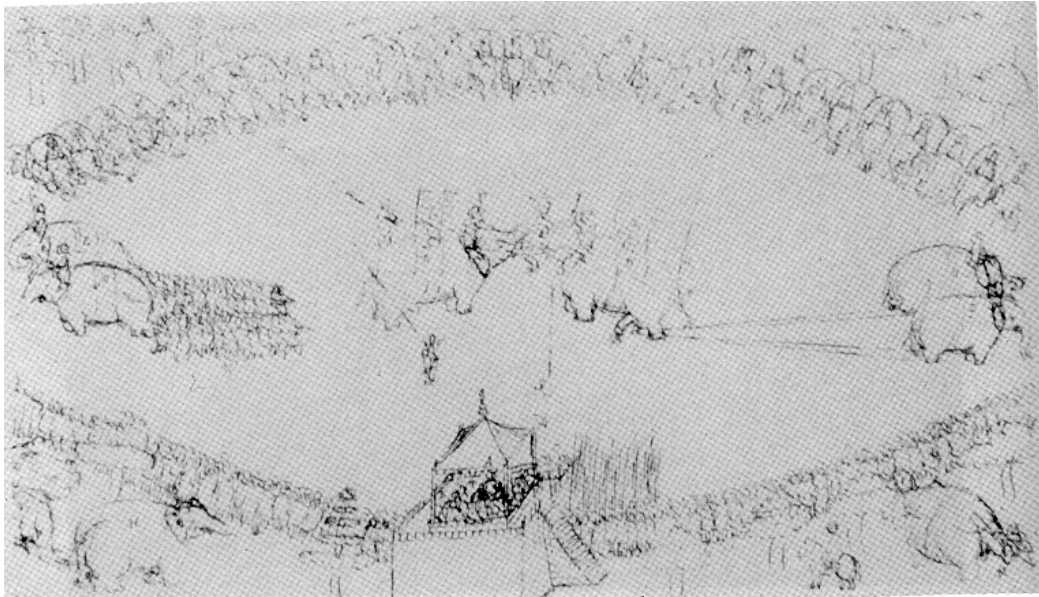
สำหรับพม่า สยาม เขมร และ อาเจะห์ ช้างเป็นสัตว์ที่งามสง่าที่สุด กษัตริย์จะรวบรวมไว้เป็นจำนวนมาก (รูปที่ 27) ประทับบนคอช้างสู้รบในสงครามจริงและการประลองยุทธ์ และทรงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับช้างทรงในการต่อสู้กับสัตว์อื่น เล่ากันว่าวีรกษัตริย์ไทยคือสมเด็จพระนเรศวร (1590 – 1605) ทรงมีความสามารถในการต่อสู้บนหลังช้างเหนือคู่ต่อสู้ทุกคนเมื่อทรงพระเยาว์อยู่ที่ราชสำนักหงสาวดี (van Vliet 1640: 78) ส่วนวีรบุรุษของอาเจะห์ สุลต่านอิสกันดาร์ มูดา ผู้บันทึกเหตุการณ์ของราชสำนักได้บรรยายความสามารถอย่างมหัศจรรย์ในการ

รูปที่ 27 เพนียดช้างที่อยุธยาที่ฝึกช้างหลวง มีการปรับปรุงซ่อมแซมหลายครั้งตั้งแต่ศตวรรษที่ 17

ต่อสู้ด้วยช้างและม้าขณะยังเยาว์ (Hikayat Aceh c. 1630: 126 – 43) เมื่อครองบัลลังก์แล้ว สุลต่านอิสกันดาร์ มูดา คงไม่ได้ทรงช้างในการประลองยุทธ์อีก แต่ก็ทรงเพลิดเพลินกับการนำช้างออกแสดง (รูปที่ 28) สำหรับคณะทูตชาวฮอลันดา ใน ค.ศ. 1608 สุลต่านได้จัดให้มีการต่อสู้ด้วยช้างที่สนามประกอบด้วยช้าง 58 เชือก และทหาร 1300 คน (Verhoeff 1611: 240) ห้าปีต่อมา มีการจัดขบวนช้าง 200 เชือกในรูปแบบที่ตื่นตาตื่นใจเพื่อให้คณะผู้แทนชาวอังกฤษประทับใจ เริ่มด้วยช้าง 6 เชือกชนกัน ต่อมาก็ควาย 4 ตัว และท้ายสุด แกะ 12 ตัวชนกัน (Best 1614: 52; cf. Croft 1613: 158 – 71; Mundy 1667: 126 – 30) มีการจัดการแสดงคล้ายๆกันนี้ที่อยุธยาสำหรับคณะทูตฝรั่งเศสคือชนช้าง เช่นเดียวกันที่อาเจะห์ใช้คนหลายสิบคนดึงเชือกที่ผูกเท้าช้างเพื่อแยกช้างออกจากกันเมื่อการต่อสู้ดูเหมือนว่าเกินกว่าจะควบคุมได้ (Tachard 1686: 209 – 10)

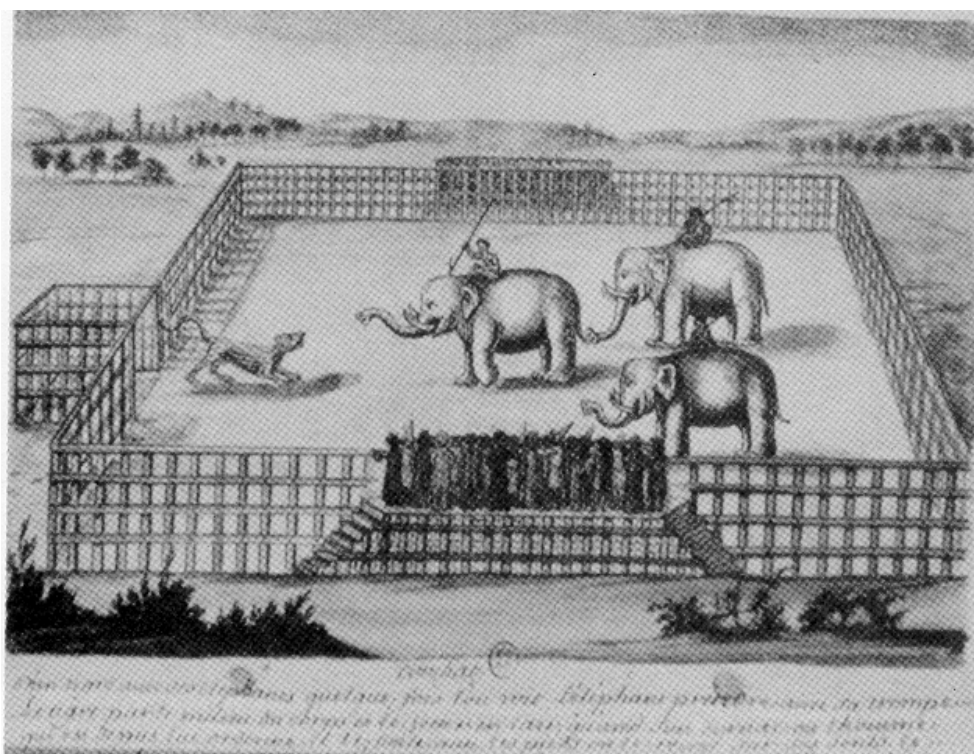
เมื่อเทียบกับควายที่อาจหาญกว่า ช้างทำร้ายกันและกันน้อยกว่ามากและการชนช้างก็ไม่น่าค่อยประทับใจผู้ชมชาวต่างประเทศ ที่แน่นอนก็คือบทบาทของช้างเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งเห็นชัดขึ้นเมื่อเอาช้างมาต่อสู้กับเสือ (รูปที่ 29) มีอันตราย ความวุ่นวาย ความป่าเถื่อน และ ศัตรูของรัฐ เป็นองค์ประกอบ ในการต่อสู้จำเป็นที่ช้างจะต้องได้ชัยชนะ ฆ่าเสือโดยใช้งาเสยเสือแล้วโยนสูง

รูปที่ 28 การชนช้างในอาเจห์ ค.ศ. 1637 สุลต่านและ “องครักษ์หญิง” นั่งอยู่ในพลับพลา A, E และ H เป็นช้างพัง N คือคนที่ช่วยรั้งช้างพลาย D ทางขวาของพลับพลาตรง F คือพวกที่ถือหอกพร้อมที่จะกระดุนช้างเมื่อต้องการ

ขึ้นไปในอากาศ ด้วยเหตุนี้จึงมีการทำให้เสียเปรียบโดยมัดไว้กับเสาและสู้กับช้างหลายตัวในเวลาเดียวกัน ในสยามมีการค้ำกันช้างโดยใส่เกราะป้องกันหัวและวง (Tachard 1686: 211 – 13; cf. Ibrahim 1688: 72 – 73; Copland 1614: 210 – 11) ล่วงมาจนถึง ค.ศ.1822 แล้วยังมีการจัดงานต่อสู้ระหว่างเสือกับช้างต้อนรับคณะผู้แทนอังกฤษที่ไปเยี่ยมคนามได้ ปากเสือถูกเย็บและเล็บถูกตัด แต่กระนั้นช้างเชือกแรกที่ส่งเข้าไปสู้ ในที่สุดก็หันหลังหนี ความขี้ขลาดของช้างอย่างหนัก แน่นอนความขายหน้าของช้างทำให้ประมุขอับอายไปด้วย ต่อหน้าชาวต่างชาติผู้มีอิทธิพลซึ่งถือว่าเป็นฝ่ายเสีย (Crawford 1828: 218 – 19; Finlayson 1826: 321 – 23)

ในบางส่วนของกลุ่มหมู่เกาะ สัตว์ที่ใช้สู้กับเสือแทนช้างคือควายป่าหรือควายบ้าน (บันเต็ง หรือ เกร์เบา) พวกเขาโดยเฉพาะถือตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับควาย แม้แต่ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 115) ยังยอมรับว่า “มีความพึงพอใจไม่น้อยเลยที่ได้เห็นสัตว์ที่เชื่องและรักสงบทำลายศัตรูที่ดุร้ายและป่าเถื่อน” ผลการต่อสู้จะเป็นเช่นนั้น 19 ใน 20 ครั้ง ในสมัยของ แรฟเฟิลส์ (1817 I: 347) ชาวชาวถือว่าเสือในการต่อสู้เหล่านี้คือชาวยุโรป ดังนั้นจึงมีความหฤหรรษ์เป็นพิเศษเมื่อควายมีชัยชนะ การต่อสู้เช่นนี้เคยจัดมาแล้วที่มาตารัมในศตวรรษที่ 17 (van Goens 1646: 238) และต่อมาก็ได้กลายเป็นรายการบันเทิงมาตรฐานสำหรับคณะผู้แทนชาวฮอลันดา อาจเป็นการปรามให้รู้ฐานะของตนในเชิงสัญลักษณ์ (Ricklefs 1974: 274 – 75; Kumar 1980: 37) รายงานของชาวสเปนเรื่องจามปาในศตวรรษที่ 16 ซึ่งมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับชาวและ

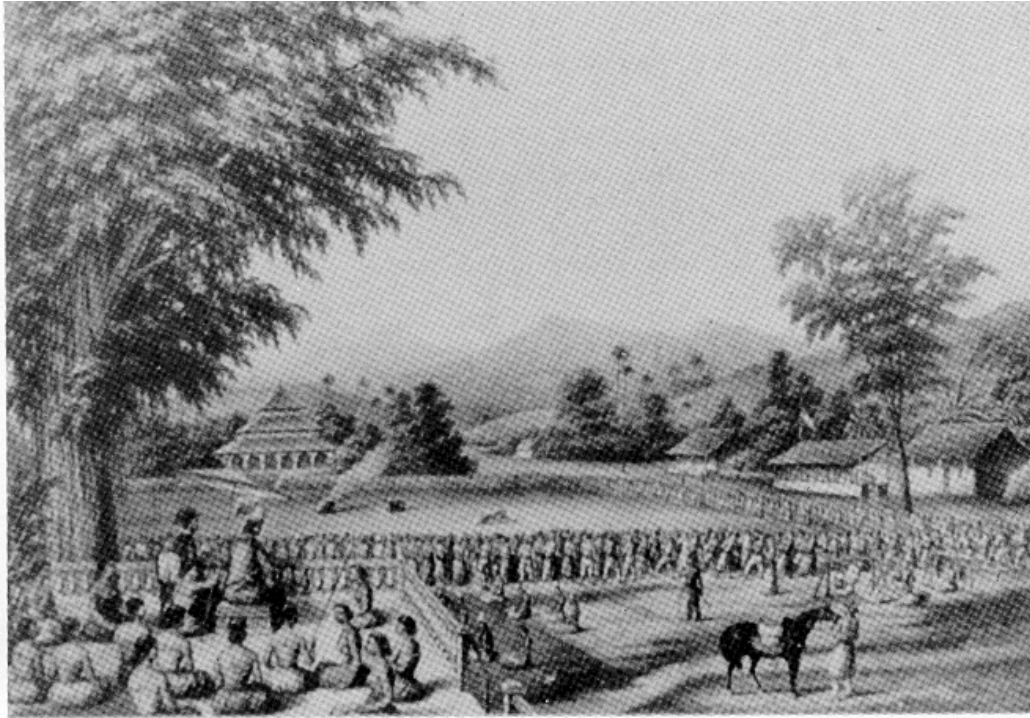
รูปที่ 29 ภาพสังเวียนที่อยุธยาที่เสื่อถูกส่งไปสู้กับช้าง วาดโดยชาวฝรั่งเศสร่วมสมัยในทศวรรษ 1680

โลกมลายูก็ได้บรรยายงานฉลองที่เสื่อถูก “โยน” ให้ควายฆ่าที่จัตุรัสซึ่งสร้างขึ้นเพื่อการนี้ โดยเฉพาะ (Dasmarinas 1590C: 42)¹

การต่อสู้ที่จัดขึ้นเป็นปรกติกว่าที่ราชสำนักชาวในศตวรรษที่ 18 คือ *รัมโปกัน* (ดูรูปที่ 30) เสือตัวหนึ่งจะถูกปล่อยเข้าไปยังลานจัตุรัสซึ่งใช้คนถือหอกนับร้อยยืนเป็นกำแพง เสือจะถูกทำให้ตกใจวิ่งเข้าหาหอกของคนเหล่านั้น (Kumar 1980: 37; Raffles 1817 I: 347) รายการนี้อาจเข้าใจได้ว่าเป็นการแสดงเชิงสัญลักษณ์ในทำนองเดียวกันว่าอำนาจของรัฐที่มีวินัย ย่อมมีชัยเหนือกำลังของความไร้ระเบียบอันโหดร้าย แม้ว่าจะมีหนังสือชาวหลายเล่มว่าด้วยกีฬานี้ เช่นเดียวกับการต่อสู้ของสัตว์อื่นๆ (Pigeaud 1967: 276) ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีการสู้เสือ (*รัมโปกัน*) ในศตวรรษที่ 17 หรือก่อนหน้านั้น

แต่อย่างไรก็ดี มีการเชื่อมโยงระหว่างการต่อสู้ของสัตว์กับการต่อสู้ของคนซึ่งอาจอธิบายความสำคัญของรายการเหล่านี้ในงานราชพิธี เห็นได้ชัดเจนที่สุดในการประลองยุทธ์ที่ราชสำนักชาวจัดขึ้นที่จัตุรัส ซึ่งจะอยู่ไปทางด้านเหนือของป้อมปราการเสมอ ตามปรกติแล้วจะจัดในวัน

¹ ประมุขมลายูในคาบสมุทรมักจัดการต่อสู้ระหว่างควายและเสือเป็นครั้งคราวเหมือนกัน ครั้งล่าสุดคือเมื่อดยุกแห่งเอดินบะระเสด็จจะโฮร์ราวๆ ค.ศ. 1870 ครั้งนี้ควายชนะอย่างง่ายดายอีก (Wilkinson 1910: 61; McNair 1878: 266) แต่การต่อสู้เช่นนี้มิได้มีการกล่าวถึงในงานวรรณกรรมของมลายู

รูปที่ 30 การสู้กับเสือ (วิ่งไปกัน) ในชวากลาง ต้นศตวรรษที่ 19 วาดโดย เดอ สตูเออร์ส ราวๆ ค.ศ. 1825

เสาร์หรือวันจันทร์ (Senen) ทำให้ได้ชื่อว่า เซเนนัน (Senenan) ที่ใช้เรียกกันในสมัยต่อมา มหา
 ภาพของมลายู อิกายัต ฮังตูวะห์ (105) กล่าวถึงการประลองยุทธ์บนหลังม้าว่าเป็นส่วนหนึ่ง
 ของการบันเทิงที่ราชสำนักมลายูชปาหิตของชาว แต่มีการบรรยายการประลองยุทธ์อย่างละเอียด
 เป็นครั้งแรกโดยชาวฮอลันดา ที่ดูบัน ใน ค.ศ. 1599 และต่อมาที่ราชสำนักอื่นๆอีกหลายแห่งใน
 ชวาตอนกลางและตะวันออก ประมาณปลายสี่โมงหนุ่มผู้กล้าแห่งราชสำนักจะมาชุมนุมกันที่
 จัตุรัส หลังจากได้ขี่ม้าที่ตกแต่งอย่างสง่างามวิ่งเข้าขบวนไปทั่วเมือง ที่จัตุรัสชายหนุ่มเหล่านี้จะ
 ปฏิบัติการเป็นชุด มีการบุกประจัญบานและเคลื่อนกำลังด้วยแผนอันแยบยล คนหนึ่งมักจะตาม
 ตีอีกคนหนึ่งไปตลอดความยาวของสนาม มุ่งที่จะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งตกหลังม้าด้วยหอกไม่มีคม
 (รูปที่ 31ก และ 31ข) ในความเป็นจริงการตกม้าไม่ค่อยเกิดขึ้นบ่อยนัก ความสนใจส่วนใหญ่จะ
 อยู่ที่ศิลปะในการขี่ม้าที่แสดงในการหมุนและการหันที่จัตุรัส กษัตริย์จะเสด็จทอดพระเนตรเสมอ
 และอย่างน้อยที่มатарัม ได้เข้าร่วมการประลองยุทธ์ด้วย (van Goens 1656: 229 – 33;
 “Tweede Boeck” 1601: 37 – 40; Valentijn 1726 III: 313; Raffles 1817 I: 345 – 46) แม้ว่า
 ทหารม้าจะมีบทบาทน้อยมากในการสงครามของชาว แต่ก็เห็นได้ชัดว่า ทหารม้าใช้เป็นคำ
 เปรียบเหมือนหมายถึงสงคราม ที่ซึ่งหนุ่มตระกูลขุนนางพิสูจน์และแสดงความสามารถของตน
 ที่แผ่นดินใหญ่สิ่งที่ใกล้เคียงกันก็คือโปโลแบบหนึ่ง (ตีคลีในภาษาไทย) ที่เล่นโดยชนชั้นขุนนางใน

เขมร สยาม และพม่า (รูปที่ 32) ในกีฬานี้ชายหนุ่มได้มีโอกาสแสดงความสามารถในการควบคุมม้าอย่างกล้าหาญ (San Antonio 1604: 7; Gerini 1912: 72; Bowring 1857 II: 330)

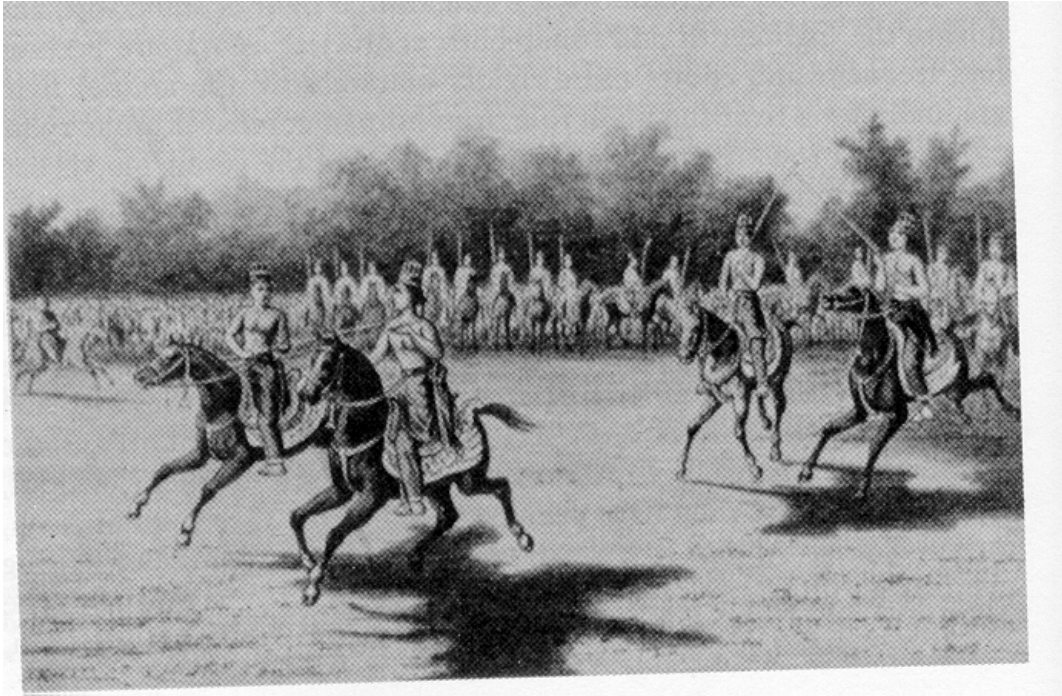
การประลองยุทธ์มักจะตามด้วยการสู้ของสัตว์บางประเภท และระหว่างศตวรรษที่ 18 และ 19 ระยะเวลาที่สงครามมีน้อยลง และที่ราชสำนักการลำดับชั้นก็เข้มงวดขึ้น การต่อสู้ของสัตว์ค่อยๆเข้ามารับบทบาทหลักแทนการสู้ประยุทธ์ (Kumar 1980: 37) ก่อน ค.ศ.1600 ดูเหมือนว่าการประลองยุทธ์ของลูกผู้ดีมีเลือดตกยางออกมากกว่า หม่าฮวน (1433: 94) บันทึกการจัดการดูแลครอบครัวของชาวชาวที่เสียชีวิตในการประลองยุทธ์ประจำปีด้วยดอกไม้ไฟ โตเมปิเรส (1515: 174 – 96; cf. Couto 1645 IV, I: 169) รู้สึกประทับใจมากกับจำนวน ฝีมือในการบังคับม้า และ ความหึงหวงของนายทหารม้า (*cavaleiros*) แห่งชาว “พวกขุนนางมีนิสัยชอบทำกันไปดวลดาบ และฆ่ากันตายเมื่อมีการทะเลาะกัน และนี่เป็นธรรมเนียมของบ้านเมือง บางคนฆ่าตัวตายบนหลังม้า และบางคนขณะเดินบนพื้นแล้วแต่จะตัดสินใจอย่างใด” (เพ็งอ้าง: 176) มีการบันทึกว่าประมุขของอาเจห์องค์หนึ่ง สุลต่าน ไชนัล อะบีดิน (Zainal ‘Abidin:1579 – 80) “ไม่โปรดเสวยอาหารนอกจากจะได้เห็นเลือด” (Raniri 1644: 33) ตามพงศาวดาร สุลต่านองค์นี้ทรงกระตือรือร้นที่จะจัดการชนช้าง ควาย วัว และ แกะ จนมีอยู่หลายครั้งที่ผู้คนถูกพวกสัตว์ทำร้ายจนเสียชีวิต ยิ่งกว่านั้น “พระองค์บัญชาให้นักดาบอาเจห์และนักดาบอินเดียประดาบกันจนนักดาบเสียชีวิตและบาดเจ็บหลายคน . . และบัญชาให้ผู้ชายจากตีกูและผู้ชายจากปาริยามัน ต่อสู้กันด้วยกริชด้ามยาวจนบาดเจ็บหลายคน” (*Hikayat Aceh* c. 1630: 97) ในที่สุดกษัตริย์กระหายเลือดพระองค์นี้ก็ไปไกลเกินเหตุและถูกถอดโดยขุนนางระดับผู้นำ อย่างไรก็ตาม การที่พระองค์พ่วงการต่อสู้ของคนและสัตว์ไว้ด้วยกันชวนให้คิดอีกว่าเลือดของสิ่งหนึ่งใช้เป็นสัญลักษณ์ของเลือดอีกสิ่งหนึ่ง

ดูเหมือนจะเห็นชัดจากจารึกในชวาก่อนยุคมุสลิม และจากธรรมเนียมที่ยังปฏิบัติต่อเนื่องกันมาในบาห์ลี การชนไก่มีความหมายทางศาสนาและ เป็นส่วนที่จะขาดไม่ได้ในการฉลอง การสถาปนา และการแสวงบุญ (รูปที่ 33) เลือดของไก่ถือเป็นการเสนสรวงเพื่อชำระบาปต่อเทพเจ้าที่จะต้องเอาใจก่อนเริ่มการต่อสู้ (Setten van der Meer 1979: 126 – 30; Covarrubias 1937: 74, 278) แม้ว่าในหมู่บ้าน การชนไก่จะโยงกับศาลของเทพยดาองค์หนึ่ง และงานฉลองงานหนึ่งเป็นพิเศษ แต่ที่ราชสำนักการชนไก่ก็อยู่ในพระราชอำนาจของกษัตริย์เช่นเดียวกับการต่อสู้ของสัตว์อื่นๆ (Kumar 1980: 38) สาเหตุหนึ่งของความหมกมุ่นของกษัตริย์เรื่องจัดพิธีการเสนนี้อาจเป็นการสังเวยด้วยเลือดที่จำเป็นสำหรับความอุดมสมบูรณ์อันต่อเนื่อง การทำให้บริสุทธิ์ และ ความสำเร็จในสงครามในอดีตอันไกลโพ้น เลือดของสัตว์ที่ต่อสู้กันอาจถือว่าเป็นตัวแทนเลือดมนุษย์

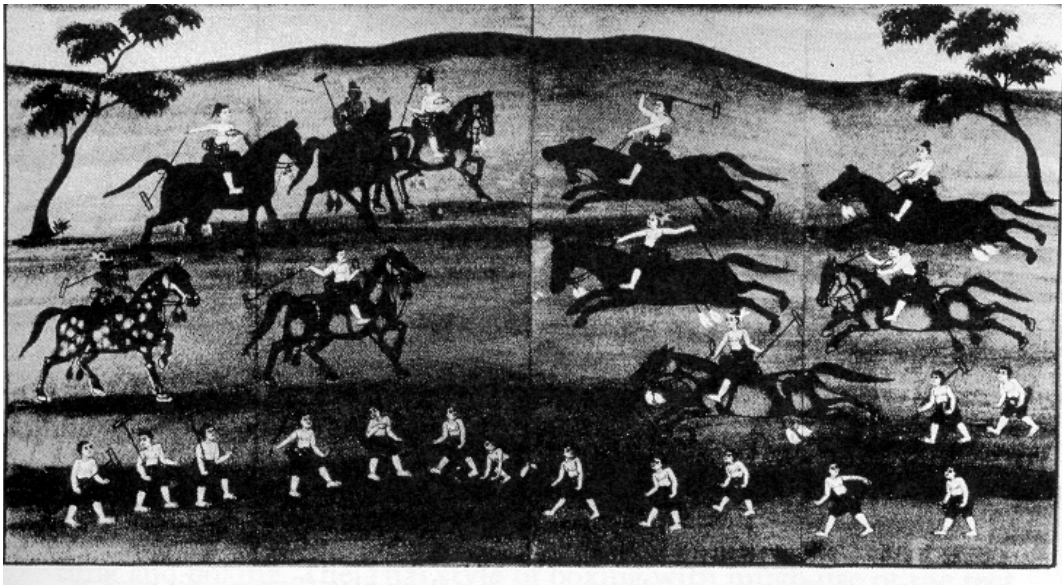
แต่อีกแนวคิดหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังการต่อสู้เช่นนี้ ดูเหมือนว่าจะเป็นชัยชนะเชิงสัญลักษณ์ของกษัตริย์ ซึ่ง ไฮคาร์ต (อ้าง Wales 1931: 124 – 25) เชื่อว่าเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ในพิธีราชาภิเษก เราได้เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ข้างในบางประเทศและควายในอีกหลายประเทศจะต้องชนะเสีย ความกังวลทำนองเดียวกันนี้จะมีให้เห็นในการประดาบ จัดที่นั่งเลี้ยงในโมลุกกะ “ถ้ามีผู้ใดพลาดพลั้งเสียที่ระหว่างการประลองและไม่ล้มลง ผู้คนจะเรียกเขาว่า... ‘อัศวินผู้กล้า’ ถ้าเขาล้มลงที่พื้น ผู้คนก็จะถือว่าเป็นลาว และเพื่อมัดปากพวกเขาก็จะเข้าไปในสนามประลองพิธีต่างๆ พร้อมกับฆ้อง เครื่องรางของขลัง และทำพิธีไล่ผี... พวกเขาจะทุบไล่ให้หัก บดหินให้แหลก ปลุกเสกสมุนไพร ไปรยดินไปทั่ว และจะทำกลอุบายร้ายกาจต่างๆ เป็นเวลากว่าสองชั่วโมง” (Galvão 1544: 147) ปฏิกริยาอันป่าเถื่อนของบรรดาสุลต่านแห่งอาเจะห์เมื่อไก่ชนตัวโปรดแพ้ ส่วนหนึ่งอาจอธิบายได้ว่าเป็นเพราะความรู้สึกอย่างเดียวกันว่ากษัตริย์อยู่ในอันตรายหรือได้รับความอับอายจากการพ่ายแพ้เช่นนั้น ใน ค.ศ.1618 มีการพูดกันว่าสุลต่าน อิสกันดาร์มูดา บังคับให้ขุนนางคนหนึ่งที่ใช้คร้ายเพราะเอาชนะกษัตริย์ได้ ดูกรรยาของตนถูกทาสแอฟริกาข่มขืนต่อหน้าสาธารณชน แล้วก็ให้ตัดอวัยวะเพศของข้าราชการสำนักผู้นี้ “จนถึงหน้าท้อง” เป็นผล

รูปที่ 31ก การประลองยุทธ์ประจำสัปดาห์ ตามที่ชาวฮอลันดาได้เห็นที่ตูบัน ชาว ค.ศ. 1599

รูปที่ 31 ข การประลองยุทธ์ในชาวตอนกลาง ศตวรรษที่ 19

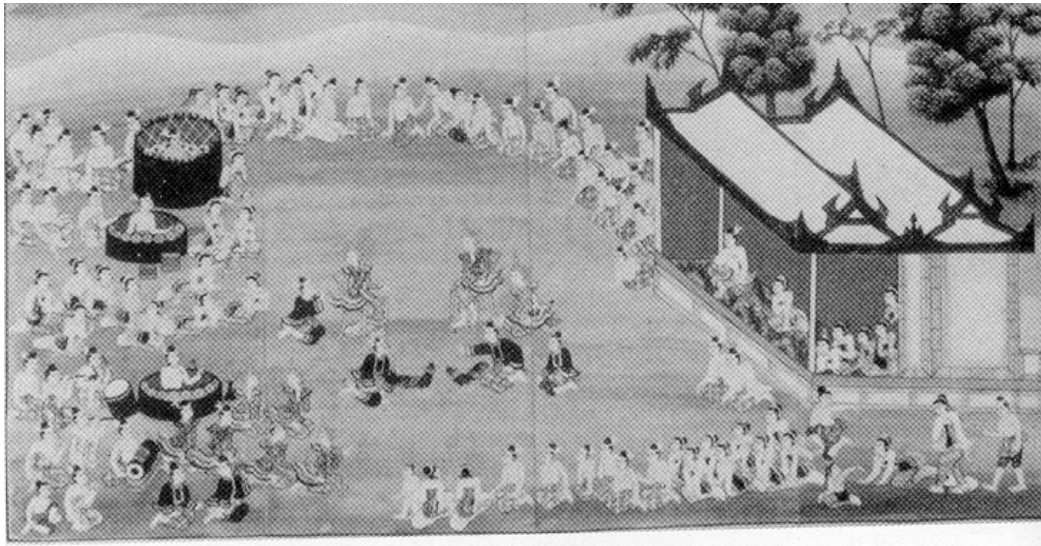

ภาพ 32 โปโลตามที่เล่นกันที่ราชสำนักอังวะ จากสมุดภาพเขียนของพม่ากลางศตวรรษที่ 19

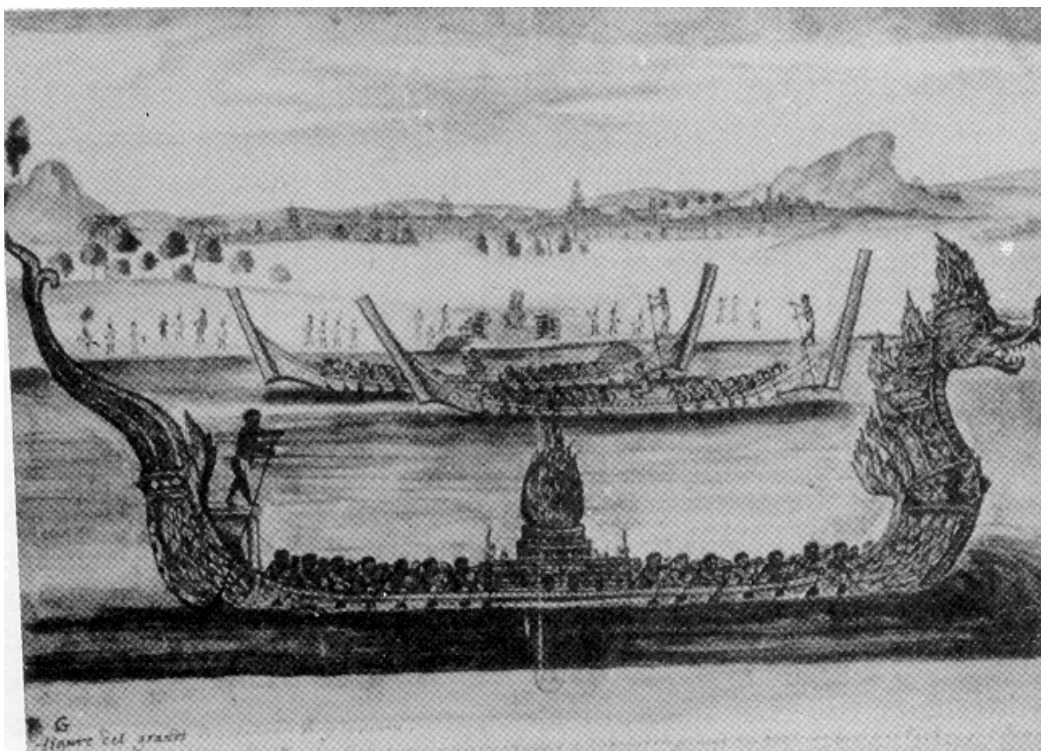
ให้เขาเสียชีวิตหลังจากนั้นไม่นาน (van den Broecke 1634: 176; cf. van Warwijck 1604: 15)
 ชัยชนะเช่นเดียวกันอีกรายหนึ่งใน ค.ศ. 1621 ถูกลงโทษด้วยการตัดมือข้างหนึ่งของเจ้าของไก่
 (Beaulieu 1666: 59)

ผมใคร่จะกล่าวว่าการที่กษัตริย์สนับสนุนการต่อสู้เหล่านี้ มีสาเหตุอยู่สองประการคือ การเซ็นสัญญาและชัยชนะเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งมาจากแนวศาสนาแต่ดั้งเดิม อิทธิพลของศาสนาอิสลามในเกาะต่างๆและพุทธศาสนานิกายเถรวาทในแผ่นดินใหญ่ที่เข้มแข็งขึ้นมีผลกับการต่อสู้แตกต่างกันไป ในกลุ่มหมู่เกาะคูเหมือนจะมีแนวโน้มที่จะจัดการสู้รบเช่นนี้ให้เข้าไปอยู่ในกรอบของกระบวนแห่งของรัฐที่หลังเลือดสัตว์แทนที่จะเป็นเลือดคน แต่พุทธศาสนาไม่อาจเห็นชอบอย่างเป็นทางการกับการเลือดตกยางออกไม่ว่าจะในรูปแบบใด ด้วยการกดดันจากพระภิกษุสมเด็จพระนารายณ์ได้ประกาศห้ามการชนไก่ในอยุธยา (La Loubère 1691: 46 – 47) แต่ในทางปฏิบัติแล้วไม่มีอะไรที่จะยับยั้งคนไทย คนเขมร และคนพม่าไม่ให้สนุกสนานกับกีฬาที่ตนโปรดต่อไป การต่อสู้ของสัตว์ที่รัฐสนับสนุนในประเทศเหล่านี้ไม่เคยมีลักษณะกระหายเลือดเลย แทนการสู้ของสัตว์และการประลองดาบ ราชสำนักไทยและพม้ามักจะสนับสนุนมวยปล้ำและการชกมวย การต่อสู้แบบมวยไทยที่ใช้เท้าเตะ เล่ากันว่าสมเด็จพระนเรศวร กษัตริย์นักรบ (1590 – 1605) ได้ทำให้เป็นที่นิยมแพร่หลายเพื่อประโยชน์ทางด้านการทหาร ที่พม่าอย่างน้อยก็ในศตวรรษที่ 18 มีการประลองกำลังกันด้วยการชกมวยและมวยปล้ำในงานฉลองทางศาสนา (Symes 1827 I: 200 – 01)

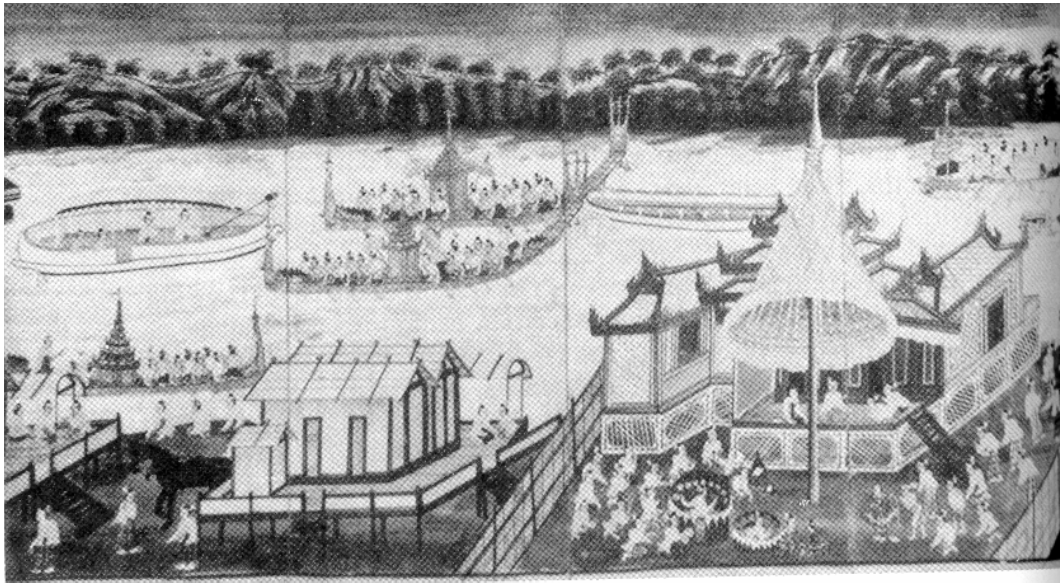
การแข่งขัน อีกประเภทหนึ่งที่ยังคงได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากกษัตริย์ในพม่าและสยามคือการแข่งเรือ การแข่งเรือก็เป็นที่นิยมในบรรดาหมู่เกาะโดยเฉพาะมาลุกูที่เรือยาว *โกรา-โกรา (kora-kora)* แต่ละลำ พายโดยฝีพายจากต่างหมู่บ้าน เล่นแข่งกันไปด้วยความเร็วสูงมาก ท่ามกลางการพนันอย่างบ้าคลั่งของพวกพ้อง (Galvão 1544: 147; cf. Alcina อ้าง Scott 1985: 20) ในพม่าและสยามงานรื่นเริงประจำปี ตอนที่น้ำในแม่น้ำเริ่มลดในเดือนตุลาคมเปิดโอกาสให้จัดการแข่งเรือหลังกระบวนพยุหยาตราอันสง่างามเพื่อเป็นสังฆบูชา อีกครั้งหนึ่งความจำเป็นของกษัตริย์ที่จะต้องได้ชัยชนะเชิงสัญลักษณ์อาจแฝงอยู่ในการอุปถัมภ์รายการเหล่านี้ (รูปที่ 34) ใน ค.ศ.1685 ชาวฝรั่งเศสได้เห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์ “มีความจำเป็นเพียงใดที่จะต้องเป็นหนึ่งในผู้ต่อสู้ แต่เมื่อเห็นว่าเรือของพระองค์มีฝีพายประจำเรือมากกว่า และได้คัดเลือกมาเป็นพิเศษ พระองค์ทรงได้เปรียบอย่างแน่นอน และเสด็จเข้าเมืองด้วยชัยชนะ” (Tachard 1686: 189 – 90) แต่สำหรับประชาชนทั่วไปแล้วการแข่งขันเรือเป็นโอกาสอย่างดีที่จะแข่งขันกันอย่างอีกทีอีกครั้งระหว่างกลุ่มหรือหมู่บ้านในความอุปถัมภ์ หลังจากฝึกเป็นสัปดาห์โดยยอดนักกีฬาของตน ผู้ชมและพรรคพวกนับพันเรียงรายตามฝั่งแม่น้ำอิรวดี (รูปที่ 35) หรือ แม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อพนันด้วยเดิมพันจำนวนมากว่าผลจะเป็นอย่างไรและตื่นเต้นกับการแข่งเรือจน ลืมมรรยาทหมดสิ้น (เพ็งอ้าง: 190; La Loubère 1691: 50; Shway Yoe 1882: 353 – 62)

รูปที่ 33 การชนไก่ จากหนึ่งในละครเรื่องปันหยี (Enaung zat pwe) ที่ราชสำนักอังวะ เจ้านายดูแลคร จากพับ พลาทางขวา มีวงดนตรีพม่า มีกลองและฆ้องเล่นประกอบละคร จากสมุดภาพของพม่า ในกลางศตวรรษที่ 19

รูปที่ 34 ภาพเรือแข่งในสยามสองลำนำพระที่นั่ง (เห็นอยู่บนฝั่ง) ในทศวรรษ 1680 วาดโดยชาวฝรั่งเศส ร่วมสมัย เรือที่อยู่ส่วนหน้าคือเรือพระราชพิธี

รูปที่ 35 การแข่งเรือในงานบูชาแม่พระคงคา ในเดือนเจ็ดตามจันทรคติ (กันยายน) ส่วนหน้าด้านขวามือมีการเตรียมจัดแสดงละครในปะรำใหญ่ พร้อมด้วยวงดนตรี จากสมุดภาพกลางศตวรรษที่ 19

กีฬาอดนินิยม

แม้ว่าประมุขจะสนับสนุนการแข่งขันขนาดใหญ่เหล่านี้และมีการควบคุมบ้าง แต่ก็ดูเหมือนจะเป็นการบันเทิงที่ผู้คนนิยมมากที่สุด การมีส่วนร่วมอย่างคลั่งไคล้ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในกีฬาแข่งขันเห็นได้ชัดเจนที่สุดในนิสัยชอบพนันในการแข่งขันเกือบทุกประเภท ผู้มาเยือนภูมิภาคนี้ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา (Willemsz 1642: fol. 524; La Loubère 1691: 50; Marsden 1783: 273 – 74; Lennon 1796: 262; Goudswaard 1860: 351 – 52; Aymonier 1900: 45) "ชาวหมู่เกาะอินเดีย... หลงใหลในการพนัน... วันที่ติดตลาด ทุกแห่งในประเทศที่มีได้ห้ามการพนันอย่างเด็ดขาด ชายและหญิง คนแก่และคนหนุ่มสาวแยกกันไปเป็นกลุ่มๆตามถนนในตลาดเพื่อเล่นพนัน... ลักษณะนิสัยของคนพื้นเมืองดูเหมือนว่าจะเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงชั่วขณะหนึ่ง เพราะว่าการริยามรยาทที่เคร่งขรึม มีความเป็นระเบียบ และ สงบเสงี่ยมได้กลายเป็นความกระวนกระวาย ลุกโลน และเสียงเอะอะ อึกทึก" (Crawford 1820 I: 109 – 11)

รายงานของรัฐในระยะแรกๆที่อยู่ในการควบคุมของกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจ ชวนให้คิดถึงรูปแบบที่ราชสำนักเองได้จัดระเบียบและเป็นประธานในการพนันขนาดใหญ่ส่วนมาก โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งการต่อสู้ของสัตว์ ราชสำนักลดการควบคุมการเล่นเช่นนี้ในศตวรรษที่ 18 ดังนั้นผู้มาเยือนตอนหลังๆ ได้เห็นรูปแบบการเล่นพนันที่ค่อนข้างจะคงที่และไม่มีการยับยั้ง การชนไก่ซึ่งมักจัดในเวลาบ่ายทุกวัน ที่ ซูลาเวซี ตอนกลางในศตวรรษที่ 18 (Woodard 1796: 122) คงจะไม่มีการได้การปกครองที่เข้มแข็งกว่าของกษัตริย์ชาว ไทย พม่า หรือ อาจะห์

ยังขาดการศึกษาอย่างลึกซึ้งในเรื่องการพนันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้แต่ในสมัยใหม่ ซึ่งอาจเผยให้เห็นจิตภาพที่เป็นมูลฐานได้มากขึ้น หนังสือชาวเลมหนึ่ง *เซรัต มานิสิง ไมน* (*Serat Manising Main*) แย้มให้เห็นคตินิยมที่มีผลอย่างน้อยก็ในบรรดาผู้ชายชั้นสูง “เขา [นักพนัน] มีจิตวิญญาณของขุนนางผู้ยิ่งใหญ่ [priyayi gede] บริจาคเงินและทรัพย์สินโดยไม่คำนึงถึงจำนวน และถึงแม้ว่าการทำเช่นนี้จะทำให้หมดเนื้อหมดตัว เขาก็ยังคงยืนยันในความมีใจกว้างนี้ – เชื้อเพื่อเชื้อ และจิตใจสงบเต็มที่ เขาสละทั้งร่างกายและวิญญาณแก่พระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของด้วยตระหนักว่าทุกสิ่งในโลกนี้เป็นของพระผู้ไม่มีใครเห็น [พระผู้เป็นเจ้าของ] และมนุษย์ต้องปฏิบัติตามพระประสงค์เท่านั้น” (อ้าง Tjan 1941: 7, 9)

แม้โอกาสที่จะเล่นการพนันจะหลากหลายเช่นนี้ แต่การชนไก่ก็ยังเป็นที่นิยมมากที่สุด อาจจะเป็นเพราะว่า การโยนเอกลักษณ์ของไก่โด่งกับออตตาของเพศชาย บาดหลวงสเปนรูปหนึ่งเห็นว่าชายฟิลิปปินส์ “รักไก่ของเขา มากกว่าภรรยาและลูก” (San Agostin 1720: 282; cf. Dasmarinas 1590A: 411) แวน เอ็ค (อ้าง Boon 1977: 31) ได้ให้ความเห็นที่เกือบจะเหมือนกันนี้เกี่ยวกับชาวบาห์ลีในอีกร้อยปีต่อมา ชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีไม่กี่แง่มุมที่เป็นของบุรุษเพศโดยเฉพาะ และแบบฉบับของความเป็นชายก็มีการเสริมให้เข้มข้นขึ้นด้วยการใช้เงินอย่างสุรุ่ยสุร่ายไปกับกีฬาที่เกี่ยวกับสถานภาพ

งานวิเคราะห์อันยอดเยี่ยมของ คลิฟฟอร์ด กีร์ตซ์ (1973) ว่าด้วยเรื่องจริงๆ แล้ว อะไรคือเดิมพันในการชนไก่ของชาวบาห์ลีสมัยใหม่ ซึ่ง งานของกักเกนไฮม์ (1982: 23) สำหรับฟิลิปปินส์สมัยใหม่ ได้ยืนยันในประเด็นสำคัญๆ สามารถอธิบายถึงความสำคัญของกีฬานี้ทั่วทั้งภูมิภาคในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ได้มากเหมือนกัน “การชนไก่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสถานภาพซึ่งเป็นเรื่องคอขาดบาดตาย” (Geertz 1973: 447) การพนันที่ดูเหมือนจะเป็นไปอย่างบ้าคลั่งมิได้ถูกกระตุ้นจากความต้องการได้เงินก้อนใหญ่เท่ากับการแสดงความเป็นหนึ่งเดียวกับกลุ่มญาติ พรหมพวก หรือหมู่บ้านของเจ้าของไก่ ดังนั้นการชนไก่จึงเป็นการแสดงที่มีสีสันของความ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของกลุ่มที่รวมตัวกันในแนวตั้ง และความเป็นปรปักษ์ที่เกิดจากการแข่งขันตลอดกาลด้านสถานภาพกับกลุ่มอื่น

แต่ในโลกมลายู การชนไก่มิได้จบลงอย่างราบรื่นเหมือนโลกของกีร์ตซ์ และมีเรื่องเล่ามากมายว่าผู้แพ้ที่เข้าตาจนหันไปพึ่งความรุนแรง หรือถูกชักจูงไปสู่การเป็นทาสเพราะการเป็น

หนี้สิน ทั้งๆที่มีกฎระเบียบอย่างละเอียดเพื่อป้องกันความหายนะเช่นนั้น (Marsden 1783: 274; Newbold 1839 II: 179 – 83)

ด้วยเหตุผลแตกต่างกันไป ศาสนาของเอเชียที่มีอิทธิพลเพิ่มขึ้นในภูมิภาคไม่เห็นด้วยกับการชนไก่ พุทธศาสนานิกายเถรวาทไม่สนับสนุนการหลังเลือด การฟื้นฟูลัทธิขงจื้อในเวียดนามในศตวรรษที่ 17 เห็นว่าการชนไก่เป็นสิ่งที่ป่าเถื่อน และก่อให้เกิดความวุ่นวายอีกทั้งยังชักนำให้คนเป็นหนี้สิน ดังนั้นเวียดนามได้ออกกฤษฎีกาฉบับหนึ่งใน ค.ศ. 1665 ห้ามการชนไก่รวมทั้งการพนันในรูปแบบอื่นๆ แต่ก็มีได้เป็นครั้งแรกหรือครั้งสุดท้าย (Yu 1978: 220) ความพยายามของกษัตริย์ที่จะกำจัดการชนไก่บนแผ่นดินใหญ่ได้ผลเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น แต่ดูเหมือนว่าแทบจะไร้ผลในกลุ่มหมู่เกาะ แม้ว่าศาสนาอิสลามจะต่อต้านการพนันอย่างแข็งขัน ประมุขในยุคการค้าขายนักที่ จะตีความให้ครอบคลุมการชนไก่ สุลต่าน อาละกะอัด-ดิน เปรัก (Ala'ad-din Perak) แห่งอาละห์ ผู้ครองศาสนาได้ประกาศห้ามการชนไก่รวมทั้งการดื่มสุราด้วยในทศวรรษ 1580 (Raniri 1644: 33) แต่แล้วทั้งสองสิ่งนี้ก็ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากผู้สืบราชสมบัติต่อมา รวมทั้งสุลต่านอิสกันดาร์ มูดา แม้ว่าประมุขผู้ยิ่งใหญ่องค์นี้จะมีผู้เชี่ยวชาญในศาสนาอิสลามคนหนึ่งผู้นิยมชมชื่นในพระองค์มาก เชื่ออย่างไม่ถูกต้องนักว่าได้ประกาศห้ามการพนัน (เพ็งอ้าง: 36) ประมวลกฎหมายของมะละกาอันเป็นเมืองมุสลิมยอมรับว่าการชนไก่ เหมือนกับ หมากรอส และการเล่นไพ่ ต้องจัดว่าเป็นการพนัน แต่ก็หยุดไว้แค่นั้น ไม่ได้ประกาศว่าผิดกฎหมาย แต่อย่างไรก็ตามหากนักการพนันคนหนึ่งไปมีเรื่องทะเลาะวิวาทหลังการชนไก่และเฝ้าพ่อที่จะไปฟ้องเจ้าหน้าที่ เงินพนันที่เป็นปัญหาก็ถูกริบเข้าหลวง (Undang-undang Melaka: 166 –67) สุลต่านชาวในเวลาต่อมาองค์หนึ่ง ใน ค.ศ. 1801 ได้สงวนการเล่นพนันของชาวซึ่งเป็นที่ยอมรับมากที่สุดสามอย่าง—การชนไก่ การขันต่อนก และ การแข่งขันตีลูกมะยาว (ลูกเกมรี) —จากกฤษฎีกาห้ามการพนัน (Carey 1981: 117) และในทางปฏิบัติปรากฏว่าประมุขมุสลิมอื่นๆก็ได้ประนีประนอมในทำนองเดียวกัน

เช่นเดียวกับเด็กอังกฤษที่ใช้ลูกเซสตันท์มาเล่นคองเกอร์ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้ใช้พฤกษชาติของตนในการละเล่นที่ไม่มีที่ใดเหมือน เช่นการแข่งขันในความแข็งแรงของลูกมะยาว^{๖๖} ในกลุ่มหมู่เกาะที่มีต้นมะยาว (Ochse 1931: 260 – 61; Burkill 1935: 92; Crawford 1820 I: 114) คณะทูตชาวฮอลันดาที่ มาตารัม ใน ค.ศ. 1623 บันทึกว่า “มีการได้หรือเสียกัน

^{๖๖} หมายถึงการเล่นของเด็ก ใช้ เชือกผูกลูกต้นฮอสเซสตันท์ (*Aesculus hippocastanum*) ซึ่งเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ มีใบเป็นแฉก มีดอกเป็นช่อ ลูกเหมือนลูกเกาลัด แล้วผลัดกันตีคนละทีจนกระทั่งแตกไปข้างหนึ่ง—ผู้แปล

^{๖๗} *Aleurites moluccana* เป็นต้นไม้ที่ขึ้นทั่วไปในเกาะมาลาสุมาตราแปซิฟิก คนพื้นเมืองจุดผลของต้นไม้เนื้อเหนียวเทียม และยังเอาไปสกัดทำน้ำมันได้ด้วยเรียกว่าตังอิว (tung oil)—ผู้แปล

มาก” ในการแข่งที่นำมะยาวผลหนึ่งวางทับอีกผลหนึ่งแล้วหวดทั้งสองผลด้วยไม้เรียวแบนยาว
สุดด้านอาวุง แห่ง มาตารัม เป็นองค์อุปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่ของการแข่งขันประเภทนี้ แต่พระองค์จะ
ลงโทษผู้เล่นที่ชำนาญในการเล่นนี้อย่างหนัก หากเล่นกับพระองค์ด้วยผลมะยาวที่ไม่ได้ขัดให้
มันและลื่นตามรสนิยมของพระองค์ (de Haen 1623: 37) ในพม่ามีการเล่นด้วยเมล็ดอัน
แบนใหญ่จากต้นสะบ้าซึ่งเป็นไม้เถาลำต้นใหญ่ มีการนำเมล็ดเหล่านี้มาตั้งเป็นแถวยาวเหมือน
ตัวดอมิโน ผู้ที่เข้าแข่งในกีฬานี้เรียกว่า gohn-nyin toh pwe จะต้องล้มเมล็ดสะบ้าทั้งหมดหรือ
จำนวนที่กำหนดด้วยสะบ้าอีกเมล็ดหนึ่งหรือลูกโลหะ คล้ายกับโบว์ลิงเก่าพินของสมัยใหม่
เช่นเดียวกับการเล่นอื่นๆของเด็ก กีฬานี้ก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการพนันซึ่งผู้ชายผู้ใหญ่นิยม
กัน (Sangermano 1818: 162 – 63; Shway Yoe 1882: 369 – 72)

เมล็ดหรือผลไม้ที่กลมจะใช้เหมือนกับลูกหิน เบี้ย หรือ ลูกกลม (Oosterbeek 1905: 56
– 57) เบี้ยจันที่ใช้ในแผ่นดินใหญ่เป็นเงินค่าต่ำสุดก็นำมาใช้ในการเล่นหลายอย่าง ในพม่ามี
การใช้เบี้ยแทนลูกเต๋าในการเล่นบนกระดาน จำนวนช่องที่เดินจะกำหนดด้วยการทอดเบี้ย 6 ตัว
และนับจำนวนที่ตกโดยหยายข้างถูกขึ้น (Shway Yoe 1882: 374 – 76) การศึกษาค้นคว้าใน
ปัจจุบันได้ชี้ว่าชุมชนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญๆแต่ละแห่งมีการเล่นของเด็กหลายสิบ
อย่างและหลายอย่างมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับการเล่นในส่วนอื่นๆของโลก (Anderson 1973;
Oosterbeek 1905: 53 – 57; Skeat 1900: 494 – 503) แต่ประเภทที่ผู้ใหญ่เล่นเอาเงินกัน
เท่านั้นที่สามารถติดตามได้จากข้อมูลเก่าแก่

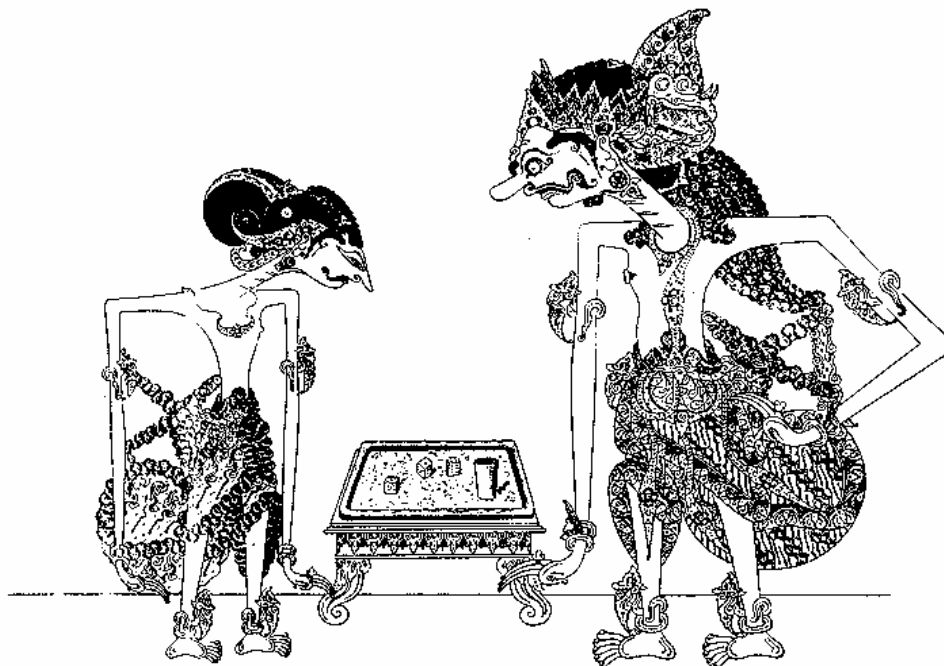
ในบรรดากิจกรรมหลากหลายที่ยังความเพลิดเพลินให้แก่เด็กและเป็นธุรกิจที่สำคัญ
สำหรับผู้ชาย การเล่นว่าวมีตำแหน่งเป็นพิเศษ ในหน้าแล้ง ท้องฟ้าจะเต็มไปด้วยว่าวผูกจาก
กระดาษและโครงไม้ไผ่เป็นรูปนก สัตว์หรือสัญลักษณ์ลึกลับต่างๆด้วยฝีมือยอดเยี่ยม ตรงหัว
ของว่าวมักจะใช้เชือกไม้ไผ่ที่เพิ่มเสียงเพื่อทำให้เกิดเสียงหนึ่งๆซึ่งบางครั้งก็กล่าวกันว่าสะท้อน “เสียง
ของเทพเจ้า” (Oosterbeek 1905: 55) การแข่งขันซึ่งมุ่งที่จะสกัด คว่าให้ตก หรือ ตัดสายป่าน
ของว่าวคู่ต่อสู้ ดึงดูดให้มีการพนันขันต่ออย่างรุนแรง

อย่างน้อยที่สยามและชวา การแข่งขันเช่นนี้อยู่ในความอุปถัมภ์ของประมุขที่จัดพิธี
หน้าวัง บางทีอาจเป็นเพราะการเล่นว่าวยังคงไว้ซึ่งบทบาทด้านเวทมนต์และความเชื่อที่ประกอบ
การเปลี่ยนหน้ามรสุมและการลดของน้ำที่เอ่อท่วม (Wales 1931: 221 – 22) ลา ลูแบร์ (1691:
49) อ้างว่ากษัตริย์สยามชักว่าวของพระองค์ไว้ในท้องฟ้าต่อเนื่องกัน 2 เดือนใน “ฤดูหนาว”
(มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ) “และแต่งตั้งขุนนางสองสามคนให้ผลัดกันถือสายป่าน” เล่ากันว่า
การเล่นว่าวเป็น “ความเพลิดเพลินและรื่นเริงบันเทิงใจอย่างที่สุด” ของกษัตริย์ชาวองค์หนึ่ง คือ

พระเจ้าอามังกูรัตที่ 1 พระองค์ได้รับสั่งให้ตัดต้นไม้ 18 ต้นที่ลานหน้าวัง ใน ค.ศ. 1662 เพื่อไม่ให้เกะกะเวลาเล่นว้าว (Racklefs 1978: 178)

ในสมัยใหม่ การเล่นปั้นลูกข่างนิยมกันในหมู่เด็กผู้ชาย แต่ก็รู้กันว่ามีผู้ใหญ่พนันกันอย่างตื่นเต็นว่าผลจะเป็นเช่นไร (Kruyt 1932; Anderson 1973: 279) ที่ว่ามีเล่นลูกข่างในอินโดนีเซียแล้วในศตวรรษที่ 15 เห็นได้ชัดจากความหลากหลายของคำและรูปแบบพื้นเมืองที่ใช้กัน ถึงแม้ว่าเราจะไม่มียุคหลักฐานโดยตรงจากยุคนั้น (Kaudern 1929: 147- 221) ดาร์มาร์ วูลันได้เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมของชาวแล้วในศตวรรษที่ 17 เชื่อกันทั่วไปว่าเขาเป็นผู้ประดิษฐ์ลูกข่างขึ้นเป็นครั้งแรกจากคำแนะนำของเทพเจ้าสามศตวรรษก่อนหน้านี้เป็นอย่างน้อย (Kruyt 1932: 573; Pigeaud 1967: 231) ในศตวรรษที่ 19 การปั้นลูกข่างในหลายพื้นที่ยังคงความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฏจักรแห่งการเกษตร และ Kruyt (1932: 577 – 85) อาจถูกที่ชี้แจงว่าในสมัยโบราณนั้นมีความเชื่อว่าเป็นต้องปั้นลูกข่างเพื่อกระตุ้นให้พืชผลทางเกษตรสุก

ลูกเต๋าเป็นที่รู้จักกันในอินเดียสมัยพระเวทและอาจนำเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยโบราณ แต่เนื่องจากคำสำหรับลูกเต๋าสั้นใหญ่มาจากยุโรปหรือจีน (*dadu* ในภาษามลายู ชวา อาเงห์ และ มะกัสซาร์ มาจาก *dado* ในภาษาโปรตุเกส เต๋าในภาษาไทยมาจาก *taw* ในภาษาแต้จิ๋ว) ดูเหมือนว่าลูกเต๋าก็ได้กลายมาเป็นที่นิยมก็ต่อเมื่อมีการยืมมาในรูปแบบใหม่ราวๆศตวรรษที่ 16 แม้แต่ในตอนสำคัญของสงครามมหาภารตะ (รูปที่ 36) เมื่อกษัตริย์ปาณฑพเสียอาณาจักรของพระองค์ในการพนันกับคู่ต่อสู้ เการพ ในละครชาตเรื่องนี้เรียกว่า *Pendawa*

รูปที่ 36 มหาภารตยุทธ์พากย์ชวา ตอนพวกปาณฑพเสียอาณาจักรไปเพราะการพนัน

dadu (Kats 1923: 391) ลูกเต๋ามีใช้ในมาลากู ในทศวรรษ 1540 (Galvão 1544: 149) และที่อื่นๆก็อาจรับเอาไปใช้เพราะสะดวกในการนับแต้มการละเล่นบนกระดานประเภทสกา

เกือบเป็นที่แน่นอนแล้วว่าจีนเป็นผู้นำการเล่นไพ่เข้ามาและมีการตอบรับอย่างรวดเร็ว เพราะเป็นวิธีเล่นการพนันที่สะดวก (Newbold 1839 II: 183; Goudswaard 1860: 351) เช่นที่ ชาน ซู ซีม (1941: 3) ตั้งข้อสังเกตเรื่องชาว “ตามปกติแล้ว การพนันมีความสำคัญมากกว่าตัว กีฬาเอง” และการเล่นเพียงเพื่อฆ่าเวลาโดยไม่พนันเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ การเล่นไพ่เห็นได้ชัดว่ามีความสำคัญมากในมะละกาในศตวรรษที่ 15 จนทางการจัดให้อยู่ในการพนันประเภทไม่เป็นที่ยอมรับใน *ฮุนด่ง ฮุนด่ง เมละกา* (167) ไพ่เป็นรูปแบบการพนันที่แพร่หลายที่สุดในหมู่ผู้หญิง ย้อนขึ้นไปถึง ค.ศ.1598 เล่ากันว่าชายฟิลิปปินส์และผู้หญิง *เมสติโซ* (mestizo) ในมะนิลาเล่นไพ่ด้วยเดิมพันสูงๆ เป็น “ความเพลิดเพลินหลัก” (Morga 1598: 86 – 87) ชาน ซู ซีม (1941) ได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าไพ่อำหรับละ 60 ใบ การเล่น และศัพท์ที่ใช้ในกลุ่มหมู่เกาะอินโดนีเซียมาจากภาษาจีนตอนใต้ เช่นที่ชาวอังกฤษที่เรืออับปางได้ประสบมา เมื่อเล่นไพ่กับเจ้าของบ้านที่เขาพักอยู่ด้วยในชูลาเวซี ในศตวรรษที่ 18 “การเล่นของพวกเขาไม่เหมือนของเราเลย” (Woodard 1796: 122)

มีการเล่นทั้งหมากฮอสและหมากรูกเพื่อเงินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วในศตวรรษที่ 15 แม้ว่าหมากรูกจะเป็นที่สังเกตของชาวยุโรปมากกว่า บางทีอาจจะเป็นเพราะว่าหมากรูกส่วนใหญ่แล้วเป็นกีฬาของขุนนางชั้นสูง ส่วนหมากฮอสนั้นแพร่หลายมากกว่า (Oosterbeek 1905: 60; *Undang-undang Melaka*: 166)

ดิเอโก โลเปซ (Diego Lopez) กำลังเล่นหมากรูกบนเรือโปรตุเกสลำแรกที่ไปถึงมาลากู ใน ค.ศ. 1509 เมื่อชาวเมืองจากชาวคนหนึ่งขึ้นมานบนเรือ ทั้งสองคนถกเรื่องหมากรูกแบบต่างๆ ที่เล่นกันในบ้านเมืองของตน (Barros 1563 II, iv: 407) แหล่งอื่นๆจากคาบสมุทรไอบีเรียยืนยันว่าหมากรูกมีเล่นในมะละกาในทศวรรษ 1540 และที่ราชสำนักบรูไนใน ค.ศ. 1578 (Galvão 1544: 147; Brunei expedition 1579: 222) กีฬานี้เป็นที่นิยมที่ราชสำนักมลายู และไม่มีที่ใดที่นิยมมากเท่าที่ปาไซ (สุมาตราตอนเหนือ) บันทึกเหตุการณ์มลายูที่สำคัญๆสองฉบับ แต่ละฉบับกล่าวถึงหมากรูกหนึ่งครั้ง และในทั้งสองกรณีจะเกี่ยวกับปาไซ ในสมัยของสุลต่าน มัสนูร์ แห่งมะละกา (1459 – 77) ตุน บาฮารา (Tun Bahara) จากปาไซมาเยือนมะละกา และปรากฏว่าฝีมือหมากรูกเหนือกว่าคู่ต่อสู้ทุกคนมาก “โดยมิได้แสดงว่าใช้สมาธิเลย” (*Sejarah Melayu* 1838: 151) ก่อนหน้าสมัยนี้ มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ของขวัญอันมีค่ายิ่งจากคณะทูตปาไซถวาย กษัตริย์แห่งอยุธยา ขึ้นหนึ่งเป็นกระดานหมากรูกทองคำพร้อมตัวหมากรูกประดับอัญมณี (*Sejarah Melayu* 1612: 46) ความเชี่ยวชาญเฉพาะท้องถิ่นนี้อาจช่วยอธิบายความจริงที่ว่า

ชาวบาตะกีในสุมาตราเหนือที่ค่อนข้างจะตัดขาดจากการค้าสากลเกือบตลอดสี่ศตวรรษที่ผ่านมา กลับเป็นนักเล่นหมากรูกตัวยง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่นี้ และได้ผลิตนักเล่นที่ยอดเยี่ยม (Anderson 1826: 50)² ไม่เป็นที่ชัดเจนว่าชนบทรหมเนียมนี้เริ่มในปาไซขณะเป็นรัฐอิสลามในศตวรรษที่ 14 หรือในสมัยก่อนหน้านั้นที่อินเดียมีอิทธิพลในสังคมบาตะกี

เรื่องที่ว่าหมากรุกเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากอินเดียไม่มีข้อสงสัย แม้จะมีการใช้คำอาหรับและเปอร์เซียบ้าง ภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใช้คำที่มาจากคำสันสกฤต จาตุรงค เรียกกีฬานี้ ที่ใช้กระดานจัตุรัส 8 X 8 แบบอินเดีย จตุรงค์หมายถึง “เหล่าสี่ของกองทัพ” ได้แก่ เหล่าช้าง เหล่าม้า เหล่ารถ และเหล่าราบ หมากรุกแบบต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีองค์ประกอบทั้งสี่นี้ยกเว้นรถ ซึ่งไม่เคยมีประโยชน์ในการรบในป่า จะมีการใช้เรือซึ่งเหมาะสมกว่าแทน การใช้คำที่ใกล้เคียงกันกับต้นแบบสันสกฤตจะเห็นได้อย่างชัดเจนในตารางของเมอร์เรย์ ข้างล่างนี้ (1913: 28)

สันสกฤต	มลายู	ชวา	พม่า	ไทย	คำเทียบอังกฤษ
ราชา	ราชา	ราชา	ราชา	ขุน	king (คิง)
มนตรี (เสนapati)	มนตรี	ปาดิห์ (อุปราช)	นายพล	เม็ต หรือ ปุ่ม	queen (ควีน)
ช้าง	ช้าง	มนตรี	ช้าง	โคน	bishop (บิชอป)
ม้า	ม้า	ม้า	ม้า	ม้า	knight (ไนต์)
รถ	รถ	เรือ	รถ	เรือ	castle (คาเชิล)
ทหารราบ	ทหารราบ	ทหารราบ	ทหารราบ	เบี้ย	pawn (พอน)

ถึงแม้ว่ารายงานสมัยก่อนๆส่วนใหญ่จะเป็นการเล่นหมากรุกในแวดวงราชสำนัก แต่ก็ปรากฏว่าหมากรุกได้กลายเป็นการบันเทิงที่นิยมกันในบางพื้นที่ ซึ่งก็เป็นที่แน่นอนว่ามี ความสัมพันธ์กับการพนันที่ตื้นตันเร้าใจ (Shway Yoe 1882: 366) ขณะที่ประมุขของรัฐต่างๆก็มีชุดหมากรุกถาวรที่แกะสลักหรือประดับอัญมณี พวกสามัญชนก็ใช้วัสดุต่างๆ ในสยามเปลือกหอยใช้เป็นเบี้ย ในสุมาตราตอนเหนือตัวหมากธรรมดาจะทำอย่างลวกๆจากไม้ไผ่—มักจะทำชุดขึ้นมาใหม่ทุกครั้งที่เล่น

² ใน ค.ศ. 1916 เพียงหนึ่งทศวรรษหลังจากที่กาโร บาติก ได้เปิดติดต่อค้าขายโดยผ่านทางถนนเส้นแรก เขียนหมากรุกชาวกาโรคนหนึ่งได้รับเชิญไปชวเพื่อเล่นกับนักหมากรุกชาวฮอลันดาที่เก่งที่สุด แม้ว่ากฎเกณฑ์ของพวกนี้จะแตกต่างกับของเขา แต่ฝีมือของเซียนชาวกาโร ก็ทัดเทียมกับเซียนหมากรุกชาวฮอลันดาทั้งหลาย ยกเว้นหนึ่งคน (Harahap 1981)

กฎที่ใช้ในบรรดาหมู่เกาะและสังคมหลายแตกต่างจากกฎสากลสมัยใหม่ในเรื่องเล็กน้อยๆเท่านั้น เช่นคิงสามารถเดินได้สองช่อง หรือการเดินของไนท์เมื่อถูกรุกฆาตครั้งแรกในพม่าจำนวนตัวหมากรุกและช่องกระดานเหมือนกันแต่วางได้อย่างเสรีมากกว่า ทำให้ “เหมือนกับสงครามจริงๆมากกว่ารูปแบบอื่นๆที่รู้จักกัน” (Shway Yoe 1882: 366) ในตอนเริ่มคนเล่นวางหมากตัวสำคัญๆที่ตรงไหนก็ได้หลังเบี้ยที่ครึ่งหนึ่งวางในแถวที่สามและอีกครั้งหนึ่งในแถวที่สี่ แม่ทัพหรือเสนาบดีและข้า้มีการเดินแตกต่างจาก ควีน และบิชอป ตามลำดับ ข้า้เดินไม่ค่อยจะแตกต่างไปจากข้า้จริงๆ—เดินข้า้หน้าหนึ่งช่องหรือเดินเฉียงไปยังช่องใดช่องหนึ่งที่อยู่ติดกัน

ลา ลูแบร์ (1691: 50) บันทึกว่านอกจากหมากรุกแบบพื้นเมือง (ใกล้เคียงกับพม่า) แล้วสยามยังมีแบบจีนที่วางหมากตรงจุดที่เส้นตัดแทนที่จะวางในกรอบจัตุรัส ในเวียดนามมีสองแบบเหมือนกัน แบบหนึ่งเหมือนของสยาม อีกแบบหนึ่งเหมือนของจีน (Murray 1913: 108 – 18)

กีฬาอีกชนิดหนึ่งที่ไม่เคยเป็นเรื่องแข่งขันโดยตรงเลยแต่มีลักษณะเฉพาะที่สุดในบรรดากีฬาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ฟุตบอลประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่า *sepak raga* (ตะกร้อ) ในมลายู *sipa* ใน ลูซอน และ *chin-lohn* ในพม่า ชื่อไทย “ตะกร้อ” ได้มีการยอมรับให้เป็นชื่อสากลของกีฬานี้ ปัจจุบันมีการปรับให้ทันสมัยเป็นกีฬาที่แข่งขันเหมือนวอลเลย์บอลในกีฬาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในศตวรรษที่ 18 กีฬานี้เล่นในพม่า สยาม เวียดนามได้ รวมทั้งบริเวณอินโดนีเซีย เนื่องด้วยประเทศเหล่านี้ต่างถือว่าเป็นกีฬาของประเทศตนไม่ได้ยืมมา ก็อาจสันนิษฐานได้ว่ากีฬานี้คงแพร่หลายไปทั่วภูมิภาคก่อนหน้านี้แล้ว กีฬานี้มีการพรรณนาไว้เป็นครั้งแรกในสังคมมลายูในรูปแบบเดียวกับที่ยังคงเล่นกันจนเมื่อไม่นานมานี้

ตะกร้อเล่นด้วยลูกบอลกลวง “สานด้วยหวาย” หรือ เคื่องสาน (Galvão 1544: 146 – 49) คนคนเดียวหรือกลุ่มคนล้อมกันเป็นวง ใช้เท้าหรือเข่าเตะตะกร้อให้อยู่ในอากาศ ถ้าจะให้ดีต้องใช้ฝ่าเท้า ถ้าหากพวกสุมาตราตอนเหนือมีชื่อในเรื่องหมากรุก พวกโมลุกกะก็มีชื่อเป็นพิเศษในกีฬานี้ เซจาร์ห์ เมลายู (1612: 115) รวมคำยกย่องประมุขจากมาลูลู ผู้มาเยือนมะละกา ในสมัยสุลต่าน อาละกั อุด ดิน (1477 – 88)

พระองค์ทรงเชี่ยวชาญใน *เซปะกั รากา* และขุนนางหนุ่มๆของมะละกาเล่นกับพระองค์ . . . เมื่อลูกตะกร้อมาถึงพระองค์ พระองค์จะทรงเตะเลี้ยงลูกตะกร้อเองร้อยหรือร้อยห้าสิบครั้งก่อนส่งต่อไปให้ผู้อื่น และชี้ว่าจะส่งให้ผู้ใดแล้วก็ส่งลูกตะกร้อไปโดยไม่พลาดแม้แต่ครั้งเดียว แล้วจะทรงนั่งพักที่เก้าอี้ . . . ขณะที่พวกหนุ่มๆยังคงเล่นกันต่อไป เมื่อลูกตะกร้อมาถึงพระองค์ รายามาลูจะเลี้ยงลูกตะกร้อเองเป็นเวลานานพอที่จะหุงข้าวหม้อแล้วหม้อเส้าและลูกตะกร้อจะอยู่ในอากาศจนกว่าจะมีพระประสงค์ส่งต่อไปให้ผู้อื่น

ในทำนองเดียวกันชาวฮอลันดาก็ได้เห็นตะกร้อเป็นครั้งแรกที่บันดา ในมาลูกู พวกเขาได้อธิบายและพยายามที่จะวาดภาพ (รูปที่ 37) ความสามารถพิเศษของผู้เล่นทุกคนที่ยืนล้อมเป็นวงและส่งลูกให้กันและกัน (“Tweede Boeck” 1601: 84) แม้ว่าผู้มีฝีมือแต่ละคนจะแสดงความสามารถของตน แต่ไม่ใช่กีฬาที่แข่งขันกัน จุดมุ่งหมายก็เพื่อส่งเสริมให้เกิดความคล่องแคล่ว และ “เพื่อออกกำลังกาย เพื่อฟื้นฟูความยืดหยุ่นให้แก่หลัง แขนและขาที่นั่ง อ่านหรือเขียน หรือแม้แต่เล่นหมากรุกโดยไม่ค่อยได้ขยับเขยื้อน” (Shway Yoe 1882: 372; cf. Marsden 1783: 276 – 77; Sangermano 1818: 163; Gerini 1912: 73; Kaudern 1929: 85 – 103)

ถึงแม้ว่าจะมีการเล่นตะกร้อในเขมร และเวียดนามตอนใต้ (La Bissachère 1812 II: 91 – 92) แต่ก็มีรูปแบบแตกต่างไปที่น่าสนใจที่ดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขงในปลายศตวรรษที่ 18 แทนที่จะใช้ตะกร้อหวายก็เป็นลูกขนไก่แบบหนึ่งทำด้วยลูกกลมหนังหุ้มด้วยเชือก ถ่วงน้ำหนักด้วยเงินเหรียญของจีน และติดขนไก่ยาวสามอัน วัตถุนี้จะลอยลงมาช้าๆพอที่จะกระตุ้นให้กระโดดสูงขึ้นไปเตะ ซึ่งเป็นท่าโปรดของนักเล่นตะกร้อ (Macartney 1798 I: 339) ในสุมาตราชวา และ ซูลาเวซี มีการใช้ลูกขนไก่บ้างเหมือนกัน ลูกชนิดนี้ทำโดยติดขนไก่ที่ท่อนไม้เล็กๆท่อนหนึ่ง ผู้เล่นจะทำให้ลูกขนไก่คงอยู่ในอากาศด้วยที่ดีทำด้วยไม้ (Kaudern 1929: 105 – 10) การเล่นในรูปแบบนี้ก็เหมือนกับการเล่นในยุโรปที่มาก่อนแบดมินตัน คือ การเล่นตีลูกขนไก่ และอาจช่วยอธิบายการตอบรับแบดมินตันสมัยใหม่อย่างกระตือรือร้นของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

รูปที่ 37 ตะกร้อ หรือเซปัก รากา ตามนักท่องเที่ยวชาวฮอลันดา (ปรากฏด้านล่างของรูป) เห็น
ใน มาลากู ค.ศ.1599

ละคร ระบำ และ ดนตรี

เมืองมัชปาหิต มีผู้คนหนาแน่นมาก ตลอดเวลาที่มีเสียงฆ้อง กลอง และ ระบำตามเสียงดนตรี
ที่ตั้งทุก ชนิด มีการแสดงมหรสพทุกประเภท เช่นว้ายัง วง (ละครรำ) ว้ายัง ภูลิต (ละครเงา)
ว้ายัง โตเป็ง (ละครหน้ากาก) และ ระบำ เช่นโจเกิต ตันดะกั เบดาเยา และเบ็กชัน การ
บันเทิงแบบนี้และอื่นๆเป็นประเพณีตามมากทั้งกลางวันและกลางคืนในเมืองมัชปาหิต

--Hikayat Raja-raja Pasai: 102

สำหรับอาคันตุกะชาวยุโรปแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนจะร้องรำทำเพลง
เป็นประเพณีสืบ ราชสำนักจะต้อนรับคณะผู้นำศาสนาและผู้มาเยือน ด้วยระบำหรือละครเป็น
ประจำ และบ่อยครั้งจะส่งนางระบำไปยังที่พักของพวกเขาเพื่อให้ความเพลิดเพลินในยามค่ำ
(Dampier 1699: 101) อัลชินา (1668 III: 64) อ้างว่า “แทบจะไม่ได้เห็นชาววิซายาชายหรือ
หญิงหยุดร้องเพลงเว้นแต่เวลาหลับหรือป่วยไข้ ความสนุกสนานอย่างที่สุดในงานเลี้ยงและงาน
บันเทิงก็คือ ร้องเพลงและเต้นระบำจนกระทั่งหมดแรง” (cf. Symes 1827 II: 22 – 23) ในเวลา
ต่อมา ขณะที่พอมเบอร์ตัน (1830: 43 – 44) เดินทางไปอังวะ ไม่สามารถฝืนไม่ให้หลับตลอดการ
แสดงละครต้อนรับเขาที่ติดต่อกันไปเรื่อยๆ เขาตกใจมากเมื่อรู้ว่าที่ราชธานีนั้นจัดการแสดงต่างๆ
“ต่อจากวันหนึ่งไปอีกวันหนึ่งเกือบจะไม่มีการหยุดเลย” ชายชาวอังกฤษอีกผู้หนึ่ง (Shway Yoe
1882: 285) ดูเหมือนว่าจะไม่รู้ถึงความหลงใหลของชาวชวาและบาลียืนยันว่า “ไม่มีชาติไหน
บนพื้นพิภพนี้ที่ชอบการแสดงละครเท่ากับพวกพม่า”

ราชสำนักเป็นแบบฉบับด้านวัฒนธรรม ตั้งรูปแบบต่างๆ ให้ความเห็นชอบกับแนวโน้ม
ใหม่ๆ ดึงดูดนักแสดงเด่นๆจากชนบท ในสมัยนี้ราชธานีเป็นทั้งศูนย์รวมที่สำคัญทางเศรษฐกิจ
และการเมืองอีกทั้งเป็นบ้านหลอมแนวคิดของต่างชาติ จึงไม่สามารถแยกแยะระหว่างวัฒนธรรม
ราชสำนักและวัฒนธรรมชาวบ้าน สิ่งนี้จะเกิดขึ้นในเวลาต่อมาเมื่อกษัตริย์เริ่มพ่ายแพ้ใน
สงครามทางเศรษฐกิจและการทหารแก่กลุ่มชาวต่างชาติ ในศตวรรษที่ 17 นิโคลัส (1924: 43)
ได้ชี้ว่า ละครนอก (ต่อมาถือว่าเป็นละครชาวบ้านตรงข้ามกับละครในของราชสำนัก) เป็นละคร
แบบเดียวที่มีอยู่ในสยาม ประมุขรัฐในสมัยนั้นยังคงสามารถกะเกณฑ์ให้พ่อค้าต่างชาติเล่น
บทบาทสนับสนุนละครราชสำนักในโอกาสสำคัญๆ อย่างเมื่อพ่อค้าชาวอังกฤษและฮอลันดา
จัดหาดอกไม้ไฟและการแสดงสำหรับพิธีสูหนัของยุวกษัตริย์แห่งบันเต็น (Scott 1606: 152 –
62) หรือเมื่อชาวจีนจัดแสดงงิ้ว ชาวยุโรปจัดดอกไม้ไฟ ชาวลาวจัดหุ่นกระบอก และชาวมลายู

และพม่าจัดดนตรีและระบำสำหรับงานฉลองต่างๆในอยุธยา (Tachard 1686: 184 – 85) ความหลากหลายและความหรูหราของการแสดงเป็นหนึ่งในดัชนีที่ชี้ถึงความยิ่งใหญ่ของราชสำนักและนอกจากรายการรำโดยหญิงในราชสำนักที่แยกต่างหาก รายการอื่นๆต้องออกแสดงแทนที่จะหลบอยู่หลังกำแพงวัง

รูปแบบการแสดงละครและดนตรีจะแพร่หลายระหว่างเมืองและชนบทโดยคณะแสดงเร่เดินทางจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้านหนึ่ง ถ้าประสบความสำเร็จ ในที่สุดก็จะไปยังราชสำนักอันจัมัส (Andjangmas) ผู้เชี่ยวชาญในการขีดหน้าใหญ่ของศตวรรษที่ 17 จะเดินทางไปทุกแห่งในชวาที่มีผู้ต้องการ การแสดงที่จะทำให้งานเลี้ยงมีชีวิตชีวา ระเบียบปฏิบัติในการเก็บภาษีนักแสดงเร่ในชวาจากรายได้ในการแสดงกล่าวกันว่าเริ่มในรัชสมัยพระเจ้าอามังกูรัตที่ 1 ระหว่าง ค.ศ. 1646 และ 1677 (Pigeaud 1938: 32, 36, 61) งานแต่งงาน งานศพ และ งานพิธีอื่นๆที่ราชสำนักจัดจะยิ่งใหญ่กว่างานอื่นๆ นำผู้แสดงมาจากพื้นที่ในวงกว้าง แต่เช่นเดียวกับงานหมู่บ้าน งานพิธีต่างๆนี้จะให้ประชาชนได้ชมและเป็นที่ยินดีชอบกันทั่วไป

ขณะนั้นผู้คนส่วนมากดูเหมือนว่าจะได้ดูการแสดงเหล่านี้ในรูปแบบของละครก่อน—ถึงแม้ว่าจะเป็นละครที่มีนัยสำคัญตามที่ สุยซิงกา (1938: 1 – 27) ได้อธิบายไว้ ผู้บันทึกเหตุการณ์ในราชสำนักภูมิไจในจำนวนผู้คนมากมายที่สนุกสนานกับมหรสพเหล่านี้ หากคนพวกนี้ไม่ได้รับความบันเทิง ก็จะไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของราชสำนักหรือหมู่บ้านที่อุปถัมภ์ ผู้บันทึกเหตุการณ์ของยุคนี้จะเน้นอยู่บ่อยๆว่าประชาชนได้รับความสนุกสนานจากการแสดงอันหลากหลายอย่างไร บันทึกภาษามลายูเล่มหนึ่งจากบันจาร์มาซินได้บรรยายว่าราชธานีเก่ามีความสลดหดหู่เพียงใด ดังนั้นกษัตริย์ได้ส่งคนไป คีร์ ในชวาที่มีผู้เชี่ยวชาญในการแสดงระบำเชิดหุ่น และแสดงละคร (*Hikayat Banjar*: 41) หนังสืออีกเล่มหนึ่ง จากชุมบาวาเสนอตัวผู้ร้ายที่พยายามจะหลอกล่อเชลยสาวบริสุทธิ์โดยจัดแสดง “มหรสพทุกชนิดเช่นระบำอินเดีย ละครสยาม จั้วจิ้น หุ่นกระบอกชวา และการเล่นซอ พิณ กลองมโหระทึก ขลุ่ย ปี่ ขลุ่ยแฟลเจอเลต (flageolet) กูฟะก์ (kufak) และ กรับ” (*Hikayat Dewa Mandu*: 257)

แต่เป็นที่แน่ชัดว่าละครและระบำ (พร้อมดนตรีที่เล่นประกอบ) ได้เป็นสื่อประสานที่สำคัญระหว่างโลกมนุษย์กับจักรวาลแห่งความเป็นจริงของเทพเจ้าและบุคคลที่เป็นตำนานจากอดีต ในรัฐที่ได้อิทธิพลจากอินเดียซึ่งได้แก่ พม่า สยาม เขมร ชวา บาห์ลี และสังคมมลายูในขอบเขตที่น้อยกว่า การแสดงเหล่านี้โดยเฉพาะเป็นช่องทางที่ยังคงธำรงความเชื่อมโยงกับประเพณีทางศาสนาของอินเดียแม้แต่หลังจากที่ศาสนาอิสลามและพุทธศาสนิกายเถรวาทได้แพร่เข้ามาแล้ว ตัวเอกในรามายณะและมหาภารตะได้สลับเปลี่ยนที่มายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีตอันไกลโพ้น ณ ที่นี้บรรดาตัวเอกถือกันว่าเป็นบรรพบุรุษที่แท้จริงของสังคมมนุษย์และวงศ์

กษัตริย์อันมีระเบียบโดยเฉพาะ แต่พวกนี้มีใช้มนุษย์ ดังนั้นจึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะให้อยู่
ในรูปของหุ่นหรือหน้ากากที่ห่างไกลจากความเป็นจริง ขณะที่ผู้แสดงที่ไม่ใส่หน้ากากจะใช้ใน
เรื่องประวัติศาสตร์ที่ผ่านไปไม่นานนัก ส่วนละครหุ่นและละครหน้ากากถือว่ศักดิ์สิทธิ์และ
มักจะเชื่อมโยงกับการแสดงความมหัศจรรย์ของพระเจ้า (Shway Yoe 1882: 293; Crawford
1820 I: 126 – 32)

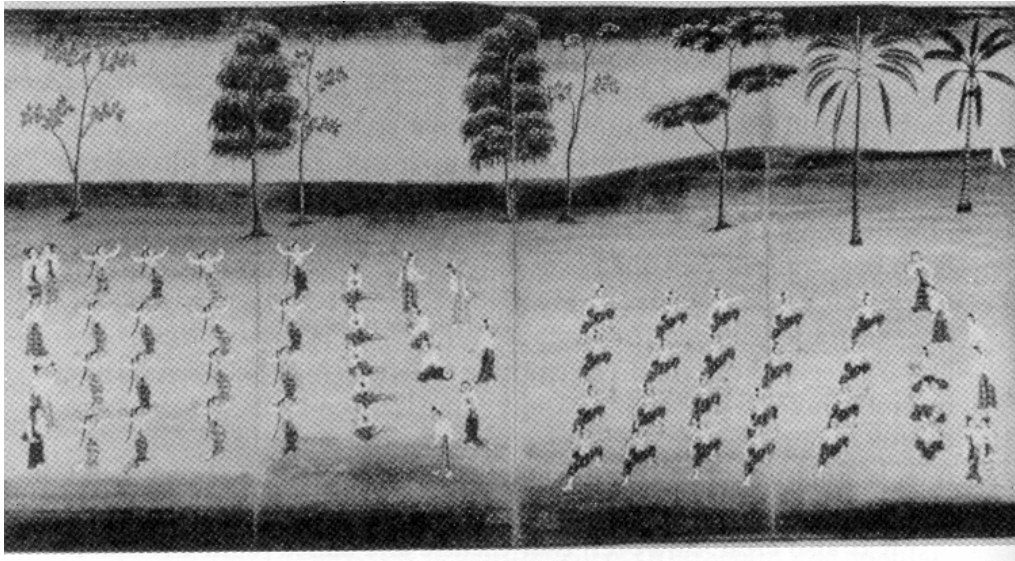
การแสดงละครโดยไม่มีการร่ายรำและดนตรีเป็นสิ่งนอกเหนือความคิด การเกี่ยวโยง
ระหว่างการร่ายรำและเทพเจ้าเห็นได้ในรูปแบบของอินเดียจากภาพสลักนูนที่นครม และ บรม
บานัน แต่แม้ในพื้นที่ที่ไม่มีอิทธิพลของอินเดีย การร่ายรำก็เป็นวิถีทางที่จะติดต่อกับวิญญาณ
และเทพเจ้าและอัญเชิญให้มางาน ทุกคนทั้งหญิงและชายมีความสามารถในการร่ายรำและ
มักจะรำกันบ่อยๆ (รูปที่ 38 และ 39) แยกในงานแต่งงานมักจะเข้าขบวนไปรอบเมืองมีทั้งดนตรี
และการร่ายรำ (Gervais 1688: 95 – 96) ชาวพม่าที่ตามปกติเป็นคนเคร่งขรึมอาจเริ่มเต้น
และรำเมื่อเกิดตื่นเต้นในงานแข่งเรือหรือชนควาย (Shway Yoe 1882: 308,360) ในการขึ้น
ลำดับชั้นของสังคม ยิ่งสูงขึ้นไปเท่าใด ลีลาการเคลื่อนไหวเมื่ออยู่ในสายตาของสาธารณชนยิ่ง
ถูกคาดหวังให้เลียนแบบการเคลื่อนไหวของเทพเจ้า เช่นที่ ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 123 – 23) ได้
ชี้ให้เห็นว่า เมื่อชาวชวาเข้าเฝ้ากษัตริย์หรือออกจากที่เฝ้า หรือเมื่อชาวนูกิสกล่าวคำสาบาน
ประกาศสงคราม หรือ วิ่งจูโจม จะเต้นระบำ อาจเป็นได้ว่าการเต้นระบำเป็นวิธีที่จะควบคุม
อารมณ์ รวมพลังให้เข้มข้นและเข้าครองลักษณะของเทพเจ้าหรือวิญญาณตามที่ละครพื้นบ้าน
จำลองมา

ถึงแม้จะสันนิษฐานได้ว่าการร่ายรำมีมาแต่ดึกดำบรรพ์ ขบวนการที่ทำให้ได้เข้ามารวม
กับละครและการแสดงอันเป็นรูปแบบที่ซับซ้อนขึ้นนั้นยังไม่ชัดเจน มีแต่ในเวียดนามเท่านั้นที่
มีบันทึกแน่นอนของการเริ่มต้นละคร (ฮัตบอย) ที่ได้แรงบันดาลใจจากจีนใน ค.ศ. 1285
หลังจากที่จับนักแสดงผู้มีพรสวรรค์ชาวจีนมาได้ ถึงแม้ว่าเราจะไม่ค่อยรู้เรื่องอะไรนักเกี่ยวกับ
ละครในระยะแรกนี้ รู้แต่เพียงว่าเป็นการสวดดีเรื่องราวในประวัติศาสตร์เวียดนามที่ราชสำนัก สื่อ
นี้เป็นที่นิยมของประชาชนราวๆ ค.ศ.1600 โดยนักแสดงทางเหนือผู้ลี้ภัยในอาณาจักรทางใต้ที่
ปกครองโดยราชวงศ์เหงียน ด้วยการเพิ่มฉากที่ตื่นเต้นและเพลงเศร้าที่ยืมลีลาของจามา
ฮัตบอย ก็ค่อยๆกลายเป็นละครประเพณีประจำชาติ (Hauch 1972: 11 – 13; Huynh 1970: 16
– 22)

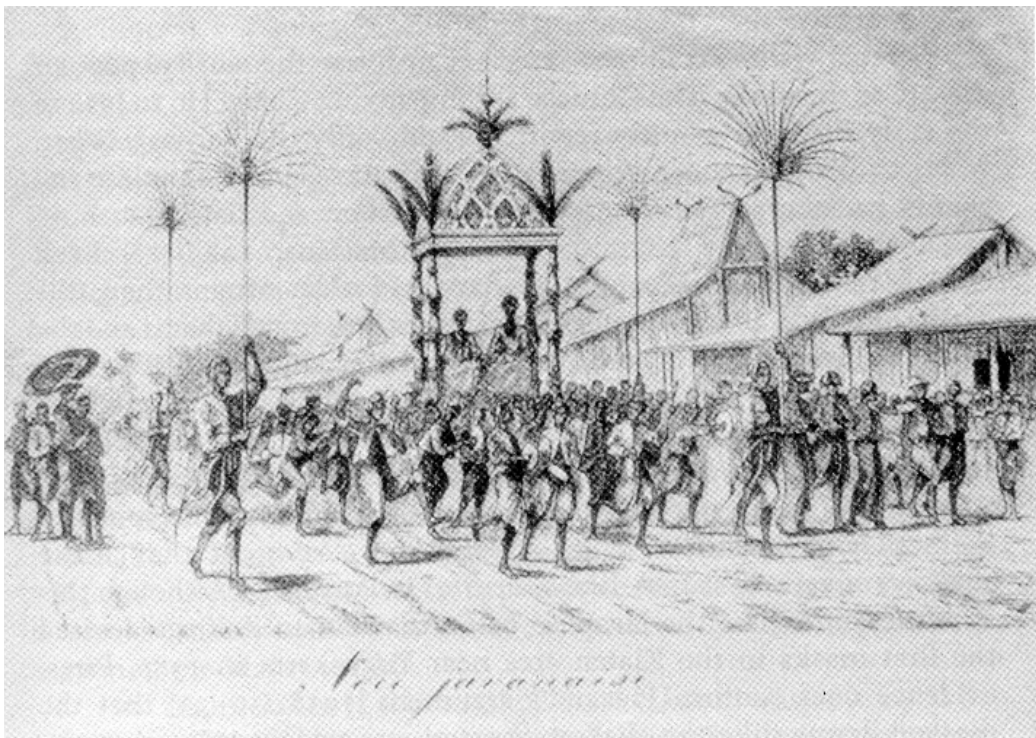
การละครเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในส่วนอื่นๆใช้เรื่องจากมหากาพย์อินเดียซึ่งอาจเข้ามา
ในสหัฐวรรษแรกของคริสต์กาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องรามายณะ ซึ่งเป็นที่นิยมกันทั่วไป แต่
รูปแบบของการละครที่รู้จักกันในสมัยใหม่ไม่ได้เก่าแก่นัก หลักฐานของตัวหุ่นละครเงา (วายังกู

ลิต) ของชาวที่เก่าแก่ที่สุดย้อนไปถึงจารึกในศตวรรษที่ 9 และบันทึกเหตุการณ์ที่ชัดเจนขึ้นในศตวรรษที่ 11 (Kats 1923: 35 – 37) แต่นักเขียนชาวชวายืนยันว่าผู้ที่ทำให้ละครงา อยู่ในรูปแบบสมัยใหม่คือนักบุญและสาวกมุสลิมชาวชวาระหว่างศตวรรษที่ 16 เช่นเดียวกับที่ได้สร้างละครหน้ากาก (วายัง โตเป็ง) ในสมัยแรฟเฟิลส์ ชาวชวายังบอกว่าสถานที่หลายแห่งในมหาภารตะอยู่ที่เมืองท่าทางชายฝั่งตอนเหนืออันเป็นแหล่งกำเนิดของศาสนาอิสลามในชวา (Raffles 1817 I: 411 – 12) นักวิชาการส่วนใหญ่ ปัจจุบันนี้รับว่าการละครของชวาได้มีการเปลี่ยนแปลงขยาย และ เป็นที่แพร่หลายในหมู่ประชาชนตามเมืองชายฝั่งที่มีคนหลายชาติหลายภาษาในยุคการค้า ภาษาที่ใช้เริ่มสมัยใหม่ขึ้น ตัวหนังก็มีรูปแบบที่กำหนดชัดเจนอย่างมาก (อาจหลีกเลี่ยงข้อห้ามของอิสลามไม่ให้ทำเป็นรูปมนุษย์) และตัวตลกพื้นเมือง (*punakawan*) อันเป็นที่รัก (และเก่าแก่) ก็เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องในมหากาพย์ของอินเดีย (Ras 1976: 57 – 61; Pigeaud 1967: 287; Mulyono 1978: 33 – 86) สิ่งที่น่าสนใจก็คือนี่เป็นยุคที่มีนวัตกรรมมากมายทางวัฒนธรรมทั่วทั้งภูมิภาคเช่นเดียวกับเป็นยุคแรกสุดที่บันทึกเรื่องราวในอดีต ทำให้เราสามารถพูดถึงวิวัฒนาการของการละครด้วยความมั่นใจได้

อาคันตุกะชาวต่างประเทศยืนยันการเติบโตอย่างรวดเร็วในวงการละครชาวบ้าน ชาวจีนที่ร่วมเดินทางไปกับชาวกับเจิ้งเหอ ในต้นศตวรรษที่ 15 รายงานว่าได้เห็นแต่การแสดง วายัง เบเบร์ ที่คนเล่าเรื่องจะคลี่ม้วนกระดาษภาพที่ละตอน และขับขานเรื่องราวขณะที่ “ฝูงชนจะนั่งล้อมวงฟังเขา บางทีก็หัวเราะ บางทีก็ร้องไห้” (Ma Huan 1433: 97) แม้ว่าละครงาคงจะมีที่มาเก่าแก่กว่าละครม้วนภาพ แต่ก็มิได้มีหลักฐานจนกระทั่งโตเม ปิเรส (1515: 177) ได้กล่าวว่าละครงา และโขนเป็นการบันเทิงของประชาชน “เมืองชวาเป็น (ดินแดน) ของนักแสดงละครใบ้และผู้สวมหน้ากากประเภทต่างๆและทำกันทั้งหญิงและชาย การบันเทิงของพวกเขามีการเต้นระบำและนิทาน พวกเขาแสดงด้วยท่าทางใส่เสื้อผ้าของละครใบ้จริงๆแล้วท่าทางของพวกเขา

รูปที่ 38 นักระบำพม่าเป็นส่วนหนึ่งในขบวนแห่ฉลองช้างเผือก จากสมุดภาพพม่ากลางศตวรรษที่ 19

รูปที่ 39 ขบวนแห่งานแต่งงานในชวา ต้นศตวรรษที่ 19 จากแม่พิมพ์ไม้ร่วมสมัย

อ่อนช้อย มีดนตรีจากฆ้อง—เสียงที่เล่นฆ้องพร้อมกันเหมือนเสียงออร์แกน . . . ตอนกลางคืน พวกเขาจะทำเงารูปต่างๆ เหมือน beneditos ในโปรตุเกส” แม้ว่ารายงานนี้ตรงกันข้ามกับความเชื่อที่ว่า ซุนัน กาลิจากา (Sunan Kalijaga) ประดิษฐ์หน้ากากชุดแรกในท้องที่กลาเต็น ไกล่ยกยาการ์ตา ใน ค.ศ. 1586 หลักฐานของปีเรส สนับสนุนข้อคิดของปีโกด (1938: 39 – 52) ที่ว่าละครหน้ากาก (เหมือนละครเงา) ให้ความเพลิดเพลินกับประชาชนอย่างกว้างขวางในพื้นที่

ชายฝั่ง (บ้านเกิดของกาลีจากา) ในช่วงนี้ และต่อมาภายหลังจึงได้ไปเกี่ยวข้องกับราชสำนักอันสูงส่งของชวากลาง ที่บันเต็นก็เช่นกัน สก็อตต์ (1606: 155 – 56, 161) รายงานว่านักแสดงสวมหน้ากากเป็นกลุ่มที่ได้รับความนิยมกลุ่มหนึ่งในราชพิธีสุหนัต พอมาถึงศตวรรษที่ 17 ละครว้าที่ไม่ได้สวมหน้ากาก (ว้ายัง วง) เริ่มต้นอย่างสงบเสียงมเป็นการเล่นสลับฉากที่ วัน สุนส์ (1656: 238) ได้ดูที่มาตารัม

จากเมืองท่าของชวา พ่อค้าชวาก็ได้นำรูปแบบการแสดงหลายอย่างไปยังมะละกา ปัตตานี และจากนั้นก็แพร่อย่างกว้างขวางออกไปอีกยังสังคมมลายู ปีเตอร์ ฟลอริส (1615: 87) ได้ดูที่ปัตตานี “สุขนาฏกรรมแสดงโดยหญิงล้วน ในแบบของชวา” การแสดงเหล่านี้ยังแพร่ (ราวๆศตวรรษที่ 16) ไปยังบันจาร์มาซิน ในบอร์เนียวตอนใต้ บันทึกเหตุการณ์ของที่นี่เล่าว่า กษัตริย์ ลัมบุง มังกูรัต (Lambung Mangkurat) ส่งคณะทูตไป คีรี ศูนย์จาริกแสวงบุญของมุสลิมนอกเมืองเกรซีก เพื่อขอให้ส่งนักแสดงที่มีความสามารถในละครหน้ากาก ละครเงาและระบำต่างๆมาแสดงถวายพระองค์ “เพื่อให้ที่ประทับมีชีวิตชีวา” (Ras 1968: 41) อีกตอนหนึ่งของบันทึกเดียวกันนี้เล่าว่าผู้คนในเวลาต่อมาเฉลิมฉลองพิธีอภิเษกสมรส 40 วัน 40 คืน “งานฉลองนี้สนุกสนาน ผู้คนแน่นขนัด มีการแสดงละครเงาในพระราชวัง บนเวทีที่มีการแสดงละครว้า (ว้ายัง วง) ที่จัดตั้งมีการแสดงละครหน้ากาก ที่ห้องพระโรงมีการแสดง ราวเก็ด (ขบวนระบำในการเฉลิมฉลอง)” (*Hikayat Banjar* 314: cf. also 323) ชูกาดานาในบอร์เนียวตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งอยู่ด่าน อากู แห่งมาตารัม ดีได้ใน ค.ศ. 1622 คงได้ชมละครเงาในเวลาเดียวกัน (Barth 1896: 92 – 93)

ลักษณะของละครเงา ซึ่งมักจะเล่นตลอดคืนและปลุกโลกของเทพเจ้าและวิญญาณอย่างลึกซึ้ง ทำให้เป็นที่แน่ชัดว่าที่มาแต่ดั้งเดิมมีการเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับวัตถุประสงค์ทางศาสนา แม้ว่าชวาจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามแล้ว ความสัมพันธ์กับศาสนาเดิมก็ยังคงเหลืออยู่บ้าง ซึ่งประกันความสำคัญของว้ายัง กูลิต (ละครเงา) แม้ว่าการละครได้พัฒนารูปแบบต่างๆที่น่าตื่นตาตื่นใจและเข้าถึงได้มากกว่า ในสยามละครเงา หรือหนังตลุง ที่ใช้ตัวหนังก็เก่าแก่เหมือนกัน มีการกล่าวถึงใน กฎมนเทียรบาล ซึ่งมักจะถือกันว่าออกใช้ใน ค.ศ. 1458 (Nicolas 1927:105; Dhaninivat 1948: 116) การแสดงนี้อาจเก่าแก่กว่าในเขมร ซึ่งตามปรกติถือว่าเป็นช่องทางที่ละครเงาเข้ามาถึงสยามจากชวา แม้ว่าจะไม่มีข้อมูลสมัยต้นๆมาพิสูจน์ ขณะที่พุทธศาสนานิกายเถรวาทได้ค่อยๆตัดประเด็นเรื่องศาสนาออกไปจากเนื้อหา แต่ก็ปรากฏว่าละครเงากลายเป็นพิธีกรรมที่ลึกซึ้งขึ้นเรื่อยๆในสยาม นอกจากนี้ในจังหวัดภาคใต้ที่อยู่ติดกับสังคมมลายู

ตามความเชื่อของไทย ละครหน้ากากหรือโขนนั้น ผู้พัฒนาคือสมเด็จพระรามาธิบดี (1491 – 1529) พระองค์ทรงให้คนรำเลียนแบบตัวหนังในละครเงา (Brandon 1967: 65 – 66) การแสดงแบบนี้ได้กลายเป็นวิธีที่นิยมกันมากขึ้นในการเล่นเรื่องชาดกอันเป็นเรื่องของ พระพุทธเจ้าในอดีตชาติ และในที่สุดก็ได้แพร่ไปยังพม่าและเขมรเพื่อสนองวัตถุประสงค์เดียวกัน

ละครรำเพียงเพื่อความบันเทิงโดยที่นักแสดงไม่สวมหน้ากาก ดูเหมือนจะมีบทบาท กว้างขวางบนแผ่นดินใหญ่มากกว่าในชวา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะตัวอย่างจากละครของจีนหรือ เพราะไม่มีความเกรงกลัวเรื่องการแสดงเป็นมนุษย์อันเป็นปัญหาของอิสลาม การละครใน รูปแบบที่แยกจากศาสนามากที่สุดมีชื่อเรียกเหมือนกันในส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ (ไทย เขมร มลายู) และดูเหมือนว่าจะมาจากคำ *ลากอน* (*lakon*) ของชวา ในชวาเองคำนี้ใช้หมายถึงตอน หนึ่งของการแสดงละคร ไม่จำเป็นต้องเป็นละครรำ อย่างไรก็ตามชวายังคงเป็นแหล่งที่ควรจะ ค้นหาต้นกำเนิดร่วมของละครไม่สวมหน้ากากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ข้อมูลที่ค่อนข้างสมบูรณ์จากอาคันตุกะชาวฝรั่งเศสที่ราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ (1656 – 88) รวมคำบรรยายการเล่นโขนในอยุธยาแสดงโดยชาวมอญจากหงสาวดี เช่นเดียวกับ คนไทย และละครหุ่นซึ่งลาวเล่นได้ดีเป็นพิเศษ (Tachard 1686: 192, 185; La Loubere 1691: 47) แต่ไม่มีการกล่าวถึงละครเงา ลา ลูแบร์ (1691: 49) ได้เขียนไว้ดังนี้

ชาวยุโรปมีละครเวทีสามประเภทด้วยกัน ประเภทที่เรียกว่าโขนเป็นการร่ายรำในรูปแบบต่างๆ มีเสียงขอและ เครื่องดนตรีอื่นๆประกอบ คนรำสวมหน้ากากและถืออาวุธ และดูเหมือนการต่อสู้มากกว่าการรำ และแม้ว่าทุกคนจะเคลื่อนไหวว่องไว และจัดทำเกินควร แต่ก็พากย์ไปด้วยตลอดเวลา หน้ากากของพวกนี้ส่วนใหญ่ น่าเกลียด หากไม่เป็นหน้าสัตว์ประหลาดก็เป็นหน้าปีศาจ การแสดงที่เรียกว่าละครเป็นเหมือนบทกวีในรูปแบบที่ผสมมหากาพย์และละครที่เล่นกันสามวันตั้งแต่ 8 โมงตอนเช้าจนถึง 7 โมงตอนเย็น เป็นประวัติศาสตร์ในรูป ร้อยกรอง เครื่องขิม และขับร้องโดยนักแสดงหลายคนที่อยู่บนเวที และจะร้องก็เพื่อโต้ตอบกัน คนหนึ่งจะขับ ร้องบทของนักประวัติศาสตร์ ส่วนที่เหลือก็เป็นบุคคลในเรื่องที่ต้องพูด ผู้ที่ขับร้องทุกคนเป็นผู้ชายไม่มีผู้หญิง ส่วนระบำเป็นการเต้นคู่ของชายและหญิง ซึ่งมีได้เป็นการต่อสู้ แต่เป็นการแสดงความสุภาพและเอาใจ ... พวกที่เต้นรำทั้งชายและหญิงต่างติดเล็บปลอม ซึ่งยาวมากทำด้วยทองแดง “ระหว่างที่เต้นก็จะร้องไปด้วย และสามารถทำได้โดยไม่เหนื่อยมาก เพราะการเต้นรำของพวกเขาก็คือการเดินเข้าจังหวะไปรอบๆอย่างช้ามาก โดยไม่มีการเคลื่อนไหวมากนัก มีการบิดตัวและแขนอย่างช้าๆ และหลายท่ามาก ... ในระหว่างนั้นจะมีผู้ชาย สองคนออกมาให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมด้วยการเล่นตลก ... ละครและระบำมักจะมึนให้ไปแสดงในงานศพอยู่ เสมอ และบางครั้งก็แสดงในงานอื่นๆ ... ละครนั้นส่วนใหญ่แล้วใช้ในงานพิธีฉลองวัดใหม่

ข้อมูลที่มีค่านี้ชวนให้คิดว่าในระดับประชาชน โขนและละครได้มีวิวัฒนาการมาแล้วในแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม บางทีการแสดงทั้งสองอย่างอาจได้แรง

บันดาลใจจากละครเงาที่มีความเก่าแก่และลึกซึ้งกว่า ในเวลาเดียวกัน ระบุว่านิโคลัส (1924: 43) เรียกว่า “ระบำที่บอกลักษณะตัวละคร” พัฒนามาจากระบำอันศักดิ์สิทธิ์แต่โบราณในทิศทางซึ่งเกี่ยวพันกับการเล่านิทาน

การละครของพม่าก่อนที่ราชสำนักสนับสนุนให้หยิบยืมจากแบบละครไทยในศตวรรษที่ 18 นั้นเรารู้้น้อยมาก ละครเงาไม่เคยรวมอยู่ด้วย แต่บทบาทกึ่งศักดิ์สิทธิ์ในทำนองเดียวกันในระดับประชาชนดูเหมือนว่าอยู่ที่หุ่นกระบอกอันเป็นศิลปะที่พัฒนาไปไกลมาก (ดูรูปที่ 40) ผู้เชิดจะดึงเชือกและรอกหลายเส้นอยู่หลังจาก (Pemberton 1830: 31) ก่อนการปฏิรูปในศตวรรษที่ 18 ตัวหุ่นดูเหมือนจะเป็นสัตว์ในรูปร่างที่ตายตัว หรือบางทีก็เป็นวิญญาณของสัตว์ แต่ละตัวเดินตามจังหวะดนตรีของตน ตามด้วยหุ่นนักแสดงแปรธาตุ หรือ มายากร เจ้าหญิงเจ้าชายซึ่งรักกันหนึ่งคู่ เดินระบำประจำคณะ (Htin Aung 1937: 144 – 49) อีกสิ่งหนึ่งที่นำทางการละครสมัยใหม่ของพม่าได้แก่ขบวนการแสดง (*nibhatkin*) อันเอิกเกริกบนเกวียนตามงานฉลองที่เล่นตอนต่างๆจากเรื่องชาดก (เพ็งอึ้ง: 18 – 20)

ทั่วทั้งภูมิภาคประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์สองอย่างบรรจบกันเป็นบางส่วนในศตวรรษที่ 18 ประเพณีหนึ่งมาจากนักระบำที่ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงซึ่งแต่เดิมเป็นสื่อติดต่อกับวิญญาณหรือเทพเจ้าฮินดู นี่เป็นขนบประเพณีของระบำไทยและวิวัฒนาการจากระบำคนทรงของพม่ามาเป็นการบันเทิงที่ ดิง อ่อง (1937: 21 – 24) เรียกว่า “สลับฉาก” แหล่งกำเนิดทำนองเดียวกันนี้ได้ก่อให้เกิด *ราเก็ด* และ *กัมบุห์* ของชาวและ บาหลี การแสดงทั้งสองอย่างนี้มีอยู่แล้วในศตวรรษที่ 14 แต่ดูเหมือนว่าจะมีนักเต้นชายตั้งแต่ตอนแรกๆ (Wangbang Wideya: 87, 91; Pigeaud 1938: 345 – 47; McPhee 1966: 113) อีกประเพณีหนึ่งเป็นการแทนเทพเจ้า และวิญญาณด้วยหุ่นมนุษย์ เเงา และ ผู้แสดงที่สวมหน้ากากในเวลาต่อมา พอถึงศตวรรษที่ 17 ทั้งสองแบบนี้ได้ก่อให้เกิดการละครชาวบ้านที่นิยมกันมากซึ่งใช้เรื่องจาก *รามายณะ* *มหาภารตะ* ชาดก และเหตุการณ์จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ความเพลิดเพลิน ความรู้ สอนศีลธรรม และในเวลาเดียวกันก็คงรักษาสายใยระหว่างโลกของมนุษย์และเทพเจ้าซึ่งจำเป็นโดยเฉพาะที่งานศพ การแต่งงาน และพิธีการที่สำคัญอื่นๆ

บรรยากาศของเมืองและความเป็นสากลของยุคนี้ทำให้การละครสามารถพัฒนาออกไปได้บ้างจากเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และขนบธรรมเนียม ทำให้เกิดละครชาวบ้านที่คนเล่นไม่สวมหน้ากากและมีการสร้างเรื่องใหม่ๆขึ้นมาเล่นกันบ่อยๆในสยาม และอาจจะในชวาและเขมรด้วย ที่ว่าประเพณีนี้ได้แพร่ไปยังสังคมมลายูด้วย เราได้จาก *ฮิกายัต ปัตตานี* (115 – 16) ซึ่งเล่าว่ามีคณะละครมีชื่อประกอบด้วยชายสี่คนและหญิงแปดคนมาที่ปัตตานีในทศวรรษ 1620 พวกนี้ได้จัดแสดงบทละครร้อยกรองมีดนตรีประกอบ (*ikatan*) นำเหตุการณ์มาจากเรื่อง *รามายณะ* แต่

อย่างน้อยมีสองเรื่องจากอดีตอันไม่ไกลนักของมลายู เรื่องหนึ่งเป็นเรื่องที่ เป็นดาฮารา (อัคร มหาเสนาบดี) แห่งมะละกา ต่อต้านการรุกรานครั้งแรกของพวกโปรตุเกส และอีกเรื่องหนึ่ง เกี่ยวกับเป็นดาฮารา แห่งยะโฮร์ ตอนทึ่โจมตี จัมปี

นอกเหนือจากจะบรรเลงเพลงประกอบการแสดงเหล่านี้ ดนตรีมีบทบาทสำคัญทั้งในการละครของ รัฐและความสนุกเพลิดเพลินประจำวันของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดนตรีดูเหมือนจะอยู่ทุกหนทุก แห่ง ชาวฟิลิปปินส์ ชาวไทย และ ชาวพม่า ร้องเพลงขณะที่พายเรือ เกี้ยวข้าว และ ตำข้าว (Alcina 1668 III: 64; Loarca 1582: 121; Symes 1827 II: 23; Schweisguth 1951: 119 – 21) ชาวฮอลันดาคน แรกในชวามบรรยายว่า “การเดินร่ำดำเนินไปตลอดคืน กลางคืนมีแต่เสียงฆ้องและเครื่องดนตรีดังอีกทีก็” อย่างไร (Verhael 1597: 30) เบาวริง (1857 I: 150 – 51) ได้ตั้งข้อสังเกตคล้ายกันนี้เกี่ยวกับสยามใน

รูปที่ 40 “งานก่อพระเจดีย์ทราย”ของพม่าในเดือนที่ 12 ทางจันทรคติ (มีนาคม – เมษายน) ตามที่วาดอยู่ใน สมุดภาพกลางศตวรรษที่ 19 ซ้ายมือคือโรงหุ่นกระบอก หน้าโรงคือวงดนตรีพม่าที่เล่นประกอบ ขวามือ ผู้ขายอาหารต่างๆ

สมัยของเขา และอยู่ภายในช่วงที่รุ่งเรืองที่สุดก็ยังคงจำกันว่าเป็นยุคที่การบรรเลงดนตรี แพร่หลายอย่างกว้างขวาง (Morton 1976: 13)

ไม่เพียงแต่ในเรื่องการละครเท่านั้นที่ เราควรจะพยายามหาความแตกต่างระหว่างดนตรี พื้นบ้านและราชสำนักในยุคนี้เหมือนกัน (Kunst 1933 I: 120 – 21) ทั้งเจ้าและไพร่ได้ความ บันเทิงจากละครเรื่องเดียวกันและเครื่องดนตรีอย่างเดียวกัน แต่ก็มี ความแตกต่างระหว่างความ ก้องกังวาลอันทรงพลังของฆ้องสำริดและเสียงดนตรีที่คุ้นกันมากกว่า ซึ่งมักจะบรรเลงโดยผู้หญิง

การที่ “gong” เป็นหนึ่งในบรรดาคำที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้แก่ภาษาต่างๆในยุโรป เป็นเรื่องที่เหมาะสมยิ่ง คำนี้แต่เดิมคงเป็นคำชวา แต่ภาษาฮอลันดาเขียนส่วนใหญ่และ

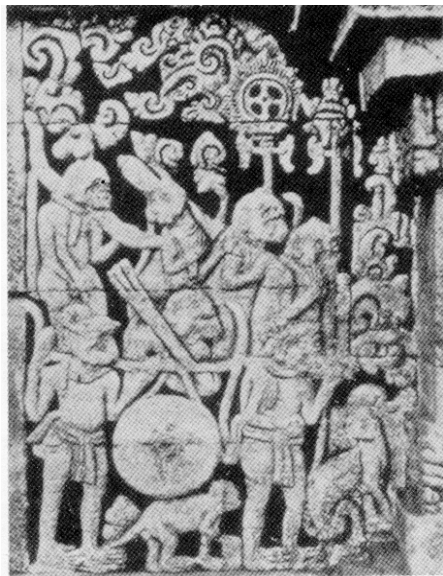
ภาษาไทย (ฮ่อง) ยี่มไป เสียงอันเป็นลักษณะเฉพาะของสำริดมีบทบาทสำคัญในแง่สถานภาพ และพิธีการเช่นเดียวกับดนตรี บางทีอาจจะตั้งแต่มโหรีที่ก่อกองชอน มาได้ตลาดทั่ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสี่ร้อยปีก่อนคริสต์ศักราช ในยุคการค้า ฮ่องสำริดคงเป็นรายการ สินค้าที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินโดนีเซียตะวันออก บอร์เนียว และ ฟิลิปปินส์ ซึ่งจะต้อง สั่งเข้ามาจากชาว หรือจีน มีการใช้ฮ่องเหล่านี้พร้อมกับกลองไม้หน้าเดียว เพื่อบอกเวลาเป็น ชั่วโมง หรือ ช่วงของวัน (Dampier 1697: 231; Yupho 1957: 22) เพื่อเรียกผู้คนมาชุมนุมกัน หรือ ออกประกาศที่สำคัญๆ (Lodewycksz 1598: 107; Wilkinson 1903: 374) เพื่อเพิ่มความ เครื่องขมิให้แกโอกาสอื่นๆ

ตามที่ อัลซึนา (1668 III: 722 – 73) บันทึกไว้ มีแต่คนรวยเท่านั้นที่สามารถซื้อหาเครื่องดนตรีที่น่าประทับใจเหล่านี้ ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจเลยที่อุปกรณ์พวกนี้จะโยงกับสถานภาพ อย่างแน่นอน เมื่อกษัตริย์หรือคนสำคัญเข้ากระบวนแห่ที่เป็นพิธีการ ก็จะมีคนตีฮ่องตามไป ด้วย (รูปที่ 41) “ฮ่องห้อยจากคานไม้ มีผู้ชายสองคนแบกคานไปบนบ่า ส่วนคนอื่นๆก็ตีฮ่องด้วย ไม้ตี (ทำให้เกิด) เสียงหลากหลายจากเสียงต่ำสุด ถึงเสียงสูงสุด เพราะบางชิ้นก็ใหญ่บางชิ้นก็ เล็ก” (Galvão 1544: 111; cf. Scott 1606: 155) ในกระบวนเสด็จประพาสทางน้ำหรือการ ปฏิบัติการของกองทัพเรือก็จะมีเครื่องสำริดหนึ่งชุดเหมือนกันเพื่อแสดงราชานุภาพ (Morga 1609: 276; Galvao 1544: 149) ในโอกาสงานของรัฐ เช่นการประลองยุทธ์จัดโดยกษัตริย์ชาว จะต้องมีฮ่องอยู่จำนวนหนึ่ง ที่มาตารัมขุนนางผู้ยิ่งใหญ่แต่ละคนจะสร้างเวทีของตนเองสำหรับการ ประลองยุทธ์ พร้อมด้วย “เครื่องโลหะอย่างน้อย 20 หรือ 30 ชิ้น โดยมีฮ่องทั้งใหญ่และเล็ก เช่นเดียวกับกษัตริย์ที่มีมากถึง 200 ชิ้นกระจ่ายไปในห้าหรือหกที่ จะมีการตีฮ่องเบาๆนุ่มนวล ไพเราะก่อนกษัตริย์เสด็จถึง... เมื่อเสด็จถึงจัตุรัสด้านนอก พวกเขาก็จะเริ่มตีฮ่องทั้งใหญ่ และเล็กเต็มแรงจนไม่มีความหวังเลยว่าจะได้ยินเสียงกลองสิบใบของเรา” (van Geons 1656: 229 – 30)

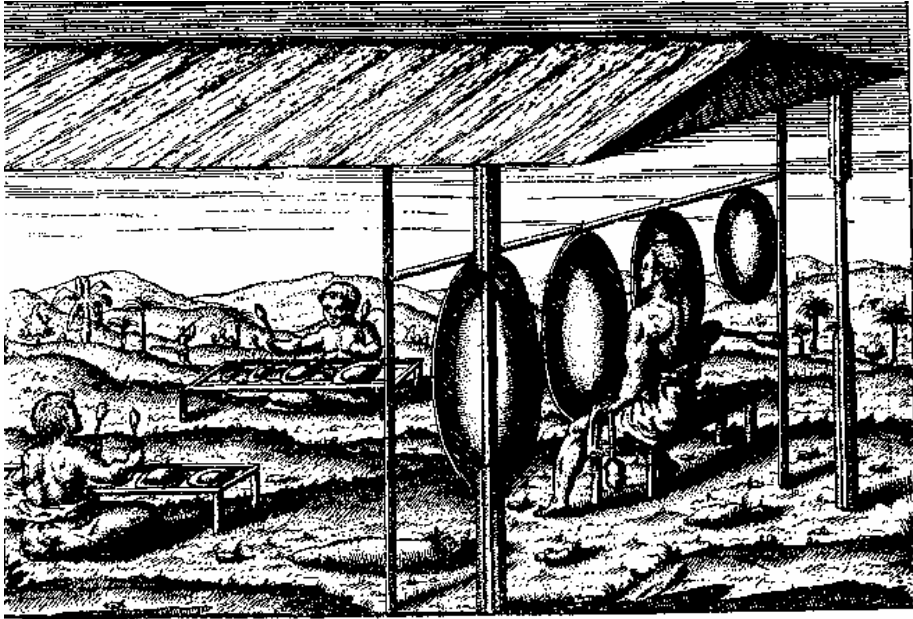
ที่ราชสำนักและบ้านใหญ่ๆ เสียงฮ่องซึ่งประกอบด้วยฮ่องขนาดและเสียงต่างๆกัน 7 หรือ 8 ลูก และบ่อยครั้งที่จะเป็นเสียงคู่แปดสองคู่ จากฮ่อง 14 หรือ 16 ลูก ที่มารวมกัน ประกอบเป็นเครื่องดนตรีเล่นเสียงคู่แปดมีเสียง 7 ระดับ (ยกเว้นสเกล *slendro* ห้าระดับของชาว อาจเป็นไปได้ว่ามีความตั้งใจที่จะแสดงจำนวนในภาพพิมพ์คร่าวๆของวงดนตรีฝั่งทะเลเหนือ โดย ชาวฮอลันดา ที่ฮ่องเพียง 4 ลูกประกอบเป็น *bonang* พื้นฐาน ดูรูปที่ 42) ชาวโปรตุเกสผู้พิชิต มะละกาได้รับพระราชทานชุดฮ่องประกอบด้วยฮ่องเล็กๆ 20 ลูก (อาจเป็น 4 X 5 ใน สเกล *slendro*) และใหญ่สองลูก “ที่ตีเวลารบ” (Albuquerque 1557: 161) ที่มินดาเนา แดมปีเยร์ (1697: 234) ไม่พบเครื่องดนตรีอื่นนอกจากฮ่องขนาดต่างๆ 16 ลูกเรียงกัน ที่อยุธยาฮ่องวง 16

ถูกดัดแปลงมาจากอารยธรรมเขมรสมัยนครธรรมและในที่สุดก็มีลักษณะเฉพาะเป็นของพม่า เขมร และสยาม (ดูรูปที่ 33 และ 40) ปรากฏขึ้นในรัชสมัยพระนารายณ์ (La Loubère 1691: 68; Morton 1976: 45 – 48)

ด้วยเหตุว่าห้องจะโยงกับความสนใจของเพศชายในเรื่องสถานภาพและการสงคราม ผู้ชายมักเล่นกลางแจ้ง แต่ในฟิลิปปินส์ (Pigafetta 1524: 36 – 37) และในเวลาต่อมาที่ บางส่วนของสุมาตรา เป็นปรกติธรรมดาที่นักดนตรีหญิงจะควบคุมวงซ้องและกลองทั่วทั้ง ภูมิภาค ผู้หญิงเล่นซ้องและกลองทั้งหมดนอกจากตัวที่ใหญ่ที่สุด โดยเฉพาะในงานบันเทิงใน ร่มเพื่อประกอบการเล่นระบำ (Verhael 1597: 30) ในสยามวงดนตรีสองประเภทเริ่มเป็นรูปเป็น ร่าง

รูปที่ 41 ซ้องใหญ่ของชาวโนขบวนทหาร จากภาพสลักหินที่จันดี ปานาตารัม
วัดในชวาศตวรรษที่ 14 เป็นภาพกองทัพวานรของสุครีพ

รูปที่ 42 ช่างชาวในความคิดของช่างทำแม่พิมพ์ชาวฮอลันดา ค.ศ. 1596 คำอธิบายภาพร่วมสมัย ใน Lodewycksz 1598 เขียนว่าใช้ “เพื่อบอกชั่วโมง และเล่นเพลงทุกอย่าง. . . และเมื่อต้องการที่จะเรียกผู้คนในนามของกษัตริย์ เช่นในตอนที่เราไปถึงเป็นครั้งแรก เพื่อแสดงว่าใครๆก็มาซื้อและขายกับเราได้”

ขึ้นมา—มโหรีหรือวงเครื่องสายเล่นโดยผู้หญิงสี่หรือห้าคน รวมทั้งผู้ขับร้องและคนตีกลอง (รูปที่ 43ก และ 43ข) และปี่พาทย์ ซึ่งเป็นวงผู้ชายประกอบด้วยปี่ ฆ้อง และกลอง (Morton 1976: 101 – 05) มีการให้เกียรติมโหรีโดยการวาดภาพและแกะสลักในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผู้หญิงในราชสำนักหรือบ้านขุนนาง ส่วนปี่พาทย์ใช้ประกอบการแสดงละครและงานฉลอง คุณสต์ (1933: 113 -14) มีความเห็นว่าการกำเนิดของชาวพัฒนามาจากการค่อยๆรวมตัวกัน ในช่วงหนึ่ง ระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 18 ของรูปแบบวงฆ้อง-กลองของผู้ชายและวงเครื่องสายและเครื่องเป่าที่มักเล่นโดยผู้หญิง (รูปที่ 44) ที่มาดาร์มีวงที่คล้ายกับกำมะลันอยู่แล้ว โดยมีเครื่องสายและขลุ่ยพร้อมด้วย “ฆ้องเล็กๆหลายลูก” (van Goens 1656: 235) ในปัตตานี ศตวรรษที่ 16 วงดนตรีแบบฉบับของราชวงศ์มลายูมุสลิมที่มีกลองเป็นหลัก (*nobat*) มีสัดส่วนดังนี้ “แตรทอง (*nafiri*) 4 ตัว และ แตรเงิน 4 ปี่โอบ (*serunai*) ทอง 2 เงิน 2 กลองกษัตริย์ 12 และ กลองรัฐ 8” (*Hikayat Patani*: 141) สิ่งที่คุณเหมือนจะแน่นอนก็คืออย่างน้อยก็มีความหลากหลายและการทดลองค่อนข้างมากในวิธีการจัดวงดนตรีในปลายศตวรรษที่ 17

ถ้าเครื่องดนตรีสำริดและวงดนตรีที่ซับซ้อนเป็นลักษณะพิเศษของผู้มั่งคั่ง กลอง ขลุ่ย ปี่ และเครื่องสายที่เรียบง่ายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่อยู่ในวิสัยที่ทุกคนพอจะมีได้ สำหรับชาวบ้านธรรมดา เครื่องดนตรีทำอย่างถูกๆจากไม้ไผ่ กะลามะพร้าว และทางมะพร้าว

แม้แต่จังหวะของการดำข้าวก็อาจใช้ประกอบเพลงได้ ในบรรดานักเขียนสองสามคนที่บรรยายฉากชนบท อัลซิงา (1668 III: 64 – 73; cf. Chirino 1606: 279) ได้เผยให้เห็นความชื่นชมอย่างมากของชาวบ้านฟิลิปปินส์ต่อฝีมือการเล่นจะเข้ธรรมดา (*kudyape*) ของผู้ชาย หรือพิณเล็ก (*korlong*) ของผู้หญิง ในการเล่นได้ตอบหรือประชันกันของเครื่องดนตรีสองอย่างนี้ “ผู้คนจะมาชุมนุมกันมากมาย . . . จนเต็มบ้านทั้งชั้นล่างชั้นบน” (เพ็งอ้ง: 67)

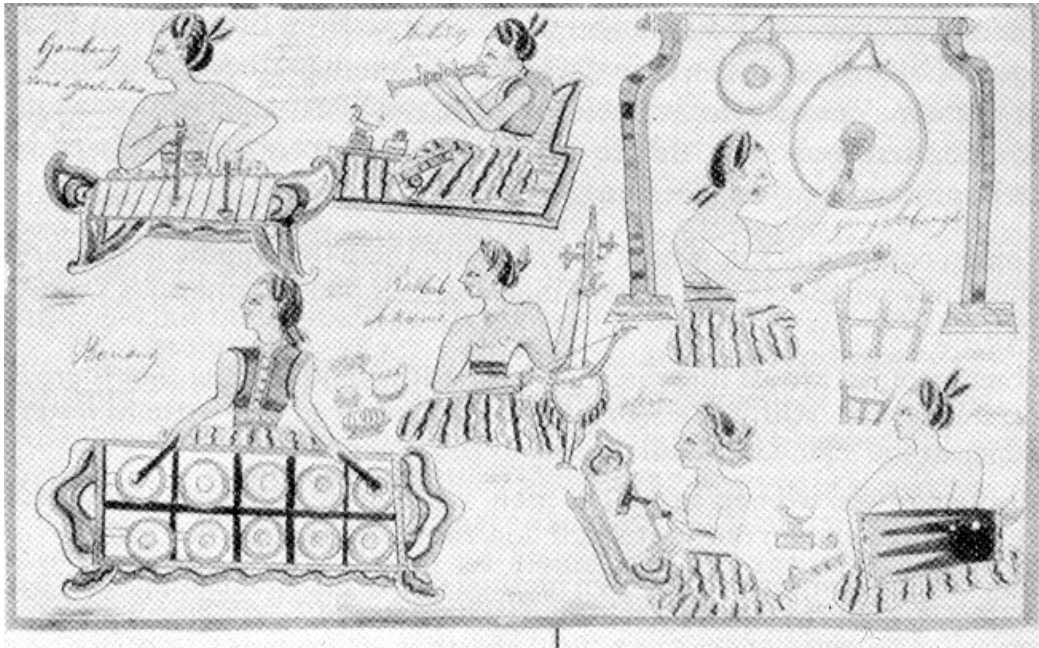
ส่วนดนตรีของเวียดนามนั้นน่าจะเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของประเพณีดนตรีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าจะมีอิทธิพลจาก และเขมรอยู่มากก็ตาม นอกจากความคล้ายคลึงกันของเครื่องดนตรีจีนและเวียดนาม เวียดนามใช้ระบบห้าบันไดเสียงและท่วงทำนองตรงกันข้ามกับทำนองเพลงเสียงประสาน ระบบเจ็ดเสียงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Tran 1967: 19 – 23; Kunst 1933: 121) ยิ่งกว่านั้นเวียดนามยังเขียนเพลงสำคัญๆตามระบบสัญลักษณ์ที่มาจากของจีน (Tran 1967: 64 – 65) ซึ่งผิดไปอย่างมากจากระบบการถ่ายทอดด้วยการฟังเท่านั้นในส่วนอื่นๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักดนตรีแต่ละคนจะมองหาท่วงทำนองเพลงจากคลังเพลงให้พิศดารขึ้น ซึ่งถือว่าเป็น “สภาวะอันมั่นคง” ที่จำเป็น (Sutton 1982: 291 – 92) แต่รูปแบบที่เด่นของภูมิภาคดูเหมือนว่าจะมีอยู่ในดนตรีชาวบ้านและร้อยกรองอันเป็นที่นิยมของเวียดนาม

รูปที่ 43ก วงมโหรีหญิงจากรูปสลักนูนเชื่อว่าเป็นงานสมัยสุโขทัย

รูปที่ 43 วมโหรีหรือวงอังกะลุงแบบหนึ่ง จากภาพฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธยสวรรค์ ในกรุงเทพฯ ประมาณ ค.ศ. 1800

รูปที่ 44 เครื่องดนตรีในวงอังกะลุง ของชาว ต้นศตวรรษที่ 19 ตามที่ปรากฏในภาพวาดของชาวจากฝั่งเหนือ

การรู้หนังสือกระจายไปทั่วหรือ

ชาวยุโรปผู้สังเกตการณ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประหลาดใจที่พบว่าการรู้หนังสืออยู่ในระดับสูง หลักฐานของคนพวกนี้ครอบคลุมในวงกว้างและน่าเชื่อถือที่สุดโดยเฉพาะในส่วนของภูมิภาคที่คาดหวังน้อยที่สุด คือ ฟิลิปปินส์ แม้ว่าตามที่นักเขียนสเปนในสมัยแรกๆยอมรับว่าไม่มีงานเขียนสำคัญในภาษาฟิลิปปินส์ และการเขียนเองก็อาจเริ่มไม่เกินร้อยหรือสองร้อยปีก่อนที่ชาวสเปนจะเข้ามา ทั้งชายและหญิงโดยทั่วไปแล้วสามารถสลักสัญลักษณ์ 17 ตัวที่ใช้ในการเขียนภาษา ฟิลิปปินส์บนแผ่นไม้ไผ่หรือใบลาน

ผู้หญิงโดยทั่วไปรู้วิธีเขียน [ตัวอักษรฟิลิปปินส์] และเมื่อเขียนก็มักเขียนบนแผ่นไม้ไผ่ (Dasmarinas 1590A: 424)

ชาวเกาะพวกนี้ต่างคุ้นเคยกับการเขียนและอ่านจนแทบจะไม่มีผู้ชายคนใด และถ้าเป็นผู้หญิงแล้วเกือบจะไม่มีเลยที่อ่านหรือเขียนหนังสือเป็นตัวอักษรที่ใช้กันที่เกาะมะนิลาไม่ได้ (Chirino 1604: 280)

ชาวพื้นเมืองทั้งหมด ผู้หญิงเช่นเดียวกับผู้ชาย เขียนภาษานี้ และมีน้อยคนมากที่เขียนไม่ได้ หรือไม่ถูกต้อง (Morga 1609: 269)

ทุกคนต่างยึดมั่นกับวิธีการเขียนและอ่านของตนด้วยใจรัก มีผู้ชายจำนวนน้อยมาก และยิ่งผู้หญิงแล้วยิ่งน้อยลงไปอีกที่ไม่รู้และใช้วิธีนี้ (Colin 1660: 51)

ปัจจุบันนี้พวกเขา (วีชายา) ใช้มัน [อักษรฟิลิปปินส์] มาก และผู้หญิงใช้มากกว่าผู้ชาย ผู้หญิงอ่านอักษรพวกนี้ ได้คล่องกว่าผู้ชาย (Alcina 1668 III: 39)

แทบทุกคนใน วีชายา รู้จักวิธีเขียนตัวอักษรในภาษาของตน (Delgado 1751, อ้าง Scott 1968: 58 – 59)

ไม่มีที่ไหนใดที่เรามีข้อเท็จจริงโดยตรงในจำนวนและคุณภาพเช่นนี้ โดยเฉพาะนอกศูนย์คำขายหลัก แต่อย่างไรก็ตามหลักฐานที่ได้จากชาวและบาทลี้มีแนวโน้มในทิศทางเดียวกัน ไรคลอฟ วัน สุนส์ หัวหน้าคณะผู้แทนทางการ 5 คณะจากปัตตาเวีย ไปยังราชสำนักมาตารัม ในช่วง ค.ศ. 1648 – 54 สรุปว่าชาวชาวส่วนใหญ่อ่านและเขียนได้ (van Goens 1656: 184) มาจนถึงศตวรรษที่ 19 จึงได้มีรายงานเรื่องบาทลี้ที่ละเอียดในทำนองเดียวกัน แม้ว่าจะล่าช้ามาจนตอนนี้บาทลี้ก็ยังคงรักษาลักษณะเฉพาะของชาวก่อนสมัยอิสลามซึ่งในชาวเองก็ได้ถูกอิทธิพลของศาสนาอิสลามและฮอลันดาค่อยๆกัดกร่อนไปแล้ว ซอลลิงเกอร์ (1847: 532) ในการกล่าวถึงลอมบ็อกในทศวรรษ 1840 ตั้งข้อสังเกตว่า “ชาวบาทลี้เกือบทุกคนอ่านและเขียนภาษาของตนได้ แม้แต่คนที่อยู่ในสถานภาพที่ต่ำสุด อีกทั้งผู้หญิงส่วนใหญ่” ในบาทลี้เอง สี่ทศวรรษต่อมา เจคอบส์ (1883: 216) ได้กล่าวว่า “ชาวบาทลี้ผู้ใหญ่เกือบทุกคนอ่านออกและเขียนได้ ผู้หญิงชั้นสูงในสังคมบาทลี้ส่วนใหญ่ก็มีความรอบรู้ในเรื่องนี้”

การอ้างว่ามีคนรู้หนังสือเกือบทั่วทั้งพื้นที่เช่นนี้น้อยที่สุดก็กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องแปลกในสังคมก่อนสมัยอุตสาหกรรม ซึ่งยังไม่มีวรรณกรรมที่ตีพิมพ์และไม่มีระบบโรงเรียนเป็นทางการ ถ้าหากคำกล่าวอ้างเหล่านี้สามารถรับได้ ความสำเร็จของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ต้องถือว่าพิเศษมาก ความเคลือบแคลงสงสัยดูเหมือนจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบรายงานสมัยต้นๆ กับหลักฐานที่เชื่อถือได้มากกว่าของลัมะโนประชากรอาณานิคมในศตวรรษที่ 20 ที่แสดงรูปแบบการรู้หนังสือในระดับที่ต่ำอย่างน่าทึ่งซึ่งก็เป็นเรื่องที่รู้กันดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ผู้หญิง การสำรวจประชากรในฟิลิปปินส์ ค.ศ. 1903 แสดงว่าเพียงร้อยละ 20 ของประชากรอายุ 10 ปีหรือกว่านั้นที่ทั้งอ่านออกและเขียนได้ แต่อีกร้อยละ 24 อ่านได้แต่เขียนไม่ได้ ถ้าดูเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น เพียงร้อยละ 10.7 ที่ทั้งอ่านออกและเขียนได้

ขณะที่ร้อยละ 31 อ่านได้แต่เขียนไม่ได้ (*Census of the Philippine Islands*, 1903 II: 78 – 79) การสำรวจหมู่เกาะอินเดียในส่วนที่เป็นของฮอลันดา ค.ศ. 1920 ให้ตัวเลขต่ำลงไปอีก เพียงร้อยละ 6.83 ของผู้ใหญ่เพศชาย และร้อยละ 0.26 ของผู้ใหญ่เพศหญิงที่ถือว่ารู้หนังสือในชาวและร้อยละ 8.01 และ 0.35 ที่ถือว่ารู้หนังสือในบาห์ลี และ ลอมบ็อกตามลำดับ (*Volkstelling* 1920 II: 155, 293)

นักวิชาการตะวันตก (ตรงข้ามกับนักเขียนชาตินิยม) มีแนวโน้มที่จะขจัดความขัดแย้งนี้โดยสรุปว่าพยานสมัยต้นๆ นั้นเข้าใจผิดอย่างมากทีเดียว โดยที่อาคันตุกะชาวยุโรปส่วนใหญ่พบปะผู้คนแต่ในหมู่ชนชั้นสูง ก็เป็นไปได้ว่าจะสรุปความเห็นจากครอบครัวอภิชนจำนวนน้อยมากและเข้าใจสภาวะประชากรโดยรวมผิดไป แต่อย่างน้อยที่ฟิลิปปินส์หลักฐานของบาดหลวงชาว สเปนที่ดำรงชีวิตและทำงานกับประชชนนั้นมีน้ำหนักมากพอที่ไม่อาจจะมองข้ามไปได้ง่ายๆ

เราก็คอาจตั้งคำถามกับการสำรวจประชากรอาณานิคมโดยเฉพาะในกรณีของอินโดนีเซีย แม้ว่าจะนิยามการรู้หนังสืออย่างเป็นทางการว่าคือความสามารถที่จะเขียนจดหมายในภาษาใดภาษาหนึ่ง ความสนใจของของรัฐบาลในหมู่เกาะอินเดียในปกครองของฮอลันดา และ ผู้บันทึกการสำรวจซึ่งเป็นชาวอินโดนีเซียหัวสมัยใหม่ ส่วนใหญ่จะเป็นครูจากเขตอื่น (ตัวอย่างเช่นมีชาวเมนาโด และ อัมบน ที่นับถือคริสต์ศาสนา เป็นจำนวนมากในวงการศึกษา) —อยู่ในระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่รัฐบาลอาณานิคมก่อตั้งขึ้นมา ซึ่งสอนภาษามลายู (อินโดนีเซีย) หรือภาษาฮอลันดา โดยใช้อักษรโรมันทั้งคู่ ผู้ที่กำลังเรียนอยู่ในชั้นสามหรือสูงกว่านั้นก็จะบันทึกโดยอัตโนมัติว่ารู้หนังสือ (*Volsktelling* 1920 I: 17) การที่ผู้จัดข้อมูลเองไม่สามารถอ่านภาษาพื้นเมืองอาจอธิบายได้ว่าเหตุใดพื้นที่ที่การรู้หนังสือแบบเก่าซึ่งเป็นการอ่านเขียนภาษาและตัวอักษรที่ไม่ได้สอนในโรงเรียน—ชาว บาห์ลี และซูลาเวซีตอนใต้—จึงถูกระบุว่าการรู้หนังสืออยู่ในระดับต่ำมากผิดปกติ

นอกจากปัจจัยสองอย่างนี้ก็อาจมีปัจจัยที่สาม—การรู้หนังสือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลดลงระหว่างศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 20 ถ้าแนวโน้มนี้เกิดในโลกของหมู่เกาะก็คงจะเป็นด้วยสาเหตุเดียวว่า ระบบการศึกษาที่ “ทันสมัย” และมีความเป็นสากลกว่าซึ่งจัดโดยศาสนสถาน นำเข้ามาโดยศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาได้หยุดยั้งการรู้หนังสือในรูปแบบเก่าที่แตกต่างออกไป

หลักฐานที่น่าสนใจที่สุดที่เอื้อต่อการตีความเช่นนี้มาจากการสำรวจประชากรในหมู่เกาะอินโดนีเซียของฮอลันดา และการสำรวจก่อนหน้านั้นใน ค.ศ. 1930 ที่ไม่สมบูรณ์เท่า การสำรวจเหล่านี้บันทึกอัตราการรู้หนังสือที่สูงสุดในอินโดนีเซียไม่ใช่มณฑลที่การศึกษาระบบใหม่

แพร่หลายมากที่สุด (ซูลาเวซีเหนือ และ อัมบน) แต่ในเขตต่างๆที่ลัมปุง ในสุมาตราตอนใต้ ใน ค.ศ. 1930 ผู้ใหญ่เพศชายร้อยละ 45 และ เพศหญิงร้อยละ 34 สามารถเขียนได้ และตรงข้ามกับรูปแบบปกติ “สมัยใหม่” กลุ่มผู้มีอายุมีอัตราการรู้หนังสือสูงกว่ากลุ่มอายุน้อยกว่า ผู้รู้หนังสือเหล่านี้ส่วนใหญ่สามารถเขียนได้ แต่ไม่ใช่ตัวอักษรโรมันที่สอนกันในโรงเรียนรัฐบาล และยังไม่ได้ใช้อักษรอาหรับซึ่งเรียนเพื่อท่องคัมภีร์อัลกุรอาน แต่ในตัวอักษร *กา-กา-งา* ของ อินโดนีเซียโบราณ ตัวอักษรชุดนี้ไม่มีสอนในโรงเรียนและไม่มีประโยชน์ในด้านการงานอาชีพ หรือในการอ่านหนังสือทางศาสนาซึ่งเป็นที่ยอมรับหรือหนังสือทางโลก คำอธิบายว่าทำไม ตัวอักษรโบราณจึงยังคงอยู่ไม่สูญหายก็คือ ธรรมเนียมพื้นเมืองเรียกว่า *มันจา* (*manjau*) เป็นการเล่นเชิงเกี้ยวพาราสี หนุ่มๆสาวๆจะมาชุมนุมกันตอนเย็นๆ พวกหนุ่มๆก็จะขว้างกลอนสี่บรรทัด (*บันตุน*) ที่มีความนัยเขียนด้วยตัวอักษรโบราณไปให้สาวที่ตนหมายปอง (Volkstelling 1930 IV: 74 – 75; Loeb 1935: 279 – 80; ข้อมูลส่วนตัวจาก Dr. P. Voorhoeve)³

แหล่งข้อมูลไม่ได้บอกว่าพวกเด็กหนุ่มสาวเรียนตัวอักษรอย่างไร เพราะไม่ได้สอนในโรงเรียน คงจะต้องมีวิธีการถ่ายทอดกันที่บ้าน บางทีอาจเรียนจากแม่หรือพี่ๆ ด้วยแรงกระตุ้นที่ทรงพลังยิ่งคือการเข้าร่วมในการเล่นเพื่อเลือกคู่ มีการพูดในทำนองนี้เกี่ยวกับบาห์ลีโดย เจคอบส์ (1883: 216) ผู้ตั้งข้อสังเกตว่าอัตราการรู้หนังสือสูงตามที่เขาได้พบเห็นที่นั่นมิได้เกิดในโรงเรียน “ชาวบาห์ลีเรียน (การเขียน) จากกันและกันเวลาเล่น และเด็กเล็กๆก็สอนกันเองให้อ่าน ตัวอักษรบาห์ลีและเขียนบนใบลาน”

ระบบการเขียนฟิลิปปินส์อาจได้มาจากสุมาตรา ปรากฏว่ารูปแบบคล้ายกับของลัมปุงอย่างมาก รายงานของสเปนอย่างละเอียดเรื่องฟิลิปปินส์ไม่ได้กล่าวถึงโรงเรียนเลย แต่ยืนยันว่าการเขียนของฟิลิปปินส์มิได้ใช้ประโยชน์ทางศาสนา ทางการศึกษา หรือ ประวัติศาสตร์ แต่ใช้เพียงเพื่อ “เขียนจดหมายหรือข้อความสั้นๆถึงกัน” (Dasmarinas 1590A: 424; cf. Chirino 1604: 286) กลุ่มชนฟิลิปปินส์หนึ่งในไม่กี่กลุ่มที่ยังคงรักษาตัวอักษรเก่าหลังจากคนส่วนใหญ่เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาในศตวรรษที่ 17 ได้แก่พวกมังยัน แห่งมินโดโร ที่อยู่อย่างเอกเทศ เล่ากันว่าผู้ใหญ่ส่วนมากยังคงสามารถอ่านเขียนอักษรเหล่านั้นได้ แท้จริงแล้วพวกเขาใช้ระบบการเขียนนี้ช่วยในการจำเพลงรักที่เป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างบันลูดันงานเลี้ยงหลังการเก็บเกี่ยวเพื่อแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ เมื่ออย่างเข้าสู่วัยรุ่นพวกเด็กหนุ่มสาวจะขอญาติผู้ใหญ่ให้ความรู้เรื่องตัวอักษรพื้นเมืองที่จะช่วยให้แสดงตัวอย่างน่าประทับใจ

³ เมื่อพิจารณาว่าคนที่เก็บข้อมูลในการสำรวจอาจมีอคติตามที่กล่าวมาข้างต้น คงจะเป็นไปได้ว่า ลัมปุง เด่นออกมาในการสำรวจว่าเป็นช้อยกเว้นในรูปแบบของการรู้หนังสือระดับต่ำโดยทั่วไป เพราะตัวอักษรเก่าใช้กันแพร่หลายเกินกว่าที่จะไม่รู้ ไม่ใช่ว่ามีความพิเศษตรงที่ยังคงหลงเหลืออยู่

ระหว่างการร้องเพลงรักตอบโต้กันในงานเลี้ยงเหล่านี้ (Conklin 1949; Conklin 1960: 117 – 18; Scott 1968: 59)

อัตราความรู้หนังสือของผู้หญิงที่มีรายงานว่าสูงผิดปกติในฟิลิปปินส์ บาห์ลี และลัมปุง เริ่มมีความสำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน เมื่อไม่มีโรงเรียนอย่างเป็นทางการที่ใช้ในการทำใหกลุ่ม อภินันด้านศาสนาคงอยู่ตลอดไป ดูเหมือนว่าการรู้หนังสือจะถ่ายทอดจากญาติผู้ใหญ่ไปยัง เด็กๆที่บ้าน

ซูลาเวซีใต้ และเกาะซุมบาวาที่ได้รับอิทธิพลจากซูลาเวซีรวมเป็นพื้นที่ส่วนที่สามที่ ตัวอักษร *กา-กา-งา* ซึ่งอยู่ในตระกูลเดียวกันกับตัวอักษรที่ฟิลิปปินส์และสุมาตรายังคงมีใช้ โดย ไม่ได้อยู่ในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ ตัวอักษรชุดนี้ซึ่งรับเข้ามาเพียงสองหรือสาม ศตวรรษก่อนที่ภูมิภาคนี้หันมานับถือศาสนาอิสลามในต้นศตวรรษที่ 17 มีการใช้ในการลำดับ เชื้อสายจากบรรพบุรุษ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี และตำรายาการณศาสตร์ อย่างน้อยในซุม บาวาก็มีการใช้ในบทกลอนฝากรักแบบของลัมปุง (Mantja 1984: 37) ศาสนาอิสลามได้นำ อักษรอาหรับเพื่อวัตถุประสงค์ทางศาสนาและอื่นๆเข้ามาโดยมิได้กำจัดอักษรเดิมออกไป แจร์ แวส์ (1701: 64, 74) ได้ให้เหตุผลหนึ่งที่อธิบายปรากฏการณ์นี้ว่า เด็กผู้ชายมะกัสซาร์ใช้เวลา หนึ่งชั่วโมงตอนเช้าและตอนเย็นกับอุลามาสอนให้ “ทำบัญชี อธิบายคัมภีร์อัลกุรอาน อ่าน และ เขียน” ตัวอักษรอาหรับ ส่วนผู้หญิงจะอยู่บ้าน แม่จะเป็นผู้สอนให้อ่านและเขียน อีก150 ปีต่อมาเมื่อนักวิชาการผู้สอนศาสนาชาวฮอลันดาค้นหาหนังสือบูกิส และมะกัสซาร์ที่เขียน เป็นลายมือ เขาพบว่าผู้ที่ช่วยได้มากคือผู้หญิง “ตามธรรมดาผู้หญิงพื้นเมืองโดยเฉพาะหัวหน้า ผู้หญิงมีความเชี่ยวชาญในวรรณคดีบูกิสมากกว่าผู้ชายมาก . . . ในที่สุดผมก็ไม่ได้แสวงหา *กูรู* (*guru*:ครูสอนศาสนา) อีกต่อไป หาแต่ *ปาซุรา* (*pasura*) คือพวกที่ใช้เวลาไปกับการอ่าน *ซูรา* หรืองานเขียน . . . เราพบคนเช่นนี้ในหมู่ผู้หญิงระดับหัวหน้า และหญิงชราระดับเดียวกันที่มี ความสัมพันธ์กับราชสำนักเป็นเวลานานเท่านั้น” (Matthes 1856: 184 – 85) ถึงแม้ว่า วัตถุประสงค์จะแตกต่างกันไปบ้างจากฟิลิปปินส์และสุมาตรา การรู้หนังสือก็ถ่ายทอดโดยผู้หญิง ภายในครอบครัวอีกเหมือนกัน และอย่างมีประสิทธิภาพกว่าในโรงเรียนศาสนาซึ่งเต็มไปด้วย นักเรียนชาย

ในประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดียมากกว่า การถ่ายทอดการรู้หนังสือโดย ผู้ชายที่เชี่ยวชาญด้านศาสนาทางระบบโรงเรียนแบบวัดชัดเจนมากจนไม่อาจปฏิเสธได้ แต่ กระนั้นในชวาและบาห์ลี หลักฐานจากวรรณกรรม *กาภาวิน* ก่อนสมัยอิสลามก็คือการเขียนที่ใช้ ในวงกว้างสำหรับจดหมายรักเขียนบนใบตาล กลีบดอกลำเจียก หรือ แผ่นไม้ (รูปที่ 45) อย่าง

น้อยในวงราชสำนักซึ่งเป็นเนื้อหาของวรรณคดีอันทรงคุณค่านี้ ดูเหมือนว่าฝีมือในการแต่งโคลงรักจะเป็นคุณสมบัติสำคัญสำหรับทั้งหญิงและชาย (Zoetmulder 1974: 136 – 53)

ในความเป็นจริงแล้วทุกหนแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีประเพณีการแข่งขันโต้ตอบกลอนโคลงที่เข้มข้น ส่วนใหญ่จะเป็นประเภทกลอนสี่บรรทัด ระหว่างชายหญิงอันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเกี่ยวพาราสี ในพื้นที่ที่อิสลามได้เข้ามามีตั้งมั่นดูเหมือนว่าจะขัดขวางหรือหยุดยั้งนิสัยการเขียนจดหมายในรูปกลอนโคลงดังกล่าวบนใบลาน อักษรอาหรับที่เรียนในโรงเรียนศาสนาเพื่ออ่านคัมภีร์อัลกุรอาน ไม่ได้ใช้เพื่อวัตถุประสงค์นี้เลย ประเพณีการตอบโต้ด้วยกลอนโคลงอันเป็นส่วนหนึ่งของการเกี่ยวพาราสียังคงอยู่ในพื้นที่อิสลามในรูปการว่าปากเปล่าเป็นส่วนใหญ่—นอกจากในพื้นที่ที่ประเพณีดั้งเดิมนี้ยังคงดำรงอยู่ต่อไปทางชุดตัวอักษรกา-กา-งา เช่นในลัมปุง ศาสนาอิสลามได้นำหลักศีลธรรมเรื่องเพศเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ซึ่งถือว่าการรู้หนังสือไม่เพียงไม่จำเป็นสำหรับผู้หญิงเท่านั้นแต่ยังเป็นอันตรายอีกด้วย วรรณกรรมชิ้นเอกของเปอร์เซีย *กะบุสนามา* (*Quabus Nama* 1082: 125) เป็นหนึ่งในหนังสือคู่มือความประพฤติซึ่งระบุประเด็นนี้ไว้อย่างชัดเจน นักเขียนชาวอินโดนีเซียคนหนึ่งจำได้ว่าสมัยยังเป็นเด็กในสุมาตราตะวันตกซึ่งเคร่งในศาสนาอิสลามมาก “เด็กผู้หญิงไม่ได้รับอนุญาตให้ไปโรงเรียน โดยเกรงว่าจะใช้การรู้หนังสือเขียนจดหมายถึงชายหนุ่ม” (Radjab 1950: 17) ถ้าหากยังมีความรู้สึกเช่นนี้เกี่ยวกับโรงเรียนรัฐบาลในทศวรรษ 1920 ก็เป็นการง่ายที่จะวาดภาพว่าความรู้สึกนี้คงจะรุนแรงมากยิ่งขึ้นในโรงเรียนอิสลามแห่งแรกๆ ที่ตั้งขึ้นในสุมาตรา ที่ซึ่งโคลงรักแฝงความนัยเป็นส่วนสำคัญของวรรณกรรมประเพณี

รูปที่ 45 ปันหยีเขียนโคลงรักบนใบลาน (จาก Zoetmulder 1974)

ในสังคมก่อนยุคอุตสาหกรรมในส่วนอื่นๆของโลกส่วนใหญ่ การรู้หนังสือจะจำกัดอยู่ในกลุ่มอภิชนเพศชายโดยวิธีหนึ่งในสองวิธีนี้ วิธีที่ใช้โดยทั่วไปอาจจะเป็นวิธีที่ถูกต้อง (1963: 11 – 20) เรียกว่า “การรู้หนังสือในวงจำกัด” วัตถุประสงค์หลักของการเขียนก็คือเพื่อดูแลรักษาวรรณกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ความยากที่จะเข้าถึงได้ ทำให้วรรณกรรมทรงพลังยิ่งขึ้น ในยุโรปยุคกลาง เช่นเดียวกับในประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ของอินเดีย และ โลกอิสลาม การรู้หนังสือดูเหมือนว่าจะจำกัดอยู่ในวงแคบๆของอภิชนเพศชายผู้เคร่งศาสนาเท่านั้น และที่สำคัญคือถ่ายทอดตามประเพณีของวัด อภิชนอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ไม่ค่อยพบบ่อยนักได้แก่ฆราวาสผู้คงแก่เรียนในกรีซโบราณ โรมโบราณ และเอเชียตะวันออก การรู้หนังสือของคนเหล่านี้ใช้ประโยชน์ในเรื่องของบ้านเมือง มากกว่าทางศาสนา ในประเทศจีนความยากของภาษาเขียนที่อยู่ในระดับสูงสุดอาจทำให้ทุกคนย่อท้อที่จะเรียนรู้นอกจากอภิชนที่ทรงความรู้ แต่ในญี่ปุ่นอักษรพื้นเมืองแบบสัทอักษร (กานา) ทำให้การรู้หนังสือกระจายในวงกว้างโดยเฉพาะในหมู่ผู้หญิง ในกรีซ ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ ได้เห็นการรู้หนังสือกระจายมากขึ้นในกลุ่มชนชั้นสูงเพศชาย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะที่กรีซมีระบบการเขียนแบบสัทอักษรเหมือนกัน และง่ายพอๆกับอักษรอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์

เหตุผลที่ผมจะยกมาสนับสนุนในกรณีของเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือ แม้ระบบการเขียนแต่เดิมคงจะเข้ามาจากอินเดียในสหัสวรรษแรกของคริสต์กาลเพื่อใช้ใน

วรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็ได้กระจายไปยังหลายพื้นที่ในสุมาตรา ชูลาเวซีได้ และฟิลิปปินส์ ด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างออกไปในชีวิตประจำวัน ก่อนการแผ่ขยายของศาสนาอิสลามและ คริสต์ศาสนาในศตวรรษที่ 16 มีการรับระบบการเขียน ในกลุ่มของผู้นับถือผีสงเทวดาเป็นส่วน ใหญ่ ที่นี้ผู้หญิงมีบทบาทแข็งขันด้านการค้า และสังคมมากกว่าส่วนอื่นๆของโลก ผู้หญิงเริ่ม สนใจการเขียนอย่างจริงจังเช่นเดียวกับผู้ชาย เพื่อใช้ในการเขียนข้อความโต้ตอบ และบันทึก หนี้สิน และงานอื่นๆด้านการค้าซึ่งอยู่ในอาณาจักรของผู้หญิง ดังนั้นการถ่ายทอดการรู้หนังสือ เป็นเรื่องของทางบ้าน ส่วนใหญ่จะอยู่ในความรับผิดชอบของแม่และพี่ๆ ไม่เกี่ยวกับชั้นเรียนของ พระลัทธิ การเขียนก็สะดวกขึ้นเพราะความไม่ยุ่งยากของชุดอักษรที่มีสัญลักษณ์เพียง 14 ตัว สำหรับกลุ่มพยานะกับเครื่องหมายสระไม่กี่ตัว ที่สำคัญเท่าๆกันคือการมีวัสดุการเขียนที่ เหมาะสำหรับการเขียนข้อความหรือเรื่องสั้นๆ (แต่ไม่ใช่ข้อเขียนยาวๆ) ในรูปของใบลาน และ แผ่นไม้ ฝ้าย ด้วยเกณฑ์นี้เราสามารถรับว่าการรู้หนังสือในศตวรรษที่ 16 ของอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์อยู่ ในระดับที่สูงมากตามมาตรฐานร่วมสมัย และสำหรับผู้หญิงแล้วสูงเท่ากับทุกแห่งในโลก การ เปรียบเทียบที่ใกล้เคียงที่สุดอาจจะเป็นญี่ปุ่นในสมัย เฮอิอัน (Morris 1964: 177 – 215) ที่การรู้ หนังสือของผู้หญิงชั้นสูงอยู่ในระดับสูงมากมีความสัมพันธ์กับความต้องการที่จะเขียนโคลง กลอนบรรยายอารมณ์ความรู้สึกถึงกันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเกี่ยวพาราสี

รูปแบบการเรียนรู้หนังสือที่บ้านแต่แรกดูเหมือนว่าจะไม่เข้ากันกับประเทศที่นับถือพุทธ ศาสนานิกายเถรวาทบนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แผ่นดินใหญ่ที่ความสามารถในการเขียน ถ่ายทอดทางโรงเรียนศาสนาสำหรับชายตั้งแต่เริ่มแรกที่มีการบันทึก โรงเรียนวัดในพุทธศาสนา ไปถึงประชากรชายในสัดส่วนที่สูงมากเพราะความเชื่อที่แรงกล้าว่าการอยู่ที่วัดระยะหนึ่งไม่ เพียงแต่เด็กผู้ชายเท่านั้นที่จะได้บุญ แต่พ่อแม่ของเด็กก็ได้ด้วย (Pallegoix 1854 I: 226) เด็กผู้ชายทั้งไทยและพม่าเมื่ออายุประมาณ 7 ปี เกือบทุกคนจะเข้าพิธีอุปสมบทให้กับชีวิตในวัด เด็กๆจะอยู่ที่วัดในฐานะลูกศิษย์และคนรับใช้พระในช่วงเวลาหนึ่งที่แตกต่างกันไป บางครั้งก็ สิ้นสุดลงด้วยการแต่งงานเท่านั้น ส่วนหญิงสาวนั้นตรงข้ามเล่ากันว่าโอกาสที่จะได้รับการศึกษา ไม่ว่าแบบไหนมีน้อยมาก อย่างน้อยก็ที่สยาม (van Vliet 1636: 89) สรุปก็คือประเทศที่นับถือ พุทธศาสนานิกายเถรวาทดูเหมือนจะยึดมั่นกับการรู้หนังสือในรูปแบบของวัดที่ไม่เข้ากันกับ รูปแบบที่อธิบายไว้สำหรับสังคมในหมู่เกาะก่อน ค.ศ. 1600

แต่มีปัจจัยอยู่สองประการที่ดินแดนได้ลุ่มมีร่วมกัน ประการแรกใบลานและแผ่นไม้ฝ้ายมี อยู่พร้อมสำหรับใช้เขียนในแผ่นดินใหญ่เช่นเดียวกับที่เกาะต่างๆ และที่สำคัญยิ่งกว่านั้น สถานะของผู้หญิงทางด้านการค้า และการเข้าร่วมอย่างมีชีวิตชีวาในการแข่งขันว่ากลอนโคลง เกี่ยวพาราสีกัน เป็นลักษณะเฉพาะของทั้งภูมิภาคส่วนนี้ แม้ว่าเราแทบจะไม่วิเคราะห์การรู้

หนังสือถ่ายทอนอกวัด (หรือก่อนหน้านั้น) ได้อย่างไร ทั้งสองปัจจัยนี้อาจอธิบายได้ว่าเหตุใดที่พม่าการรู้หนังสือ เมื่อเทียบกับประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทอื่นๆ จึงมีอัตราค่อนข้างสูง

เอกสารในระยะแรกๆ (ส่วนใหญ่ตั้งแต่ ค.ศ. 1790 เป็นต้นมา) ให้ข้อมูลตรงกันว่า การศึกษาที่วัดในพม่าได้ผลิตประชากรเพศชายที่รู้หนังสือ “ไม่มีช่าง ส่วนชาวไร่ชาวนาก็ไม่กี่คน หรือแม้แต่คนแจวเรือรับจ้าง ที่อ่านหรือเขียนภาษาพื้นเมืองไม่ได้” (Symes 1827 I: 149; cf. Sangermano 1812: 121; Pemberton 1830: 35; Trant 1827: 259) การสำรวจประชากรอินเดีย ค.ศ. 1901 แสดงว่าร้อยละ 60.3 ของชาวพม่าเพศชายที่นับถือศาสนาพุทธอายุ 20 ปีขึ้นไปรู้หนังสือ (Ireland 1907 I: 381) ตัวเลขนี้แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากร้อยละ 10 ของทั้งอาณาจักรอินเดีย และอาจแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่สูงของการศึกษาระบบวัดก่อนสมัยใหม่ที่โลกเคยได้เห็นมา

ถ้าโรงเรียนวัดเป็นเพียงแหล่งเดียวที่สอนให้รู้หนังสือ ผู้หญิงพม่าก็ควรจะไม่รู้หนังสือเลย แต่ในการสำรวจประชากร ค.ศ. 1901 หญิงพม่าผู้ใหญ่ที่นับถือศาสนาพุทธร้อยละ 5.1 รู้หนังสือซึ่งเป็นอัตราที่ดีกว่าส่วนอื่นๆ ของอาณาจักรอินเดียที่มีอัตราเฉลี่ยร้อยละ 0.7 ในต้นศตวรรษที่ 19 ทรันต์ (1827: 209) ตั้งข้อสังเกตว่าผู้หญิงในพม่า “ส่วนใหญ่อ่านและเขียนได้” และมัลคอล์ม (1840: 59; cf. Kaung 1963: 33 – 34) ก็กล่าวว่ามี “โรงเรียนฆราวาส” ของเอกชนสำหรับผู้หญิงในเมืองใหญ่ๆ แต่เด็กผู้หญิงส่วนใหญ่คงจะเรียนที่บ้าน ด้วยเหตุว่าพวกเขาจะต้องช่วยงานค้าขาย ซึ่งมักจะรวมการบันทึกหนี้สิน นี่ก็เป็นเหตุจูงใจให้เรียนหนังสือ สรุปแล้วผมเอนเอียงไปในทางที่จะอนุมานว่าในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทคงจะต้องมีปฏิกริยาระหว่างรูปแบบ “การรู้หนังสือในวงจำกัด” ของวัด และฐานรองรับอันกว้างกว่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือการเรียนหนังสือที่บ้านเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

ในสยามและเขมร การศึกษาที่วัดสำหรับเด็กผู้ชายทั่วถึงไปเกือบทั้งหมดเช่นเดียวกับพม่า แต่ต่อมาผู้สอนศาสนาชาวฝรั่งเศสยืนยันว่าเข้มนวดน้อยลง เด็กผู้ชายไทยที่ผ่านการศึกษาแบบนี้มาแล้ว ร้อยละ 20 เท่านั้นที่อ่านหนังสือได้จริงๆ และร้อยละ 10 เขียนหนังสือได้ (Pallegoix 1854 I: 226; Chevillard 1889: 147) ลูกชายของผู้ดีมีสกุลที่อยุธยาเตรียมตัวสำหรับตำแหน่งในราชสำนักโดยเรียนภาษาและวรรณคดีไทย เรียนภาษาบาลีบ้าง รวมทั้งเลขคณิต และดาราศาสตร์ ในรัชสมัยอันรุ่งโรจน์ของสมเด็จพระนารายณ์ (1656 - 88) ได้มีการปฏิรูปการศึกษาในวัดโดยเริ่มใช้ตำราเรียนภาษาไทย *จินดามณี* ซึ่ง ไวแอตต์ (1969: 22) เชื่อว่าได้ทำให้มาตรฐานการศึกษาดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

เราอาจคาดหวังว่าการรู้หนังสือที่ค่อนข้างจะกระจายไปในวงกว้างนี้จะให้แหล่งเพาะพันธุ์อย่างดีสำหรับพัฒนาวัฒนธรรมวรรณกรรมที่รุ่งโรจน์ เมื่อได้รับการกระตุ้นจากภายนอก ยุคการค้าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่น่าทึ่งไปในแนววรรณคดีที่มีความเป็นสากล โดยเฉพาะในมลายู และ ไทย แนวทางนี้อาจน้อยก็ในเกาะต่างๆก็ได้เกิดตามธรรมชาติจากการรู้หนังสือโดยการเรียนที่บ้านอันเป็นรูปแบบดั้งเดิม ทั้งศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาได้นำอักษรแบบใหม่เข้ามาพร้อมกับการนับถือศาสนาใหม่ รูปแบบการรู้หนังสือในวงจำกัดทางโรงเรียนชายที่ก่อตั้งในพื้นที่ส่วนใหญ่ได้ใช้อักษรแบบเก่าซึ่งโยงกับอดีตอันล้าหลังออกไป ที่ฟิลิปปินส์ความรู้ในอักษรอินโดนีเซียได้หมดไปภายในหนึ่งร้อยปีที่ได้เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา และเนื่องด้วยอักษรชุดนี้ไม่ได้ใช้ในการบันทึกที่ถาวร จึงรู้แต่เพียงว่าเคยมีจากผู้สังเกตการณ์ชาวสเปนเท่านั้น ชุดอักษรในมลายู รวมทั้งบางส่วนของสุมาตรา และชายฝั่งทะเลบอร์เนียวก่อนสมัยอิสลามก็คงประสบชะตากรรมเดียวกัน ในพื้นที่ที่อักษรแบบเก่ามิได้ตั้งมั่นในฐานะพาหะของงานเขียนในทางศาสนา มักไม่ค่อยหลงเหลืออยู่หลังจากอักษรใหม่เข้ามา

เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 15 ได้มีระบบการเขียนภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำคัญๆแล้ว นอกจากเวียดนามที่มีการเขียนเป็นภาษาจีนที่ดี ตั้งแต่สหัสวรรษแรกของคริสต์กาล อักษรทั้งหมดนี้ในที่สุดแล้วก็ได้มาและดัดแปลงจากระบบสัทอักษรของอินเดีย ในการปรับระบบเหล่านี้ให้ใช้ได้กับภาษาต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องใช้ความสามารถในการคิดประดิษฐ์อย่างมาก และดูเหมือนว่าได้มีการทดลองมากมายและรูปแบบหลากหลายก่อนจะตกอยู่ในภาวะคงตัวซึ่งเกิดขึ้นประมาณศตวรรษที่ 12 และ 13 การเขียนภาษาพม่าเพิ่งเริ่มในสมัยนี้ในรูปแบบที่ชาวพม่าสมัยใหม่ยังคงอ่านได้ วรรณยุกต์ 5 เสียงของไทยเป็นปัญหาที่ท้าทายเป็นพิเศษ ซึ่งดูเหมือนจะแก้ไขได้ราวๆสมัยพ่อขุนรามคำแหง พระองค์ประกาศในจารึกอันมีชื่อ (1293: 29) ว่า “หาใคร่ใจในใจและใส่ลายสือไทยนี้” ใน ค.ศ. 1283 การเขียนของชาวไต้หวันผ่านการเปลี่ยนแปลงมากกว่าในสมัยที่ศาสนาอิสลามกำลังแผ่ขยาย ไม่ได้ยึดมั่นมากนักกับวิธีการเขียนอย่างถูกต้องตามภาษาสันสกฤตแบบเดิม แต่หาทางเขียนภาษาชาวตามทีออกเสียงเป็นหลัก (Pigeaud 1967: 29 – 30)

พัฒนาการใหม่ตั้งแต่ต้นตอ คืออักษรอาหรับแบบหนึ่งที่ดัดแปลงมาแล้วจากเปอร์เซียซึ่งมากับการเผยแผ่ของศาสนาอิสลาม ภาษามลายู แม้ว่าครั้งหนึ่งเคยเขียนด้วยอักษรที่มาจากภาษาอินเดียเริ่มมีการเขียนด้วยอักษรอาหรับอย่างน้อยก็ก่อนศตวรรษที่ 14 ในฐานะที่เป็นภาษาเด่นสุดของอิสลามในภูมิภาคนี้ ภาษามลายูในเวลาต่อมาจึงแยกไม่ออกจากอักษรอาหรับและทั้งคู่ก็แพร่ไปด้วยกันยังหลายพื้นที่ในคาบสมุทรมลายู บอร์เนียว และ หมู่เกาะด้านตะวันออกเฉียงใต้ที่หลักฐานเก่าเรื่องระบบการเขียนที่ชักกันทั่วไปมีน้อยมาก ภาษาอินโดนีเซียอื่นๆมัก

ใช้อักษรอาหรับเขียนด้วยวัตถุประสงค์ทางศาสนา แต่ในชวาและในขอบเขตซึ่งน้อยกว่าที่ชูลาเวซีได้ ระบบการเขียนก่อนการเข้ามาของศาสนาอิสลามมีความมั่นคงเกินกว่าที่จะหลีกเลี่ยงให้ระบบของอาหรับ

วิธีการที่สำคัญในการเผยแพร่ศาสนาอิสลามคือโรงเรียนที่จะสอนเด็กผู้ชายแต่ต้นให้อ่านและท่องคัมภีร์อัลกุรอานเป็นภาษาอาหรับ ประมาณ ค.ศ. 1600 มีโรงเรียนเช่นนี้หลายโรงเรียนที่อาเจะห์ (Davis 1600: 151; Warwijck 1604: 16; Dampier 1699: 95) และแม้แต่ฮิกายัต อาเจะห์ (149 – 50) ก็เล่าว่าอิสกันดาร์ มูดา สุลต่านในอนาคตเรียนได้ยอดเยี่ยมเพียงใดในโรงเรียนแบบนี้เมื่ออายุ 13 ชันษา ในทำนองเดียวกันที่ บันเต็น มากินดาเนา และ เตร์นาเต มีการบรรยายถึงโรงเรียนอิสลามที่อภิชนในวงขุนนางและวงการค้าเรียน อ่าน และเขียนอักษรอาหรับ (Lodewycksz 1598: 120; Dampier 1697: 226; Galvão 1544: 123) โรงเรียนเหล่านี้ผลิตกลุ่มนักวิชาการมุสลิมที่มีความสามารถพิเศษในดินแดนใต้ลม ผู้ได้วางรากฐานของวัฒนธรรมการเขียนในภาษามลายู

ผลที่ตามมากับการเปลี่ยนแปลงนี้ก็คือการเขียนได้กลายเป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา เช่นเดียวกับยุโรป และส่วนอื่นๆในเอเชีย การที่ความเจริญในวัฒนธรรมการเขียนอาจทำให้จำนวนคนที่สามารถเขียนหนังสือได้ลดลงโดยอิงการเขียนกับความศักดิ์สิทธิ์และพิธีการเป็นลักษณะที่ขัดกันอย่างประหลาดแต่ก็จริง วัน ฮุนส์ (1656: 184) ได้เปรียบเทียบพวกชาวผู้รู้หนังสือที่เขารู้จักกับกลุ่มชาวอินโดนีเซียอื่นๆที่เพิ่งเรียนการเขียนเมื่อไม่นานมานี้ตอนที่ศาสนาอิสลามเข้ามา “จากชาวมลายูประมาณ 100 คน หากคนที่อ่านหนังสือออกได้เกือบไม่ถึงสี่คน และในกลุ่มชนอื่นๆก็ได้เพียงสองคนเท่านั้น” มีอยู่สองสามวิธีที่จะตรวจสอบความรู้ลึกนี้ด้วยหลักฐานที่แน่นหนากว่า ใน ค.ศ. 1570 สเปนยึดเรือบรูไนเล็กๆลำหนึ่ง และต้องการรู้ว่าคนมลายูบนเรือผู้อ้างว่าเป็นทาสของสุลต่านแห่งบรูไนเขียนหนังสือได้หรือไม่ สองในเจ็ดสามารถเขียนได้ และแต่ละคนอ่านจดหมายภาษามลายูได้โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน (Brunei expedition 1579: 201 – 02)

ในรัฐขนาดใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับยุโรป ประเพณีการศึกษาในวัดของเพศชายคือสิ่งที่อนุรักษและสอนพระคัมภีร์และจัดเตรียมนักอักษรศาสตร์รุ่นแรกสุดเพื่อรับใช้รัฐ ประเพณีนี้ซึ่งได้กระจายไปบนแผ่นดินใหญ่ทั่วกว่าตามเกาะ ในที่สุดก็ขยายกว้างขึ้นและพัฒนาเป็นวัฒนธรรมมวลชนและระบบโรงเรียนสมัยใหม่ แต่ประเพณีที่มีอยู่ก่อนและแข่งกันในวงจำกัดกับการศึกษาที่วัดสำหรับชายปรากฏว่าได้ก่อให้เกิดทัศนคติที่แตกต่างไปต่อการเขียน คือถือว่าเป็นกิจกรรมชั่วคราวเพื่อวัตถุประสงค์ทางบ้านและเศรษฐกิจอันเป็นวงการที่ผู้หญิงคล่องแคล่วเท่ากับชาย

เครื่องใช้ในการเขียน

งานเขียนส่วนใหญ่ก่อนศตวรรษที่ 16 ดูเหมือนว่าจะมีในพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลอินเดียอย่างมากและใช้แผ่นใบลาน (เหมือนในอินเดีย) และในที่อื่นก็ใช้ใบที่ยาวเรียวยาวของไม้ (เหมือนในจีนก่อนการพัฒนา กระดาษ) ในฟิลิปปินส์ “ก่อนที่จะรู้จักกระดาษ (และแม้แต่ในพื้นที่ที่ไม่สามารถหากระดาษได้) คนพวกนี้เขียนบนไม้ไผ่หรือใบลานโดยใช้ปลายแหลมของมีดหรือเหล็ก อย่างอื่นเป็นปากกา จารึกตัวอักษรบนด้านเรียบของไม้ไผ่” (Colin 1663: 51; cf. Chirino 1604: 281) ที่หงสาวดีผู้ที่เขียนฎีกาต่อราชสำนักต้องเขียนคำร้องทุกข์ด้วยเหล็กจาร (รูปที่ 46) บนใบลานยาวประมาณหนึ่งเมตรกว้างห้าเซนติเมตร (Fitch 1591: 164) ในชวาและบาห์ลีใบลานเป็นเครื่องใช้ในการเขียนที่ธรรมดาที่สุด (รูปที่ 47) และหนังสือก็ทำโดยใช้เชือกสองเส้นร้อยใบลานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งหนึ่งและร้อยแผ่นไม้ที่ด้านบนและด้านล่างให้เป็นปก “สวยและเรียบร้อยมาก” (Lodewycksz 1598: 120, 141 – 42; cf. Ma Huan 1433: 96; Kratz 1981: 69) “หนังสือ” ใบลานแบบเดียวกันนี้มีใช้ ในสยามและพม่า แต่เมื่อมาถึงทศวรรษ 1680 ก็ใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางพิธีการหรือศาสนาเท่านั้น ตามปกติจะผูกใบลาน 24 แผ่นด้วยกัน รีมจะเป็นทองเพื่อแสดงความเคารพต่อเรื่องที่ว่าด้วยศาสนา (La Loubère 1691: 12; Gerini 1912: 263; Shway Yoe 1882: 130)

ที่เขมร จามปา และ สยาม ปรากฏว่ามีการใช้แผ่นหนังสำหรับเขียน ทำจากหนังสัตว์มาจนประมาณ ค.ศ. 1500 ดังนั้นทั้งไทยและเขมรได้รวม “หนัง” เข้าไปในคำที่หมายความว่าเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร (Gerini 1912: 264 – 65) เปลือกไม้บางๆที่ หม่าฮวน (1433: 83) สังเกตเห็นที่จามปาและปักกาเพิตตา (1524: 58) เห็นที่บรูไน อาจเป็นวัสดุที่ใช้แทนแผ่นหนังที่มีราคาถูกลงและสะดวกกว่า

หากพิจารณาว่าการทำกระดาษได้แพร่จากจีนไปยังส่วนอื่นๆของโลกตั้งแต่ได้พบวิธีในศตวรรษที่ 2 จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้เรียนรู้วิทยาการนี้ เวียดนามอยู่ในบรรดาชาติแรกๆที่ยืมวิธีการมาในศตวรรษที่ 3 และยังยืมวิธีการพิมพ์ด้วยพิมพ์ไม้ของจีนมาด้วย ในศตวรรษที่ 15 ช่างฝีมือเวียดนามได้รับทำงานต่อจากช่างพิมพ์จีนในประเทศของตน และเริ่มพัฒนาวิธีการที่แตกต่างออกไป (Tsien 1962: 138 – 39; Huard and Durand 1954: 158) แดมปีเยร์ (1699: 47) พบว่าพวกนี้ทำ “กระดาษดีพอใช้” โดยแค่เปลือกไม้ในราง ทูบ แล้วตากให้แห้ง

ตำราเรื่องเครื่องมือการเขียนของจีนเล่มหนึ่งรวบรวมประมาณ ค.ศ. 1200 ยอมรับว่ามีอีกสองประเทศเท่านั้นนอกจากจีนที่ทำกระดาษเหมือนกัน—เกาหลี และ ซวา กระดาษซวา “หนาและผิด” เป็นแผ่นๆยาวประมาณ 8 เมตร (อ้าง Salmon 1983) จีนอาจรู้เรื่องกระดาษนี้เพราะ ใช้เล่าเรื่องเป็นภาพบนม้วนกระดาษ และซับซ้อนโดยผู้เล่าเรื่อง (ว้ายัง เบเบร์) ซึ่ง หม่า ฮวน ได้เห็นในต้นศตวรรษที่ 15 คงจะเป็นกระดาษ *ดูลูวัง* (*dluwang*) ของซวาอย่างแน่นอน คือกระดาษเนื้อหยาบทำด้วยการทาบเส้นใยปอกระสา (*Broussonetia papyrifera*) สลับกับการนำไปแช่น้ำ ปอกระสาเป็นวัสดุที่ใช้กันมากที่สุดชนิดหนึ่งในสหัสวรรษแรกของการทำกระดาษของจีน และชาวเวียดนามยังใช้อยู่และพม่าเมื่อมีการบรรยายถึงวิธีทำกระดาษที่นี้ในศตวรรษที่ 19 ไม่นานนี้และวิธีการผลิตในทำนองเดียวกันได้ใช้ทำเครื่องนุ่งห่มรูปแบบหนึ่งซึ่งมักจะเป็นแบบกึ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมาก และชาวโพลินีเซียน—ผ้าตาปา หรือผ้าเปลือกไม้ที่รู้จักกันดี วรรณกรรมซวาดั้งแต่ศตวรรษที่ 9 บรรยายวิธีทำผ้าชนิดนี้แต่ในฐานะเครื่องนุ่งห่มแบบหนึ่งของฤๅษี และผู้บำเพ็ญตบะ (Guillot 1983) แม้ว่าชาวซวาจะยืมวิธีการทำกระดาษมาจากจีน แต่ก็ใช้สำหรับนุ่งห่ม ห่อของ และวาดภาพมากกว่าสำหรับเขียน ซึ่งการใช้ใบลานก็ดูเหมือนว่าจะสนองความต้องการได้อย่างสมบูรณ์แล้ว

กระดาษซวา “มีสีเหลือง ทนทาน เหนียว แต่เนื้อไม่ค่อยเรียบ” (Crawford 1856: 328; cf Raffles 1817: 175; Pigeaud 1967: 35 - 36) สันนิษฐานว่าเป็นกระดาษอย่างเดียวกัน “ทำจากต้นไม้” ที่ชาวฮอลันดาพบที่ซวา ใน ค.ศ. 1596 แต่ส่วนใหญ่จะใช้ “อย่างที่เราใช้กระดาษสีเทาสำหรับห่อของทุกชนิด” ส่วนการเขียนที่สำคัญๆจะใช้ใบลาน (Lodewycksz 1598: 142) แต่คณะสำรวจชาวฮอลันดาคณะเดียวกันนี้อาจได้นำหนังสือซวาอย่างน้อยหนึ่งเล่มที่เขียนบนใบลานกลับมาด้วย—ที่มีความสำคัญมากก็คือเป็นตำรามุสลิมรุ่นแรกๆ (Drewes 1969: 2) เพราะตัวอย่างวรรณกรรมอัลกุรอานซึ่งมายังกลุ่มหมู่เกาะเป็นหนังสือทำด้วยกระดาษ และความจริงที่ว่าเส้นโค้งและจุดของอักษรอาหรับยากที่จะจารลงไปในใบลาน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าศาสนา อิสลามได้ส่งเสริมให้ใช้กระดาษในการเขียน (Pigeaud 1967: 26) จริงๆแล้ว เมื่อถึงสมัย แรฟเฟิลส์ (1817 I: 175) การผลิต กระดาษดูลูวัง ที่โรงเรียนอิสลามในบางท้องถิ่นได้กลายเป็น “งานหลักที่นักบวชใช้หาเลี้ยงชีพ”

ดูเหมือนว่าสยามจะผลิตกระดาษคุณภาพดีกว่าซวา มีสองวิธีด้วยกัน—วิธีหนึ่งคล้ายๆกับของซวาและจีนแต่ใช้ต้นข่อย (*Streblus asper*) ซึ่งเป็นไม้พื้นเมือง อีกวิธีหนึ่งใช้เศษผ้าฝ้ายเก่าๆเป็นวัตถุดิบ วิธีเดียวกับยุโรปร่วมสมัย กระดาษที่ทำวิธีนี้จะพับทบไปมาแบบกระดาษคอมพิวเตอร์สมัยใหม่ (Varthema 1510: 209; La Loubère 1691: 12; Gerini 1912: 262 – 66) ที่อยุธยา “เหตุการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน (ข่าวสาร การพิจารณาคดีของศาล ฯลฯ)

เขียนเหมือนจดหมายเปิดบนกระดาษเลวด้วยปากกากลมๆเล็กๆทำด้วยดินเผาไฟต่ำ” (van Vliet 1636: 97) ชาวพม่าก็ใช้กระดาษเนื้อหยาบสำหรับงานประจำวัน แต่ทำให้เป็นสีดำเสียก่อนแล้ว เขียนด้วยดินสอชอล์กขาว (Trant 1827: 256)

แม้ว่าพัฒนาการทางด้านวิธีการจะน่าทึ่ง แต่สิ่งที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในวิธีการเขียนคือกระดาษคุณภาพดีกว่าที่นำเข้ามาจากจีน อินเดีย และ ยุโรป มีการนำกระดาษเข้าไปปริมาณมาก สันนิษฐานว่าจากจีน โดยชาวเกาะริวกิวไปยังมะละกาประมาณ ค.ศ. 1500 (Pires 1515: 130) และมีกระดาษจีนใช้ในชวา สยาม และ เขมร แล้วก่อน ค.ศ. 1600 (Lodewycksz 1598: 120; San Antonio 1604: 98; van Vliet 1636: 98) แต่ที่สำคัญก็คือคำที่มีความหมายว่ากระดาษในภาษาไทย (*กระดาษ*) และในภาษาต่างๆของอินโดนีเซีย เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาอาหรับ แทนที่จะเป็นคำยืมจากภาษาจีน คำยืมของมลายู (*kertas*) เข้ามาอย่างน้อยก็ราวๆ ค.ศ. 1520 พร้อมกับคำอาหรับที่หมายถึง ปากกาและหมึก (Pigafetta 1524: 86) นัยสำคัญก็คือแม้การทำกระดาษเกือบเป็นที่แน่นอนแล้ววามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากจีน แต่ยุคใหม่แห่งการเขียนบนกระดาษเริ่มต้นเพราะการนำเข้าและคัดลอกหนังสือศาสนาอิสลามของคนพื้นเมือง

ต้นฉบับตัวเขียนส่วนใหญ่ที่ยังหลงเหลือจากศตวรรษที่ 17 จริงๆแล้วเขียนบนกระดาษยุโรป หนึ่งในสินค้าไม่กี่ชนิดของยุโรปที่สร้างความพึงพอใจทันทีในเอเชีย เพื่อจะทำตามอย่างพ่อค้าชาวจีนและโปรตุเกส เกรราร์ด โรนสท์ (1615: 60) ได้เขียนจดหมายจากบันเต็นไปขอให้บริษัทฮอลันดาส่งของมาขายในอินโดนีเซีย

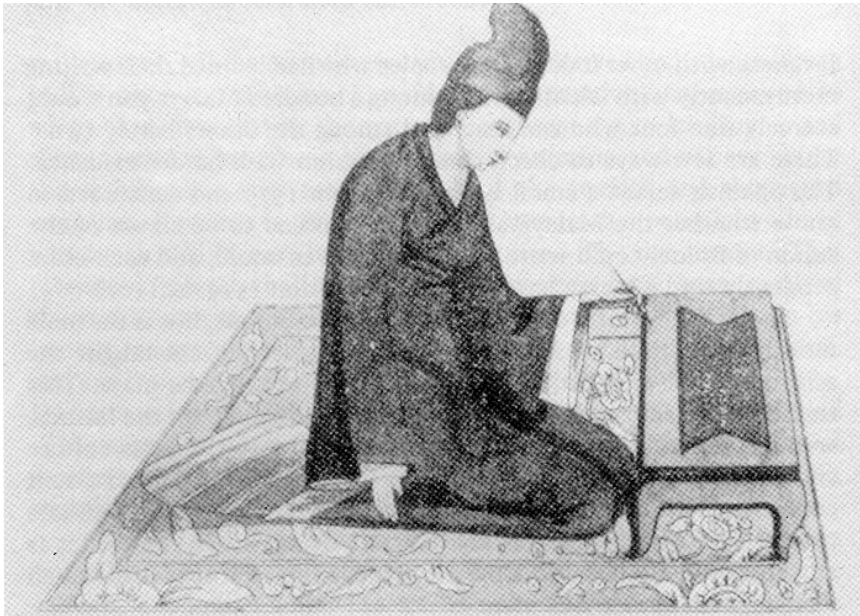
กระดาษ 50 มัด (= 500 รีม) รวมกระดาษชนิดดีมากบ้าง แต่จะต้องอยู่ในเกณฑ์ดีทั้งหมด ต้องไม่มีของเสีย ถ้าส่งมาแบบนี้

สมุดเล่มโตขนาดใหญ่ 1 โหล . . . ครึ่งหนึ่งเป็นสมุดบันทึก ครึ่งหนึ่งเป็นสมุดบัญชี

สมุดขนาดธรรมดา 1000 เล่ม ไม่มีเส้น ยกสีหน้าบ้าง ยกแปดหน้าบ้าง ปกหนังขาวอย่างดี ริมทอง พิมพ์ลายใบไม้ประดับ ไม่มีรูปคน ใช้ปกหนังแดงบ้าง กระดาษต้องอย่างดีที่สุด

พวกอังกฤษซักว่าในเรื่องนี้ ขอให้ส่ง “กระดาษเขียนหนังสือ” 100 รีมมาทดลองหลังจากที่ได้เห็นสินค้านี้ทำกำไรที่จัมปี (Court Minutes 1632: 329) พอถึง ค.ศ. 1660 ชาวฮอลันดา ในชวาคำนวณว่าพวกเขาบริโภคกระดาษเป็นเงิน 50,000 กิลเดอร์ แต่ละปีโดยใช้เองและเป็นสินค้า พวกเขาเริ่มลงมือปลูกโรงงานด้วยหินเพื่อทำกระดาษ ในปัตตาเวีย โดยมีช่างทำกระดาษส่งมาจากฮอลแลนด์และใช้ฝ้ายเป็นวัตถุดิบหลัก (Coolhaas 1968: 351, 368, 449, 460, 471) แม้ว่าความพยายามในการผลิตในพื้นที่จะมีผลระยะสั้น แต่กระดาษนำเข้าซึ่งมีราคาเมื่อเทียบ

แล้วค่อนข้างถูกก็มีให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซื้อหาได้ราวๆกลางศตวรรษที่ 17 ส่วนในพื้นที่ที่ยังคงใช้ใบลานและไม่ได้อยู่ต่อไป การใช้กระดาษส่วนใหญ่แล้วเพื่อความสะดวกหรือความสุนทรีย์

รูปที่ 46 คนเขียนหนังสือของสภาอุตรโณพมา) ค.ศ. 1797 จารข้อความด้วยเหล็กจาร

รูปที่ 47 กษัตริย์บาทลีแห่ง บูลเล็ง ค.ศ.1856 กับอาลักษณ์เตรียมจารข้อความลงบนใบลาน

วรรณคดี ปากเปล่า และ เป็นลายลักษณ์อักษร

ไม่ใช่เพื่อ (ศาสนา)—หรือเพื่อรัฐบาลและความเป็นระเบียบของส่วนรวม—ที่พวกเขาจะใช้ประโยชน์จากตัวเขียน. . . รัฐบาลและศาสนาสำหรับพวกเขาแล้วตั้งอยู่บนประเพณี. . . และอนุรักษไว้ในเพลงที่จำจนขึ้นใจและรู้มาตั้งแต่วัยเด็ก ได้ยินร้องขณะเล่นเรือ ขณะทำงาน ขณะสนุกรื่นเริงหรือกินเลี้ยง และที่สำคัญที่สุดขณะไว้อาลัยคนตาย ในเพลงที่ปากเอื้อนเหล่านี้เขาจะเล่าถึงเผ่าพงศ์วงศ์วารอันลือเลื่องและวีรกรรมอันกล้าหาญน่าภาคภูมิใจของเทพเจ้าของเขา

— Chirino 1604: 296 — on

Luzon

แม้ว่าการเขียนจะใช้เพื่อประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้คนส่วนใหญ่มีประสบการณ์จากวรรณคดีไม่ใช่จากการอ่านแต่จากการขับร้องหรือฟังคนขับร้อง งานร้อยแก้วก็มีอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกฎหมายและศาสนา และบางชิ้นคนรุ่นหลังก็ถือว่าเป็นวรรณคดี แต่ไม่มีข้อสงสัยเลยว่ามรดกวรรณกรรมประชาชนอยู่ในรูปร้อยกรองที่สามารถจะเอามาท่อง ขับขาน หรือ ร้องเป็นเพลง ในกลุ่มหมู่เกาะทางตะวันออกหนังสือที่เขียนไว้ไม่ค่อยมี กัลวาโอ (1554: 85) กล่าวว่า “คนพวกนี้ไม่มีบันทึกเหตุการณ์ ไม่มีประวัติศาสตร์ (เขียน) และไม่มีที่เก็บเอกสาร เท่าที่ผมพอจะเข้าใจจากพวกเขา พวกเขาจดจำอดีตโดยอาศัย เพลง นิทานกลอน ที่ชอบกันมาก พวกเขาแต่งเรื่องสนุกๆที่ถ่ายทอดต่อกันมาเหมือนที่พวกฮีบรูเคยทำ”

แม้แต่ในพื้นที่ที่เรื่องราวซึ่งจดไว้มีส่วนอย่างมากในการถ่ายทอดวรรณคดี เรื่องส่วนใหญ่มักจะฟังกันมากกว่าอ่าน เมื่อสุดด้านแห่งมะละการับสั่งให้ ฮัง เจบัต (Hang Jebat) “อ่านนิทาน” (*membaca hikayat*) จริงๆแล้วพระองค์หมายความว่าให้ขับขานจากหนังสือ เพื่อให้ความบันเทิงแก่กษัตริย์และข้าราชการสำนัก *ฮิกายัต ฮังตูวะห์* (291) ซึ่งเล่าเหตุการณ์นี้ไม่ได้เล่าว่าเนื้อเรื่องเป็นอย่างไรแต่ใช้เวลาช้านานกับการเล่าถึงเสียงอันไพเราะของ ฮัง เจบัต ซึ่งสะกดผู้หญิงในราชสำนักทั้งหมดให้เคลิบเคลิ้ม พลันเธอทั้งหลายก็เริ่มเยินยอมากพลูให้เขาอันเป็นเครื่องหมายของความรัก แหล่งข้อมูลมลายูอีกแหล่งหนึ่งเล่าถึงคืนก่อนพวกโปรตุเกสเข้ายึดมะละกา เมื่อบรรดาแม่ทัพนายกองมลายูมาชุมนุมกันเพื่อเตรียมการป้องกัน “เรามานั่งอยู่ที่นี้เฉยๆทำไม” พวกเขาถามกันและกัน “น่าจะเป็นการดีสำหรับพวกเราหากจะอ่านหนังสือ เราอาจได้ประโยชน์จากเรื่องที่เราอ่าน” พวกเขาทูลขอหนังสือ *ฮิกายัต มุฮัมมัด ฮานาฟีอะห์* (*Hikayat Muhammad Hanafiah*) จากสุลต่าน หนังสือนี้เป็นสำนวนมลายูของมหากาพย์เปอร์เซีย เป็น

เรื่องนักรบซื่อหู่ ผู้ยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุผลว่าเสี่ยงชัชานเรื่องนี้จะปลุกความกล้าหาญของตน ในที่สุดสุดท้ายก็ทรงอนุญาต แต่ก็ไม่ก่อนที่ทรงกระตุ้นให้ประกาศความตั้งใจอันเด็ดเดี่ยวว่าขึ้นชมนินตีโดยส่งเรื่อง ฮิกายัต ฮัมซาร์ (*Hikayat Hamzah*) ไปให้ก่อนด้วยเกรงว่านักรบของพระองค์จะมีความกล้าหาญไม่เทียมเท่ากับวีรบุรุษชาวเปอร์เซีย (*Sejarah Melayu* 1612: 168) ประเพณีชัชาน “กลอนนิยายแต่โบราณ” ให้กลุ่มคนที่ตั้งอกตั้งใจฟัง ในช่วงกลางคืนอันยาวนานของงานเลี้ยงตามหมู่บ้านยังคงปฏิบัติกันมาจนถึงศตวรรษที่ 19 (St. John 1862 II: 260; cf. Newbold 1839 II: 327; Anderson 1826: 50; Sweeney 1973; Pou 1977: 32; L. Andaya 1979)

ส่วนชาวสยามนั้น ลา ลูแบร์ (1691: 60) คิดว่า “เป็นกวีโดยกำเนิด” พวกเขาแต่ง “เพลงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และศีลธรรม” แต่ที่เป็นพิเศษก็คือเพลงรัก ชาวฝรั่งเศสผู้ให้ข้อมูลนี้ได้พยายามด้วยความยากลำบากที่จะแกะความหมายของเพลงที่คนแจวเรือตามแม่น้ำร้องอยู่ตลอดเวลา เขากล่าวว่าเพลงพวกนี้ “เต็มไปด้วยความลามกและหยาบช้าอย่างที่สุด” เพลงไทยและลาวในสมัยต่อมาที่เทียบได้กับเพลงเรือพวกนี้ เป็นเรื่องของกามารมณ์อย่างชัดเจน (Wenk 1968: 95 – 125; Archaimbault 1972: 29 - 30) ในพม่าก็เช่นเดียวกัน การร้องรับกันระหว่างคนนำและคนแจวเรือไม่เคยพลาดเลยที่จะสร้างความประทับใจ (Trant 1827: 217 – 20) โชคดีที่ตัวอย่างวรรณกรรมในรูปแบบปากเปล่าที่ดีที่สุดของศตวรรษที่ 17 สองสามชิ้นได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในประเทศไทยและถือว่าเป็นงานชั้นเลิศ

คนนำ: เมื่อเขาวิ่งแรงผ่านไป ได้เหลือบเห็นใบหน้าซึ่งงดงาม เต็มและขาวอย่างน่าพิศวง รูปร่างกลมกลึงและสง่างาม คิ้วโก่ง ผมสลวยเป็นเงางาม

ลูกคู่: เมื่อเขาผ่านไป ได้เหลือบเห็นร่างของเธอ ออกสวย กลมกลึงและอวบอัด เขาเฝ้าชมอย่างใกล้ชิด ผมสลวย ร่างตรงและอ่อนช้อยเมื่อเอียงกราย ออกกลมกลึงยั่วรัก คิ้วโก่ง รอยยิ้มแผ่ไว้ซึ่งอารมณ์ชื่นบานและร่าเริง . . . (Si Mahosot, อ้าง Schweisguth 1951: 120)

ไม่มีอะไรที่จะเป็นเอกลักษณ์ของวรรณกรรมชาวบ้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยิ่งไปกว่าการร้องตอบโต้กันระหว่างนักร้องสองคนหรือกลุ่มนักร้องสองกลุ่ม แม้ว่าตัวอย่างที่เด่นๆของวรรณกรรมในรูปแบบนี้จะจดจำกันและส่งต่อกันมา หัวใจของงานนี้ก็คือ การแข่งขันตอบโต้กันสดๆอย่างรวดเร็วและมีไหวพริบ ตามปรกติก็จะเป็นการแข่งขันกันระหว่างหนุ่มและสาวร้องกลอนสลับกันคนละบทซึ่งอาจจะตอบโต้กัน ร้องต่อหรือร้องรับข้อความโดยไม่ให้เสียจังหวะ อัลซีนา (1668 III: 34 – 35) คงจะได้ยินการแข่งขันแบบนี้ในคืนที่มีงานเลี้ยงที่ วิชายา “พวกเขาใช้ [กลอน ปีกัล] ตอบโต้กันระหว่างสองคน หรือไม่ก็ชายสองหญิงสอง ทั้งสองฝ่ายกล่าวตอบกันโดยรักษาจังหวะเพลงอย่างเคร่งครัดไม่มีการลังเลเป็นเวลาหนึ่งหรือสองชั่วโมง พุดอะไรก็ได้ที่

อยากพูด (ในรูปแบบของการเหน็บแนม) กล่าวประจานข้อบกพร่องของทั้งคู่ ไม่ว่าทางด้านร่างกาย (ซึ่งจะเป็นธรรมดามากกว่า) หรือ ทางด้านศีลธรรม. . . มีเสียงหัวเราะและเสียงสนุกสนานเฮฮา รวมทั้งเสียงปรบมือของทุกคนที่ฟังกัน. . . [ส่วนกลอน บาละก์] จะเป็นการโต้ตอบกันระหว่างหญิงและชายและส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเรื่องของความรัก” การแข่งขันระหว่างหญิงและชายจะเป็นที่นิยมเป็นพิเศษในตอนเกี่ยวข้าวและงานฉลองอื่นๆ เปิดโอกาสให้สนุกสนานกับการเกี่ยวพาราตีและทั้งหญิงและชายก็ได้ถอดไหวพริบและลีลาอันสวยงาม ประเพณีนี้ยังคงปฏิบัติต่อเนื่องกันมาจนเมื่อไม่นานมานี้ในหมู่บ้านที่สยามและลาว ในรูปแบบที่เรียกกันว่า ลำ (Compton 1979) ที่เวียดนาม เรียกว่า *ly* (Tran 1967: 196 – 99) พวกเขาเรียกว่า *ปารีกัน* พวกซุนดา เรียกว่า *ซุซวาลัน* พวกบาตะก์ เรียกว่า *อัมปามา* และพวกมลายูเรียก *บันตุน* การแข่งขันแข่งร้อยกรองเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการเกี่ยวพาราตีและวัฒนธรรมชาวบ้านของพวกเขา และชนกลุ่มน้อยขนาดเล็กๆ หลายกลุ่มในตอนใต้ของจีน

การแข่งขันว่ากลอนสลบกันดูเหมือนว่าจะเก่าแก่มากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามที่ได้เห็นอย่างชัดเจนแล้วในคำท้องถิ่นหลากหลายที่ใช้เรียกกิจกรรมนี้ ปีโกด (1967: 19) เชื่อว่าเป็นกลอนพื้นบ้านที่มาก่อนกลอนเขียนแบบ *มาจาปัต* (*macapat*) และโคลงกลอนรูปแบบอื่นของยุคอิสลามในชวา เซจาเรห์ เมลายู (1612: 115, 142, 172 – 73; cf. Roolvink 1966) ได้ยกกลอนบันตุนที่เพราะๆ มาอ้าง เหมือนกับว่ามีแพร่หลายอยู่ในศตวรรษที่ 15 กลอนประเภทเดียวกันของไทยได้ฝังรากลึกแล้วตอนที่ ลา ลูแบร์ มาเยอน (1691: 54) “พวกเขาทำกัน (สัพยอกหยอกเจิน) บ่อยๆ ในหมู่คนระดับเดียวกัน และ ยังเป็นกลอนโคลงอีกด้วย และ . . . ผู้หญิงเช่นเดียวกับผู้ชาย”

เพราะลักษณะของวรรณกรรมปากเปล่าเอง ส่วนใหญ่หากไม่สูญหายก็เปลี่ยนรูปโดยขบวนการถ่ายทอดและดัดแปลงจนเราไม่มีทางจะรู้ได้เลยว่ารูปเดิมเป็นอย่างไร งานที่มีการบันทึกไว้นั้นเป็นส่วนน้อย และที่เก็บรักษาไว้ได้ยิ่งน้อยลงไปอีก ถึงกระนั้นก็ตีบทประพันธ์ที่รวบรวมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเริ่มต้นในศตวรรษที่ 16 และ 17 มีปริมาณสูงกว่ายุคก่อนหน้านี้นัก และยังเผยให้เห็นวรรณกรรมที่อยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างรวดเร็วมาก ในการนี้คำเขียนมีบทบาทที่สำคัญยิ่งขึ้น การกระตุ้นซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการขยายตัวของงานเขียนด้านศาสนา ส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการของศูนย์เมืองที่ซับซ้อนและมั่งคั่งขึ้นเรื่อยๆ ทำให้มีการบันทึกงานประพันธ์ คัดลอก แปล และให้ข้อคิดเห็นมากขึ้นเป็นลำดับ

กุญแจที่นำไปสู่การขยายตัวก็คือเครือข่ายเมืองค้าขายที่มั่งคั่งและมีผู้คนหลายชาติหลายภาษาของยุคการค้า ราชสำนักก็เป็นผู้เฝ้าและผู้ริเริ่มที่กระตือรือร้นในด้านวรรณกรรม

เช่นเดียวกับด้านอื่นๆ และความหลากหลายของพ่อค้าและนักสอนศาสนาชาวต่างชาติที่อยู่ท่ามกลางพวกเขาก็ได้ให้สิ่งเร้าใจมากมาย กษัตริย์หลายองค์เป็นนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียง มีสมเด็จพระนารายณ์ของสยาม (1656 - 88) และ สุลต่านอาอุง แห่ง มาตารัม (1613 - 46) เป็นต้น แต่บ่อยทีเดียวที่ผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางศาสนาและเสนาบดีผู้ดูแลเรื่องการค้ามักเป็นนักอักษรศาสตร์ ผู้ที่เด่นในกลุ่มนี้ได้แก่ ราชยา เลาด์ (Raja Laut) แห่ง มินดาเนาผู้ “อ่านและเขียนภาษา สเปน . . . และจากหนังสือภาษาสเปนก็ได้ความรู้เรื่องยุโรป (Dampier 1697: 230) บัตเต็งกัลโลอั้ง (Pattengalloang) ใน มะกัสซาร์ ผู้ “ได้อ่านบันทึกเรื่องกษัตริย์ยุโรปของเราทั้งหมดด้วยความอยากรู้อยากเห็น [และ] มีหนังสือของพวกเราอยู่ในมือเสมอ โดยเฉพาะตำราคณิตศาสตร์” (Rhodes 1653: 208) ปาเงรัน เปกิก (Pangeran Pekik) เจ้าชายจากสุระบายา เมืองท่าสากล ได้กลายเป็นนักเขียนสำคัญในวงวรรณกรรมแห่ง มาตารัม ของสุลต่าน อาอุง (de Graaf 1958: 212 - 13) และ ชัมซุดดิน (Shamsu'l-din) หัวหน้าผู้เชี่ยวชาญด้านอิสลามของอาเจะห์ในช่วง ค.ศ. 1600 - 1630 ที่ปรึกษาคนสำคัญของประมุขประเทศ นักเจรจาต่อรอง (ใช้ภาษาอาหรับและมลายูได้เป็นอย่างดี) กับพ่อค้าต่างชาติ เขียนตำราหลายเล่มเป็นภาษามลายูว่าด้วยเรื่องฉานนิยม ซึ่งคัดลอกกันไปทั่วกลุ่มหมู่เกาะ (Lancaster 1603: 96 - 97; Ito 1984: 248 - 52; Nieuwenhuijze 1945)

กลุ่มนักอักษรศาสตร์ที่ใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วได้รวมผู้คงแก่เรียนด้านศาสนาและครู และบางส่วนอย่างน้อยก็เป็นนักเขียนอาชีพรักและนักแปลประจำราชสำนักและตระกูลที่มีชื่อเสียง หนึ่งในนักอักษรศาสตร์ดังกล่าวคือนักเขียนที่ราชสำนักมะกัสซาร์ ชื่อ เอ็นเจ อามิน (Ence' Amin) (1670: 91) ผู้วาดภาพอันมีเสน่ห์ของตัวเองในมหากาพย์อันยิ่งใหญ่ของเขาเรื่อง *Sya'ir Perang Mengkasar*:

เอ็นเจ อามิน ได้รับบัญชาให้มาแต่งจดหมาย
จดหมายนั้นเขียนอย่างดีไม่มีที่ผิด
เลือกใช้ถ้อยคำที่รัดกุม ไม่ฟุ่มเฟือย
เอ็นเจ อามินผู้นี้เป็นคนเก่ง
ตัวค่อนข้างเตี้ยแต่รูปร่างดี . . .
ชาวมลายูโดยกำเนิดเชื้อสายมะกัสซาร์
เคลื่อนไหวอย่างสง่าและมีเสน่ห์

แม้ว่ากิจกรรมทางวรรณกรรมของภูมิภาคจะดำเนินไปในสิบกว่าภาษา ปฏิกริยาต่อกันเกิดขึ้นโดยผ่านภาษาสำคัญร่วมกันสำหรับพ่อค้า—มลายู อาหรับ และโปรตุเกส กระบวนการ

แปลตีความไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เลย จดหมายเจริญสัมพันธไมตรีของฮอลันดา มายังกษัตริย์สยาม ต้องแปลเป็นภาษาโปรตุเกสก่อน แล้วก็แปลเป็นภาษามลายู และในที่สุดก็แปลเป็นภาษาไทย โดยล่ามของราชสำนักผู้ “ค่อนข้างช้าและพิถีพิถัน” อย่างน้อยก็ในการตอบโต้อย่างเป็นทางการ (Caen 1632: 222) แต่เมื่อชาวต่างประเทศรู้ภาษามลายูดีแล้ว ก็สามารถดำเนินงานในเมืองท่าใหญ่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพทุกแห่ง (นอกจากเวียดนาม) เป็นต้นว่า ชาวชาวที่บันเติน “ใช้ภาษาและตัวอักษรมลายู ซึ่งเป็นภาษาที่มีประสิทธิภาพมาก และง่ายต่อการเรียนและพูดด้วย เพราะเป็นที่เข้าใจกันไม่เพียงแต่ในอินเดียแต่ในเกาะทั้งหมดในละแวกนั้น” (Lodewycz 1598: 120; cf. Willoughby 1635: fol. 117) นักเขียนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดบางคนอาจเรียนภาษานี้เมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้ว นูรุดดิน อาร์-รานีรี (Neruddin ar-Raniri) เกิดที่คุซราต และ เป็นไปได้ว่า ฮัมซะห์ ฟันซูรี (Hamzah Fansuri) เกิดที่อยุธยา แต่ทั้งสองคนได้ทำให้ภาษาที่ปัจจุบันเรียกว่ามลายู “แบบฉบับ” รุ่มรวยบริบูรณ์ขึ้นโดยเขียนในภาษานี้อย่างไพเราะงดงามที่อาเจะห์—ที่ซึ่งภาษาพื้นเมืองไม่ใช่มลายูแต่เป็นภาษาอาเจะห์

ในช่วงนี้มลายูได้กลายเป็นภาษากลางที่สำคัญสำหรับแนวคิดและลีลาทางวรรณคดีของอาหรับ เปอร์เซีย และอินเดีย กับภูมิภาคนี้ เริ่มแรกในปาไซ ต่อมาก็ที่ มะละกา ปัตตานี ยะโฮร์ และ มะกัสซาร์ แต่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อาเจะห์ ในช่วง ค.ศ. 1570 – 1650 ได้มีการแปล ตัดแปลง และ อ่านงานชิ้นเอกๆ ทางศาสนา และวรรณกรรมของเอเชียตะวันตกเป็นจำนวนมาก และในระหว่างดำเนินการก็ได้กระตุ้นให้เกิดลีลาใหม่ในภาษามลายู ตอนเริ่มแรกของ *Sharabu'l 'Ashiqin* (ราวๆ 1590) ซึ่งอาจเป็นงานร้อยแก้วชิ้นสำคัญในภาษามลายูเก่าแก่ที่สุดที่หลงเหลืออยู่ ฮัมซะห์ ฟันซูรีกล่าวว่าเขาจะใช้ภาษานี้ “เพื่อว่าผู้รับใช้พระเป็นเจ้าทั้งหลายผู้ไม่เข้าใจภาษาอาหรับและเปอร์เซียจนสนทนากันได้ในเรื่องนี้” (อ้าง Al-Attas 1968: 45) ฮัมซะห์ ยังเป็นกวีที่ยิ่งใหญ่อีกด้วย เขาเป็นผู้ทำให้ *ชะกัอิรี* (*sya'ir*) กลอนสี่บรรทัดของมลายูเป็นที่นิยม และอาจเป็นผู้คิดสร้างกลอนประเภทนี้ขึ้นมาก็ได้โดยดัดแปลงมาจาก *rubai* ของเปอร์เซีย (เพ็งอ้าง; Teeuw 1966) ด้วยงานเขียนที่แสวงหาความจริงอย่างลึกซึ้งเพื่อให้เข้าถึงพระเจ้า ฮัมซะห์ ได้มีส่วนทำให้เกิดการถกเถียงกันในอาเจะห์และสังคมมลายูต่อมาเป็นเวลาครึ่งศตวรรษ ซึ่งมีผลให้ไดงานซึ่งซับซ้อนที่สุดในเชิงภูมิปัญญาหลายชิ้นที่เขียนเป็นภาษามลายู ผู้วิจารณ์ ฮัมซะห์ ที่สำคัญที่สุด อาร์-รานีรี ผู้ถูกศัตรุจำนวนมากติดตามไล่ล่าออกจากอาเจะห์ใน ค.ศ. 1643 หลังจากเคยมีอำนาจมากในสมัยกษัตริย์องค์ก่อน (Ito 1978) ได้เขียนความเห็นมากมายต่อต้าน “ผู้ที่ดื้อรั้น . . . ถือว่าพระผู้เป็นเจ้าคือจักรวาล” (อ้าง Al-Attas 1966: 99) อาร์-รานีรี เขียนร้อยแก้วเกี่ยวกับเรื่องทางโลกจำนวนไม่น้อย รวมใน *Bustan as-Salatin* มีงานเขียนประเภท

ประวัติศาสตร์ที่ปราศจากอุปทานและเป็นข้อเท็จจริงเท่าๆกับงานอื่นๆในภาษามลายูก่อนสมัยใหม่

ในการทำงานเดียวกันวิวัฒนาการวรรณกรรมการละครก็ได้ปรากฏในวัฒนธรรมอื่นๆที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนใหญ่แล้วทางงานเขียนที่ใช้ภาษามลายูเป็นสื่อ เมืองท่าทางฝั่งทะเลตอนเหนือของชาวเป็นศูนย์การถกเถียงในปัญหาธรรมเรื่องขอบเขตของวรรณคดีเดิมในมานนิยมนิกายซูฟี (Drewes 1969) เมืองเหล่านี้ที่มีชาวเมืองหลายชาติหลายภาษาได้วางรากฐานประเพณีวรรณกรรมชาว ซึ่งต่อมาได้รับการเห็นชอบจากราชสำนักที่อยู่ห่างไกลทะเล (de Graaf and Pigeaud 1974: 165 – 66; de Graaf 1958: 212 – 13) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่นที่ ริกเคิลส์ (1978: 202 – 22) ได้ชี้ว่ามีประเพณีของราชสำนักที่บันทึกเหตุการณ์ระบุมเวลาอย่างถูกต้องในช่วงสามในสี่ของศตวรรษที่ 17 ซึ่งเสื่อมลงอย่างฉับพลันหลังจากนั้น อีกครั้งหนึ่งที่อุบัติการณ์นี้เป็นหลักฐานของความเจริญและความเสื่อมที่ตามมาของวัฒนธรรมเมืองแนวพหุนิยมและทางโลกที่สนองต่อความต้องการเชิงปฏิบัตินิยมของประชากรอันประกอบด้วยชนหลายชาติหลายภาษาที่เติบโตขึ้นเรื่อยๆ

มะกัสซาร์ ที่ซึ่งดูเหมือนว่าการเขียนไม่ว่าจะในรูปแบบใดก็เกือบไม่มีอยู่เลยก่อนศตวรรษที่ 16 ได้เห็นประเพณีวรรณกรรมพัฒนาไปอย่างรวดเร็วที่สุดในศตวรรษที่ 17 ชาวมะกัสซาร์ ผู้รับอิทธิพลจากตัวอย่างวรรณกรรมทั้งของโปรตุเกสและมลายู ได้เริ่มเขียนบันทึกเหตุการณ์ตามความเป็นจริงให้รายละเอียดความเจริญอย่างรวดเร็วของ มะกัสซาร์ “เพียงเพื่อว่ากษัตริย์เหล่านี้จะไม่ถูก ลูกลาน และผู้สืบสกุล ลืม ทั้งนี้เพราะความไม่รู้มีอันตรายสองประการ ประการหนึ่งก็คือ เราทุกคนคิดว่าเป็นเจ้านายใหญ่โต หรือไม่ก็คนอื่นถือว่าเราเป็นบุคคลที่ไม่มีความสำคัญ” (Sejarah Goa: 9) ประเพณีที่เคร่งครัดในการบันทึกอดีตที่ได้รับการสนับสนุน จาก การาร้าง บัตติงอัลโลอ์ (Karaeng Pattingalloang: 1600 – 1654) ผู้เป็นอัจฉริยะที่พิเศษยิ่ง อย่างไม่ต้องสงสัย เป็นที่รู้กันว่าเขาได้ว่าจ้างชาวอัมบน ผู้ลี้ภัยที่เมืองนี้ให้เขียนบันทึกเหตุการณ์ในมาลากูเป็นภาษามลายู ในฐานะอัศวินหาเสนาบดี ของราชอาณาจักร อาจเป็นไปได้ว่าคนผู้นี้รับผิดชอบในนวัตกรรมที่น่าทึ่งเช่น แผนที่ หมายเหตุประจำวันของศาล และการแปลตำราเรื่องการทหารภาษาโปรตุเกส ตุรกี และ มลายู เป็นภาษามะกัสซาร์ (Reid 1981: 22 – 23) หมายเหตุประจำวัน มะกัสซาร์ (*Lontara' –bilang Gowa*) บันทึกการเกิด การตาย การแต่งงาน และการหย่าร้างของเจ้านาย การเข้าและออกของเรือ และคณะทูต การสร้างป้อมปราการและวัง รวมทั้งการแพร่ระบาดของโรค โดยใช้ระบบศักราชคู่ทั้งของคริสต์และอิสลาม การปฏิบัติเช่นนี้ซึ่งหาที่เปรียบมิได้ในดินแดนใดลุ่มในเรื่อง “ความรัดกุมและเที่ยงตรงอย่างจริงจัง” ได้แพร่ไปยังราชสำนักบางแห่งที่มะกัสซาร์มีอิทธิพล โดยเฉพาะในแถบ บูกิส และ ชุมบาวา (Cense 1966)

ในเขมรก็เหมือนกัน ศตวรรษที่ 17 เป็น “ศตวรรษแห่งวรรณกรรมอันวิเศษสุด” ตามคำของผู้ศึกษาเรื่องนี้คนหนึ่ง (Pou 1977: 41 – 44) นักเขียนในสมัยนี้เป็นนักอักษรศาสตร์ชาวพุทธ ผู้ได้ซึมซับแนวคิดของนิกายเถรวาทที่ให้ความเสมอภาคในสังคมมากกว่าโดยมิได้หันหลังให้ชนชั้นอันเป็นมรดกของชาติ ที่เห็นได้ชัดก็คืออิทธิพลอย่างสูงของต่างชาติ (มลายู สเปน ฮอลันดา ไทย) ที่ทำให้การเมืองเขมรช่วงนี้ยุ่งเหยิงเป็นวัฏจักรตื้นมากกว่าจะยับยั้งวรรณกรรม

ในอยุธยาศตวรรษที่ 17 เราอาจมองรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่าเป็นจุดสูงสุดของวรรณกรรมอันเกิดจากกระบวนการทำให้เป็นเมืองและการหันเหไปทางโลก กลุ่มนักอักษรศาสตร์ที่เด่นและมีพรสวรรค์ได้มาห้อมล้อมกษัตริย์ เป็นครั้งแรกที่คนพวกนี้ได้เป็นอิสระจากข้อจำกัดของวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษาบาลี เขียนบันทึกเหตุการณ์อันมีราชสำนักเป็นศูนย์กลางเป็นภาษาไทยเล่มแรก งานร่วมสมัยกับการพัฒนาในทำนองเดียวกันที่อาเจห์ ซวา และ มะกัสซาร์ เป็น “รายการข้อเท็จจริงที่จี๊ดจ๊าด” แต่เชื่อถือได้มากกว่าหนังสือที่รวบรวมเรื่องราวภายหลังอีกหลายเล่ม (Schweisguth 1951: 107; cf. Kasetsiri 1979: 159) ผู้เขียนซึ่งอาจเป็นพระโหราธิบดีได้แต่งตำราสอนพระประสงค์ของกษัตริย์เพื่อการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่กษัตริย์โปรด รวมทั้งผู้แวดล้อมพระองค์ก็คือโคลง ซึ่งมักจะอยู่ในรูปการแสดงไหวพริบอย่างคล่องแคล่วเป็นธรรมชาติ อันเป็นที่นิยมของประชาชน และในช่วงนี้ก็ได้มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อชนรุ่นหลัง เรื่องที่มักเขียนกันคือเรื่องของความรัก

ในความทรงจำของคนไทย กวีที่เด่นในกลุ่มนี้คือนักเขียนหนุ่มรุ่นสอง ศรีปราชญ์ บุตรของกวี และโหราจารย์แห่งราชสำนัก พระโหราธิบดี สำหรับคนไทยแล้วศรีปราชญ์ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของจิตใจอันเป็นอิสระของกวี เมื่อเป็นเด็ก คารมคมคายในการตอบโต้อย่างรวดเร็วและความสามารถว่าโคลงสดได้อย่างยอดเยี่ยมของศรีปราชญ์ได้ทำให้เขาเป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์ แต่คุณสมบัติเดียวกันนี้ก็ทำให้เขามีศัตรูมากขึ้นเรื่อยๆในราชสำนัก กล่าวกันว่าหลังจากที่เขาเอาชนะพระสนมคนโปรดแบบเด็กๆที่ชุกชุ่นด้วยการแต่งโคลงถากถางจนถูกเนรเทศไปนครศรีธรรมราช ที่เมืองนี้เขาเกิดเป็นศัตรูกับเจ้าเมืองนครเพราะแต่งโคลงที่มีความนัยส่งไปยังผู้หญิงในจวน และถูกประหารชีวิตเมื่อยังเป็นหนุ่มน้อย โคลงชิ้นเอกที่ทำให้เขาเป็นอมตะคือโคลงบรรยายการเดินทางทางเรือไปยังนครศรีธรรมราช เหตุการณ์แต่ละเรื่องทำให้เขาหวนคิดว่าได้สูญเสียอะไรบางอย่าง—ความเจิดจรัสของราชธานีและความงามของนางผู้เป็นที่รัก (Schweisguth 1951: 114 – 18; Jumsai 1973: 161 – 69)

ยุคการค้าเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงของดินแดนใต้ลม ในด้านวัฒนธรรมและการศึกษา เช่นเดียวกับความเชื่อของชาวบ้าน ระบบกฎหมาย และแม้แต่การแต่ง

กาย และรูปแบบอาคาร เมืองการค้าได้ปรับเปลี่ยนสังคมที่เมืองเหล่านี้เป็นศูนย์กลาง ในแง่นี้ ยุคดังกล่าวอาจเทียบได้กับยุคที่คล้ายกันในยุโรป คือยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ แม้ว่างานนี้ได้พยายามที่จะชี้แจงอย่างชัดเจนว่าไม่ควรคาดหวัง ไม่ว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นหรือทิศทางของการเปลี่ยนแปลงจะเทียบเคียงกันได้กับส่วนอื่นๆของโลก

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงเป็นผู้ควบคุมการเปลี่ยนแปลงด้านการค้าซึ่งเป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงมาจนถึงศตวรรษที่ 17 การค้ามีผลให้เมืองอุดมสมบูรณ์ไปด้วยความคิดจากที่อื่นๆ ทำให้ อภิชนและรัฐที่ใช้ประโยชน์จากการนี้อย่างรวดเร็วที่สุดเข้มแข็งขึ้น แต่ “การปฏิวัติการค้า” กลางศตวรรษที่ 17 ได้เปลี่ยนผลของการค้าต่อภูมิภาคนี้อย่างลึกซึ้ง จังหวะของการเปลี่ยนแปลงช้าลงและแม้แต่เปลี่ยนกลับในบางด้าน เมื่อเมืองแต่ดั้งเดิมเสื่อมโทรมลง ต้องถอนออกจากการค้าระหว่างประเทศ หรือพ่ายแพ้การผูกขาดทางการค้าของฮอลันดา การอยู่อย่างค่อนข้างจะโดดเดี่ยวซึ่งเป็นผลตามมาทำให้ดินแดนได้มียังคงรักษาลักษณะที่หล่อหลอมในศตวรรษที่ 15 และ 16 ไว้หลายประการจนถึง ศตวรรษที่ 19 แต่เมื่อคลื่นจักรวรรดินิยมและทุนนิยมเถาภิมาเข้ามามีผลปลายศตวรรษที่ 19 ประเทศเหล่านี้ก็ไม่สามารถแข่งขันกับผู้ที่รุกเข้ามามีอย่างผู้เสมอภาคเช่นที่เคยทำได้ในยุคการค้าอีกต่อไป

อักษรย่อ

ANU	Australian National University
ARA	Algemeen Rijksarchief
BEFEO	Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême Orient
BKI	Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië
EFEO	Ecole Française d'Extrême Orient
EIC	East India Company
ENI	Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië
IOL	India Office Library
JAS	Journal of Asian Studies
JBRAS	Journal of the Burmese Research Society
JMBRAS	Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society
JPC	Jan Pieterz Coen: bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië, ed. H.T. Colenbrander. The Hague, M. Nijhoff, 1919 – 53
JSEAS	Journal of South East Asian Studies
JSS	Journal of the Siam Society
KA	Koloniaal Archief
KITLV	Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-, en Volkenkunde
LREIC	Letters Received by the East India Company . . . , ed. F. C. Danvers and W. Forster, 6 vols. London, 1896 – 1901
MBRAS	Malaysian Branch, Royal Asiatic Society
OUP	Oxford University Press
RIMA	Review of Indonesian and Malaysian Affairs
SP	Calender of State Papers, Colonial Series . . . , ed. W. N. Sainsbury, 5 vols. London, 1862 – 95
SPAFA	Seameo Project in Archaeology and Fine Arts
TBG	Tijdschrift voor Indische Taal-, Land-, en Volkenkunde
TNI	Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië
VBG	Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap
VOC	Verenigde Oostindische Compagnie

คำศัพท์*

อักษรย่อ: (A) อาหรับ; (B) พม่า; (D) ฮอลันดา; (J) ชาว; (K) เขมร; (M) มลายู;
(P) โปรตุเกส; (S) สเปน; (T) ตากาล็อก; (V) เวียดนาม

adat (A/M): อาตัต ธรรมเนียม

alun-alun (J): อาลุน-อาลุน ลานหรือจัตุรัสด้านเหนือของพระราชวังในชาว

amok (M): อะโมะกะ / อะมอก การโจมตีอย่างบ้าคลั่ง

anito (T): อานีโต วิญญาณ

arak (A/M): อาระกะ เหล้าที่ทำจากการกลั่น

babad (J): บาบัด บันทึกเหตุการณ์ พงศาวดาร

bahar (M): บาฮาร์ หน่วยน้ำหนักที่เปลี่ยนแปลงได้ เทียบเท่ากับ 3 หาบ หรือ
ประมาณ 180 กก. เมื่อซังพริกไทย แต่ 7.25 กก. เท่านั้นเมื่อซังทอง

baju (M): บาจู เสื้อชั้นนอกหลวมๆ

balon (Anglo-Indian): บาลอน เรือสมัยก่อนที่ใช้ทั้งใบและพาย

bandahara (M): เบ็นดาฮารา ข้าราชการชั้นสูงในรัฐมาเลย์

batik (J): บาติก วิธีย้อมผ้าโดยเคลือบส่วนที่ไม่ต้องการให้มีสีส้นหรือลวดลายด้วย
สีผงเหลว

belacan (M): เบลาจัน ปลาหมึก หรือ กะปิ

cash (Anglo-Indian): แคช เหรียญเงินของเงินมูลค่าต่ำสุด ทำด้วยทองแดง-ดีบุก (จาก
คำ *caixa* ของโปรตุเกส)

cruzedo (P): ครูเซโด เหรียญทองของโปรตุเกส มีค่าเท่ากับ 1 เรียล ซึ่งเป็นเหรียญ
เงินของสเปนน้ำหนัก 0.0225 กก.

datu (M/T): ดาโตะ ผู้อาวุโส ผู้เฒ่าที่ปกครองครอบครัว หัวหน้า แต่ที่ โตบา บาตะก็
หมายถึงผู้รักษาโรคด้วยเวทมนต์

gambuh (J): กัมบูห์ การเฉลิมฉลองด้วยขบวนระบำ

gamelan (J): กัมละกัน วงปี่พาทย์ชาว ประกอบด้วยเครื่องตีทำด้วยสำริด

gantang (M): กันตัง มาตรวัดปริมาณ เทียบเท่า 3.1 กก. โดยประมาณ สำหรับข้าว

*ผู้แปลได้ตัดคำไทยออกและเพิ่มคำจากบัญชีศัพท์ในหนังสือเล่มที่สองและหนังสือเรื่อง *Charting the Shape of Early Modern Southeast Asia* ของผู้เขียนคนเดียวเท่านั้น และได้รวมคำที่ใช้ในการชั่ง ตวง วัด และ เงินตรา ต่างๆไว้ด้วย

gudang (M): gudang โรงเก็บของ
guilder (D): guilder เหรียญเงินของฮอลันดา น้ำหนักประมาณ 0.01 กก.
hat boi (V): hat boy ละครำของเวียดนาม
hikajat (M): hikajat เรื่องราว นิยาย นิทาน (มักเกี่ยวกับประวัติศาสตร์)
ikat (M): ikat กระบวนการย้อมสีผ้าโดยเอาเชือกมัดเส้นด้ายขึ้นเป็นปลาสลึงก่อน
ka-ga-nga (Redjang, etc.): ka-ga-nga ตัวหนังสือพยางค์ 3 ตัวแรกของอักษรภาษา
 สุมาตรา จึงมีความหมายว่าตัวอักษร
kakawin (J): kakawin รูปแบบหนึ่งของร้อยกรองชาวโบราณ
kampung (M): kampung บริเวณ หรือย่านที่พักอาศัยในเมือง
kati (M): kati น้ำหนัก ประมาณ 1/100 ของหาบ 0.6 กก.
kauman (A/J): kauman ย่านอิสลามในเมืองชาว
kebaya (M): kebaya เสื้อผู้หญิงหลวมๆแขนยาว
kendi (M): kendiเหยือกน้ำมีพวยเรียวยาว
kilang (M): kilang กากน้ำตาลที่นำไปต้มแล้วหมัก
kora-kora (Ternate): kora-kora เรือขับเคลื่อนด้วยฝีพายและอาจใช้ใบด้วย
kota (M): kota ป้อมปราการ ที่มั่น
koyang (M): koyang เกวียนมาตราซัง 40 หาบ หรือประมาณ 2400 กก.
kris (J/M): kris กฤษ มีดสองคม รูปคดปลายแหลม
lontar (M): lontar ต้นตาล (*Borassus sondaicus* Becc.) น้ำหวานจากตาลใช้
 ทำน้ำตาลและเหล้า ใบใช้เป็นวัสดุสำหรับเขียน
lurik (J): lurik ผ้าฝ้ายมีลายเป็นทางยาว
macapat (J): macapat รูปแบบหนึ่งของร้อยกรองที่เป็นเพลงร้องกันในชาวสมัยอิสลาม
mas (M): mas ทอง หรือเหรียญทองขนาดเล็ก
muhsan (A): muhsan ชายที่แต่งงานแล้วมีความรับผิดชอบตามกฎหมาย
nat (B): nat วิญญาณที่มีอำนาจ
nipah (M): nipah จาก (*Nipa fruticans*) ใช้มุงหลังคา
orangkaya (M): orangkaya ผู้มีสกุล ขุนนาง มักหมายถึงผู้ที่ร่ำรวยจากการค้า
pamor (J): pamor ลายหยักบนใบกฤษที่ทำด้วยเหล็กเจือนิเกิล
pantun (M): pantun บทร้อยกรองสี่บรรทัด มักซับซ้อนสลับสองบรรทัดแรกสัมผัสกับ
 สองบรรทัดหลัง (abab)

parang (M): ปารัง มีดพร้า อีโต้
perahu (M): เปราฮู เรือใช้ใบ
pikul (M): ปิกุล หาบ น้ำหนักที่ชายคนหนึ่งแบกได้ เท่ากับ 100 กากี (ประมาณ 60 กก.)
pulau (M): ปุเลา เกาะ
raja (M): ราจา รายา ราชา กษัตริย์
raket (J): ราเก็ต การเฉลิมฉลองด้วยขบวนระบำ
rial (S): เรียล เหรียญมาตรฐานของสเปน ทำด้วยเงินหนัก 25.5 กรัม
sarung (M): ซารุง โสร่ง ผ้านุ่งของทั้งชายและหญิง
sepak raga (M): เซปัก รากา การเตะเตะกร้อ
shahbandar (M): ชาห์บันดาร์ นายท่า
shai'a (A/M): ไชอา ประมวลกฎหมายอิสลาม
slendro (J): สเล็นโดร บันไดเสียงห้าระดับ (ตรงข้ามกับ เจ็ดระดับของ เปลือก/pelok)
songket (M): ซงเก็ต ผ้าไหมปักด้วยเส้นทองหรือเงิน
suasa (M): ซูวาซา นาก โลหะผสมทองและทองแดง
sya'ir (M): ซะกืออีร์ บทร้อยกรองแบบสี่บรรทัด สัมผัส aaaa
tahil (M): ตาฮิล หน่วยน้ำหนักสำหรับเงิน (580 กรัม) และหน่วยที่ใช้สำหรับคำนวณ (1000 แคช)
talak (A): ตะลัก การที่สามีไม่ยอมรับภรรยาในกฎหมายอิสลาม
tembaga (M): เต็มบากา ทองแดง ทองเหลือง
tuak (M): ตูวะกั น้ำตาลเมา
tumakkajannangngang (ภาษามะกัสซาร์): ตูมะกักจันนังงัง ผู้คุมงานพันธกิจ
 บริการของกลุ่มช่างฝีมือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ
ulama (A/M): อุลามา ผู้ทรงความรู้เรื่องศาสนาอิสลาม (รูปพหูพจน์ในภาษาอาหรับ
 แต่ในที่นี้ใช้เป็นเอกพจน์ด้วย)
undang-undang (M): อุนดัง-อุนดัง ประมวลกฎหมาย
viss (B): วิส หน่วยน้ำหนักของพม่า เท่ากับ 100 เกียต (kyat) ประมาณ 2.4 กก.
wayang (J): วายัง ละคร
wayang kulit (J): วายัง กุลิต ละครเงา หนังตะลุง
zina' (A/M): ซินา การผิดประเวณี

ชื่อเกาะ รัฐ เมือง และสถานที่

Aceh	อาเจะห์	Borobodur	บรอมพุทโธ	Gujerat	คุชราต
Ambon	อัมบน	Brunei	บรูไน	Gunung Besi	กุนุงเบซี
Amboina	อัมบอยนา	Bubat	บูบัต	Gunung Parang	กุนุงปารัง
Ampel	อัมเปล	Bubutan	บูบูตัน	Gunung Sawal	กุนุงซาวัล
Arakan	ยะไข่	Bugis	บูกิส	Huaulu	ฮูเอาลู
Aru Islands	หมู่เกาะอารู	Bukit Barisan	บูกิตบาร์ริสัน	Iban	อึบัน
Ava	อั้งวะ	Bulo-bulo	บูลูบูลู	Igorot	อึโกรอต
Balambangan	บาลัมบังน	Bulukumba	บูลุกัมบา	Ilocos	อึโลคอส
Bali	บาหลี่	Buton	บูตุน	Inderagiri	อินทรคีรี
Balayan	บาลายัน	Cagayan	คากายัน	Indrapura	อินทรปุระ
Banda	บันดา	Catalagan	คาตาลากัน	Irrawaddy	อิรวดี
Banggai	บังไก	Cebu	เซบู	Jakarta	จาการ์
Bangka	บังกา	Ceribon	เจรีบน	Jambi	จัมบี
Banjarmasin	บันจามาซิน	Cetu	เจตุ	Japara	จาปารา
Banten	บันเต็น	Champa	จามปา	Jaratan	จาราดัน
Baram	บารัม	Cianjur	จีอันจัวร์	Java	ชวา
Barito	บาริโต	Cirebon	จีเรบน	Johor	ยะโฮร์
Baros	บารอส	Coromandel	โคโรมันเดล	Juanna	จูวานา
Batak	บาตัก	Dayak	ดาเยก	Junkceylon	จังก์ซีลอน
Batangas	บาตังกัส	Deli	เดลี	Kadazan	กาดาชัน
Batavia	ปัตตาเวีย	Demak	เดมะก	Kalaena	กาลาเอนา
Bawean	บาเวอัน	Dong-son	ดองซอน	Karimata	การิมاتا
Beliton	เบลีตัน	Flores	ฟลอเรส	Kayan	กายัน
Bengal	เบงกอล	Gelgel	เกลเกล	Katingan	กาตังัน
Bikol	บีโกล	Giri	คีรี	Kedah	เกดะห์
Bira	บีรา	Goa/Gowa	กัว/โกวา	Kelantan	กลันตัน
Bone	โบเน	Golconda	กอลคองดา	Kenyah	เก็นยาร์
Borneo	บอร์เนียว	Gresik	เกรซิก	Klaten	กลาเต็น

Kota China	โกตาไชน่า	Mindanao	มินดาเนา	Quang-nam	กวางหน่า
Kranggan	กรังกัน	Mindoro	มินโดโร	Rejang	เรจัง
Krawang	กราวัง	Moluccas	โมลุกกะ	Sabang	ซาบั้ง
Kudus	กูดุส	Meuke	เมอูเก	Sadan Toraja	ซาดังโตราจ่า
Kutai	กูไต	Murut	มูรูต	Sagaing	สะกาย
Lampung	ลัมปุง	Nanyang	นันยาง	Salween	สาละวิน
Longquan	ลองควาง	Negara	นครา	Salimpauang	ซาลิมเปาอัง
Ligor	ลิกอร์	Negros	นีกรอส	Sarawak	ซาราวัก
Lombok	ลอมบ็อก	New Guinea	นิวกินี	Sedangduwur	เซดังดูวูร์
Lumpung	ลุมปุง	Nias	นีอัส	Selangor	สลังงอร์
Luwu	ลูวู	Padang	ปาดัง	Selayar	เซลาแยร์
Luzon	ลูซอน	Pagan	พุกาม	Selumar	เซลูมา
Madura	มาดูรา	Pahang	ปะหัง	Shan	ชาน
Magindanao	มากินดาเนา	Pajajaran	ปาจาจาแรน	Siak	ซีอะก
Majapahit	มัชปาหิต	Palembang	ปาเล็มบัง	Sidayu	ซีดาเย
Makassar	มะกัสซาร์	Pampanga	ปัมปางา	Sindjai	ซินไจ
Malabar	มาลาบาร์	Panay	ปาไน	Singkarak	ซิงการะก
Malang	มาลัง	Pangeran	ปะเงรัน	Sinoa	ซิโนอา
Maluku	มาลุกู	Panarugun	ปานารูกัน	Solor	โซโลร์
Mantalat	มันตาลัต	Pariaman	ปาริยามัน	Sri Vijaya	ศรีวิชัย
Manyang	มันยัง	Pasai	ปาไซ	Sukadana	ซูกาดานา
Maros	มารอส	Pasuruan	ปาซูรูวัน	Sukuh	ซูกูห์
Martaban	เมาะตะมะ	Pati	ปาตี	Sulawesi	ซูลาเวซี
Matano	มาตานอ	Perak	เประ	Sulu	ซูลู
Mataram	มาตารัม	Pedir/Pedië	เปดีร์	Sumatra	สุมาตรา
Medando	เมตันโด	Pegu	หงสาวดี/พะโค	Sumba	ซุมบา
Melaka	มะละกา	Poulo Condore	ปูลอคอนดอร์	Sumbawa	ซุมบาวา
Menado	เมดาโน	Prambanan	บรัมบานัน	Sumedang	ซุมเมดัง
Mentawai	เม้นตาวี	Priangan	ปรียันกัน	Sunda	ซุนดา
Minangkabao	มีนังกาเบา	Prome	แปร์	Sunda Kelapa	ซุนดาเกลาปา

Surabaya	สุระบายา	Thang-long	ทังลอง	Sungei Puar	ซุนไกวปัวอาร์
Surakarta	ซุราการ์ตา	Thanh-hoi	ทังหืฮอย	Tuaran	ตูวาร์น
Tagalog	ตากาล็อก	Tidore	ติดอร์	Tuban	ตูบัน
Tambak-gringsing		Tiku	ตีกู	Tukangu	ตุกังกู
ต้มปะกั กริงซิง		Timor	ติมอร์	Tulan Bawang	ตุลันบาวัง
Tambralinga	ต้มบราลิงกา	Toba Batak	โตบา บาตะกั	Tu-long	ตุลอง
Tavoy	ทะวาย	Tobungku	โตบุงกู	Visayas	วิซายา
Tegalombo	เตกาลอมโบ	Tonkin	ตังเกี๋ย	Wajo	วาโจ
Tenasserim	ตะนาวศรี	Torajan	โตราจัน	Yogyakarta	ยกยาการ์ตา
Ternate	เตรินาเต	Trengganu	ตรังกานู	Zhejiang	เซอะเจียง